

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

ARGESIS

Studii și comunicări

Seria Istorie

XIX

EDITURA ORDESSOS

PITEȘTI

2010

ARGESIS
Seria Istorie
Analele Muzeului Județean Argeș
Pitești

ARGESIS
History Series
Annals of the Argeș County Museum
Pitești

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Acad. **Constantin BĂLĂCEANU-STOLNICI**
Conf. univ. dr. **Spiridon CRISTOCEA**
Prof. univ. dr. **Radu Ștefan VERGATTI**
Prof. univ. dr. **Constantin C. PETOLESCU**
Dr. **Constantin REZACHEVICI**

COMITETUL DE REDACȚIE:

Conf. univ. dr. **Spiridon CRISTOCEA** - Redactor responsabil
Dr. **Dragoș MĂNDESCU** - Secretar de redacție
Drd. **Marius PĂDURARU**

EDITORI:

CONSILIUL JUDEȚEAN ARGEȘ
MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

Adresa redacției: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Pitești
tel./fax: 0248/212561

e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro

EDITORIAL STAFF:

THE ARGEȘ COUNTY COUNCIL
THE ARGEȘ COUNTY MUSEUM

Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047, Pitești
Phone/Fax: 0248/212561

e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro
PITEȘTI - ROMÂNIA

Culegere și tehnoredactare computerizată: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

S U M A R

LUCRĂRILE SESIUNII ANUALE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Reședințe domnești, Pitești, 28-29 octombrie 2010

GHEORGHE I. CANTACUZINO – În căutarea urmelor reședinței domnești de la Câmpulung	9
NICOLAE CONSTANTINESCU – Basarab I și Vladislav I la Argeș. Mărturii din Biserica Domnească „Sf. Nicolae” - 1. Data executării grafitului cu știrea morții lui Basarab I. - 2. Din nou despre Vlaicu Vodă - ctitor și donator la Athos	21
RADU ȘTEFAN VERGATTI – De la rezidențele domnești la capitala Țării Românești (secolele XIV-XVII)	43
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU – Problema apărării capitalei în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân: Bătălia de la Rovine	49
VIOREL IRIMIA – Contribuția soților Eugenia și Vasile Neamțu la studierea genezei orașelor și a curților domnești din Moldova medievală	57
CRISTIAN NICOLAE APETREI – Tipologia caselor domnești din sec. XIV-XVI. Câteva considerații cu caracter preliminar	65
RADU OPREA – Un mare negustor din Curtea de Argeș la cumpăna veacurilor XV-XVI	87
MARIA-VENERA RĂDULESCU – Viața cotidiană la curtea principelui Petru Cercel (1583-1585)	93
PETRU DIACONESCU, GHEORGHE OLTEANU, FLORIN PETRICĂ, MIHAI NĂSTASE – Curtea Domnească din Târgoviște. Cercetări arheologice 2008-2010	109
MĂRIUCA RADU – Țara Românească și Moldova - în reprezentări cartografice timpurii (c. 1450-1596)	133
CLAUDIU NEAGOE – Câteva precizări referitoare la Casa Beilicului din reședința domnească București (sec. XVII-XIX)	139

ARHEOLOGIE

DRAGOȘ MĂNDESCU – Ήλις. Despre o mai veche dispută istoriografică și implicațiile sale argeșene	143
SPIRIDON CRISTOCEA, ROMEO MASCHIO – Cercetările arheologice de la vechea biserică din satul Zidurile, comuna Mozăceni, județul Argeș	147

ISTORIE MEDIEVALĂ

NICOLAE CONSTANTINESCU – Remember. O diversiune în istoriografie sau oaste de țară și mercenari în „Bătălia pentru Rovine”. Precizări și mărturii din anii 1986-1988	155
RADU OPREA – Cu privire la genealogia unui însemnat boier muntean din veacul al XV-lea	177
MARIUS PĂDURARU – Din istoricul schitului Bascovele, județul Argeș ..	183
ALEXANDRU MULȚESCU, MARIA MULȚESCU – Curtea de Argeș - evoluția ansamblului	193

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

OCTAVIAN C. DEJAN – Proprietatea rurală în România, respectiv în satele comunei Cepari, județul Argeș, din Evul Mediu până în ajunul celui de Al Doilea Război Mondial	207
SPIRIDON CRISTOCEA – Acțiuni edilitare în Piteștii anilor 1835-1836 ...	225
GEORGE UNGUREANU – Începuturile armei tancuri în România	231
CORNEL POPESCU – Concepția Înaltului Comandament Român privind situația de la Frontiera de Est (1919-1939)	243
AURELIAN CHISTOL – Relații româno-poloneze în timpul guvernării Goga-Cuza (28 decembrie 1937 - 10 februarie 1938)	249

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

IONELA NIȚU, DAN-OVIDIU PINTILIE – Din amintirile Elenei Perticari-Davila despre regele Carol I (1911-1915)	255
RADU PETRESCU – Intelectuali argeșeni și musceleni la Vălenii de Munte	261
SPIRIDON CRISTOCEA – Contribuții la biografia pictorului Rudolf Schweitzer-Cumpăna	277
IONELA NIȚU – Alexandru Bălinescu personalitate de seamă a arhivisticii românești	283
OCTAVIAN C. DEJAN – Activitatea culturală în anii 1936-1940 în Basarabia a studentului la teologie Constantin Dejan	289
MIHAIL M. ROBEA – Snoava populară în nord-vestul Munteniei	305
DORU NEAGU – Din istoricul drapelului național	315

CONTENTS • SOMMAIRE

LUCRĂRILE SESIUNII ANUALE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE *Reședințe domnești, Pitești, 28-29 octombrie 2010*

GHEORGHE I. CANTACUZINO – A la recherche des vestiges de l’ancienne Residence Voievodale de Câmpulung	9
NICOLAE CONSTANTINESCU – Basarab I and Vladislav I at Argeș. - Testimonies From The ”St. Nicholas” Lordly Church - 1. The Date When the Graphite Regarding the Death of Basarab I Was Made. - 2. Again About Vlaicu Vodă - Founder and Donor at Athos	21
RADU ȘTEFAN VERGATTI – From Princely Residences to Capital of Valachia (14 th -17 th Centuries)	43
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU – The Matter of the Defending of the Capital City During Mircea cel Batran’s Reign: the Battle from Rovine	49
VIOREL IRIMIA – The Contribution of the Family Eugenia and Vasile Neamțu to the Study of the Genesis of the Town and the Lordly Courts From The Medieval Moldova	57
CRISTIAN NICOLAE APETREI – The Typology of the Lordly Dwellings in the 14-th – 16-th Centuries. A Few Preliminary Aspects	65
RADU OPREA – A Great Merchant from Curtea de Argeș Between the 15-th and the 16-th Centuries	87
MARIA-VENERA RĂDULESCU – The Everyday Life At The Royal Court Of Petru Cercel (1583-1585)	93
PETRU DIACONESCU, GHEORGHE OLTEANU, FLORIN PETRICĂ, MIHAI NĂSTASE – The Lordly Court from Târgoviște. Archaeological Researches 2008-2010	109
MĂRIUCA RADU – Walachia and Moldova - In Early Map Drawing Representations (~1458-1596)	133
CLAUDIU NEAGOE – Some Considerations Regarding the <i>Beylik</i> from Bucharest (the 17-th – the 19-th Centuries)	139

ARCHAEOLOGY AND ANTIQUE HISTORY

DRAGOȘ MĂNDESCU – Ἡλις. About an Old Historiographic Dispute and its Implications in The Argeș County	143
SPIRIDON CRISTOCEA, ROMEO MASCHIO – The Archaeological Researches from the Old Church from the Village Zidurile, Mozăceni Parish, Argeș County	147

MEDIEVAL HISTORY

NICOLAE CONSTANTINESCU – Remember. A Diversion in the Historiography, or Army of Country and Mercenaries in „The Battle for Rovine” Explanatory Notes and Testimonies from 1986-1988	155
RADU OPREA – Regarding the Genealogy of an Important Boyar of the 15-th Century Walachia	177
MARIUS PĂDURARU – From the History of Bascovele Convent, Argeș County	183
ALEXANDRU MULȚESCU, MARIA MULȚESCU Curtea de Argeș – the Evolution of the Ensemble	193

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

OCTAVIAN C. DEJAN – The Rural Property in Romania; In The Villages of The Parish Cepari, Argeș County, from the Middle Ages to The Second World War Eve	207
SPIRIDON CRISTOCEA – Urbanistic Initiatives in Piteștii in the Period 1835-1836.....	225
GEORGE UNGUREANU – The Dawn of The Armoured Cars in Romania	231
CORNEL POPESCU – The Ideas of The Romanian High Commandment Regarding The Situation at The Eastern Border (1919-1939).....	243
AURELIAN CHISTOL – The Romanian-Polish Relationship during the Goga-Cuza Government (The 28-th Of December 1937– The 10-th Of February 1938)	249

HISTORY OF CULTURE AND PERSONALITIES

IONELA NIȚU, DAN-OVIDIU PINTILIE – From the Memories of Elena Perticari-Davila about King Carol I (1911-1915)	255
RADU PETRESCU – Intellectuals from Argeș and Mușcel At Vălenii De Munte	261
SPIRIDON CRISTOCEA – Contributions to the Biography of the Painter Rudolf Schweitzer-Cumpăna.....	277
IONELA NIȚU – Alexandru Bălinescu Great Personality of the Romanian Archives	283
OCTAVIAN C. DEJAN – The Cultural Activity of the Theology Student Constantin Dejan in Basarabia Between 1936 and 1940	289
MIHAIL M. ROBEA – The Folk Funny Story in the North-West of Walachia	305
DORU NEAGU – On the History of the Rumanian Flag	315

Responsabilitatea asupra conținutului științific al studiilor și comunicărilor publicate revine în totalitate autorilor.

**LUCRĂRILE SESIUNII ANUALE DE
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
Reședințe domnești, Pitești, 28-29 octombrie 2010**

**ÎN CĂUTAREA URMELOR REȘEDINȚEI DOMNEȘTI
DE LA CÂMPULUNG**

GHEORGHE I. CANTACUZINO*

Cercetarea ansamblului din apropierea lăcașului în care se află lespedea funerară a marelui voievod și domn Nicolae Alexandru ridică numeroase probleme privind biserica și celelalte elemente componente, un interes aparte prezentând identificarea construcțiilor ce vor fi aparținut vechii reședințe domnești¹.

Cercetările arheologice începute în legătură cu lucrările de restaurare în 1975-1977 și întrerupte, au fost continuate în 1981-1982 și 1984 și reluate în 2000-2005².

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

¹ Problematika a fost abordată în mod amănunțit cu erudiție de reputatul cercetător Pavel Chihaia, în diferite studii și în capitolul *Curtea domnească din Câmpulung-Muscel* din volumul *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, reeditat cu titlul *Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești (Artă medievală. I)*, București, 1998.

² Cercetările au fost începute în 1975 prin colaborarea DPCN cu Muzeul Județean Argeș și Muzeul orașenesc Câmpulung, de un colectiv alcătuit din Gh. I. Cantacuzino (responsabil), Sp. Cristoceă, T. Mavrodin, Fl. Mârțu și Șt. Trâmbaciu, fiind continuate în 1976 și 1977 și întrerupte în urma desființării DPCN. În 1981 săpăturile au fost reluate cu fondurile Muzeului Câmpulung Muscel (Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristoceă, Șt. Trâmbaciu), fiind continuate în 1982 și 1984 (vezi Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristoceă, T. Mavrodin, Șt. Trâmbaciu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la fosta curte domnească din Câmpulung din anii 1975-1977*, Studii și comunicări. Muzeul Câmpulung Muscel, 1, Câmpulung, 1981, p. 23-29; Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale secolelor XIII și XIV la Câmpulung și cercetările arheologice la fosta curte domnească*, SCIVA, 22, 1981, 1, p. 131-139; Gh. I. Cantacuzino, Spiridon Cristoceă, Ștefan Trâmbaciu, *Cercetări arheologice în zona fostei Curți domnești din Câmpulung Muscel*, Materiale și cercetări arheologice. A XV-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui 1982, București, 1986, p. 287-290; Gh. I. Cantacuzino, *Unele probleme privind cercetările arheologice de la Câmpulung*, Cercetări arheologice, MNIR, VII, 1984, p. 199-206; Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristoceă, Șt. Trâmbaciu, *Cercetările arheologice din zona fostei Curți domnești din Câmpulung, jud. Argeș*, Materiale și cercetări arheologice. A XVII-a sesiune anuală de rapoarte, Ploiești, 1983, Partea a II-a, București, 1993, p. 517-524; idem, *Cercetări arheologice în zona fostei curți domnești de la Câmpulung, jud. Argeș*, raport la a XIX-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1984, Târgoviște, 22-23 martie 1985). În 2000-2005, s-au efectuat săpături de Institutul de Arheologie «Vasile Pârvan» și Muzeul Municipal Câmpulung-Muscel cu fonduri asigurate de Ministerul Culturii și de Muzeul Municipal Câmpulung-Muscel (Gh. I. Cantacuzino, Șt. Trâmbaciu, *Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în anul 2000 la ansamblul „Negru Vodă” din Câmpulung*, Revista de Istorie a Muscelului, 6, 2001, p. 43-61; Gh. I. Cantacuzino, Maria Venera Rădulescu, Șt. Trâmbaciu, *Cercetări arheologice la Câmpulung - 2001*, RI Muscel, 7, 2003, p. 25-37; Gh. I. Cantacuzino, Maria Venera Rădulescu, Șt. Trâmbaciu, *Cercetări arheologice la Câmpulung în zona vechii reședințe domnești (2000-2005)*, „Materiale și cercetări arheologice” (serie nouă), II, 2000-2006, p. 95-141).

După cele 12 campanii de săpături, mult diferite între ele ca amploare, se impune o recapitulare a ceea ce se poate considera că s-a obținut și a ceea ce rămâne încă de clarificat prin cercetări. Problemele sunt departe de a fi epuizate chiar în zonele în care săpăturile au fost mai numeroase, cu atât mai mult în suprafețele destul de mari rămase necercetate. Un interes aparte prezintă informațiile obținute despre vestigiile din secolul al XIV-lea. Urmele din secolul al XIV-lea au fost mult afectate de transformările de la mijlocul secolului al XVII-lea precum și de cele ulterioare. Straturile groase de moloz și dărâmături, de nivelare sau umplutură care acoperă resturile zidurilor, precum și numeroasele morminte târzii, îngreunează observațiile. Pe de altă parte, construcțiile moderne ale Liceului „Dinicu Golescu” ridicate în 1969-1970 și 1984, care ocupă o suprafață importantă din zona de nord-est a ansamblului, au dus la distrugerea unor importante vestigii, pierdute pentru cercetare.

În urma cercetărilor arheologice au fost obținute informații pline de interes privind vestigiile din secolul al XIV-lea din cuprinsul ansamblului. Primele edificii mai importante de zid cunoscute, în urma cercetărilor, în aria pe care tradiția o atribuie vechii reședințe domnești din Câmpulung, zonă situată în acea vreme la marginea de sud-est a orașului, sunt construcțiile ridicate către finele primei jumătăți a secolului al XIV-lea, în primul rând temeliile bisericii în care au fost înmormântați Nicolae Alexandru și probabil Basarab I, împreună cu resturile zidului împrejmuitoare al acesteia. Aceleași perioade îi aparține și un val cu șanț de apărare aflat spre sud, și tot ei îi pot fi atribuite resturi de construcții descoperite în partea de est și de nord-est a ansamblului.

Trebuie ținut seama de faptul că nici una dintre construcțiile din secolul al XIV-lea nu se mai păstrează, în locul lor fiind ridicate clădirile mănăstirii ctitorite de Matei Basarab, care au suferit la rândul lor numeroase transformări. Amplasarea și orientarea construcțiilor din secolul al XIV-lea era cu totul diferită față de clădirile actuale. Doar fundațiile vechii biserici voievodale se află sub cele ale bisericii mănăstirii. Actuala configurație a incintei monastice a fost stabilită în cursul secolelor XVII-XIX. Despre acestea există informații în cataografiile din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care înșiră clădirile din incinta mănăstirii, construcții care sunt reprezentate și pe un plan de la mijlocul secolului al XIX-lea. Informațiile scrise referitoare, direct sau indirect, la clădirile din incintele mănăstirii în secolele XVII și XVIII sunt destul de puține, iar cele privind construcțiile reședinței domnești din secolul al XIV-lea sau cele aflate pe locul respectiv în secolele XV-XVI lipsesc cu totul. De aceea, pentru cunoașterea vechii reședințe domnești, datele care pot fi furnizate de săpăturile arheologice sunt esențiale, cum pot fi și pentru cunoașterea situației ansamblului arhitectural în secolele XV și XVI sau a construcțiilor monastice din secolele XVII-XIX.

Prin săpăturile efectuate în jurul bisericii s-au putut obține o serie de informații importante privind biserica voievodală, care, ținând seama de unele considerente stratigrafice, poate fi datată către mijlocul secolului al XIV-lea. S-a putut stabili că ea nu a fost precedată de o altă biserică de zid și s-au obținut date arheologice până atunci necunoscute privind modul în care, păstrând fundațiile și prima asiză de blocuri de piatră fățuită, a fost înlocuită în secolul al XVII-lea de un nou edificiu, mărit față de cel anterior cu un compartiment spre vest. Au fost descoperite resturi de construcții care pot fi considerate contemporane cu biserica voievodală din secolul al XIV-lea sau urmând imediat ridicării acesteia. Biserica era împrejmuită pe cele patru laturi de un

zid, situat la o distanță de 12-14 m. Pe latura de sud a întregului ansamblu s-au observat urmele unui val de pământ și bolovani, lat de peste 8 m, cu șanț la exterior.

Identificarea vechii case domnești este una dintre problemele de cel mai mare interes în cercetarea curții de la Câmpulung. Cu peste patru decenii în urmă s-a căutat să se atribuie secolului al XIV-lea pivnița clădirii aflate la sud-vest de biserică. Săpăturile din 1975 și 1976 au dovedit cu certitudine că fundațiile acesteia, care au distrus zidul împrejmuitoare al bisericii și mai multe morminte, este ulterioară mijlocului secolului al XVI-lea. Locul casei domnești a trebuit așadar căutat în altă parte.

Importante resturi de construcții sunt situate în zona de la est de biserică voievodală. Aici au fost găsite, pe lângă urmele unor construcții de mici dimensiuni, resturile unui mare edificiu cu ziduri groase de piatră și pardoseală de cărămidă. Edificiul cu ziduri de piatră a fost descoperit, în partea sa de sud, la circa 30 m est de biserică și la peste 12 m de zidul care desparte actuala incintă interioară a mănăstirii de cea dinspre est. Partea sa de nord, aflată în curtea Liceului Dinicu Golescu și acoperită de construcții moderne, nu poate fi din păcate cunoscută. Clădirea avea planul rectangular, cu lățimea măsurând de la vest spre est circa 10 m; lungimea, de la sud spre nord, depășește 5 m. Zidurile, ridicate pe fundații din piatră de râu și mortar cu adâncimea de circa 0,60-0,80 m, ating grosimea de 1 m. Elevația se mai păstrează pe o înălțime de circa 1-1,10 m. Paramentul zidurilor este constituit din blocuri de piatră de Albești și din bolovani mari de râu, având intercalată pe alocuri, spre interior, câte o cărămidă (mai ales fragmentară), iar emplectonul din piatră de râu și mortar. În interior pereții clădirii au fost tencuiți. În prelungirea laturii sudice se află două segmente de zid cu grosimea de circa 0,50 m și lungimea probabilă de circa 1 m, adosate spre vest și est, păstrate pe o înălțime redusă. În interior, clădirea a fost pardosită cu cărămizi dreptunghiulare, de 29 x 15 x 4 cm, așezate pe un strat de mortar. Pardoseală asemănătoare se găsește și la exteriorul laturilor de vest și de est.

În colțul de sud-est al edificiului de piatră a fost adosat, imediat după ridicarea acestuia, un zid cu orientarea aproximativă de la nord spre sud, de dimensiuni, construit în aceeași tehnică. Porțiuni de zid cu același aspect și cu orientare apropiată au fost descoperite și mai spre sud: la o distanță de circa 7 m (în S.18/2000), precum și la o distanță de 20 m spre sud (în S.1/1977 și S.26/2005). Ultima porțiune este continuată spre est cu un zid dispus perpendicular, cu care se țese. Este posibil ca aceste porțiuni de zid fie să reprezinte o continuare a celui anterior menționat, încheiat spre sud de zidul descoperit care se va fi prelungit mai mult, fie să fi făcut parte din construcții a căror limită de est nu a fost găsită în săpături, cu planul și semnificația încă necunoscute.

În ceea ce privește datarea edificiului pardosit cu cărămidă, rămânem pe terenul presupunerilor. Construcția poate fi datată ipotetic în secolul al XIV-lea. Nivelul ei de construcție se află deasupra unor depuneri destul de groase suprapuse solului gălbui steril, în care s-au găsit unele fragmente ceramice hallstattiene precum și mai multe fragmente caracteristice secolului al XIV-lea. Faptul că nivelul de construcție al clădirii menționate se află la o cotă mult mai coborâtă, cu peste 0,40 m, față de cel al zidurilor aparținând ansamblului mănăstiresc din secolul al XVII-lea cercetate în alte secțiuni, o arată ca fiind cu mult anterioară etapei de construcții din secolul al XVII-lea. În același timp este concludent raportul direct între zidul adosat edificiului în colțul de sud-vest, de factură și cu o grosime apropiată zidurilor casei, cu o orientare puțin diferită, și zidul

de incintă din secolul al XVII-lea, care este mult ulterior. Pe nivelul de folosire al construcției sau pe pardoseală nu s-au găsit materiale ceramice concludente, dar în stratul de pământ depus peste pardoseală după dezafectarea clădirii s-a descoperit o monedă de argint emisă în Ungaria de Vladislav I în anul 1442. Acest reper cronologic important (cu rezerva că nu trebuie cu totul exclusă eventualitatea antrenării monedei din umplutura unei gropi ulterioare aflată în apropiere) întărește presupunerea datării edificiului în secolul al XIV-lea, chiar dacă ar putea îndemna la îndoială lipsa unor materiale concludente din perioada folosirii sale sau cota destul de ridicată până la care i s-au păstrat zidurile. Toate acestea susțin presupunerea că edificiul făcea parte din ansamblul vechii reședințe domnești. Se poate presupune că, după dezafectare, resturile clădirii, în curs de ruinare, s-au păstrat până către începutul secolului al XVII-lea, fiind demantelate înaintea ridicării construcțiilor mănăstirești din timpul lui Matei Basarab.

În legătură cu multe aspecte privind edificiul se pot numai emite ipoteze datorită cercetării incomplete și a imposibilității cunoașterii vestigiilor care au fost acoperite sau distruse de construcțiile moderne ridicate spre nord. Pe întreaga lungime a laturii sudice a clădirii, cercetată practic integral, nu au fost descoperite urmele vreunei deschideri corespunzătoare unei intrări și nici o urmă de zid despărțitor. Aceasta arată că latura respectivă reprezintă partea laterală a edificiului, care trebuie să fi fost o construcție cu fațadele și intrările orientate spre vest, în direcția bisericii, sau spre est. Încăperile puteau fi acoperite cu tavane de lemn. Se poate presupune că edificiul era completat pe laturile de vest și est, în mod simetric, de porțiuni mărginite de mici ziduri laterale, cu pardoseală de cărămidă, poate acoperite de o amenajare sprijinită la exterior pe stâlpi de lemn. El se înfățișează ca o construcție de mari dimensiuni, remarcabilă printr-o anumită somptuozitate dată de calitatea zidăriei, de tencuiala care acoperea pereții în interior și de pardoseala de cărămidă. Este încă neclar ce reprezenta zidul adosat laturii sudice în colțul de sud, care avea o lungime destul de mare. Limitarea din motive obiective a cercetării, imposibilitatea extinderii cercetării spre nord, lasă în continuare nelămurite unele probleme: întinderea clădirii în această direcție, compartimentarea ei interioară (pe latura de sud nu au fost descoperite ziduri despărțitoare, ceea ce ar arăta că aici se afla o sală de dimensiuni mari), locul intrărilor și altele. Caracteristicile edificiului îndreptățesc presupunerea că el poate reprezenta una dintre clădirile aparținând vechii reședințe domnești. Alte resturi de ziduri care, prin poziția lor stratigrafică, pot fi datate cam în aceeași perioadă, aparțin unor construcții al căror plan nu poate fi nici acesta reconstituit. Între acestea se află fundațiile unei construcții de mici proporții descoperite la sud de edificiul la care ne-am referit și mai ales zidul gros care se adosează spre sud acestuia.

Poate suscita discuții clădirea de mari dimensiuni, cu ziduri din piatră și cărămidă, descoperită aproape de marginea de est a ansamblului, ridicată parțial sub nivelul terenului din interiorul incintei și la nivelul solului de la exteriorul acesteia, în apropierea terasei. Limitele ei spre est, sud și vest au fost precizate, dar rămân încă necunoscute multe date privind compartimentarea interioară, intrarea dinspre vest, numai parțial descoperită și mai ales limita dinspre nord, unde straturile groase de dărâmatură provenind din distrugerea zidurilor împiedică cercetările. Din cauza orientării, care e diferită față de alte componente ale ansamblului monastic din acea vreme, dar relativ asemănătoare cu a edificiului mare de piatră, au putut exista unele dubii în privința datării, presupusă la descoperire se încadra în secolul al XVII-lea.

Dacă admitem ipoteza datării construcției de mari proporții la mijlocul secolului al XIV-lea, este îndreptățită presupunerea că, în acea vreme, ansamblul vechii reședințe domnești din Câmpulung se ridica în vecinătatea marginii terasei înalte a Râului Târgului, fiind mărginit pe alte laturi de adâncituri naturale ale terenului. El era dominat de impunătoarea „biserică măreață și foarte înaltă și foarte frumoasă”³, aflată în partea de vest, înconjurată de un zid împrejmuit. În afara bisericii și a incintei sale, urme de construcții de piatră mai însemnate din secolul al XIV-lea, care puteau aparține vechii reședințe domnești, au fost descoperite către est, în apropierea terasei înalte a Râului Târgului și a drumului care trecea în lungul său.

Într-un volum care sintetizează problemele construcțiilor civile de zid din perspectiva istoricului artei și arhitecturii, apărut cu un deceniu în urmă⁴, în care este remarcată necesitatea preocupării pentru aspectul general al ansamblurilor, se fac comparații între elementele cunoscute ale reședințelor domnești din Țara Românească în secolul al XIV-lea și ansambluri contemporane rezidențiale din lumea bizantino-balcanică, de la Constantinopol, Mistra, Trapezunt, Târnovo. Aceste reședințe erau constituite din pavilioane multiple cu destinații diferite, structură pe care o aveau probabil și reședințele domnești din Țara Românească, inclusiv cea de la Câmpulung.

Vestigiile de la Câmpulung vădesc analogii⁵ cu modul de dispunere a clădirilor ansamblului Curții domnești din Argeș: biserica înconjurată la o distanță nu prea mare de o incintă proprie, lângă aceasta, în apropierea terasei râului, aflându-se construcțiile caselor domnești. Reședința era apărată, cel puțin în unele părți, de un val cu șanț la exterior, descoperit pe latura de sud⁶. Acesta avea tocmai spre sud-est structura cea mai solidă, ceea ce poate fi socotit ca încă un argument în sprijinul situării la răsărit de biserică a clădirilor reședinței voievodale.

Ceea ce interesează cu precădere în cazul cercetărilor arheologice de la Câmpulung sunt vestigiile edificiilor ce compuneau ansamblul de arhitectură, începând cu biserica voievodală și urmele reședinței care se poate considera că a existat lângă aceasta. Rămân de precizat datarea mai certă a construcțiilor din zona de la est de biserică și desfășurarea exactă în plan pe care o vor fi avut clădirile în diferite faze. În această privință au rămas încă aspecte nu îndeajuns de clarificate, atât din motive obiective cât și din cauza unor neajunsuri tehnice ale săpăturilor, iar datele rezultate în urma cercetărilor nu sunt îndeajuns de concludente. Un impediment grav în fața rezolvării acestor probleme îl reprezintă faptul că o bună parte, mai mult de un sfert, din suprafața ansamblului vechii reședințe domnești este acoperită de construcții moderne, care fac imposibilă orice cercetare.

În suprafața accesibilă cercetării, cunoașterea vestigiilor a fost limitată din motive obiective, în condițiile unor săpături prin secțiuni, cu posibilități de extindere reduse. Într-o măsură însemnată presupunerile privind vechea casă domnească rămân

³ Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, Studii. Revistă de istorie, 23, 1970, 4, p. 681.

⁴ Tereza Sinigalia, *Arhitectura civilă de zid din Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, București, 2000, p. 12 și urm., p. 41-53.

⁵ Acestea au fost sugerate cu aproape trei decenii în urmă de Pavel Chihaia (*Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 231).

⁶ Gh. I. Cantacuzino, *Elemente de fortificare la vechea reședință domnească din Câmpulung*, în volumul *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, [Bistrița], 2003, p. 293-303.

numai ipoteze. Problemele ridicate de datarea construcțiilor, de atribuirea lor diferitelor etape de construcție din incintă care sunt cunoscute datorită unor izvoare documentare sau epigrafice, sunt foarte greu de rezolvat din cauza distrugerii vechilor ziduri de către amenajările târzii, a faptului că materialele arheologice care pot fi folosite pentru datare nu sunt concludente. În toate aceste probleme rămânem în mare parte pe terenul ipotezelor, în multe cazuri greu de verificat. Privind planul de ansamblu al săpăturilor, putem vedea în diferite puncte resturi ale unor ziduri care nu totdeauna pot fi puse în legătură cu o anumită construcție, sau resturi ale unor clădiri al căror plan nu poate fi integral reconstituit. Pentru cunoașterea aspectului exact al componentelor ansamblului vechii reședințe, a planului clădirilor constitutive, în fiecare din perioadele de evoluție, a cronologiei relative și absolute a construcțiilor precum și a diferitelor clădiri dispărute ale mănăstirii ridicate în secolul al XVII-lea, din care au fost descoperite numai fragmente dispartate, ar fi fost necesară în întreg ansamblul o amplă săpătură în suprafață, presupunând un volum extrem de mare de săpături, prin straturi foarte groase de nivelare târzii, cu mult moloz și piatră. O astfel de lucrare, care ar trebui să fie însoțită de o punere în valoare a vestigiilor descoperite, prezintă dificultăți și probleme tehnice deosebite. Pentru cunoașterea vestigiilor unor construcții dispărute, pornind de la datele care pot fi considerate sigure, trebuie să ne mulțumim în anumite privințe cu formularea unor ipoteze. Materialele arheologice descoperite în cuprinsul ansamblului și observațiile stratigrafice nu permit însă datarea bisericii și a construcțiilor de zid care puteau aparține reședinței voievodale într-o perioadă mai timpurie decât ultima parte a primei jumătăți a secolului al XIV-lea.

Reședința domnească de la Câmpulung nu este cu mult anterioară mijlocului secolului al XIV-lea. Materialele arheologice care pot fi datate în ultima parte a secolului al XIII-lea sau la începutul celui următor - puține fragmente ceramice caracteristice - sunt sporadice și fără legătură cu biserica și celelalte construcții contemporane acestuia, aparținând unei etape de locuire anterioară. Materialele din secolul al XIV-lea sunt și ele fragmentare și nu au fost găsite într-o cantitate prea mare, iar cele mai vechi monede sunt de la finele secolului al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea.

În secolul al XIII-lea, după cum dovedesc vestigiile descoperite în importante cercetări arheologice efectuate acolo⁷ și cantitatea însemnată de materiale, inclusiv numismatice, principalul centru voievodal în Muntenia era cel de la Argeș. Un centru important se afla în aceeași vreme la Cetățeni⁸. La Câmpulung, într-o zonă de tradițională locuire românească, s-a produs în secolul al XIII-lea, probabil în ultima parte a acestuia, o mișcare de populație venită din Transilvania, incluzând și o comunitate săsească. Se poate considera că în tradiția istorică despre Negru Vodă este contopită amintirea a două fenomene distincte: mișcarea de populație de la nord de Carpați, incluzând și pe sașii care au ridicat Bărația din Câmpulung, și extinderea

⁷ Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984.

⁸ O prezentare de ansamblu a cercetărilor începute de Dinu V. Rosetti în 1940 și continuate o lungă perioadă: Lucian Chițescu, *Elemente definitorii ale centrului voievodal de la Cetățeni puse în lumină de cercetarea arheologică a anilor din urmă*, în *Cercetări arheologice*. Muzeul Național de Istorie, București, IX, 1992, p. 85-90.

autorității marelui voievod de la Argeș asupra întregului teritoriu de la sud de Carpați⁹.

Ridicarea măreței ctitorii de la Câmpulung și stabilirea aici a unei reședințe voievodale a exprimat afirmarea autorității marelui voievod Basarab I și a fiului său Nicolae Alexandru, domn singur stăpânitor, în toată Țara Românească.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Fig. 1. Planul de ansamblu al cercetărilor arheologice din zona fostei reședințe domnești din Câmpulung (1975-1977, 1981-1982, 1984, 2000-2005). 1 - biserica voievoală; 2 - casa de la SV de biserică („egumenească”); 3 - turnul clopotniței; 4 - casa de la N de turn („domnească” sau „arhierească”); 5 - corp de chilii; 6 - biserica bolniței; 7 - clădire modernă.

Fig. 2. Planul cercetărilor arheologice și al vestigiilor descoperite în partea de nord-est a ansamblului fostei reședințe domnești din Câmpulung (1981-1984, 2000-2003).

Fig. 3. Planul săpăturilor și al vestigiilor descoperite în partea de sud-est a ansamblului „Negru Vodă” din Câmpulung (2004-2005).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Le plan d'ensemble des fouilles archéologiques de l'ancienne résidence voïévodale de Câmpulung (1975-1976, 1981-1982, 1984, 2000-2002). 1 - l'église voïévodale «Negru Vodă»; 2, 4, 5 - bâtiments monastiques; 3 - la tour du clocher; 6 - l'église de l'hôpital du monastère; 7 - construction moderne.

Fig. 2. Le plan des fouilles et des vestiges de la zone nord-est de l'ancienne résidence voïévodale de Câmpulung.

Fig. 3. Le plan des fouilles et des vestiges de la zone de sud de l'ancienne résidence voïévodale de Câmpulung.

⁹ De dovezile arheologice care atestă vechimea mult mai mare a primei biserici și a reședinței de la Argeș trebuie să țină seama opinia care consideră Câmpulungul ca „prima capitală a statului unificat” Țara Românească, părere susținută cu o bogată argumentație privind legăturile și mișcările demografice între zonele Făgărașului și Câmpulungului, de Denis Căprăroiu (*Asupra începuturilor orașului Câmpulung*, *Historia Urbana*, XVI, 2008, 1-2, p. 37-64), sau ipoteza care consideră „descălecatul inițial la Câmpulung și nu la Curtea de Argeș” (Sergiu Iosipescu, *Contribuții la istoria domniei principelui Radu I și a alcătuirii teritoriale a Țării Românești în secolul al XIV-lea*, SMIM, 18, 2020, p. 34-36).

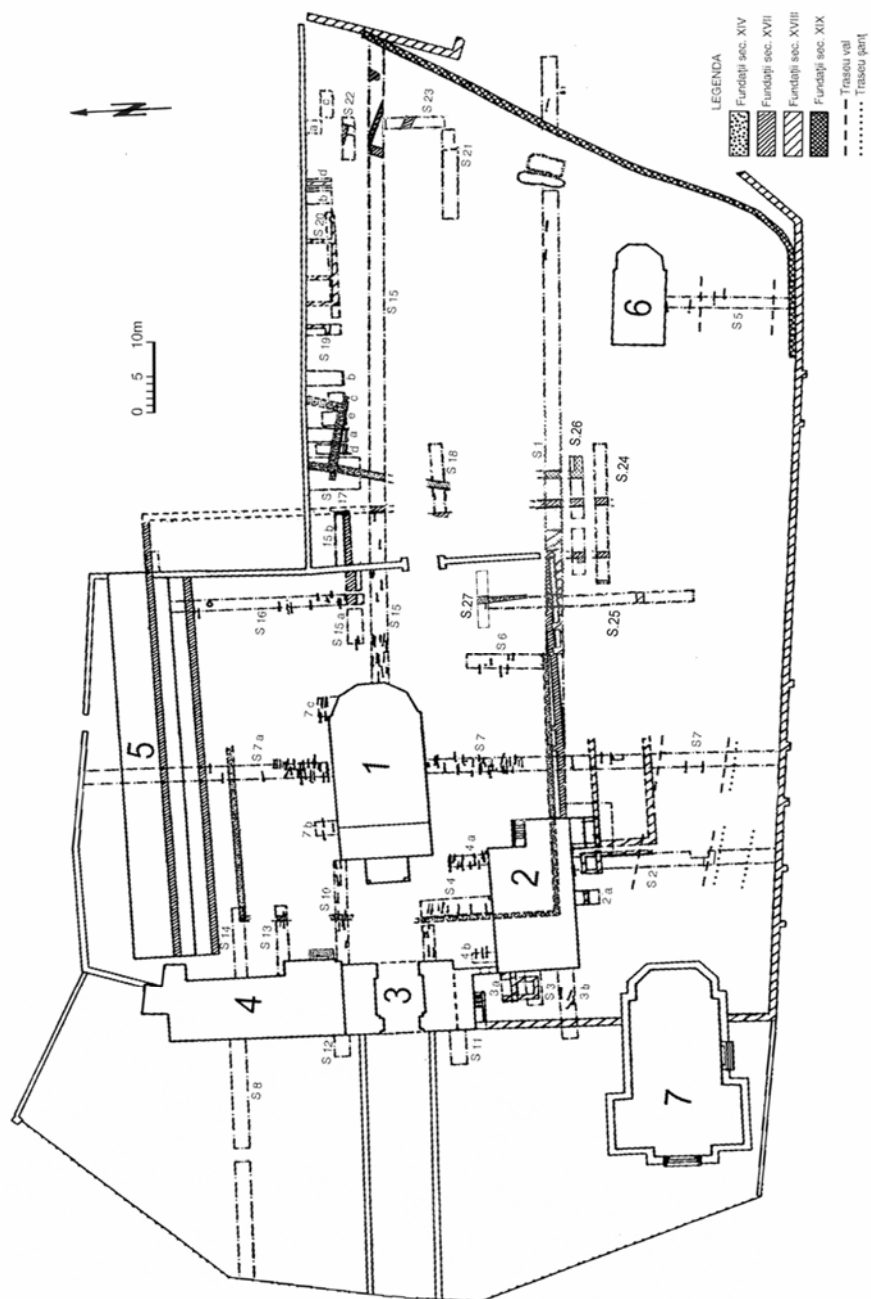

Fig. 1.

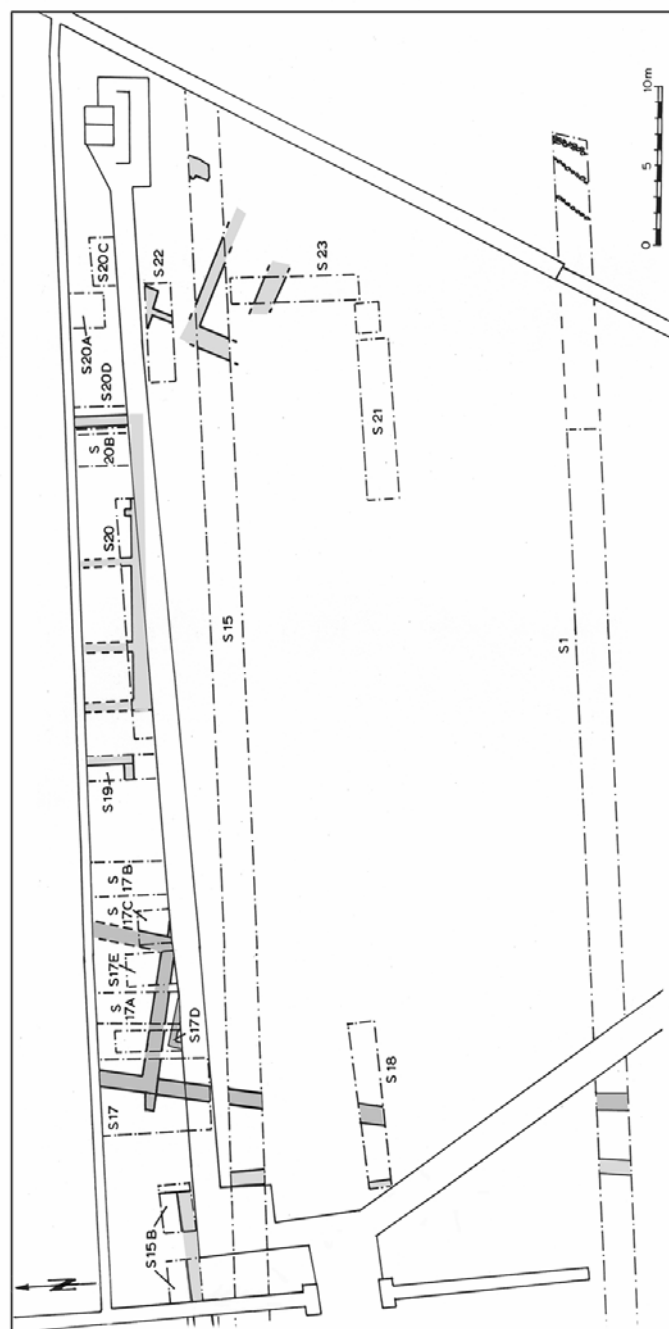

Fig. 2.

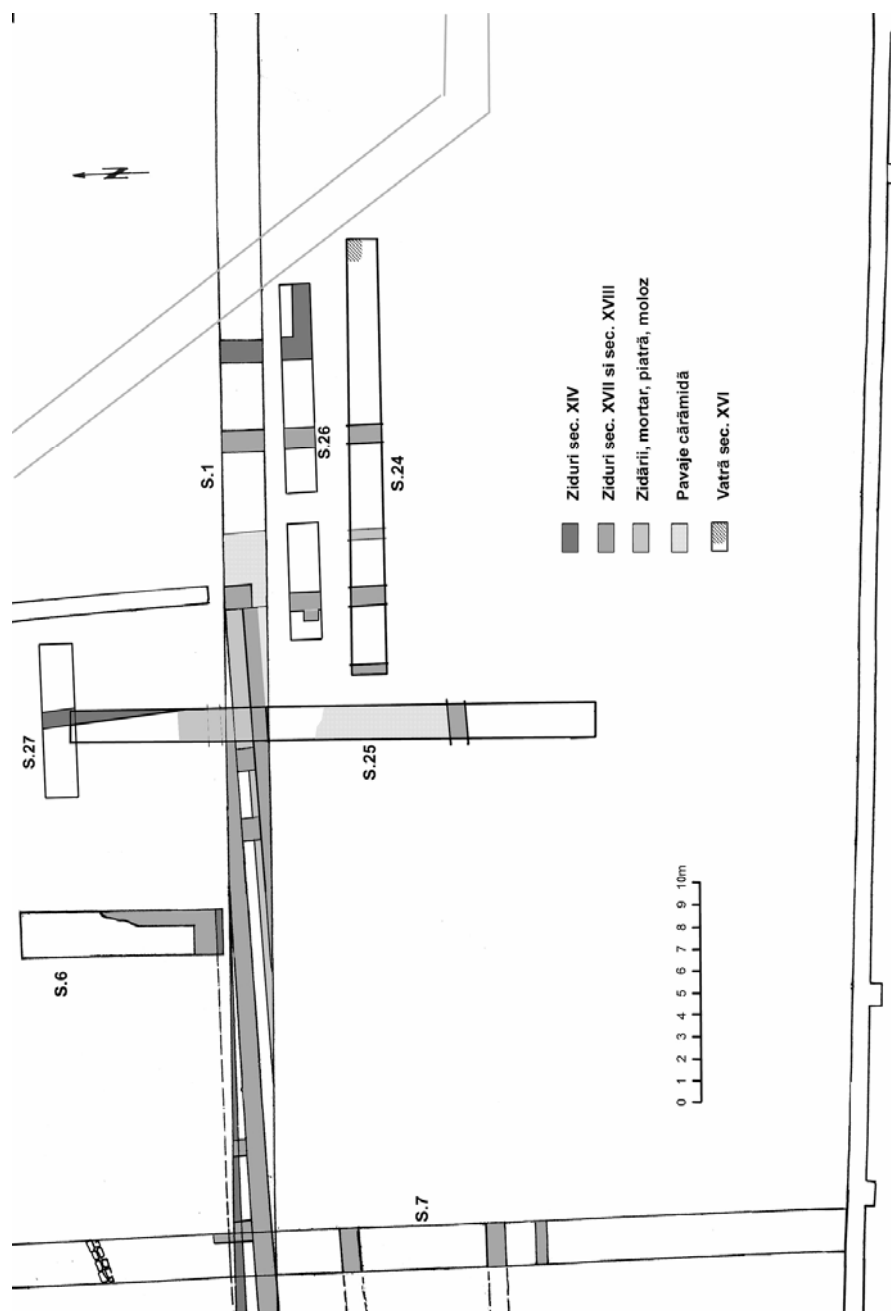

Fig. 3.

A LA RECHERCHE DES VESTIGES DE L'ANCIENNE RESIDENCE VOÏEVODALE DE CÂMPULUNG

Résumé

Des recherches archéologiques d'une certaine ampleur ont été entreprises à l'ensemble architectural de l'ancienne résidence des premiers voïévodes de la Valachie et puis du monastère fondé sur la même place, en 1975-1977, 1981-1982, 1984 et 2000-2005. Elles ont mis à jour des vestiges du XIVe siècle, en élucidant aussi des problèmes concernant l'église ainsi que l'évolution ultérieure des autres éléments composants de l'ensemble, radicalement transformé après la fondation du monastère, en 1635. En essayant d'obtenir des informations sur les vestiges de l'ensemble, les fouilles entreprises en 2000-2003 ont été concentrées dans la zone située à l'est de l'église et celles de 2004-2005 vers le sud-est. En dehors de l'ensemble du monastère, on a effectué un sondage sur le terrain situé au No. 76, rue Negru Vodă, en obtenant des renseignements sur l'habitat urbain des XIVe-XVIIe siècles.

Dans la zone de l'ancienne résidence voïevodale on n'a pas découvert des restes de murs antérieurs au XIVe siècle. Du XIVe siècle datent les fondements de l'église voïevodale qui ont été utilisées aussi au cours des reconstructions de l'édifice des XVIIe et XIXe siècles. Par les proportions et par les caractéristiques architectoniques, l'église - au parement entièrement en pierre de taille - représente un monument unique dans son genre dans l'architecture du XIVe siècle en Valachie. À une distance de 12-14 mètres de l'église vers le sud, l'ouest, le nord et l'est, on a mis à jour des traces d'un mur d'enceinte en pierre pas trop épais qui entourait l'église.

Un problème d'un intérêt particulier est celui de l'identification de la résidence des voïévodes, du XIVe siècle. On a essayé d'attribuer à une phase de construction du XIVe siècle la cave de la maison située au sud-ouest de l'église. Les fouilles de 1975-1977 ont prouvé que cette cave date du XVIIe siècle. Lors de sa construction ont été détruites les derniers restes du mur qui entourait l'église au XIVe siècle, mur démantelé au XVe siècle, et d'autres restes de construction datant du XVe siècle, ainsi que des tombes du XVIe siècle. L'ancienne maison des voïévodes doit donc être cherchée ailleurs.

Les recherches archéologiques de 1975 et des années suivantes ont fourni des arguments sérieux à la localisation de l'ancienne résidence voïevodale à nord-est de l'église, dans une zone partiellement occupée à présent par des constructions modernes. Les fouilles ont mis à jour des vestiges notables qu'on peut dater au XIVe siècle dans la zone située à l'est de l'église voïevodale, qui peuvent être mis en relation avec l'ancienne résidence des voïévodes. Parmi celles-ci on doit mentionner une partie, mise à jour sur une largeur d'environ 10 mètres, d'un édifice aux murs en pierre d'un mètre d'épaisseur, avec un pavement en briques à l'intérieur et de portions pavées en longeant les murs d'est et d'ouest à l'extérieur. Le bâtiment pourrait appartenir à l'ancienne résidence princière. La découverte, dans une couche de terre ultérieure à la désaffectation du bâtiment, d'une monnaie émise par le roi de Hongrie Vladislav Ier en 1442, appuie cette hypothèse. On a trouvé les restes d'un mur de plus d'un mètre

d'épaisseur adossé à l'édifice et, dans la même direction, d'autres tronçons de mur orientés du nord vers le sud, le dernier continuant en angle droit vers l'est. Ces murs, tenant compte de la position stratigraphique, peuvent dater du XIVe siècle. L'ensemble était défendu par une fortification dont les traces ont été découvertes au sud, en quatre points différents: un *vallum* en terre d'une largeur qui dépassait 8 m, et, à l'extérieur, un fossé.

Dès que la résidence princière ne fût plus utilisée, l'espace qui entourait la plus importante église de Câmpulung, où étaient enterrés les deux premiers princes de la Valachie et, après eux, certains grands boyards, a été utilisé avec prédilection comme lieu de sépulture par les citadins. L'ensemble a été entièrement modifié au XVIIe siècle, suite à la fondation du monastère en 1635. L'église voïevodale, abîmée par un tremblement de terre, a été rebâtie en 1635-1638. Après la démolition des anciennes constructions, qui n'étaient plus utilisées, les bâtiments monastiques ont été érigés sur un autre emplacement.

Les traces des constructions de différentes périodes, à cause de l'étendue limitée de la surface des fouilles, ont pu être découvertes seulement par fragments. L'image qu'on peut se former sur l'ensemble est subjective et incomplète. On peut formuler seulement des hypothèses en ce qui concerne le plan et la chronologie des constructions. Une recherche intégrale dans l'espace qui n'a pas été affecté par des interventions modernes, afin d'obtenir plus de renseignements sur ces importants vestiges, pourrait donner une image d'ensemble sur tous ces vestiges, en confirmant ou en infirmant diverses hypothèses. Ce que les fouilles archéologiques prouvent évidemment c'est que l'église voïevodale de Câmpulung est de beaucoup ultérieure à la première église d'Argeș. On peut supposer que, sans renoncer à l'ancienne cour d'Argeș, les voïvodes de la Valachie avaient établi au XIVe siècle une résidence à Câmpulung pour affirmer plus fortement l'autorité princière dans cet important centre économique. L'affirmation de l'autorité du grand voïvode Basarab Ier et de son fils Nicolae Alexandru par la construction de la magnifique fondation de Câmpulung et l'établissement ici d'une de ses résidences, pourrait avoir eu comme résultat l'accentuation des caractéristiques urbaines de l'agglomération.

BASARAB I ȘI VLADISLAV I LA ARGEȘ. - MĂRTURII DIN
BISERICA DOMNEASCĂ „SF. NICOLAE” - 1. DATA EXECUTĂRII
GRAFITULUI CU ȘTIREA MORȚII LUI BASARAB I. - 2. DIN NOU
DESPRE VLAICU VODĂ - CTITOR ȘI DONATOR LA ATHOS

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Despre Basarab I s-a discutat și încă se discută de mai bine de un secol, cel puțin de la Hasdeu încoace și s-au scris destule despre domnia și rolul său în istoria Țării Românești, îndeosebi prin prisma epopeii din 9-12 noiembrie 1330, care ne-a dezvăluit înaintea de toate calitățile sale de diplomat în politică și de strateg iscusit în materie militară. Bineînțeles, nu a scăpat atenției un aspect particular care îl privește pe Basarab - respectiv numele său, nume personal desigur dar, cert, de origine alogenă; drept care, în special prin filtrul interesat al istoriografiei maghiare, s-a scris mult despre origina sa „cumană”, îndeosebi după ce, abia în 1832, cunoscutul editor G. Fejer publica și astfel făcea cunoscut pentru întâia oară memorabilul document emis de cancelaria regelui Carol Robert (26 nov. 1332) și în cuprinsul căruia /un act privilegiat de reconfirmare/, cât se poate de lămuritoare erau și au rămas două mențiuni - una, de maximă importanță dar cu totul neașteptată și absolut singulară în plan istoric: **per Bazarab, filium Thocomery** (sic!), urmată în același document de alta, la fel de importantă: **idem Bazarab, infidelis Olacus noster** (ambele cu înțeles deplin, nu au deci nevoie de traducere)¹. Or, tocmai despre acest *Thocomer* /recte *Tihomir* al nostru/ s-a afirmat în istoriografia maghiară că era de neam cuman - etnic atribuit și fiului Basarab (în pofida atributului/etnonim: *Olacus*), teză în toată regula și nu doar o simplă opinie, preluată în parte și în istoriografia română, chiar în zilele noastre...².

Dar cele evocate până aici reprezintă doar un aspect - repet: particular și nu neapărat de strictă actualitate pentru știința istorică. Interesează mai mult dacă Basarab I, în afară de aptitudinile sale pe câmpurile de luptă s-a impus și pe alte planuri, de pildă în ale administrației, culturii etc. Nu cunoaștem nimic despre cancelaria sa (și, deci, despre vreun document intern/extern emis de acolo), știm că nu a bătut monedă; dar mai știm că reședința sa era cunoscută (și încă din 1324, dacă cu chiar din 1319!), mai mult decât atât, ea fiind percepută la Vișegrad, în două documente angevine, drept

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

¹ *Documenta Romaniae Historica /DRHI/*, D-I. Relații între Țările Române, nr. 25, p. 50 (orig. lat.); pe larg, în articolul subsemnatului din „Argesis”, XVI, Studii și comunicări, Seria Istorie /2007, p. 113-115 și urm.

² Vezi recenzia asupra unui penibil opuscul semnată în prestigioasa publicație abia menționată, p. 509-514.

*castrum Argyas*³. Să ne cantonăm aşadar în miezul tematicii sub al cărui titlu încerc demersul de faţă.

În afară de orice îndoială, Basarab I Vv. a avut o existenţă intim legată de ambianţa geografică şi doar în parte (sau, să spunem, pe jumătate) de ansamblul arhitectural existent şi astăzi la Curtea de Argeş pe terasa înaltă de pe malul stâng al râului Argeş (aceasta, de fapt, fiind o prelungire a colinei strict delimitată ca relief şi denumită Sân Nicoară). Se impun aşadar, strict metodologic şi mai mult decât necesare, distincţiile ce urmează.

1.0. Nu tot ceea ce vedem pe teren, în picioare sau în ruină (v. fig. 1), exista în timpul vieţii voievodului - singurul element de arhitectură din vremea sa (descoperire cu prilejul lucrărilor de restaurare dirijate de arh. Gr. Cerchez, înainte de 1920), încă vizibilă la suprafaţa actuală a solului este o construcţie de plan trapezoidal care se află în jurul Biserici Domneşti Sf. Nicolae (aceasta, iniţial, nu avea incintă proprie - cea aflată azi în jurul ei, cu traseu parţial arcuit, datează din al 18-lea veac, iar turnul de intrare adiacent se va fi ridicat abia în 1838); dar acest impozant şi faimos edificiu de cult, contrar interpretărilor unor curente istoriografice, nu exista şi deci nu are vreo legătură cu Domnia lui Basarab I, fiind ridicat după moartea acestuia de către nepotul său, Vladislav I - Vlaicu Vv. (între anii 1365 şi 1369). Dimpotrivă.

1.1 Cât a fost Mare Voievod şi Domn al Ţării Româneşti /c. 1310-1351/52/, Basarab a moştenit un edificiu mai vechi, ridicat de înaintaşi cel puţin din pragul veacului al XIII-lea şi situat chiar sub pardoselile Bisericii Domneşti: o construcţie de dimensiuni reduse, de plan simplu în cruce greacă (fără puncte de sprijin) şi înconjurată de incinta trapezoidală amintită - complex arhitectural denumit deja **Argeş I**, respectiv **incinta A** (fig. 1/1, 2/2).

1.2. În schimb, la V de Biserica Domnească, pe o arie întinsă, se păstrează traseul unei mari incinte patrulate (denumită **incinta 1**, cu un turn de intrare pe latura E (care, cum s-a verificat pe cale arheologică, a fost construit sub Neagoe Basarab V., c. 1517, odată cu o casă domnească, aproape lipită pe mijlocul laturii de N)⁴. Sub acest turn răsăritean, azi în ruină, am aflat fundamentele altuia, organic legat de latura incintei 1 şi având un plan diferit; l-am notat ca atare: **turnul nr. 1**, atribuindu-l vremii lui Basarab I, spre deosebire de cel ce se vede în vremea noastră, notat drept turnul nr. 2 (acesta din etapa de ample refăceri şi adaosuri la Curte, datorate, am stabilit, lui Neagoe Basarab Vv, c. 1517 - v. supra, n. 4).

1.2.1. Dar pe latura S a incintei 1 se păstrează aproape intactă pivniţa sau beciul domnesc, precum şi o mică parte din structura şi elevaţia unui edificiu datorat cu certitudine lui Basarab I: este **casa domnească nr. 1**, cu extinderi ulterioare, cazul prispei zidite de o parte şi de alta a gârliciului de acces în pivniţă (datând tot din timpul lui Neagoe Basarab, apoi şi o scară de acces (sec. XVII) fixată în colţul NE al prispei).

1.2.2. În scurt, documentaţia arheologică a stabilit un lucru cert: această fază de construcţii datorată lui Basarab I a avut loc după anul 1338, pe baza unui obol de

³ DRH, D-I, nr. 30, p. 58 (11 sau 16 nov. 1336, regist); nr. 35, p. 65 (30 iun. 1347, orig. lat.), cu comentarii în art. cit., p. 116-117.

⁴ Detalii (date tipo-dimensionale, cronologie, ilustr. etc.), v. N. Constantinescu, Curtea de Argeş, 1200-1400., Buc. 1984 p. 32 şi urm.

argint emis de regele Ungariei (care tocmai în acel an realizase o reformă monetară)⁵, admițând în consecință **faza de construcție c. 1340** (fig. 2/1). Este ceea ce am denumit **Curtea Nouă**, a lui Basarab I, fiul lui Thocomer, alias Tihomir. Unde și când s-a născut Marele Voievod?

1.3. Răspunsul l-am dat mai demult: cam pe la 1280, probabil în **Curtea veche** (fig. 1/X), voievodul român fiind cam de aceeași vârstă cu viitorul rege, Carol Robert de Anjou al Ungariei⁶.

1.4. Din această veche alcătuire voievodală - a **reședință**, de bună seamă se păstrează, cum am și anticipat, edificiul de cult **Argeș 1**, la nivel de fundații (în parte dispărute) cu **incinta A**, dar și câteva anexe gospodărești, găsite și definite arheologic în preajma casei 1, apoi pavaje din piatră de râu (fig. 1/X1-2), precum și o cărare (fig. 1/X-3) conducând unde?: exact pe un aliniament ce lega biserița de o **casă** situată pe un mamelon, la mică distanță spre S, ascunsă din păcate de clădirile moderne ale fostului spital orășenesc (fig. 1/X). În această presupusă clădire încă nedepistată arheologic, de aceeași vârstă, probabil, cu biserica Argeș 1, a rezidat Tihomir-tatăl, aici se va fi născut Basarab, viitorul Domn. Mai târziu, întrucât Curtea veche a avut de suferit de pe urma evenimentelor din toamna anului 1330⁷ - Basarab I, din rațiuni care priveau strict viața de stat a Țării Românești, s-a angajat în ridicarea Curții Noi. Istoria (adică în planul **evenimentelor** de caracter istoric) a voit însă ca el să-și afle sfârșitul în alt loc, la Câmpulung. De stăruit în legătură cu acest eveniment istoric.

1.5. Este arhicunoscut și dezbătut, ca valoare informativă, grafitul (fig. 3/3-4) găsit în anul 1920 pe peretele de N al naosului Bisericii Domnești: (trad. din slavonă) „le/at 6860 (1351-52), la Câmpulung a murit Marele Basarab Voievod”⁸. Problema principală a demersului de față: **când anume a fost făcută această însemnare?** Răspunsul la o astfel de întrebare a fost dat încă din momentul descoperirii (care nu era și singulară, între altele și cazul grafitului - de aceeași speță - despre enigmatica „Evreisa gospojda”, insolită evocare a celei de a doua soții a țarului Ivan Alexandru, evreica de neam (dar „nou creștinată” cu numele Theodora, cum se arată în Sinodik-ul Bisericii bulgare de la Târnova)⁹: construcția bisericii era în toi, când deodată s-a aflat că voievodul din fruntea țării a murit, la Câmpulung, reieșind - logic, se părea - că edificiul religios a fost început de Basarab și continuat de urmași... Logică forțată, cum am demonstrat (alături de alți specialiști în materie, cf. articolul din numărul precedent

⁵ Ibidem, p. 54 și urm. și fig. 19/2, 51/6, cu bibl. respectivă. Moneda angevină a fost identificată și atribuită de azi-regretatul Octavian Iliescu.

⁶ Cf. Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” /AIIA/ - Iași, XXIII/2, 1986, p. 554 și versiunea, integrală dar cu adăugarea ilustrației din „Argesis” (supra, n. 1), p. 104.

⁷ Vezi N. Constantinescu, Sp. Cristoceca, R. Mascheo, „Săpături de salvare la Curtea de Argeș (1983-1984)”, în „Argesis”, XII, Seria Istorie/2003, p. 165 și urm. (habitat distrus - locuință cu sobă de cahle-oală, ș.a., acoperit cu o cantitate imensă de pământ galben purtat - provenit din săparea fundațiilor din incinta lui Basarab I, c. 1340).

⁸ Virgil Drăghiceanu, în Curtea Domnească din Argeș /CDA-1923/, p. 16 (fig. 9 - slovele clar întărite cu tuș de V. Dr.), 31, col. 2 (transcriere greșită), tot aici, fig. 18, grafit „levreika gsja” (sic!) - corect „levreisa gspjda”. (v. n. urm.).

⁹ Precizări în articolele din RESEE, VIII (1970), 1, p. 17 (n. 34-36), 18 (n. 37-39) și BMI, XL (1971), 3, p. 19 (n. 31). Țarul din Târnova alături de a doua Theodoră, cu titlurile respective figurează ca donatori în *Evangheliarul din Londra* (1355), mss. miniat aflat la British Museum. Cu decenii în urmă, la cererea subsemnatului, apreciatul istoric din Londra, John Hurst /Inspectorate of Ancient Monuments/ în chip îndatoritor mi-a trimis copia-foto a miniaturii.

al acestei reviste).

1.6. Altminteri, e de amintit aici un aspect (tematic) ținând, în speță, atât de *lexicografie* cât mai cu seamă de *ortografie*: numele lui Basarab I Vv. a fost perceput diferit de contemporani și ca atare redat de izvoare cu o grafie fluctuantă, de pildă **Bazarab** /1324, 1325, 1327, 1332, 1334/, **Basaras** /1332/, **Bassarat** /1345/, **Bozorab** /1351/, **Bazarad** /1358/ etc. Și mai târziu, diplomatica regilor Ungariei reda numele personal al Domnului Țării Românești scriindu-l, ca în 1443 de pildă, **Bazarab filius condam Daan wayuode** (referire la Basarab II; actele muntenesti în slavonă îl aminteau pe acest **Basaraba**, la fel cum însuși tatăl său, Dan II, îl menționa, în 1428, după celălalt fiu, Danciul și cum, în sfârșit, nepotul Basarab cel Tânăr semna în acte fie *Io Mladi Basarab*, fie *Io Mladi Basaraba* etc.)¹⁰.

1.6.1. Astfel de mențiuni, care l-au preocupat îndeaproape și pe B. P. Hasdeu¹¹ au un numitor comun: în totalitate, străine sau indigene ca proveniență, izvoarele menționate redau integral acest nume personal, literă cu literă, așa cum era perceput - pronunțat și auzit, văzut și citit în scripte.

1.7. Două excepții, ca izvoare semnificative și - coincidență: alăturate în plan geografic - ne prezintă numele lui Basarab I printr-o grafie *sui-generis*: pe de o parte, **informația, aparent banală și incompletă** (lipsa precizării datei calendaristice privind evenimentul) din grafitul argeșean, iar pe de alta, în plan strict istoric/succesoral, mențiunea de pe piatra tombală a lui Nicolae Alexandru Vv. de la Câmpulung. Ce fel de excepție și care este coincidența rezultă cu limpezime observându-se grafia: și într-un loc și în celălalt, cu mijloace diferite ca realizare, să zicem tehnică, **numele lui Basarab e redat cu ligaturi specifice, dar identice** (fig. 3/1-4). Ceea ce, vădit lucru, ridică întrebarea legitimă: simplă coincidență? De notat faptul că Hasdeu însuși a găsit de cuviință să-l amintească pe descoperitorul mormântului de la Câmpulung, Gr. G. Tocilescu, a observat desigur specificul inscripției de pe piatră, transliterând numele lui Basarab prin grafia **Bâsarabâ**, fără însă a o și comenta decât în lumina teoriei sale despre *Sarabi*; în schimb, cu acribia-i știută, a fost și a rămas singurul în istoriografie care a reprodus întocmai textul inscripției câmpulungene, inclusiv ligaturile (fig. 3/2)¹². Să trecem însă mai departe.

1.8. Firește, este de admis că însuși Vlaicu Vodă a fost cel care s-a îngrijit de funeraliile părintelui său și, deci, tot el îi va fi poruncit unui meșter-pietrar (probabil angajat chiar pe șantierul ce se organiza la Argeș prin punerea temeliei Bisericii Domnești, îndată după dispariția lui Alexandru Vv., Subl. N. C.). Indiferent de

¹⁰ Mențiunile din actele latinești în *DRH*, D-I, passim, cele în slavonă - *DRH*, B-I, nr. 60, p. 116 (1428, orig. slav.), nr. 155 și urm. (Basarab-Laiotă și Basarab-Țepeluș, orig. slav.). De reținut evocarea lui Matei Basarab, în inscripția greacă de la m-reă Mărgineni (transliterat: **Mpasarampa**), N. Iorga, *Inscripții*, I, 1905, nr. 186, p. 83. Vezi infra, n. 26.

¹¹ Etymologicum Magnum Romaniae, III, Buc. 1893, s.v. *Basarab* (col. 2540-2592).

¹² *Ibidem*, col. 2554 și urm. Ceva mai târziu, N. Iorga se pronunța astfel: „Există la Câmpulung o veche și puternică mănăstire, clădită ca Sân Nicoară din Argeș, de Nicolae Alexandru Basarab. Piatra acestuia cu data de 6973 (1364), se mai vede, perfect păstrată, la dreapta în locul cuvenit ctitorilor. Indicația nu concordă. Inscriptia a fost întâiu semnalată de Mihai Cantacuzino în tratatul său istoric descriptiv asupra Țerii-Românești /1774, n. N. C/ tipărit în grecește în 1803, de frații Tunusli (cf. și Șincai, la an. 1360), apoi a fost copiată de mitropolitul muntean Neofit etc.” - apoi: „Literile sunt săpate, nu scoase în relief, garnitura e întregă: înfățișarea scrisorii samănă cu a răvașelor slavone păstrate în Brașov” (*Inscripții*, I, 1905, nr. 267, p. 132-33. (subl. N. C.).

asertiunea (încă nedovedită), că piatra de mormânt nu ar fi decât o copie târzie a celei originare - conținutul inscripției este strict autentic (doar indictionul este greșit calculat) și consună cu restul izvoarelor din epocă. În scurt, departe de a fi o simplă coincidență, dimpotrivă o explicație logică a similitudinilor de care este vorba aici constă în faptul că **inscripția funerară de la Câmpulung este anterioară grafitului de la Argeș**; meșterul (sau cel care a realizat însemnarea cu data 6860/1351-52 pe peretele Bisericii Domnești) știa deja de *Dălgopole*, văzuse și citise inscripția, reținând din ea doar un nume: „Marele Basarab Voievod”. Indiscutabil, se dovedește că informația din grafit este un fapt de memorie - una asociativă: numele defunctului **Basarab**, socrul dintâi al țarului din Târnova (Theodora, fiica voievodului român și mama lui Sracimir din Vidin, repudiată de țar, de unde și a doua căsătorie cu aceea care a preluat numele românei, v. supra, 1.5 și n. 9) și *evreica încreștinată*, menționată vizavi, pe stâlpul NE...; informații știute și consemnate fugitiv, poate de aceeași mână. **Data conținută în grafit nu are nici o legătură cu etapa de construcție a Bisericii Domnești.**

Dezvoltând considerațiile precedente (unde calitatea de **ctitor-unic** a lui Vladislav I-Vlaicu, în Scaunul său domnesc din Argeș e doar sugerată) și reluând, dintr-o altă, perspectivă, concluziile demersului înfățișat în articolul anterior din această revistă, referitor la edificiul ivit în ambianța **Curtii Noi**, alăturat de aceasta, se va stăruie în cele ce urmează asupra unui aspect particular al inițiativelor (și realizărilor!) ctitoricești datorate voievodului Țării Românești, acela de donator - mai exact: **ctitor și donator la Muntele Athos**. Și, într-adevăr, cu riscul de a repeta lucruri știute, de această dată va reieși, de sperat, nu doar o *altă restituire*, ci chiar un crâmpiei de substanță din însăși existența primară a Bisericii Domnești, în relație desigur cu ctitorul ei amintit.

2.0. Suntem de fapt în plină epocă de receptare și acționare a dreptului de ctitorie bizantin¹³, a grecității în plan ecleziastic (vlădica Iachint, ajuns la despărțire față de voievod, din păcate nu știm dacă a avut vreun rol anume, în afară de susținerea dicheofilaxului Daniil Kritopulos „ca ierarh a toată Ungrovlahia” /1370/¹⁴ și va muri curând, rol îndeplinit ulterior, se va vedea, de mitropolitul Hariton). De amintit în acest context remarca lui N. Iorga privind „persistența” în Biserică a limbii grecești chiar în epoca pe care o avem aici în vedere¹⁵.

2.1. De adăugat sau, după caz, de precizat că Vlaicu Vodă însuși a voit sau a cerut să fie considerat ctitor, la Cutlumuz în Athos (sept., indict. 8, 6878/1369; continuând, pe temelia pusă de tatăl său, acum însă fiind alături de chir Hariton

¹³ Cf. Gh. Cronț, *Dreptul de ctitorire în Țările Române*, SMIM, IV (1960), p. 77-116. Mai nou - Pr. Ic. Vasile V. Munteanu, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele Bizantine (până la 1600)*. Teză de Doctorat, București, 1984 /Extras din „Studii Teologice”, XXXVI /1984, 1-2 și 3-4/, îndeosebi p. 44-45 (cu bibl.; pertinente distincții pe tema *ctitor-ziditor-întemeietor-donator*).

¹⁴ „Pitacul” din 1370 către patriarhul Filothei Kokkinos - v. DIR, B, Țara Românească, Veacul /sic/ XIII, XIV și XV (1247-1500), E. A., Buc. 1951, nr. 13, p. 20-21 (trad. rom.). Kyr Iachint a decedat „către 1372” (alături de el, din 1370 apoi până în c. 1380 Hariton) - v. P. Ș. Năsturel, *La partition de la Metropole de Hongrovalachie*, Extras din „Buletinul Bibliotecii Române”, (Vol. VI (X) - Serie Nouă), 1977/1978 „Freiburg (Germania), 1978, p. 300.

¹⁵ „Le Mont Athos et les Pays Roumains”, în Academie Roumaine, „Bull. de la Sect. Hist.”, II, 1914, p. 164-65 - textual: „*Et enfin, pendant la seule époque qui dure jusk'en 1380, la langue /grecque/ persista... en Valachie dans l'Eglise, que n'avait pas encore conquise le slavonisme*”, ap. P. Ș. Năsturel, *infra*, n. 18 (subl. N. C.).

ieromonah și catigumen: „Și suntem amândoi deopotrivă ctitori /**kai esmen hoi dyo kat'ison ktetores/**, eu pe de parte, ca cel care a plătit cheltuiala, iar el, pe de alta, ca cel care s-a trudit și a clădit”; Vladislav Vv. se face chezaș la păstrarea regulilor monastice statornice la Cutlumuș, jurând pe Evangheliile, Sf. Cruce și - semnificativ, dar perfect explicabil atunci, în 1369, căci se invocă patronul Bisericii Domnești - „și pe marele Nicolae /**kai eis ton megan Nikolaon**”/; în sfârșit, „Aceste astfel scrise și iscălite de domnia mea și pecetluite cu semnul meu, ca stăpân și ctitor al acestei mănăstiri /**hos oikokyrion kai ktetoros tes toiaytes mones/** etc.”¹⁶. În aceeași privință, nu e de insistat decât menționând și alt efort ctitoricesc al lui Vlaicu - zidirea (cam în aceeași vreme), înzestrarea și ordonarea traiului Mănăstirii Vodița, la îndemnul starețului Nicodim („*cu munca lui chir Nicodim și a fraților lui am zidit și am zugrăvit*”, el dăruind „*un tetravanghel ferecat cu argint aurit, o cădelniță de argint, vase sfințite de argint, ș.a.*”, cum înșiră lămurit hrisovul slavon nedat)¹⁷. Metale prețioase, „ducatul” menționat în actul din 1369 de la Kutlumuș dezvăluie și pe ceastă cale posibilități materiale însemnate, inclusiv existența atelierului monetar de la Argeș!

2.2. Domnul Țării Românești, primul știut ca atare, s-a remarcat și prin faptul că a transmis dincolo de fruntarii chiar chipul său, alături de al soției sale, la scară miniaturală, desigur, dar printr-o operă votivă de adâncă semnificație: este Icoana Sf. Athanasie (Athonitul), dăruită faimoasei **Megisti Lavra**¹⁸ (fig. 4).

2.2.1. Începuturile acestei prime fundații cenobitice de la Muntele Athos datează din anul 963, sub împăratul bizantin Nicephor Phocas, care a dăruit fondurile, construcțiile continuând sub Ioan Tzimisce (primul e și pictat în 1535 de Theophanes Cretanul: donatorul-ctitor ține în mâini șase lingouri de aur!!)¹⁹. De fapt,

¹⁶ Paul Lemerle, *Actes de Kutlumuș*, Edition diplomatique par..., Texte. Album, Paris 1946 /pe copertă 1945/ (Archives de l'Athos, II 1-2), nr. 26, p. 102-105 (cit. grec. /pronunția erasmică/ din p. 103, r. 15 și p. 104, r. 43-44). Cf. *DIR, op. cit.*, nr. 11, p. 16 și urm. (trad. rom.). Mefiența reputatului savant francez față de considerațiile dintr-o lucrare a lui G. Cioran (Athena, 1938): sursele bizantine nu se referă la Kutlumuș ca „Mare Lavră a Țării Românești”, „a voievodului /muntean/” etc., domniile români nefiind ctitori acolo, din adâncă vechime („*Il faut etre en garde contre cette tendance des savants roumains...*” etc.) - v. *op.cit.*, Introduction, p. 2 (n. 10). Cum ar mai fi posibil să-l contrazici, în aceeași privință, combătându-l adică pe un Neagoe Basarab Vv., binefăcător la Athos și, desigur, la Kutlumuș, care afirma despre aceasta din urmă: „*<străbunicul nostru> Io Mircea <cel Bătrân> marele voievod a înnoit sfântul și atotcinstiul <hram>... făcându-l ctitorie a Țării Românești*” - DRH, B - II (1501-1525), nr. 105, p. 208-215, hrisov de întărire a multor sate, cu indicarea hotarelor și a boierilor-hotarnici, din 1512-1513, iul. 23 (orig. slav. la Athos). (Subl. N. C.).

¹⁷ DRH, B-I (1247-1500), nr., 6, p. 18 (orig. slav., datat de editori <1374>, mai degrabă însă ar putea fi din <1370>).

¹⁸ Aici după Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, ed. 2, 1937, între p. 41/42. Bibliografie la zi: P. Ș. Năsturel, *Aux origines des relations roumano-athonites: l'icone de Saint Athanase de Lavra du voievode Vladislav*, în *Actes du VIe Congrès d'Etudes byzantines* (Paris, 1948), t. II, Paris, 1951, p. 307 și urm. (Vezi infra, n. 23). Alăturat în fig. 4 - Sf. Athanasie, pictură de Theofanes Cretanul/1535 (infra, n. 27).

¹⁹ KEDAK /*Centro para la Preservacion del Patrimonio del Monte Athos*/ & alii, *De viaje por el Monte Athos*. Catalogo, Encuadernacion, Salonica Grecia /Noviembre 2003/, p. 7, fig. 2. Text numai în spaniolă. La p. 5: *San Atanasio Athonita. Detalle de un fresco de Teofanes el cretense (s. XVI). Interior del refectorio.* - Catalog splendid ilustrat (apărut, de reținut, în colaborare cu Universitatea din Granada, Spania), cu detalii de ordin arhitectural (amplasamente, schițe /restaurări etc.). Din nefericire, cu nepermise erori și omisiuni/confuzii privind aportul voievozilor români (nici o referire la Nicolae Alexandru, Vladislav I), schitul românesc **Prodromul** nu există, iar *Bibliografia /recopilada por Kostas Ketipis/* de la p. 255-56 nu menționează nici un titlu al autorilor români (!); culmea ingratitudinii haghiorite: chiar termenul diplomatic

ctitorul/fondator este călugărul Athanasie, pe numele mirean Avraam, originar din Trebizonda; rămas orfan de copil, o rudă, ofițer, îl aduce la Constantinopol și de aici ajunge tânărul la Athos, călugărindu-se cu numele de Athanasie; e considerat întemeietorul monahismului athonit. La început, zidirea lui Athanasie era modestă - abia pentru 20 de călugări, astfel încât, spre sfârșitul vieții el o dărmă și clădește katholikonul nou, cu acareturi sporite - pentru 120 de călugări, cum se arată în „*Viața*” care îi înfățișează faptele sale pioase. Mai mult, Athanasie, se arată tot aici, s-a dovedit a fi și constructor, adevărat **ktistes**: numai că în ziua fatală de 5 iulie (an neprecizat), el, împreună cu arhitectul Daniil și cu alți 5 meșteri, aflați sub cupolă, pe schelă - aceasta se rupe, toți pierzându-și viața; se explică de ce, la 5 iulie, se face pomenirea Sf. Athanasie. Moartea lui a avut loc după anul 997, mai degrabă între anii 1006 (când se pare că și-a scris testamentul) și 1011, când e pomenit urmașul său, Eustratie²⁰.

2.3. Revenind la donația voievodală, e de subliniat că Icoana Sf. Athanasie este o adevărată operă de artă (fig. 4): format mijlociu²¹, pat de lemn, pe care au fost pictate din față doar capul și mâinile Sfântului, în rest totul e metal, adică ferecătură de argint (cândva și aurită): capul pictat cu nimb bogat decorat în relief, încadrat de inscripția **Agios Athanasios**, mâinile Sfântului țin un rulou /sau *filacter*/ desfășurat, cu cinci rânduri în grecește: *Agathe psyche* etc., îmbrăcăminte cu pliuri (de sub rulou - două cruci suprapuse, fiecare cu inscripțiile obișnuite **IC /XP, N/K**); fața piesei, relativ netedă în câmp și pe rama de margine (motive nedefinite în tehnica *au repousse*), rama, lată, e fixată la colțuri și pe mijloc cu rozete (10 la număr) care ascund probabil cuie sau nituri de prindere.

2.3.1. În partea inferioară a feței Icoanei, pe ramă, între două rozete, sunt redată chipurile donatorilor, în picioare, cu mâinile întinse /gest de ofrandă (sculptate în relief în tehnica *au repousse* și aparent, doar, pe câte o „plăcuță” dreptunghiulară, clar delimitată, părând a fi aplicată prin sudură...)²²: la stânga /respectiv dreapta privitorului/, Vladislav I-Vlaicu, iar în partea opusă - Ana Doamna (detalii în fig. 9/2). Repet și aici ceea ce am afirmat în atâtea alte împrejurări: **compoziția personajelor princiare redată pe Icoană s-a inspirat, vădit, din Tabloul votiv existent deja în Biserica Domnească din Argeș**. Dovadă și inscripțiile aferente (deși inversate ca

bizantin (!) Ungrovlahia (adică, Vlahia dinspre/de lângă Ungaria’) e tălmăcit nu simplu, eronat, ci tendențios: „Ungaria și Valahia” /recte *Hungria y Valaquia...*. În fine, un fals incredibil - chiar la Megisti Lavra!: chipul voievodului muntean/donator, Vladislav (III), pictat de același Theofănes Cretanul, poartă inscripția IQANNHC 'O TZIMICKHC (adăugată, limpede, peste cea originală - cu **Iq** ... **deyteros ktitor** mai jos, în dreptul copilului Moise, **voivoda**, p. 7, fig. 1). Vezi infra, n. 23. Nimeni nu a observat acest grosier procedeu de a ocoli adevăruri istorice...

²⁰ /Pr./ Teodor Bodogae, Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos, Sibiu, 1941 /Academia Teologică „Andreiana”, Didactica, 1/, p. 12 și urm., îndeosebi p. 87-89. Despre Icoană, p. 92 și urm.: „S-a crezut... etc.”, nefiind vorba de Vlaicu Vodă și Ana Doamna, ci de Vladislav III /1521, 1525-26/. luându-se după St. Nicolaescu (v. infra, n. 23).

²¹ Circa 70 x 50 cm? (poate mai mici, oricum, cifre aproximative, din memorie: la fața locului, în mai 1973, abia am putut să o ating cu mâna - nu mi s-a permis fotografierea și nici măsurarea Icoanei...; vezi aici localizarea în planul katholikon-ului și imaginea-foto din interior, fig. 5 /2-3, ap. KEDAK, Viaje, p. 7, fig. 4-5; în Viaje, p. 6 - legenda fig. 5, eroare evidentă: *Interior del refectorio*).

²² Observație Carmen Laura Dumitrescu, în articolul citat (și criticat) în precedentul volum „Argesis”. În cele de față am reluat la rândul-ne imaginile (restituite în desen) publicate de regretata Corina Nicolescu, **Istoria costumului de Curte în Țările Române. Secolele XIV-XVIII**, Ed. Științifică, București, 1970, p. 221 (fig. 16, 23).

poziție) - și, într-adevăr:

2.4 Aproximativ pe mijlocul feței, în registre diferite: la dreapta Sfântului (recte stânga privitorului), pe șapte rânduri, în dreptul Anei, inscripția greacă, cu majuscule și unele abrevieri (integral²³, *tale-quale*, fig. 8) cu numele, titlul și atributele voievodului (în trad.): „† **Ioan Vladislav, mare voievod, întru Hristos Dumnezeu, credinciosul Domn și singur stăpânitor a toată Ungrovlahia**”; în partea cealaltă, în dreptul voievodului, pe opt rânduri, titlul și atributele soției donatoare: „† **Anna, preacucernica mare voievodeasă (sic), întru Hristos Dumnezeu credincioasă și singură stăpânitoare a toată Ungrovlahia**”.

- Observații. Ambele inscripții adică cele de bază, grecești (aici cu tranliterare latină), suscită comentarii necesare. De reținut, mai ales, insolitul titlu al Annei - **voivodisa**, care apoi va fi înlocuit prin *Kera* /Doamna, v. infra și fig. 7/. Stilistic, se vede limpede că textul înfățișat orfăurarului iconar era în acea limbă (*koine* /neogrec. *kini/ dialektos*) prezentă și în Biserica Domnească (în rugăciuni și pe filactere), departe așadar de centrul spiritual, oficial, din Bizanț - cum remarcă P. P. Panaitescu²⁴, de pildă: **ke** (conj. pt. **kai**); ligaturi și abrevieri destule, precum **I** cu **C** (din *Ioannis*), **C** (clasică *sigma*) folosită cu **T** (în *pistos*, *piste*, *eusebestate*), **OY** (*omikron/ypsilon* unite în *Ungrovlahia*); de asemenea, frapează faptul că atributul domnesc pt. Vladislav, **singur stăpânitor** - respectiv **aytokrator** e redat cu *omega* (ultimul o), în această formă termenul fiind rezervat doar basileului!²⁵. În fine, de reținut **NT** (din *Vlantislavos*), pt. *delta* - o cutumă deja în diplomatica bizantină a epocii, prin redarea numelor personale alogene, îndeosebi de coloratură slavă (cazul, e drept singular, și al lui Dobrotici, redat *Ntomprobitzas*, față de mai uzualul *Tomprotitzas*²⁶ /și aici o observație: în epocă, grec. MP(i) reda lat. B, ca și mult mai târziu, v. supra n. 10/).

²³ Cei vechi dintre istorici, în afară de Gr. G. Tocilescu, au oscilat în atribuire, unii respingând *de plano* identificarea donatorului ca fiind Vladislav I - Vlaicu, cazul lui Ioan Bogdan, **Io din titlul domnilor români**. *Post Scriptum* /1889/, în *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, Ed. Acad., Buc. 1968, îndeosebi p. 146-158 (resp. acel P.S.), combătând opinia lui Tocilescu despre „Tugomir Basarab”: „Același lucru putem susține și despre pretinsul titlu al lui *Vladislav Basarab*, de pe icoana Sf. Atanasie de la mănăstirea Lavra, muntele Athos”. /sunt citați Tocilescu, Th. Burada și mai ales rusul - călător la Sf. Munte, K. D. Petkovici, *Obzor afonskih drevnostej*, S. Ptsb. 1867, apoi arhim. Porfirie Uspenskij, în 1877: „Acesta crede că inscripția și icoana sunt de la Neagoe Basarab, 1521”! etc./ În scurt, I. Bogdan se întreba dacă nu cumva e vorba de vreun Vladislav sau Vlad din al 16-lea veac, inclusiv Vlad Vintilă de la Slatina, care, și el, a dăruit Lavrei o icoană (p. 158 vezi și infra, n. 28). Mai decis, ca opinie, a fost Stoica Nicolaescu, în opoziție cu N. Iorga: „*Vladislav Voevod și soția sa Ana, cari au dăruit sfintei mănăstiri Marea-Lavra din Sfântul Munte frumoașa icoană a Sfântului Athanasie, ferecată cu aur și argint, nu e Vladislav din secolul al XIV-lea, cum crede d-l Iorga, ci domnitorul Țării Românești, mărturisit de documente ca atare, între: 1523-1525. Icoana Sfântului Athanasie a fost dăruită mănăstirii Lavra în 1521-2*. (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, 1905, p. 255)”; iar mai departe, deslușind Spița genealogică de la p. 8: „*Vladislav Voevod și doamna Neacșa sunt părinții lui Vladislav Voevod ce a domnit între: Aprilie 1323 - Noemvrie 1525. Acest Vladislav Voevod a avut de soție pe doamna Ana și de urmaș pe Moise Voevod (1529-1530). Ei, Vladislav Voevod și doamna Ana, sunt ctitori la mănăstirea marea Lavră din Sfântul Munte Athos*” - cf. broșura lui St. Nicolaescu, Lămurirea unei enigme istorice. VLADISLAV VOEVOD și DOAMNA NEACȘA 1488, București, 1935, p. 5, 7. Opinii și păreri în parte confirmate (supra, n. 19...).

²⁴ CDA - 1923, p. 161-171.

²⁵ J. Darrouzes, *Ekthesis Nea*. Manuel de pittakia du XIV-e siècle, Paris, Institut français d'Etudes byzantines, 1969, p. 120, n. 47.

²⁶ *Ibidem*, p. 56 (n. 43: „cette orthographe isolée et plus tardive n'a pas d'autorité”...). De reținut: grec. *Panteleimon* <os> devine *Pandelimon* al nostru /1827/...

2.5. Interesant e faptul că Icoana de la Marea Lavră a servit cumva de model pentru înfățișarea Sfântului-fondator Athanasios, cum denotă pictura (aurită cu bronz) din refectoriu a aceluiși Theofanes Cretanul, din 1535²⁷ (fig. 4).

2.6 Se ridică, justificat, întrebarea: în ce împrejurări și mai ales din ce motive, un dar de asemenea factură, să reunească reprezentări de **ctitori/constructori** de pe meleaguri diferite și despărțiți în timp? Răspunsuri ar fi multe, ipotetice desigur, dar în parte și verosimile. Să amintim aici că Ioan Bogdan, când s-a referit la această donație (supra, n. 23) combătea datarea Icoanei în „1365”, a lui Tocilescu - pe baza opiniei din 1865 a rusului K. D. Petkovici (cel dintâi care a comunicat în original inscripțiile, cu litere slavone!), care mai afirma, scria Bogdan, „că lavra a fost zugrăvită din nou la 1360 o notiță, cum se vede nesigură, căci la Porfirie /Uspenskji, n. N. C./ nu se află”²⁸. Posibil ca ultimului, cleric instruit și călător la Athos, să-i fi scăpat datarea, nu și operația în sine. Oricum, e de admis că Vlaicu Vodă, la îndemnul și cu sprijinul noilor Mitropoliți numiți și veniți din Sudul bizantin, inclusiv de la Athos - precum Hariton al Cutlumuzului, va fi cerut și căpătat sprijin în decursul lucrărilor de la Argeș inițiate de el, inclusiv, poate, de la Marea Lavră și mai cu seamă în materie de meșteri zugravi (modelul grec, prin excelență, inclusiv de la M-reă Chora din Constantinopol, e demult remarcat și dezbătut de specialiști). Icoana dăruită și plecată de pe pământ argeșean nu putea semnifica altfel decât un mesaj de solidaritate cu Ortodoxia bizantină și, totodată un prinos de recunoștință către Marea Lavră athonită.

2.7. Încă două întrebări: **când** s-a făcut donația? și **în ce măsură** oglindește aceasta realități aievea din Biserica Domnească? Ambele, legate între ele, pot căpăta un neașteptat răspuns dacă luăm în considerație (mai exact: în câmpul vizual) existența celui alt izvor, păstrat fragmentar pe des-pomenitul perete de V din naosul bisericii: inscripția în slavonă, pictată peste /subl. N. C. /acel „ciubuc” ornamental (motive geometrice, v. CDA - 1923, fig., 264) - inscripție care redă aproape întocmai numele, titlurile și atributele lui Vladislav I - Vlaicu și ale soției sale. Anna Doamna, dar care, spre deosebire de cele de pe Icoană, **conține ceva în plus: mențiunea expresă privind stăpânirea Vidinului și a „oblastiei” sale** (fig. 6 și reconstituirea din fig. 7), eveniment important, care a avut loc la începutul anului 1369, a ținut circa șase luni, cu multiple implicații și consecințe, inclusiv pentru Domnia Țării Românești (subl. N. C.)²⁹.

2.7.1. Ciudatul plasament al inscripției pictate ne dezvăluie că, în cea mai mare parte, în decurs de patru ani de la debutul lucrărilor Biserica Domnească era ca și finisată în 1369, inclusiv zugrăveala din partea apuseană a naosului - inclusiv deci

²⁷ KEDAK, *Viaje*, p. 5, fig. 1 (legenda, p. 4:1. *San Atanasio Athonita. Detalle de un fresco de Teofanes el cretense (s. XVI). Interior del refectorio*). Să nu se confunde acest Theofanes Cretanul, cu omonimul din al 14-lea veac - Theofanes Grecul...

²⁸ *Op.cit.*, p. 157. Editorul, G. Mihăilă, pune lucrurile la punct (p. 668-669).

²⁹ De la punerea la punct a lui N. Iorga, „Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369” /„Conv. Lit.”, 1900, p. 962 - 999/, tematica a evoluat totuși sensibil, îndeosebi prin documentatele studii, critice, ale regretatei Maria Holban - mai întâi în SMIM, I /1956, p. 7-62: „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)”, apoi în „Revista de istorie”, XV (1962), 2, p. 315-347: „Contribuții... etc. (Problema stăpânirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei)” - ambele retipărite, alături de alte studii, vezi Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Ed. Acad., Buc. 1981 Opinile subsemnatului, în Vladislav I 1364-1377, Ed. Militară, Buc. 1979 /Domnitori și Voievozi/, p. 91 și urm.

Tabloul votiv; dar însuși faptul că pentru cele trei rânduri în slavonă nu s-a găsit alt loc mai potrivit decât sus, pe „ciubuc”, deasupra mandorlei cu Iisus binecuvântând are o **explicație plauzibilă**: evenimentul pasager al stăpânirii Vidinului de către Vlaicu, ivit într-un fel pe neașteptate, e consemnat în inscripția slavonă care se dovedește astfel, în totalitatea ei, a fi fost un **adaos**! Inscriptia originară din naos, aferentă/însoțitoare Tabloului votiv originar (dispărut datorită zugravului din 1827) **era alta, plasată pe patru rânduri imediat sub mandorlă, deasupra personajelor zugrăvite - adică exact cea de pe Icoana Sf. Athanasie, defalcată, redată în grecește** /cf. accentuarea lui N. Iorga, supra, n. 15/, **inscripția fiind preluată ad litteram spre a servi meșterului iconar tocmit de voievod**. Fiind, deci, anterioară evenimentului din ian.-febr. 1369, donația voievodală către Marea Lavră de la Athos, **și numai ea, adică Icoana ca atare, ne îngăduie să reconstituim așadar însăși configurația (sau ansamblul) Tabloului votiv originar din naos, către sfârșitul anului 1368, când avem temeiuri să presupunem că, în bună parte, pictura din naos era ca și terminată**, v. fig. 8 și 9/2.

2.7.1.2. Punerea în valoare a chipurilor ctitoricești de pe peretele de V al naosului - plasamentul personajelor princiare în câmpul vizual deja evocat, cu Domnul-ctitor în dreapta (privitorului) se explică și se justifică atât prin ceea ce însuși Vlaicu Vodă a impus Programului tematic pictural, cât și prin acel detaliu din planimetria Bisericii Domnești care adesea e uitat: accesul direct în naos prin intrarea de S, un loc de unde ctitorul își putea privi din față și direct chipul zugrăvit. O stare de fapt care a durat cel puțin două secole după moartea lui Vladislav I - Vlaicu Vv. (c. 1377). Deși tradiția istorică muntenească opera deja cu legendarul „Negru Vodă”, totuși despre „Vladislav voievod care a fost înaintea lui Mircea voievod”, (numele ctitorului real al Bisericii Domnești, **cu totul neștiut tradiției!**) încă era cunoscut în cancelaria domnească, dovadă mențiunile din acte: în 1508, 1510, 1547³⁰. Ceea ce probează că în interiorul monumentului picturile sale încă erau intacte, ele „vorbeau” de la sine și pe înțelesul tuturor, iar Pomelnicul vechi nu putea să înceapă decât cu „Vădislav Vv. și Kerana Doamna”... Nefericita zugrăveală din 1827 (poate și ceva mai devreme) a șters peste tot numele ctitorului, anulând tot atunci inscripția slavonă (acoperită cu tencuială și descoperită în 1920), dacă nu cumva și capul „cavalerului” de pe stâlpul NE, încurajând astfel și chiar consolidând fantasma despre „Radu Negru Vv.” și pretinsa lui „contribuție”, dacă nu la edificarea din temelie (**ek vatron**), cel puțin la zugrăvirea integrală a Bisericii Domnești din Argeș.

2.8. De bună seamă, faptul că interiorul lăcașului domnesc a păstrat vestigii picturale care îi atestau vechimea și depuneau mărturie la vedere despre identitatea și legăturile ctitorului dintâi cu lumea ortodoxă din Sud, întreținute și chiar sporite mai târziu³¹, explică, dacă nu chiar și justifică prezența în registrele din pronaos, a Sf.

³⁰ DRH, B, II (1501-1525), nr. 60, p. 129-131, doc. de la Mihnea cel Rău /1508, nov. 1, Ștefănești (orig. slav.: *ot Vladislava prejde Mircea voevoda*); vezi și nr. 81, p. 171-173, doc. de la Vlad cel Tânăr /1510, nov. 2, București (orig. slav.), precum și DRH, B, IV (1536-1550), nr. 222, p. 263-264, doc. de la Mircea Ciobanul /1547, ian. 11, București (orig. slav.).

³¹ Supra, n. 16 (doc. Neagoe Basarab). Și Vlad Vintilă Vv /”cu copilul meu Mircea”/ a dat un obroc anual de 10 000 de aspri, plus alții 1000, Marii Lavre de la Athos („care este capul întregului Munte”, hramul „cuviosului părintelui nostru Athanasie Atonianul”) - vezi DRH, B, III (1526-1535), nr. 143, p. 227-228, doc. din 1533, ian. 12 (copie, orig. slav. la Athos) etc. Spusa aceluiași Porfirie Uspenskij este uitată și nu mai are

Athanasie Athonitul (v. fig. 9/1), cum releva în 1931 O. Tafrali³².

2.8.1. Din aceeași perspectivă, în sfârșit, se cuvine a fi subliniată prezența și activitatea, alături și în sprijinul lui Vlaicu Vodă a lui **Hariton al Cutlumuzului**, exercitate de acesta din urmă - intermitent, ce-i drept, datorită funcțiilor cumulate pe care le-a îndeplinit: /aug. 1372- c. 1380/³³. Într-adevăr, el însuși scria în acel binecunoscut Al treilea Testament /diateke/ din 1378: „*smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei Hariton, preacinstit și ținând locul celui de Amasia, și Protul Sfântului Munte*”; este unicul izvor ce amintește lămurit de binefacerile obținute în Țara Românească din partea Marelui Voievod - dar care, la data întocmirii Testamentului (Iulie, indict. 1, 6886/**1378**) era deja stins din viață, textual:

„... cinstita mănăstire a Cutlumuzului /.../ am găsit-o foarte mică și strâmtorată /.../ și cu tot cugetul m-am ridicat pentru îngrijirea ei și mergând la Romei, la Tribali și la Bulgari și cerând pentru clădire și hrană, i-am înduplecat /.../ Așijderea m-am dus de șapte la acel răposat Vladislav voievod și la soția sa, doamna Ana și am fost dăruit /**Qsaytos apelton heptakis eis ton makariten ekeinon Vladisthlavon ton voevodan kai ten aytoy symbion kyrian Annan kai edgresato moi/** de Pronia dumnezeiască cu cele trebuincioase pentru refacerea mănăstirii; și a fost refăcută și înfrumusețată și dânsul a întregit-o spre mai bine, precum se vede acum de oricine, pentru slava lui Dumnezeu care toate le orânduiește cu folos .../”³⁴.

2.8.2. Actul original (**engrafon**), deteriorat în parte, poartă la sfârșit semnături autografe: a lui Hariton (cu înflorituri), urmată de ale martorilor - ultimul cu înscris în slavonă, **Sisoie al Hilandarului** (fig. 10). Despre acesta din urmă am mai scris (fapt curios întru totul: lui Sisoie egumenul i se datorează împrejurarea că, o inițiativă a sa, din 1382, a iscat ulterior apariția treptată a unui capitol însemnat din literatura europeană /dezbatut și astăzi!/, privind, să zicem, istoria Sud-Estului în condițiile ofensivei otomane, respectiv, cu interes major nu doar pentru noi, românii, ci și pentru alte neamuri: **episodul-Rovine!**)³⁵ ...

Nu este de insistat în legătură cu epopeea din toamna anului 1394, decât reamintind și aici ceea ce iarăși ne dezvăluie un grafit din Biserica Domnească: „Câte un voevod, vizitând-o, își semnează numele pe pereți, ca Vlad Vodă (fig. No. 19), **IQN VLAD VOIVODA** /translit. din slav., N. C./, care de pe ductul literelor caracteristice veacului al XIV-lea, trebuie să fie al uzurpatorului tronului lui Mircea” - scria V.

căutare în spațiul haghiorit: „*Nici un alt popor pravoslavnic nu a făcut atâta bine pentru Athos, cât au făcut românii*” (Afon, III, 3, p. 384 - ap. T. Bodogae, 1941).

³² Monuments, 1931, p. 205 și Pl. CXIII, 2.

³³ Detalii (adevărată monografie!) la P. Lemerle, *op.cit.*, Introduction, p. 8-13 Cf. P. Ș. Năsturel, supra, n. 14.

³⁴ P. Lemerle, *op.cit.*, nr. 36, p. 136 (r. 26), trad. rom. în DIR, B. Țara Românească, Veacul /sic/ XIII, XIV și XV (1247-1500), Ed. Acad. 1951, nr. 21, p. 129.

³⁵ Cf. articolul din „Revista istorică”, I (1990), p. 782 și urm. - și versiunea în franc.: „Fiction chronologique - destin historiographique: ROVINE, le „17 mai 1395” (I), in „Argesis”, Studii și comunicări, Seria Istorie, XIII, Pitești, 2004, p. 183 și urm. (**Le typicon de Roman' (1331/1382) - une source sans liaison avec ROVINE**). În scurt: conciliu monahal întrunit la Hilandar (inițiativa egumenului Sisoie), care, în 1382, nov. 13, indict. 6 hotărăște reguli /ustavi/ privitoare la comemorarea ctitorilor și binefăcătorilor lavrei sârbești - hotărâre consemnată pe un Tipic (mss. din 1331). Am arătat în articolele menționate tribulațiile (speculative) decurgând din interpretarea eronată (și încă persistentă) a unei însemnări (evident adăugată amintitei ustavi din 1382; însemnare publicată în 1858 de Fr. Miklosich și datată de acesta <1395>). Nu e cazul să revin. Fapt este că, iată, Sisoie de la Hilandar apare cu 6 ani înainte de 1382, ca martor într-un izvor care privește într-adevăr istoria noastră!

Drăghiceanu³⁶. Se dovedește (a câta oară?) că monumentul argeșean reprezintă un ineputizabil tezaur de informații, oferindu-ne un câmp fertil de opinii și ipoteze; ultima, ar fi că „uzurpatorul” amintit, realmente un Domn aievea, care a bătut monede, la Argeș, a semnat un Tratat cu Jagellonul polono-litvan, era deci veritabil os domnesc, nefiind exclus să fi fost un **fiu neștiut** al lui Radu I sau, de ce nu?, al lui Vlaicu Vodă³⁷.

În final, putem zice, parafrazând un dicton: **Au și monumentele soarta lor...** Spre cunoașterea, valorificarea în plan informațional și interpretarea lor, fixându-le locul în plan istoric - am indicat aici o cale de urmat...

BASARAB I AND VLADISLAV I AT ARGEȘ. - TESTIMONIES FROM
THE "ST. NICHOLAS" LORDLY CHURCH - 1. THE DATE WHEN THE
GRAPHITE REGARDING THE DEATH OF BASARAB I WAS MADE. - 2.
AGAIN ABOUT VLAICU VODĂ - FOUNDER AND DONOR AT ATHOS

Abstract

Basarab I Vv. (c. 1310 - 1351/52), the son of Tihomir's, probably born around 1280 in the lordly settlement from Argeș, **in Curtea Veche**, which had been existing for some time in the first capital the Walachia, after the events of the year 1330 (the war against the Hungarian king Carol Robert de Anjou), more precisely fl. 1340 erected beside **The New Court**, keeping from the older one the praying room, called **Argeș-I** (fl. 1200), situated to NE, under the actual monument founded by the voivode Vladislav I or Vlaicu Vodă (1364 - c. 1377), a famous architectural work, yet called **Argeș-II** and dated 1365-1369 (fig. 1-2). Though by chance, Basarab Vv. did not die on its Throne from Argeș, but in a neighbour shire, as it is attested in a graphite situated on the northern wall of the construction of Vladislav Vv's, i.e. : „/trad. from Slav./ **year 6860 <1351/52>, at Câmpulung died Basarab The Great Voivode**”. As a coincidence, the name Basarab in graphite presents exactly the same letters like the one mentioned by the same person on the tomb stone Nicolae Alexandru Vv.'s (he died on the 16-th of November 1364) from Câmpulung, as shown in fig. 3. consequently, the author jumps to the following conclusion: the graphite dated from 1364 (being, besides other one from the Lordly Church just a matter of memory), anyway from the times when Vlaicu Vodă was building the Lordly Church: ergo, the note date is in no way linked to the edification of the church.

In the second half of the article the figure of of Vladislav I is highlighted as a founder/donor of many places, including Cutlumuz and Marea Lavră a Sf. Athanasie, well known monasteries from the Athos mountain (see n. 16 and the foll.). It is also

³⁶ CDA - 1923, p. 32, fig. 19.

³⁷ Vezi articolul regretatului Octavian Iliescu, *Vlad Ier, voivode de Valachie: le regne, le sceau et les monnaies*, RRH, 27 (1988), 1-2, p. 73-105.

underlined the lordly donation consisting of an icon - an Icon of the Founder Saint made of gold plated silver, with the (miniature) representation of the lordly couple from Argeș - Vladislav Vv. and Anna Doamna and having inscriptions in Greek talking about the status and the qualities of the donors (fig. 4-5,9/2). It is considered that the respective image is inspired from the votive picture from the narthex of the church at painted by Pandelimon in 1827; above it there is an inscription in Slavonic discovered only in 1920 (fig. 6-7), which was an important source for the discovery of the Votive Picture and especially of the date when it was painted: the reign of Vladislav I over Vidin, a well known event that took place in the first half of 1369 (see. n. 29). The image of the icon representing St. Athanasie allowed the hypothetical reconstruction of the original Votive Picture from the narthex of the Lordly Church (fig. 8). Because the reign over Vidin is not mentioned in the Greek inscriptions means that the lordly donation to the vast monastery (Mare Lavră) was done before the first part of 1369, as it results from the last Testament (from 1378) of Hariton, the Mitropolit of Țara Românească, a document that offers further historical information (see. fig. 10 and n. 34-37).

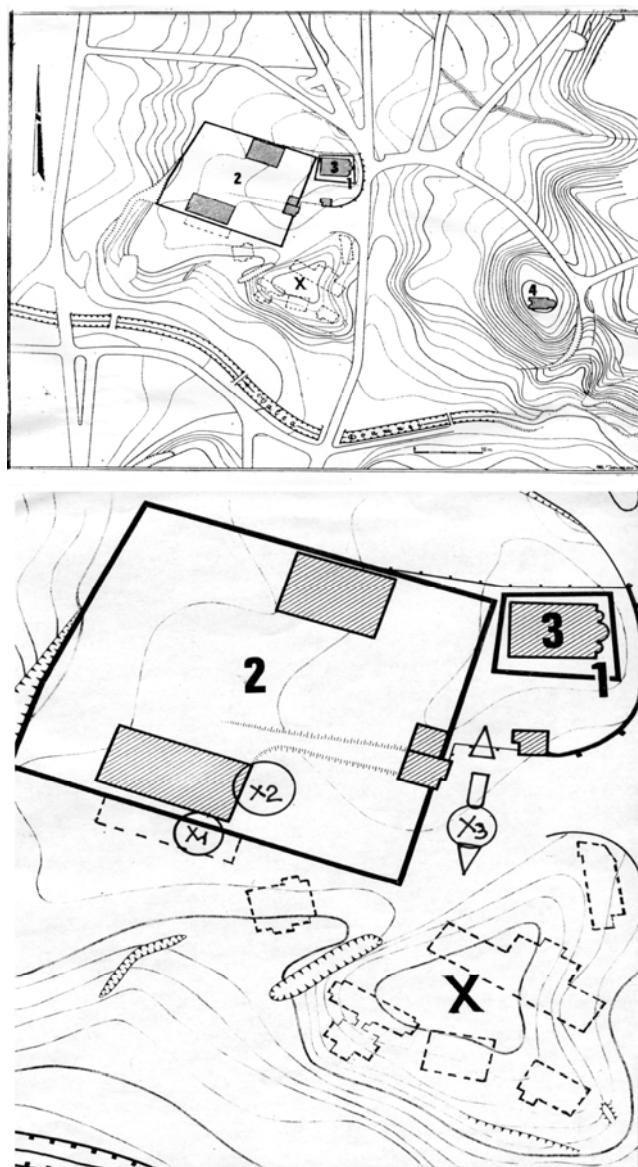

Fig. 1. Ansamblul voievodal din Curtea de Argeș. Plan general de situație și detaliu topografic. Spre identificare (în ordinea vechimii): X, **Curtea Veche**, localizare probabilă (sf. sec. XII - c. 1340), cu anexe și zone pavate din sec. XIII (X-1, X-2); 1, incinta A /a bisericii **Argeș-I**, încep. sec. XIII - c. 1365/ și cărare de acces (X-3); 2, Incinta voievodală (starea actuală); 3, **Biserica Domnească** sau **Argeș-II** (c. 1365-1369-70) /lipsește din plan, chilia găsită între 1911 și 1920/; 4, ruina bisericii Sânt Nicolae (sf. sec. XIV).

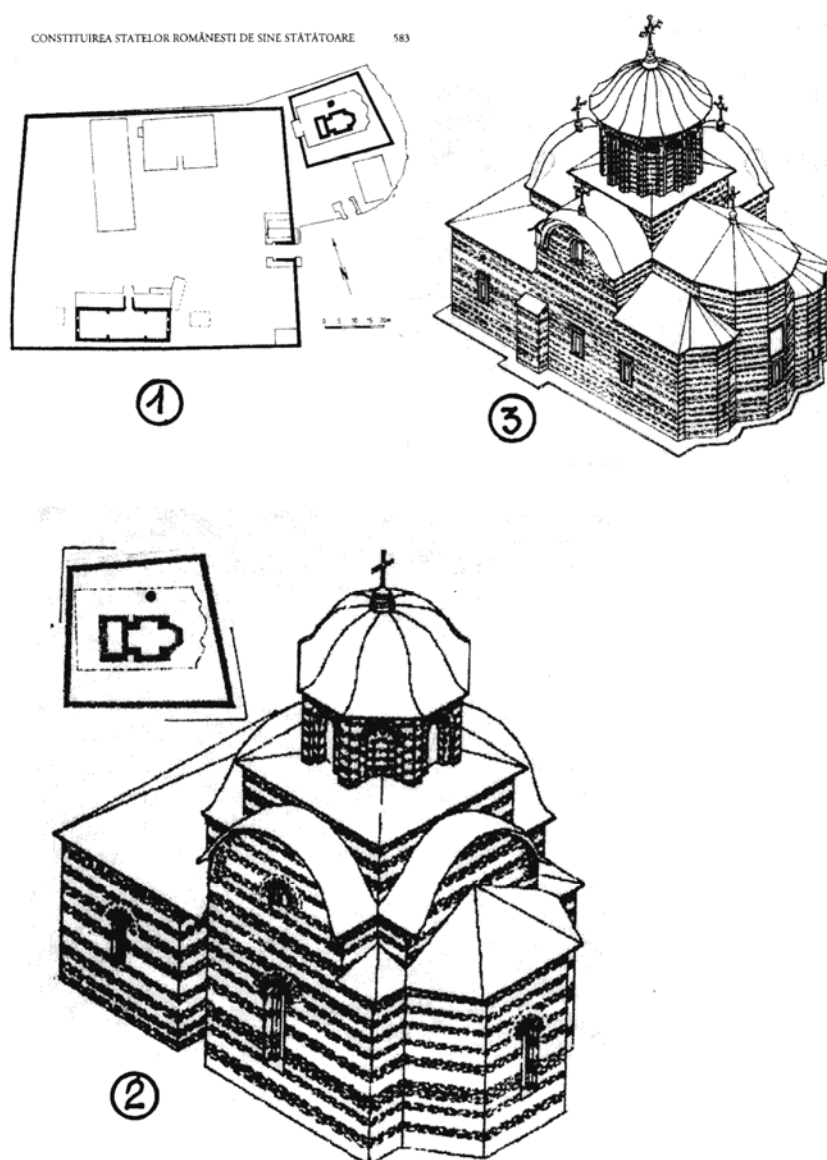

Fig. 2. 1, Reședința lui Basarab I sau **Curtea Nouă** (c. 1340: incintă patrulateră, turn de intrare pe latura E, casă domnească pe latura S, largi zone pavate) /ap. Ist. Românilor, III, ed. 2-a, 2010/; 2, Biserica Argeș-I, incinta ei, plan /în contur - actuala Biserică Domnească și locul grafitului cu anul 1351-52/, cu o reconstituire axonometrică de arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu; 3. Biserica Domnească, perspectivă axonometrică de arh. Andreescu (ap. CDA-1923).

Fig. 3. Câmpulug, Biserica Adormirii. 1, Piatra funerară a lui Nicolae-Alexandru Vv. (m. la 16 nov. 1364): de observat în inscripția slavonă ligaturile din numele lui Basarab (ap. CDA-1923, fig. 11); 2, aceeași inscripție transcrisă cu exactitate de B. P. Hasdeu (EMR, III, 1893); 3-4, transcriere integrală după aceeași fotografie (N.C./).

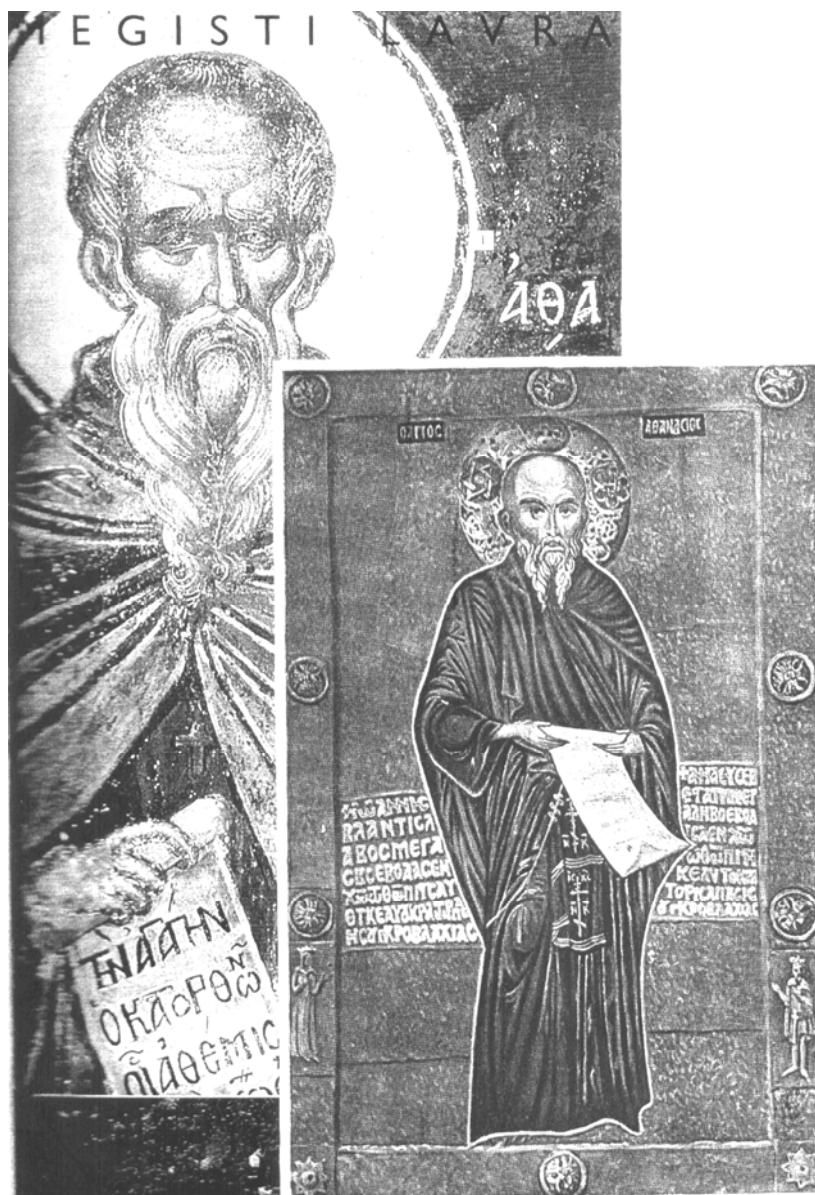

Fig. 4. Athos, Marea Lavră /neogrec. **Meggisti Lavra**/. Icoana Sf. Athanasie, dania lui Vladislav I și a Doamnei Ana, ante 1369/70 (ap. M. Beza, 1937). Alăturat, spre comparație, Sf. Athanasie, pictură de Theofanes Cretanul (ap. KEDAK, Viaje...,2003).

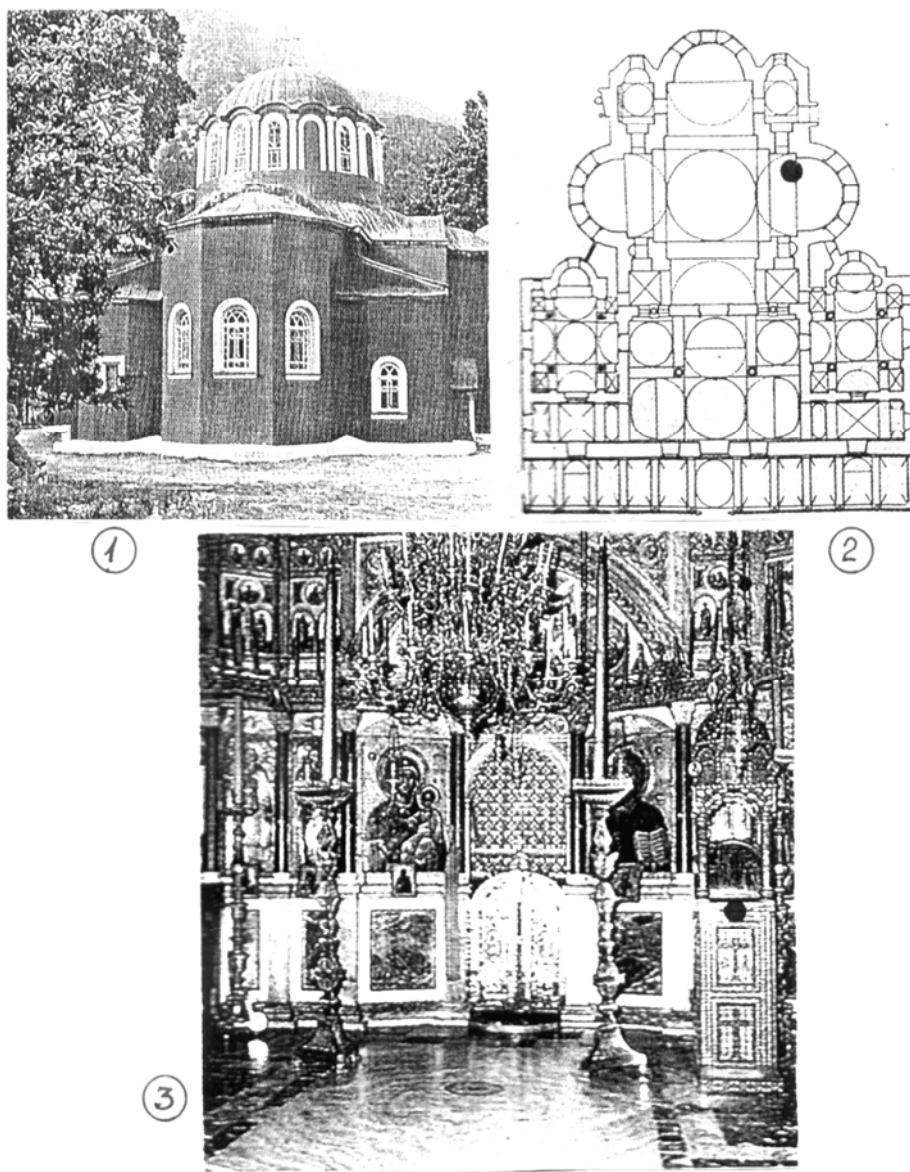

Fig. 5. Athos, Marea Lavră, katholikon, 1, Imagine exterioară, spre altar; 2, plan /din 1814, de Mylonas); 3, Interior, vedere spre iconostas: este indicat, în dreapta, locul jețului arhieresc având pe spetează Icoana Sf. Athanasie (ap. KEDAK, Viaje..., 2003). Premieră vizuală!

Fig. 6. Biserica Domnească, naos, perete V. Tablou votiv (zugrav, Pandelimon, 1827), ansamblu, starea din 1920-23 (ap. CDA-1923, fig. 37).

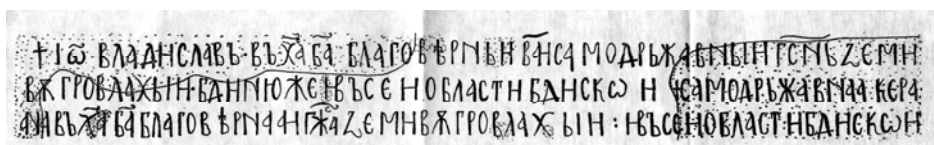

Fig. 7. Inscricția slavonă din 1369 (se menționează stăpânirea Vidinului de către Vlaicu Vodă). Transcriere/reconstituire, N. C. (Cf. C. Bălan, *Inscripții Argeșul istoric*, 1994).

Fig. 8. Biserica Domnească. Încercare de reconstituire a Tabloului votiv original din naos /sf. 1368/: în partea superioară - ornament (ap. CDA-1923, fig. 264). apoi Hristos binecuvântând (atenție!, cu ambele brațe), pictură conservată, din fericire, mai jos - personajele-ctitori (aici doar siluete, cf. fig. 9/2), cu prezentarea machetei bisericii (aceasta, ap. CDA-1923, fig. 115).

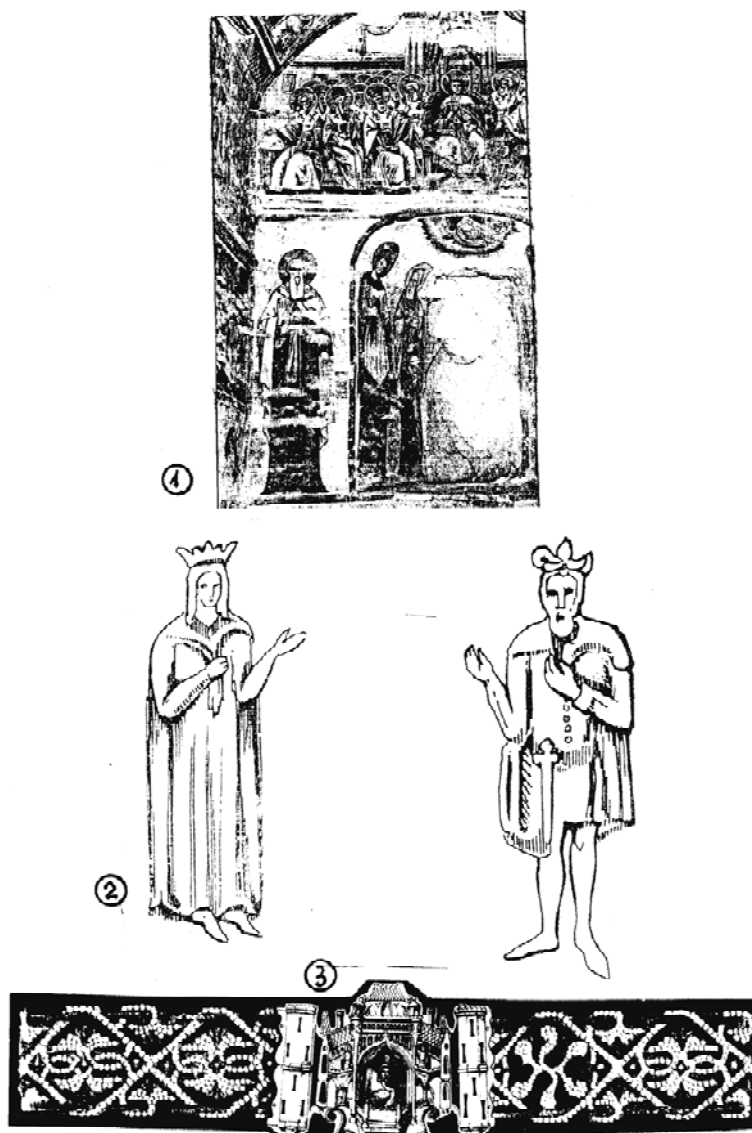

Fig. 9. Material ilustrativ suplinitor. 1. Biserica domnească, pronaos, N: Sf. Athanasie Athonitul (ap. O. Tafrali, *Monuments*, 1931). 2, Icoana Sf. Athanasie, donatorii; de reținut: voievodul cu cingătoare și sabie! (desen-reconstituiri la Corina Nicolescu, *Ist. cost. de Curte*, 1970); 3, spre comparație, centura și paftaua lui Vladislav I - Vlaicu Vv găsită în M 10, la 31 iulie 1920 („Cordonul cel mare al lui Radu Negru-Vodă, reconstituit de D. Noroce, terminat de G. Teodorescu”, CDA-1923, p. VI și Pl. X); paftaua, desen de Domnița Rednic.

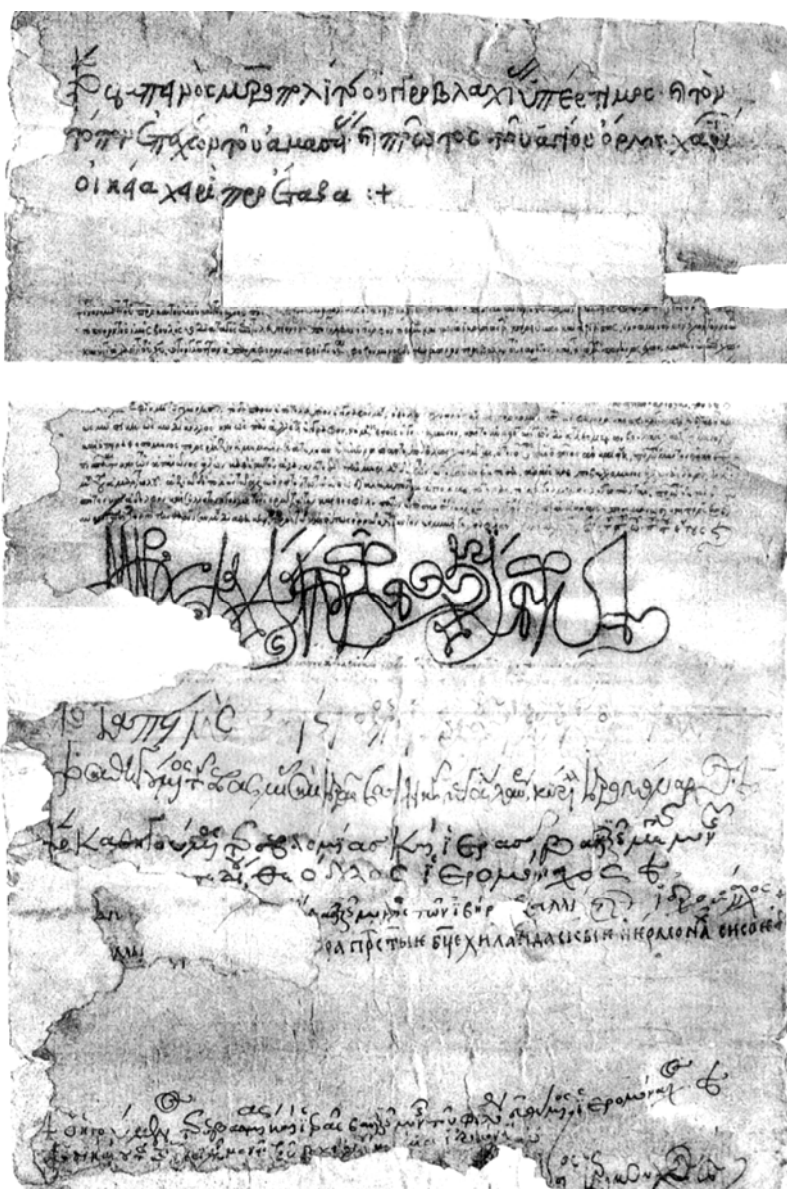

Fig. 10. Din epoca tumultuoasă a lui Vladislav I. - Vlaicu Vv.: document paleografic, original în grecește, redând incipit și mai ales finalul celui de Al 3-lea Testament al Mitropolitului Hariton al Ungrovlahiei, din 1378. Semnătură autografă, cu înflorituri, iar între martori, al 5-lea, în slavonește, egumenul de la Hilandar, ieromonahul Sisoie (ap. P. Lemerle. Actes Cutlums, nr. 36).

/Notă. Ilustrațiile prezentate au fost procesate de d-l Mihai Vasile/.

DE LA REZIDENȚELE DOMNEȘTI LA CAPITALA
ȚĂRII ROMÂNEȘTI (SECOLELE XIV-XVII)

RADU ȘTEFAN VERGATTI*

Una dintre principalele probleme ale istoriei politice a Evului Mediu, în general, al celui din Țara Românească, în special, a constituit-o cea a locului unde stătea monarhul și curtea sa. Din acel centru politic, rezidență, el conducea întreaga țară. În mod normal se impunea ca o rezidență să fie o așezare de prestigiu. Ea trebuia să aibă magnificență, atât în fața locuitorilor țării și a străinilor care veneau la curte. Totodată, era necesar să fie îndeplinite condiții minime de apărare pentru viața și averea domnului și a curții sale. În fine, în toate rezidențele se impunea să existe un ierarh de rang și religie corespunzătoare monarhului¹.

În prima fază de existență a Țării Românești, când viața urbană nu era prea dezvoltată, domnii și curtea lor nu au stat într-un punct stabil. Ei s-au deplasat dintr-o localitate în alta. A fost o situație similară pentru toate țările din Europa - Franța, Anglia, Germania etc. - numită în mod obișnuit monarhie itinerantă². S-a ajuns la această situație, în primul rând, datorită lipsei a resurselor de trai suficiente într-un singur loc³. După ce acestea se epuizau dintr-o localitate, domnul și curtea plecau mai departe. Nu mai puțin, aceste deplasări făceau ca domnul să fie mai greu de găsit în cazul unui atac. Mutările dese nu ridicau probleme dificile pentru transportul tezaurului sau al arhivelor. Acestea nu erau de mari proporții⁴, deci nu creau greutăți în cazul unor necesități de retragere rapidă din fața pericolului.

Din primele cronicile ale Țării Românești se știe că cei dintâi ctitori de țară, cei din familia Basarabilor - Togomer, Basarab I Întemeietorul și Nicolae Alexandru - și-

* Universitatea „Valahia”, Târgoviște.

¹ Radu Șt. Vergatti, *Domnitorii și Ierarhii Țării Românești - Ctitoriile și mormintele lor*, Ed. Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București, 2009, I, p. 475-481.

² Cf. Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, traducere de Maria Holban, București, 1970, p. 110, 125.

³ Cf. Georges Duby, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident medieval (France, Angleterre, Empire, IXe-XVe siècles). Essai de synthèse et perspectives de recherches*, tome I, Aubier, Paris, 1962, p. 88-130.

⁴ În acest sens se poate da ca exemplu tezaurul Țării Românești, echivalent cu al domnului în secolul al XVI-lea; în timpul luptelor de la Fântâna Țiganului, boierul Radu Furcovici a putut salva tezaurul domnului Radu Paisie, fugind cu el, deoarece acesta, nefiind mare, a încăput în sacii încărcăți pe câțiva cai (cf. R. Șt. Vergatti, *Radu Furcovici și bătăliile de la „Fântâna Țiganului”*, în „Museum. Studii și comunicări. Revista Muzeului Național Golești”, VI/2007.

au avut reședințele alternative în orașele Câmpulung Muscel și Curtea de Argeș⁵. Ion Donat oferă o explicație pentru alegerea reședințelor domnești. El a arătat argumentat, documentat, că domnii se orientau spre o localitate și-și fixau reședințele acolo dacă în acea așezare sau lângă ea exista o curte proprietate a lui, a domnului⁶. În condițiile primelor secole de existență ale statului Țara Românească, moment istoric în care domnii nu puteau înfrunta direct boierimea, a fost imperios necesar ca aceștia să-i fie respectate proprietățile.

Frumusețea și măreția unei reședințe domnești au fost datorate și venirii domnului și curtenilor săi⁷. Astfel s-a ajuns, în majoritatea cazurilor, la înflorirea unor reședințe domnești, comparabile prin prisma edificiilor eclesiastice⁸, a bijuteriilor⁹, costumelor¹⁰, picturilor¹¹ etc., cu cele care se găseau, în aceeași perioadă, la celelalte curți europene. Din păcate, realizările din rezidențele românești sunt prea puțin puse în adevărata lor lumină.

În momentul de față este imposibil de stabilit raportul de anterioritate între cele două localități Câmpulung Muscel și Curtea de Argeș¹². Însemnat și de reținut este că ambele au fost considerate centrele politice ale statului¹³.

În timpul urmașilor primilor Basarabi - Vladislav I, Radu I, Dan I, Mircea cel Mare - numărul rezidențelor domnești s-a mărit. Au apărut altele noi, ca Gherghița, Târgoviște, Târgșor, Râmnic, Giurgiu etc. Criteriul care a determinat numirea unei așezări drept rezidență domnească se bazează pe staționarea domnului acolo și emiterea de hrisoave din localitatea respectivă. În acest sens se poate spune că Mircea cel Mare a avut harul de a alege în modul cel mai fericit rezidențele¹⁴. A fost cazul orașului Târgoviște. A încredințat această reședință singurului său fiu legitim, Mihail. A

⁵ Cf. *Istoria Țării românești 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. crt. de C. Grecescu și D. Simonescu, Ed. Academiei, București, 1960, p. 2 (în continuare se va cita *Letopiseșul Cantacuzinesc*); Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, introducere și ed. crt. De Const. Grecescu, Ed. Academiei, București, 1963, p. 5.

⁶ Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, ed. îngrijită de Gheorghe Lazăr, Ed. Enciclopedică, București, 1996, p. 116-123, 122.

⁷ Cf. Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Ed. Meridiane, București, 1974, passim.

⁸ Ibidem; Biserica Domnească din Curtea de Argeș nu numai că avea planul în cruce greacă înscrisă, dar era de mari proporții: dreptunghiul în care se înscrisa avea 14,55 x 23,50 m, iar înălțimea până la vârful acoperișului turlei depășea 23 m. Totodată, naosul măsoară 11,80 x 12,40 m (fsf. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963, p. 128); proporțiile altor biserici construite în aceeași epocă; toate sunt mai mici: Budrum-djami, Killisse-Djami, Fecioara Pammakaristos din Constantinopol, Kazandjilar-Djami (Theotocos) și Yacub pașa-Djami (Sf. Caterina) din Salonic au o suprafață între 9 și 10 m; numai actuala Zeyrek Geamii, fosta Biserică a Pantocratorului din Constantinopol, care e mai veche de secolul XIV, are un naos în suprafață de 16 x 16 m (cf. Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, vol. I, Paris, 1925, p. 438).

⁹ Cf. Virgil Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în *Curtea domnească din Argeș*, București, 1923, p. 9-76.

¹⁰ Cf. Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în țările române (sec. XIV-XVII)*, vol. I, București, 1970, passim.

¹¹ I. D. Ștefănescu, idem, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973, passim.

¹² R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Curtea de Argeș și Câmpulung Muscel, reședințe domnești în raport de anterioritate sau de contemporaneitate*, în *Studii și Comunicări*, revistă a Muzeului Câmpulung Muscel 5/1989, p. 5-20.

¹³ Cf. *Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 2-3.

¹⁴ Cf. Mihai Oproiu, *Istoria medie a românilor, sec. XIV-XVI*, Târgoviște, 2003, p. 75-82; idem, *Istoria medie a românilor, sec. VIII-XVI*, Târgoviște, 2006, p. 148-152.

apreciat bine situația, în perspectivă, căci orașul Târgoviște se găsea în plină evoluție ascendentă¹⁵. Emit acest punct de vedere bazându-mă pe evoluția istorică. Este un punct de vedere deosebit față de ipoteza că Mircea cel Mare l-ar fi trimis pe Mihail acolo pentru a-l îndepărta de conducerea politică a țării.

Se pare, după unele opinii, susținute în special de descoperiri arheologice, că din timpul domniei lui Mircea cel Mare, Bucureștii ar fi devenit reședință domnească.¹⁶ Personal, cred că este o simplă ipoteză, dar ea nu trebuie neglijată.

În unele cazuri reședinței domnești i s-a dat o pondere specială prin construirea în ea a unor monumente eclesiastice - mitropolii și palate ale ierarhilor ortodocși. A fost cazul bisericilor din Curtea de Argeș¹⁷. Acolo a fost sediul primei Mitropolii a țării, probabil în Biserica Sf. Nicolae Domnesc¹⁸ și apoi în cea înălțată din porunca lui Vlad Dracul¹⁹. Această reședință a căpătat pondere aulică și prin splendida biserică zidită din porunca lui Neagoe Basarab, târnosită de sinodul de la 15 august 1517²⁰. Curtea de Argeș devenea astfel și un centru de rezistență contra ofensivei catolice²¹.

Se impunea să se țină seama, în alegerea rezidenței domnești și de relațiile domnului cu locuitorii așezării respective. Locuitorii din Târgoviște au fost partizanii facțiunii boierești a Drăculeștilor, dușmani de moarte ai lui Vlad Dracul și ai urmașilor lui. Aceste sentimente au făcut ca în prima decadă a lunii decembrie 1447 târgoviștenii să participe la uciderea principelui Mircea, fiul lui Vlad Dracul²² și să-i ajute pe cavalerii lui Iancu de Hunedoara să-l urmărească, să-l prindă și să-l omoare pe domn în satul Bălteni²³.

Situația l-a determinat pe Vlad Țepeș ca, în timpul celui de-a doua domnii a lui, în ziua de Paști, 17 aprilie 1457, să-i pedepsească pe târgoviștenii din tabăra

¹⁵ *Ibidem*; Mihai Oproiu, *Târgoviște. Orașul și împrejurimile sale între 1600-1848*, vol. I, Târgoviște, 1999, p. 55-57.

¹⁶ Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1966, p. 50-51; C. Rezachevici, *București 550 de ani de la prima atestare documentară 1459-2009*, București, 2009, p. 11-12.

¹⁷ A se vedea nota nr. 8.

¹⁸ Cf. Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 7-34.

¹⁹ *Ibidem*, p. 46-65.

²⁰ *Ibidem*; R. Șt. Vergatti, *Neagoe Basarab, Viața. Opera. Domnia*, Curtea de Argeș, 2009, p. 39, 124, 146.

²¹ Cf. R. Șt. Vergatti, *Témoignages et documents sur l'existence du diocèse catholique de Valachie*, în volumul *550 de ani de la prima atestare documentară a orașului București. Lucrările simpozionului internațional Cartea. România. Europa, ediția a II-a - 20-24 septembrie 2009*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2010, p. 209-222.

²² Cf. *Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 4, 205; Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades IV*, Leipzig, 1771, p. 470; Johannes Thuróczy, *Chronica Hungarorum*, în *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, publ. de Johannes Georgius Schwandtner, vol. I, Wien, 1746, p. 259 (cronicarii maghiar înregistrează uciderea lui Vlad Dracul și a fiului său Mircea dar nu fac o deosebire între locul, timpul și modul în care au pierit; ei inserează în scrierile lor că și tatăl și fiul au fost decapitați din porunca lui Iancu de Hunedoara; o disjungere a celor două evenimente la R. Șt. Vergatti, *Vlad Țepeș - Dracula. Viața și faptele domnului român și ecoul lor în timp*, București, 1996, p. 66).

²³ Cf. *Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 4, 205; *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, vol. III (1526-1535), București, 1975, p. 289, doc. din 1534, aprilie 3; probabil că este vorba de satul Bălteni din actualul Jud. Dâmbovița; Ilie Minea presupune că ar fi satul Bălteni de lângă Snagov, Jud. Ilfov (cf. Ilie Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași 1919, p. 273).

Dăneștilor. Aceștia erau adunați la slujbă, în Biserica cu hramul Sf. Vineri²⁴. Cronica Țării Românești a consemnat că domnul i-a luat pe târgoviștenii vinovați, gătiți în haine de sărbătoare, i-a dus pe jos până în fața ruinelor Cetății Poienari și i-a silit s-o refacă până în Duminica Tomii²⁵. Apoi a părăsit orașul Târgoviște. Din cei circa 7 ani ai celei de-a doua domnii a sa, aproximativ 4 și jumătate Țepeș i-a petrecut în București²⁶. Astfel a evitat un conflict deschis cu târgoviștenii. La fel, a procedat și fratele său, Radu cel Frumos. (1462-1743; 1474; 1475). Din 25 hrisoave rămase de la el, 18 sunt din București, 3 de la Gherghița etc.²⁷. Niciun document nu este emis din Târgoviște. Abia din timpul celor doi fii ai lui Vlad Dracul, Vlad Țepeș și Radu cel Frumos, se poate spune că Bucureștii au căpătat pondere mai mare în viața politică. Orașul va începe să progreseze lent, dar destul de rapid în comparație cu celelalte localități, după ce va fi menționat prima oară clar în actele lui Țepeș - 20 septembrie 1459. De atunci înainte a căpătat caracter de rezidență domnească primară, aflându-se și pe drumul comercial care lega direct marele emporiu hanseatic Brașov cu sudul Dunării. Sigur că alături de el erau și alte reședințe domnești, ca Pitești și Râmnic²⁸, bine știute în secolul al XV-lea. Este ciudat că între reședințele domnești din Țara Românească nu apare și Brăila. Alte reședințe domnești, cum a fost Giurgiu, și-au pierdut acest statut. Este explicabil. După 1420, această cetate a fost cucerită de turcii otomani²⁹. Domnul și curtea sa nu putea rusca să rămână într-o cetate care în secolul XV a trecut de mai multe ori de la un stăpân politic la altul.

Între rezidențele domnești din Țara Românească, între veacurile al XIV-lea și al XVII-lea, unele au progresat spectaculos, în vreme ce altele au decăzut. Situația s-a datorat poziției geografice, traseului drumurilor comerciale, condițiilor de apărare, înmulțirii numărului locuitorilor³⁰, ceea ce a implicat și diversificarea etnică și religios-confesională³¹. Situația a determinat ca unele rezidențe să fie considerate principale, iar altele să aibă caracter efemer, fiind de rang secundar. În rândul celor de rang primar, de la mijlocul secolului al XVI-lea s-au înscris clar două: Târgoviște și București³². Evident din anii celor trei domnii ale lui Mircea Ciobanul (1545-1552; 1553-1554; 1558-1559), Bucureștii au progresat rapid³³, păstrând caracterul de oraș deschis. Palisada de bârne de lemn construită din porunca lui Mircea Ciobanul³⁴ nu a avut rolul

²⁴ Cf. Maria Ciobanu (Vergatti), Nicolae Moisesescu, R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Cetatea Poienari*, București, 1984, p. 70; evenimentul este descris în *Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 85; Radu Popescu, *Istoriile domnilor*, ed. cit., p. 242.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor...*, ed. cit., p. 50-51.

²⁷ *Ibidem*;

²⁸ A se vedea, spre ex., Eugenia Greceanu, *Ansamblul medieval Pitești*, Muzeul Național de Istorie, București, 1982, passim.

²⁹ R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Cetatea medievală Giurgiu de la Mircea cel Bătrân la Vlad Țepeș*, în *File de Istorie*, Revista Muzeului Județean Ilfov, I/1978, p. 173-179.

³⁰ Cf. Radu Ștefan Vergatti, *Călători străini despre locuitorii rezidenței domnești Târgoviște în secolul al XVII-lea*, în „Dorul”, Aarlborg, Danemarca, an XII, nr. 149 mai 2002.

³¹ *Ibidem*.

³² Cf. *Călători străini despre țările române*, vol. V, îngrij. de Maria Holban, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1973, p. 8-9, 35, 215-218, 390, 438.

³³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 51.

³⁴ După cronicarul Hieronimus Ostermayer palisada a fost ridicată în anul 1545, din porunca domnului Mircea vodă Ciobanul. După același cronicar, se pare, rostul palisadei a constat și într-o oarecare apărare și

de fortificație, ci de delimitare a nucleului care cuprindea curtea, casele negustorilor, locuințele boierilor, principalele monumente de cult etc. De atunci a început să se profileze ponderea cupeților, preluarea rolului primar în societate de elementele urbane în locul celor rurale, înlocuirea ideii de sihăstrie cu lupta împotriva păcatului în mijlocul locuitorilor orașului.

Cu toate acestea, nu se poate stabili un primat al unui singur oraș în viața politică a Țării Românești. Evenimentele din timpul domniei lui Mihai vodă Viteazul au dus la incendierea și distrugerea Bucureștilor³⁵, deci domnia a fost obligată să se îndrepte spre Târgoviște. Alegerea era forțată. Orașul de pe Ialomița a făcut față cu greu efortului de găzduire a întregii populații, a curții care cuprindea slujbași, militari, medici, negustori, meseriași, vraci, odalisce etc. Prin venirea acestui mozaic uman, numărul locuitorilor s-a ridicat în Târgoviște de la 4.000 la peste 20.000 și mai mult³⁶. Din anii domniei fiului lui Radu Mihnea, minorul Alexandru Coconul (1625-1626), Bucureștii au fost, practic, refăcuți.

Matei Basarab (1632-1654) a revenit în București. El s-a preocupat de refacerea curții domnești³⁷. A pus bazele palatului care va căpăta magnificență și stabilitate în vremea Cantacuzinilor și a Brâncoveanului. Începând cu Gheorghe Ghica (1659-1660) și Grigore Ghica (1660-1664; 1672-1673), dar mai ales cu Șerban Cantacuzino (1678-1688) și nepotul său Constantin vodă Brâncoveanu (1688-1714) rezidența domnească nu a mai părăsit Bucureștii. Orașul a căpătat denumirea de capitală, evident de la *caput regnis* - orașul principal (al regatului, în cazul de față al țării). De reținut că termenul de capitală a fost folosit, în primul rând, de străini, care nu erau obișnuți cu evoluția lentă a localităților valahe. Pot să-i amintesc între călători pe Paul de Alep și Evlia Celebi, care au remarcat imediat importanța orașului București. Aceștia călătoriseră mult, puteau face comparații și raportări între localități. Ca atare au putut aprecia și numi orașul București drept capitală³⁸.

ocrotire a curții în fața acțiunilor violente ale boierimii potrivit domnilor din neamul Drăculeștilor (cf. Hieronimus Ostermayer, *Chronik des Hieronimus Ostermayer*, 1520-1561, publ. de Joseph Kemény, în *Deutsche Fundgruben der Geschichte Sibienbürgens*, I, Cluj, 1839, p. 31); călătorul francez Pierre Lescapier, în anul 1576, a descris palisada, așa cum a văzut-o: „Gros troncs d'arbres fichés aux dits troncs avec de longues et grosses chevilles de bois, le pavé de la ville est de troncs d'arbres” („Zidurile acestui oraș sunt <făcute> din trunchiuri mari de copac înfipte în pământ, unul lângă altul, și legate între ele prin grinzii de-a curmezișul, prinse de acele trunchiuri cu niște pene lungi și groase de lemn; orașul e podit cu trunchiuri de copaci”), în *Călători străini despre țările române*, vol. II, îngrij. de M. Holban, M. M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, Ed. Științifică, București, 1970, p. 426; existența palisadei din trunchiuri de copaci a fost confirmată și de cercetările arheologice, care i-au descoperit vestigiile pe Str. Gabroveni din București (cf. Panait I. Panait, D. Almaș, *Curtea Veche din București*, Ed. pentru Turism, București, 1974, p. 113).

³⁵ Printre alții, a se vedea idem, p. 53, Panait I. Panait, *Curtea Domnească din București în timpul domniei lui Mihai Viteazul*, în vol. *Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, Constanța, 2003, p. 164 și urm.

³⁶ Radu Ștefan Vergatti, *Călători străini despre locuitorii rezidenței domnești Târgoviște*, loc. cit.

³⁷ Panait I. Panait, Daniel Flaut, *Arheologie medievală română*, Constanța, 2004, p. 168-169 și urm.

³⁸ Cf. *Călători străini...*, Vol. VI, publ. de M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Mustafa Mehmet, București, 1976, p. 252, 465, 724, 752; termenul de „capitală” este folosit de călătorii străini înainte de secolul al XVII-lea; pot da ca exemplu în acest sens scrierea lui Schiltberger, care în anul 1396 numește Târgoviște capitală; acesta și succesorii lui adaptează realitățile din țările lor la ceea ce vedeau în țările române unde istoricii au numit orașele, până în secolul al XVII-lea, rezidențe domnești; personal, cred că terminologia folosită în istoriografia românească este potrivită pentru realitățile din Țara Românească; ar fi

În adevăr, în acest oraș erau curtea permanentă și stabilă a domnului, sediul Mitropoliei, scaunul de judecată, comandantul oștirii. Orașul impunea și ca mărime, fiind al doilea din sud-estul Europei, după Istanbul, înaintea Sofiei, Belgradului și Atenei. De atunci, Bucureștiul a rămas cu aceeași calitate de capitală a tuturor românilor. Este drept, a obținut recunoașterea de mare centru urban sud-est european, cu caracter complex, în urma unui proces lung, dar care nu s-a oprit, ci continuă.

FROM PRINCELY RESIDENCES TO CAPITAL OF VALACHIA (14th - 17th Centuries)

Abstract

In the early days of Valachia medieval state the rulers (princes) did not have a single city to stay in. They have led the early medieval state from those settlements called princely residences. Those settlements where the prince resided and issued (signed) the documents) have acquired this quality. Romanian princes have had the first settlements as rulers of the state in Câmpulung Muscel, Curtea de Argeș, Târgoviște, Gherghița, Râmnic, Giurgiu and so on. In the mid-fifteenth century Bucharest has acquired this status, too. By changing trade routes, geographical location, defense possibilities, and increasing population in the mid-seventeenth century Bucharest became the capital of Valachia. This was the second largest city in South-East of Europe after Istanbul. The prince's residence was set in Bucharest, appointed capital in documents, deriving from *caput regnis*. It served as residence for the prince, for boyars, for Orthodox Metropolitan, the treasury was kept in it, the court trials and their hearings were held there, there stood the army commander. Since then, the mid-seventeenth century, Bucharest has progressed and continues to grow, recognized as all-Romanians capital.

util să se realizeze o lucrare amplă având ca subiect instituția capitalei Țării Românești - element deosebit de important pentru istoria politică; sugerez această temă deoarece până în momentul de față nu există o asemenea lucrare.

PROBLEMA APĂRĂRII CAPITALEI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI
MIRCEA CEL BĂTRÂN: BĂTĂLIA DE LA ROVINE

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU*

Marile confruntări militare au marcat trecutul omenirii prin fapte deosebite de arme și, mai ales, prin schimbarea cursului vieții economice, sociale sau religioase. Pot fi comparate cu adevărate cascade pe făgașul evoluției societății omenești. Obsesia pentru putere a stimulat eforturile în domeniul militar și distrugerile pricinuite în vreme de război n-au impresionat ființele inteligente. S-au găsit tot felul de argumente pentru a justifica și chiar glorifica gesturi absurde. O cale pașnică de rezolvare a diferendelor a fost mai greu de găsit.

Migrația turcilor a pornit din Asia Centrală pe la sud de Marea Caspică. Conducătorul Osman a moștenit un stătuțel în Asia Mică la granița Bizanțului. Obsesiile marilor latifundiați de a captura moșiile țăranilor-soldați a dus la prăbușirea unei armate cu o tradiție glorioasă. Războaiele civile au deschis larg și porțile Balcanilor. Nici Bulgaria și Serbia nu s-au prezentat ca niște monoliți. Chiar dacă au fost unele înfrângeri, valul otoman a ajuns la 1388 pe linia Dunării. Malul românesc nu era în siguranță deoarece, datorită lungimii, cavaleria putea să realizeze o străpungere a dispozitivului apărării în orice sector. Domnitorul Mircea cel Bătrân era obligat să urmeze o strategie activă în relațiile cu noii invadatori. Pacea nu putea să fie decât un scurt armistițiu deoarece, conform preceptelor dreptului islamic, forțele militare musulmane având drept obiectiv reducerea până la dispariție a Casei Războiului. Sultanul Baiazid Trăsnetul avea preocupări deosebite pentru război.

Bătălia de la Rovine a atras interesul istoricilor români și străini prin enigmele ridicate de localizare și datare. Misterul continuă și astăzi, dar vom încerca în rândurile ce urmează să dezlegăm tainele ascunse în uitarea timpului. Subțirimea informațiilor transmise de izvoarele timpului îl obligă pe cercetător la o adevărată muncă de detectiv pentru găsirea celor mai slabe indicii prin noianul de documente și de interpretări diverse, multe fanteziste sub masca interpretării științifice. A existat o preocupare puternică de a identifica câmpul de luptă în localitățile de unde erau originari istoricii sau scriitorii. Existau și preocupări politice pentru găsirea locului unei fapte mărețe din trecutul poporului român.

Savanții Dimitrie Onciu și Nicolae Iorga, urmând informațiile din surse italiene târzii, au plasat-o lângă orașul Craiova. Spre această localizare a înclinat și analiza lui Constantin C. Giurescu¹. Istoricul P. P. Panaitescu a considerat că bătălia nu

* Colegiul Național „Alexandru Odobescu”, Pitești.

¹ C. C. Giurescu, *Căutând pe hartă Posada, Rovine, Vicina*, în *Magazin istoric*, nr. 1/1971, p. 55. Teoria a fost dezvoltată în cadrul lucrării *Probleme controversate în istoriografia română*, Editura Albatros, București, 1977, p. 162-165. Ideea a fost continuată de mai mulți istorici (Zaharia Gărbu, *Noi argumente privind localizarea bătăliei de la Rovine lângă Craiova. O ipoteză de lucru*, în *Oltenia*, 1981, p. 69-87). Cum cronicarii sunt de acord că oastea otomană a trecut fluviul pe la Nicopole și la ducere și la întoarcere, ipoteza

se putea desfășura decât pe drumul care lega Turnu Măgurele de Curtea de Argeș, capitala Țării Românești. Părerea marelui istoric a făcut carieră și a fost urmată și de alți cercetători. După 1960 a apărut teoria privind identificarea Rovinelor cu o zonă situată la sud de Pitești². Mai nou, istoricul George Georgescu, pornind de la izvoarele bizantine și otomane publicate, a considerat că sângeroasa înclăștare militară a avut loc la Groape, un teren frământat și aflat la nord-est de mănăstirea Argeș³. Ipoteza pare plauzibilă în situația în care izvoarele otomane amintesc de Arkîș. Se observă aici în mod evident tendința istoricilor de a plasa bătălia în regiunile unde locuiesc, de care sunt intim legați.

localizării sângeroasei confruntări la Craiova cade. Este greu de crezut că otomanii ar fi forțat și râul Olt și, după cum se știe, orice conducător ținește spre cucerirea capitalei deoarece există mari șanse ca rezistența să înceteze după preluarea centrului de putere. Scenariul propus de marele istoric Nicolae Iorga în *Geschichte des Rumänische Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen* din 1905 nu se justifică prin posibile argumente militare. Totuși la Rovine pe Dunăre, în valea mlăștinoasă a Jiului, turcii fură bătuți, scria autorul fără să observe că invadatorii nu aveau ce să caute în regiunea poate deja pustiită de cetele de năvrapi (Nicolae Iorga, *Istoria poporului românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 240). În 1919, în lucrarea *Istoria armatei românești*, marele istoric propune un nou scenariu. Oastea otomană a trecut fluviul pe la Vidin și la satul Rovine din actualul județ Dolj a avut loc o confruntare sângeroasă. Se observă tendința de a transforma cu orice preț Rovinele într-o localitate. Otomanii au continuat ofensiva pe la Slatina și au atins apoi Curtea de Argeș de unde unele detașamente au forțat munții și au prădat în zona Brașovului (Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, Editura Militară, București, 1970, p. 50). Din toată argumentația se poate reține doar trecerea munților de către detașamentele de jaf, dar acțiunea trebuie plasată în anul următor deoarece rămâne greu de crezut că regele maghiar Sigismund de Luxemburg ar fi deschis campania din Moldova în timp ce țara era invadată.

² Ion Nania, *Contribuții la localizarea luptei de la Rovine*, în SAI, V, 1963, p. 431-435. Argumentele cercetătorului argeșean nu sunt concludente. Un vârful de săgeată turtit de un corp dur putea să provină din orice altă confruntare și cronicile vorbesc de o ploaie de proiectile lansate din arcurile ambelor armate. În ceea ce privește tipul săgeții (este din fier și se datează cu precizie în secolul al XIV-lea (p. 435)), trebuie să precizăm că otomanii au fost destul de conservatori și au menținut săgețile în depozitele cetăților dunărene și la 1878 când erau arme perimate de cel puțin două veacuri. Identificarea locului bătăliei pe baza unui inel și a unui vârful de săgeată în zona Țuțulești este destul de hazardată dacă se ține cont că efectivele celor două armate au avut un total estimat de 50.000 de luptători și pierderile au fost importante pentru ambele părți (Constantin Căzănișteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, Ed. Sport-Turism, București, 1987, p. 103). Localizarea a fost acceptată și de unii cercetători militari (*Istoria infanteriei române*, vol. I, Editura Militară, București, 1985, p. 131). Trebuie să precizăm că au fost indicate coordonate greșite, care n-au legătură cu realitățile geografice. Sunt departe și de celebrul râu Argeș folosit ca argument principal în multe argumentații. Se scrie că bătălia a fost la 20 de kilometri de Pitești și soldații au săpat un șanț în lunca Argeșului. Poziția indicată ar fi pe la Suseni sau în zona orașului Costești. Chiar și dacă armatele au fost mai puțin numeroase, urmele materiale indicate sunt prea puține și nesemnificative.

³ George Georgescu, *Locul și data luptei de la Rovine-Argeș*, în „Argessis”, seria Istorie, tom VII, Pitești, 1995, p. 43. În aceeași regiune o plasează și istoricul Sergiu Iosipescu (*La Rovine în câmpii*, în *Magazin istoric*, 1974, nr. 12, p. 14-18). Într-un studiu a apărut în *Revista Arhivelor*, cercetătorul Constantin Rezachevici era de părere că bătălia s-a dat la sud de Curtea de Argeș, ceea ce este mult mai plauzibil din punct de vedere logic (C. C. Rezachevici, *Bătălia de la Rovine - un moment de vârf al rezistenței românești antiotomane*, în *RA*, nr. 4/1994, p. 321). Nicolae Constantinescu plasează marea confruntare în preajma satului Merișani din județul Argeș, aproape de confluența râului Argeș cu Vâlsanul (Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Militară, București, 1981 p. 103). Alte teorii privind localizarea celebrei confruntări au fost formulate de M. Braniște, *Noi contribuții la localizarea luptei de la Rovine din anul 1394*, în *Mitropolia Olteniei*, 1963, nr. 7-8, p. 612-618 și A. A. Bolșacov, *Localizarea bătăliei de la Rovine*, SMIM, IV, 1960, p. 391-394. Mult mai la sud de râul Argeș, în zona județului Teleorman, a fost plasată confruntarea de către alți cercetători Teodor Nicolau ajungea la concluzia că a fost la Rovina Călmățuiului, lângă satul Putinei - Teleorman (Teodor Nicolau, *O eroare istorică. Unde a avut loc bătălia de la Rovine ?*, în „România militară”, 1934, nr. 5, p. 5-18).

Fiecare cercetător a studiat cu atenție puținele surse păstrate și apoi a încercat să reconstituie traseul armiei otomane. Multe studii însă au reluat într-o formă modernizată materiale mai vechi. Nici o ipoteză n-a încadrat bătălia de la Rovine în contextul mai larg al domniei voievodului Mircea cel Bătrân. Noua teorie vine să indice locul exact al desfășurării bătăliei din 1395.

Contextul desfășurării campaniei sultanale. Otomanii, după debarcarea reușită cu ajutorul cutremurului în zona strâmtorii Dardanele, au început să înainteze în Balcani și avansul le-a fost favorizat de rivalitățile existente în tabăra creștinilor. Bogățiile Balcanilor în comparație cu aspra Anatolie au încurajat sosirea de noi valuri de turci dornici să se îmbogățească prin jaf. Sacrificiul lui Miloș Obilici la Kossopopolje (iunie 1389) a fost un gest inutil. Noul sultan, Baiazid *Trăsnetul*, a continuat politica de cuceriri la sud de Dunăre, dar nu a fost mulțumit de rezultatele oferite de un teritoriu străbătut deja de prea multe cete prădalnice. Statul muntean reprezenta o sursă bogată de prăzi și robi, stimulente mult râvnite de năvrapi. Incursiunile acestor călăreți rapizi au provocat declanșarea expediției împotriva taberelor de la Karînovasî, cea mai reușită surprindere realizată de oștile românești în adâncimea teritoriului inamic, și apoi escaladarea conflictului⁴.

Domnitorul muntean era însă conștient de inferioritatea resurselor militare și a acceptat încheierea unui tratat de vasalitate cu regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg (Brașov, 7 martie 1395). Era asigurat astfel sprijinul și protecția puternicului vecin de la nord, chiar dacă acestuia îi fusese șifonat prestigiul de înfrângerea din Moldova în fața oastei comandate de domnitorul Ștefan I Mușat. Armata maghiară a suferit pierderi importante în confruntări și din cauza vremii nefavorabile.

Desfășurarea campaniei sultanale din 1395. Sultanul Baiazid I *Trăsnetul* a hotărât că umilința suferită la Karînovasî de detașamentele de akîngii trebuie neapărat răzbunată și o mare oaste a fost îndreptată spre Dunăre. Trecerea fluviului s-a făcut pe la Turnu (Măgurele), cunoscut vad comercial și militar, și istoricii sunt în general de acord cu această localizare. Se bazează îndeosebi pe cronicile turcești⁵. Din acest punct se putea alege orice obiectiv din interiorul Țării Românești, dar acesta trebuia să merite eforturile economice și militare. Spre Craiova nu se putea înainta din rațiuni economice. Regiunea fusese jefuită deja de akîngii⁶ și nimeni nu pune la îndoială ravagiile săvârșite de oamenii lui Firuz bei. În plus, drumul spre capitală nu trecea prin Oltenia. Mai exista varianta spre Târgoviște (Ialomița), dar orice comandant militar este interesat de orașele principale, dezvoltate din punct de vedere economic și celebre prin construcții. Viitoarea capitală pare să se fi dezvoltat după 1395.

⁴ Aurel Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrân împotriva acângiilor la Karînovasî (1393)*, în *Relații româno-orientale*, p. 144-145.

⁵ M. Guboglu, M. A. Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1966, p. 48. Drumurile Țării Românești erau departe de a fi ascunse de ochii străinilor și apăreau în itinerariile occidentale legate de pelerinajele spre locurile sfinte de la Ierusalim (*Călători străini*, vol. I, p. 23/24). Pelerinii lăsau descrieri ale traseelor parcurse (*Ibidem*, p. 19/20). Chiar dacă prezentau unele exactități, erau utile la orientare. Otomanii se puteau interesa discret despre cele văzute pe drumurile muntene.

⁶ Așikpașazade, *Tevarih-I Al-I Osman*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 83. Mehmed Neșri, *Djihannuma. Tevarih-I Al-I Osman*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 112.

Otomanii nu cunoșteau suficient de bine regiunile muntene. Este de presupus însă că spionii sub acoperirea de negustori, tradiționala metodă de camuflare a iscoadelor, cercetaseră deja principala arteră comercială. Drumul Nicopole-Câmpulung-Brașov a fost folosit încă din antichitatea romană. Construirea limesului Transalutani n-a fost întâmplătoare și n-a fost doar un avanpost militar menit să apere regiunea Olteniei. Drumul medieval lega un oraș înfloritor, cu o populație capabilă să construiască o mare catedrală și ample lucrări de fortificații, cu teritoriile balcanice. Mărfurile meșteșugarilor sași se răspândeau în toată Țara Românească. Privilegiile comerciale prevedeau plata tricesimei la Câmpulung⁷. Orașul de sub munte era un centru important și prin viața spirituală. Aici se afla o mănăstire care adăpostea un mormânt domnesc, mormântul voievodului Nicolae Alexandru. Era prima mănăstire ridicată de legendarul Negru Vodă. Aici se afla și scaunul domnesc și orice cuceritor a fost, este și va fi interesat de un obiectiv strategic. Oastea otomană a înaintat prin pădurile dese de stejar, dar hărțuită în permanență de luptătorii munteni. O confruntare dură s-a dat, probabil, la trecerea peste Argeș, dar după cum subliniază toate tratatele de artă militară, un curs de apă nu reprezintă un obstacol absolut din cauza lungimii pe care trebuie să o acopere apărătorul. Popoarele stepei erau renumite prin arta forțării râurilor prin folosirea burdufurilor. Cum nu se cunosc date despre vremea din epoca luptei, nu se știe care era nivelul apei. Râul Argeș poate să fie un obstacol serios doar în timpul viiturilor. Domnitorul Mircea cel Bătrân avea două alternative: retragerea fără luptă în Transilvania sau bătălia înaintea capitalei. Prima era riscantă deoarece ducea la pierderea prestigiului și rămânea la bunăvoința unui aliat. Nimic nu este mai periculos decât un aliat puternic. În plus, voievodul pierdea mult prestigiu prin apropierea de un stat catolic, religia jucând în epocă un rol fundamental și în plan politic. A doua variantă implica un mare sacrificiu în oameni, dar invadatorii puteau fi obligați să se retragă din cauza scăderii moralului în urma pierderilor grele.

Domnitorul Mircea cel Bătrân și-a atras adversarul spre locul de bătălie pregătit din timp. Trebuia să fie un loc îngust, unde cavaleria ușoară otomană să nu se poată desfășura în clasicul dispozitiv comparat cu o semilună. Orice comandant militar cu experiență știa că o încercuire este fatală, chiar dacă inamicul sacrifică principiul clasic al masei. Favorabilă pentru munteni era zona Jidava. Romanii construiseră aici un castru, singurul cu ziduri de piatră de pe limesul Transalutani, și inginerii imperiali nu alegeau poziții lipsite de valoare⁸. Printre lucrările specifice de apărare a unui castru se număra și șanțul (vallum sau fossa)⁹. Cel de la Jidava avea două și din care al doilea,

⁷ C. Căzănișteanu, *op. cit.*, p. 23. Orașul Câmpulung a fost menționat ca un important centru religios catolic în relatarea pelerinilor germani Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt din 1385 (*Călători străini*, vol. I, p. 20). Traseul Roșiori de Vede – Pitești – Câmpulung – Brașov era parcurs permanent.

⁸ Castrul Jidava (corect Jidova) domina drumul care trecea pe la răsărit de ziduri (Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, Ed. Academiei, București, 1978, p. 281). Gânditorii militari bizantini preconizau lupta în zone înguste dacă apărătorii erau în inferioritate numerică (*Pagini din gândirea militară universală*, vol. II, Editura Militară, București, 1985, p. 84). Tratatetele de artă militară bizantină circulau în spațiul românesc alături de cărțile de cult traduse în slavonă.

⁹ *Enciclopedia civilizației romane*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 173. Nicolae Iorga a considerat că bătălia s-ar fi dat la sud de Craiova, la ruine (C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, p. 163), dar amplasarea nu ținea cont de faptul că otomanii au trecut fluviul pe la Turnu.

cel apropiat de ziduri, avea o lățime de 7-13 m și o adâncime de 2-3 m¹⁰. Chiar dacă fortificația nu mai avea puterea de odinioară, tot era mai bine decât nimic. În apropiere se afla o altă fortificație cu șanț și val de pământ¹¹. Întărirea este specifică perioadei medievale, chiar dacă există unele urme romane în valuri. Existența acestor șanțuri este amintită în opera lui Idris Bitlisi prin termenul *hendek*¹². Chiar termenul de rovine își are originea în cuvântul slav *rov* care înseamnă șanț¹³. Părerea istoricilor privind sensul de loc mlăștinos este greșită deoarece cronicile nu amintesc de ravină. Și cronicile otomane amintesc de *Arkiş* (dacă s-a transliterat exact textul cu caractere arabe), topic care are în componență cuvântul *ark* cu sens de canal, șanț¹⁴. Ar fi greu de crezut ca sursele turcești indică cu precizie o localitate în această epocă timpurie. Indicațiile geografice sunt destul de imprecise și nici numele de persoane nu sunt corecte¹⁵.

Poziția castrului Jidava se potrivește cu descrierile din izvoare medievale. Astfel, cronicarii otomani amintesc de munții cei tari în care se încredea domnitorul Mircea cel Bătrân¹⁶. Dealurile din zonă au înălțimi mari (ex. Mătau 1018 m) și pot fi confundate ușor cu munții prin vegetația abundentă și pantele rapide. Scrierile medievale fac confuzii între cele două forme de relief. Și sursele bizantine afirmă că femeile și copiii au fost evacuați într-o zonă de munte¹⁷. Un alt element fundamental al decorului este râul în care au fost aruncate cadavrele ostașilor otomani pentru a se da impresia de piederi mari doar în tabăra creștină¹⁸. Chiar dacă scena aruncării cadavrelor este negată de unii cercetători, cursul de apă amintit poate să fie foarte bine Râul Târgului. Râul avea un potențial ridicat de transport și, la viituri, a reușit să dărâme un perete al castrului.

Trebuie să se țină cont că soldații erau obosiți după o luptă de durată. Teoreticienii militari sunt de acord că o poziție defensivă într-un loc flancat de munți permite o apărare de durată în condiții de inferioritate numerică¹⁹.

¹⁰ D. Tudor, *op. cit.*, p. 282. În 1876, cu ocazia primelor cercetări arheologice, Dimitrie Butculescu constata că zidurile castrului se mai ridicau încă până la 2,80 m (Dragoș Măndescu, *Primele săpături arheologice pe teritoriul județului Argeș*, în „Revista de istorie a Muscelului”, vol. 6, București, 2001, p. 162). Din păcate, obiceiul aproape universal de a utiliza construcțiile vechi drept carieră de materiale (cel mai cunoscut exemplu poate să fie oferit de Colosseum) a dus la degradarea rapidă a fortificației. Dezvoltarea orașului medieval a fost invers proporțională cu starea castrului.

¹¹ Cercetări mai recente au indicat pentru primul șanț lățimea de 7,5 m și o adâncime de 2,30 m (C. C. Petolescu, Teodor Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis”, tom VII, 1995, p. 23).

¹² D. Teodor, *op. cit.*, p. 281.

¹³ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 63.

¹⁴ Drian Kelekian, *Dictionnaire turc-français*, Ed. Mihran, Constantinople, 1911, p. 14. Considerăm totuși că termenul de *Arkiş* nu poate să fie decât o transliterare forțată a termenului ugraș. Caligrafia otomană a fost adusă la nivelul de artă, dar scrierea rapidă putea să ducă la apariția unor confuzii prin lipsa unor semne sau prin deformarea unor litere. Nu sunt excluse erori la transcrierea unor manuscrise de către copişti mai puțin familiarizați cu complicata limbă osmană.

¹⁵ Tursun-bei amintește de o cetate de lemn în loc de Târgoviște (*Cronici turcești*, vol. I, 67).

¹⁶ *Cronici turcești*, vol. I, p. 157.

¹⁷ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. V. Grecu, București, 1958, p. 64.

¹⁸ Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 49. Autorul nu amintește de Arkaş, ci de locul de bătălie (ugraş yerinde).

¹⁹ Zona îngustă și împădurită este indicată de tactica adoptată de turci de a-și constitui oștirea într-un uriaș testudo. Se împiedicau astfel atacurile rapide din văile laterale și din păduri asupra taberei.

Traducerea dată fragmentului din cronica lui Giacomo di Pietro Luccari «sub orașul Craiova»²⁰ nu este cea mai fericită. Sensul potrivit ar fi fost «sub (lângă) orașul craiului». Mircea cel Bătrân a ales zona Jidava pentru a stimula fervoarea războinică a ostașilor munteni. Aveau de apărut capitala și locul de refugiu al familiilor. Nu prea mai existau zone de adăpostire în cazul unei înfrângeri catastrofale. Retragera pe teritoriul unui stat catolic nu era privită cu ochi buni.

Un alt argument logic în sprijinul plasării luptei de la Rovine la sud de Câmpulung este legat de expediția regelui Ungariei asupra cetății Turnu în vara anului 1395. Drumurile medievale se deosebeau radical de cele din vremea romanilor prin faptul că erau simple urme de care și vegetația le cotopea rapid. Orice armată era obligată să folosească în avangardă unități care să defrișeze arbuștii spinoși sau copacii ce limitau lățimea căii de acces. Cum expediția sultană a avut loc după iulie 1395, otomanii au profitat de trecerea armatei maghiare. Chiar dacă acceptăm varianta tradițională a expediției sultanale înaintea celei a regelui maghiar, traseul adoptat de creștini indică drumul principal al Țării Românești la sfârșit de secol al XIV-lea.

Cum s-a desfășurat lupta de la Rovine? Oastea otomană a avansat prudent spre nord urmând sfatul iscoadelor sau poate al unor români atrași cu arginți. A fost întâmpinată de cea munteană în poziție de forță. Cele două fortificații pasagere erau înțesate de arcași pentru înmuierea valurilor de asalt. După calculele specialiștilor militari contemporani, un arcaș antrenat putea să lanseze 12 săgeți pe minut. Steagurile de ostași munteni barau îngustul defileu din fața orașului. Sultanul Baiazid avea spre est Râul Târgului cu lunca plină de vegetație greu de pătruns, iar spre vest erau dealuri și păduri seculare. A fost obligat să recurgă la ceea ce sultanilor nu prea le-a convenit de-a lungul timpului : atacul frontal. Ostașii otomani erau slab protejați pentru luptele apropiate, dar compensau prin manevrabilitate în câmp deschis. Puținele informații păstrate în cronicile timpului permit să tragem concluzia că în primul val de asalt au fost trimise cetele prințșorilor balcanici, vasalii sultanului. Ambele tabere au folosit din plin arcurile cu săgeți, dar luptătorii români erau protejați de fortificații ușoare. Ciocnirea dintre cele două grupări creștine a fost sângeroasă și mulți conducători balcanici au murit sau au fost grav răniți, ceea ce a determinat o clătinare a dispozitivului. Istoria a reținut doar numele celor mai cunoscuți conducători sârbi uciși, adică Marko Krlevici din Prilej și Constantin Dragovici. Probabil în acest moment au fost trimise în bătălie unitățile formate din azapi, infanterie folosită pentru a copleși prin număr și nu prin calitatea armelor sau a instrucției. Domnitorul Mircea cel Bătrân, având avantajul unei poziții dominante, a trimis noi steaguri pentru completarea pierderilor și refacerea zidului viu. Lupta a durat aproape toată ziua, au fost aruncate în încelestare rezervele superioare, dar apărătorii au rezistat în pozițiile fortificate și înguste. Nu este exclus ca armamentul românilor să fi fost capabil să provoace răni grave, impresionante prin vărsarea de sânge. Topoare, săbii grele, lănci scurte, buzdugane sau măciuci mari însângerau corpurile asaltatorilor lipsiți de un eficient echipament defensiv. Lupta corp la corp a șocat în toate veacurile și mulțimea lăncilor frânte indică o violență cum sultanul Baiazid nu văzuse în Balcani. Manevra, atât de îndrăgită de popoarele stepei și de strategii, era cu neputință. Muntenii au aruncat în talerul victoriei ostași îmbrăcați în fier și pierderile inamicului au crescut. Numărul nu

²⁰ C. C. Giurescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 54.

mai conta. Faima de învingător nu-l ajuta să provoace spaima și retragerea apărătorilor. Cum câștigul teritorial era lipsit de importanță, defileul se contura întunecat și sumbru, iar vărsarea de sânge impresionantă, sultanul a poruncit retragerea în ordine spre locuri largi și apoi spre Dunăre. Niciodată un conducător de oști nu știe cât de mare este potențialul inamicului, iar depărtarea de propriile baze mărește neliniștea. Nu este exclus ca la momentul decisiv să fi fost aruncate în luptă detașamente de cavalerie grea și să se fi recurs la o diversiune asupra ariergărzii otomane. Dispozitivul defensiv era în permanență expus loviturilor arcașilor ce cunoșteau bine regiunea. Loviturile neașteptate din mai multe direcții și oboseala propriilor luptători după o zi de confruntări a dus la retragerea într-o tabără fortificată²¹ și apoi s-a trecut la un dispozitiv de luptă strâns pentru evitarea surprizelor neplăcute. Ordia a putut să se retragă spre Dunăre, dar domnitorul Mircea cel Bătrân n-a avut suficiente rezerve pentru a obține victoria decisivă în preajma fluviului. Acum ar fi fost prețios un ajutor al regelui maghiar, dar campaniile din Moldova și de la Turnu epuizaseră potențialul ofensiv al statului vecin. Sultanul a putut să păstreze liniștit linia Dunării și să consolideze apărarea vadurilor. A reușit mai multe prin diplomația atragere a unor boieri de partea pretendentului la tron cunoscut ulterior în istorie drept Vlad Uzurpatorul. Marele merit al domnitorului Mircea cel Bătrân a constatat în faptul că a desființat toată strategia otomană și sultanul Baiazid n-a găsit soluții eficiente nici în plan tactic. Câmpul de bătălie plin de cadavre ale soldaților otomani și aliați, moartea unor vasali creștini și, mai mult ca sigur, a unor demnitari musulmani, au determinat o retragere rușinoasă. Abandonarea cadavrelor de martiri sau aruncarea lor în râul din preajma locului confruntării indică o mare neliniște pentru sultan și, implicit, eșuarea campaniei.

Bătălia de la Rovine i-a impresionat pe contemporani prin pierderile provocate și a rămas în amintirea locuitorilor din Balcani. Din păcate, confruntarea din 1395, un model de artă militară privind apărarea într-un spațiu îngust, a fost uitată de cronicarii munteni și nici faptele marelui voievod n-au ocupat prea mult spațiu în paginile îngălbenite de vreme. Cronicile bătrâne au dispărut în timp și n-au fost refăcute.

Informațiile din izvoarele timpului și teoria militară indică clar locul luptei de la Rovine în preajma orașului Câmpulung. Zona castrului Jidava a mai închis drumul unui invadator și doar închinarea voievodului Vlad Uzurpatorul le-a permis jefuirea împrejurimilor Brașovului în decembrie 1395. Evenimentele importante ale domniei voievodului Mircea cel Bătrân sunt legate de axa Brașov-Câmpulung-Nicopole și armata maghiară a înaintat în 1395 pe același traseu. Dacă ținem cont și de un alt sens atribuit cuvântului rovină, cel de ruină²², atunci plasarea la Jidava (Jidova) devine și mai plauzibilă. Cele două fortificații existente în regiune confirmă informațiile din cronică privind prezența șanțurilor, locul îngust, apropierea munților și existența unui râu. Bătălia din anul 1395 a semănat mult cu confruntarea de la Valea Albă din iulie

²¹ Constantin Căzănișteanu, *op. cit.*, p. 105.

²² *Enciclopedia civilizației romane*, p. 75; C. Rezachevici, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 319; Al. V. Diță, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală – victoria românească de la Rovine*, în *Marele Mircea Voievod*, p. 262. Strategii chinezi considerau încă din antichitate extrem de periculoase regiunile cu locuri înguste, favorabile ambuscadelor. (Sun Tzu, *Arta războiului*, Antetxx Press, București, 1993, p. 78: *Lupta nu era recomandată*). Plasarea bătăliei undeva în sud-vestul Țării Românești (probabil în zona Calafat-Drobeta) este total eronată (T. Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, Ed. Academiei, București, 1991, p. 182)).

1476²³, dar rezultatul a fost net în favoarea luptătorilor români și statutul de autonomie a fost menținut până la sfârșitul relațiilor cu imperiul sudic. Sultanul n-a putut să vorbească de o cucerire prin forța absolută a armelor. Nu trebuie să se uite că folosirea ruinelor în scopuri defensive nu era o practică necunoscută în epoca medievală. Walerand de Wavrin scria că la 1445 a fost acoperită trecerea Dunării de către cruciați prin plasarea arcașilor, arbaletierilor și a tunurilor într-o *întăritură ruinată* în timpul cruciadei din 1396²⁴. Ruina romană respecta și prevederile tratatelor de artă militară privind dispunerea trupelor astfel încât dușmanul să nu cunoască exact potențialul ofensiv și defensiv al trupelor muntene²⁵.

Rămâne ca viitoarele cercetări arheologice să aducă la lumină dovezile materiale ale sângeroasei bătălii. Trebuie să fi rămas unele arme nedescoperite și, mai ales, scheletele soldaților din ambele tabere, cronicarii creștini și musulmani fiind de acord că bătălia a fost extrem de sângeroasă. Conform obiceiului epocii, domnitorii ridicau morminte tumulare și monumente pentru amintirea victoriei ce a impresionat populațiile creștine din Balcani într-o epocă în care succesele militare împotriva otomanilor erau rare. Rezistența din zona Jidava a intrat în istorie și legendă, dar a fost uitată chiar de români, fenomen nu singular în istoria noastră. Nici castrul n-a avut o viață mai bună după clipele de glorie militară. Domnitorii munteni n-au avut vocație de constructori decât în plan religios și întărirea a devenit o simplă carieră de piatră pentru orașul comercial din apropiere. Mutarea capitalei spre regiunile de câmpie în urma unor presiuni otomane a dus la pierderea oricărui interes pentru fortărețe din piatră. Nici progresele armelor de foc nu mai favorizau construcțiile din piatră din cauza vulnerabilității la loviturile grele venind cu viteză mare și a schijelor.

THE MATTER OF THE DEFENDING OF THE CAPITAL CITY DURING MIRCEA CEL BATRAN'S REIGN: THE BATTLE FROM ROVINE

Abstract

Based on both Christian and Turkish documents, the present writing attempts to demonstrate the fact that Rovine Battle took place near Jidava Roman castrum (South of Câmpulung Muscel).

²³ Nicolae Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Junimea, Iași, 1982, p. 164 – 165.

²⁴ *Călători străini*, vol. I, p. 121. Același autor remarcă faptul că tirul arcașilor era de temut din poziții dominante și se știe că ploaia de săgeți apare în descrierile creștine ale confruntării. Tratatete bizantine de artă militară indicau clar folosirea ruinelor. Kekaumenos indica să se repare *zidurile năruite, întărește turnurile de apărare, strânge pietre pe ziduri, împletește lese, sapă două-trei rânduri de șanțuri largi și adânci, fă dincolo de ele gropi cu apă spre a pune în încurcătură caii* (Pagini din gândirea militară universală, vol. I, Editura Militară, București, p. 104). Cum se presupune că oastea otomană avea o evidentă superioritate numerică și tehnică, domnitorul Mircea cel Bătrân a avut soluția problemei în același tratat bizantin: nu se recomanda lupta în teren deschis, ci de la adăpostul zidurilor (*Ibidem*, p. 104).

²⁵ *Pagini din gândirea militară universală*, vol. I, p. 94.

CONTRIBUȚIA SOȚILOR EUGENIA ȘI VASILE NEAMȚU
LA STUDIAREA GENEZEI ORAȘULUI ȘI A CURȚILOR DOMNEȘTI
DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ

VIOREL IRIMIA*

În articolul omagial dedicat profesorului Vasile Neamțu (1922-2005) la a 80-a aniversare, Stela Cheptea făcea următoarele observații: „De-a lungul vieții, Vasile Neamțu a slujit Istoria cu cea mai adâncă dăruire, nu numai ca dascăl care a creat dascăli, ci ca un cercetător care a trudit pe tărâmul atât de nesigur al descifrării evului mediu românesc. Chiar dacă au trecut anii, chiar dacă e mai singur, căci nu s-a vindecat niciodată după pierderea soției, Eugenia Neamțu (1930-1980) care i-a fost cel mai bun prieten și colaborator, profesorul continua să muncească, nu la proiecte de anvergură, sănătatea nu-i mai permitea, ci la contribuții care vin să întregască ansamblul operei sale cu detaliile necesare pe care, la timpul potrivit, nu existau încă informațiile trebuincioase.

[...] La a 80-a aniversare putem spune că Profesorul în scrierile sale istorice a reușit să înmănuncheze, cele patru elemente cerute de N. Iorga unui astfel de demers: material, critică, organizare și stil. Toate au determinat soliditatea, adevărul și frumusețea operei istorice create de Vasile Neamțu¹.

Soții Eugenia și Vasile Neamțu, trecuți în eternitate în împrejurări și timpuri total diferite, sunt doi reputați medieviști ieșeni.

Eugenia Neamțu a fost Cercetător principal la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași și membră a Societății de Științe istorice din România. Ca arheolog al evului mediu românesc a participat la cercetările efectuate la Suceava, zona lacului de acumulare Bicaz, Iași și la curțile domnești de la Vaslui, Iași, Huși, Piatra Neamț.

Vasile Neamțu a fost profesor universitar la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Al. I. Cuza”, Iași, unde a susținut seminarul și cursul de istorie medie a României, precum și alte cursuri opționale a căror tematică este dedicată culturii și civilizației medievale românești.

Cercetător medievist, Vasile Neamțu a abordat o tematică largă privind aspecte ce țin mai mult de economia evului mediu românesc (tehnici și tehnologii agrare, meșteșuguri și comerț), dar mai ales alături de soția sa și alți colaboratori (în special Stelea Cheptea) a investigat istoric și arheologic geneza orașului medieval

* Colegiul Național „Dinicu Golescu”, Câmpulung.

¹ Stela Cheptea, *Europa*, XXI, vol. XI-XII, 2002-2003, p. 5-6.

moldovenesc, având ca „laborator de studiu”, orașul Baia (Civitas Moldaviensis)².

Preocupările lor privind geneza orașului medieval românesc era în mare parte inedită. În anii 1950-1960 puține studii arheologice erau dedicate orașelor și curților domnești. De exemplu, cercetarea arheologică a orașului medieval Iași a debutat în anul 1950³.

De pildă, în 1964, Eugenia Neamțu alături de un alt eminent arheolog ieșean Alexandru Andronic a valorificat rezultatele de ansamblu al investigațiilor arheologice efectuate în anii 1956-1960 în orașul Iași.

Aceste cercetări au demonstrat că la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor aria nucleului inițial al orașului s-a extins și pe versantul vestic al terasei inferioare a Bahluiului, iar descoperirea în vara anului 1958 pe locul vechii curți domnești a unui zid de piatră, a cărui temelie sparge o serie de straturi cu depuneri arheologice, confirmă ipoteza că o bună parte din Curtea domnească se află sub temelia actualului Palat al Culturii din Iași⁴.

Eugenia Neamțu a participat în anii 1960-1970 la cercetările arheologice vizând așezarea feudală de la Piatra Neamț (Piatra lui Crăciun) precum și la curtea domnească din acest oraș, atribuită lui Ștefan cel Mare.

Studiul efectuat împreună cu alți cercetători de la Muzeul din Piatra Neamț a permis fixarea limitei inferioare a datării primului nivel al așezării până la începutul secolului al XIV⁵.

Cu privire la Curtea domnească de aici datată documentar la 20 aprilie 1491⁶, Eugenia Neamțu făcea următoarele constatări: „Cercetările arheologice au demonstrat că este vorba de o construcție durabilă, din piatră legată cu mortar, cu subsoluri boltite și spațioase, înconjurată cu un zid de piatră puternic [...] nu avem nici o descriere a curții domnești din Piatra Neamț. Lipsa acestei descrieri este suplinită în parte de unele materiale arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor. Astfel, se poate dovedi că, întocmai ca și la alte curți domnești s-au folosit și aici cahle și plăci decorative pentru înfrumusețarea interioarelor.

[...] Caracteristic este faptul că plăcile decorative și cahlele smălțuite se întâlnesc aici destul de sporadic. Aceasta ar putea să arate că curtea de la Piatra Neamț a putut fi mai puțin luxoasă ca acele de la Suceava, Hârlău și Iași.

Mai izolată, ea a stat desigur mai puțin în atenția domnilor moldoveni a căror prezentă aici trebuie să fi fost destul de rară, de vreme ce documentele ce ni s-au păstrat nici nu o atestă⁷.

În anii 1966-1968, Eugenia Neamțu alături de Stelea Cheptea au cercetat arheologic complexul medieval situat în apropierea Curții Domnești din Iași, alcătuit

² O prezentare completă a scrierilor profesorului Vasile Neamțu este realizată de Stela Cheptea în articolul omagial dedicat acestuia la a 75-a aniversare în Europa, XXI, vol. VII-VIII, 1998, p. 255-259.

³ Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, *Cercetările arheologice de la „Casa Dosoftei” din Iași (1966-1968)*, în *Materiale și Cercetări arheologice*, vol. X, București, Ed. Academiei (1973) p. 281-287.

⁴ Al. Andronic, Eugenia Neamțu, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași, în anii 1956-1960*, în „Arheologia Moldovei”, vol. II-III, Ed. Academiei, Filiala Iași, 1964, p. 409-428.

⁵ Eugenia Neamțu, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea Domnească din Piatra Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, Muzeul de arheologie - Piatra Neamț, 1969, p. 230.

⁶ D.R.H., A, Moldova, vol. III, 1980, p. 185-186.

⁷ Eugenia Neamțu, *op. cit.*, p. 238-239.

din biserica Sf. Nicolae Domnesc și „Casa Dosoftei”⁸.

Pentru aceste cercetări au fost lămurite aspecte esențiale privind datarea celor două monumente de artă feudală moldovenească.

Astfel, pentru Biserica Sf. Nicolae Domnesc au fost deosebite două faze constructive pentru zidul de incintă: o fază mai veche (fundația propriu-zisă) datată în secolul al XV-lea și-o alta mai nouă atribuită secolului al XVII-lea.

Cu privire la „Casa Dosoftei”, au fost respinse mai multe ipoteze privind vechimea construcției, făcându-se constatări precise: „Casa Dosoftei” din Iași așa cum o arată observațiile arheologice deosebit de clare a fost construită la o dată greu de precizat, dar în orice caz posterioară anului 1677, când potrivit Cronicilor și Hrisovului lui Antonie Ruset, s-a terminat zidul de incintă [de la Biserica Sf. Nicolae Domnesc] la care se adosează”⁹.

Prin aceste cercetări s-au putut stabili toate etapele de construcție și refacere a acestui important monument de artă medievală românească, una din multele „mândrii” ale Iașului.

Studiul genezei orașului medieval românesc a fost preocuparea de căpătâi a soților Eugenia și Vasile Neamțu.

Participând din 1967 la săpăturile arheologice de la Baia, mai întâi sub conducerea arheologului Al. Andronic, iar din 1970 în calitate de responsabilă a colectivului de cercetare, Eugenia Neamțu a realizat din studierea procesului de urbanizare a acestui oraș domeniul de căpătâi al activității sale până la trecerea sa în eternitate (1980).

În aceste cercetări a avut-o colaboratoare și pe Stela Cheptea, iar din 1970 lor li s-a alăturat și profesorul Vasile Neamțu ce reprezenta Facultatea de Istorie a Universității ieșene.

Avându-se în vedere multiple controverse privind geneza orașului, sigiliul său, rolul elementelor germanice în evoluția așezării, dimensiunea activităților economice practicate aici și nu în ultimă instanță rolul pe care Baia la jucat în istoria Moldovei ca centrul politic și cultural, dar și loc al confruntărilor militare, cercetarea arheologică era absolut necesară pentru elucidarea multora dintre ipotezele avansate.

Rezultatele acestor investigații, prin concluziile emise, au fost publicate în două studii preliminare¹⁰, precum și în ampla monografie arheologică dedicată Băii, publicată în două volume succesive, distinsă de Academia Română cu premiul Nicolae Bălcescu¹¹. În ultimii ani de muncă profesorul Vasile Neamțu a tipărit sinteza *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1997.

Colectivul de cercetări de la Baia și-a propus să răspundă la câteva întrebări fundamentale privind geneza și urbanizarea Băii în particular și de aici prin comparare

⁸ Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, p. 281.

⁹ *Ibidem*, p. 286.

¹⁰ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Începuturile Orașului Baia în lumina datelor arheologice*, „Analele științifice ale Universității” Al. I. Cuza, Iași, tom. XIX, Secțiunea II, fasc. 2, 1973; Idem, *Contribuții la problema urbanizării așezării de la Baia, în secolul al XIV-lea în* „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie a A. D. Xenopol”, XVI, Iași 1971, Ed. Academiei.

¹¹ Idem *Orașul Medieval Baia în secolele XIV-XVII*, vol. I, *Cercetări arheologice din anii 1967-1976*, Iași, Ed. Junimea, 1980, vol. II, *Cercetări arheologice din anii 1977-1980, 1980*.

modul în care s-au constituit și evoluat așezările urbane în spațiul est Carpat: De când datează cele mai vechi urme de locuire umane la Baia; Ce vechime poate să aibă celebrul sigiliul al Băii, cel cu legenda: *Sigilium Capitalis Civitatis Moldaviae Terre Moldaviensis*?; De când datează cele mai vechi urme de locuire a alogenilor sași la Baia, și ce rol au avut aceștia la urbanizarea și evoluția orașului?; Care au fost „traseul” pe care se înscrie procesul urbanizării localității Baia?; Cât de diverse și ample au fost activitățile economice de tip urban practicate la Baia?

La fiecare din aceste întrebări fundamentale răspunsurile au fost de fiecare dată date cu argumente sigure, fundamentate științific, echilibrate, evitând ambiguitatea.

Cu îndrăzneală, dar pe baza unei solide argumentații, sunt formulate uneori și ipoteze de lucru ce pot constitui teme pentru viitoarele cercetări.

Nu lipsesc de asemenea considerațiile de ordin metodologic, ce pot oferi un cadru riguros și pertinent de cercetare pentru situațiile similare raportate la geneza și a altor orașe din spațiul românesc.

Dacă sigiliul orașului a cărui datare a determinat ample controverse¹², menționează numele de *Moldaviae*, denumirea de Baia apare cu acest nume în mod sigur în fragmentul cu orașele moldovenești din lista orașelor cuprinse în cele mai vechi cronici rusești alcătuită între anii 1388-1391¹³.

Săpăturile arheologice desfășurate la Baia au demonstrat că nu poate fi vorba de o locuire umană aici în secolul XII-XIII, ipoteză susținută în istoriografia mai veche de autori străini sau români¹⁴, care au susținut că acest centru urban este o creație a sașilor coborâți din Transilvania, mai exact de la Rodna.

Cercetările din anii 1967-1976 au demonstrat că cele mai vechi urme „de cultură materială feudală - care pot fi datate la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor și se continuă apoi neîntrerupt - aparțin populației românești”¹⁵.

Chiar înaintea publicării primului volum al monografiei Baia, în comunicarea prezentată în cadrul dezbaterii științifice cu tema *Arheologia așezărilor rurale din secolul XII-XIV de pe teritoriul României* (București, 7-8 aprilie 1979) organizată de Academia Română s-a putut confirma convingător „[...] considerăm necesar să adăugăm că în așezarea la care ne referim (Baia) nu a apărut încă nici un material susceptibil să demonstreze existența unor elemente de colonizare germană înainte de a doua jumătate a secolului al XIV-lea”¹⁶. În considerațiile finale ale primului volum din monografia Băii, profesorul Vasile Neamțu menționează și argumentează această concluzie: „Ni se pare importantă constatarea că în stratul de cultură aparținând primei

¹² *Ibidem*, vol. I, p. 10 unde sunt prezentate sintetic toate opiniile privind datarea sigiliului, profesorul Vasile Neamțu consideră că sigiliul Băii, scris în limba latină nu poate fi mai vechi de jumătatea secolului al XIV-lea.

¹³ Al. Andronic, *Orașe moldovenești în secolul XIV în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, XI, București, 1965, p. 209; profesorul Cihodaru a datat această cronică pentru anii 1389-1392 (C. Cihodaru, *Începuturile vieții orășenești în Iași*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, serie nouă.

¹⁴ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stelea Cheptea, *op.cit.*, vol. I, p. 9 unde sunt inventariate toate opiniile cercetătorilor străini și români care s-au referit la acest aspect.

¹⁵ *Ibidem*, p. 151.

¹⁶ Vasile Neamțu, Eugenia Neamțu, Stelea Cheptea, *Contribuții la problema așezării de la Baia în secolul al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XVI, Iași 1979, p. 297.

jumătăți a secolului al XIV-lea au apărut urme de cărbune și zgură de fier care au fost puse în legătură cu practicarea mineritului. Apariția acestei îndeletniciri într-o așezare care după toate probabilitățile, a jucat rolul de târg și de reședință voievodală ne determină să considerăm că se produceau acumulări a căror importanță nu o putem în nici un caz ignora. [...] Idei potrivit cărora inițiativă în domeniul mineritului la Baia aparține sașilor de la Rodna (susținută de autori precum C. Auner, N. Iorga, R. Manolescu) i se opune atât faptul că așezarea de care se ocupă a primit ca centru minier - un nume diferit de acela de unde s-a presupus că au venit specialiștii, cât și mai ales, împrejurarea că în stratul de cultură aparținând primei jumătăți al celui de-al XIV-lea veac nu a apărut până în prezent urme susceptibile de a fi puse în legătură cu asemenea elemente alogene. Dacă ar fi fost inițiatorii exploatărilor miniere la Baia - sașii, atunci această localitate ar fi trebuit să primească numele de Rodna (așa cum numeroase așezări rurale din Moldova poartă numele satelor ardeleni de baștină)¹⁷.

De astfel, primele mențiuni documentare sigure referitoare la prezența coloniștilor germani la Baia nu sunt anterioare celui de-al 9-lea deceniu al secolului XIV¹⁸.

Profesorul Vasile Neamțu avansează ipoteza după care prezența coloniștilor sași la Baia a fost determinată prin „descălecatul voievodului maramureșean Dragoș în Moldova în calitate de vasal al regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou: Asemenea «oaspeți» au putut veni însă și mai târziu în grupuri mai mici sau mai mari (și nu numai de peste munți, ci și din Polonia)”¹⁹. În strânsă legătură cu prezența alogenilor germani este pusă sub semnul întrebării „existența unor mănăstiri franciscane cu călugări germani: înainte de ultimele decenii ale secolului al XIV-lea”²⁰.

Anterior s-a susținut că pe baza știrilor referitoare la custodiile catolice și a câteva elemente de arhitectură bisericească transplantate la alte biserici, înființarea la Baia a unor lăcașuri de cult franciscane²¹.

Victor Spinei a demonstrat că datarea informațiilor scrise cu privire la aceste ctitorii franciscane s-a făcut în mod greșit²².

Venirea la Baia a coloniștilor sași a fost de natură să producă „anumite modificări în structura etnică a comunităților urbane, în sistemul ei de organizare și în sfera culturii materiale și spirituale”.

Contactele lor cu autohtonii, care rămân majoritari și după începutul secolului al XV-lea când se fixa la Baia reședința unui episcop catolic, sunt evidențiate de producția ceramică de mai bună calitate, și având un repertoriu mult mai bogat, „locuința târgoveților dezvoltată în elementele sale esențiale, pe făgașul unor tradiții autohtone, dar prevăzută cu mijloace de încălzire mai evolute - cahlele sobelor fiind realizate după modele străine într-o tehnică specifică localnicilor”²³.

¹⁷ Idem, *Orașul medieval Baia în secolele XIV- XVII*, vol. I, Iași, Ed. Junimea, 1980, p. 152.

¹⁸ Se are în vedere prezența la Liov a unor negustori de origine germană, locuitori ai Băii, primul atestat documentar fiind Petrus Onclus de Moldavia, 1384.

¹⁹ Ibidem, p. 158.

²⁰ Ibidem, p. 158.

²¹ Rada Teodoru, *Vechile biserici de la Baia*, în „SCIA”, tom. 20, 1973, p. 233.

²² Victor Spinei, *Informațiile istorice despre populația românească de la est de Carpați în secolele X-XIV*, în

„Anuarul Institutului de Istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XIV, 1977, p. 18.

²³ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *op.cit.*, vol. I, p. 154.

Nu întâmplător tocmai acum după jumătatea secolului al XIV-lea și mai ales la sfârșitul acestui veac, se accentuează procesul desprinderii îndeletnicirilor meșteșugărești de cele agricole, moment ce evidențiază detașarea Băii din punct de vedere calitativ, de așezările rurale din zonă și înscrierea sa pe drumul urbanizării.

Colectivul de cercetare de la Baia a luat în calcule și alte mutații petrecute în acest oraș stimulative pentru acest proces: calitatea de târg dobândită anterior de așezare precum și faptul că localitatea în sine a fost reședință voievodală. Cu privire la acest aspect, concluziile sunt foarte tranșante. „Se știe că Baia care apare în unele izvoare drept o «capitală» a Moldovei, nu a jucat, totuși rolul de reședință voievodală decât scurtă vreme după venirea lui Dragoș la răsărit de Carpați, și ca urmare, progresele pe care le-a înregistrat în a doua jumătate a secolului XIV și în secolul următor (până în 1467) nu pot fi puse în legătură cu această situație de centru politico-administrativ”²⁴.

Producția meșteșugărească foarte bogată (mineritul, prelucrarea fierului, aramei, lemnului, pietrei, cornului, pieilor și blănilor, țesuturi și croitoria, meșteșuguri alimentare, olăritul) circulația monetară, elementele de cultură și artă medievală descoperite la Baia și descrise amănunțit în cele două volume ale monografiei, evidențiază „cât se poate de limpede că Baia nu mai poate fi definită ca un simplu centru de schimb și, de la o vreme, loc de popas și punct vamal pe drumul care lega Suceava de Bistrița, ci ca o așezare urbană în cadrul căreia se desfășura o activitate economică complexă a cărei importanță nu mai poate fi neglijată”²⁵.

Sunt avansate și unele sugestii metodologice privind studierea genezei orașului medieval românesc. Una dintre ele are în vedere legătura ce trebuie urmărită între procesul de urbanizare și realitățile rurale din jur. Această raportare implică o amănunțită cercetare arheologică a localităților rurale din jurul vechilor centre urbane.

De asemenea „amplasarea în spațiu a diferitelor așezări rurale și mai ales stabilirea densității și mărimii lor ar putea oferi unele sugestii interesante în soluționarea problemei începuturilor orașelor moldovenești”²⁶.

Ca ipoteză de lucru ce pot fi verificate prin alte cercetări, autorii nu exclud ideea existenței unui cnezat sau voievodat pe Valea Moldovei - „poate chiar cu centrul situat într-o așezare din «chiuveta» de la Baia, și care la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui următor avea să constituie nucleul din care să evolueze statul Moldova”.

Concluzia finală ce se impune a fi reliefată în legătură cu preocuparea soților Eugenia și Vasile Neamțu este scrisă pe ultima pagină de text a volumului I din monografia Băii pe care o reproducem: „cercetările arheologice de la Baia au fost fără îndoială la îmbogățirea sensibilă a cunoștințelor noastre în dificila problemă a apariției și evoluției orașului medieval din Moldova. Au putut fi astfel supuse unui examen riguros și corectate sau respinse total unele teze cu o largă răspândire în țară și peste hotare. Evident, mai rămân multe lacune pe care cercetările de la Baia [...] coroborate cu cele efectuate în alte așezări vor trebui să le înlăture”²⁷.

²⁴ *Ibidem*, p. 154.

²⁵ *Ibidem*, p. 155.

²⁶ *Ibidem*, p. 151.

²⁷ *Ibidem*, p. 156.

THE CONTRIBUTION OF THE FAMILY EUGENIA AND
VASILE NEAMȚU TO THE STUDY OF THE GENESIS OF
THE TOWN AND THE LORDLY COURTS FROM
THE MEDIEVAL MOLDOVA

Abstract

The present work displays synthetically Eugenia and Vasile Neamtu couple's contributions to the study of mediaeval city of Baia as well as other royal residences in Moldavia.

Eugenia Neamțu (1930-1980) was a main researcher of the Institute of History and Archaeology in Iași (Institutul de istorie și arheologie din Iași) and a member of the Society of Historical Science in Romania (Societatea de științe istorice din România). As an archeologist of the Romanian Middle Age, she took part in the researches of cities such as Suceava, Iași, Vaslui, Husi where she studied particularly the royal residences.

Vasile Neamțu (1922-2005) was a professor at the Faculty of History, University "Al. I. Cuza" of Iași (Facultatea de Istorie, Universitatea "Al. I. Cuza", Iași).

Both researchers took part in the archeological study of the mediaeval city of Baia, a research materialized in publishing two monographic volumes (Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *The Medieval City of Baia from the 14th to the 17th century* (*Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*), vol. I, *Archaeological Studies from 1967 to 1976* (*Cercetări arheologice din anii 1967-1976*), Iași, Ed. Junimea, 1980; vol. II *Archaeological Studies from 1977 to 1980* (*Cercetări arheologice din anii 1977-1980*), Iași, Ed. Junimea, 1980).

In 1997 Vasile Neamțu published a synthetic work *The History of the Mediaeval City of Baia (Civitas Moldaviensis) (Istoria orașului medieval Baia)*, Ed. Universitatii "Al. I. Cuza" Iași, 1997.

These studies demonstrate that the oldest vestiges of living in Baia date from the end of the 13th century and they were connected with the presence of the Romanian people. The Transylvanian Saxon colonists are archaeologically certified from the second half of the 14th century.

The city of Baia was an important handicraft center, and its foundation as a city was due to the upward development of the rural settlement founded there, on the Valley of the Moldavia.

Eugenia and Vasile Neamtu's work is valuable for the fact that their solutions as concerns Baia's genesis could be great references for other mediaeval cities, too.

TIPOLOGIA LOCUINȚELOR DOMNEȘTI DIN SECOLELE XIV-XVI.
CÂTEVA CONSIDERAȚII CU CARACTER PRELIMINAR*

CRISTIAN NICOLAE APETREI**

Despre locuințele domnești din perioada secolelor XIV-XVI s-a scris în aproape întreaga istoriografie a artei medievale românești. De cele mai multe ori, însă, abordările au fost descriptive, având rol de exemplificare, aceasta întrucât multă vreme cunoștințele despre aceste realități materiale au fost extrem de reduse. Dacă pentru cazul Țării Românești, săpăturile arheologice conduse de Virgil Drăghiceanu înainte de Primul Război Mondial au furnizat cazul casei din incinta curții de la Argeș¹, la care s-au raportat apoi primele sinteze de profil, semnate de Nicolae Ghika Budești², Virgil Vătășianu³ și Grigore Ionescu⁴, în cel al Moldovei a lipsit chiar și un astfel de exemplu. Așa se face că primele lucrări de sinteză asupra istoriei arhitecturii moldovenești redactate de Gheorghe Balș poartă titluri care fac trimitere exclusiv la fenomenul constructiv specific mediului ecleziastic⁵.

Cunoștințele despre aceste obiective s-au înmulțit abia în perioada care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, când au fost puse practic bazele arheologiei medievale românești grație cercetărilor cu caracter sistematic desfășurate simultan pe multiple șantiere. Din perspectiva tipului de obiectiv analizat aici, se poate spune că a acest din urmă răstimp a fost marcat de două faze: prima a cuprins anii '50 și '60, când au fost investigate în special complexe monahale și edificiile laice prezente în cadrul

* Abrevieri: BCMI - Buletinul Comisiunii (Comisiei) Monumentelor Istorice; BMI - Buletinul Monumentelor Istorice; CA - Cercetări Arheologice; RMM-MIA - Revista Muzeelor și Monumentelor. Seria Monumente Istorice și de Artă; SCIA(-AP) - Studii și Cercetări de Istoria Artei (Seria Arte Plastice); SCIV(A) - Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie).

** Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați.

¹ Virgil N. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în „BCMI”, X-XVI, 1917-1923.

² N. Ghika Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, vol. I, *Originile și înrăuririle străine până la Neagoe Basarab*, în „BCMI”, XX, 1927, p. 123.

³ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, București, 1959, p. 208.

⁴ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, *De la orânduirea comunei primitive până la sfârșitul veacului al XVI-lea*, București, 1963, pp. 67-68; Idem, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, pp. 157. De notat este faptul că în prima sa sinteză (*Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, pp. 406 și urm.) nu este tratat nici măcar acest exemplu, fiind analizate în schimb cazul curții de la Brâncovenesti, din secolul al XVII-lea.

⁵ G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în „BCMI”, XVIII, 1925; Idem, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, în „BCMI”, XXI, 1928.

acestora (edificii care pot fi atribuite adesea domnitorilor ctitori ai respectivelor complexe); în vreme ce a doua a cuprins anii care au urmat până în contemporaneitatea imediată, când au fost desfășurate cercetări sistematice și în cadrul reședințelor domnești propriu-zise, rezultatele materializându-se prin descoperirea unor locuințe care în mod cert pot fi asociate cu prezența instituției domnești.

Creșterea numărului de edificii civile atribuite domniei a condus încă din anii '50 la o primă încercare de încadrare într-o tipologie a edificiilor cunoscute la acea vreme. Încercarea o datorăm istoricului de artă Corina Nicolescu, care a dedicat un studiu special locuințelor domnești (de fapt, clisiarnițelor) din incintele mănăstirilor Probota, Bistrița și Moldovița. În ciuda faptului că analiza era precumpănitor una arhitecturală, argumentele aduse în discuție accentuau mai mult asupra unui tip funcțional pe care l-ar alcătui cele trei locuințe, decât asupra unuia arhitectural⁶. Corina Nicolescu a revenit însă asupra problemei în volumul de sinteză dedicat vechilor case, conace și palate românești, unde problema a fost tratată și sub acest ultim aspect. Beneficiind de aportul unor date suplimentare, furnizate de lucrările de restaurare desfășurate într-un număr important de complexe mănăstirești, autoarea sus menționată a ajuns la concluzia că locuințele domnești pot fi clasificate în două mari categorii: *locuințe mănăstirești simple și palate mănăstirești*.

Prima dintre ele include cele trei locuințe analizate în studiul din 1954, la care au fost adăugate cele de la Putna și Voroneț, precum și casa numită „a domniței Ruxandra”, din cadrul mănăstirii Slatina. Elementele comune tuturor acestor clădiri erau în special proporțiile reduse și structura simplă a planului. În general, avem de-a face cu construcții formate din parter și etaj, care înseriau trei până la cinci camere la fiecare dintre cele două nivele, astfel încât dispozițiile acestora din urmă ajungeau să fie aproape similare. Majoritatea acestor locuințe includeau și câte un turn cu două etaje, compus dintr-o încăpere la parter, un paraclis la primul etaj și o cameră de veghe cu deschideri largi (uneori cu funcție de clopotniță), la etajul al doilea⁷.

În comparație cu aceste edificii, palatele se disting printr-o anumită amploare pe care o capătă proporțiile și un plus de complexitate în structura planimetrică. Organizarea spațiului se face prin intermediul unui număr mai mare de încăperi, iar acestea încetează să mai fie înșirate una după alta, de-a lungul axei longitudinale, pentru a fi dispuse după un plan mai complicat cu intrări multiple. Dintre edificiile ridicate până la sfârșitul secolului al XVI-lea, Corina Nicolescu includea în această categorie casele domnești de la Slatina, Pângărați, Galata și Sucevița⁸.

Privind cu atenție tipologia avansată de Corina Nicolescu, se poate observa faptul că demersul acesteia a fost unul limitat, atât din punct de vedere material, cât și din punct de vedere geografic: el a vizat în mod exclusiv categoria locuințelor ridicate în incintele mănăstirilor, iar aceasta categorie a fost studiată doar în raport cu spațiul Moldovei. De la publicarea lucrării despre vechile case, conace și palate românești cunoștințele despre acest tip de edificii s-au îmbogățit însă în mod semnificativ, prin publicarea atât a rezultatelor cercetărilor arheologice desfășurate în incintele unor

⁶ Corina Nicolescu, *Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV-XVI*, în „SCIA”, I, 1954, nr. 3-4, pp. 63-82.

⁷ Eadem, *Case, conace și palate vechi românești*, București, 1979, pp. 74-79.

⁸ *Ibidem*, pp. 79-83.

reședințe domnești, cât și a rezultatelor unor cercetări care au avut drept obiect de investigație alte mănăstiri domnești decât cele luate în calcul de Corina Nicolescu. Date fiind aceste realități istoriografice, credem că devine obligatorie o reconsiderare a tipologiei înaintate de cercetătoarea amintită, pentru a vedea în ce măsură este ea afectată de numeroasele date noi obținute în acest răstimp de arheologia medievală românească. Nu trebuie uitat însă că progrese similare au fost făcute și în raport cu spațiul Țării Românești și că între edificiile scoase la iveală în cele două principate extracarpătice nu există doar similitudini funcționale, ci și constructive. Concluzia care se desprinde în final de aici este aceea că în ultima vreme au fost create suficiente premise pentru o discuție privitoare la existența unei tipologii comune a locuințelor domnești din Țara Românească și Moldova, motiv pentru care prin intermediul rândurilor de față, vom încerca să deschidem această discuție.

În primul rând trebuie spus că pentru ambele categorii de locuințe domnești trebuie eliminat determinantul „mănăstiresci”, întrucât edificii care se integrează în această categorie arhitectonică au funcționat și în cadrul unor ansambluri rezidențiale laice. Rezultă, prin urmare, că ele nu sunt specifice exclusiv mediului monahal, ceea ce înseamnă mai departe că, dacă menținem criteriile de definire date de Corina Nicolescu, cele două grupuri de locuințe mai sus menționate pot fi redenumite într-o manieră mai simplă, drept *case domnești* și *palate domnești*. La aceste două tipuri rezultatele cercetărilor arheologice ne permit însă adăugarea și a unui al treilea: *turnurile donjon*.

1. Casele sau edificiile cu planuri simple constituie categoria cea mai numeroasă de locuințe regăsite în cadrul ansamblurilor rezidențiale domnești. Grație acelorași cercetări arheologice invocate mai sus, ele pot fi divizate, la rândul lor, în două subtipuri: *case cu etaj* și *case cu pivniță*.

1. 1. În subtipul *caselor cu etaj* intră în primul rând locuințele mănăstiresci analizate în studiile sale de Corina Nicolescu: faza A a celei de-a doua case domnești de la Putna, aflată pe latura sudică a mănăstirii (fig. 5)⁹; casa domniței Ruxandra situată pe latura de Vest a incintei mănăstirii Slatina (fig. 4)¹⁰; respectiv clisiarnițele de la Bistrița (fig. 1), Moldovița (fig. 2) și Probota (fig. 3)¹¹. Ar mai putea fi adăugate aici casa ridicată de Ștefan cel Mare pe întreaga latură de Nord a Curții domnești de la Suceava (fig. 6, construcția „C 5”)¹², care, judecând după grosimea mare a zidurilor, a avut foarte probabil și etaj; casa de pe latura de Nord a mănăstirii Sucevița (fig. 21, construcția „C”)¹³, precum și arhondaricul mănăstirii de la Buda (jud. Buzău)¹⁴.

⁹ Ștefan Balș, *Casa domnească de la Putna. Istoricul proiectului de restaurare*, în „RMM-MIA”, XIII, nr. 2, 1982, pp. 11-12; Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu, Radu Ciuceanu, *Principalele probleme și rezultate ale cercetării arheologice a Casei domnești de la Mănăstirea Putna*, în „RMM-MIA”, XIV, nr. 3, 1983, pp. 38-39, fig. 9.

¹⁰ C. Nicolescu *Case, conace și palate*, p. 75, cu planul construcției la p. 77.

¹¹ Eadem, *Locuințe domnești*, pp. 63-82; Eadem, *Case, conace și palate*, pp. 75-78.

¹² M. D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, București, 1988, pp. 143-144 și fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989, pp. 80 și fig. 8.

¹³ Nicolaie N. Pușcașu, Voica Maria Pușcașu, *Rezultatele săpăturilor de cercetare arheologică efectuate la Mănăstirea Sucevița în anii 1962-1965 și 1968*, în vol. *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, vol. II, Ieremia Movilă. *Domnul. Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, p. 14 și fig. 7.

¹⁴ V. N. Drăghiceanu, *Săpăturile din Buda, Lapoș și Tisău-Buzău*, în „BCMI”, XXIV, 1931, p. 162, fig. 6.

Locuințe asemănătoare găsim și în mediul constructiv boieresc, de cele mai multe ori fiind vorba despre structuri ceva mai simple. Pot fi menționate aici casele reședințelor de la Netezi (jud. Neamț)¹⁵, Polata (Târgu Jiu) (locuința „A”)¹⁶, Cătălui (jud. Călărași)¹⁷, Runcu (jud. Gorj)¹⁸, precum și casa, probabil boierească, din incinta mănăstirii Coșuștea-Crivelnic (Firizu, jud. Mehedinți)¹⁹.

1. 2. *Casele cu pivniță* reprezintă o altă structură etajată, care combina de această dată un nivel subteran cu rosturi gospodărești (pivniță sau beci) și unul construit la suprafața solului, cu funcție de locuință propriu-zisă. În cadrul acestui program constructiv trebuie remarcată prezența regulată a gârliciului, o încăpere îngustă construită în pantă, cu sau fără scări, prin intermediul căreia se făcea accesul în spațiul subteran. Formulele alese pentru amplasarea acestui din urmă spațiu au fost destul de variate, ele ajungând să diversifice considerabil modul de organizare a spațiului.

1. 2. 1. O primă variantă a acestui program constructiv poate fi considerată cea în care gârliciul de acces se prezenta ca un decroș al planului clădirii propriu-zise, el urmând să fie regăsit, așadar, în afara perimetrului pivniței, fie pe latura scurtă a clădirii, fie pe cea lungă.

Din categoria caselor cu gârliciul dispus perpendicular pe latura scurtă, ne sunt cunoscute casele din cadrul curților domnești de la Suceava (fig. 6, construcția „C3”)²⁰, Hârlău²¹, Bacău (fig. 7)²², Vaslui (fig. 8)²³ și, probabil, Piatra Neamț²⁴, precum și casa lui Alexandru cel Bun descoperită în incinta mănăstirii Bistrița (fig. 9)²⁵. Locuințele domnești din această categorie își găsesc analogii atât printre casele boierești, cât și printre cele orășenești. Sunt de menționat în acest sens, locuințele „C” și „D” din cadrul

¹⁵ Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna, *Reședința feudală de la Netezi (jud. Neamț)*, în „SCIVA”, 36, 1985, nr. 4, p. 302 și fig. 1.

¹⁶ Venera Rădulescu, Gheorghe Calotoiu, *Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj*, în „CA”, V, 1982, pp. 119-126, fig. 1.

¹⁷ Gheorghe Cantacuzino, George Trohani, *Săpăturile arheologice de la Cătălui-Căscioarele, jud. Ilfov*, în „CA”, III, 1979, p. 276, fig. 2a.

¹⁸ V. Rădulescu, *Săpăturile arheologice de la Runcu*, „CA”, VII, 1984, p. 176 și fig. 1.

¹⁹ Al. Bărcăcilă, *Mănăstirea Coșuștea-Crivelnicu, Mehedinți. Descoperire arheologică*, în „BCMI”, XXVIII, 1935, pp. 172-173, fig. 24-25.

²⁰ M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, pp. 139-140, fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, pp. 76-77, fig. 9, 13.

²¹ Stela Cheptea, *Un oraș medieval: Hârlău*, Iași, 2000, p. 137, p. 141, fig. 7-8, 15.

²² Alexandru Artimon, *Noi contribuții arheologice privind Curtea domnească din Bacău*, în „Carpica”, XVIII-XIX, 1986-1987, pp. 288-289, fig. 1, 4; Idem, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, în „RMM-MIA”, XVIII, 1987, nr. 2, pp. 7-9, fig. 1, 6; Al. Artimon, Ioan Mitrea, *Bacău. Reședință voievodală*, Bacău, 1996, p. 71, fig. 28-29.

²³ Alexandru Andronic, Rica Popescu, *Curtea domnească de la Vaslui din vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Muzeul Național”, VI, 1982, p. 157; Idem, *Șantierul arheologic Vaslui. Principalele rezultate ale săpăturilor din anii 1980-1981 de la Curtea domnească*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, V-VI, 1983-1984, p. 216, fig. 1.

²⁴ C. Matasă, *Șantierul arheologic Piatra Neamț*, în „SCIV”, VI, nr. 3-4, 1955, pp. 820-823, fig. 2; Eugenia Neamțu, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Piatra Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1968, p. 230; Leon Șimanschi, *Curtea și biserica domnească din Piatra Neamț*, București, 1969, p. 13.

²⁵ L. Bătrîna, A. Bătrîna, *O locuință domnească din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „RMM-MIA”, VI, 1975, nr. 2, pp. 74-75, fig. 1.

ansamblului de la Polata (Târgu Jiu)²⁶, casa banului Udriște din Mărgineni (Filipeștii de Târg, jud. Prahova)²⁷, casa lui Barbu clucerul din Vădenii de Sus (Târgu Jiu)²⁸, precum și unele locuințe descoperite la Târgoviște²⁹ și Târgul de Floci (Giurgeni, jud. Ialomița)³⁰.

În categoria caselor cu gârliciul amplasat pe latura lungă a clădirii putem include cele două case domnești de la Curtea de Argeș (fig. 10)³¹, prima casă domnească de la Târgoviște (fig. 10)³², locuința din incinta mănăstirii Vodița (fig. 11)³³, casa recent descoperită în incinta mănăstirii Voroneț (construită în epoca lui Alexandru cel Bun și refăcută apoi de Ștefan cel Mare)³⁴, faza B a celei de-a doua casei domnești de la Putna, situată pe latura sudică a complexului monahal (fig. 5)³⁵, locuința ridicată de Petru Rareș în incinta ctitoriei sale de la Probota (fig. 18, construcția „H”)³⁶, prima casă domnească din complexul mănăstirii Sucevița (fig. 21, clădirea „A”)³⁷, precum și casa lui Alexandru II Mircea din incinta mănăstirii Sf. Troiță din București (fig. 20)³⁸. Trebuie remarcat că ultima dintre ele reflectă un stadiu ceva mai înaintat din evoluția acestui gen de clădiri, întrucât aici gârliciul se prelungește pentru prima dată în interiorul pivniței, delimitând două spații cu dimensiuni și funcții diferite³⁹. Și această

²⁶ V. Rădulescu, Iulian Cămui, *O locuință cu pivniță de piatră din sec. XIV-XV la Polata, jud. Gorj*, în „CA”, VIII, 1986, pp. 101-111; V. Rădulescu, *Date arheologice referitoare la așezarea medievală de la Polata, municipiul Tg. Jiu, jud. Gorj*, în „CA”, X, 1997, pp. 249-252.

²⁷ Al. Zagoritz, *Biserica și casa din Mărgineni*, în „BCMF”, XIX, 1926, p. 112; Călin Hoinărescu, *Ctitoriile cantacuzine din Prahova – premisă fundamentală a arhitecturii brâncovenești*, în „RMM-MIA”, XVI, 1985, nr. 1, p. 62 și fig. 59.

²⁸ Șt. Balș, *Vechi locuințe boierești din Gorj*, în „SCIA”, I, 1954, nr. 3-4, pp. 91-92; Adrian Corvătescu, *Casa Brăiloiu din Vădeni. Cercetări de arhitectură*, în „RMM-MIA”, XIII, 1982, nr. 1, p. 45 și fig. 3.

²⁹ Gheorghe I. Cantacuzino, Petru Diaconescu, Gabriel Mihăescu, *Date arheologice asupra unor vestigii medievale din zona centrală a orașului Târgoviște*, în „RMM-MIA”, XV, 1984, nr. 2, p. 39 și fig. 1.

³⁰ Anca Păunescu, Dana Mihai, *Tipuri de locuințe documentate arheologic la Orașul de Floci, com. Giurgeni, jud. Ialomița*, în „Ialomița. Studii și Comunicări de Istorie, Arheologie, Etnografie”, III, 2000, pp. 87-88, pl. 4.

³¹ Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, pp. 34-37, fig. 4; Cristian Moisesescu, *Arhitectura românească veche*, vol. I, București, 2001, pp. 99-100, fig. 114-115.

³² N. Constantinescu, *Cercetările arheologice de la Curtea domnească din Târgoviște*, în „Documente recent descoperite și informații arheologice”, 1987, pp. 73-75; Cr. Moisesescu, *Arhitectura românească veche*, p. 101, fig. 117; N. Constantinescu, Corneliu Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *Târgoviște. Reședința voievodală, 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, Târgoviște, 2009, pp. 94-95 și fig. 45.

³³ Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale cronologiei ruinelor fostei Mănăstiri Vodița*, în „SCIV”, 22, 1971, nr. 3, p. 475 și fig. 1; Cr. Moisesescu, *Arhitectura românească veche*, p. 118, fig. 129.

³⁴ Florin Hău, *Unele observații în legătură cu recente săpături arheologice de la Mănăstirea Voroneț*, comunicare prezentată la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice organizată de Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra Neamț, 19-20 noiembrie 2010.

³⁵ M. D. Matei, Al. Rădulescu, R. Ciuceanu, *op. cit.*, p. 39. Din prezentarea făcută de autori lipsește mențiunea gârliciului; el trebuie subînțeles însă, cu atât mai mult cu cât este figurat pe latura de Nord în planul construcțiilor de pe laturile de Est și de Sud ale incintei mănăstirii.

³⁶ Voica Maria Pușcașu, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1998*, Vaslui, 1999, nr. 113, p. 91, pl. 113.

³⁷ N. N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *op. cit.*, p. 11 și fig. 7.

³⁸ Ion Ionașcu, Vlad Zirra, *Mănăstirea Radu Vodă și biserica Bucur*, în vol. *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, coord.: I. Ionașcu, București, 1959, fig. 12, pl. XLVI-XLIX.

³⁹ Tereza Sinigalia, *Programul civil și rolul comanditarului în arhitectura din Țara Românească din secolul al XVI-lea*, în „SCIA-AP”, 40, 1993, p. 23.

categorii își găsește analogii în mediile constructive boierești și orășenești, după cum se poate observa analizând programele constructive ale caselor boierești de la Hinătești (Râmnicu Vâlcea)⁴⁰, Strehaia (jud. Mehedinți)⁴¹, mănăstirea Bradu (Haleș, jud. Buzău)⁴², mănăstirea Comana (jud. Giurgiu)⁴³, Mărăcineni (Cernica, jud. Ilfov)⁴⁴, Coiani (Mironești, jud. Giurgiu)⁴⁵, Văcărești (jud. Prahova)⁴⁶, precum și prima fază constructivă a casei „Nifon” din Târgoviște⁴⁷.

1. 2. 2. Varianta a doua se prezintă drept rezultat al unei alte evoluții care a marcat locuința cu gârlici decroșat. Este vorba despre un gen de construcție care a renunțat la amplasarea excentrică a gârliciului în raport cu corpul clădirii, optând pentru un culoar descendent inclus în volumul pivniței, construit paralel și, de obicei, contiguu cu una dintre laturile sale.

Trebuie remarcat că soluțiile la care au apelat constructorii lor sunt identice cu cele puse la dispoziție de casa cu pivniță și gârlici decroșat, astfel încât avem de-a face cu aceeași varietate tipologică dictată de poziția gârliciului în raport cu corpul clădirii. În acest sens este de notat prezența gârliciului atât pe latura scurtă – așa cum sunt cazurile caselor domnești din cadrul mănăstirilor Cozia (fig. 12)⁴⁸ și Mihai Vodă din București (fig. 19)⁴⁹, al locuinței din cadrul reședinței de la Pitești⁵⁰ și cel al locuinței vestice din incinta Curții domnești de la Bacău (fig. 13)⁵¹ –, cât și pe latura lungă a clădirii, așa cum este cazul locuinței „C4” din colțul Sud-Estic al ansamblului Curții de

⁴⁰ Elena Busuioc, *Curtea feudală de la Hinătești*, în „Documente recent descoperite și informații arheologice”, 1982, pp. 48-52; E. Busuioc, Petru Beșliu, *Descoperirea unei curți feudale românești la Hinătești*, în „Studii Vălcene”, 5, 1982, pp. 37-40.

⁴¹ V. M. Pușcașu, *Date noi cu privire la evoluția ansamblului de arhitectură medievală de la Strehaia*, în „BMI”, XXXIX, 1970, nr. 3, pp. 29-31, fig. 5; T. Sinigalia, *Locul ansamblului de la Strehaia în arhitectura Țării Românești*, în „SCIA-AP”, 35, 1988, p. 22.

⁴² Ion Chicideanu, Constanța Modoran, *Mănăstirea Bradu. Scurt istoric și cercetări arheologice*, în *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, vol. II, sub îngrijirea dr. Antonie Plămădeală, București, 1983, p. 199 și planșa 188.

⁴³ L. Bătrina, A. Bătrina, *Evoluția ansamblului fostei Mănăstiri Comana în lumina cercetărilor arheologice*, în „RMM-MIA”, V, 1974, nr. 1, p. 23, pl. 1.

⁴⁴ Gh. Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind așezările medievale muntene în lumina cercetărilor arheologice de la Cernica*, în „SCIV”, XIV, 1963, nr. 2, p. 366, fig. 2.

⁴⁵ Gh. I. Cantacuzino, Gh. I. Sion, *Ruinele curții feudale de la Coiani-Mironești (județul Giurgiu). Date arheologice și arhitectonice*, în „BCMI”, s. n., an I, 1990, nr. 1, pp. 62-69, fig. 1, 4.

⁴⁶ G. Mihăescu, Eugen Fruchter, *Curtea Domnească din Târgoviște*, București, 1986, p. 199; Gheorghe Olteanu, *Bucureștii de odinioară* Ovidiu Cârșina, Denis Căprăroiu, *Repertoriul arheologic al județului Dâmbovița*, vol. II, Târgoviște, 2003, p. 113.

⁴⁷ C. Ionescu, *Complexul istoric și de arhitectură Stelea din zona centrală a municipiului Târgoviște*, în „RMM-MIA”, XVI, nr. 1, 1985, p. 46, fig. 18; Idem, *Restaurarea casei „Nifon” din cadrul Mănăstirii Stelea, Târgoviște*, în „RMI”, LX, nr. 1, 1991, pp. 66-77, fig. 3, 6; Cr. Moisesescu, *Târgoviște, monumente istorice și de artă*, București, 1979, p. 68, fig. 72.

⁴⁸ Pavel Chihaiia, *Etape de construcție la complexul monastic Cozia*, în *Pagini de veche artă românească*, vol. II, București, 1972, p. 121, fig. 25-27.

⁴⁹ Gh. Cantea, *Cercetări arheologice pe dealul Mihai Vodă și împrejurimi*, în vol. *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, pp. 101-102, fig. 24.

⁵⁰ Reconstituirea planimetriei acestei case domnești este ipotetică și ne aparține; ea se bazează pe datele furnizate de Teodor Cioflan și Romeo Maschio, *Dovezi arheologice privind existența unei curți domnești temporare la Pitești*, în „Argessis. Studii și Comunicări. Istorie”, tom VIII, 1999, pp. 131-132.

⁵¹ Al. Artimon, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, pp. 4-6, fig. 1; Al. Artimon, I. Mitrea, *Bacău. Reședință voievodală*, pp. 68-70, fig. 27.

la Suceava (fig. 6)⁵². Toate cele cinci situații menționate pledează pentru încheierea că în cadrul acestei variante, gârliciul se desfășura aproximativ pe întreaga lățime a construcției. Concluzia trebuie însă nuanțată, întrucât dispunem și de alte cazuri, care se integrează în aceeași variantă, dar care infirmă o afirmație atât de categorică. Avem în vedere aici palatul Mitropoliei din Târgoviște⁵³, o altă locuință din Târgoviște, descoperită în zona viitoarei mănăstiri Stelea⁵⁴, precum și casa marelui logofăt Vlaicu din Piscani (jud. Argeș)⁵⁵. În aceste ultime situații gârliciul era dispus paralel cu latura lungă, însă lungimea sa nu o mai urma de regulă pe cea a clădirii, ci se limita doar la prima jumătate a ei. Prin urmare, dacă afirmația de mai sus rămâne validă pentru cazul caselor domnești, ea trebuie totuși emendată dacă este să o raportăm la întregul corpus al locuințelor cunoscute care aparțin acestei variante.

2. Palatele sau edificiile cu planuri complexe. Dintre construcțiile incluse de Corina Nicolescu în lista acestei categorii de locuințe, poate fi păstrat doar palatul din incinta mănăstirii Slatina – palat aflat între biserică și zidul Sudic al incintei, care funcționează în prezent drept trapeză –, întrucât celelalte trei obiective aduse în discuție se dovedesc a fi fost construite ulterior anului 1600. Palatul de la Pângărați, aflat pe latura Vestică a complexului, a fost ridicat la mijlocul secolului al XIX-lea, după demolarea unei construcții anterioare rămasă necunoscută⁵⁶; cel din incinta mănăstirii Galata a fost construit între anii 1726-1728, pentru a înlocui casele din secolul al XVI-lea demolate din ordin domnesc⁵⁷; în vreme ce în cazul palatului de la Sucevița, avem de-a face cu o clădire alcătuită din două componente ridicate în momente diferite: vechea casă domnească cu pivniță, ridicată la sfârșitul secolului al XVI-lea, căreia, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, i-a fost adosat un nou corp de clădire⁵⁸. În consecință, tipul de construcție analizat aici poate să capete consistență în raport cu perioada secolelor XIV-XVI, abia odată cu adăugarea palatelor din incintele curților domnești de la Târgoviște (fig. 14) și București (fig. 15-16), ridicate de Mircea cel Bătrân⁵⁹ și Petru Cercel⁶⁰, respectiv Vlad Țepeș⁶¹ și Mircea Ciobanul⁶², a primei case

⁵² M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, pp. 141-142 și fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, p. 79 și fig. 8.

⁵³ P. Diaconescu, G. Mihăescu, *Complexul monumental al Mitropoliei din Târgoviște. Rezultatul cercetărilor arheologice*, în „RMM-MIA”, XIX, 1988, nr. 2, p. 63, pl. I.

⁵⁴ C. Ionescu, *Complexul istoric și de arhitectură Stelea din zona centrală a municipiului Târgoviște*, în „RMM-MIA”, XVI, 1985, nr. 1, p. 35, fig. 2.

⁵⁵ Spiridon Cristoce, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 87; Idem, *Cercetările arheologice de la Piscani, județul Argeș*, în „Argessis. Studii și Comunicări. Istorie”, X, 2001, pp. 128-129.

⁵⁶ Vezi Gh. I. Cantacuzino, *Date arheologice și istorice privind Mănăstirea Pângărați*, în „Memoria Antiquitatis”, XXI, 1997, p. 241, 249.

⁵⁷ Nicolae Grigoraș, *Un important monument de artă al Iașului: Galata*, în „Cercetări Istorice”, s. n., II, 1971, p. 363; Lista monumentelor istorice din județul Iași din anul 2004 - aprobată prin Ordinul nr. 2314/8 iulie 2004 al Ministrului Culturii și Cultelor și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, an 172 (XVI), Nr. 646 bis din 16 iulie 2004.

⁵⁸ Cf. N. N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *op. cit.*, p. 11, 15 și fig. 7.

⁵⁹ Cr. Moiescu, *Prima Curte domnească de la Târgoviște*, în „BMI”, XXXIX, 1970, nr. 1, pp. 11-15; Idem, *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, pp. 39-46.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 47-52.

⁶¹ Panait I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV-XV*, în „Revista Muzeelor”, IV, 1969, p. 316 și fig. 1.

⁶² Idem, *Curtea domnească din București în secolul al XVI-lea*, în „BMI”, XLII, 1973, nr. 2, pp. 3-9.

domnești de la Putna, situată în colțul Sud-Estic al incintei complexului (fig. 5)⁶³, precum și a locuinței construite de Petru Rareș în incinta mănăstirii Bistrița⁶⁴. Nu știm cu exactitate cum va fi arătat locuința principală a Curții domnești de la Iași⁶⁵, dar având în vedere resturile disparate descoperite în cursul cercetărilor arheologice⁶⁶, este foarte probabil ca și aici să avem de-a face cu un plan complex specific unui palat, cel puțin pentru secolul al XVI-lea. O supoziție asemănătoare se poate face și în legătură cu casa domnească de la Târgșor (fig. 17), investigațiile desfășurate aici scoțând la lumină o situație planimetrică ce pare să pledeze în aceeași direcție⁶⁷. De remarcat este faptul că atât palatele din Târgoviște și București, cât și cel studiat de Corina Nicolescu la Slatina, sunt ridicate deasupra unor pivnițe de mari dimensiuni. Reședințele de la Târgșor⁶⁸ și Bistrița (faza Petru Rareș) dispuneau și ele de câte o pivniță – din categoria celor cu gârliciul dispus pe latura scurtă a clădirii –, însă de această dată avem de-a face cu construcții ale căror prime nivele supraterane depășeau în mod considerabil perimetrele pivnițelor pe care le suprapuneau. Mai mult decât atât, în cazul palatului de la Bistrița, există argumente solide în sprijinul ideii că deasupra parterului s-a aflat și un etaj și că ambele nivele supraterane au fost decorate cu fresce murale (fig. 9)⁶⁹. În ceea ce privește situația primei case domnești de la Putna și a curții de la Iași – în măsura în care pe aceasta din urmă o acceptăm în categoria palatelor –, ele vin să probeze în schimb existența în repertoriul acestui tip de locuințe domnești și a unor edificii fără pivniță. Rezultă că și în acest caz putem folosi drept criteriu secundar de clasificare prezența pivniței, astfel încât în final obținem și în acest caz două subtipuri: *cu pivnițe și fără pivnițe*.

3. Turnurile-donjon pot fi definite urmând trăsăturile donjoanelor din Transilvania, construcțiile de acest fel cele mai apropiate în timp și spațiu de mediul constructiv extracarpatic, așa cum au fost ele sintetizate mai demult de un bun cunoscător al acestor realități: „o înălțare arhitectonică supraetajată, cu caracteristici militare, destinată unei locuiri restrânse, fără să aibă inițial alte rosturi auxiliare (turn de poartă, de flancare a incintelor, de observație, clopotniță), în jurul căreia gravitează toate celelalte componente ale cetății și care corespunde temporal manifestărilor romanului târziu și goticului”⁷⁰. Despre turnul-locuință al unei cetăți, putem vorbi

⁶³ M. D. Matei, Al. Rădulescu, R. Ciuceanu, *op. cit.*, p. 41 și fig. 9.

⁶⁴ L. Bătrina, A. Bătrina, *O casă domnească în secolul al XVI-lea descoperită în cuprinsul ansamblului de la Bistrița (jud. Neamț)*, în „SCIVA”, 30, 1979, nr. 1, p. 35, fig. 1-2.

⁶⁵ Informațiile oferite de cronicari și de călătorii străini converg spre concluzia că, în cazul Iașilor, prin sintagma „curte domnească” se înțelegea un întreg complex de clădiri, în interiorul căruia se remarcă cea care adăpostea divanul mare sau spătăria, unde se afla tronul țării și se desfășurau diverse întruniri sau recepții, vezi C. Cihodaru, *Monumente istorice și de artă*, în vol. *Istoria orașului Iași*, vol. I, redactori responsabili: Constantin Cihodaru și Gheorghe Platon, Iași, 1980, p. 312.

⁶⁶ Al. Andronic, *Iași până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986, p. 92, fig. 6 (caseta A).

⁶⁷ N. Constantinescu, *Note arheologice și istorice asupra curții feudale de la Târgșor (secolele XV-XVII)*, în „SCIV”, 20, nr. 1, 1969, pp. 93-94 și fig. 1.

⁶⁸ Despina Măgureanu, Andrei Măgureanu, Bogdan Ciupercă, *Târgșorul Vechi. Noile cercetări de la Curtea Domnească*, comunicare prezentată la Sesiunea Anuală de Comunicări Științifice „Ecosinteze și etnosinteze carpatine”, ediția a XLI-a, organizată de Muzeul Județean Argeș, Pitești, 28-29 octombrie 2010.

⁶⁹ L. Bătrina, A. Bătrina, *O casă domnească în secolul al XVI-lea*, pp. 34-39.

⁷⁰ Adrian Andrei Rusu, *Donjoane din Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, XVII, 1980, p. 181. Mai recent, vezi Idem, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 186.

numai în cazul primei faze a Curții domnești de la București, unde cercetările au scos la lumină o fortificație domnească de tip *motte*, compusă dintr-un donjon cu latura de 14 m și un șanț adânc de 2,10 – 2,30 m care îl proteja din toate părțile (fig. 15)⁷¹. Celelalte două cazuri cunoscute au fost descoperite în incintele curților domnești de la Suceava și Iași. Avem aici, așadar, o primă diferență față de donjoanele transilvănene, întrucât turnurile moldovenești nu au aparținut unor cetăți sau castele, ci unor ansambluri rezidențiale fără prea multe pretenții defensive. Cel de la Suceava (fig. 6), a fost ridicat, se pare, în timpul lui Petru Mușat. Având ziduri groase de 1,20 m și lungi de cca. 10 m, el reprezenta probabil singura fortificație a reședinței domnești din această perioadă și, totodată, singura construcție laică din zidărie, dat fiind faptul că celelalte locuințe erau din lemn⁷². Turnul curții din Iași a fost ridicat în epoca lui Ștefan cel Mare și se pare că flanca curtea care proteja incinta reședinței domnești. Zidurile, ca și cele ale curții, aveau grosimea de cca. 1 m, în vreme ce laturile sale ajungea în exterior la cca. 8 m⁷³. Și în acest caz, turnul era însoțit de clădiri cu funcție exclusiv rezidențială, o parte din resturile acestora fiind interceptate spre Sud, la o distanță de aproximativ 15 m. Această particularitate, sesizată și la Suceava după cum arătam mai sus, vine să sublinieze odată în plus funcția predominant defensivă a acestui tip de locuință. Revenind la turnul de la Iași, trebuie spus că având în vedere funcția sa de flancare, se poate consemna astfel și o a doua diferență în raport cu turnul donjon din spațiul transilvănean.

Concluzii. Arheologia medievală românească a îmbogățit în mod hotărâtor cunoștințele existente despre reședințele domnitorilor români de la Sud și Est de Carpați, numărul cazurilor cunoscute crescând aproape exponențial. Drept urmare, în prezent se poate vorbi despre constituirea unui repertoriu edificii de acest fel care este suficient de variat, dar și cuprinzător, pentru a furniza rezultate relevante unei analize de genul celei pe care ne-am propus-o în rândurile de față. Faptul devine evident odată cu constatarea, evidențiată în rândurile anterioare, că inventarierea acestui repertoriu scoate la iveală existența unei tipologii. Grație rezultatelor cercetărilor arheologice mai putem observa însă și un alt aspect care merită a fi subliniat aici: tipurile analizate încadrează nu numai locuințe ridicate de reprezentanții puterii centrale, ci și locuințe ridicate în mediul boieresc sau cel al patriciatului urban. Concluzia care se desprinde de aici este una importantă pentru istoria arhitecturii medievale românești: modelul locuințelor domnești a iradiat către celelalte medii nobiliare autohtone, dând astfel naștere unei tipologii mai cuprinzătoare, a casei nobiliare românești. Mai departe, câștigurile care ar putea fi obținute de pe urma sistematizării, generalizării și schematizării informațiilor despre vechile locuințe nobiliare ar putea fi probabil mai multe, dar două dintre ele ni se par a fi primordiale. Primul se leagă de introducerea acestor informații în circuitul didactic și, în special, în cel universitar, acolo unde studierea arhitecturii medievale românești se reduce de regulă la un singur capitol, cel rezervat arhitecturii ecleziastice. Cu timpul, astfel de date ar putea fi preluate și în manualele școlare, din care în prezent arhitectura medievală românească lipsește cu

⁷¹ P. I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV-XV*, p. 314 și fig. 1.

⁷² M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, pp. 135-38; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, pp. 74-78.

⁷³ Al. Andronic, E. Neamțu, M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iași*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, pp. 202-203 și fig. 1; Al. Andronic, *Iași până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986, p. 52 și fig. 6.

desăvârșire. Prezentarea lor în paralel cu arhitectura occidentală, ar putea permite înțelegerea mult mai facilă a stadiului de dezvoltare pe care l-a atins societatea autohtonă în evul de mijloc. Cel de-al doilea câștig se leagă tot de o perspectivă comparativă și se referă la crearea premiselor pentru înțelegerea genezei acestor construcții. Dat fiind faptul că până în secolul al XIV-lea spațiul românesc nu a oferit (cel puțin până acum) cazuri de edificii civile din zidărie, devine aproape o certitudine că ele nu sunt autohtone, ceea ce înseamnă că așezarea lor în contextul arhitecturii bizantino-balcanice și central-europene ar putea să ofere un răspuns la întrebarea care vor fi fost originile vechilor locuințe nobiliare românești.

THE TYPOLOGY OF THE LORDLY DWELLINGS IN THE 14-TH – 16-TH CENTURIES. A FEW PRELIMINARY ASPECTS

Abstract

The paper wants to reconsider the typology of the dwellings built by the representatives of the political power in the 14-th – 16-th centuries. Considering the results of the archaeological researches performed in the last half of the century, the author found three sorts of civil or ecclesiastic dwellings: houses, palaces and donjon-towers. Usually, the houses were simple constructions with two storeys. There were two types of houses: storey houses and houses with cellars. Sometimes near the houses a small two storey tower was built. The ground floor of the houses with cellars was similar to the one of the other type of houses. A narrow inclined passage (rom. *gârlici*) permitted the access to the lower floor (that had semicircular arches). The palaces were bigger and more complex. The rooms are more numerous and they are no longer placed following the longitudinal axis of the building (as in the houses) and they have more entrances. The donjon-towers (there are three such constructions) are rectangular towers; two of them represent the only fortifications of the residential complexes they were part of.

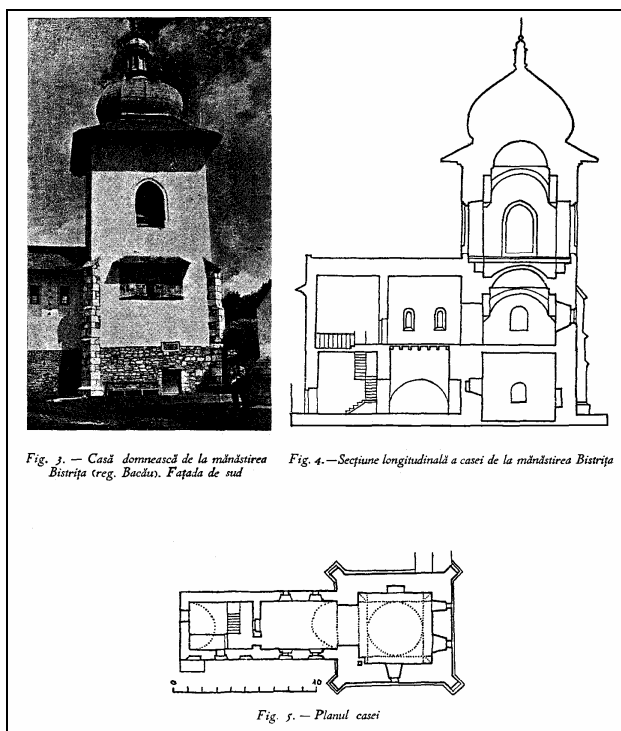

Fig. 1. Mănăstirea Bistrița. Clisiarnița
După Corina Nicolescu, 1954.

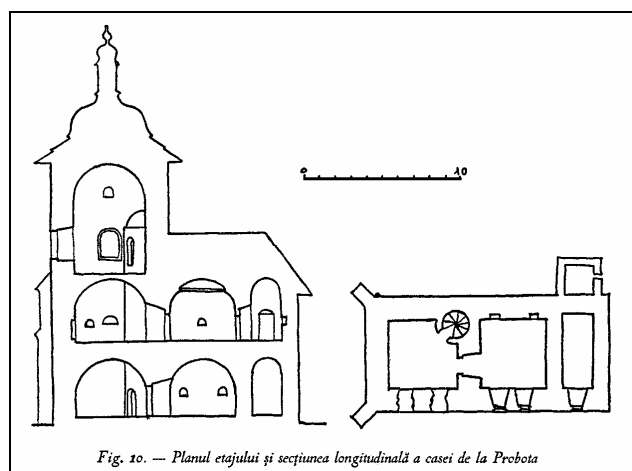
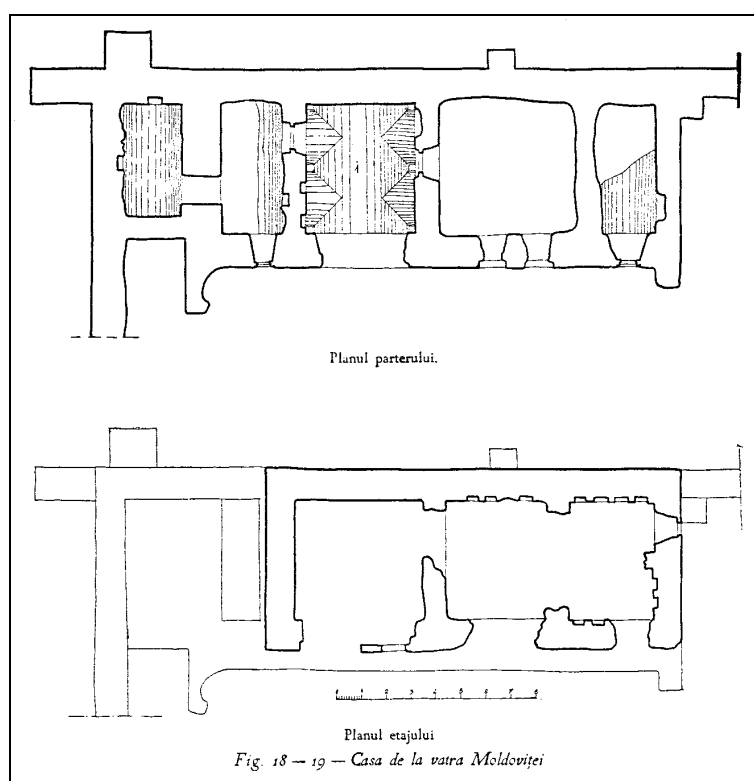
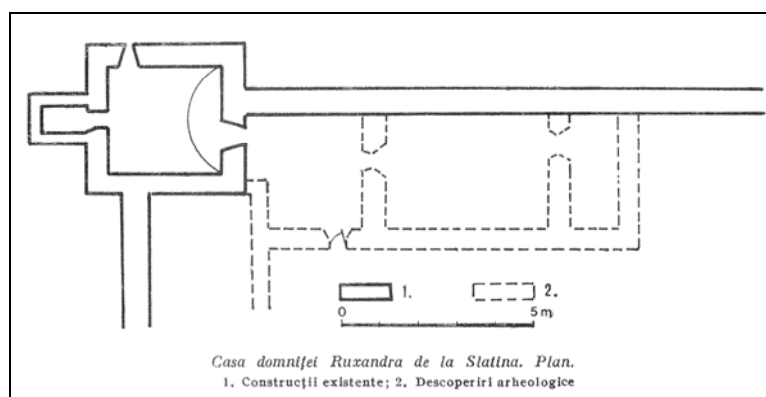

Fig. 2. Mănăstirea Probota. Clisiarnița.
După Corina Nicolescu, 1954.

*Fig. 3. Mănăstirea Moldovița. Clisiarnița
După Corina Nicolescu, 1954 .*

*Fig. 4. Mănăstirea Slatina. „Casa Domniței Ruxandra”.
După Corina Nicolescu, 1979.*

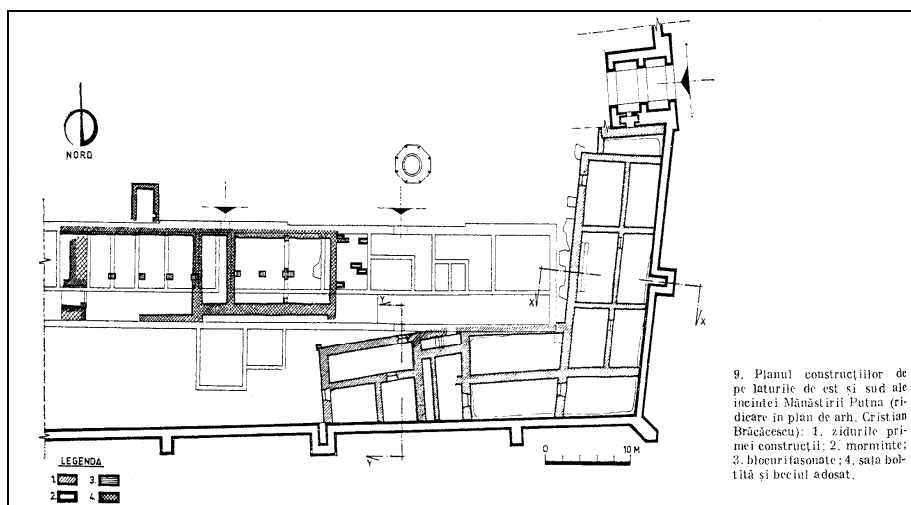

Fig. 5. Mănăstirea Putna. Casele domnești.

După Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu și Radu Ciuceanu, 1983.

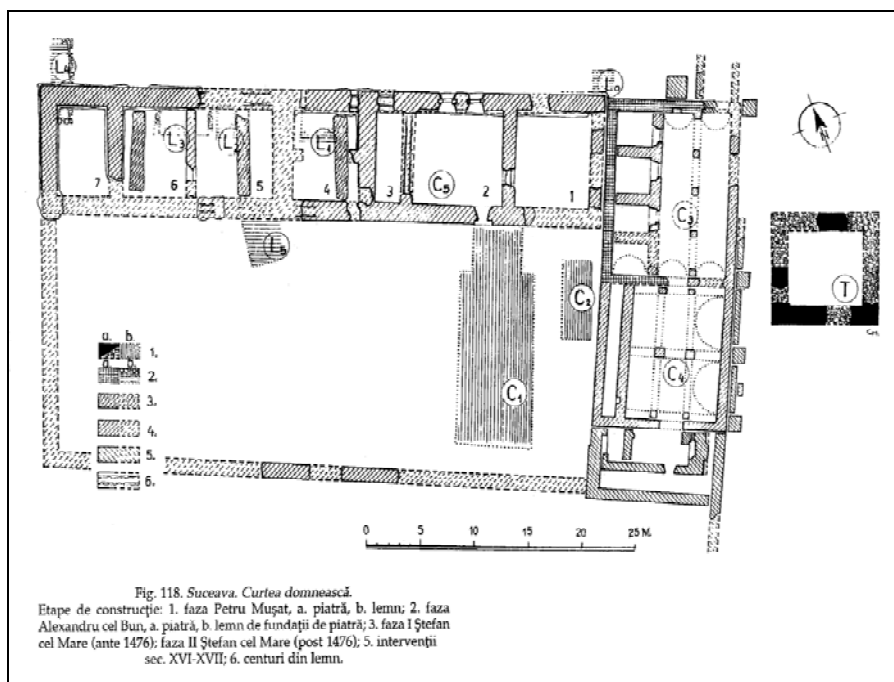

Fig. 6. Suceava. Curtea Domnească. După Cristian Moisescu, 2001.

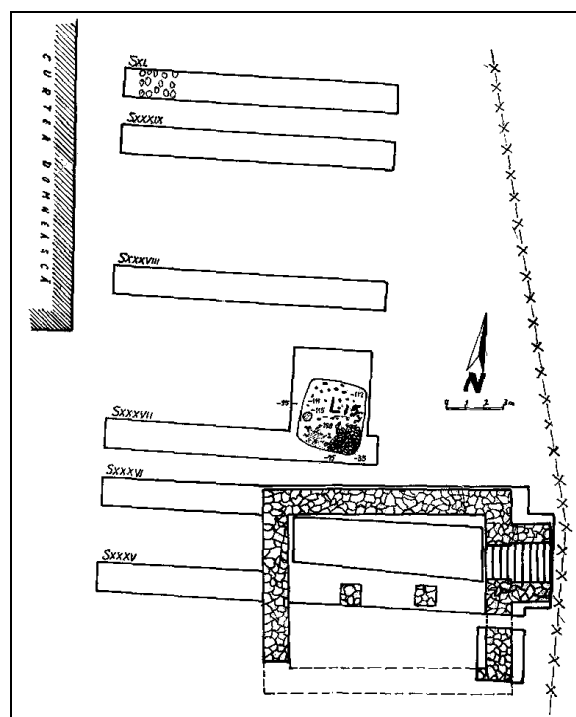

Fig. 7. Bacău. Casă domnească.
După Al. Artimon și Ioan Mitrea, 1996.

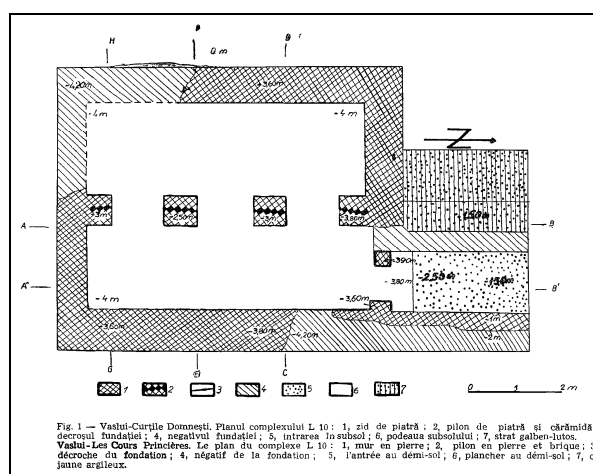

Fig. 8. Vaslui. Casa domnească.
După Alexandru Andronic și Rica Popescu, 1982.

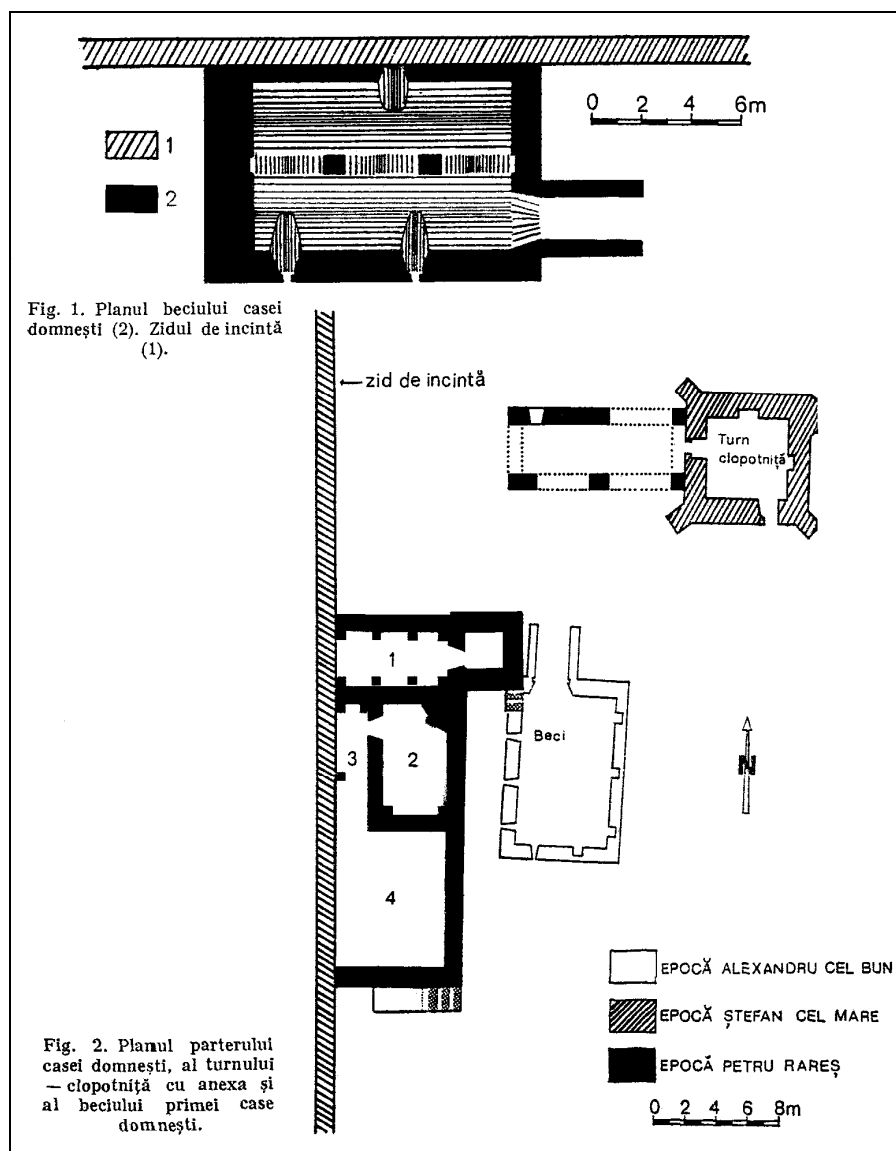

Fig. 9. Mănăstirea Bistrița. Casele domnești.
După Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, 1975.

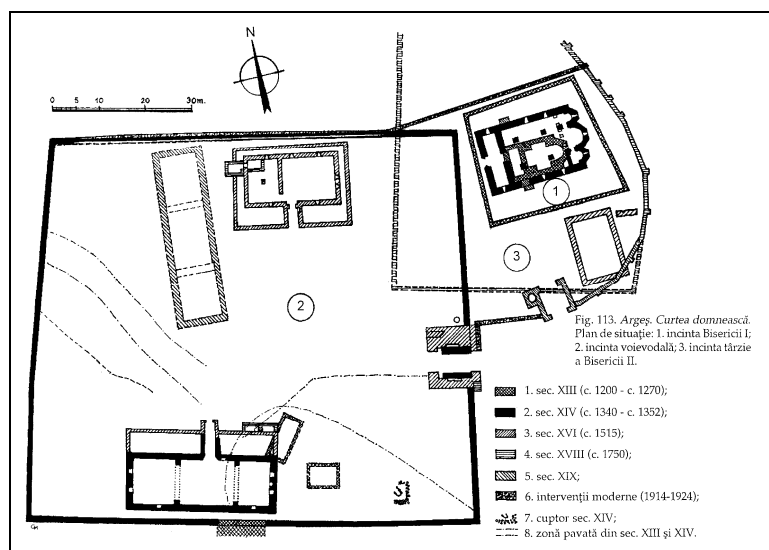

Fig. 10. Curtea de Argeș. Curtea domnească.
După Cristian Moisescu, 2001.

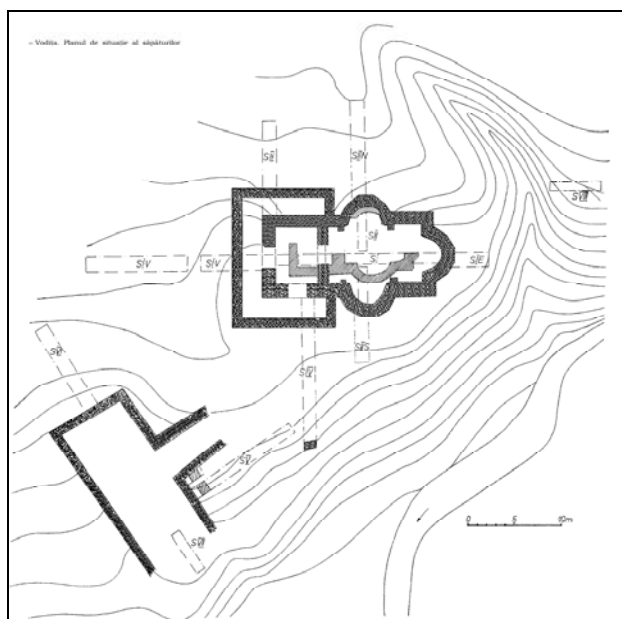

Fig. 11. Mănăstirea Vodița.
După Gheorghe I. Cantacuzino, 1971.

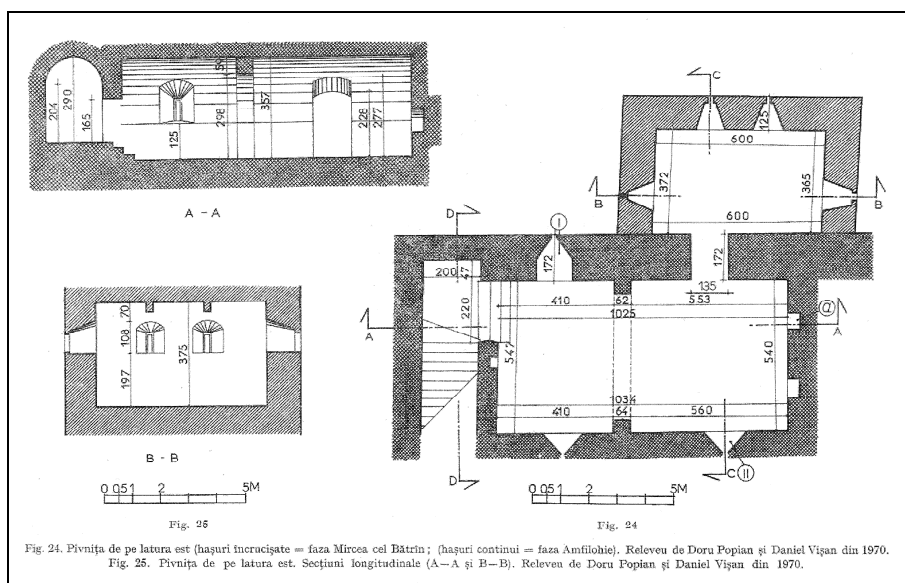

Fig. 12. Mănăstirea Cozia. Casă domnească.
După Pavel Chihaia, 1972.

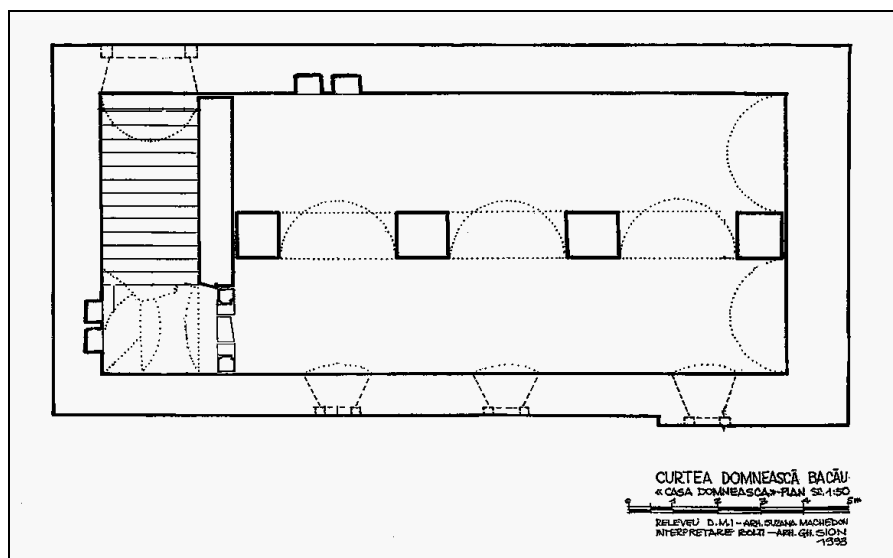

Fig. 13. Bacău. Casă domnească.
După Al. Artimon și Ioan Mitrea, 1996.

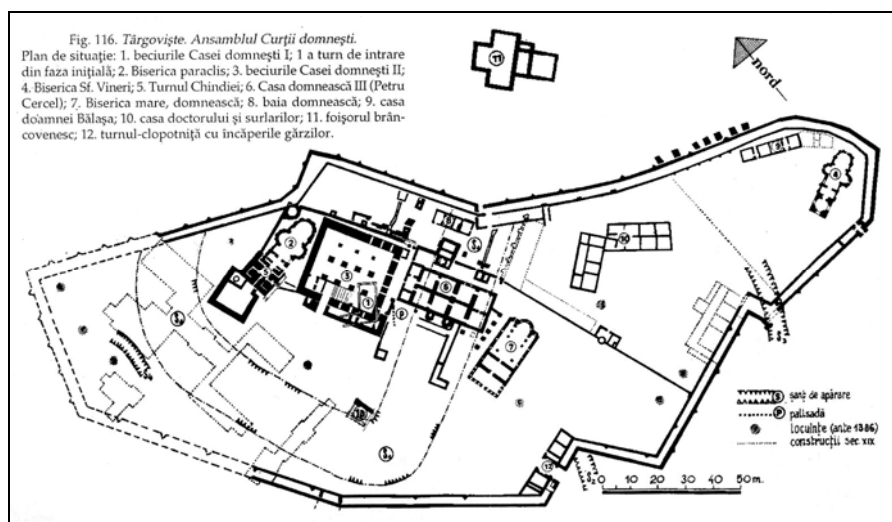

Fig. 14. Târgoviște. Curtea domnească.
După Cristian Moiescu, 2001.

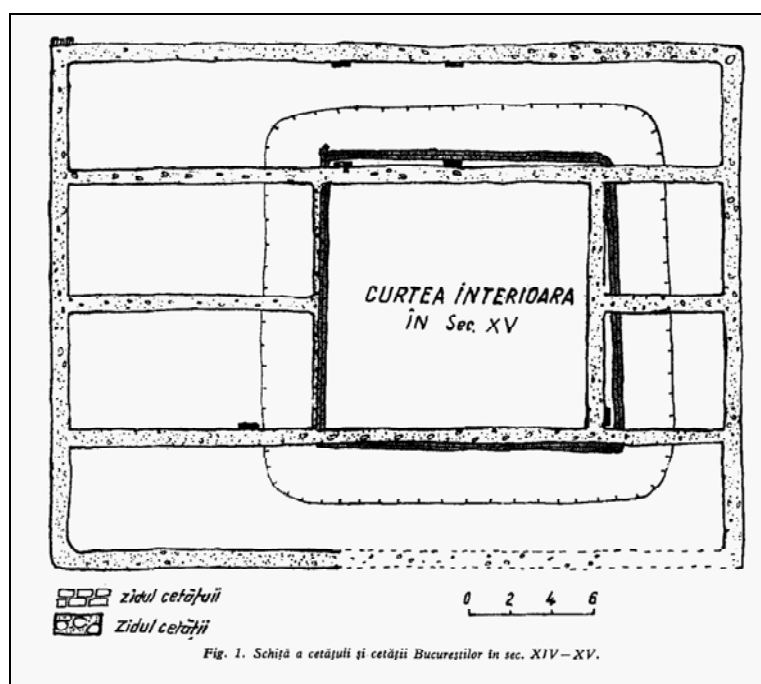

Fig. 15. București. Curtea domnească în secolul al XV-lea.
După Panait I. Panait, 1969.

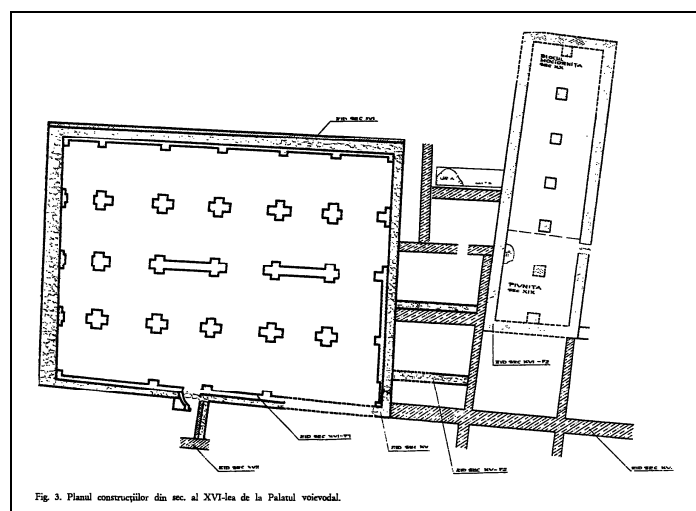

Fig. 16. București. Palatul domnesc din secolul al XVI-lea.
După Panait I. Panait, 1973.

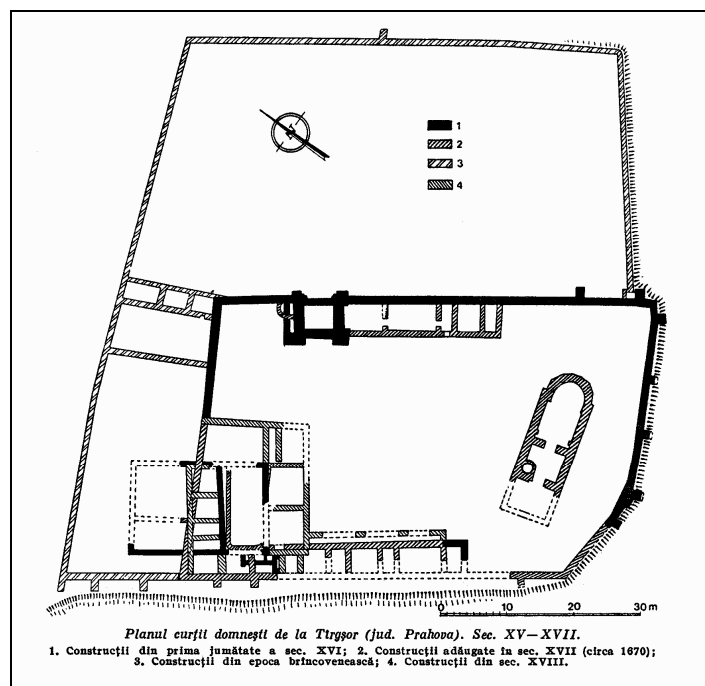

Fig. 17. Târgșor. Curtea domnească.
După Corina Nicolescu, 1979.

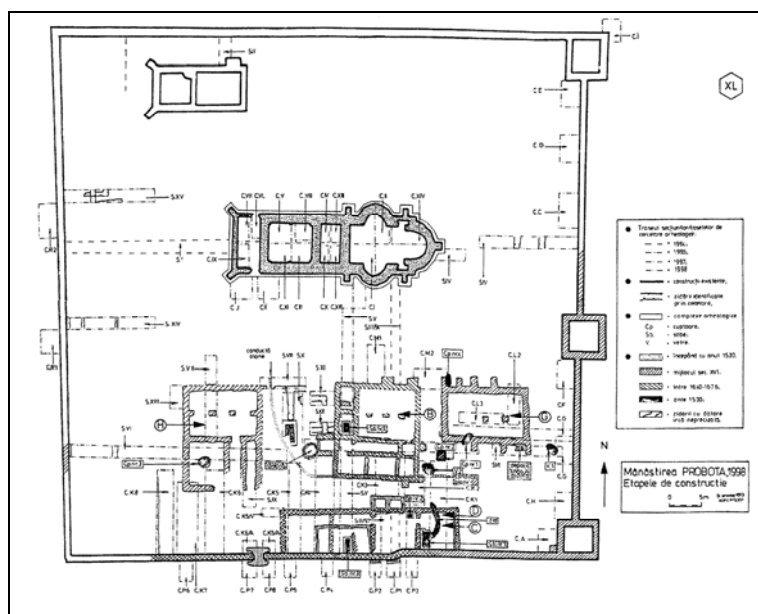

Fig. 18. Mănăstirea Probota.
După Voica Maria Pușcașu, 1999.

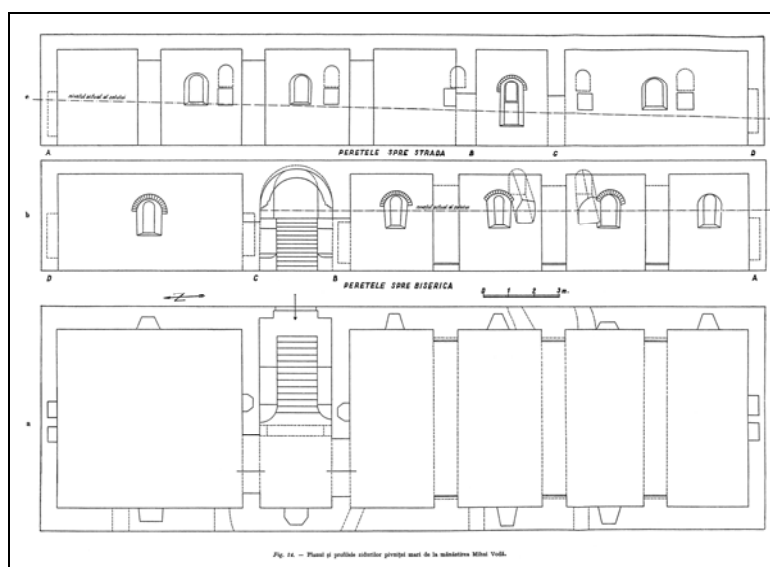

Fig. 19. București. Mănăstirea Mihai Vodă. Pivniță.
După Gheorghe Cantea, 1959.

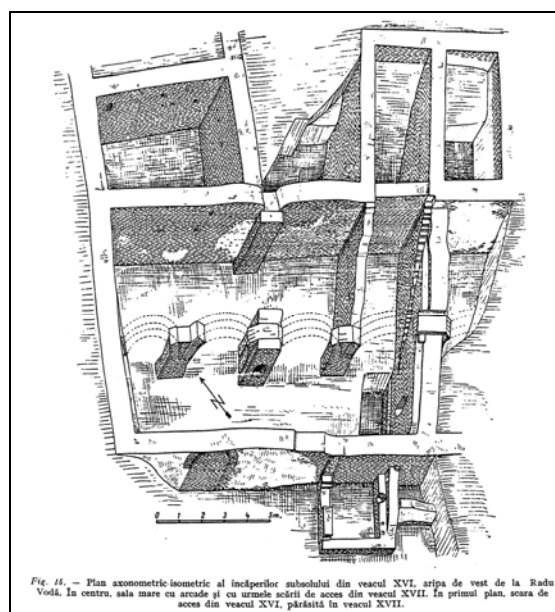

Fig. 20. București. Mănăstirea Sf. Troiță. Casa domnească.
După Ion Ionașcu și Vlad Zirra, 1959.

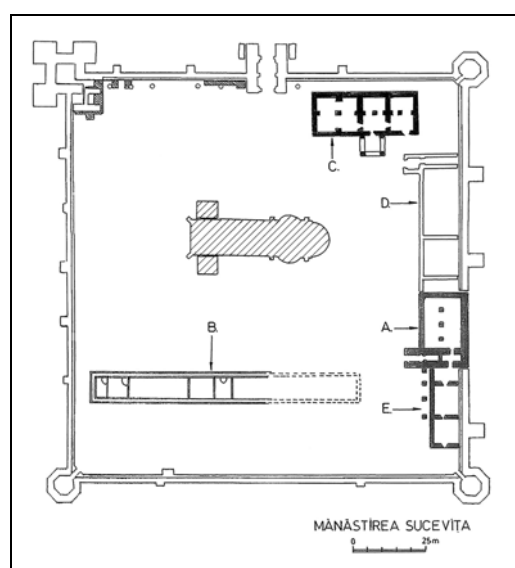

Fig. 21. Mănăstirea Sucevița.
După Nicolaie N. Pușcașu și Voica Maria Pușcașu, 2006.

UN MARE NEGUSTOR DIN CURTEA DE ARGEȘ
LA CUMPĂNA VEACURILOR XV-XVI

RADU OPREA*

Într-o recentă lucrare privind istoria orașelor noastre se subliniază faptul că: „Din punct de vedere economic, despre Argeș nu s-au păstrat foarte multe informații”¹, observație cu atât mai întemeiată cu cât, într-adevăr, despre prima reședință voievodală a Țării Românești există o bogată bibliografie cu privire la evenimente, chipuri domnești, monumente, ctitorii, cultură și viață spirituală, dar mult mai puțin material informativ referitor la viața social-economică și la „actorii” ei, personajele care adică animau și puneau în valoare această importantă componentă a civilizației urbane locale.

Despre un asemenea personaj vom vorbi în rândurile de față, cunoscut în izvoare sub numele de *Dragotă*, așa cum apare el consemnat, pentru prima dată, în registrul de socoteli vamale al orașului Sibiu, în anul 1494², document în care se arată că negustorul amintit a vândut atunci patru cântare de orez, două cântare de stafide (un cântar avea între 58,929 și 59,864 kg)³ și șase bucăți de slănină, acestea din urmă fiind destinate magistrului Michael Altemberger, nimeni altul decât fiul lui Thomas Altemberger, cel ce întruchipa una dintre cele mai de seamă personalități ale istoriei Sibiului de la sfârșitul Evului Mediu și începutul epocii moderne, cel care a edificat un frumos palat în centrul orașului, devenit ulterior primărie. După toate probabilitățile, el pare să se fi născut în așezarea minieră Baia de Criș, fiind cel dintâi *homo novus* de formație intelectuală din rândul primarilor Sibiului. La Viena - unde a studiat între 1454 și 1459 și unde a obținut prestigiosul titlu de *magister* - Altemberger era numit în matricolele Universității drept sibian, *Cibiniensis*. Devine încă din 1469 membru al sfatului și doar un an mai târziu, la 1470, primarul Sibiului cu cel mai îndelungat mandat, mai exact până la 1490.

Din perspectiva istoriei culturale și a istoriei juridice trebuie subliniată contribuția sa, concretizată în binecunoscutul *Codex Altemberger*, o consemnare a legislației urbane germane, bogat decorată cu miniaturi. Fiul său Thomas a ajuns, de asemenea, membru al sfatului, iar celălalt fiu, Michael - destinatarul mărfurilor vândute

* Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național a Județului Argeș.

¹ Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, 2004, p. 347.

² *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation* (se va cita în continuare: *Rechnungen*), 1380-1516, 1. Bd., Hermannstadt, 1880, p. 138.

³ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, 1965, Anexe, p. 305.

de negustorul argeșean Dragotă - a devenit chiar primar al orașului Sibiu pentru o scurtă perioadă⁴.

Pentru a doua oară, Dragotă este consemnat în același registru vigesimal al Sibiului în data de 6 iunie 1495, ca fiind cel ce a primit de la domnul *Nicolaus Zanobii* o anumită cantitate de cuțite, pentru care a achitat taxele vamale, în valoare de 20 de florini⁵. Și acest partener de afaceri al negustorului Dragotă făcea parte, ca și precedentul, din rândul patriciatului sibian. Fiul unui emigrant italian din Florența, *Nicolaus Zanobii* a purtat și numele german *Proll* și s-a ridicat până la demnitățile de jude scăunal și, spre sfârșitul vieții, de primar al orașului. *Proll* a fost implicat în Transilvania și în rentabila exploatare a aurului, ajungând apoi comite al cămării de sare pentru întreaga provincie și făcând un comerț profitabil în afara regatului cu postav de Nürnberg, cu cuțite de Stiria, precum și cu alte bunuri. Averea sa cuprindea, de asemenea, bunuri imobiliare în Sibiu, Sebeș, Cluj și Aiud. *Proll* este înmormântat în biserica parohială din Sibiu, piatra sa tombală de culoare roșie, astăzi zidită în ferula lăcașului, cinstindu-l drept *nobilis et egregius vir*⁶.

Acest important membru al patriciatului din Sibiu a devenit, așa cum rezultă din cuprinsul registrului vigesimal, unul din partenerii de nădejde ai negustorului Dragotă din Argeș, fapt demonstrat prin menționarea sa în mai multe tranzacții ce au avut loc în anul 1500: de pildă, la 3 mai, Dumitru din Argeș, prenumele lui Dragotă sub care apare frecvent însoțit sau nu de numele de familie, a importat o bucată de postav de Mecheln, în valoare de 15 florini, două bucăți de postav de Trichtisch, în valoare de 20 de florini, trei bucăți de postav roșu de Nürnberg, în preț de 15 florini, toate aceste mărfuri fiind achiziționate de numitul *Niclis Prollin* și pentru care a achitat taxa vamală în sumă de 2 florini și 50 de dinari⁷.

Același Dragotă a importat tot de la *Niclis Prollin*, în preajma sărbătorii fericitului Urban, un număr de 109 000 de cuțite, cu prețul de 12 florini pentru 1.000 de bucăți, tranzacția fiind înregistrată în data de 2 iunie 1500, iar taxa vamală achitată însumând 1308 florini⁸. *Proll* este și partenerul tranzacției efectuate după cea de-a șasea zi a sărbătorii tuturor sfinților, din anul 1500, prin care Dragotă a cumpărat 70.500 de cuțite, în preț de 12 florini pentru 1.000 de bucăți, importul fiind înregistrat în ziua de 6 octombrie 1500, taxa vamală achitată fiind în sumă de 846 de florini⁹.

În legătură cu aceste mari cantități de cuțite, importate de Dragotă dar și de alți negustori munteni din Transilvania, unii autori susțin că ele nu par să fi fost „cuțite” propriu-zise, cu atât mai mult cu cât jucau, de foarte multe ori, un rol de valoare universală de schimb, aidoma „semifabricatelor” de piatră și de metal din preistorie. În orice caz, pentru a putea fi folosite, ele, trebuiau să fie, de regulă, prelucrate ulterior, ceea ce înseamnă că avem de a face cu lame subțiri de metal laminat, mai bine zis cu un fel de lingouri plate de metal util, prefăcute apoi, în fierăriile locale, în coase,

⁴ Konrad G. Gündisch, *Antreprenori străini în rândurile patriciatului din Sibiu, în Națiune și europenitate - studii istorice. In honorem magistri Camilli Mureșanu*, București 2007, p. 72-73.

⁵ *Rechnungen*, p. 196.

⁶ Konrad G. Gündisch, *op. cit.*, p. 70-71.

⁷ *Rechnungen*, p. 284.

⁸ *Ibidem*, p. 288. La începutul secolului al XVI-lea, valoarea de schimb a monedelor puse la acea vreme în circulație era următoarea: 1 florin = 100 de dinari = 50 de aspri turcești (*Radu Manolescu, op. cit.*, p. 305).

⁹ *Ibidem*, p. 301.

cuțitoaie, cosoare, brăzdare, fierăstraie, seceri, lopeți, sape etc. Cele ce ajungeau în Țara Românească, fără a se opri însă întotdeauna aici, porneau de la Wiener Neustadt, întrucât erau confecționate din cel mai bun fier ce se putea afla pe atunci în Europa, cel de Stiria. Ruta lor obișnuită era pe la Buda, Komarom, Oradea și Sibiu, înspre Țara Românească, iar înspre Moldova, pe la Wroclaw, Cracovia și Lvov. Oricum, cantitatea aflată în circulație anuală era imensă, neverosimilă aproape, ceea ce dovedește că Țările Române slujeau ca intermediar în aprovizionarea Peninsulei Balcanice¹⁰.

Tot în cursul anului 1500, Dragotă intră în relații de afaceri cu un alt important personaj din elita urbană a Sibiului, magistrul *Johann Hecht*, de la care negustorul argeșean a importat șase bucăți de postav de Mecheln, cu prețul de 16 florini bucata, marfă pentru care a achitat o taxă vamală de 46 de florini¹¹. Magistrul, absolvent al Universității din Viena la 1486 și moștenitor al unei averi considerabile, era fiul renumitului Georg Hecht, proprietar al unei impozante case situate în Piața Mare din Sibiu, originar probabil din Danzig. Georg Hecht achiziționa casa des-pomenită în anul 1472 pentru 1.000 de guldeni, o sumă neobișnuit de mare. Doar doi ani mai târziu, Hecht apare în Cluj pe lângă regele Matia Corvin, reprezentându-și orașul. Intră apoi în sfatul orășenesc, este ales primar al Sibiului, perioadă în care se distinge prin faptele lui de comandant al contingentului săsesc de cavalerie implicat decisiv în victoria transilvănenilor asupra turcilor, în bătălia de la Câmpul Pâinii (1479) și de la pasul Turnu Roșu (1493). Hecht a fost un negustor care dispunea de proprii angajați și ale cărui legături de afaceri se întindeau până în Turcia. Antreprizele sale funcționau în domeniul extragerii metalelor prețioase, dar era implicat și în administrarea vâmlor din Transilvania¹².

Participarea masivă a negustorimii muntene la exportul Țării Românești la Sibiu (într-o pondere de 95,8%, cu o valoare totală de 710.710 dinari) se datorează faptului că, pentru negustorii dintr-o serie de târguri și sate din Oltenia de mai târziu și mai cu seamă din nord-vestul Munteniei (concentrarea maximă deținând-o centrele rurale și urbane din partea de nord a zonei Argeș-Muscel), Sibiul constituia cea mai avantajoasă piață externă - ca așezare geografică și acces la căile de comunicație - mai ales din punctul de vedere al așezării geografice, pentru desfășurarea produselor naturale ale acestor regiuni și pentru cumpărarea articolelor meșteșugărești. Dar din masa aceasta mare a negustorimii muntene, Dumitru Dragotă din Argeș se detașează în mod net, ca fiind unul dintre marii negustori ce au activat la cumpăna veacurilor XV-XVI. Spre pildă, el aduce pe piața Sibiului produse naturale (pește, ceară, porci, slănină etc.) în valoare totală de 10.160 de dinari, produse care, desigur, provin de pe piața internă, activitatea lui comercială reprezentând circa 1,4% din valoarea totală a exportului muntean la Sibiu¹³.

Faptul că Dumitru Dragotă era o personalitate de seamă în structura elitei urbane locale rezultă și din scrisoarea emisă, în jurul anului 1500, de județul și de cei 12 pârgari din Argeș, cărora li se alătură jupan Dumitru (Dragotă, desigur), jupan Petru

¹⁰ Radu Constantinescu, *Însemnări privind epoca lui Vlad Țepeș. I. Premisele economice (I)*, în „Revista Arhivelor”, anul LXI, vol. XLVI, nr. 4, 1984, p. 399.

¹¹ *Rechnungen*, p. 301.

¹² Konrad G. Gündisch, *op. cit.*, p. 71-72.

¹³ Radu Manolescu, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea*, în „Analele Universității «C. I. Parhon», București. Seria Științe Sociale - Istorie”, nr. 5, 1956, p. 228.

(probabil fratele celui dintâi), jupan Tudoran și jupan Stănilav, care certifică pentru magistratul orașului Sibiu faptul că jupanul Gherghie era de mult mutat în Argeș, cu familia sa, atunci când molima bântuia la Râmnic, autorii scrisorii garantând veridicitatea celor petrecute în favoarea concetățeanului lor pentru ca aceștia să-i fie permis să târguiască în bazarul crăiesc din localitate¹⁴.

În documentele interne, Dragotă și frații săi au fost cunoscuți sub numele de *Drăgotești*, așa cum apar în cuprinsul hrisovului din 3 februarie 1522, prin care voievodul Radu de la Afumați întărește Mănăstirii Argeș „morile din sus, care au fost făcute de Drăgotești, pentru că sunt dăruite de Basarab voievod sfintei mănăstiri”¹⁵. Din textul acestui document ar reieși faptul că Neagoe Basarab a făcut cu Drăgoteștii un act de vânzare-cumpărare, urmat de un schimb de stăpâniri; adică, domnul a cumpărat de la Drăgotești morile din sus, dar nu a achitat prețul integral al acestora, urmând ca pentru iazul morilor, evaluat de Drăgotești la 2.700 de aspri, aceștia să primească în schimb a treia parte a morilor de jos, dăruită mănăstirii de Neagoe Basarab, ca fiind ocină domnească: „Astfel, pentru aceasta - spune hrisovul - ei s-au întocmit, sfânta mănăstire și egumenul și ceilalți frați cu Dumitru și cu frații lui Drăgotești, de-a lor bună voie, de au dat călugării acea a treia parte din morile de jos ca s-o ție Dumitru și frații lui, ca să fie plătiți acei mai sus-scriși aspri, iar sfintei mănăstiri să-i fie morile din sus în deplină pace”¹⁶. Se pare - cel puțin așa sugerează textul actului citat - că Dumitru era și cel mai mare dintre frații Drăgotești, neamintiți nominal aci, fiind totodată și cel mai cunoscut dintre aceștia.

O dovadă elocventă a statutului pe care ei îl dețineau în rândul patriciatului urban din Argeș ni-l oferă textul diatei întocmite de soția lui Baldovin pârcălabul, începătorul neamului boierilor din Golești, cel ce căzuse în 1525 într-o luptă cu turcii a lui Radu de la Afumați, diată prin care văduva lui Baldovin, jupanița Maria, acum călugărița Magdalina, își lasă - la 29 august 1526 - averea, ocinele și țișanii fiului ei Ivașco și nepoatelor Maria, Calea și Velica. Între martori, pe lângă marii boieri amintiți nominal (Radul logofăt Mățilă, probabil un boier din Buicești-Olt, Șuica vornic, Dragotă vornic, Vladul banul și Vlaicul clucer cu jupâneasa lui, Neacșa (acesta fiind mai mult ca sigur viitorul Vlaicu mare-logofăt din Piscani), sunt consemnați și de la Argeș mai mulți orășeni, primii semnalați fiind *Dumitru și Pătru Drăgotescul*¹⁷.

Este greu de spus când anume a dispărut Dumitru Dragotă pentru că nu știm dacă el este acel Dragotă ce se afla în relații foarte bune cu negustorii din Târgoviște, care cereau pe la 1545 județului Brașovului permisiunea de a veni cu mărfuri numai în orașul de sub Tâmpa, unde urmau să stea două săptămâni, solicitând în acest sens carte de jurământ numai pentru ei și pentru Dragotă din Argeș¹⁸.

¹⁴ Petre P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu (1470-1653)*, București, 1938, doc. XI, p. 19.

¹⁵ *Documenta Romaniae Historica* (se va cita în continuare: *DRH*), B, Țara Românească, vol. II, doc. 211, p. 406-407.

¹⁶ *Ibidem*. O întărire asemănătoare primesc Mănăstirea Argeș și Drăgoteștii de la Moise voievod, la 4 iulie 1529, urmând să întoarcă Drăgoteștii călugărilor, 270 de aspri pentru ocina cumpărată de aceștia din urmă (cf. *DRH*, vol. III, doc. 83, p. 136).

¹⁷ *Ibidem*, doc. 32, p. 55-56.

¹⁸ Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV-XVI*, București, 1902, doc. CLXXXVIII, p. 311; Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 347-348.

Am încercat să conturăm, în linii mari, în paginile de față, portretul unui însemnat negustor din orașul de pe Argeș, negustor ce făcea parte, cu siguranță, din elita urbană locală. De altfel, studiile istorice mai vechi și mai noi au scos în evidență faptul că în secolul al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea numeroși orășeni din Țara Românească și Moldova făceau negoț de sute și mii de florini fiecare, posedau averi însemnate, dețineau funcții municipale, se îmbrăcau cu straie scumpe, ceea ce ne arată că această parte a orășenimii, formată îndeosebi din negustori bogați, alcătuiă o categorie superioară a populației orășenești, asemănătoare, în multe privințe, patriciatului urban din Europa Apuseană și Centrală și mai ales din Transilvania. De aceea, acești „oameni de frunte”, această „populație mai bună”, caracterizată ca atare de izvoarele vremii, poate fi considerată ca un patriciat local, căruia condițiile istorice mai puțin prielnice, îndeosebi începând cu mijlocul secolului al XVI-lea, nu i-au îngăduit să se maturizeze și să se afirme pe o cale proprie și firească¹⁹.

A GREAT MERCHANT FROM CURTEA DE ARGEȘ BETWEEN THE 15-TH AND THE 16-TH CENTURIES

Abstract

In this paper, the author presents the portrait of one of the most important merchants from Argeș, known in the documents as *Dragotă* or *Dumitru Dragotă*, who lived between the 15-th and the 16-th centuries and whose business was mainly performed in the market from Sibiu, where he met important merchants who were part of the local patrician group: Michael Altemberger, Nicolaus Zanolii (alias Niclis Prollin), Johann Hecht.

Dragotă brought to Sibiu natural products (fish, wax, pigs, lard, etc.) whose value was over 10 160 dinars; these products came from the internal market and represented about 1,4% of the total amount from Walachia exported to Sibiu.

Dumitru Dragotă and his brothers, aka *Drăgotești*, were members of the local elite. There are mentioned exchanges of properties between them and the Argeș Monastery, during the reign of the voivodes Neagoe Basarab Radu de la Afumați.

¹⁹ Radu Manolescu, *Cu privire la problema patriciatului în orașele Țării Românești și Moldovei (secolul al XV-lea - prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în „Cumidava”. Culegere de studii și cercetări a Muzeului Județean Brașov, IV, 1970, p. 98-99.

VIAȚA COTIDIANĂ LA CURTEA PRINCIPELUI PETRU CERCEL (1583-1585)

MARIA-VENERA RĂDULESCU*

Cronicile timpului, documentele de arhivă, mărturiile călătorilor străini care au fost primiți și onorați la palatele domnești, vestigiile scoase la lumină prin cercetarea arheologică, împreună, pun în lumină momente din cotidianul Curților voievodale românești. Multiplele informații ce le deținem astăzi evidențiază opulența și fastul de la Curtea lui Petru Cercei (1583-1585).

Fig. 1. Petru Cercei, frescă,
Mănăstirea Călușu, jud. Olt.

Copilăria petrecută ca ostatec la Poartă, garant al credinței tatălui său, Pătrașcu cel Bun (1554-1557), față de puterea suzerană, este urmată pentru acest principe de o tinerețe la fel de vitregă, fiind transferat, după moartea tatălui său, în insula Rhodos, Caramania, Cipru sau la Damasc¹. Reușind să scape din captivitate, își va începe peregrinările pe la marile Curți europene încercând să obțină suport politic în dobândirea tronului Țării Românești. Îl aflăm în Polonia, la Curtea regelui Sigismund II August, la Viena, la Curtea împăratului Maximilian de Habsburg², la Vatican, la papa Grigore XIII sau la Paris, la Curtea regelui Henric III³.

Respectul și încrederea suveranilor europeni, protecția Sfântului Scaun, trebuiau câștigate printr-o prezență deosebită. Veșmintele, bijuteriile, suita care îl însoțea adesea, toate acestea completeau ținuta sa regală, cuvintele meșteșugite, manierele elegante, spiritul elevat, educația aleasă.

Petru Cercei (Fig. 1) va fi înscăunat ca domn în primele zile ale lunii septembrie din anul 1583, după insistente intervenții la Poartă ale regalității franceze. Alaiul care îl aducea în țară era impresionant: „în frunte pășeau vreo cinci sute de

* București.

¹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III, București, 1880, doc. IV, p. 439-442 (Dare de seamă detaliată despre cele zise și petrecute în sânul Colegiului din Veneția cu ocazia primirii lui Petru Cercei, 8 martie, 1581).

² *Ibidem*.

³ Politica Casei de Valois în răsăritul continentului analizată de Cristian Luca, *Petru Cercei, un domn umanist în Țara Românească*, București, 2000.

pedestrași români toți îmbrăcați la fel, parte halebardieri și parte archebuzieri cu steagurile lor și cu tobe, veneau apoi trei sute de turci foarte bine <echipați> călare, cu armament ușor, cu steagurile lor, cu tobe, trâmbe și alte instrumente obișnuite la turci, care făceau un mare vuiet, după aceea stindardul Sultanului, și apoi cincizeci de călăreți constând din escorta și camerierii domnului. Urmau apoi marele cancelar (logofăt n.n.) al țării și marele spătar care poartă spada domnului, după care, la o depărtare de 10-12 pași, urma mânia sa călare, înveșmântat regește, alături de care era marele scutier al sultanului, personaj de mare vază și cinstă care trebuia să-l însoțească pe domn în Țara Românească pentru a-l pune în stăpânire și a-l încorona.

După domn, la o oarecare distanță, erau purtați de căpăstru treizeci de cai arabi și turcești de foarte mare preț, împodobiți peste tot cu aur și argint, și apoi urmam noi ceilalți italieni și francezi împreună cu doi nepoți ai mării sale, și mulți boieri mari ai Țării Românești, cu toții foarte bine rânduși la locurile care le fuseseră hotărâte; și după aceea veneau // mulți gentilomi greci și la urmă vreo 500-600 de călăreți români și greci (...)“⁴.

Principele se va stabili inițial în București, își va organiza treburile țării, va așeza dregătoriile⁵. În aceeași vreme începea, probabil, și reamenajarea ansamblului voievodal de la Târgoviște, loc unde, la începutul anului 1584, se va muta Curtea Domnească⁶.

Cronica țării, scrisă un secol mai târziu, amintește în termeni lacunari această domnie: „Pătru vodă Cercel sin Pătrașco-vodă au venit de la Poartă, intrând în București august 29 deni, leatul 7092. Și au făcut biserica ce iaste în cetatea Târgoviștei. Și au pus birul Curții foarte mare și gorștină de oi“⁷.

Palatul domnesc de la Târgoviște. Vasta activitate edilitară pe care Petru Cercel o întreprinde la Târgoviște înscrie noul palat (Fig. 2) zidit lângă latura de Sud a vechiului edificiu domnesc, biserica mare domnească (Fig. 3), zidurile de incintă, impozantul turn de intrare, prevăzut cu corpuri de gardă, apeductele, esplanada înfrumusețată cu havuzuri, toate acestea fiind consemnate pe larg de călătorii străini și puse în lumină de cercetarea arheologică⁸.

⁴ Franco Sivori, *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del Signor Benedetto dopo della mia partenza di Genova l' anno 1581 per andar in Vallachia*, în *Călători străini despre Țările Române* (în continuare CSTR), III, București, 1971, p. 7.

⁵ Primul document emis de Petru Cercel, la București, poartă data de 5 septembrie 1583 (7091), *DIR.*, veacul XVI, B, vol. V, doc. 139, p. 132-133.

⁶ Primul document emis în cancelaria de la Târgoviște poartă data de 5 februarie 1584 (7092), *DIR.*, veacul XVI, B, vol. V, doc. 157, p. 148-149.

⁷ *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. Const. Grecescu și Dan Simonescu, 1960, p. 53.

⁸ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții Domnești din Târgoviște (secolele XIV-XVII)*, în SCIV, XV, 1964, 2, p. 229-230; N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *Târgoviște. Reședința voievodală, 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, 2009, p. 41, 64-69. Primele săpături arheologice, nepublicate, au fost efectuate între anii 1934-1938, sub conducerea lui Virgiliu Drăghiceanu. El delimitează palatul și biserica ridicate de Petru Cercel de celelalte construcții din reședința voievodală de la Târgoviște, Cf. *op. cit.*, p. 88-89, p. 157-158 (scrisorile lui V. Drăghiceanu către Muzeul din Târgoviște - august, decembrie 1954); V. Drăghiceanu, *Despre Mănăstirea Câmpulungului. Un document inedit: Jurnalul săpăturilor făcute de Comisiunea Monumentelor Istorice în 1924*, în BOR, LXXXII, 1964, 3-4, p. 284-335, cu schița sumară a planului Curții Domnești din Târgoviște.

Fig. 2. Târgoviște, Curtea Domnească: Palatul lui Petru Cercel.

Fig. 3 Târgoviște, Curtea Domnească: Palatul și biserica lui Petru Cercel.

Memorialistul domnului, genovezul Franco Sivori, ne-a lăsat însemnări de o mare importanță documentară: „Palatul principelui, clădit de strămoșii săi, este de proporții mari și de o arhitectură îngrijită; a fost de îndată mărit de către înălțimea sa care i-a adăugat camere frumoase și mândre. A pus să se facă cu mare osteneală și cheltuială, pe esplanadă, o fântână, aducând apa de la un izvor depărtat de oraș cu nu mai puțin de patru mile, trecând-o pe sub pământ prin niște jgheaburi groase din lemn de brad; principele a pus în același timp să se înalțe o biserică frumoasă alături de palat, astfel că pe un pod acoperit, înălțimea sa putea intra în biserică din camerele sale, fără să fie văzut (...). A pus să se facă apoi cuști nespuse de mari și frumoase pentru a ține sălbăticiuni și mândre grădini italienești, care erau așezate chiar lângă palatul său. Și a făcut totul cu atâta grabă, că părea o minune. În mai puțin de șase luni totul era dus la desăvârșire, lucrând mai bine de 1.000 de oameni neîncetat”⁹.

Jacques Bongars, călătorind prin Țara Românească doar la câteva luni după mazilirea principelui valah, nota cu o sinceră admirație față de construcțiile înfăptuite de acesta: „Dar Petru voievodul în cele 20 de luni cât a domnit, a făcut la Târgoviște, unde își avea Curtea, un palat mic, dar frumos și impunător pentru cât poate țara și alături a clădit biserica sa, a adus trei izvoare de la o depărtare de două leghe, a pus să se toarne tunuri”¹⁰.

Alimentarea cu apă a Curții Domnești din această vreme a putut fi observată de cercetările arheologice efectuate în anul 1976. Conducente din lemn de pin, îmbinate cu cercuri late de fier și așezate pe un pat de prundiș, mărginit de două șiruri din piatră de râu, captau apa de la un izvor și o transportau la palat¹¹ (Fig. 4).

Dorința de înnoire și de înfrumusețare a reședinței era legitimă pentru omul de cultură, cunoscător al pretențioaselor reședințe regale sau nobiliare din centrul și vestul continentului, construcții ce-i încântase privirea și

Fig. 4. Târgoviște, Curtea Domnească, locul apeductului din vremea lui Petru Cercel. (după N. Constantinescu & all, *op. cit.*, fig. 32)

⁹ Franco Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 12.

¹⁰ Jacques Bongars, în CSTR, III, p. 162.

¹¹ N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 128, fig. 32.

sufletul în timpul peregrinărilor sale.

Palatul construit de Petru Cercei era o clădire de plan dreptunghiular, lungă de 32,50 m pe direcția N-S și lată de 15,50 m, pe direcția E-V. El se compunea din pivnițe, parter și un etaj. Pivnițele, amplasate în axul clădirii, înscriu o formă pătrată, cu latura de 12 m. Patru spații egale, acoperite cu bolți în leagăn, erau dispuse în jurul unui pilon masiv, în cruce. Intrarea în pivniță, aflată pe latura de vest, se făcea printr-un gârlici boltit, lung de 25 m (Fig. 5).

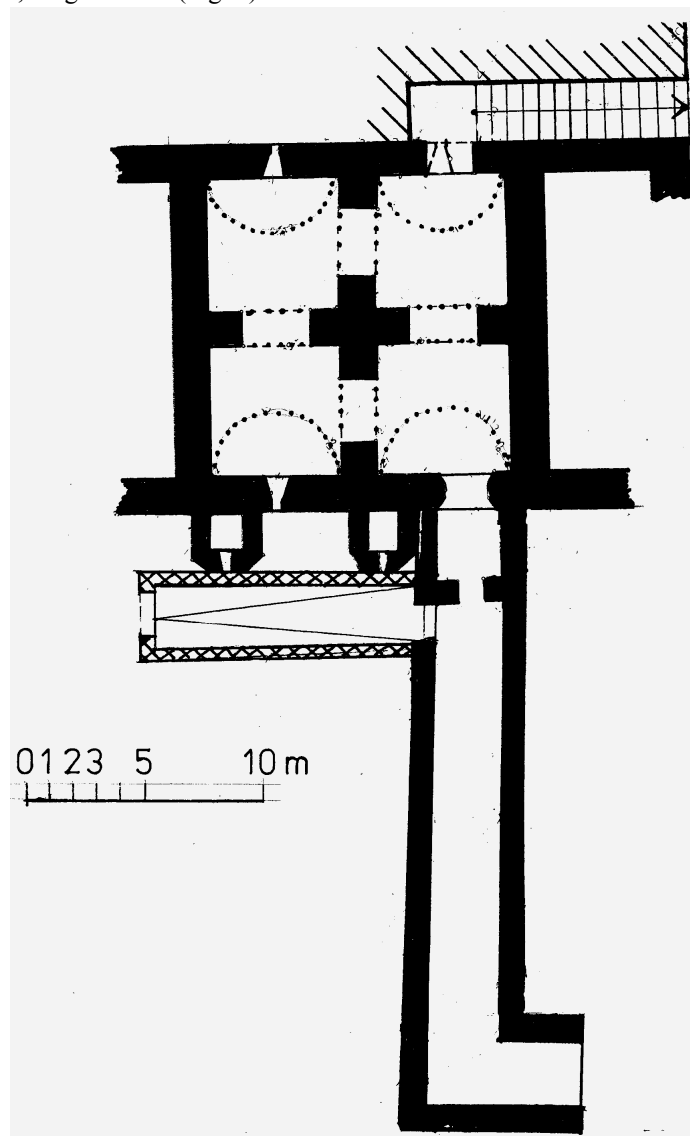

Fig. 5. Târgoviște, Palatul lui Petru Cercei, plan pivnițe.

Parterul cuprindea zece încăperi. Simetric, de o parte și de alta a unui zid longitudinal axial se aflau câte trei camere, aproximativ egale ca suprafață, alte trei încăperi, mai mici, se găseau la extremitatea nordică iar o încăpere mult mai mare, dispusă transversal, ocupa extremitatea sudică a palatului. Pe latura de est se adăugau două corpuri - anexe sanitare, prevăzute cu canale de scurgere (Fig. 6). Etajul urmărea planul parterului. De la încăperea sudică a etajului pornea o galerie pe stâlpi de zid ce ducea până la ușa aflată în peretele de N al bisericii, în zona cafasului. Această rezolvare arhitecturală permitea deplasarea facilă a domnului, din palat la biserică, pentru a asista la sfintele slujbe. Două turnulețe dotate cu câte o fereastră în ax înfrumusețau fațada de vest a palatului și tot pe această latură era amplasată, probabil, scara ce ducea la etaj¹². Găsim aici influența atât a arhitecturii caselor regale din Franța, printre care includem și castelul medieval de la Luvru, cunoscut de Petru Cercel, cât și cea a palatului Papilor din Avignon¹³.

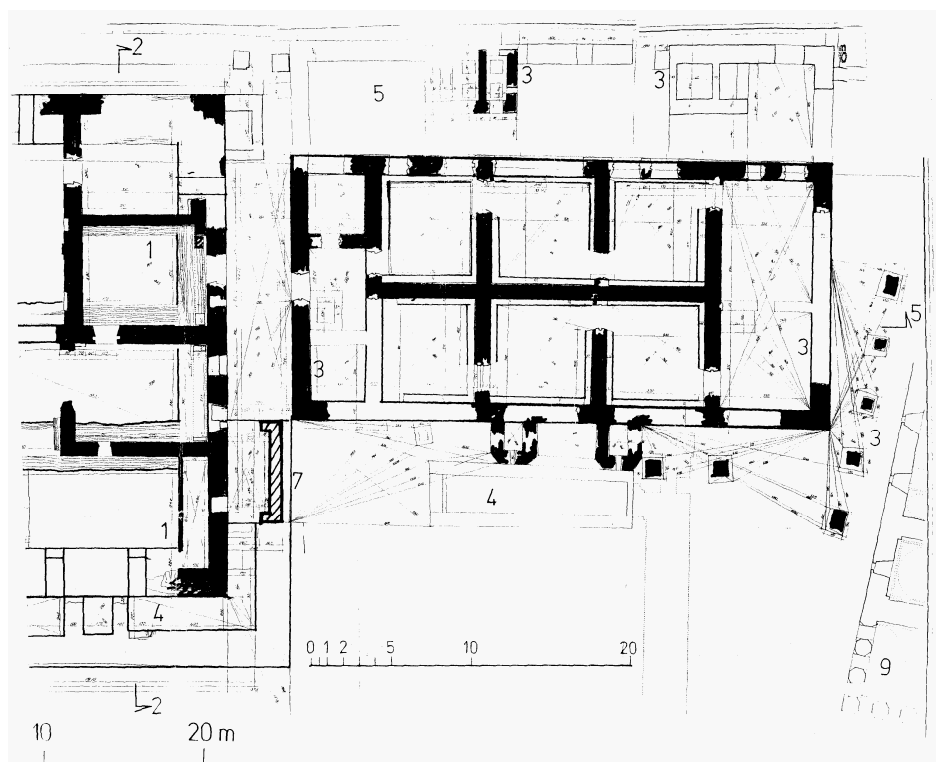

Fig. 6. Târgoviște, Palatul lui Petru Cercel, plan parter.

¹² N. Constantinescu, Cr. Moiescu, *Curtea domnească din Târgoviște*, București, 1965, p. 30 - 31; Cr. Moiescu, *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, p. 47-52; N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 64 -66.

¹³ *Ibidem*, p. 53, nota 54, p. 65, notele 99, 100.

Prețiozitatea palatului lui Petru Cercele este dovedită de tehnica și materialele de construcție. Fațada zidului era acoperită cu o tencuială subțire, peste care era aplicată zugrăveala cu roșu ce imita procedeul așezării cărămizilor în jurul unor panouri de tencuială¹⁴. Cu ocazia cercetărilor arheologice, în molozul provenit de la biserica domnească și din palatul lui Petru Cercele s-au descoperit „numeroase țigle de acoperiș, de formă pentagonală, cu capătul ascuțit smălțuit în verde, albastru, portocaliu sau galben. Aceasta probează că edificiile din secolul al XVI-lea erau acoperite cu asemenea țigle”¹⁵.

Palatul, dotat cu camere *frumoase și mândre*, se bucura de confort și de o amenajare pretențioasă a interioarelor, după gustul rafinat al principelui. Piese din materiale perisabile precum mobila sau țesăturile s-au distrus de-a lungul timpului, obiectele din metal prețios au fost înstrăinate, pierzându-se în locuri neștiute¹⁶; au putut fi recuperate, prin cercetările arheologice, doar câteva fragmente ceramice.

Ne putem imagina, însă, cele patru luxoase cuverturi, *coperta da letto di Broccato*¹⁷, sau *una pezza intiera di raso et una di Damasco*¹⁸, țesături scumpe ce acopereau patul și decorau pereții sau ferestrele dormitorului. Una dintre spațioasele camere ale palatului, loc de adunare a Sfatului domnesc și salon oficial pentru primirea oaspeților, trebuie să fi fost dotată cu o panoplie pe care străluceau arme împodobite cu incrustații de metale și pietre prețioase și coiful de argint aurit¹⁹. În alte încăperi se lăfăiau cărți cu coperti de argint aurit²⁰ și tot aici se afla, desigur, masa la care principele alcătuia stihuri sau întreținea corespondența diplomatică, folosind ca instrumente de scris pene de egretă, înfrumusețate²¹. Alături, păstra cu mare grijă sigiliul său de aur în valoare de 260 de ducăți²². Patru orologii²³, aduse de principe din călătorii, înregistrau scurgerea timpului care, din păcate, avea să se oprească prea curând pentru el.

Palatul cuprindea, la etaj, printre alte încăperi, dormitorul principelui și *antecamera alteței sale*²⁴. Tot aici se afla *pridvorul* menționat de Sivori²⁵. La parter trebuie să se fi aflat sala Sfatului domnesc, cancelaria, *cămarile tainice*²⁶.

¹⁴ N. Constantinescu, Cr. Moiescu, *op. cit.*, p. 31.

¹⁵ N. Constantinescu, *Contribuții ...*, p. 237.

¹⁶ Nevoit să fugă din țară, Petru Cercele încarcă în cufere odoare și giuvaeruri, argintărie, veșminte scumpe, bani. Toate comorile au fost jefuite de soldați, în Transilvania. Vezi: Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 45 ș. c. I.; Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. IV, partea a 2-a, București, 1884, doc. LVII, p. 127-128 (*Inventario delle robbe del Vaivoda di Valachia fuggito date dal Vaivoda di Transilvania al Gran Signor*).

¹⁷ *Ibidem*, p. 128.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, „un elmo d'argento dorato”.

²⁰ *Ibidem*, „un libro guarnito d'argento dorati, et gioiellate; 5 simitare con lifodri d'argento dorati et gioiellate”.

²¹ *Ibidem*, „2 mazzi di penne d'Arghirone gioiellate”.

²² *Ibidem*; „un sigillo d'oro pesa ducati 260”; vezi și Al Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercele*, în „Revista Istorică”, XXI, 7-9, 1935, doc. XXV, p. 31 (Scrisoarea credențială a lui Petru Cercele către Germigny, <1584> : „Bianca soto scritta della nostra propria mano et siggilata del nostro siggillo secreto”).

²³ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 128.

²⁴ Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 33.

²⁵ *Ibidem*, p. 35.

²⁶ *Ibidem*, p. 34.

Aspectul instalațiilor de încălzit din pretențiosul palat princiar îl putem creiona, ipotetic, prin cahlele descoperite în zona edificiului. Lângă o astfel de instalație de foc, din antecameră, se încălzea Sivori în tulpurea dimineată de dinaintea mazilirii domnului²⁷. Cercetările arheologice au scos la lumină piese smălțuite policrom (verde închis, albastru cobalt, brun, alb-gălbui, galben, alb-verzui), de o prețiozitate deosebită. Temele iconografice, create *ad hoc* pentru sobele acestui palat, sunt întâlnite doar în perioada domniei lui Petru Cercel. Menționăm cahlele-placă de formă pătrată (latura: circa 23 cm), cu chenar perimetral din nervuri succesive ce coboară spre mijlocul circular concav, ornat cu un medalion în relief. Medalionul redă bustul unui bărbat matur, văzut din profil, spre dreapta, purtând pe cap un coif cu cozoroc și apărătoare de ceafă²⁸ (Fig. 7).

Fig. 7. Cahlă, sf. sec. XVI, Curtea Domnească din Târgoviște.

²⁷ *Ibidem*, p. 33.

²⁸ Un exemplar, din colecția B. Slătineanu, se află la Muzeul Municipal din Curtea de Argeș (nr. inv. 11264), iar altul se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al României (nr. inv. C 111). Vezi: Slătineanu, *Ceramica feudală românească și originile ei*, 1958, fig. 127. Autorul datează cahlă în sec. al XVII-lea, din lipsa informațiilor arheologice. În zona palatului lui Petru Cercel a mai fost descoperită o piesă, fragmentară, cu același decor al medalionului, dar cu o rezolvare diferită a chenarului. Fragmentul ceramic se păstrează în colecția arh. Cornel Ionescu din Târgoviște, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru permisiunea de a-l studia.

La alte teracote medalionul este decorat cu bustul unui tânăr imberb (copil), văzut din profil, spre stânga. Pe cap poartă un coif iar în jurul gâtului un guler plisat gen *collerette*²⁹ (Fig. 8). Dispunerea cahlelor în algoritmul sobei ținea cont de orientarea profilelor personajelor.

Fig. 8. Cahlă, sf. sec. XVI, Curtea Domnească din Târgoviște.

Meșterul cahlelor valahe a fost, evident, inspirat de instalațiile de încălzit ale epocii, de elementele tributare renașterii. Câteva teracote datând de la mijlocul secolului al XVI-lea, păstrate astăzi la Viena, la *Osterreichisches Museum für angewandte Kunst*, sunt decorate în medalion cu portrete de împărați romani. Una dintre aceste piese prezintă portretul împăratului Claudius³⁰. Chipul împăratului este

²⁹ Cahle păstrate în colecția Muzeului Național de Artă al României (nr. inv. C. 578, C. 114). Mulțumim conducerii acestei instituții pentru permisiunea de a le studia. Vezi: Maria Venera Rădulescu, *Cahlele medievale din Țara Românească, secolele XIV-XVII*. Teză de doctorat, 2002, vol. I, p. 138-140, vol. II, fig. 49; N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 134, fig. 86 b.

³⁰ R. Franz, *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung von Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz-Austria, 1969, fig. 182. Cahla a făcut parte dintr-o sobă de la Nürnberg sau poate de la Salzburg.

redat din profil, spre dreapta, purtând mustăți și barbă; capul este acoperit de un coif cu cozoroc și apărătoare de ceafă, asemănător cu personajul redat pe teracotele de la Târgoviște.

Motivul decorativ se întâlnește, în variante, la cahlele meșterilor transilvăneni. Un exemplar a fost descoperit la Aiud³¹, un altul la Cluj³² și un al treilea la Brașov³³. Teracota de la Aiud este micasată, cea de la Brașov este nesmălțuită iar cea de la Cluj este acoperită cu un smălț galben, de proastă calitate. Smălțul policrom folosit la cahlele târgoviștene (verde, brun, alb), precum și cele două variante ale motivului decorativ din medalion, le evidențiază ca fiind o comandă specială, realizată pentru o reședință pretențioasă.

Piesele cu acest decor erau amplasate, foarte probabil, în partea superioară a sobei. Restul pereților puteau fi placați cu teracote din aceeași tipologie a formei, dar cu medalionul decorat cu o floare cu douăsprezece petale. Astfel de piese, smălțuite în verde sau galben, au fost descoperite în cercetările mai vechi sau mai noi de la Curtea Domnească din Târgoviște³⁴. Coronamentul sobelor din palatul lui Petru Cercel putea fi compus din cahle decupate în formă de fleuroni, smălțuite în galben sau verde³⁵. Motivul decorativ este preluat tot de la sobele din centrul continentului. O frumoasă instalație de încălzit datând din anul 1570, cu un coronament din fleuroni, se păstrează astăzi la Viena, în Palatul Mariei Tereza³⁶.

O altă temă iconografică preferată pentru sobele palatului princiar târgoviștean este cea a oștenilor ecveștri. Cercetările arheologice au scos la lumină numeroase fragmente de cahle cu acest decor, acoperite cu smălț policrom (verde, galben, brun, alb-gălbui)³⁷.

Ansamblul Curții Domnești capătă în timpul lui Petru Cercel un nou aspect, atât prin arhitectură cât și prin amenajarea armonioasă a spațiului adiacent în care se înscrie și esplanada cu fântâni. În zona de sud, acolo unde se afla „*curtea de jos*“, au fost înlăturate vechile amenajări auxiliare, spațiul căpătând alte funcții. În spatele Curții, pe terenurile din lunca râului Ialomița, s-au amenajat grădinile domnești și o grădină zoologică³⁸.

La Curte slujeau nenumărați servitori. Cheltuielile pentru întreținerea acestora și a gărzii personale îl costau pe domn 250 000 de „*scuti*“ anual³⁹.

Magnificența Curții era strâns legată de dorința principelui de afirmare a autorității, a prestigiului. Tema reprezentării era prioritară.

³¹ D. Marcu-Istrate, *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Ed. Accent, 2004, Catalog, p. 176,

Aiud - 3/4, pl. 3/4.

³² *Ibidem*, Catalog, p. 193, Cluj - II/1, pl. 25/ B:1.

³³ Szocs Fülöp Károly, Karla Roșca, *Mărturii ale civilizației transilvănene. Colecția de cahle a Muzeului „Astra”*, Sibiu, 2006, p. 80, Catalog, nr. 14, p. 216.

³⁴ N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, fig. 87.

³⁵ *Ibidem*, fig. 85.

³⁶ R. Franz, *op. cit.*, fig. 260.

³⁷ Fragmentele ceramice, provenind din cercetarea arheologică efectuată de V. Drăghiceanu, se păstrează în colecția MNAR. Vezi: N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 135, fig. 88.

³⁸ N. Constantinescu, Cr. Moiescu, *Curtea domnească din Târgoviște*, 1965, p. 26, 29, 30, 33-34.

³⁹ Savori, *op. cit.*, loc. cit., p. 15.

Ceremonialul de Curte. Încoronarea lui Petru Cercel la Curtea din București se desfășoară cu mare fast. Principele se suie pe tronul său, așezat probabil pe o platformă, decorat deasupra cu un baldachin. Domnului i se pune pe cap, de către scutierul sultanului, un calpac de brocart de aur, lucrat cu nestemate întocmai ca o coroană. După încoronare, „*veniră unul după altul prelații și boierii cei mai de seamă, cu toți ceilalți nobili ce se găseau la curte, pentru a se închina înălțimii sale în semn de ascultare*”⁴⁰. Ceilalți nobili vor continua acest gest de supunere pe parcursul următoarelor 15 sau 20 de zile⁴¹.

Judecata domnească. Pricinile țării erau judecate zilnic de domn, cu mare atenție și spirit de dreptate. El dădea ascultare tuturor, în cea mai bună rânduială.

Încă de la înscăunare, în palatul domnesc din București, Petru Cercel ținea divan „în fiecare zi în mod obișnuit până la amiază și adeseori și după aceea, ascultând cu bunătate și pe săraci întocmai ca pe bogați, însă iubește și ocrotește mult sărăcimea, și nu îngăduie să i se facă vreo împovărare sau orice fel de împilare”⁴². Sfetnicul domnului, genovezul Sivori, relatează că nu exista altă lege decât voința principelui, iar acesta „se călăuzește după vechiul obicei al țării, din care își ia îndeobște exemplele de urmat, cât și după sfatul celor 12 boieri de frunte care iau parte împreună cu înălțimea sa la judecată. Boierii nu au drept de vot, ci își spun doar părerea și principele hotărăște după buna lui socotință și este ascultat și cinstit de popor ca un dumnezeu și tot ceea ce face este privit ca bine făcut (...). Și când principele stă la judecată, cei ce îi vorbesc, fie mari fie mici, stau în genunchi; tot așa în multe alte împrejurări, acesta fiind obiceiul în acea țară”⁴³.

Armata și garda personală. Domnul acordase o mare importanță organizării și înzestrării oștirii, menită a apăra hotarele patriei. La Curtea domnească din Târgoviște se înființase un atelier de fabricat tunuri; un fragment dintr-o țeavă, aflat astăzi în Muzeul Militar Central, este ornat cu stema țării⁴⁴.

Reședința voievodală de la Târgoviște era apărată de 1000 oșteni, dintre care 300 de lăncieri și 700 de archebuzieri⁴⁵. Garda personală a domnului era condusă de căpitanul cretan Andrea Demonogianni. În fața palatului se afla *piazza*, loc unde se adunau oștile cu ocazia desfășurării unor ceremonii, și tot aici era amplasată artileria⁴⁶. Este cunoscut episodul care a avut loc în primăvara anului 1585, în momentul răspândirii zvonului despre mazilirea domnului. Garda, formată din greci, sârbi și transilvăneni, este adunată în piața palatului unde Petru Cercel ține o mică cuvântare după care, în semn de credință, soldații vin să jure pe Evanghelie⁴⁷. La luna aprilie a acelui an, fiind silit să fugă în Transilvania și neputând lua cu el artileria din piața palatului, domnul poruncește să li se spargă afetele tunurilor și să se ardă toate

⁴⁰ *Ibidem*, p. 9.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Francesco Vincenti, în CSTR, III, p. 73.

⁴³ Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 18-19.

⁴⁴ Radu Gioglovan, *Împrejurările descoperirii fragmentului de tun provenit din turnătoria lui Petru Cercel*, în „Revista muzeelor”, II, 1965, 2, p. 160.

⁴⁵ Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 15.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 40-41.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 34. Pe parcursul evenimentelor, în Transilvania, mercenarii îl vor părăsi pe Petru Cercel și vor jefui comorile cu care acesta fugise din țară. Vezi: Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 45, 46, 47, 50.

munițiile, pentru ca acestea să nu rămână în mâna turcilor⁴⁸. Petru Cercel trece munții însoțit de vreo opt sute de pedestrași și cinci sute de călăreți⁴⁹.

Daruri princiare. Față de supușii săi domnul arăta multă generozitate.

Franco Sivori, primise din partea domnului „două haine foarte bogate din brocart, doi cai cu harnașamentele de argint, un iatagan turcesc cu teaca lucrată cu plăci de aur, care sunt semne ce se folosesc pentru a arăta cea mai mare favoare în acea țară (...)”⁵⁰.

Cu frumoase daruri era răsplătit și ambasadorul Franței la Poartă, Jacques de Germigny, cel care îl sprijinise în obținerea tronului⁵¹.

La Curtea sa din București, la 1 decembrie 1583, „*exceleța sa* (Petru Cercel n. n.) *stând la masă cu vreo 12 din marii săi boieri* (boierii din divan n. n.), *toți au fost dăruți, ba cu o haină de țesătură de fir căptușită cu samur, ba cu o haină de brocart căptușită și ea cu samur, ba cu una de țesătură de fir fără samur, și altora le-a dat câte o haină de damasc „cramesin” și de felurite alte culori, sau de postav fin, potrivit cu rangul persoanelor, astfel încât aceste daruri puteau costa cam două mii de ducați*”⁵². Această masă pe care voievodul o organizează în ziua de 1 decembrie presupunem că era parastasul de patruzeci de zile de la moartea fratelui său care rămăsese în calitate de garant la Poartă. Pătrașcu, de altfel o fire bolnăvicioasă, își găsisese sfârșitul la 24 octombrie 1583, fiind înhumat la Biserica Patriarhiei cu onoruri princiare. La înmormântare participase patriarhul ecumenic și patriarhii din Alexandria și Antiohia⁵³. Domnul valah își respecta cu sfințenie tradițiile strămoșești ale credinței ortodoxe, săvârșind cum se cuvine pomenirea unui membru din familie.

Cu ocazia sărbătorilor de Crăciun sau de Paști, Petru Cercel dăruia „*veșminte tuturor curtenilor, dregătorilor, slujbașilor și oștenilor, care se ridică la 1500 de inși, fiecăruia după treapta sa, unora țesături de mătase, altora stoffe de lână*”⁵⁴, iar tuturor cerșetorilor din oraș veșminte și mâncare⁵⁵.

În toamna anului 1584, Petru Cercel, prin solia sa trimisă la Alba Iulia⁵⁶, oferea principelui Sigismund Báthory *un prea frumos cal arab, vânat rotat, în valoare de 1000 de scuzi*⁵⁷, iar cancelarului Wolfgang Kovacsóczy⁵⁸ un pumnal cu lamă de Damasc și teacă de aur împodobită cu rubine și cu peruzele mărunte, în valoare de vreo 1000 de scuzi⁵⁹. Franco Sivori, trimis sol la principele transilvan, se întorsese cu vești bune pentru domnul valah și era recompensat cu daruri valoroase, *anume un cal arab*

⁴⁸ *Ibidem*, p. 40-41.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 41.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 10.

⁵¹ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1995, p. 33; Francesco Vincenti, în CSTR, III, p. 75.

⁵² *Ibidem*, p. 74.

⁵³ Hurmuzaki, *Documente...*, vol XI, doc. CCCII, p. 183.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Solia, condusă de Sivori, trebuia să trateze în secret dorința lui Petru Cercel de a se căsători cu sora lui Sigismund Báthory.

⁵⁷ Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 22.

⁵⁸ Cancelar al Transilvaniei și unul din cei trei membri ai triumviratului din timpul când Sigismund Báthory era minor.

⁵⁹ Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 22.

*frumos, bine echipat, o haină de brocart de aur țesut cu mătase roșie, de o minunată lucrătură, o haină de mătase roșie căptușită cu samur și una de damasc violet (...)*⁶⁰.

În primăvara anului 1585, Francisc Kendy, sol al principelui transilvan, era primit cu mare cinste la Curtea din Târgoviște și *încărcat cu daruri de foarte mare preț*⁶¹. De altfel, acesta îi adusese lui Petru Cercele vestea mult așteptată și anume acordul regelui polon Ștefan Báthory la căsătoria sa cu Griselda, sora lui Sigismund Báthory. Mazilirea lui Petru Cercele nu a făcut însă posibil mariajul proiectat.

Urmărind să-și mențină bune relații internaționale și dorind să-și exprime recunoștința și îndatorarea față de Casa de Valois, Petru Cercele plănuia trimiterea, la începutul anului 1585, a unei solii în Franța. Erau pregătite daruri scumpe pentru regele Franței, Henric al III-lea, pentru soția sa, regina Luiza de Lorena, pentru regina mamă, Caterina de Medicis, pentru ducele de Never și pentru alți câțiva principii și nobili. Sunt menționate blănuri de samur de mare preț, cai arabi din cei mai frumoși, cu harnașamente de aur, cai de caretă, săbii frumoase, iatagane turcești cu teaca lucrată în plăci de aur. Cu totul deosebite erau darurile pentru rege, o sabie și un pumnal *care aveau tecile bătute cu mulțime de rubine și diamante legate în aur, prețuind zece mii de ducați ungurești, făcute anume la Constantinopol în acest scop*⁶². Evenimentele din primăvara aceluia an au împiedicat trimiterea soliei.

Divertismente de palat. Banchetele, întrecerile ostășești⁶³, probabil asemănătoare turnirurilor, partidele de vânătoare, erau folosite de principe pentru a-și delecta fie musafirii veniți de pe meleaguri străine, fie boierii apropiați.

La Curtea sa din București, în ziua de 6 decembrie 1583, de „Sfântul Nicolae“, Petru Cercele, stând la masă cu vreo patruzeci de boieri, închină pahare de vin, cu urări în sănătatea sultanului Murad III, a *maiestății sale prea creștine*, regele Franței, Henric III, a ambasadorului Franței la Constantinopol, Jacques de Gernigny⁶⁴. Cu aceea ocazie domnul face și nenumărate daruri supușilor săi, care îl adorau, „*căci se vede clar că ei îl admiră și îl privesc ca pe un zeu venit pe pământ (...)*“⁶⁵.

La banchete era multă mâncare, cu bucate tradiționale alese și bine gătite, băutură, multă muzică și probabil dansuri populare. Principele „*obișnuia să mănânce totdeauna feluri gătite italienește și ținea în acest scop servitori italieni și francezi foarte iscusiți*“⁶⁶.

Curtea domnească, de la București și mai apoi de la Târgoviște, trăia din plin influența civilizației occidentale. În preajma principelui se aflau italieni, francezi și raguzani, oameni de cultură, artiști sau negustori, tineri eleganți și manierați. Îi amintim pe Franco Finori (Sivori), sfetnic și memorialist al domniei, pe poetul Francesco Pugiella, secretarul domnului⁶⁷, pe Francesco Vincenti⁶⁸, pe negustorii Tommaso și

⁶⁰ *Ibidem*, p. 26.

⁶¹ *Ibidem*, p. 27. Francisc Kendy se îndrepta spre Constantinopol, trimis ca ambasador al principelui Transilvaniei.

⁶² Sivori, *op.cit.*, loc. cit., p. 29.

⁶³ *Ibidem*, p. 16.

⁶⁴ Francesco Vincenti, loc. cit., p. 74.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 17-18.

⁶⁷ I. C. Filitti, *Din Arhivele Vaticanului*, vol. II, București, 1914, doc. XXXV, p. 34 - 35.

⁶⁸ Francesco Vincenti, loc. cit., p. 73-74.

Giacomo Alberti, pe Berthier din Lyon, acesta devenind mai târziu agent al regelui Franței la Constantinopol, în locul lui Germigny, apoi pe Mellier de la Costance, pe François Ponthus de la Planche, „*nobil de mare virtute*”⁶⁹, pe Dominique Perot. Bănuim că pentru acești nobili, iubitori de cultură, principele poet, remarcat la Veneția de Senatul Serenisimei Republici pentru versurile armonioase compuse în limba peninsulei, trebuie să fi organizat la palat serate dedicate înălțării spiritului, ocazii la care erau auzite alocuțiuni despre literatură și artă. De asemenea, îl vedem pe principe, însoțit de suita sa, plimbându-se în *grădinile italienești* de lângă palat, privind cursul liniștit al Ialomiței sau amuzându-se în preajma menajeriei pentru animale sălbatice.

Între divertismentele Curții intrau și partidele de vânătoare la care participa un număr însemnat de boieri. Bogatul fond cinegetic al pădurilor valahe, format din iepuri, cerbi, căprioare, mistreți, vulpi, lupi și urși, potârnichi, fazani, găște și rațe sălbatice, turturele, prepelițe, sturzi, l-au încântat pe genovezul Sivori. Acesta povestește că a participat la o mare vânătoare a principelui, ocazie cu care s-au prins „*vreo 270 iepuri, zece-doisprezece lupi și 60 de vulpi, înconjurându-se pentru acest scop cu gard o pădure cu un ocolș de 2 sau 3 mile*”⁷⁰. Vânători prea frumoase au fost organizate și la începutul anului 1585, cu ocazia trecerii prin țară a lui Francisc Kendy, amintit mai sus⁷¹.

Organizarea întrecerilor ostășești era un bun prilej pentru tinerii valahi, *voinici și zdraveni*⁷², de a-și pune în evidență abilitățile militare.

Principele se plimba adesea într-o elegantă *coccio*, acoperită cu țesătură roșu-stacojiu, trasă de cai împodobiți cu pretențioase piese de harnașament. Pentru călărie, caii purtau șei ungurești sau turcești, ornate cu argint și erau acoperiți de câte un valtrap brodat cu perle, una dintre aceste nestemate de mărimea oului de porumbel⁷³.

Atmosfera de la Curtea domnească avea însă și latura ei tulbure. Adversitățile dintre partizanii lui Mihnea Turcitul și boierii fideli lui Petru Cercel, tendința ascendentă a fiscalității, motivată de multele datorii ale domnului și de obligațiile financiare către Poartă, puteau crea, în orice moment, o instabilitate politică, de care voievodul era conștient.

Veșmintele domnești și boierești. Bogăția și splendoarea costumelor (Fig. 9) precum și prețiozitatea bijuteriilor purtate de domn sunt menționate în câteva documente ale timpului. *Înveșmântat regește*, Petru Cercel venea în țară, împreună cu un mare alai, pentru a se sui pe tronul Valahiei⁷⁴. Din garderoba sa ne sunt cunoscute doar câteva piese, atât cât își luase în grabă, fugind în Transilvania, în primăvara anului 1585: 14 mantii din brocart și catifea (*14 mentine di brocato et velluto*), căptușite cu atlaz, având nasturi de aur și perle⁷⁵, 16 dolmane de atlaz, brocart *et tabino*, deasemeni cu nasturi împodobiți cu perle și aur⁷⁶, 6 haine scurte (*zupponi*), de brocart și atlaz⁷⁷, 6

⁶⁹ Francesco Pontus della Planza, vezi: Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 45.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 15.

⁷¹ *Ibidem*, p. 27.

⁷² *Ibidem*, p. 16.

⁷³ Hurmuzaki, *op. cit.*, doc. LVII, p. 128, „*o coperta da cavallo alla Turchesca ricamata con perle, fra le quali una di grandezza di un ovo di colomba*”.

⁷⁴ Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 7.

⁷⁵ Hurmuzaki, *op. cit.*, doc. LVII, p. 128.

⁷⁶ *Ibidem*.

mantale îmblănite cu zibelină și blană de cerb (6 *cappuzzi fodrati di Sibillini et lovi cervieri*)⁷⁸, 6 perechi de ciorapi (*calze*), din care două de mătase și altele din postav, scufia voievodală pe care i-o dăduse sultanul la încoronare, un coif de argint aurit⁷⁹. Dintre bijuterii sunt menționate 2 cingători *garnite d'oro con rubini et smeraldi*, o mare perla pe care o purta la ureche, după moda de la Curtea Franței, o pafta de aur în valoare de 35 de ducăți⁸⁰. Ca semne distinctive ale autorității sale sunt amintite 6 *Mazze d'argento gioiellate*⁸¹.

Cu multă strălucire se îmbrăcau și boierii. Materiale scumpe precum stoffe de lână, mătăsuri și brocarturi erau aduse în țară de negustorii raguzani, greci, evrei și turci⁸². Îi vedem pe acești boieri, de statură falnică, cu bărbii lungi, perindându-se la Curtea din Târgoviște, îmbrăcați frumos și impunător, *cu haina lungă întocmai ca a polonilor, ungurilor și turcilor, totuși mai aleasă*, purtând pe cap pălării „*alla schiavona*“, la fel ca polonii și ungurii⁸³.

Pagina de strălucire și reforme adusă în Țara Românească de spiritul umanist a lui Petru Cercel va apune curând, în primăvara anului 1585, odată cu mazișirea, fuga din țară și apoi cei doi ani de prizonierat la Mediaș, Chioar și Hust. După evadare, încercările de a-și recăpăta tronul au fost zadarnice. Încarcerat la Edikule, transferat la Rhodos, principele renascentist își va încheia mult prea tumultoasa viață în martie 1590⁸⁴, trupul său rostogolindu-se în adâncul Bosforului.

Fig. 9. Caftan, sec. XVI.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Savori, *op. cit.*, loc. cit., p. 17. Pentru amplul comerț extern al țării din această perioadă vezi: Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI*, Cluj-Sibiu, 1944, p. 180; Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în sec. XVI-XVII*, în SMIM, IV, 1960, p. 233, 272-273.

⁸³ Savori, *op. cit.*, loc. cit., p. 17.

⁸⁴ Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, doc. CCII, p. 96.

THE EVERYDAY LIFE AT THE ROYAL COURT OF PETRU CERCEL (1583-1585)

Abstract

This paper presents various aspects that highlight the grandeur found at the Royal Court during the reign of King Petru Cercel (1583-1585).

The archaeological investigations and the historical documents reveal the interest and the extensive building pursuits of this Prince: The Royal Church, The Royal Palace, the surrounding walls, The Gate Tower with guard posts, the aqueducts, the esplanade decorated with fountains, the Italian gardens and the Zoo.

The Court ceremonies and the trials performed with justice by the Prince himself show his authority as the ruler. Entertainments such as banquets, sportive contests between soldiers and hunting trips were intended to bring color and high spirits to the everyday life at the Royal Court.

The luxurious clothing and gold jewelry with precious stones worn by Petru Cercel, the rich ornamented carriages used for short trips, the prince generosity when offering expensive gifts, emphasize the reign of a Renaissance prince who brought to the everyday life at the Royal Court the same glow and luxury that were characteristic to the other European Royal Courts of that time.

CURTEA DOMNEASCĂ DIN TÂRGOVIȘTE.
CERCETĂRI ARHEOLOGICE 2008-2010

PETRU VIRGIL DIACONESCU*
GHEORGHE OLTEANU
MIHAI-CLAUDIU NĂSTASE
FLORIN GABRIEL PETRICĂ

Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” din Târgoviște, prin specialiștii mai sus menționați, a efectuat supravegherea arheologică și cercetarea propriu-zisă a perimetrului Curții Domnești pentru îmbogățirea datelor istorico-arheologice, dar și a completărilor solicitate de proiectul de execuție, respectiv lucrările de reabilitare a ansamblului, în intervalul 2008-2010¹.

Curtea Domnească a beneficiat de cercetări arheologice efectuate într-o perioadă lungă de timp, executate în principal pentru completarea proiectelor de restaurare-conservare². Cercetările recente, chiar dacă nu s-au întreprins în condiții ideale, situație cauzată de ritmul impus de constructor cât și de unele inconsecvențe ale proiectului, au adus precizări asupra unor afirmații anterioare referitoare la unele componente ale complexului arhitectonic, structură planimetrică și evoluție istorică. Studiul de față prezintă numai o parte din cercetările recente, considerate semnificative.

Obiectivele cercetării. Activitatea de supraveghere și cercetare arheologică desfășurată la Curtea Domnească din Târgoviște a fost parte componentă și obligatorie în întocmirea, avizarea, derularea și finalizarea proiectului de consolidare-restaurare a complexului monumental (planșa 1).

În desfășurarea acestei campanii au fost urmărite următoarele aspecte: Obținerea datelor necesare pentru expertiza geologică, de rezistență și a întocmirii proiectului de consolidare restaurare; Delimitarea spațială a complexelor arheologice cu marcarea exactă, sau infirmarea, după caz, a etapelor de construcție și refacere,

* Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, Târgoviște.

¹ Pentru datele esențiale privind istoricul și evoluția cercetărilor arheologice, istorice și de arhitectură vezi N. Constantinescu, Ionescu, C., Diaconescu P., Rădulescu V., *Târgoviște. Reședință voievodală. 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, Târgoviște, 2009.

² Virgil Drăghiceanu, 1934-1938; Vlad Zira, 1954; colectiv condus de Nicolae Constantinescu și format din Gheorghe I. Cantacuzino, Cristian Moiescu, Răzvan Theodorescu, Corneliu Ionescu, Gabriel Mihăescu, Petru Diaconescu, Silvia Baraschi, Elena Busuioc, Radu Heitel, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Ștefan Olteanu, Ion Chicideanu, L. Dumitriu, Anca Păunescu, Venera Rădulescu, Anișoara Sion, Vlad Zirra, Luciana Muscă, Tiberiu Muscă, Valentin Drob, Octavian Iliescu, Constanța Știrbu, Gheorghe Olteanu, Mihai Năstase, Florin Petrică, 1961-1968, 1974, 1976, 1979, 1981, 1984, 1986, 1991, 2007, 2008-2010.

menționate documentar; Depistarea și studierea vestigiilor arheologice anterioare momentului ridicării ansamblului; Recuperarea patrimoniului arheologic, verificarea stratigrafică a terenului.

Stratigrafia generală. Până la campania de cercetări din anul 1986 nu a existat o sistematizare unitară a stratigrafiei care să ofere posibilitatea atât a poziționării în spațiu dar și pe verticală a secțiunilor și a descoperirilor. Situația stratigrafică nu prezintă o structură unitară pe întreg perimetrul de aproape 30.000 m², incluși în incintă.

În 1986 cercetările au fost sistematizate după o grilă octogonală cât și o cotă reper unică pentru întreg ansamblul notată cu W0, pe colțul de Vest al casei II (palatul de sec. XV), corespunzând curbei de nivel 286,44 m + 1,5 m (de la cota terenului). Stratigrafia este structurată pe etapele de evoluție în timp și spațiul ale Curții Domnești (situație generalizantă). Pot fi identificate 29 de straturi arheologice - locuri, nivele de construcție, nivelări, umpleri, pavaje etc. În decursul cercetărilor au fost identificate 7 unități stratigrafice cu mai multe subdiviziuni³: 1. Secolul XIV: două nivele aparținând locuirii civile; trei nivele aparținând fortificației din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, a sediului administrației județului Dâmbovița; 2. Curtea Veche (secolul XV). Etapa respectivă prezintă o stratigrafie deosebit de complexă care marchează Biserica Paraclis, casele I și II, șanțurile de apărare, incinta, Turnul Chindia și probabil cuhnia, la care se adaugă nivelele aparținând Bisericii Sf. Vineri și cimitirului (secolele XV-XIX) incluse în perimetrul Curții Domnești de către Petru Cercel; 3. Etapa Petru Cercel (1583-1585). Extinderea Curții Domnești este surprinsă pe întreg perimetrul actual al ansamblului cu nivele separate aparținând palatului, bisericii, incintei și apeductelor; 4. Etapa Matei Basarab (1632-1654). Au fost surprinse mai multe nivele aparținând refacerii palatului domnesc, dublării incintei la exterior, apeductelor, anexelor gospodărești precum și nivelul de construcție al băii domnești, respectiv nivelul de construcție al Casei Bălașa ridicată la 1656; 5. Etapa Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Reparațiile și anumite extinderi întreprinse în perioada 1693-1697 sunt sesizate pe întreaga suprafață a Curții Domnești, respectiv palatul, biserica paraclis, incinta și porțile. În afara incinte, spre Est, în grădinile domnești nivelul de construcție al foșorului de zid; 6. Casa Dionisie Lupu (1803). Este reprezentată prin două nivele depistate în aria de Est a curții aparținând stăreției, respectiv construcțiilor anexe; 7. Secolele XIX-XX este reprezentat de construcțiile ce apar pe teritoriul Curții Domnești, în special în perimetrele de Nord și Sud, la sfârșitul secolului XIX și la începutul secolului XX.

Menționăm că cercetările din anii 2008-2010 nu au surprins în întregime stratigrafia obiectivului sus-menționat dar s-au obținut rezultate ce au confirmat măcar parțial investigațiile anterioare.

Prezentarea rezultatelor cercetării.

1. Locuirea civilă. Locuința de lemn predomină până spre sfârșitul secolului al XVI-lea, iar la mijlocul secolului al XV-lea, reprezenta singura prezență constructivă de tip civil. Au fost identificate 40 de locuințe de tip urban, majoritatea datând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, respectiv din prima jumătate a celui următor, și câteva din secolul al XVI-lea.

³ *Ibidem*, p. 91-103.

În general, în arhitectura lor caracteristică, dispunerea pe două nivele (pivniță și parter), soba, în cazul celor aparținând păturii bogate a orășenilor, din cahle, la care se adaugă inventarul de calitate superioară, locuințele cu un singur nivel, dispuse oarecum periferic⁴.

Reprezentative sunt cele cercetate de colectivul de arheologi condus de Nicolae Constantinescu începând din 1961, în teritoriul administrativ al Curții Domnești, cu precizarea că acestea aparțineau orașului și nu reședinței domnești, dintre care două integral cercetate și trei parțial. Se adaugă încă două investigate parțial de Radu Gioglovan în 1962, în sectorul de Nord care la aceea dată, administrativ, terenul, aparținea întreprinderii de rețele electrice Prahova, încă inedite.

Așezarea, respectiv, orașul a ocupat o mare parte din actualul perimetru al Curții Domnești, în a doua jumătate a secolului XIV și în prima jumătate a secolului XV. Depistată, încă din 1961, cunoștințele asupra așezării civile s-au îmbogățit pe parcursul investigațiilor ulterioare. Din cele 11 locuințe depistate, majoritatea prezintă o structură elaborată, ridicate din lemn pe două nivele, pivniță și parter, sobe din cahle, inventar specific mediului urban, două au fost cercetate integral.

Până în august 2009, singura locuință plasată anterior anului 1394 (bătălia de la Rovine) era cea denumită Locuința 1B și plasată imediat la Sud de Biserica Mare Domnească, cercetată în 1976⁵. Investigațiile demarate în anul 2008, au înregistrat nivelul de locuire pe întreaga arie a Curții Domnești, sub forma unui strat subțire (cca. 0,05 - 0,15 m) compus din pământ castaniu, cu urme de cenușă, cărbone, chirpici, iar ca inventar majoritar, fragmentele ceramice.

Refacerea sistemului de canalizare în anul 2009 la Sud de Biserica Mare Domnească, a surprins beciul unei locuințe de lemn, la cca. 10 m Nord, de locuința 2B, tăiată pe direcția Est-Vest. Subsolul cu o lățime de 3,5 m prezintă o adâncime variind între 1,50 - 1,60 m măsurată de la nivelul de călcare inițial. Peste podeaua din lut bătătorit s-au surprins resturile dărâmării locuinței: chirpici, cenușă și ceramică fragmentară. Pereții beciului erau asigurați cu bulumaci și loazbe. Ceramica în majoritate de uz comun, se prezintă prin tipurile comune. Ies în evidență borcanele groase în secțiune, cu marginea în „strașină” puternic pronunțată, tip ceramic specific secolului XIV⁶.

Deși sondajul practicat pe o suprafață redusă, nu a putut oferi multe informații, locuința descoperită la Curtea Domnească, succede Locuinței 2B din imediata vecinătate, aparținând, probabil, aceleiași familii⁷. Această ultimă clădire, sondată de noi în anul 2009, denumită Locuința 2Ba, întărește concluzia anterioară potrivit căreia a existat o așezare civilă înaintea stabilirii reședinței domnești la Târgoviște (planșa 2).

2. Incinta. Marea incintă cu dublu-zid care și astăzi delimitează teritoriul istoric al fostei Curții Domnești din Târgoviște închidea odinioară în perimetrul său o altă incintă, spre Sud-Est, prin zidul de epocă brâncovenească iar mai târziu, în 1803,

⁴ *Ibidem*, p. 22-23; Diaconescu, P., *Arheologia habitatului urban târgoviștean. Secolele XIV-XVIII*, Târgoviște, 2009, p. 64-68.

⁵ Constantinescu, N., Ionescu, C., *Asupra habitatului urban de la Târgoviște înainte de 1394. Repere din vatra Curții Domnești*, SCIVA, I, 1980, p. 53-75.

⁶ Diaconescu, P., *op. cit.*, p. 18.

⁷ *Idem*, *Cercetările arheologice de la Curtea Domnească din Târgoviște*, în „Valahica”, 15, Târgoviște, 1977, p. 53-70.

ultima a fost la rândul-i restrânsă prin ridicarea unui nou zid - pornit de lângă Poarta brâncovenească și închizând astfel incinta bisericii Sf. Vineri și Casa Bălașa de lângă ea, zid redatat altminteri cu claritate în fotografiile lui Szatmary în 1867 și localizat și prin secțiunile noastre.

Mai trebuie precizat un fapt care ține de observația și înregistrarea din teren: configurația nordică a incintei poligonale - mai exact segmentul de Nord-Vest a fost și este încă redată inexact.

2.1. Incinta de secol XV. Două sondaje au fost efectuate în cadrul expertizei geologice din anul 2008 pe partea de Nord a incintei (unul pe fortificația de secol XV, imediat la Nord-Vest de turnul circular de apărare și al doilea la 15 m spre Nord pe incinta de secol XVI) au dus la modificarea unor concluzii anterioare⁸.

Sondaj I. Stratigrafia se prezintă astfel: sub pământul viu, roșcat-lutos, a fost surprins un strat subțire castaniu cu urme de chirpici, corespunzând nivelului de locuire civilă din a doua parte a secolului al XIV-lea; urmează nivelul de construcție al vechii incinte; un nivel de pietriș cu lut și var în componență, reprezintă suportul pentru un contrafort adăugat, necesar consolidării incintei din cauza faptului că aceasta este situată pe buza terasei înalte. Două nivelări din care prima cu moloz, cărămidă sfărâmată reprezintă umplutura executată la sfârșitul secolului al XVI-lea prin desființarea marelui șanț de apărare, de secol XV, iar a doua compusă din pământ cenușiu cu moloz, cărămidă și cărbune este datorată intervențiilor din secolul al XVII-lea. Sub pământul vegetal este prezent nivelul de restaurare datorat intervenției Direcției Monumentelor Istorice din anii 1963-1965. Constructiv, incinta cu o lățime de 1,5 este compusă exclusiv din lespezi de piatră atât la fundație cât și la elevație (planșa 4.1).

2.2. Incinta de secol XVI-XVII. Menționăm în descrierea stratigrafiei că sondajul II din 2004, sus menționat, nu a atins pământul viu, a fost plasată în acest perimetru peste umplutura (nivelarea) vechiului șanț de apărare, sesizată la 0,15 - 0,20 m sub talpa fundației (planșa 4.2). Pentru a se asigura o bază de fundare mai solidă, anterior începerii lucrărilor a fost așternut un pat de pământ cenușiu cu lut și lemn masiv, carbonizat între timp. Până la nivelul de construcție situat la 1,20 m mai sus este surprinsă, o umplutură (cu moloz și cărămidă sfărâmată) provenită probabil din lucrările de extindere a ansamblului voievodal, urmează nivelul de construcție al zidului de incintă; o nivelare compusă din moloz, pietre și cărămidă; nivelul de restaurare 1963-1965 și stratul vegetal. Structura construcției se prezintă din piatră și cărămidă, elevație în casete iar fundația din piatră înglobând și cărămidă sfărâmată. Pentru a se asigura stabilitate fundația depășește elevația spre exterior cu cca. 0,50 m.

Spre comparație prezentăm cercetarea întreprinsă în șanțul de canalizare practicat în fața porții de Sud la cca. 10 m, situația dintre zidurile de incintă, respectiv, cea din 1584, la interior, iar la exterior cea ridicată către anul 1640 (planșa 5). Sub pământul viu cu lut roșcat și pietriș în compoziție urmează un strat gros de umplutură de culoare vineție ce coboară în pantă pe direcția Vest-Est, urmat fiind de un nivel subțire de lut tasat și cenușiu cu cărbune, ultimele două executate pentru nivelarea pe orizontală a terenului între ziduri. O nivelare consistentă de culoare castanie este

⁸ Pentru prezentarea cercetărilor asupra incintelor din piatră vezi Constantinescu, N., Ionescu, C., Diaconescu P., Rădulescu V., *op. cit.*, capitolul III, p. 53-73, capitolul V, p. 96-108.

urmată de o a doua din pietriș și lut așternută la 1640, imediat după construcția celui de al doilea zid de incintă. Urmează o a doua nivelare din lut, bătut și tasat corespunzătoare nivelului de caldarâm identificat tot între zidurile de incintă pe latura de Sud la Casa Aramă, probabil este vorba de un drum de acces. Straturile ulterioare au fost distruse de umplutura executată în 1965 cu prilejul lucrărilor de restaurare. O situație interesantă o prezintă poziția în adâncime a celor două ziduri, incinta I prezintă soclul fundației la 0,5 m mai sus decât incinta nouă. Constructiv aceasta este realizată numai din piatră prezentând o adâncime de 1,20 m, iar structura elevației tot în casete de cărămidă cu piatră. Incinta II nu mai este ridicată în șanț de fundație ci în groapă de fundație ce depășește spre exterior elevația cu 0,40 m, până la marginea soclului fundației, menționăm sub incinta II descoperirea unui mormânt a cărei prezență în această arie rămâne încă inexplicabilă.

Structural din cele două descrieri observăm, incinta I pe latura nordică a perimetrului nu se aseamănă cu cea de pe laturile de Sud și de Est. Sub rezerva unor investigații ulterioare considerăm că fortificația interioară a fost realizată în etape diferite. Menționăm că într-una din relatările de epocă privitoare la construcțiile ridicate de Petru Cercel nu este menționată incinta, iar la 1595 Filippo Pigafetta menționa o fortificație din lemn ridicată de Sinan-pașa în nordul perimetrului Curții Domnești. Dat fiind timpul foarte scurt de care Petru Cercel a dispus pentru realizarea construcțiilor proiectate, lucrarea la incinta de piatră și cărămidă, a fost realizată numai parțial, o porțiune rămânând neterminată, necesitând intervenția peste 10 ani a trupelor otomane situație sesizată pe latura de Nord, în spatele Turnului Chindia, pe o lungime de 30 m⁹. Datorită faptului că incinta II este cu certitudine plasată în timpul domniei lui Matei Basarab, putem avansa, deocamdată, ca ipoteză, faptul că lucrările de completare se datorează lui Mihnea al II-lea într-un din cele două domnii din deceniul al doilea al secolului al XVII-lea, care desființează complet marele șanț de apărare. Mai menționăm o deosebire și anume, pe laturile de Est și de Sud după construcția zidului II de incintă a fost practicat un sistem de consolidare al celor două ziduri printr-un sistem de grinzi dispuse între cele două ziduri, în sistem încrucișat.

3. Biserica Mare Domnească. La Biserica Mare Domnească au fost efectuate cercetări arheologice atât la interior cât și la exterior. Acest lucru s-a datorat excavațiilor pentru consolidarea monumentului, care au fost practicate pe întreaga lungime a fundațiilor, de jur împrejurul lăcașului de cult. Cota maximă de săpare a fost de -2.80 m de la actualul nivel de călcare¹⁰.

Cercetările efectuate în acest an, au confirmat în cea mai mare parte rezultatele obținute în campaniile anterioare. Fundațiile bisericii, din lespezi de piatră de râu au adâncimea de -1,50 m de la actuala cotă de călcare și sunt ieșite față de planul soclului cu 20-25 de centimetri. În naosul Bisericii Mari Domnești, cercetările efectuate în februarie-martie 2006 au scos la iveală, mai multe cuptoare pentru prelucrarea minereului de aramă. Prezența unor astfel de cuptoare la circa 20 de metri distanță de fortificațiile curții vechi asociate cu monedele emise de Sigismund de Luxemburg,

⁹ *** *Călători străini despre țările române*, vol. III, București, 1971, p. 631.

¹⁰ Constantinescu, N., *Contribuții arheologice asupra Curții Domnești din Târgoviște (secolele XIV-XVII)*, SCIV, 2, 1964, p. 230-231; Moisescu, Cr., *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, p. 42-52.

demonstrează continuitatea locuirii urbane, în perimetrul viitor al Curții Domnești și în prima jumătate a secolului al XV-lea, după momentul 1394¹¹.

Astfel de amenajări au fost surprinse pe toată lungimea șanțurilor excavate atât la interior cât și la exterior. Sondajele din 2010, chiar dacă nu au dus la rezultate spectaculoase, ne-au dat posibilitatea unor precizări asupra planimetriei (structurii) monumentului, dar și a evoluției sale în timp (planșele 11, 12).

S-a confirmat nivelul de locuire care a precedat biserica în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și în prima jumătate a celui următor, evidențiat în anul 2007 prin cercetarea unui cuptor pentru prelucrarea alamei în naos. În sondajele practicate în naos în axele zidului de Vest și al catapetesmei pe Est s-au identificat două nivele de locuire (folosire) aparținând târgului, respectiv orașului Târgoviște, constatându-se și existența a ceea ce pare a fi un cuptor menajer (sondaj 2). Ambele niveluri arheologice prezintă masiv cărbune, cenușă, chirpici ars secundar, care datează cele două incendii care au afectat orașul în 1394, respectiv la mijlocul secolului al XV-lea.

Nivelul de construcție al bisericii se plasează la 1,10 m față de pardoseala actuală. Față de investigațiile din 1961, cele din 2010 au adus câteva noutăți:

* În pronaosul bisericii anterior anului 2010 au fost efectuate cercetări arheologice efectuate în anul 1965 de către N. Constantinescu¹². Excavațiile din anul 2010 au pus numeroase probleme din cauza existenței celor patru morminte (cavouri) plasate câte două, de o parte și de alta a axului longitudinal al bisericii. Din punct de vedere stratigrafic aceste patru cavouri au fost construite sub nivelul pardoselii de cărămidă respectiv sub nivelul de fundație al Bisericii Mari Domnești. Distanța dintre C1 și C2 este de 0,85 m, iar cea dintre C3 și C4 de circa 0,28 m. Ca tehnică de construcție, cavourile sunt asemănătoare și doar dimensiunile lor diferă. La construirea lor au fost folosite cărămizi obișnuite pentru secolul al XVII-lea (dim. 25x14, 5x3,5 cm și 27x15x3,5 cm) legate cu mortar.

* Transversal pe zidul naos-pronaos, respectiv pe fundația altarului între acestea și cei patru pilaștri interiori de secțiune octogonală care susțin intersecțiile bolților și turla Pantocratorului, spre Est, respectiv Vest au fost identificate patru ziduri reprezentând o suplimentare a structurii de rezistență. Acestea au o structură asemănătoare cu a fundațiilor exterioare din care fac parte integrantă. Fundația din bolovani masivi prezintă o adâncime de 1,10 m iar lățimea depășește 1,40 m. Elevația din lespezi, bolovani și cărămidă dispuse în casete prezintă o înălțime de 0,90 m și o lățime de 1,30 m, legată fiind organic de restul zidăriei.

* Cele două ziduri de rezistență orientate Est-Vest nu se continuă în centrul naosului. Spre Vest constituie și un element suplimentar de rezistență a cafasului (balconului). Spre Est, pe transversala lor, sprijină și catapeteasma brâncovenească, care nu are drept sprijin decât lespezile masive din altar, contemporane cu iconostasul.

* Deși altarul nu a fost investigat (numai proscomidia și diaconiconul) cele două ziduri de rezistență se continuă până în zidul de Est al altarului asigură un sprijin suplimentar părții răsăritene a bisericii.

* La 0,5 m sub pardoseala păstrată a fost identificat un pat de pardoseală din mortar și var, gros de 0,04 - 0,06 m dispus peste o nivelare provenită din materialele

¹¹ vezi notele 2, 5, 6, 7.

¹² vezi nota 10.

scoase din groapa de fundație. Pe latura de Sud căpăcuiește gropile stâlpilor, folosiți la schelă. Pe patul de mortar se observă imprimate urme de lespezi de piatră de formă neregulată.

Se pot înainta mai multe teze de lucru: Biserica nu a fost terminată în 1585 de către Petru Cercel, argumentul fiind pardoseala provizorie susmenționată. Un argument îl constituie și tencuiala simplă identificată deasupra pardoselii de piatră, susmenționate, observație care înlătură definitiv opiniile prin care ctitorul începe pictarea bisericii; Pardoseala de cărămidă păstrată pe alocuri datează din timpul lui Matei Basarab, post 1639. Domnitorul este de fapt cel care după noi încheie lucrările aducând pardoseala la nivelul actuală deasupra zidurilor cercetate în 2010. Pentru datarea propusă pledează și mormintele familiei lui Matei Basarab suprafața exterioară a pietrelor tombale corespunzând cu cea a pardoselii de cărămidă; Catapeteasma din cărămidă (partea inferioară) se sprijinea direct din altar ce suprapune pardoseala din cărămidă. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea a existat numai o catapeteasmă din lemn. Se dovedește că Petru Cercel nu a încheiat în cei aproape doi ani de domnie lucrările la biserica domnească, meritul pentru finalizare fiind al lui Matei Basarab, bineînțeles alături de Constantin Brâncoveanu căruia i se datorează încheierea pictării monumentului și catapeteasma.

4. Casa Dionisie Lupu. Lângă poarta mare practică în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) pe latura de Sud-Est a Curții Domnești a fost adosată zidului interior de incintă o casă egumenească. Inițiativa construirii acestei case a fost cauzată de cutremurul din toamna anului 1802 care a dus la avarierea gravă a Mănăstirii Dealu. Prin documentul din 27 decembrie 1802 domnitorul Constantin Ipsilanti (1802-1806) hărăzește Mănăstirii Dealu drept metoh Biserica Sfânta Vineri, teren în Curtea Domnească și grădinile domnești. Dintr-un document din 14 aprilie 1803 constatăm că deja se construia: „o pereche de case mari, cu case sus, cu odăi jos, cu pivniță, cuhnie și grajd”. Clădirea măsoară 15 stânjeni în lungime și 5 în lățime.

Planimetric la beciul cu două compartimente, puțin adânc, realizat din zidărie în casete, sunt atașate la nivelul parterului două odăi de serviciu, magazii și un coridor pe toată lungimea fațadei de Nord. Parterul înalt este compus dintr-o tindă cu acces din prispa spațioasă întinsă pe laturile de Nord și Vest ale clădirii și din foișorul spațios în care se ajunge prin scara alipită fațadei de Nord, două încăperi amplasate de o parte și de alta a tindei foloseau drept dormitoare iar a treia spre Vest ca sufragerie dincolo de care era plasată o cămară cu accesul printr-o scară de serviciu adăugată laturii de Vest a clădirii.

Sondajele executate în anul 2008 au confirmat pe cele din anul 1977 stabilindu-se definitiv planul construcției păstrată în afară de demisol numai la nivelul fundațiilor (clădirea modificată substanțial spre anul 1900). Parterul păstra pardoseala din cărămidă cu aceleași dimensiuni ca la zidăria parterului (24 x 14 x 4 cm). Elevația este ridicată din cărămidă cu piatră de tipul „în casete”, folosit fiind un mortar de calitate inferioară. Spre Sud clădirea se sprijinea pe zidul de Sud al incintei Petru Cercel. Din observațiile anterioare, casa Dionisie Lupu prezenta parterul din zidărie iar etajul de lemn (planșa 3)¹³.

¹³ Cercetările arheologice au fost realizate de către Gabriel Mihăescu în anul 1977 iar proiectul de reconstrucție reluat de cel actual, realizat în același an de către Direcția Monumentelor Istorice; Mihăescu,

5. Cuhnia. Adosate Turnului Chindia spre Vest se plasează fundațiile masive ale unei construcții, identificată în 1976 și considerată anexă a turnului din secolul al XVIII-lea, cu funcții nedeterminate¹⁴.

Planimetric, prezintă două încăperi, prima de mici dimensiuni ce adăpostește o fântână circulară din piatră de plan dreptunghiular cu dimensiunile exterioare de 7,40 m x 4,20 m, cu ziduri inegale în lățime (2 m pe latura Nord-Est, 1,50 m pe latura de Nord-Vest, 0,90 m pe latura de Sud-Vest, respectiv 0,60 m pe cea de Sud-Est) în elevație, al cărei plan l-am revizuit în anul 2009. Fântâna din piatră (lespezi, bolovani) are un diametru exterior de 1,50 m și cel interior de 0,80 m. Până în prezent reprezintă singura fântână alimentată natural aparținând Curții Domnești. Spre Sud-Vest se plasează o construcție masivă cu fundații adânci din piatră, inegale în lățime, măsurând 25,40 m pe axul Nord-Vest Sud-Est, respectiv 20,60 m pe cel de Nord-Est Sud-Vest. Pe laturile de Nord-Vest și Sud-Vest fundațiile sunt supradimensionate măsurând 1,90 m în lățime. Se păstrează din elevație pe alocuri două asize de cărămidă (planșa 10).

Observațiile arheologice mult îngreunate din cauza decapărilor întreprinse de-a lungul timpului au dus la distrugerea nivelului de construcție. Un sondaj de mici dimensiuni executat în colțul exterior de Est al camerei ce adăpostea fântâna și Turnul Chindia, plasează construcția după ridicarea Turnului Chindia. Fundația adâncă și lată de 1 m din bolovani, susține zidăria din cărămidă păstrată pe cca. 0,40 m cu dimensiunile de 0,30 x 0,15/0,16 x 0,04/0,05 asemănătoare cu cele ale Casei Domnești, ridicată de Petru Cercel. Asupra datării și destinației construcției se pot înainta numai supoziții. Din sondajul între nivelul de construcție al clădirii și al Turnului Chindia se păstrează o umplutură cu material de construcție de cca. 0,70 m rezultat din demolarea parțială a turnului de intrare a bisericii paraclis, ctitorie a lui Mircea cel Bătrân din care s-a recuperat o ciupercuță ornamentală din fațada bisericii. Nivelul de călcare din exterior al Turnului Chindia corespunde cu cel al clădirii în discuție, umplutura corespunzând marginii superioare a soclului din lespezi de piatră a Turnului Chindia.

Asupra datării un argument îl constituie și poziționarea clădirii în perimetrul curții vechi. Ocupă singurul teren liber disponibil pentru construcție situat între Turnul Chindia la Est și marginea interioară a marelui șanț de apărare spre Vest. În consecință clădirea este ridicată după apariția Turnului Chindia și înainte de domnia lui Petru Cercel când, după ridicarea incintei de zid, Curtea Domnească se triplează în suprafață. Nu se poate preciza ctitorul, probabil, unul dintre domnitorii cu domnie mai lungă și stabilă: Vlad Călugarul, Radu cel Mare sau Neagoe Basarab.

Este adevărat că funcționalitatea de cuhnie, nu este documentată, nici o informație scrisă nu ne-a parvenit, dar pentru reședințele voievodale în special pentru secolele XIV-XVI nu sunt precizate funcții esențiale pentru funcționarea unei instituții atât de complexe, deservită de personal numeros: bucătării, grajduri, instalații sanitare, locuințele personalului etc.

Până cel puțin la sfârșitul secolului al XVI-lea, spațiul vechiului palat (parterul) nu era propice amplasării bucătăriilor, care necesitau un perimetru vast: apă curentă, cuptor, spații de depozitare și sanitare, pentru tranșarea cărnii, strict necesare pentru alimentația zilnică nu numai a domnitorului, dar și a personalului, gărzilor,

G., Fruchter, E., *Curtea Domnească din Târgoviște*, București, 1986, p. 118-122.

¹⁴ N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 69, p. 166-167 și fig. 21.

oaspeților, etc. Considerăm că spațiul respectiv și-a păstrat aceeași funcțiune inclusiv în timpul lui Constantin Brâncoveanu, care ar fi simțit nevoia unei noi construcții cum a făcut la alte palate (Mogoșoaia, Potlogi, etc.) și pe care sigur am fi identificat-o.

De asemenea, considerăm că latura de Nord, a clădirii, constituia și continuarea fortificației de piatră până la limita marelui șanț de apărare până la desființarea acestuia, închizând accesul dinspre Ialomița.

6. Anexele gospodărești. Se plasează central spre Est de Biserica Mare Domnească și la Vest de biserica Sfânta Vineri într-un perimetru separat de curtea principală de un zid orientat Nord-Sud, ridicat în spatele absidei bisericii mari, incintă ridicată din inițiativa lui Matei Basarab (1632-1654) în jurul anilor 1639-1640. Curtea gospodărească era deservită dinspre exterior pe latura de Sud-Est de un turn de intrare masiv a cărui formă poligonală pe care o observăm și astăzi - ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) - amplasat peste fundațiile unui alt turn mai vechi de plan octogonal care probabil constituia accesul inițial spre biserica Sfânta Vineri.

Cele două anexes gospodărești din curtea mică cum este cunoscută, au un plan dreptunghiular; una este plasată pe axa E-V iar cea de-a doua pe axa E-N. Prima construcție are dimensiunile de 20,0 x 9,0 m, a doua, de 23,0 x 10,0 m. Au fost descoperite în urma campaniilor de cercetare arheologică desfășurate în anul 1976 și datate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Dacă asupra datării celor două construcții nu avem obiecții, prima ridicată la mijlocul secolului al XVII-lea, a doua spre 1700, asupra planului deosebirile sunt semnificative față de cel din 1986. Prima clădire nu prezintă o cameră ieșită din conturul planului în colțul de Sud-Est, ci de fapt o scară din lemn pe stâlpi din cărămidă cu accesul dinspre Sud, refăcută din cărămidă cu accesul dinspre Est și planul în „L” după ridicarea celei de a doua construcții, în ambele cazuri, legătura cu podul primei clădiri (planșa 8). Tot acesta prezenta o prispă pe latura de Nord mărginită spre Est de o mică încăpere delimitată printr-un zid transversal.

În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu se adaugă o a doua clădire, adosată spre Est celei inițiale (din păcate planul realizat în 1986, eronat). Pe un zid oblic sprijinit pe prima clădire, spre Sud, se ridică un rând de trei încăperi orientate spre Est și încă una tot spre Est celei centrale semănând cu poziționarea unui foișor. Odată cu refacerea scării se adaugă spre Nord un zid lat de 1,20 m dispus oarecum oblic față de planul clădirii. Rezultă spre Nord-Vest o încăpere mare în formă de „L” ce prezenta spre Est o deschidere de patru metri. Colțul de Sud-Est primește o nouă încăpere, perimetrul casei devenind dreptunghiular (planșa 9).

Până în prezent nu s-a găsit o funcție celor două clădiri. Considerăm că aici au fost amplasate grajdurile pentru caii domnitorului cât și ai familiei. După zidurile descoperite în 1976, respectiv 1986, prăbușite probabil în urma cutremurului din 1802, cele două construcții nu prezentau decât parter. Scara îndreptată către podul primei clădiri o considerăm accesul spre fânar. Încăperea în formă de „L” din componența celei de a doua construcții și accesul foarte larg spre Est îl presupunem drept adăpost pentru trăsurile domnitorului Constantin Brâncoveanu și ale familiei sale și implicit locuință pentru personal, cea veche adăpostind boxele cailor domnești¹⁵.

¹⁵ G. Mihăescu, E. Fruchter, *op. cit.*, p. 117.

Nu a fost trecută în revistă întreaga cercetare, subliniindu-se numai rezultatele cu adevărat relevante pentru evoluția ansamblului. Spre exemplu, nu aprofundăm deocamdată problema șanțurilor de apărare care necesită investigații suplimentare.

Menționăm însă două sondaje: primul a fost executat la limita exterioară a marelui șanț de apărare din secolul al XV-lea, central pe latura dinspre Calea Domnească, confirmând traseul propus de conducătorul șantierului arheologic Nicolae Constantinescu (planșa 7)¹⁶; al doilea a fost poziționat în fața accesului dinspre Sud al Curții Domnești și perpendicular pe S-IIID1986. S-a confirmat existența micului șanț de apărare identificat anterior cu precizarea că orientarea reală a acestuia este pe direcția Est-Vest și nu invers cum a fost publicat (planșa 6)¹⁷.

Cercetările din anii 2008-2010 ne-au convins că investigația unui ansamblu arhitectonic pe cât de vast pe atât de important pentru istoria noastră națională nu este încă încheiată, posibilități pentru viitoare cercetări arheologice încă existând, loc fiind și de surprize.

Lista ilustrațiilor

- Planșa 2. Curtea Domnească 2009. Locuința 2 Ba.
- Planșa 3. Curtea Domnească 2009. Locuința Dionisie Lupu. Profil Est.
- Planșa 4. Curtea Domnească 2008. Incinta secolul XV. Incintă secolul XVI.
- Planșa 5. Curtea Domnească 2009. Intrare Sud. Șanț canalizare. Profil Sud.
- Planșa 6. Curtea Domnească 2009. Intrare Sud. Șanț de apărare. Profil Nord.
- Planșa 7. Marele șanț de apărare. cca. 1400. Plan.
- Planșa 8. Curtea Domnească 2009. Anexe gospodărești. Plan scări.
- Planșa 9. Curtea Domnească 2009. Anexe gospodărești. Plan.
- Planșa 10. Curtea Domnească 2010. Cuhnia. Plan.
- Planșa 11. Curtea Domnească 2010. Biserica Mare Domnească. Sondaj Est - Naos (catapeteasmă). Profil Vest.
- Planșa 12. Curtea Domnească 2010. Biserica Mare Domnească. Sondaj Vest - Naos. Profil Est.

¹⁶ Constantinescu, N., Ionescu, C., Diaconescu, P., Rădulescu, V., *op. cit.*, p. 98-100 și fig. 50.

¹⁷ *Ibidem*, p. 73-74 și fig. 51.1, 52.

THE LORDLY COURT FROM TÂRGOVIȘTE.
ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES 2008-2010

Abstract

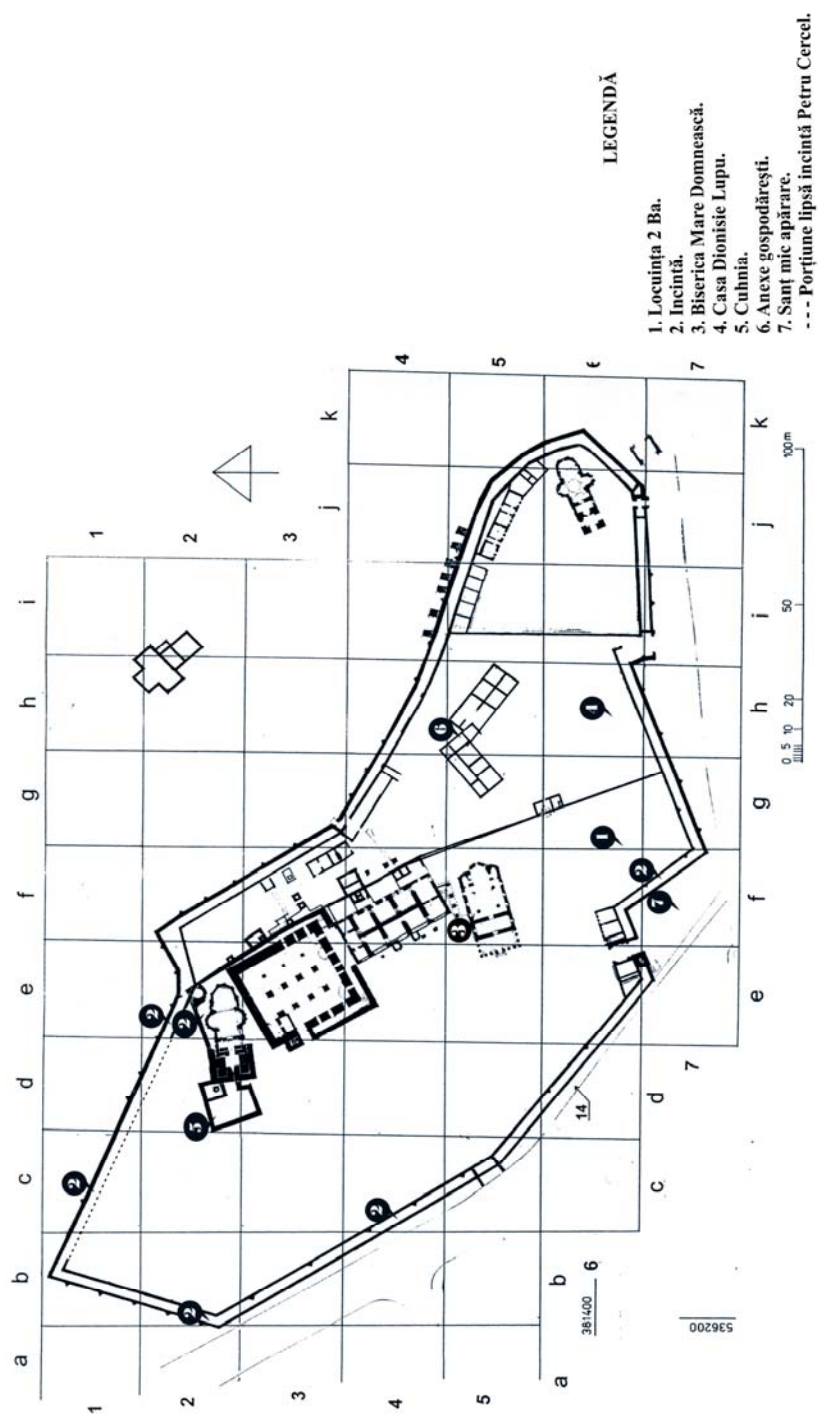
Archaeological investigations due to the rehabilitation and restoration project of residential Princely Court from Targoviste, undertaken between 2008-2010 have clarified the evolution and functionality of some component monuments.

About the fifteenth century fortification, we have proven that, on its north side, behind the Chindia Tower, it was extending to the edge of the great defensive rhine. The sixteen and seventeen centuries fortifications. On the western side, to the „Broad Lane” (nowadays Princely Road) we have clarified the route of the walls that was not completely identified by the previous investigations. On the North side, the fortification wall ordered by Prince Petru Cercel (1583-1585) appeared to be incomplete confirming the reports that the Turks fortified inside the Princely Court in the fall of 1595, raised wooden fortifications.

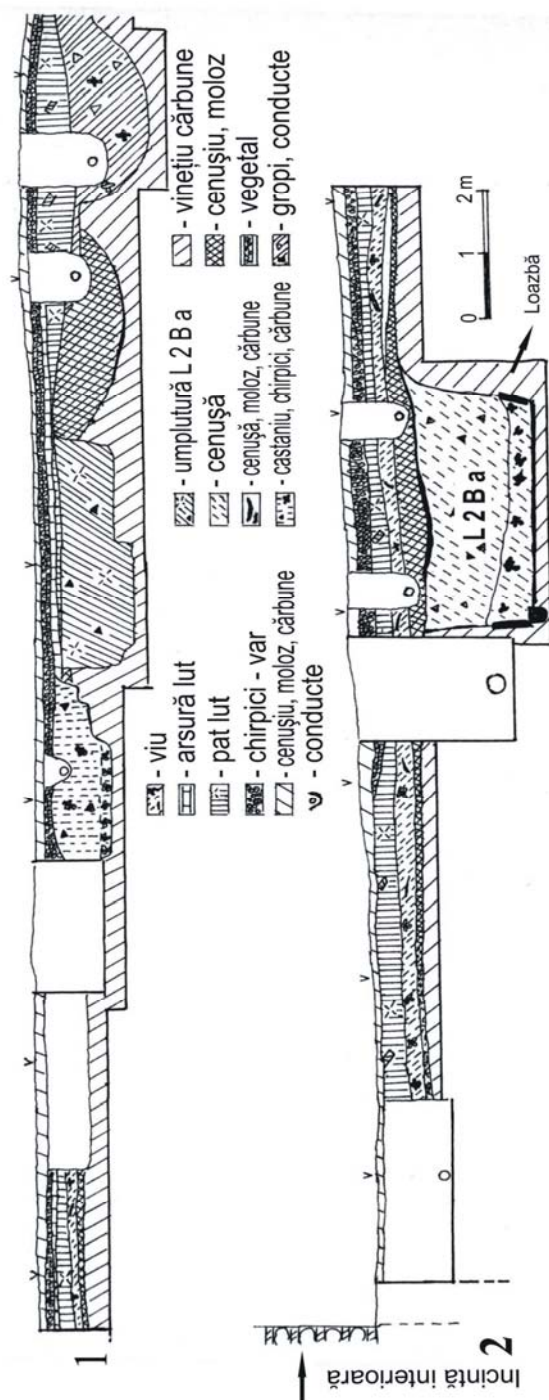
The Great Royal Church did also provide new informations. The nave and altar area presents an additional resistance system of the foundations. Other data obtained give us reasons to believe that the construction works were completed after Prince Petru Cercel reign.

Another objective investigated was the construction west of Chindia Tower, and as a result we could specify the plan of the building which is dated in the second half of the fifteenth century or early next century. As a possible function we suggest that of kitchen, but there are also other hypothesis that must be taken in consideration and future investigation will give a more certain answer to this issue.

For the whole household annexes of the secondary court (dated in the sixteen and seventeen centuries) we outlined the plans and functions of the buildings, that of the royal stables.

PLAȘA 1.
Curtea Domnească 2008 - 2010. Obiectivele cercetării.
(după arh. C. Ionescu. 1986)

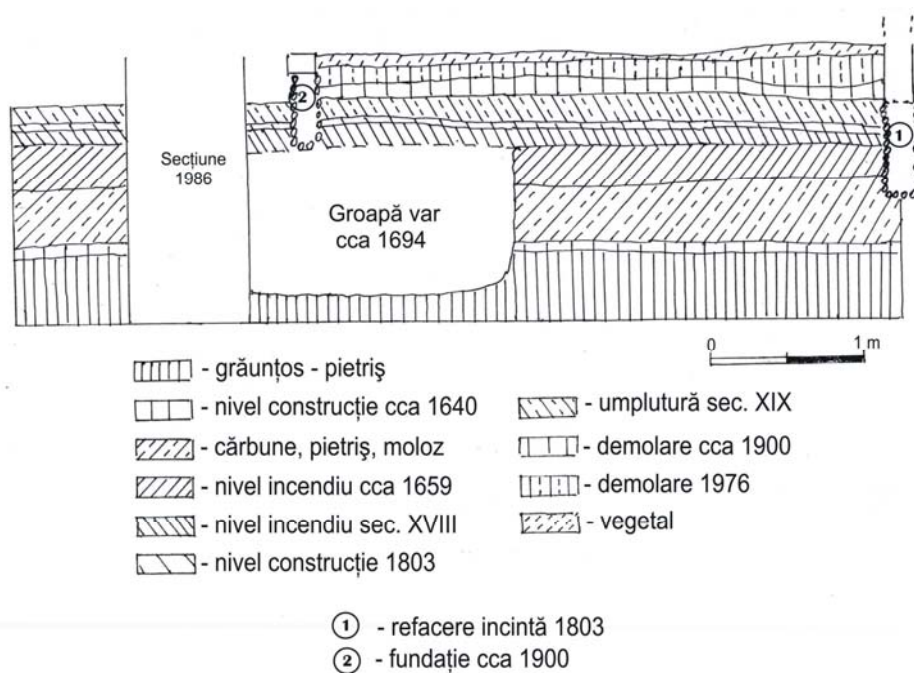

PLANȘA 2

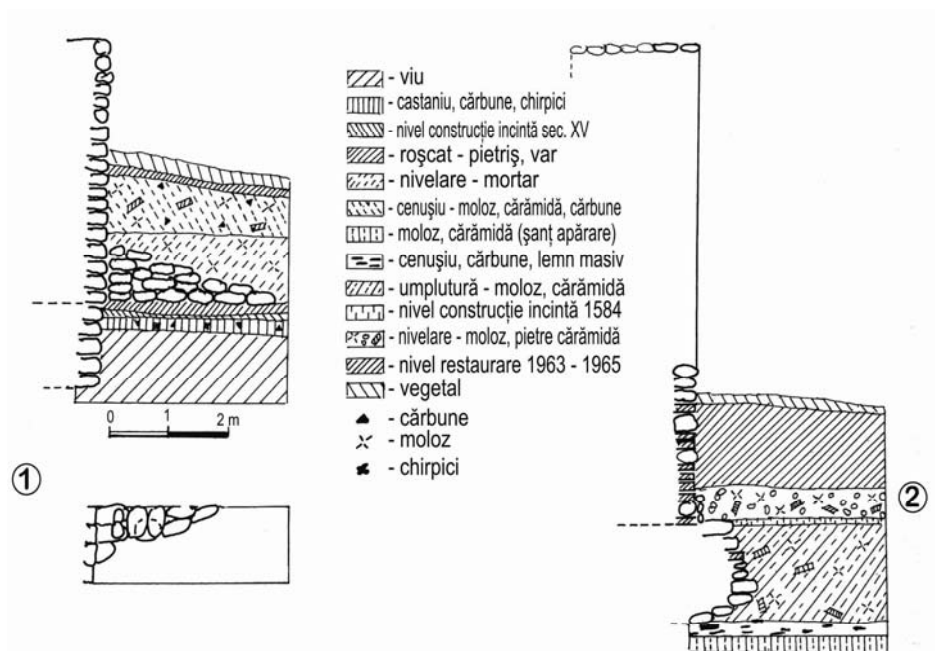
Curtea Domnească - 2009. Locuința 2 Ba.

1. Secțiune Nord-Sud. Profil Est.

2. Secțiune Est-Vest. Profil Nord.

PLANȘA 3
Curtea Domnească - 2009
Casa Dionisie Lupu. Profil Est.

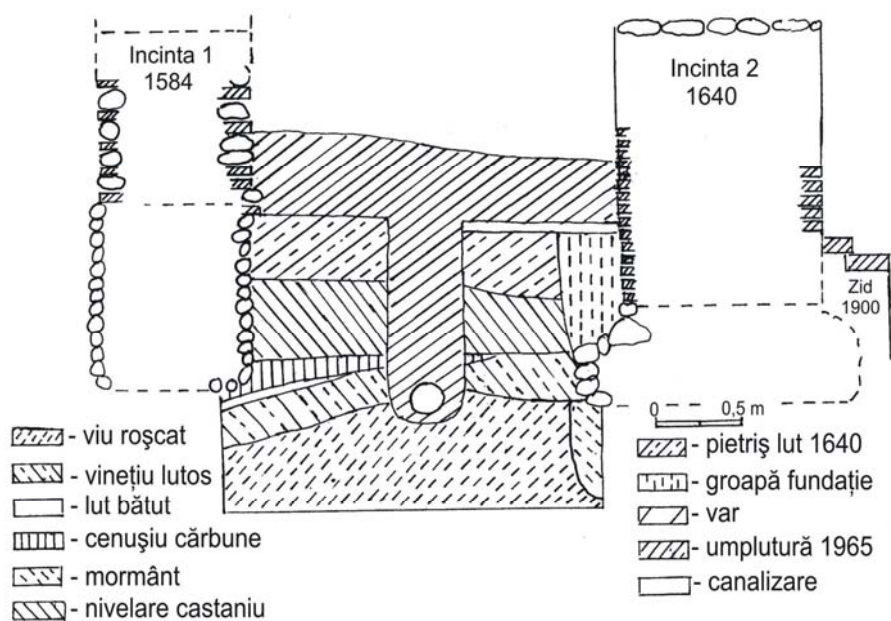

PLANȘA 4

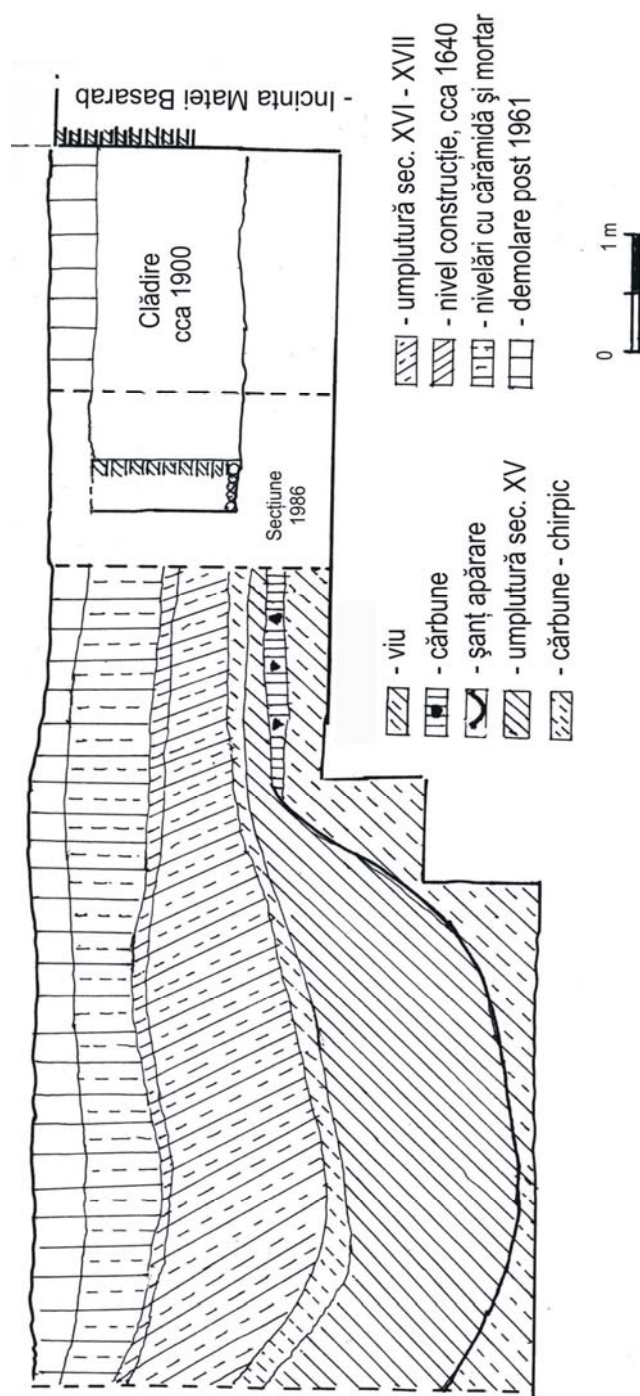
Curtea Domnească - 2008

1. Secțiune IV A (incintă sec. XV). Profil Nord. Plan contrafort.

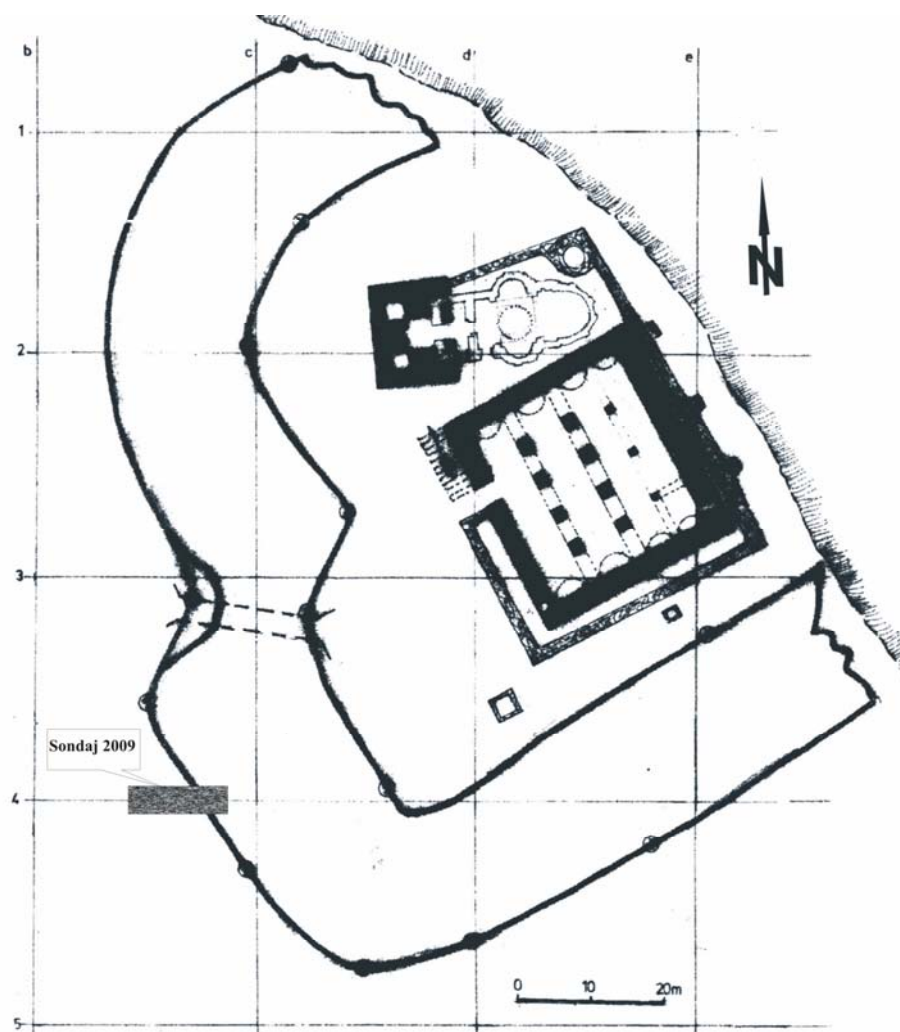
2. Secțiune V A (incintă sec. XVI). Profil Nord.

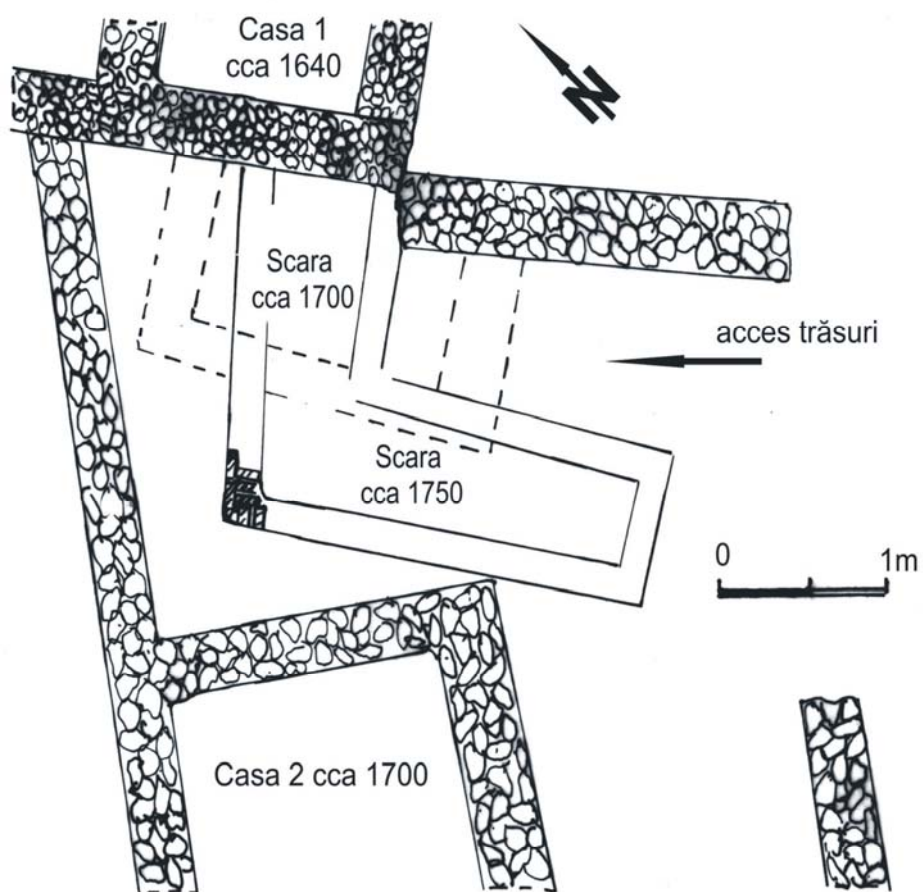
PLANȘA 5
Curtea Domnească - 2009
Intrare Sud. Șanț canalizare. Profil Sud.

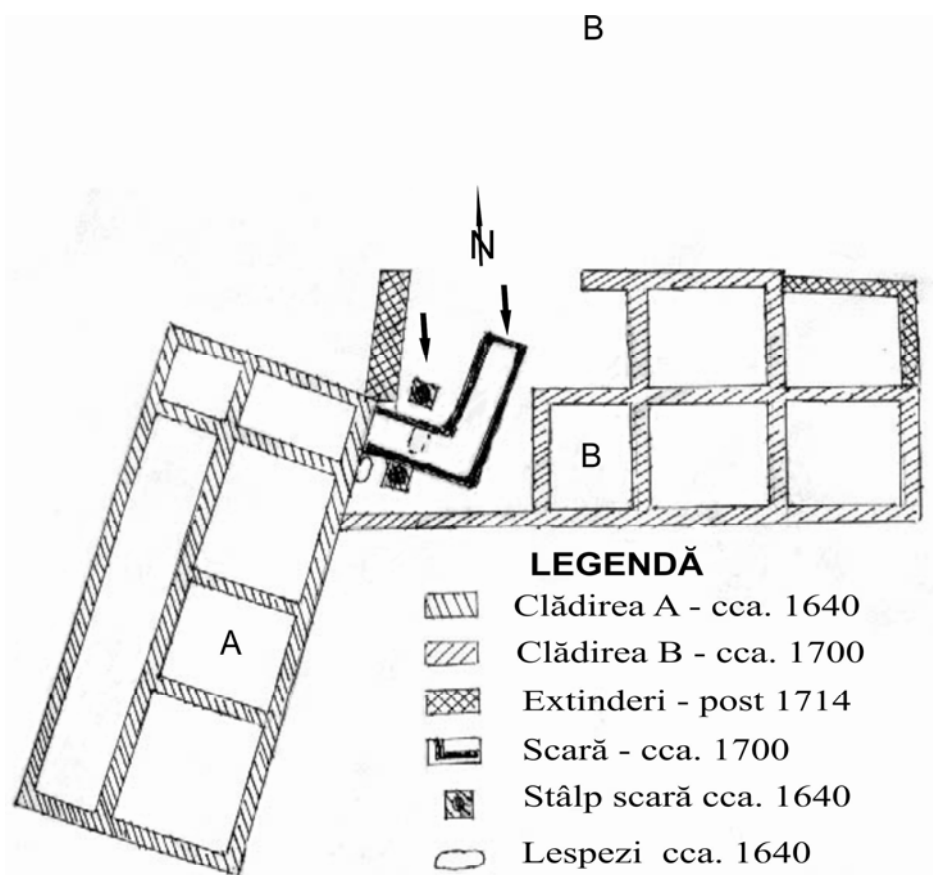
PLANȘA 6
Curtea Domnească - 2009
Intrare Sud. Șanț de apărare. Profil Nord.

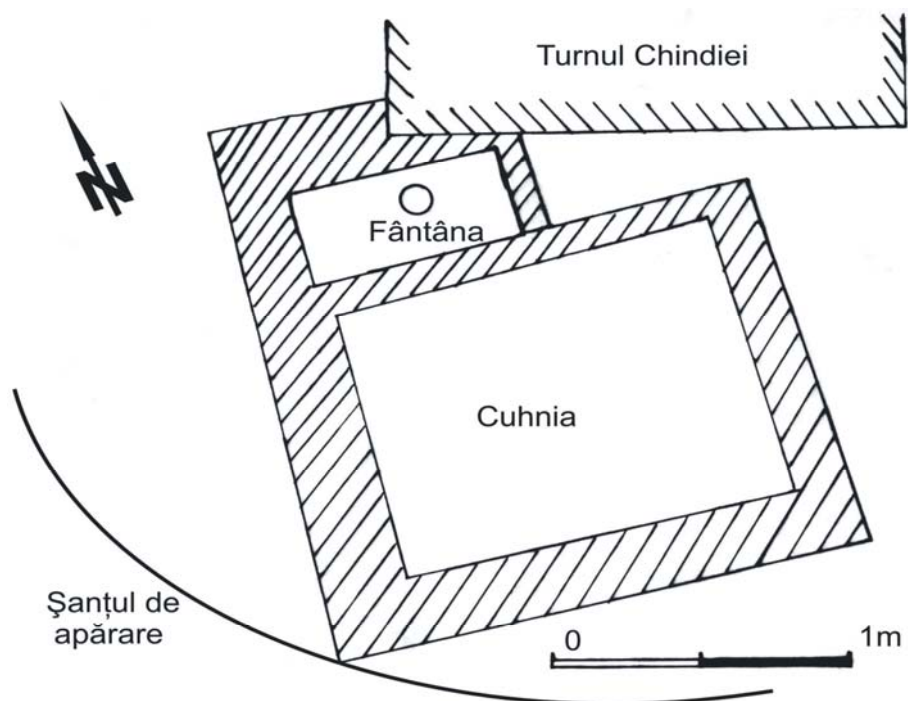
PLANȘA 7
Marele șanț de apărare. cca. 1400.
Plan.

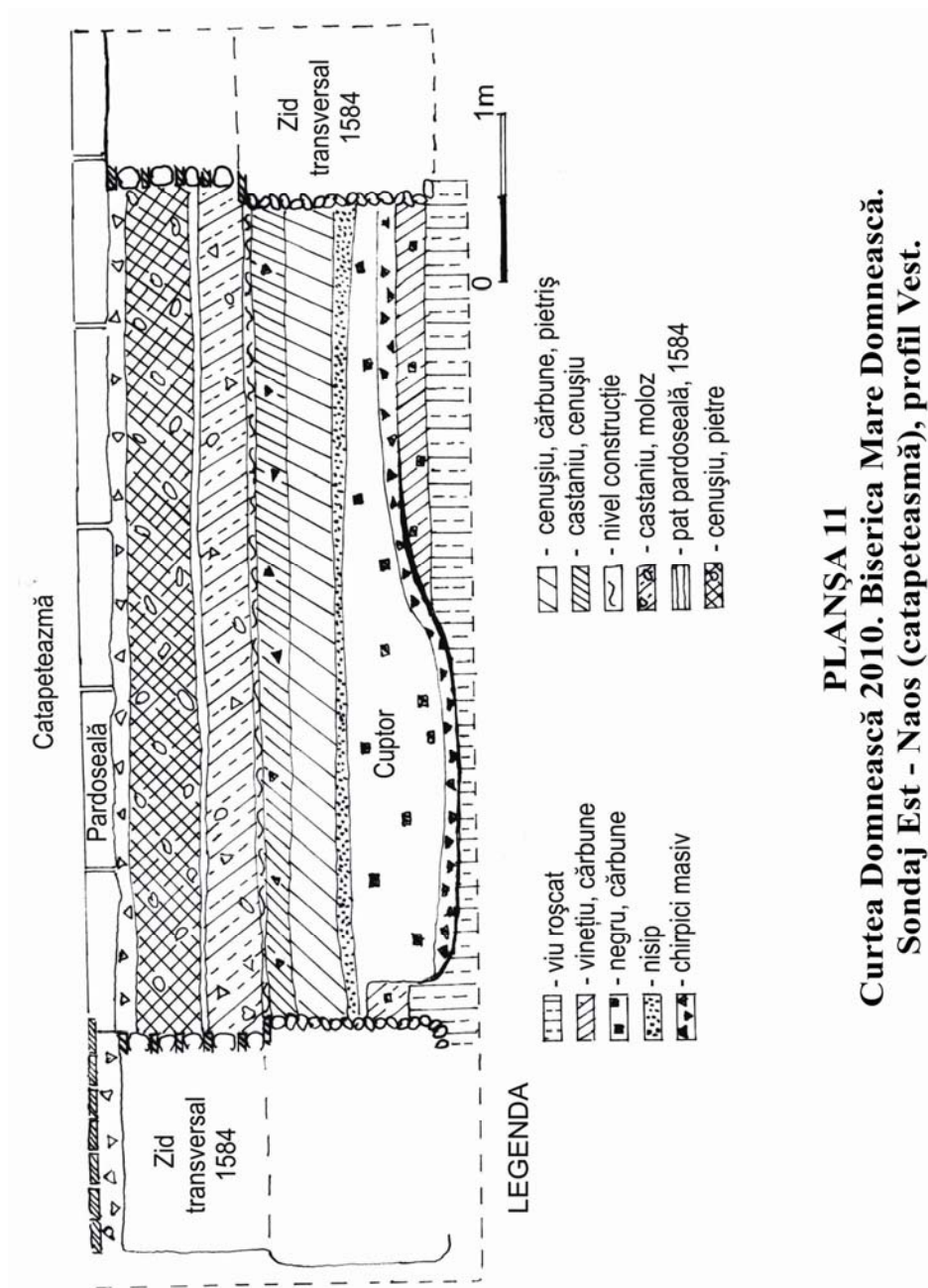
PLANȘA 8
Curtea Domnească 2009. Anexele gospodărești.
Plan scări.

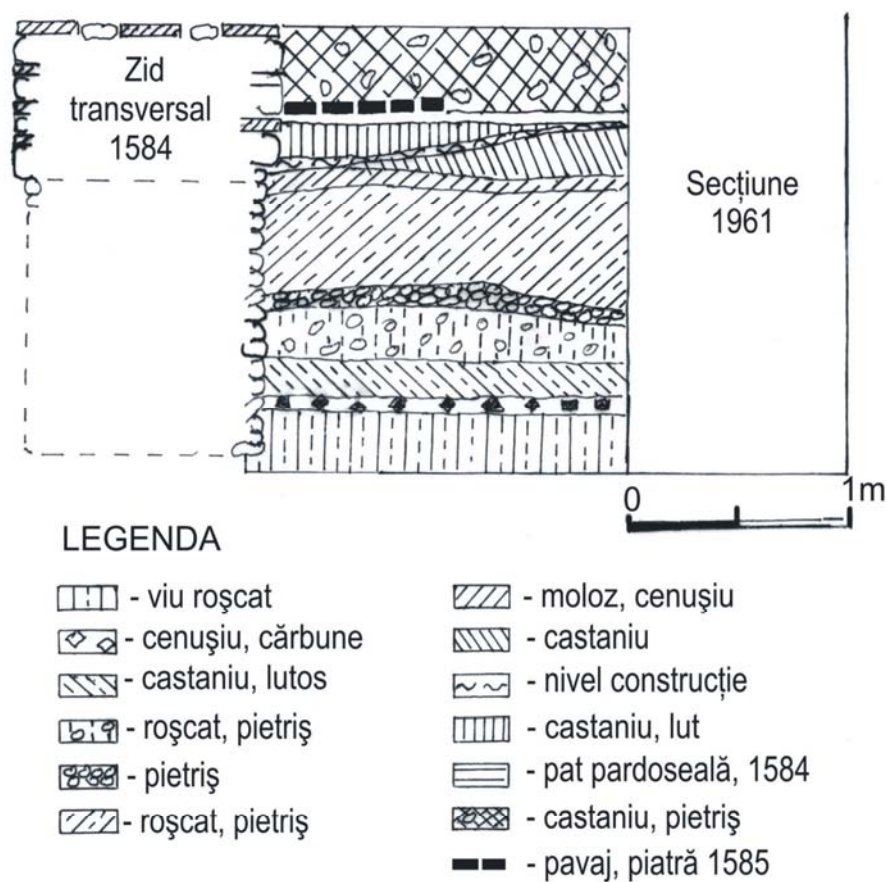

PLANȘA 9
Curtea Domnească 2009. Anexele gospodărești.
Plan.

PLANȘA 10
Curtea Domnească 2010. Cuhnia.
Plan.

PLANȘA 12
Curtea Domnească 2010. Biserica Mare Domnească.
Sondaj zid Vest - Naos, profil Est.

ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA - ÎN REPREZENTĂRI
CARTOGRAFICE TIMPURII (~1458-1596)

MĂRIUCA RADU*

Către jumătatea secolului al XV-lea, învățatul cardinal Nicolaus Cusanus, trimis al papalității în Țările Dunărene întocmea prima hartă a Europei Centrale și Răsăritene. Din manuscrisul astăzi pierdut au rezultat mai multe hărți tipărite, în variante mai simple sau mai complexe.

Prima dintre variante, „Germania tota tabula”, cunoscută sub denumirea de „Harta de la Eichstätt” a fost tipărită în Germania (1491); prezintă aproape în întregime continentul european, pe o diagonală mergând de la Marea Nordului până la Marea Neagră. La Dunărea de jos, în nord și sud erau plasate Valachia Magna (Moldova) și Magna Valahia (Țara Românească); singura localitate inteligibilă era Brăila. Chiar dacă este vagă, rămâne prima reprezentare a celor două țări române pe un document cartografic tipărit; astfel, cele două Valahii își făceau debutul în cartografia europeană. „Clișeul” a fost imediat preluat și răspândit prin „Cronica de la Nürnberg” (1493) și de către școala italiană timpurie.

Cea mai bună reprezentare aparține lui Francesco Roselli (1447-c.1513). Harta sa, unicat este păstrată astăzi la Florența. Cele două Valahii ocupă același spațiu, iar Brăilei i se adaugă Moncastro (Cetatea Albă) și Chilia, centre cu greutate în activitatea comercială. Harta rămâne importantă datorită contextului în care a fost creată; cunoscutul editor și gravor italian lucrând o vreme la curtea lui Matei Corvin era mai apropiat de realitățile zonei prezentate. De asemenea, această hartă va fi cel mai frecvent preluată de autorii primei jumătăți ai secolului al XVI-lea, cum ar fi: Martin Waldseemüller (c. 1470-1518), Andreea Vavassore (c.1495? - după 1572), Marco Beneventanum (prima jumătate a secolului al XVI-lea), Antonio Salamanca (c. 1500-1562), fiind eliminată de pe piață, conform obiceiului de apariția alteia mai bune, în cazul nostru Honterus, copiate și acestea la rândul lor vreme de un secol.

Anul 1532 marchează un punct de cotitură în cartografia autohtonă prin apariția la Basel a primei și celei mai exacte (pentru vremea respectivă) hărți a Transilvaniei realizată de către umanistul brașovean Johannes Honterus (1498-1549); în colțul sud-estic este marcată Valachiae Pars, cuprinzând așezări nominalizate (Langenav/Câmpulung și Tervisz/Târgoviște) sau numai simboluri. În urma unor critici primite de la contemporanii săi, Honterus scoate, probabil că în anii 1545-46, o a doua ediție, îmbunătățită în ceea ce privește Valahia (îi sunt adăugate Pitest

* Brașov.

cenobium/Pitești, Argis templum/Curtea de Argeș, Rebnik (Râmnicu Vâlcea), iar Târgoviște și Câmpulung primesc și o a doua denumire, Campolongum și Tergoviscia. Fragmente din această a doua ediție au fost descoperite în legătura unei cărți în momentul restaurării. Ediția rămâne importantă prin faptul că a fost preluată de Mercator și Ortelius, Țările Române intrând astfel în circuitul cartografic mondial.

O a doua lucrare elaborată de Johannes Honterus este Rudimenta Cosmographica, tipărită în ediție definitivă la Brașov, în anul 1542 și considerată a fi primul atlas de buzunar (nu în sensul clasic al cuvântului) din spațiul germanic. Una dintre cele 17 hărți, realizate în întregime de către umanistul brașovean este dedicată spațiului românesc, reunit sub genericul de Dacia. Moldova și Valahia cunosc pentru prima dată o plasare exactă, iar cetățile de scaun Sossauia/Suceava și Tergouistia/Târgoviște au ca simboluri două cetăți puternice. Și această nouă reprezentare rămâne importantă prin preluarea ei de către umanistul german Sebastian Münster (1488-1552), prieten și corespondent al lui Honterus. El o va folosi în numeroasele ediții ale Geographiei (1540) și Cosmographiei (1544) care au circulat în zeci de ediții și în mii de exemplare.

Un alt set de hărți, unicate sau rarissime, au ca punct comun specificarea faptului că Suceava și Târgoviște apar ca „sedii/scaune ale voievozilor”. Astfel, Giacomo Gastaldi (1500-1566), cel mai însemnat cartograf italian, venețian prin adopție publică în anul 1559 o hartă a Balcanilor, regiune de care Republica Venețiană era prioritar interesată, avându-se în vedere că zona se transformase în teatru de luptă între otomanii lui Soliman Magnificul și habsburgi, iar configurația Europei se schimbase prin transformarea unei părți a Ungariei în pașalâc turcesc. Pe această planșă apare pentru prima dată „Tergoviste del voievoda”.

Pe harta lui Mattheus Zündt, preluată și publicată de olandezul Gerard de Jode (1509-1591) în atlasul *Speculum orbis terrarum* (1578), Târgoviște apare cu aceeași explicație, de unde se poate deduce faptul că expresia se încetățenise. Ca și pe alte creații cartografice contemporane se face o amplă trecere în revistă a bătăliilor dintre austrieci și turci purtate de-a lungul veacurilor.

Războiul desfășurat între creștini și otomani între 1592 și 1605, cunoscut sub numele de „Războiul de 15 ani”, care a antrenat și Țările Române a atras în mod firesc atenția cartografilor. Matthias Quad (1557-1613) publică în anul 1596 la Köln o hartă acoperind zona operațiunilor militare din Balcani; și de această dată Târgoviște apare ca „sedes Voievodae”. Pe lângă stemele inserate, harta conține în medalion portretele lui Rudolf II, ale lui Mahomed III (scris greșit) și ale lui Sigismund Bathory, cărora li se adaugă numeroase texte explicative cu privire la mersul operațiunilor.

Același registru este abordat și de Alexander Mair, care în același an scoate la Augsburg (loc deloc întâmplător având în vedere că acolo își avea reședința familia Fugger, cea care finanța războaiele habsburgilor, primind în schimb însemnate concesiuni miniere, inclusiv în Transilvania) o hartă cu tentă propagandistică, intitulată Transylvaniae, Moldaviae, Valchiaie, remarcabilă și sub aspectul mesajului politic (Dacia Restituta). Pe această creație rarismă, amintind și de recenta biruință repurtată de Mihai Viteazul asupra lui Sinan Pașa, Soczaua/Suceava și Tergiviscia/Târgoviște sunt consemnate drept „sedes voiuodae”.

Începând cu secolul al XVII-lea, Țările Române intră din punct de vedere cartografic într-un con de umbră datorită mutării centrului de greutate spre noile

continente descoperite. În secolul al XVIII-lea, odată cu apariția unor hărți autohtone și cu transformarea Principatelor în teatre de război, cartografia europeană își va îndrepta din nou atenția spre spațiul românesc.

Fig. 1. Nicolaus Cusanus, *Germania Tota Tabella*, Eichstädt, 1491.

Fig. 2. Johannes Honterus, *Rudimenta Cosmographica*, 1542, *Harta Daciei*.

Fig. 3. Alexander Mair, *Transylvanicae, Moldaviae, Valchiae*, Augsburg, 1596, detaliu Valachia.

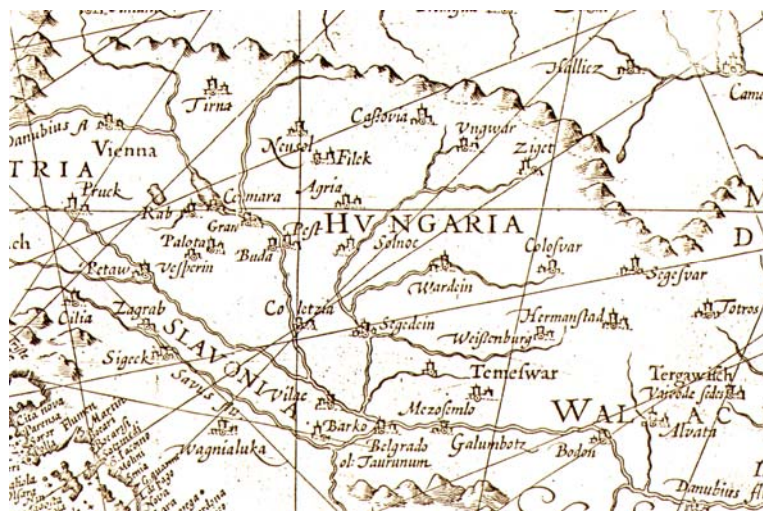

Fig. 4. Willem Blaeuw, *Caertboek van de Midlandtsche Zee*, Amsterdam, 1595 (detaliu)

WALACHIA AND MOLDOVA - IN EARLY
MAP DRAWING REPRESENTATIONS (~1458-1596)

Abstract

Moldavia and Valachia in early cartography (1458-1596)

Early cartographic representations of Moldavia and Valachia can be divided into three main categories:

1. On the maps from Central Europe of Cusanus they appear on the Lower Danube Valachia Magna (Moldova) and Magna Valachia (Valahia);
2. The first correct representation of the two Romanian countries belongs to Johannes Honterus ; this form has been taken and spread by the European cartography in atlases and descriptions of the world (cosmographies);

During the fifteen year war (1529-1605), numerous maps of Valachia and Moldavia appear with Suceava and Targoviste mentioned as headquarters of the local rulers (sedes voievodae).

CÂTEVA PRECIZĂRI REFERITOARE LA *CASA BEILICULUI*
DIN BUCUREȘTI (SEC. XVII-XIX)

CLAUDIU NEAGOE*

Sub domnia prealuminatului domn Alexandru Ipsilanti (1774-1782), orașul București a cunoscut o oarecare înnoire sub aspect edilitar¹. Acest fanariot extrem de cultivat, cu o minte luminată, odată ajuns în scaunul de domnie al Țării Românești, a hotărât să schimbe întrucâtva înfățișarea modestă, rustică, orașului București, care aducea mai degrabă cu un sat de mari dimensiuni². Printre altele, acesta a poruncit să se ridice pe podul Șerban Vodă³, în anul 1775, o casă a Beilicului (*Beylik*)⁴, respectiv o casă unde urmau să fie găzduiți dregătorii sau funcționarii otomani veniți la București cu diferite însărcinări sau porunci⁵. Ulterior, datorită importanței acestui edificiu, Podul Șerban Vodă, unde acesta fusese construit, avea să se numească Podul Beilicului⁶. Denumirea aceasta s-a păstrat mai bine de jumătate de secol, ca dovadă mențiunea serdarului Ștefan Fănuță, cunoscut și sub numele de Zilot Românul, în foaia de zestre

* Universitatea din Pitești.

¹ Claudiu Neagoe, *Din vremea lui Alexandru Vodă Ipsilanti (1774-1782)*, în *Modele culturale și realități cotidiene în societatea românească (secolele XV-XIX)*, vol. coord. de Cl. Neagoe, București, Editura Ars Docendi, 2009, p. 184.

² Lionardo Panzini, *Scrisori din Țara Românească. Scrisoarea din 26 iulie 1776*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, vol. îngrijit de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 214.

³ Cunoscut și sub numele de Calea Giurgiului (D. Papazoglu, *București – orașul populat cu suburbii*, în „Dosarele Historia”, an. 3, 2004, nr. 27, p. 11). Singurul edificiu mai însemnat aflat aici era biserica Sf. Ioan-Nou, ctitorită de Ioniță Croitorul, starostele de boiangii, împreună cu boiangii și cojocarii, în 1756 (<http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sfantul-ioan-nou-67946.html>) iar pe această arteră importantă a orașului București veneau, în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, domnii numiți de către sultanii otomani, precum și trimișii (*capugii*) înaltei Porții cu ordinul de „confirmare” sau de „mazilire” a acestora (vezi Emanuel Bădescu, *Pe Podul Beilicului*, <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/pe-podul-beilicului-3514842/18-nov-2008>).

⁴ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Munteneste și a Moldovei*, traducere de G. Sion, ediție îngrijită de Marian Munteanu, București, 2008, p. 314.

⁵ Ștefan Ionescu, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 309.

⁶ Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, vol. II, *Vocabularul*, București, Editura Librăriei Socec, 1900, p. 44.

lăsată fiicei sale, Elisaveta, la 16 februarie 1853: „podul lui Șerban Vodă, ce să zice și al Beilicului”⁷.

Această denumirea de *Beilic* este, totuși, mai veche de anul 1775. Iată de pildă, la 5 septembrie 1767, jupâneasa Elenița, sora paharnicului Canela, a vindea un loc de casă lui Mihalache vameșul, „la Beilic, lângă Dâmbovița”⁸. Același Mihalache vameșul, cumpăra trei zile mai târziu, la 8 septembrie 1767, de la Ioanichie monah, o a doua casă „la Beilic”⁹.

Coborând însă pe firul cronologic al istoriei, trebuie să remarcăm faptul că, încă din anul 1666¹⁰, pe timpul domniei lui Radu Leon (1664-1669), un călător turc, pe nume Evlia Celebi, consemna pentru întâia oară existența unei „case de musafiri pentru musulmani” în capitala Țării Românești de la București: „Pentru musulmanii veniți din partea padișahului, a marelui vizir și din alte părți, în afara orașului se află un caravanserai, asemenea unui han, cu cincizeci de odăi, așezat dincolo de râul Dâmbovița, la capătul unui pod de lemn”¹¹. Acesta este un serai în interiorul căruia se află un mecat¹², un cimitir separat și o grădină frumoasă. Are îngrijitori aparte, iar bucătarii sunt ghiauri. Tainurile trimise din partea beiului le prepară bucătarii. În partea cealaltă a apei, lângă acest palat, se află o baie frumoasă pentru femei”¹³. Pornind de la aceste informații, o identificare și o localizare exactă a edificiului descris de Evlia Celebi destul de succint¹⁴ pare extrem de dificilă. Același lucru se poate spune și de *carvasara*-ua ridicată în București, în 1733, din porunca lui Grigore al II-lea Ghica¹⁵.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea și în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, domnii fanarioți veniți de la Constantinopol, intrau în București „cu alaiul

⁷ Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, București, Editura Minerva, 1966, p. XC, nota 388.

⁸ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare abreviat DANIC), fond *Mitropolia Țării Românești*, CCVX/18.

⁹ *Ibidem*, CCVX/19.

¹⁰ Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459-1862)*, București, Editura Științifică, 1963, p. 97.

¹¹ Probabil *Podul Turcului* menționat la 8 iunie 1668; vezi George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, București, Editura Academiei, 1961, doc. 59, p. 138.

¹² Lăcaș de rugăciune la turci sau o „biserică turcească, mai mică decât gîmîia”; Lazăr Șăineanu, *op. cit.*, p. 255.

¹³ Evlia Celebi, *Seyahatname (Cartea de călătorii)*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, partea a II-a, îngrijită de Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 716.

¹⁴ Potrivit cercetărilor de până acum, față de care manifestăm însă unele rezerve, acest prim *beilic* sau hanul unde erau găzduiți trimișii oficiali turci s-ar fi aflat pe Podul Șerban Vodă, zis mai târziu Podul Beilicului, lângă mănăstirea Sf. Ecaterina; Nicolae Vătămănuș, *Băile din București în veacurile al XVI-lea – al XVIII-lea*, în „Igiena”, nr. 4, 1960, p. 361; M. M. Alexandrescu-Dersca, *Despre regimul supușilor otomani în Țara Românească în veacul al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, an. XIV, 1961, nr. 1, p. 101; George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990, p. 269.

¹⁵ [Mihail banul Cantacuzino], *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774*, ediția Frații Tunusli, traducere de G. Sion, București, Tipografia Națională Ștefan Razidescu, 1863, p. 156.

obinuit pă podul lui Șerban Vodă¹⁶. Pe de altă parte, dregătorii și trimișii Înaltei Porți ajunși la București cu porunci oficiale sau în trecere prin Țara Românească se bucurau din partea domnilor fanarioți de găzduire (*konak*), hrană (*zakhire hakki*) și transport (*olak*), iar cei de rang înalt primeau și daruri (*peşkeş*)¹⁷. Nu de puține ori însă, cei trimiși să încaseze tributul sau haraciul (*kharac*) își prelungeau șederea în București până la patru luni pe an, bineînțeles pe cheltuiala Visteriei¹⁸.

Foarte probabil, aici, în Casa Beilicului, a fost găzduit, în toamna anului 1777, și acel capugiu (*capugi-başı*) al Porții, venit la București cu o gardă de 50 de bostangii împărătești, pentru a-l înștiința pe vodă Ipsilanti despre semnarea actului preliminar al păcii cu Rusia¹⁹. Douăzeci și doi de ani mai târziu, în 1799, capugiul otoman, respectiv „Stavri caftangiu de Țarigrad”²⁰, trimis de la Poartă cu poruncă să-l mazilească și să-l execute pe Constantin vodă Hangerli (1797-1799), atunci când a ajuns la București „au mersu la hanu Beilicului, după obicei”²¹.

De cele mai multe ori, dregătorii otomani veneau de la Poartă însoțiți de un număr mare de beșlii turci, ceea ce îl făcea pe domn să dispună evacuarea caselor de pe partea stângă a Podului Mogoșoaiei, așa cum s-a întâmplat de pildă în vremea lui Mihai Suțu (1791-1793)²². Întreținerea acestora era, fără îndoială, costisitoare și adeseori pusă pe seama orășenilor. Pentru a ușura întrucâtva această povară, Constantin Hangerli a impus negustorilor bucureșteni, la 5 februarie 1798, o „cislă”, aceștia urmând să asigure așternuturi și mobile pentru odăile în care domnul avea să-i găzduiască pe trimișii Înaltei Porți²³.

În timpul ocupației militare otomane asupra Bucureștilor, la 1821, meșteșugarul Ioan Dobrescu avea să consemneze, printre altele, despre omorârea unui nefer arnăut de către turci la Beilic (23 mai 1821)²⁴. Potrivit unei însemnări, la 23 aprilie 1823, de ziua Sf. Gheorghe, pe Podul Beilicului ar fi ars, în urma unui incendiu, 419 case²⁵. Doi ani mai târziu, la 13 august 1825, după ce un incendiu a distrus Curtea domnească, din porunca lui Grigore al IV-lea Ghica „s-au mutat divanul în casele de la beilic”²⁶.

¹⁶ Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*, București, 1947, p. 32.

¹⁷ M. M. Alexandrescu-Dersca, *op. cit.*, în loc. cit., p. 100.

¹⁸ *Ibidem*, p. 101.

¹⁹ Lionardo Panzini, *Scrisori din Țara Românească. Scrisoarea din 23 octombrie 1777*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, p. 224.

²⁰ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 33.

²¹ Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf, 1764-1815*, ediție de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei, 1987, p. 75.

²² M. M. Alexandrescu-Dersca, *op. cit.*, p. 102. La 3 ianuarie 1793, Panaghiotis Kodrikas, secretarul lui Mihai vodă Suțu, consemna succint despre sosirea în București a unui „capu-oglan” cu vestea trecerii domnului muntean din Țara Românească în Moldova și a domnului moldovean, Alexandru Moruzi, în Țara Românească; Panaghiotis Kodrikas, *Efemeride*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a II-a, p. 1054.

²³ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. VII, București, 1894, p. 212.

²⁴ Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, 1966, p. 321.

²⁵ Idem, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 235, nr. 14.

²⁶ Idem, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în loc. cit., p. 371.

În timpul administrației ruse în Țara Românească, mai precis la 28 martie 1832, apare menționată „mahalaua Podul Beilicului”²⁷. Pe vremea lui Alexandru Dimitrie Ghica, la 24 octombrie 1840, Elena, soția lui Nicolae Tepeghiozu vindea Ecaterinei, soția serdarului Jianu o casă de piatră „la Beilic”²⁸.

Potrivit lui Lazăr Șăineanu, prin beilic (*beilicciū*) se mai înțelegea și o dijmă pe oi, pe care negustorii turci le luau pentru aprovizionarea Constantinopolului²⁹. Potrivit mărturiei colonelului rus Ivan Petrovici Liprandi, pe vremea domnilor fanarioți beilicul „a constituit unul din cele mai bogate izvoare de profit personal a domnului, al vistierului, al unor boieri din divan și al altora”³⁰. Așa se explică de ce la 1821, printr-un memoriu, boierii munteni au cerut Porții o reglementare sub acest aspect (Pontul 20): „Beilicci-bașa să nu mai aibă voie să aducă cu dânsul mai mulți oameni decât șaptesprezece pazarghideni, pe carii să-i orânduiască la 17 județe, și cu oameni de ai isprăvnicatului să strângă oile ce sunt orânduite numai cu fiat [tarif], dându-le isprăvnicatul ciobanii trebuincioși, care ciobani să ducă oile numai până la Dunăre și să se întoarcă înapoi, însă ciobanii să nu aibă arme”³¹.

SOME CONSIDERTIONS REGARDING THE *BEYLIK* FROM BUCHAREST (THE 17-TH – THE 19-TH CENTURIES)

Abstract

A too little known edifice (because of the scarce information) is that of the “house for guests” (*Beylik*) used for the Ottoman office workers who came to Bucharest to communicate orders from Istanbul or for solving some problems regarding the Ottomans spread around the country.

This “house for guests” is attested at the first half of the 17-th century. It was situated on the main access ways of Bucharest: Podul Șerban Vodă. Both the Phanariot and the local princes payed attention to this edifice, in order to offer the best condition of staying for the Ottoman high officials coming to Walachia.

²⁷ DANIC, fond *Mitropolia Țării Românești*, ms. 163, f. 12v.

²⁸ *Ibidem*, ms. 146, f. 3.

²⁹ Lazăr Șăineanu, *op. cit.*, p. 44.

³⁰ Ivan Petrovici Liprandi, *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. V, *Izvoare narative*, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, Editura Academiei Române, 1962, p. 353.

³¹ Ioan Dârzeanu, biv vel serdar, *Revoluțiunea de la 1821*, în *DIR. Răscoala din 1821. Izvoare narative*, vol. V, p. 126.

ARHEOLOGIE

ῥΗΛΙΣ

DESPRE O MAI VECHE DISPUTĂ ISTORIOGRAFICĂ ȘI IMPLICAȚIILE SALE ARGEȘENE

DRAGOȘ MĂNDESCU*

Evenimentul politic major ce marchează debutul sec. al III-lea a.Chr. în nordul Peninsulei Balcanice în general și la Dunărea de Jos în special a fost confruntarea dintre basileul local Dromichaïtes și proaspătul rege al Thraciei – Lysimach (Fig. 1). Izvorul istoric de bază rămâne Diodor (XXI, 12), însă conflictul mai este amintit și în

Fig. 1. Lysimach, regele Thraciei (bust, copie de epocă romană).

alte surse (Strabo, Trogus, Polybius, Polyainos, Pausanias, Memnon). La Diodor, întreaga narațiune a evenimentului este îndreptată spre punctul culminant, scena ospățului de la Helis, care este însă un loc comun în literatura antică, cu valențe vădit moralizatoare¹.

Ca mobil al conflictului putem bănuî disputa asupra unor teritorii de la Dunărea de Jos (Dromichaïtes, „rege get cu posesiuni pe ambele maluri ale Dunării”², revendicând, poate, unele capete de pod de pe malul drept al fluviului³) sau / și eventualul sprijin pe care dinastul get îl acordă programului politic anti-macedonean al cetățîilor pontice⁴, revolta acestora fiind de puțină vreme înăbușită de Lisimach (313 a.Chr.).

Într-o primă campanie petrecută pe la 300 a.Chr., Agathokles, fiul lui Lysimach, este înfrânt, însă cruțat de Dromichaïtes, iar într-o a doua campanie (292 a.Chr.), însuși vârstnicul rege al Thraciei s-a aflat în fruntea trupelor. Asupra localizării teatrului de operațiuni (la sudul sau la nordul Dunării) păreri sunt împărțite în istoriografia modernă, nu de puține ori simțindu-se amprenta concepțiilor școlilor istorico-

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ A. Vulpe, *Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane*, în „Revista Istorică”, 32, 1979, 12, p. 2275, nota 35.

² Idem, *Istoria și civilizația spațiului carpato-dunărean între mijlocul secolului al VII-lea și începutul secolului al III-lea a.Chr.*, în *Istoria românilor*, I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate* (coord. M. Petrescu-Dâmbovița, A. Vulpe), București, 2001, p. 462.

³ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 62.

⁴ A. Vulpe, *Istoria și civilizația...*, p. 461.

arheologice naționale; cert este că în timp ce toate celelalte izvoare tac în această privință, numai Strabo (VII, 3, 4) sugerează că Lysimach ar fi trecut fluviul. Surprinsă și capturată, oastea lui Lysimach este dusă de geții lui Dromichaites în reședința de la Helis, unde va fi semnat un tratat între cele două părți, întărit și printr-o căsătorie politică⁵.

Localizarea cetății Helis (Ἡλῖς - probabil un nume corupt sau grecizat⁶) a fost și este în continuare o problemă intens disputată în literatură, miza principală fiind, în ultimă instanță, situarea teritorială a formațiunii politice condusă de Dromichaites.

Fig. 2. Svestari (Bulgaria), tumulul Ghinina, mormânt atribuit de unii arheologi bulgari basileului Dromichaites.

În literatura istorică și arheologică românească, propunerile de localizare geografică merg de la situații generale („unde în partea stângă a fluviului”⁷, „unde în Câmpia Munteniei”⁸, „unde pe cursul Argeșului”⁹) până la cele punctuale, exprimate mai mult sau mai puțin voalat – de exemplu la Crăsani¹⁰, la

⁵ A. Avram, *Legământul de la Helis* (Diodor 21, 12, 2-6), în „Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos”, 3-4, 1987, p. 185-188.

⁶ A. Vulpe, *Istoria și civilizația...*, p. 463.

⁷ Idem, *Puncte de vedere...*, p. 2275.

⁸ D. Berciu în D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei, I, Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, Bibliotheca Historica Romaniae 2, București, 1965, p. 134.

⁹ C. Daicoviciu, *Țara lui Dromichaites*, în *Emlékkönyv Kelemen Lajos*, Cluj-Napoca, 1957, p. 182.

¹⁰ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 63, 216.

Poiana pe Siret¹¹ sau la Zimnicea¹². Pentru arheologia bulgară nu mai încapă nici o îndoială că Helisul este le Sveštari, în nord-estul Bulgariei (rezervația arheologică Sboryanovo, obștina Isperih, oblastul Razgrad), unii arheologi fiind siguri că în impresionanta necropolă tumulară a respectivei rezervații arheologice au descoperit chiar și mormântul lui Dromichaïtes¹³ (Fig. 2). Cât privește opinia reprezentanților arheologiei ex-sovietice, conflictul dintre geți și Lysimach s-ar fi desfășurat în „pustiul getic” (Bugeac), iar Helis trebuie localizat în zona de silvostepă a Moldovei¹⁴. Cum am arătat, printre locațiile presupuse ale centrului stăpânirii lui Dromichaïtes s-a numărat și zona Argeșului. Cum s-a ajuns la aceasta? Opinia a fost emisă de Constantin Daicoviciu, pentru care episodul confruntării de la începutul sec. III a.Chr. dintre basileul get Dromichaïtes și Lysimach trebuie localizat undeva pe cursul Argeșului, iar cetatea Helis, reședința centrului de putere condus de Dromichaïtes, trebuie căutată tot aici¹⁵. Această idee se sprijină pe reinterpretarea unui pasaj din opera lui Polybios (fragm. 102, ed. Büttner-Wobst), referitor la acest conflict, unde Dromichaïtes este prezentat drept... „rege al odrysilor” (βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν). Or, „rege” al odrysilor sud-balcanici nu putea fi altcineva, în această perioadă, decât tocmai Lysimachos (acesta devenise de la 306 a.Chr. rege al Thraciei), iar titlul respectiv atribuit lui Dromichaïtes s-ar fi datorat unei transcrieri / copieri ulterioare eronate a demnității reale a acestuia, și anume „rege al ordessilor (ordessensilor)” (*Ὀρδησσενσιοι), adică al geților de pe Ordessos, vechiul nume al râului Argeș menționat de Herodot (*Historiae*, IV, 48)¹⁶.

Îmbrățișată de unii cercetători, fie în virtutea unei tradiții de școală istoriografică¹⁷, fie dintr-un soi de patriotism local¹⁸, această teorie nu a reprezentat decât o „ipoteză discutabilă” pentru alții, și ne referim aici în special la Radu Vulpe, savant ce a avut în permanență în centrul atenției valea Argeșului prin cercetarea arheologică fructuoasă a importanței dăve getice de la Popești (jud. Giurgiu). Radu Vulpe rămâne fidel concepției magistrului său, Vasile Pârvan, conform căreia numele râului Argeș trebuie să fi fost foarte apropiat de cel actual, și anume **Argesis*, iar forma *Ordessos* transmisă de Herodot nu ar fi decât o alterare eleno-scitică a hidronimului getic¹⁹. Astfel, prezentarea lui Dromichaïtes de către Polybios drept „rege al ordessensilor” și confuzia copistului ignorant „ordessensi (ordessi) - odrysi” (elementele pe care se întemeia ipoteza Daicoviciu) nu ar mai fi justificate²⁰.

¹¹ C. Preda, s. v. *Helis*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României* (coor. C. Preda), II (D-L), București, 1996, p. 225-226.

¹² M. Chițescu, *O monedă a orașului Alopeconnesos (Chersonesul Tracic) descoperită la Zimnicea*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, 23, 1972, 2, p. 299-306.

¹³ T. Stoyanov, *Who was buried in the caryatid's tomb at Sveshtari?*, în „Thracia”, 12, 1988, p. 103-107.

¹⁴ A. I. Meljukova, *Skifija i frakijskij mir*, Moscova, 1979, p. 268; I. T. Niculiță, *Severnăie frakiiji v VI-I vv. do n.e.*, Chișinău, 1987, p. 84.

¹⁵ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 179-182.

¹⁶ C. C. Petolescu, *Originea numelui râului Argeș*, în „Argesis”, 10, 2001, p. 21-23.

¹⁷ H. Daicoviciu, *Dacii*, ediția I, București, 1965, p. 68.

¹⁸ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, București, 1988, p. 42-43.

¹⁹ V. Pârvan, *Nume de râuri daco-scitice*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, 3, 1923, 1, p. 12-16.

²⁰ R. Vulpe, *Le Gète Burébista, chef de tous les Gêto-Daces*, în *Studia Thracologica*, București, 1976, p. 57 și nota 31.

Ἡλις

ABOUT AN OLD HISTORIOGRAPHIC DISPUTE AND
ITS IMPLICATIONS IN THE ARGEȘ COUNTY

Abstract

The present paper discusses the various viewpoints about the exact place where the walled city Helis was situated. The early historical sources present this walled city as the residence of the basileu Dromichaïtes, the hero of the battle versus Lysimach, the king of Thracia in the first years of the 3-rd century BC. The location of this walled city by the today historians and archaeologists is tributary to the conceptions of the national history-archaeological schools. The main stake is the territorial location of the political group led by Dromichaïtes. Among the supposed location was also the Argeș area. This idea is based upon a passage from the work of Polybios where Dromichaïtes is presented as „the king of the odryses/ordesses”.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA VECHEA BISERICĂ DIN
SATUL ZIDURILE, COMUNA MOZĂCENI, JUDEȚUL ARGEȘ

SPIRIDON CRISTOCEA*
ROMEO MASCHIO

La circa 1 km nord de vatra actuală a satului Zidurile, pe terasa (Fig. 1) care se ridică la răsărit de Valea Dâmbovnicului¹ se mai păstrează încă ruinele unei construcții de la care și-a luat numele și localitatea² pe teritoriul căreia se află. Din vechea construcție se mai păstrează în picioare două fragmente de ziduri: unul în partea de sud-vest și celălalt în nord-vest ce făceau parte din pereții de sud, nord și vest ai unei clădiri de mult dispărute. De asemenea, pe latura de sud și nord, la est de fragmentele de ziduri aflate în picioare, se află prăbușite două fragmente de zidărie ce provin tot din vechea construcție (Fig. 1).

Fig. 1. Fragmente din zidăria bisericii (elevație).

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Locuitorii din satele pe unde trece această apă a numesc „Drâmbovnic“.

² Cu excepția localității Cetățeni, de pe Valea Dâmboviței, care și-a luat numele de la cetatea care a existat cândva aici, Zidurile este singurul sat din județul Argeș a cărui denumire provine de la aceste vestigii aflate pe raza sa.

Fragmentele de ziduri aflate în picioare, cu înălțimea de circa 1,10-1,20 m și lățimea de 1,20 m, sunt făcute din cărămidă (28 cm x 13,5 cm x 4-4,5 cm; 28 cm x 13-13,5 cm x 4 cm) bine lucrată, de culoare roșiatică, mortarul folosit fiind destul de dur. În afară de cele două cărămizi pe care le-am desprins din zidurile aflate în picioare, am recuperat din secțiuni patru fragmente de cărămidă care se deosebesc de celelalte atât prin dimensiuni (12,5 cm x 9 cm x 3,5-4 cm; 10,5 cm x 9 cm x 3,5 -3,7 cm; 10 cm x 9 cm x 3,5 cm; 10,5 cm x 9,5 cm x 4 cm) cât și prin formă, pentru că unul din capete este semicircular. Spre deosebire de cărămizile dreptunghiulare, cele cu capăt semicircular au fost folosite, credem, la realizarea unor elemente decorative ale fațadei, probabil un brâu. Aceeași destinație a avut-o, probabil, fragmentul de cărămidă care pe una din fețe prezintă o adâncitură pe toată suprafața.

Menționăm că în cercetarea din 1988 am recuperat și un fragment dintr-o cărămidă dreptunghiulară care are pe o față o inscripție în limba română cu alfabet chirilic, dispusă pe trei rânduri, care ne va ajuta la datarea construcției. Din păcate, doar inscripția de pe rândul trei poate fi descifrată, fiind vorba de numele unei femei, „Виша” (Vișa). Facem mențiunea că inscripțiile au fost realizate pe lutul moale, înainte de arderea cărămizii, deci înainte de construirea bisericii.

Trecerea timpului, cutremurele, intemperiiile naturale, dar și răutatea oamenilor, au contribuit la ruinarea clădirii, după ce la un moment dat n-a mai fost folosită. Astfel, arheologul Ion Nania consemnează că în „vara anului 1940, încă mai impresionau zidurile pline de măreție”, iar „cutremurul devastator din noaptea 9/10 noiembrie 1940 le înjumătățește măreția”³.

În afară de faptul că sătenii, neștiind, despre ce construcție este vorba, au desprins din ziduri cărămidă pentru a-și realiza propriile lor construcții, locul pe care se află ele a trezit interesul așa-zișilor căutători de comori. Astfel, același Ion Nania menționează că „în septembrie 1957, spre sud de zidurile prăbușite, a avut loc o profanare a căutătorilor de comori, două craniile umane, vertebre și coaste constituiau dovada clară a nelegiurii”⁴.

Plantarea terasei cu viță de vie a distrus, de asemenea, depunerile arheologice până la o anumită cotă. Ion Nania, care între 1967 și 1970 a fost profesor de istorie la Mozacu, com. Negrași, a cercetat cu regularitate zona, consemnând: „Doar 6-9 mp din interiorul zidurilor bisericii rămăseseră neplantați cu viță; era o zonă răvășită de căutătorii de comori. Tot teritoriul cetății⁵ a fost săpat la adâncimea de 0,60 m, iar pantele abrupte, săpate și mai adânc, au fost amenajate în trepte. Nu am găsit nici un ciob în acești ani”⁶.

Plantarea viței de vie, ca și acțiunile căutătorilor de comori, au contribuit la îndepărtarea și distrugerea depunerilor arheologice, astfel că cercetările au fost private de constatări care în condiții normale de desfășurare ar fi contribuit la elucidarea unora din problemele pe care le ridică aceste vestigii.

³ Ion Nania, *Mozăcenii. O veche așezare din fosta țară Vlașca*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004, p. 156.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Ion Nania consideră că în această zonă s-ar fi aflat „Cetatea lui Bucur”, afirmație la care noi nu ne raliem. Vezi: Ion Nania, *op. cit.*, p. 156.

⁶ *Ibidem*, p. 157.

Investigațiile arheologice desfășurate în două etape, în 1988 și în 2001, au avut ca obiectiv, printre altele, stabilirea destinației construcției care a existat aici, ca și a perioadei când a fost construită. În acest scop a fost trasată o secțiune principală, S1, pe axul longitudinal al clădirii, urmată de altele complementare (Fig. 2). Constatările și descoperirea unor morminte în timpul cercetărilor arheologice ne-au permis să apreciem că această construcție a fost o biserică care a existat o anumită perioadă de timp.

Fig. 2. Secțiunea 1.

Înainte de a prezenta planul și alte constatări pe marginea acestei construcții, facem precizarea că ea prezintă o particularitate pe care nu am întâlnit-o la nici una din cele 22 de biserici pe care le-am cercetat arheologic în decursul anilor⁷. Dacă la aceste biserici cercetate fundațiile erau, de regulă, din bolovani sau din bolovani cu fragmente de cărămidă, iar în cazul celor din lemn, din cărămidă, fundații care aveau, în funcție de natura solului și de locul pe care erau construite, o anumită adâncime, acest locaș face excepție. În șanțul pe care l-au săpat pe tot traseul bisericii, adâncimea fiind de circa 0,80 m, constructorii, în loc să realizeze o fundație din bolovani, au așezat o umplutură din fragmente foarte mici de cărămidă și mortar, dar care nu s-a cimentat, peste care au ridicat elevația (Fig. 3).

Într-adevăr, în această zonă nu se găsesc bolovani, dar puteau fi aduși din altă parte. De asemenea, se putea face o fundație din cărămidă, care, așa cum am precizat mai înainte, este de foarte bună calitate, iar mortarul are o duritate asemănătoare, aproape, cu cimentul. Credem că apelând la această soluție, constructorii au socotit că locașul poate rezista mai bine la cutremure.

Secțiunile practice ne-au permis reconstituirea planului⁸ bisericii care era în formă de navă, cu trei compartimente (altar, naos și pronaos), absida altarului fiind semicirculară, atât în interior cât și în exterior. Dacă între naos și pronaos exista o fundație pentru delimitarea acestor compartimente, între altar și naos nu a existat așa ceva (Fig. 4).

O dată cu reconstituirea planului s-au stabilit și dimensiunile locașului. Nu știm ce l-a determinat pe Ion Nania să vorbească de „ruinele uriașei biserici”⁹, căci ea se încadrează în rândul celor de mărime medie. Astfel, biserica avea, în exterior, 14 m lungime și 7,80 m lățime, pronaosul fiind de 4,75 x 4,70, iar naosul de 5 x 4,70, în interior (Fig 5).

Fig. 3. Secțiunea 2.
Fragment de fundație și elevație.

⁷ Singur sau în colaborare cu alți arheologi am efectuat cercetări la următoarele biserici din județul Argeș: Glavacioc (mănăstire), Trivalea (schit), Tutana (mănăstire), Râncăcioc (mănăstire), Vieroș (mănăstire), Bascovele (schit), Retevoiești, Meculești (Pitești), Vlădești, Cepari, Domnești, Bucșenești (Corbeni), Drujești (Curtea de Argeș), Botușari (Curtea de Argeș), Turculești (Călinești), Fundeni (Câmpulung), Gorganu (Călinești), Cetățeni, Băjești, Robaia (schit), Schiau (Bascov). De asemenea am efectuat cercetări la biserica mănăstirii Plăviceni din jud. Teleorman.

⁸⁸ Biserica de la Zidurile este asemănătoare ca plan cu cea de la Cernica (Iezărul), unde au fost descoperite mai multe morminte cu antebrațele pe claviculă. Vezi: Gheorghe Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind satul medieval muntean*, în „S. C. I. V.”, IV, 1963, nr. 2, p. 361-394.

⁹ Ion Nania, *op. cit.*, p. 321.

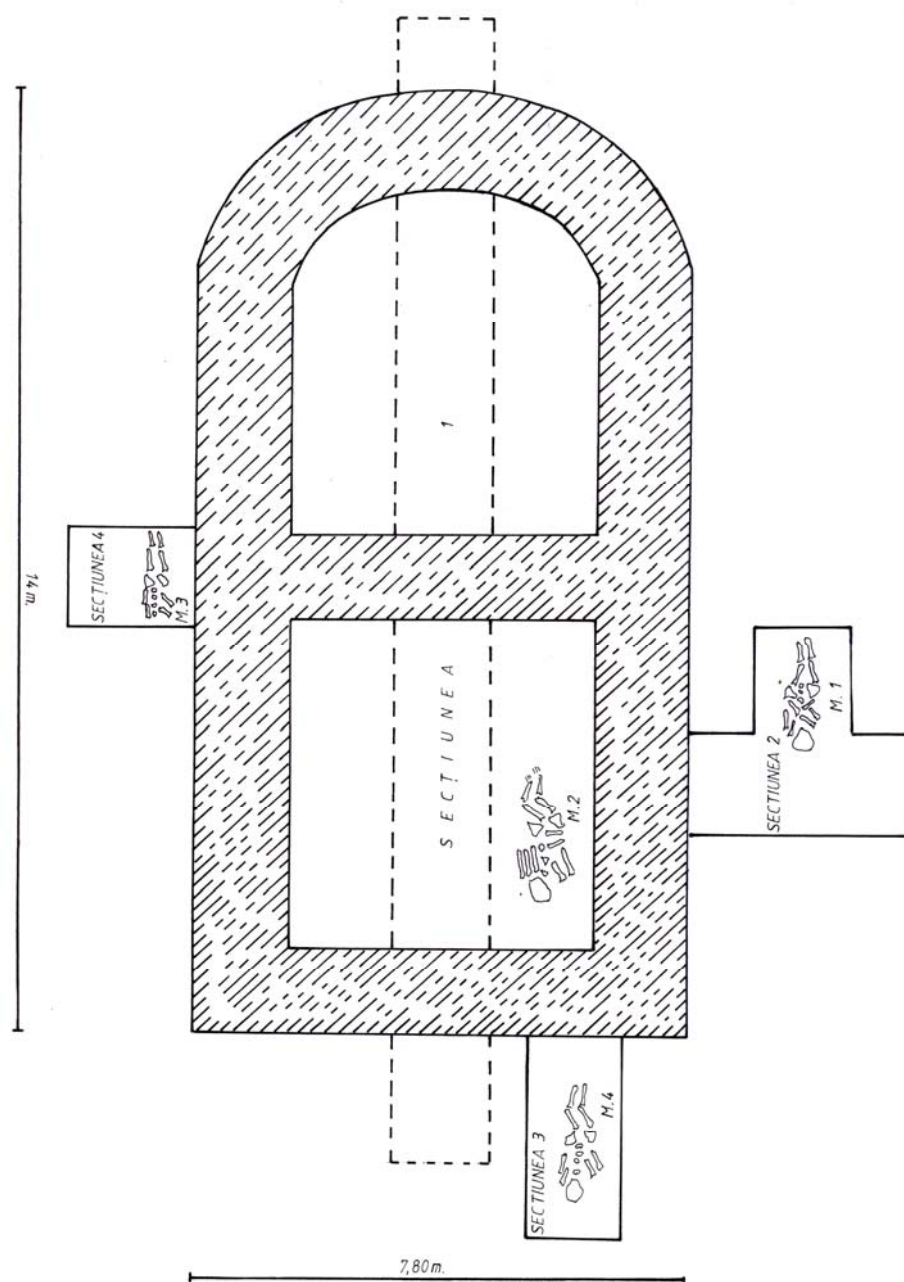

Fig. 3. Planul bisericii Zidurile, comuna Mozăceni, județul Argeș, secolul al XVI-lea.
Cercetări arheologice 1988, 2001. Scara 1:50.

Fig. 5. Fragment din fundația de nord-est a bisericii.

bazin. Membrul superior stâng avea brațul pe lângă corp, iar antebrațul era îndoit spre umăr, suprapus peste humerus, palma fiind așezată pe claviculă. Asemenea morminte au fost descoperite în timpul cercetărilor arheologice efectuate la Cernica¹⁰, Străulești¹¹ sau în zona Muscelului, la bisericile Fundeni, Schei, Sf. Gheorghe (Câmpulung) și Lerești¹². Astfel, în unele mormintele cercetate aici cei înhumați aveau antebrațele, sau numai unul din ele, îndoite din cot și așezate pe claviculă. Gheorghe Cantacuzino consideră că în cimitirul de la Iezărul (Cernica) „avem de a face cu o populație străină, imigrată în perioada feudală în ținutul Dunării de Jos, unde fiind creștinată și asimilată de populația românească, s-a înmormântat în același cimitir, dar a păstrat tradiții vechi în ritualul ei funerar”¹³. La rândul său, Flaminu Mărtzu atribuie aceste morminte descoperite la Câmpulung „bogomililor asimilați de locuitorii orașului, dar care au păstrat tradițional vechile particularități funerare”¹⁴.

În jurul bisericii a existat și un cimitir, căci în secțiunile practicate am descoperit câteva morminte. Din păcate, la nici unul din morți nu am găsit inventar funerar, nici măcar moneda care ar fi trebuit să fie legată de unul din degetele mortului, și nici urme de cosciug. Dacă mormântul nr. 2 aparținea unui copil, celelalte trei erau ale unor adulți. Scheletul copilului era întins orizontal, cu fața spre răsărit, cu brațele pe lângă corp și antebrațele așezate pe abdomen. Cele ale adulților (M1 și M3) prezintă o particularitate față de al copilului, în sensul că antebrațul stâng era îndoit din cot, suprapus peste humerus, palma fiind așezată pe claviculă (Fig. 6).

Mormântul nr. 4 se deosebește însă și mai mult de celelalte, prin poziția pe care o avea scheletul (Fig. 7). În mormântat la o adâncime de -1,40 m față de nivelul actual de călcare, mortul avea capul căzut spre stânga, picioarele fiind îndoite într-un unghi de circa 45 de grade și aplecate spre stânga, încât și oasele bazinului au fost deplasate în această direcție. Membrul superior drept avea brațul pe lângă corp, iar antebrațul îndoit din cot, în unghi drept, era așezat pe

¹⁰ Gheorghe Cantacuzino, *op. cit.*, p. 378-379.

¹¹ Panait I. Panait, *Așezarea medievală Măicănești*, în „Cercetări arheologice în București”, Muzeul București, II, 1965, p. 197.

¹² Flaminu Mărtzu, *Prezențe arheologice bogomilice în zona Câmpulung-Muscel, județul Argeș*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1969, p. 219-229.

¹³ Gheorghe Cantacuzino, *op. cit.*, p. 378-379.

¹⁴ Flaminu Mărtzu, *op. cit.*, p. 229.

Fig. 6. Mormântul nr. 1.

Fig. 7. Mormântul nr. 4.

Dacă morminte cu antebrățele sau numai unul din ele îndoite și așezate pe claviculă au fost descoperite în mai multe necropole, schelete cu picioarele îndoite și aplecate spre stânga au fost cercetate mai puțin. Astfel, în necropola de la Vadul Anei, com. Brănești, jud. Ilfov, datând din secolul al XVI-lea, mormintele 272 și 188 prezintă această particularitate¹⁵, ca și mormântul nr. 5 de la Piua Petri, com. Giurgeni, jud. Ialomița¹⁶.

O poziție asemănătoare a scheletului a fost întâlnită la Târgoviște în Secțiunea IC/76 unde M2 prezintă o „poziție culcat pe stânga, membrele inferioare îndoite (pentru a încăpea în groapă!) și brațele ușor flectate, palma stângă spre bazin“. Aparținând unui personaj mort și înhumat în împrejurări dramatice, poziția a fost dispusă, potrivit autorilor, în funcție de spațiu și nu de apartenența la un anumit rit¹⁷.

Prezența acestor particularități în poziția morților de la Zidurile, cu antebrățul stâng suprapus pe humerus, cu palma pe claviculă (M1, M3) și cu picioarele îndoite și aplecate spre stânga (M4), ne îndreptățește să afirmăm că cei înhumați nu aparțineau ritului ortodox, ei prezentând unele asemănări cu poziția scheletelor aparținând bogomililor imigrați din sudul Dunării.

¹⁵ Cercetare arheologică efectuată de Anca Păunescu și S. Teodor, rezultatele fiind în curs de publicare.

¹⁶ Informație de la arheologul Anca Păunescu, de la Muzeul Național de Istorie a României, care efectuează cercetări în această rezervație.

¹⁷ Nicolae Constantinescu (coordonator), Corneliu Ionescu, Petru Diaconescu, Venera Rădulescu, *Târgoviște Reședința voievoдалă 1400-1700 Cercetări arheologice (1961-1986)*, Editura Cetatea de Scaun, 2008-2009, p. 106-107, fig. 58 ilustrații.

Fig. 8. Fragment de cărămidă cu inscripția chirilică „Vișa”.

După cum am menționat, mormintele cercetate nu conțineau nici un fel de inventar funerar, iar materialul arheologic colectat în timpul investigațiilor este aproape inexistent. Plantarea terasei cu viță de vie, ca și acțiunile căutătorilor de comori, despre care am vorbit mai înainte, sunt câteva din cauzele care dus la distrugerea sau îndepărtarea elementelor care să ne faciliteze datarea bisericii. În afară de planul bisericii și de cărămida pe care este inscripționat cu alfabet chirilic numele „Vișa”, elementele de datare sunt aproape inexistente (Fig. 8). Având în vedere faptul că inscripția cu numele „Vișa” de pe cărămidă aparține prin duct secolului al XVI-lea, considerăm că biserica a fost construită în această perioadă¹⁸ și că ea a existat până în secolul al XVIII-lea sau începutul celui de al XIX-lea.

Aceeași incertitudine persistă și în privința celui sau celor care au construit locașul. Este greu de crezut că o comunitate sătească a avut forța materială să ridice o construcție din cărămidă, într-o perioadă când majoritatea locașurilor bisericesti rurale erau din lemn. Numai cercetarea amplă a terasei pe care a fost ridicată biserica și a cimitirului din jurul ei ar putea furniza date care să ne indice dacă a fost vorba de o ctitorie sătească sau una monahală, după cum informații prețioase ar reieși din investigarea amplă a necropolei din jurul locașului. În orice caz, cercetările de la Zidurile ne-au oferit date importante despre un monument de cult necunoscut, îmbogățindu-se astfel cunoștințele despre arhitectura românească a secolului al XVI-lea.

THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FROM THE OLD CHURCH FROM THE VILLAGE ZIDURILE, MOZĂCENI PARISH, ARGEȘ COUNTY

Abstract

The archaeological researches performed by the archaeologists of the Argeș County Museum in 1988 and 2001 on the plateau from the village Zidurile revealed the foundation of a church from the 16-th century and some interesting tombs because of the burial rituals.

¹⁸ Referindu-se la o acțiune a căutătorilor de comori, în septembrie 1957, când aceștia au profanat câteva morminte, Ion Nania menționează că a recuperat de la locul „nelegiurii” două monede ungurești, una din ele fiind bătută în 1507 de regele Ungariei Vladislav al II-lea, fapt care l-a făcut să afirme că „biserica era construită... înainte de sfârșitul secolului al XV-lea” (Ion Nania, *op. cit.*, p. 156).

ISTORIE MEDIEVALĂ

R E M E M B E R

O DIVERSIUNE ÎN ISTORIOGRAFIE SAU OASTE DE ȚARĂ
ȘI MERCENARI ÎN „BĂTĂLIA PENTRU ROVINE”.
PRECIZĂRI ȘI MĂRTURII DIN ANII 1986-1988

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Cine uită, nu merită...

Nicolae Iorga

Cuvintele nu cunosc rușinea...

Sextil Pușcariu

În ultimii ani s-a conturat, vădit lucru, un deosebit interes față de cele petrecute pe pământul argeșean în trecutul său medieval - mai exact, atât din *unghi strict factologic* (pe alocuri, însă, sfidându-se mărturia izvoarelor), cât mai cu seamă din perspectivă cronologică. Nu e deci de mirare, că în demersurile la care fac aluzie se împletesc opinii dintre cele mai felurite, valoric, îndeosebi când se discută și se încearcă aprofundarea tematicii **Marilor bătălii** care s-au desfășurat în acest spațiu istoric. Explicabil, altminteri, accentul cade pe momentul - 1330 (sau, mai degrabă, pe epopeea denumită din neștiință „Posada”), la concurență (dacă nu chiar *ex-aequo*) cu mult mai controversatul moment - Rovine. Ambele, ca temă/subiect de analiză, discuții și concluzii au umplut pagini întregi în diverse publicații, inclusiv în Revista de față, datorate deopotrivă unor avizați în materie (între care sunt în drept a mă considera¹...), dar și unor diletanți - cazul intervențiilor din ultimele două numere și asupra cărora nu e cazul să insist, fiind totalmente neavenite. (De asemenea, fiind vorba de același context tematic, trec repede și peste o fugară diatribă din partea unui autor - ea dovedind nimic altceva decât repetate frustrări).

Mai puțin cunoscute, uitate de-a binelea (unele) sau discret actualizate (altele) sunt însă împrejurările - mai degrabă: culisele (dacă nu chiar malversațiile, incredibile!!) care au dat naștere între altele, **cu exact un sfert de veac în urmă**, unui agresiv **curent istoriografic, în bună parte și de nuanță protocronistă**, grefat (evident propagandistic!) pe un moment de reală importanță din istoria națională - **înscăunarea lui Mircea cel Bătrân ca Domn al Țării Românești (600 de ani: 26**

* Institutul de Arheologie „Vasile Părvan”, București.

¹ Consider că nu este cazul să expun, acum și aici, strădaniile subsemnatului, îndreptate ani în șir spre studiul aprofundat al spațiului istoric argeșean. Trimiteri de circumstanță, necesare înțelegerii contextului, în notele următoare.

septembrie 1386/1986). Prilej considerat cât se poate de nimerit de a exalta faptele de arme ale voievodului, cu precădere **momentul - Rovine** (la modul specific epocii totalitare, dar cu mijloace forjate ad-hoc și în răspăr cu documentația istorică, fiind mobilizate - ca să ne situăm în cadrul tematic de față, felurite cete combatante: oaste de tară, de strânsură și mai ales mercenari...). Domnia Marelui Voievod, în întregul ei, era (și mai este încă) înfățișată triumfalist, prin cliseizare/repetare până la sațietate - mai mult, ca și cum nu ar fi de ajuns, ea ni se prezintă pe un canevas cronologic inventat în ce privește perioada dinainte de anul 1400.

Toate acestea au și păstrează neștirbit „darul” nemaipomenit de a vicia pe multiple planuri și de a arunca în derizoriu chiar acele demersuri de conjunctură menite să definească Domnia și personalitatea lui Mircea Vv., ca repere de căpetenie în istoria poporului român, dar mai cu seamă în cea universală. (Câtă diferență, de pildă, față de aprecierile profund patriotice, expuse însă cu decență de Mihail Kogălniceanu studenților săi - Iași, nov. 1846...).

Întrucât am participat direct la cele petrecute atunci, cu exact un sfert de secol în urmă (aș putea zice: eram situat o vreme chiar în epicentrul întregului angrenaj iscat și care a căpătat ulterior neașteptate fațete și mai ales consecințe), consider necesar să lămuresc, pe probe indubitabile, aspecte și laturi de substanță - justificând și completând astfel poziția asumată în cele deja tratate și publicate din parte-mi ca material de informare științifică și, de ce nu?, ca specialist cu drept de opinie². Cele ce urmează, inevitabil, se prezintă și cu o încărcătură specifică, subiectivă, întrucât se întemeiază și pe un anume **dozaj memorialistic**, deplin asumat, cu accent pe nuanțe și detalii (în bună parte uitate astăzi sau disimulate) și nu pe generalități.

/Notă specială. Câțiva dintre cei citați aici și acum, nominal, contribuie fără voia lor la acuratețea expunerii de față prin chiar propriile rânduri (și gânduri) scrise; într-adevăr, deși scoase din contextul lor, ele ni se prezintă prin însăși scurtimea lor mai lămuritoare, ca mesaj, decât tomuri întregi... Oferite repetitiv/imitativ și însoțite pe alocuri de osanale adresate prezentului totalitar din acei ani - și adunate aici (selectiv, repet, căci spațiul tipografic este limitat), astfel de scrieri - recitate astăzi - au și menirea să țină trează memoria posterității, întrucât ciclul lor de reproducere continuă, v. supra, moto/.

1. Preliminarii.

Despre epoca, figura și personalitatea istorică a lui Mircea cel Bătrân Vv. aveam cunoștințe sumare până la absolvirea Facultății /1953/, dar îndată după aceea mi-a stat în cale neobositul și discretul anticar itinerant, Cărbăș, de la care am cumpărat monografia savantului medievist P. P. Panaitescu /*Casa Școalelor*, București 1944/; veritabil îndreptar, acest volum, ca spirit și metodă pe parcursul valorificării de mai târziu a activității mele de teren, - aceea de arheolog; meserie trudnică, oferind însă posibilitatea de a pătrunde în tainele neștiute ale trecutului, deci și în acele locuri unde dădeam mâna, ca să zic astfel, cu însuși Mircea cel Bătrân: la **Târgșor-Prahova**

² Cf. articolul „*Puncte de vedere despre datarea bătăliei de la Rovine („17 mai 1395”)*”, în „*Revista istorică*”, S. N., I (1990), 7-8, 782-802 (notă preliminară, cu asterisc, în care vestejeam un infam procedeu de intimidare, prin care mi se nega și dreptul de a avea opinie - vezi amănunte infra, *Anexe documentare*, Bb 2-3). Versiunea, cu adaos, a acestui articol, în „*Fiction chronologique - destin historiographique: Rovine, le „17 mai 1395”*”, în „*Argesis*”, XIII-Istorie, 2004, 177-194 /I/ și XIV-Istorie, 2005, 301-314 (aici Erratum: la p. 303, n. 79 /context „*Mora illeri*”, se va citi: v. Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 16 (n. 70), 17.).

/Novum Forum, 1413/, începând cu anul 1957, la M-rea Cozia (unde am găsit candela /sticlă de Murano/ așezată de voievod la temelia altarului: **luni, de Sf. Treime, 20 mai 1388!**), în anul 1960, iar din 1961, succesiv, la **Coconi-Călărași** și mai ales la **Curtea Domnească din Târgoviște**, sau la **Frumoasa** - Teleorman³. De altfel, tocmai cu prilejul cercetărilor arheologice de la Frumoasa și Coconi - ambele distruse prin incendiere: o cetate de pământ, respectiv o așezare în regulă, fortificată /faza A/, afirmasem că distrugerile menționate s-au datorat evenimentelor din toamna anului 1394, adică invaziei lui Baiazid I. Concluzie întărită ulterior prin amplele investigații arheologice de la Târgoviște, care ne-au dezvăluit o neașteptată dar explicabilă realitate istorică: implantarea așezământului voievodal pe malul drept al Ialomiței s-a făcut pe loc pârjolit, urmând distrugerii complete, prin foc, a târgului subcarpatic, tot în 1394 (cercetări intensive îndeosebi în anii 1976 și 1986)³. Mai adaug că astfel de interpretări și inevitabila concluzie, și-au aflat locul cuvenit în articolul special întocmit, deopotrivă și în lucrarea din 1981 dedicată Marelui voievod³, asupra căreia voi reveni.

1.1. Co-autor (ulterior cenzurat).

În împrejurări asupra cărora nu mai rețin amănunte, oricum după anul 1979 și înainte de 1981⁴, solicitat de Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară /în continuare Centrul/ (condus atunci de gl. Ilie Ceaușescu) am acceptat să particip la elaborarea sub-capitolului despre Mircea cel Bătrân din volumul II al Tratatului de istorie militară - (În treacăt fie spus, volumul I, apărut în 1984, a fost aspru criticat de colegii din Institutul de Arheologie, îndeosebi din cauza imixtiunilor grave aparținând unor colaboratori sau slujbași ai Centrului menționat - astfel că eram într-un fel prevenit...). Fapt este că din unghi tehnoredacțional lucrurile au trenat ani în șir. Într-o primă formă, respectiv Cap. III/2: „*Politica militară și războaiele de apărare conduse de Mircea cel Bătrân (1386-1418)*” (33 p. dact.), materialul elaborat de subsemnatul a fost supus discuției (observații critice privind bibliografia, opinii diverse, etc. -

³ Vezi bibliografia selectivă din articolul omagial semnat de dl Dan Gh. Teodor, în „Arheologia Moldovei” - Iași, XXXII (2010), p. 408-409, iar în mod special: documentarul arheologic și considerațiile - inclusiv în plan istoric - din lucrarea recentă *Târgoviște. Reședința voievodală, 1400-1700*. Cercetări arheologice (1961-1986), de N. Constantinescu (coordonator), Corneliu Ionescu, Petru Diaconescu, Venera Rădulescu, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2009 (despre momentul Rovine - 1394 și impactul târgoviștean anterior implantării aici a unei Curți de rang voievodal - p. 24, 34-35, 37, 176, 237).

⁴ În acești ani am colaborat cu Editura Militară - în 1979, vezi *Vladislav I, 1363 - c. 1377* (col. „*Domnitori și voievozi*”, 15) și în 1981, vezi *Mircea cel Bătrân* (col. „*Domnitori și voievozi*”, 16). Aceasta din urmă a fost o apariție cu totul fortuită: inițial, proiectul editorial discutat cu dl col. Florian Tucă, șeful Redacției Istorie prevedea să-mi asum (în colaborare cu un redactor) retipărirea monografiei din 1944 a lui P. P. Panaitescu (s-au și făcut demersurile necesare pe lângă soția savantului, Silvia Panaitescu); lucrarea, dactilografată, cu note suplimentare și bibliografice la zi a fost însă respinsă de forurile de partid - la fel și o parte restrânsă /„fără biserici, cultură etc.” cum ni se recomanda/, drept care, același col. Fl. Tucă mi-a propus să redactez eu o lucrare mai restrânsă despre Mircea cel Bătrân, cu condiția să citez ceva din N. Ceaușescu, din Cupșa, ș.a. - un risc, ori mai degrabă un compromis pe care mi l-am asumat. Dar a riscat și editorul când a acceptat să formulez la p. 107 - /după Rovine, Mircea a pierdut tronul din Argeș, unde s-a înscăunat necunoscutul Vlad I, sprijinit de turci și, desigur, de o parte din boierime/: „Învingător pe câmpul de luptă - apreciază pe bună dreptate *Florin Constantiniu* - voievodul a devenit un înfrânt politic. **Dar este greșit să considerăm global boierimea ca fiind gata oricând la trădare sau urzind și uneltind continuu împotriva domnului din fruntea țării; o astfel de apreciere generală nu corespunde realităților medievale. Indiscutabil, în majoritate, boierimea din țările române a fost - în epoca eroică, de viață independentă - unul din stâlpii de apărare a Țării Românești, un reazem de nădejde al voievozilor, inclusiv al unuia ca Mircea cel Bătrân**” (Subl. doar aici, N. C.).

prezentam invazia otomană admitând itinerariul dinspre Apus, potrivit opiniei Inalcik-Bolşakov /supra, n. 3; o neaşteptată preluare a acestei false opinii o înregistrăm însă şi în zilele noastre, vezi *Anexe documentare*, **Bb, 3/**, iar exemplarul înapoiat cu observaţii, pe care întâmplător îl mai păstrez, poartă pe margine indicaţia „Pt. tov. N. Stoicescu”; într-adevăr, adnotările sunt ale acestuia - referiri dese la stil, dar mai ales, cu sublinieri şi reticenţă, faptul că nu ţineam seama de opiniile sale, ale lui S. Iosipescu sau Barbu T. Câmpina...). Evident, am luat în considerare astfel de observaţii, cumpănind atent calitatea acestora, astfel că materialul finit, a şi fost re-dactilografiat (c. 42 p.) pe spezele instituţiei militare, cum reiese din scrisoarea col. Romanescu (nedată, oricum din anii '80, v. *Anexe documentare*, **A-1**) şi din Sumar (v. dactilograma, *Anexe documentare*, **A-2**, în legătură cu care voi reveni). În această ultimă formă, subcapitolul ar fi trebuit să ia calea volumului în pregătire (cu menţiunea expresă că la p. 15 exista pasajul cu data bătăliei, subliniată ca atare - 10 octombrie 1394 (*Anexe documentare*, **A-3**), pasaj şi datare care au provocat peste câţiva ani un veritabil scandal tehnoreditorial. (v. infra). Dar să nu anticipăm.

1.2. Etapă iunie -1985, cu avertismente...

Târziu, în vara anului abia menţionat, când deja se preconiza pentru cel următor, la Craiova, alcătuirea unei lucrări cu studii despre Mircea cel Bătrân - 600⁵, Tratatul de istorie militară intra în linie dreaptă, volumul trecând temeinic prin filtrele politico-ideologice (prin ajustări până a ajunge la referenţi - de regulă instituţii. Cert, Sumarul era deja restructurat: fapt explicabil, un renumit cercetător al Centrului, coautor menţionat de trei ori! /v. *Anexe documentare*, **A-2/**, Victor Eskenasy, va alege drumul Apusului şi, evident dezavuat, a fost radiat, la fel (posibil efect de domino) şi regretatul coleg Radu Popa dispărea din Sumar, ambii fiind înlocuiţi ad-hoc... Convocarea pentru discuţia finală (*Anexe documentare* **A-5**) m-a pus în gardă de-a binelea: multe referate, voluminoase, cu nenumărate observaţii critice - dar ton reţinut, deşi în general favorabil, cu o singură excepţie; în ce mă priveşte, am stat pe gânduri la observaţia de sub nr. 9 (adnotări finale cu pixul la un text dactilografiat) aparţinând generalului Găinuşe: „*F. slab redat Mircea şi faptele sale de arme - nu sânt concl.<uzii> de ordin militar*”... Dar un mare semn de întrebare se ridica din altă direcţie şi venea din partea Editurii Militare: un referat de peste 20 de pagini dactilografiate - aparţinând, cum se nota pe versoul p. 2, unui necunoscut, pentru mine, Diţă, care, din bun început şi fără echivoc dădea verdictul: „*În forma care ne-a fost înaintată/, volumul nu-şi justifică publicarea*”. Ciudat, cele redactate de mine sunt receptate concesiv /stilul şi ortografia din 1985/: „*A. Domnia lui Mircea cel Bătrân este bine scrisă în liniile generale. Se impunea totuşi o mai redusă citare a izvoarelor şi mai mult o interpretare a lor. Capitolul acesta este rezultat din prelucrarea lucrării lui Nicolae Constantinescu, Mircea cel Bătrân, Bucureşti, 1981.. Deşi aceasta se face cu multă abilitate, iată câteva mostre /sic!, n. N. C./ edificatoare*” (urmează trei citate extinse dovedind într-adevăr, cu minore modificări, autocitarea), după care, pe o pagină, observaţii de amănunt, inclusiv despre semnificaţia bătăliei de la Rovine: prima de anvergură „europeană” împotriva otomanilor, apreciere urmată de aberaţia (nu doar ca idee, ci chiar ca formulare) „*a creat premisa pentru Nicopole, demonstrând că turcii pot fi învinşi*” !!! ş.a., ceea ce evident că nu se regăseau explicit, sau deloc, în textul

⁵ Vezi infra, *Anexe documentare*, **A-1**.

meu (nimic însă în referat, rămânând neatinsă, despre datarea bătăliei: 10 X 1394 !)⁶. Fapt este că în discuția din vară, destul de aprinsă pe alocuri, mi-am menținut părerea, deși îl aveam atunci în față chiar pe amintitul referent (și oponent mascat), căruia îi aflam și numele complet: Alexandru V. Diță (amuzant cu totul, amintitul Sergiu Iosipescu, îmi șoptise în treacăt că Al. V. D. e adeptul datării Rovinelor la „17 mai 1395” - și poate *are dreptate*, mai adăuga - el însuși dovedit ulterior că adera, convins, la această revizuire cronologică, v. infra, n. 12...). În scurt, rămânând ferm pe poziție, la finele anului (mai exact: la 30 XII 1985), cu această dată pe fiecare pagină și cu semnătură sub BT-ul de rigoare predam ultima corectură cui se cuvenea, așteptând apoi volumul tipărit.

2. Avatarurile anului 1986.

Apariția volumului II (*Istoria poporului român. Epoca de glorie a oastei celei mari. A doua jumătate a secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XVI-lea*), așteptată câteva luni de zile⁷, mi-a produs însă o justificată deziluzie după ce am constatat cu stupefație, parcurgând Sumarul și citindu-mi paginile, că tăieturi și „inserții” ciudate (să nu le zic *interpolări*) îmi alteraseră economia textului predat, răsturnând criteriul cronologic al desfășurărilor de ordin politic-militar legate de domnia voievodului Mircea cel Bătrân, respectiv de momentul istoric - Rovine și de urmările sale.

Într-adevăr, mi-a sărit în ochi că evenimente și desfășurări, precum expediția regelui Sigismund al Ungariei în Moldova (iarna 1394-95) și Tratatul cu Mircea de la Brașov (7 III 1395), fapte reale din unghi istoric sunt înfățișate în textul tipărit (p. 164-167) ca fiind premergătoare bătăliei cu Baiazid I; mai mult, se sfida documentația istorică strict contemporană, care ne arată explicit că Domnul Țării Românești **a luptat singur**, neajutorat de cineva, la Rovine, cum prezentam lucrurile și în textul meu⁸; totuși, o aiuritoare „inserție” era fără echivoc în Tratat, unde se închipuia și se consemna explicit că a acționat atunci „coaliția” româno-ungară (p. 167). Astfel de răsturnări în fluxul evenimentelor își aveau, desigur, rațiune doar pentru noii interpreți (și actori) pe scena prezentării faptelor istorice din trecutul țării, dovadă peremptorie că tot din unghi strict cronologic s-a găsit și modalitatea acoperitoare de a „reașeza” însuși momentul - Rovine și anume: la „17 mai 1395”, cum stă scris și tipărit în chip lămurit (dar infamant cu totul, din unghi moral și deontologic) în adaosul la subsol - p. 167, notă cu asterisc, anevoie și încălțit formulată, cu flagrante greșeli, inclusiv despre

⁶ „Referat la Istoria militară a poporului român, vol. II” (dact., p. 15-16 /arhiva N. C./). O ciudățenie: un astfel de Referat din partea Editurii Militare nu e deloc menționat în volumul apărut, resp. la p. VI (v. n. urm.).

⁷ Bun de tipar: 02 IV 1986 (Redactori: col. Alexe Covaliu, Alexandru V. Diță. Tehnoredactor: D. Andrei). O radiografie *sui-generis* în materie de apariții literare (șicane, cenzură ș.a.) din anul 1986 - la Mariana Șenilă-Vasilu, „Avatarurile publicării unui volum: Picu Pătruț, *Miniaturi și poezie*, în rev. „Argeș” /febr. 2011, Arte, p. 28-29...

⁸ Veritabila Școală istorică românească, veche și nouă, a constatat acest **dat istoric** nefericit. De amintit, altminteri, chiar cele scrise de însuși regele Sigismund al Ungariei, care îndemna și chiar soma pe nobilii care se codeau, în 1399, să se mobilizeze împotriva otomanilor: / urmare scrisorii primite de la Mircea Vv., dată din Nicopolul Mic, prin care anunța prezența lui Baiazid la Adrianopole și iminența unui atac asupra Țării Românești/ - „să fim datori a merge noi înșine fără întârziere în părțile acelea și să ajutăm neputința sa, **să nu-l părăsim, cum am făcut altă dată** /ita, quod ipsum, sicuti alias fecimus, non derelinquamus/ și să fie copleșit ...”- vezi scrisoarea către comitele Ioan de Pásztó, 1399, martie 23. DRH, D-I, nr. 105, p. 171, 173 (orig. lat.). (Subl. N. C.).

Tipiconul lui Romanov /sic, pt. Roman, n. N. C./ v. *Anexe documentare*, A-6/1), adaosuri comise potrivit Sumarului de același Al. V. Diță...!!

2.1. O „dezbatere” cu tâlc.

Cu astfel de precizări, aş putea să nu mai evoc aici amintitul Tratat de istorie militară. Cu toate acestea, nu pot ignora ceea ce realmente s-a petrecut de asemenea la începutul aceluiași an 1986 - o convocare cu aparență de rutină dar îndeajuns de discretă și de care am aflat ulterior: mă privea direct, deși din laturi piezișe... /Târziu de tot, două din doctorandele mele, din rețeaua muzeală, îmi declarau că participaseră la „acțiune”, fără a-mi oferi și detalii/.

În fapt, s-a pus la cale ceva obișnuit în regimul totalitar comunist - forța faptului împlinit: decidenții în materie de tipărire a volumului au inițiat o „dezbatere” la Editura Militară (29 ian. 1986, cum va preciza chiar Dan Zamfirescu, v. *Anexe documentare*, A-9), cu tema Rovine-datate dar, cu certitudine, urmând și „indicații” ce se cristalizau deja, venite „de sus”, de la C.C., pentru celebrarea unitară a momentului-aniversar Mircea cel Bătrân din toamna celui an; participare restrânsă /?/, inclusiv nume absolut onorabile, trebuie precizat, subsemnatul nefiind însă invitat... Prezența celor din Muzeu, dacă e vorba de „dezbaterea” în cauză și nu de o confuzie cu alta, ar sugera o direcționare/aliniere către un viitor apropiat (spre a realiza un proiect deja urzit de kulturnici), așadar în materie de propagandă pe frontul istoric/cultural și evident numai la scară națională. De reținut, dovadă că era respectat îndemnul lansat (și strigat cândva) de N. Ceaușescu: „**să nu-și închipuie specialiștii că numai ei pot scrie despre istorie!**”, faptul că la „dezbatere” a fost convocat și pretinsul de pe atunci corifeu al culturii, care nu s-a declarat vreodată că ar fi și istoric de meserie, dar care s-a amestecat continuu în tenebrele muzei Clio - Dan Zamfirescu⁹, mereu evocat aici. O primă dezvăluire despre cele de mai sus, cel puțin din unghiul participării și al scopului urmărit, o datorăm, cu recunoștință, altcuiva și anume, unui veritabil specialist în istoria medievală - dr. Sergiu Iosipescu (din păcate dotat și cu o anumită înclinație spre ocultism...), mai exact, notei preliminară (cu asterisc) din fruntea unui articol care încerca să pună lucrurile la punct¹⁰, (v. *Anexe documentare*, A-6/2). Nu cunosc amănunte despre cele „dezbătute” atunci, dar este cert că s-a dat semnal veleitarului Al. V. Diță de a „re-modela” și textul subsemnatului din Tratat, completând/accentuând unde trebuia expunerea (evident cu accente triumfaliste), dar și inventând prin falsificare un alt canevas cronologic al momentului - Rovine (detalii la D. Zamfirescu, infra, *Anexe documentare*, A 7-9).

De înțeles (necunoscând astfel de lucrături), cu volumul în mână m-am prezentat imediat la Editura Militară (la Casa Oștirii, de lângă Cișmigiu), protestând cu vehemență în fața șefului Redacției de istorie, col. Florian Tucă (un argeșean!) și amenințând că mă voi adresa coordonatorului principal.

⁹ Prestații în general cu tentă vindicativă și pretenții de unic clar-văzător, marcate de stridente accente encomiastice, politic servile - de pildă în *Via Magna*, Ed. Eminescu, 1979, în care prima secțiune poartă titlul „Un om pentru istorie”, preluat întocmai (inclusiv secțiunea menționată) în culegerea de peste câțiva ani, cf. Ed. Eminescu, 1985. Reeditări de articole a practicat și după evenimentele din 1989, încurajat și de faptul că a ajuns patronul unei edituri - vezi (în colab.), *Mircea cel Mare factor hotărâtor în configurarea politico-istorică a Sud-Estului european*, Ed. Roza vânturilor, 1995 (3 articole din „Luceafărul”, nr. 15, 24, 32/1986, iar unul din *Marele Mircea Voievod*, 1987...). Cf. infra, *Anexe documentare*, Bb2.

¹⁰ Demers inutil, altminteri, întrucât se întemeia pe argumentări iluzorii...

/N.B. Pensionarul militar de azi poate confirma (ca și altă dată, în fața mea, la o sesiune a Muzeului județean Argeș) cum și mai ales în ce fel, aproape îngenunchat, m-a rugat să nu fac acel demers...; mai adaug aici un amănunt: un martor tăcut la întrevvedere de la Editură se afla, în picioare, în fața biroului, scrutându-mă atent - era nimeni altul decât un maior numit Ioan Talpeș... Am renunțat, cu strângere de inimă, aproape umilit, luând totodată o decizie: să studiez în adâncime problema - Rovine/.

/Notă specială. Coborârea **în timpii reali**, sau, în **ceea** ce denumim **îndeobște epocă**, încercând să-i dibuim măruntaiele - acel *saeculum* al lui Tacitus, implică din perspectivă istorică și riscuri nebănuite, dacă nu ținem seama și de alte condiționări, de pildă fenomene ale naturii ajunse în mâna omului. Or, **anul 1986 este și unul tragic**, chiar de referință pentru umanitate: la **26 aprilie, ora 1²³**, s-a produs nefericita explozie de la reactorul nr. 4 de la Cernobîl-Ukraina, dezastru care a atins (prin iradiere) și teritoriul României, chiar în chip prelungit în ce privește consecințele...!!! Oficialități în derută, opinia publică neinformată dar în panică, nimic despre datele reale și amploarea dezastrului, zvonică luni și luni întregi, iată „atmosfera” națională în care apăruse volumul - copleșitoare aievea și însoțită, culmea! de alte vicisitudini, cum vom vedea îndată - în care urma să fie realizat proiectul triumfalist amintit mai sus.../.

2.2. Ofensiva mediatică de „restituire” a unui nume de voievod.

Celebrarea jubileului - 600 a fost decisă de o hotărâre de partid (invocată special mai ales de Dan Zamfirescu)¹¹, dar era vădit subsumată aniversării P.C.R. - distinct și luni în șir evocându-se înființarea partidului, în 1921, iar lozinca „P.C.R. 65” marcând pagini întregi din publicații. Evident, la indicațiile Secției de propagandă a C.C. (de reținut că un activist al acesteia era prof. I. Pătroiu, v. infra), au urmat cuvenitele direcționări diverse, îndeosebi către C.C.E.S. (respectiv unități muzeale), ziare și reviste literare, radio-Tv, etc. Semnificativă în toate privințele, și nicidecum tăcută, era o „indicație” expresă de a-l denumi **alt fel** pe Domnul și voievodul Țării Românești - adică de a se renunța la obișnuitul **Mircea cel Bătrân** și de a se impune apelativul **Mircea cel Mare** (ceea ce, lucru știut, nu era o noutate în istoriografie), dar inițiativa din 1986 a căpătat conotații politice, cu efecte ulterioare în plan social, de aceea a și fost pe alocuri fie acceptată, la alegere, cu rare rezistențe pasagere¹², fie aclamată de-a binelea, cu adeziuni spontane (prin imitație sau impuse)¹³. Ofensiva mediatică reală în această direcție revizionistă a pornit însă brusc, impetuos și ea a fost promovată îndeosebi de revista literară „Luceafărul”.

Într-adevăr, semnalul revizuirii și atestarea în materie de conformism, era de așteptat, apare îndată după Tratat /în ortografia vremii/: „Denumirea de **Mircea cel Mare** a devenit, în momentul de față, o necesitate absolută pentru a sublinia, în sfârșit, adevăratele dimensiuni ale prezenței în istoria națională și universală a domnului român”¹⁴(!!). I-a urmat, culmea!, fostul deținut politic N. Stoicescu, prolific în materie de publicații, criticat aprig în iunie 1985 (era gata să renunțe), dar cu zeci de pagini în amintitul Tratat din 1986 (și unde apelativul voievodului a rămas constant tipărit, ca

¹¹ Vezi infra, n. 16.

¹² De pildă, „Revista Muzeelor”, 8/1986.

¹³ Cazul „Revistei de istorie”, 8/1986.

¹⁴ D. Zamfirescu, *Un ctitor al măreției românești în istoria universală*, în „Luceafărul” /14 VI 1986. (reprint: *Mircea cel Mare*, 1995, p. 13 și urm.). Vezi infra, *Anexe documentare*, Ba 4.

atare: **Mircea cel Bătrân**) - așadar același istoric medievist s-a încumetat să „argumenteze” (după o penibilă incursiune, pretins justificativă, în izvoare și în istoriografie): „*Având în vedere toate cele de mai sus, considerăm necesar și firesc să-i fie restituit voievodului sărbătorit numele său binemeritat, renunțându-se la „cel Bătrân”, care nu spune nimic, ci, din contră, estompează măreața figură a unuia dintre cei mai glorioși eroi ai istoriei noastre. Mircea trebuie să redevină „cel Mare”*”¹⁵ (!!)... /Subl. N.C./. De înțeles, cel dintâi care a elogiast acest demers (și lăudând pe N. S. că a acceptat datarea 17 mai 1395) a fost același D. Z.: „*Monografia unei victorii*”, „*ecarisaj al erorilor*” etc.¹⁶ - exact când, la scară extinsă, aveau loc sesiuni care celebrau cei 600 de ani de la urcarea pe tron a voievodului muntean¹⁷.

Astfel, se părea că momentul aniversar - 600 se încheia efectiv chiar cu anul 1986, dar surpriza s-a ivit chiar în primele luni ale anului următor, prin controversatul volum apărut sub egidă academică - „*primă încercare de monografie colectivă*”, care, „*deși nu este și nu poate înlocui o amplă sinteză deplin unitară, se constituie, în comparație cu tot ce s-a scris în trecut despre marele voievod, ca un însemnat pas înainte*”, cum sublinia anume și considera apoi coordonatorul volumului¹⁸ (citât deja de subsemnatul, inclusiv sub acronimul MMV /1987)¹⁹. A fost și rămâne un demers controversat (detalii, infra, *Anexe documentare*, **Bb 1**), motiv care m-a determinat să intervin, oferind propriile interpretări asupra momentului - Rovine.

3. O comunicare /23 III 1988 / și urmările ei.

Potrivit cutumei statornice la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, comunicările științifice ale Secțiilor sale erau stabilite lunar și pentru fiecare Vineri din săptămână - ultima, de regulă, fiind a plenarelor, drept care erau conduse chiar de conducătorul instituției. Prin derogare, la cererea subsemnatului, mi s-a făcut onoarea să prezint la data sus-amintită, dar într-o Miercuri, comunicarea „**Rovine, 10 octombrie 1394. Argumente istorico-arheologice**”, la sediul central al Institutului (str. I. C. Frimu, 11 - astăzi str. Henri Coandă), ședință condusă de Director, **dr. Constantin Preda** (din nefericire dispărut dintre noi), în fața unei numeroase și diversificate asistențe (sala de la etaj era practic ticsită, mulți dintre participanți stând în picioare)²⁰.

Este cazul să precizez și cu acest prilej: am abordat tema comunicării pornind de la baza informațiilor, așadar **de la izvoare**, demonstrând inanitatea opiniilor, vechi și

¹⁵ N. Stoicescu, *Bătălia de la Rovine (17 mai 1395)*, Ed. Militară, 1986, p. 13-14; idem, în „*Arhivele Olteniei*”, S. N., Craiova, 5/1986, p. 47...

¹⁶ „*Luceafărul*” /27 IX, 1986, p. 2.

¹⁷ Păstrez în arhiva personală doar relatările din „*Scânteia*”/21 IX 1986 și „*Dâmbovița*” - Târgoviște/20 IX 1986 (eram aici în plină campanie de cercetări arheologice, dar nici unul dintre participanții la Simpozionul de la Casa de cultură - câțiva se vor regăsi alături în paginile din *Marele Mircea Voievod*, 1987 - nu vor poposi și la Curtea Domnească...).

¹⁸ *Marele Mircea Voievod* (coordonator Ion Pătroiu), Ed. Academiei, 1987, *Cuvânt înainte*, p. 7. Cât privește ecoul imediat al acestei lucrări compozite și inegale ca valoare științifică, vezi infra, *Anexe documentare*, **Bb 1** (demers al lui D. Z. vizând forurile de partid, dar și insolita remarcă a unui *traseist*, Manole Neagoe...).

¹⁹ Supra, n. 2.

²⁰ Atmosfera (previzibil „încinsă”) s-a agravat, în ce mă privește, de urmările unei gripe - eram răgușit, însetat (colagul și colaboratorul de la Târgoviște, Ion Chicideanu, îmi aducea din când în când un pahar cu apă...). Altminteri, atunci și mai târziu D. Z. întreba: de ce am ales data de 23 III? Răspund abia acum: în acea zi din 1923, la Bellu, era înmormântat Dimitre Onciul, cel vestejit de parafă lui Al. V. Diță (vezi infra, *Anexe documentare*, **6-1**).

noi, care au ignorat, au tratat superficial sau (ca în spațiul istoriografic recent de la noi) pur și simplu au trucat mesajul transmis de astfel de surse, oferind totodată și discutabile scări valorice înnoitoare. Noutatea din comunicare era și de ordin vizual: am înfățișat (aici cu sublinieri necesare) un pasaj din ustav -ul /**1382** de la Hilandar (un **adaos** pe un manuscris din **1331**, scris de un anume **Roman**, din care extrăsese Fr. Miklosich, în 1858, notița despre moartea lui „Constantin Dragaș”, la „**17 mai** /1395/”, an inexistent în izvor; mai relevam și faptul că ediția Stojanović - 1905, reprint 1984, corecta eroarea lui V. Jagić din 1873, privind data ustav-ului), apoi acte originale în slavonă, din care reieșea limpede că socrul împăratului Manuel II Paleologul, căzut la Rovine - adică realul **Constantin** /Dejanović/ - **nu s-a denumit el însuși și** „*Constantin Dragaș*”, ci simplu, **Ko/n/stadin**, de regulă în asociere cu fratele său, **despotul Ioan Dragaș**. În scurt, noutatea absolută: notiția din izvorul hilandarit ne dezvăluie, printr-o confuzie de nume, faptul că la „17 mai /1382, sau înainte de - /a murit/ Ioan Dragaș”, știre care nu are vreo legătură cu momentul - Rovine!... Lucruri necunoscute unora (cândva neluate în seamă de Hasdeu, necum de viitorul academician Radojčić), deci consternare, derută și încercări de minimalizare (îndeosebi din partea „desantului” adus de D. Z. și Al. V. Diță, cum rezultă din înregistrarea pe magnetofon datorată primului și apoi din volumul - „operă” 1988). Ulterior și de la sine înțeles, pe parcursul a mai bine de un an, fondul și structura comunicării au căpătat forma cuvenită destinată luminii tiparului²¹, cu receptarea de rigoare a preopiniențelor, care par să nu fi învățat nimic din studiul izvoarelor, din opiniile altora (vezi aici infra, *Anexe documentare*, **Bb 2**).

Opiniile altora, inteligența unora? Cândva, într-o dispută de idei, binecunoscutul om de cultură **Mihai Ralea** afirma subtil: „**Inteligent este acela care nu confundă punctele de vedere...**” (subl. N. C.); întotdeauna și oriunde, inclusiv asupra celor de față, bunul cititor are posibilitatea să decidă.

²¹ Supra, n. 2-5. Nu este cazul să înșir aici alte luări de poziție față de ceea ce s-a afirmat în legătură cu momentul-Rovine, cu personalitatea Marelui Voievod și Domn, Mircea cel Bătrân. Spre deosebire de pretenții exegetice ai izvoarelor, de cei care au umplut pagini (și tomuri întregi) în istoriografie, am oferit în premieră absolută, comparativ, itinerarii /mișcări ale protagoniștilor din 1394-95, în relație cu informațiile /decisive/ din sursele venețiene, din care reiese aproape limpede faptul de interes istoric: **Baiazid I se luptase cu Mircea cel Bătrân cu mult înainte de 17 mai 1395...** (cf. *Fiction chronologique...*, (I-II), 2004-2005).

ANEXE DOCUMENTARE

A. Dactilograme (originale, olografe, versiuni-xerox). /Arhiva N. C./

1. Proiect editorial (1985: Academia SSP - Centrul de Științe Sociale Craiova).
2. Din Sumar-ul inițial al Tratatului de istorie militară, vol. II (c. 1981-82?).
3. Din redactarea N. C. (versiunea inițială, necenzurată: Rovine, 10 oct. 1394).
4. Scrisoare olografă (col. Gh. Romanescu, după 1981-1982?).
5. Convocare la „ședința de lucru” din 26 iunie 1985.
6. Istoria militară, II - intervenție cu asterisc, Al. V. Diță (1) și un discret semnal privind „dezbateră” din 29 I 1986 (2).

7-9. Pagină de titlu, cuprins și final din „opera”-pirat *Bătălia pentru Rovine*, de Dan Zamfirescu, București, 1988 (astăzi *rara avis*...).

B. Scripta manent /*Extrase. Selectiv, din cele tipărite*/

a) **Din reviste.** Sigle: L („Luceafărul”), S („Săptămâna culturală a Capitalei”), RM („România Mare”). /Arhiva N. C./. Citate în ortografia vremii.

1. Un articol din „Transilvania”, 2/1986, de Alex. V. Diță („Banatul în 1774”) - „*consacră pe autor drept una din marile speranțe ale noii istoriografii românești, un talent excepțional de investigator al trecutului nostru istoric, în același timp devotat cunoscător al tradiției istoriografice clasice (în primul rând N. Iorga și G. Brătianu) și al ultimelor câștiguri metodologice pe plan mondial*”. (sic! Subl. N. C.).

- D. Z. (Dan Zamfirescu), *Revista revistelor*, L/5 IV 1986, p. 2.

2. „De ce ar fi, deci, Radu vodă „cel Mare”, iar Mircea numai „cel Bătrân”?”. /.../ „Prin biruința de la Rovine (aflăm azi, datorită cercetărilor lui Ciprian Zaharia, că bătălia s-a dat la 17 mai 1395 și nu la 10 octombrie 1394, cum greșit au socotit până acum istoricii, cu excepția fabulosului Hasdeu). Mircea cel Mare a fixat Țara Românească în mândria și respectul Europei” (sic! subl. N. C.).

- Fănuș Neagu, „De din vale de Rovine”, L/ 12 IV 1986, p. 1, 2; (reprint - 1: Almanah 1987 Luceafărul, p. 33-34; reprint -2: Fănuș Neagu, Dan Zamfirescu, Virgil Joița, **MIRCEA CEL MARE** factor hotărâtor în configurarea politico-istorică a **Sud-Estului european**, Ed. Roza Vânturilor, București 1995, p. 9-12)

/**Observații** „cercetările” lui Ciprian Zaharia (stareț la M-rea Bistrița - Neamț) evocate repetat de F. Neagu și Dan Zamfirescu au fost ulterior revendicate de ultimul, fapt deplin confirmat recent de regretatul mitropolit-cărturar, Bartolomeu Anania, v. *infra*, 7/.

3. „Starețul Ciprian Zaharia, zidit pe o imensă durere de carte, tiranizat de lacrima vechimii neamului...”. (sic, subl. N. C.).

- Fănuș Neagu, „Noapte de mai în Moldova”, L/ 31 V 1986, p. 8 (datat 19 V 1986).

4. „Recenta hotărâre a Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. de a fi aniversat, la 600 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești Mircea CEL MARE a avut darul să irite pe „marele istoric” pe unde scurte, dl. Niky Munteanu” /...schimbarea numelui voievodului, cu „argumente”, a adus-o F. Neagu/. Dar mai întâi să observăm - nu fără mâhnire - că nimeni până de curând, până la Ciprian Zaharia, cel citat de Fănuș, și apoi până la tânărul istoric Alexandru Diță (fericita descoperire

a Luceafărului) nu s-a simțit zgârmat în sentimentele sale, de istoric adept al adevărului și în sufletul său de conațional al lui Mircea...” (sic! subl. N. C.).

- Dan. Zamfirescu, „Un ctitor al măreției românești în istoria universală”, L/14 VI 1986, p. 1, 6 (afirmația greșită: N. Iorga ar fi fixat Rovinele în anul 1395, n. N. C.; cf. privitor la opinia savantului, „Argesis”, XIII-Istorie, 2004, p. 181/n. 21 și p. 189-190).

5. „Esențial pentru stabilirea naturii bătăliei de la Rovine (victorie, victorie parțială, semi-înfrângere sau chiar înfrângere a lui Mircea, cum o vedea C. Jirecek) este **DATA** ei. /.../ Din păcate, până de curând, în sprijinul datării bătăliei de la Rovine în anul 1395 nu există decât două argumente documentare: **Tipiconul lui Romanov și Donația împăratului Manuel II Paleologul către mănăstirea Petra**, care ambele confirmau moartea lui Constantin Dragaș la 17 mai 1395. Nicolae Iorga a contestat însă valoarea probatorie a celor două izvoare invocate de Hasdeu și Litzica...” (sic! subl. N. C.).

- Alexandru V. Diță, „Un izvor necunoscut despre victoria lui Mircea cel Mare la Rovine”, L/19 VII 1986, p. 6.

/Observații. Informații eronate: Hasdeu nu s-a referit, ca formulare, la „Tipiconul lui Romanov” (corect: Tipiconul lui Roman, detaliu onomastic dar și de ordin filologic ignorat de „exegeții” menționați aici...), ci la notița extrasă de acolo de Fr. Miklosich, în 1858, iar înainte de Iorga, donația imperială din oct. 1395 a fost interpretată - corect - de Const. Jirecek: comemora un an de la moartea lui kyr Constantin. De reținut, îndeosebi, faptul că până la comunicarea subsemnatului din 23 III 1988, deși se invocase pe alocuri ediția Stojanovici - 1905 (nu și reprint-ul din 1984!), nimeni nu s-a referit la tehnica de editare, necum la anul **1382 - data prezumată a inserției în „Tipiconul lui Roman” a morții lui „Constantin Dragaș”!**).

6. „În realitate nu există absolut nici o cronică în care să apară data de **17 mai 1395**, nici sârbă, nici turcă, nici bizantină. Această dată a fost stabilită, ca dată a bătăliei de la Rovine de către B. P. Hasdeu, pe baza unei combinații de știri: știrea că în bătălia de la Rovine au căzut Marcu Krlevici și Constantin Dejanovici /.../ și știrea din „Tipiconul Romanov” de la Hilandar că despotul Constantin, fiul lui Dejan Dragaș a murit la **17 mai** (fără mențiunea anului)”. (sic. subl. D. Z.).

- Dan Zamfirescu, „Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare”, L/9 VIII 1986, p. 6. /Reprint: MIRCEA CE L MARE, ed. cit., 1995, p. 29 și urm./.

/Observații. Erori în suită: preluând (și completând, cu un „și”) notița publicată de Miklosich /v. supra/, Hasdeu nu s-a referit la „Constantin Dejanovici”, ci la „Constantin și Dragaș”; despre Tipicon, v. supra; în fine, sebastocratorul Dejan nu s-a numit și „Dragaș” - singurul cu acest nume fiind fiul său, probabil prim-născut, veritabilul despot Ioan Dragaș, mort la 17 mai <1382>, confundat în Tipiconul lui Roman de la Hilandar cu des-amintitul „Constantin”(care nu a folosit niciodată, el însuși, în documente originale, supranumele Dragaș), respectiv realul Constantin al lui Dejan, socrul lui Manuel II Paleologul, căzut la **Rovine, 10 mai 1394**. Am demonstrat pe larg toate acestea, cf. „Revista istorică”, 1 (1990), 7-8, p. 782-802 și, mai nou, „Argesis”, XIII-Istorie, 2004, p. 177-194 (I), XIV-Istorie, 2005, p. 301-314 (II)/.

7. „Cartea Iosif Mușat I, scrisă de prietenul meu Ciprian Zaharia /.../ va fi un instrument de mare preț în mâna **specialiștilor** și un mărgăritar pe rafturile bibliotecilor noastre. Lucrarea, citită în manuscris, a stimulat dezbaterile și confruntările atât de curajoase și incitante din ziare și reviste cu privire la domnia lui Mircea cel Mare /.../ Cartea Iosif Mușat I, printre altele, stă la baza temeinicului studiu al lui Alexandru V. Diță - „Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)” - apărut în publicația Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Anale de istorie, nr. 4, p. 26-43. /.../ Toate cărțile bune de felul cărții Iosif Mușat I, /sic, n. N.C./ sânt sortite izbânzii...”

- Fănuș Neagu, „Însemnare blândă”, L/ 20 IX 1986, p. 3.

/Observații și completări mai mult decât necesare:

(1). Cartea atât de citită în manuscris și care a stârnit controverse (oglundite de ziare și reviste) e datorată - dacă nu în totalitate, în bună parte cel puțin, lui Dan Zamfirescu, astfel a și precizat cu un anume prilej acesta din urmă (și e vorba, desigur, de vederile sale protocronist-triumfalistice, de datarea „17 mai 1395”, de imperioasa necesitate de a renunța la apelativul „Mircea cel Bătrân” etc.). De altfel, stilul și părerile lui D. Z. se regăsesc, intacte, în succinta prezentare - la apariția lucrării, de pildă: „**TITLURILE sunt adesea înșelătoare. Sub titlul Iosif I Mușat, întâiul mare ierarh român, Roman 1988, se ascunde un important capitol din istoria culturală românească. Mult mai expresiv pentru conținutul cărții este subtitlul Noi mărturii privind viața culturală și spirituală a Moldovei în secolele XIV și XV. Autorul cărții, Ciprian Zaharia, smulge uitării...**” etc. Apoi, lesne explicabil: „Cartea a declanșat restabilirea adevărului în legătură cu Bătălia de la Rovine, cu precizarea datei reale și a caracterului victorios pentru români a conflictului. /.../ Monografia **Iosif I Mușat se ridică pe o infrastructură documentară, ilustrată de un subsol de note foarte elaborat și bogat, unde întâlnim de multe ori citate contribuțiile tipărite în revista Luceafărul**” (sic!, subl. N.C.). - L/ 5 III 1988 (**Compendium**). Dar, revendicativ și pe un fond de vanitate maladivă ce îl domină pe D. Z. - cum rezultă din (auto) prezentarea laudativă aceleiași lucrări, pe trei coloane, unde necultivatul Ciprian Zaharia e înfățișat drept un „discipol” al savantului bizantinolog Alexandru Elian, cu care „polemizează” /„dar o face în spiritul acestuia, cu armele lui și-n ultimă instanță plecând de la rezultatele lui”/, cf. S/ 4 III 1988, rubrica **originalitate** (sic!). Vezi îndată:

(2). O semnificativă și chiar curajoasă mărturie de mai târziu a unui viitor înalt prelat, despre asemenea impostură: Poposind o vreme la M-rea Văratec-Neamț, în casa-proprietate locuită și de fostul episcop al Armatei, Partenie Ciopron - „stareța Nazaria, licențiată în Teologie și activă în multe comitete și comiții oculte, și-a dat imediat acordul, bucurându-se în sine că ar putea deveni pe lângă părintele Anania cam ce era pe lângă starețul Bistriței Dan Zamfirescu, intelectual foarte cult și talentat, care-și vindea creierul scriind și cărți ce apăreau sub semnătura arhimandritului Ciprin Zaharia”. (Subl. N. C.) - Valeriu Anania, „Pensionar la Văratec”, în **Memorii**, Polirom, 2008, p. 644 (însemnări din M-rea Nicula, 22 febr. 2008)

b) Din și despre cărți (habent sua fata libelli).

1. „Rămânând de lămuri veracitatea datei de 10 octombrie 1394. A făcut-o. în 1927/1928, istoricul George Sp. Radojicić, cel mai bun cunoscător al izvoarelor sârbești în problemă, care a atras atenția că data respectivă apare numai în 10 dintre

ce le 39 de cronici sârbești în care se vorbește despre bătălia de la Rovine. Și că acestea sânt, de fapt, copii ale unui singur arhetip târziu, prost informat și asupra lui Constantin Dragaș din care face două persoane: Constantin și Dragaș. Academicianul sârb nu încearcă nici o explicație asupra provenienței acestei date în arhetipul postulat, dar susține data reală - 17 mai 1395 - cu exact argumentele lui Hasdeu și Litzica - **Tipiconul lui Romanov și actul pentru mănăstirea Petra** -, ignorând faptul că ambele fuseseră deja folosite". (sic, subl. N.C.).

- Alexandru V. Diță, „17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală - victoria românească de la Rovine”, în Marele Mircea Voievod, coord. Ion Pătroiu, Ed. Academiei, 1987, p. 258-259.

/Observații. Mult-lăudatul autor reia cele răspândite în diverse locuri, repetându-se, fără a se opri însă la acest volum colectiv (folosit de mine sub sigla MMV 1987), v. infra - volum care, în treacăt fie spus, include și serioase contribuții datorate unor specialiști de talie (odinea din Cuprins: Șt. Pascu, Șt. Ștefănescu, Fl. Constantiniu, N. Stoicescu, N. Edroiu, Anca Ghiață, Tahsin Gemil, Mihai Maxim, Sergiu Iosipescu, Răzvan Theodorescu, arh. Cristian Moisesescu, unii folosind datarea Rovinelor la „17 mai 1395”, iar câțiva participând, de voie-de nevoie la sesiunile omagiale din preajma aniversării - 600, la București de pildă /v. „Scânteia”, nr. 13711/21 sept. 1986/ sau la Târgoviște /v. „Dâmbovița”, nr. 2576/ 20 sept. 1986/, ca să fie amintite doar acestea, din multele la nivel național); Volum cu un anumit ecou, dar un demers insolit în materie de întâmpinare (evident nu printr-o simplă prezentare) îi aparține aceluiași D. Z. - și e vorba de anul 1987, iar în context, de încercări (timide, dacă nu chiar de simplă fațadă) de a stopa distrugătoarea campanie a regimului ceaușist de a demola biserici : „Dan e obligat să plece la Piatra, altfel ar fi venit la redacție, dar dacă se hotărăsc să facă un memoriu în acest sens să-l semneze și el. E din oficiu la orice memoriu care se face pe treaba aceasta. Dan are o rugămintă la Barbu, privind recenzia cărții Marele Mircea Voievod - volumul apărut acum. El nu poate semna recenzia, deoarece e autor la volum, poate o semnează cineva din redacție și o publică. Cronica e la C.C. la Pătroiu să o vadă, pentru că pe ei îi servește. Va fi adusă la ora 18 la redacție de Diță. Dan ar vrea să o semneze „T”, pentru că M. N. Rusu e mai șters. Cronica e calculată de așa natură încât cuprinde toate monografiile despre Mircea și se dovedește că a lucrat într-un an cât în 600 de ani, la acest subiect. Dacă „T” nu poate, să o semneze Rusu, pentru că se intenționează să se facă publicitate în jurul volumului. Se vor publica materiale în „Luceafărul” și „Scânteia”... (sic! Subl. N. C.). - **Corneliu V. Tudor**, „Poetul și biserica”, RM/5 VI 1992, p. 11 (probabil amintirea sau înregistrarea unei convorbiri telefonice cu D. Z.). Realmente, din câte cunosc, fără a fi acel „T” sus-amintit, ofertant-recenzor operativ s-a dovedit a fi un istoric medievist, care prezintă, encomiastic, această „**carte-răspântie**” - sau „**cel mai trainic monument științific ridicat vreodată în decurs de șase secole, voievodului glorificat de pana genială a lui Eminescu**”, sau (veritabil și efectiv efort, inclusiv ca număr de semne tipografice!) „/cineva/ a demonstrat că la un loc, **toate monografiile consacrate marelui voievod de la Bolintineanu la N. Constantinescu depășesc cu numai 10 pagini volumul de față. Clasicul text al lui Onciul din 1918 echivalează cu 12 pagini, reputata sinteză a lui P. P. Panaitescu încapând în 192 de pagini!**” - v. Manole Neagoe, *Un moment de istorie românească*, L/ 4 VII 1987, p. 1, subl. M. N.).

2. În strânsă legătură cu „opera” lui D. Z. evocată supra, A, 6-9 și considerațiile lui Radu Popa - inclusiv opinia acestuia, absolut justificată: „*Procedeeul adoptat de Dan Zamfirescu și de alții ca el, amestec de informare și denunț, lămurește implicit mobilul acestui gen de inovații istoriografice*” (pe larg în articolul Radu Popa, „*Arheologia românească sub presiune. Activiști și securiști în templul lui Clio*”. în „22”, nr. 3/2 II 1990, p. 22)/:

„Răspuns domnului Radu Popa.

Iată *adevărul* în legătură cu cele arătate de domnul Radu Popa. /4.../ **Acest volum a fost difuzat în 3 copii xerox în luna noiembrie 1988.** Una din aceste copii a fost transmisă Institutului de Arheologie - chiar prin bunăvoința domnului Radu Popa /.../. Nu numai secției de propagandă a C. C., ci și lui Ilie Ceaușescu și Institutului de istorie a partidului și altor institute și persoane am înaintat acest volum pentru două motive: *primul*, fiindcă se dusese pretutindeni, timp de câteva luni, o sistematică „muncă de lămurire” cam de aceeași natură și probitate cu informațiile domnului Radu Popa de acum. Am fost obligat, în consecință, să contracarez, la aceleași foruri unde se încercase *discredita*rea celor ce susținuseră la 23 martie 1988 adevărul istoric, sau ceea ce credeau ei că este. Volumul constituit după cum am arătat urmărea să demonstreze că nu este vorba de o credință, ci de evidența obiectivă.

Al doilea motiv îl pot dezvălui acum: în volum era prezentă intervenția istoricului *Nicolae Stoicescu*, pe care în comentariul însoțitor îl numeam „primul mare medievist român contemporan care a recunoscut justetea datării lui Hasdeu”...5. În încheiere țin să-mi exprim nedumerirea pentru calificarea mea drept „*un fel de Adrian Păunescu al istoriografiei românești din ultima perioadă*”. În ce sens? Dacă este vorba de contribuțiile mele pe tărâmul literaturii vechi (ediția *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, teza de doctorat despre această operă fundamentală a culturii române, cedată de unii la un pahar de șampanie „autorului grec Manuil Corinthios”... etc. etc. (cf. Dan Zamfirescu, *Războiul împotriva poporului român*, Editura Roza Vânturilor, București, 1993, p. 302-311 (sublinierile lui D. Z.).

/**Observații.** În materie de „calificative”, D. Z. a fost deosebit de darnic în ceea ce mă privește - ultimul, poate cel mai infamant, a fost presărat în finalul zecilor de pagini // din penibila „Prefață” intitulată „ORA ASTRALĂ” A ISTORIEI NOASTRE MEDIEVALE, vezi Alexandru V. Diță, **17 mai 1395**, o dată importantă în istoria universală - *Victoria românească de la Rovine*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1995, p. 30. Notez și faptul că, spre a-mi răspunde punctual prin succese „căi de atac”, Al. V. D. preia integral, p. 111-144, articolul subsemnatului apărut în „*Revista Istorică*”, S. N., I/1990, 7-8. p. 782-802.

Altminteri, un profund sentiment de jenă mă determină să nu insist prea mult asupra unui segment din constituția *morală* a lui D. Z., dezvăluită mai demult prin propriile cuvinte - mai exact: colaborarea sa cu fosta Securitate (cf. Mihai Marinică, *Cronica unei confruntări*, în „*Gândirea*”, S. N., Anul II, Nr. 6/1993, p. 55-57); confirmată recent datorită demersurilor scriitorului-disident Radu Tudoran - vezi acum **Eu fiul lor. Dosar de Securitate**, Polirom, 2010, passim (inclusiv p. 521, Anexa 2, act oficial care dezvăluie identitatea numelui de cod „*Neagoe*”!). Semnificativ, premiul revistei „*Argeș*”, editorul din nou al „*Învățăturilor Sfântului Voievod Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*” (Roza Vânturilor, 2010), D. Z. („Prof. univ. teolog, ziarist,

dr. filolog”) omite tot ceea ce a publicat între anii 1974 și 1989 - vezi **Who is Who**, ed. a V-a România, 2010, p. 1513, s.v. /.

3. „În primăvara anului 1394, Mircea a trimis o oaste care a alungat garnizoana turcă instalată în anul anterior la Karinovasî (azi Karnobat, la sud de munții Balcani), domnul român fiind încurajat în această întreprindere a sa de conflictul existent între Baiazid și unii emiri seldjukizi din Asia Mică.

Ca răspuns la acțiunea lui Mircea, Baiazid a organizat o mare campanie de pedepsire la nord de Dunăre. /.../ Cele mai multe cronicile scurte sârbești datează lupta de la Rovine la 10 octombrie 1394, dar un document bizantin din septembrie 1395, arătând grija împărătesei bizantine Elena Dragaș pentru pomenirea tatălui ei căzut - ca și Marko Kraljevici de altfel - în menționata luptă reprezintă un argument serios în sprijinul datării acestei morți în timpul ciocnirii militare de la 17 mai 1395. Nu este de loc exclusă nici existența unei duble angajări a ostilităților, prima până în octombrie 1394, a doua în mai 1395, pe Jiu”.

- „Războiul de apărare condus de Mircea cel Bătrân”. (ISTORIA ROMÂNILOR, vol. IV. De la Universalitatea Creștină către Europa „Patriilor”, Ed. Enciclopedică, București, 2001 /în redacția acad. Șt. Ștefănescu, acad. Camil Mureșanu, prof. univ. dr. Tudor Teoteoi, secretar/ - citat din cap. IV, p. 283, autor Șt. Ștefănescu.

/Observații. Neașteptată resuscitare a etapei istoriografice de la începutul sec. 20 (lupte succesive, comemorarea basilisei Elena - aici luna septembrie indicată greșit, izvorul din 1395 fiind din octombrie, defunctul **kyr Konstantin** fiind comemorat la exact un an de la dispariția sa pe câmpul bătăliei de la Rovine (cum au intuit și stabilit Const. Jirecek și N. Iorga, fapt probat la rândul-mi în chip repetat și cu argumente solide). În plus, autorul citat a luat în considerare (p. 284-85) itinerarul dinspre Apus al lui Baiazid I, potrivit opiniei mai vechi a lui Halil Inalcik (și preluată de A. Bolșakov, iar apoi, în 1972, de monografia tipărită de subsemnatul, v. supra, n. 3); evident, cum a stabilit apoi savantul orientalist Aurel Decei, acest pretins itinerar al lui Baiazid nu a existat - izvorul invocat relatând de fapt incursiunea sultanului Murad II din 1438.

R E M E M B E R

A DIVERSION IN THE HISTORIOGRAPHY OR ARMY OF COUNTRY AND MERCENARIES IN „THE BATTLE FOR ROVINE”. EXPLANATORY NOTES AND TESTIMONIES FROM 1986-1988

Abstract

The author investigates the recent historiography regarding the date and the consequences of the Battle from Rovine (10 October 1394). This investigation was censored by the communist regime a quarter of century ago. There are presented many historians, journalists, party activists who enriched the theories regarding the reign and personality of Mircea cel Bătrân Vv. 26 IX 1386 - 31 I 1418), opportunistically called in that period "the Great". Details in the *Documentary Anexes, A-B*.

ANEXE DOCUMENTARE

A 1

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE

CENTRUL DE ȘTIINȚE SOCIALE CRAIOVA

Nr. 120 / 25 iunie 1985

Către tov.dr. Nicolae Constantinescu,
Institutul de Arheologie - București -

În cadrul aniversării a 600 de ani de la începutul domniei lui Mircea cel Bătrîn, Centrul de științe sociale din Craiova a înscris în planul Editurii "Scrisul românesc" pe anul 1986 lucrarea 600 de ani de la începutul domniei lui Mircea cel Bătrîn. Culegere de studii.

Având în vedere preocupările Dumneavoastră științifice, vă rugăm să ne onorați cu studiul: Cercetări arheologice legate de epoca lui Mircea cel Bătrîn.

La elaborarea acestui volum omagial și-au anunțat deja preocuparea: acad.Stefan Pascu, prof.univ.dr. Stefan Ștefănescu, prof. univ.dr. Constantin Cihodaru, prod.univ.dr. Dinu C.Giurescu, prof. univ.dr. Alexandru Piru, prof.univ.dr. Vasile Drăguț, dr.Răzvan Theodorescu.

Lucrarea trebuie înaintată editurii la 15 septembrie 1985. Vă rugăm să ne trimiteți studiul Dumneavoastră în două exemplare, dactilografiat la două rânduri pe adresa Centrul de științe sociale Craiova, str.Unirii 79, cod.1100.

În cazul în care programul Dumneavoastră nu vă permite să vă angajați în această colaborare, vă rugăm să ne comunicați până la data de 25 iulie a.c.

Vă mulțumim pentru studiul cu care ne veți onora și vă asigurăm de aleasa noastră stimă și profundă prețuire.

D I R E C T O R,

Conf. univ.dr. Ion Pătroiu

A 2

3.	Războiul dintre Moldova și regatul ungar din 1395. - R. Popa	
3 bis	Evenimente politico-militare transilvănene de la mijlocul secolului XIV până la răscoala de la Bobilna. - V. Eskerasy	
4.	Participări cneziale românești la viața militară a voievo-datului Transilvaniei. - V. Eskerasy	
C A P I T O L U L III. <u>Începutul luptei țărilor române împotriva pericolului otoman</u>		50 pag.
1.	Expansiunea otomană în Peninsula Balcanică. - M. Berze	
cea 25 p.	2. <u>Politica militară și războaiele de apărare conduse de Mircea cel Bătrîn (1386-1418).</u> - M. Constantinescu	
3.	Activitatea militară a lui Alexandru cel Bun (1400-1431). - St. Gheorghe	
4.	Eforturile pentru apărarea antiotomană a țărilor române după moartea lui Mircea cel Bătrîn; Dan al II-lea (1422-1431). - R. Capățanu	
PARTEA A II-A: <u>SISTEMUL MILITAR AL ȚĂRILOR ROMÂNE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA PÂNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA</u>		
C A P I T O L U L IV. <u>Organizarea militară a țărilor române. Epoca de glorie a "oastei țării"</u>		50 pag.
1.	Dezvoltarea economică, socială și politică a țărilor române.	P. Cernovodanu

A 3

Bătălia principală s-a dat așadar la 10 octombrie 1394, la Rovine, un loc ales de voievodul Mircea cel Bătrîn, care a fructificat și în acest fel avantajele cunoașterii terenului, atrăgându-l pe adversar în acel "loc neprielnic" pentru el de care amintește Phrantzes. Pentru a ne pronunța în această privință, deși identificarea locului de bătălie a preocupat îndelung istoriografia, presupunem că e vorba de ținutul Argeșului superior, eventual de confluența râului cu Vilsanul: acolo, probabil, la cca 20 km sud de capitala Țării Românești, în lunca și șesul mlăștinos dintre cele două ape, cu dealuri înalte și ripoase de o parte și de alta, împădurite, și cu munții Făgărașului profilându-se în zare - s-a desfășurat una din marile lupte ale românilor, comparabilă cu Posada dinaintea și cu Călugărenii de mai târziu.

A fost o luptă pe viață și pe moarte: "și lăncii nenumărate s-au frânt atunci și mulțimea săgeților a fost nenumărată, încît

A 4

Stimate tor. h. Constantinesce

Cu seuxo pentru calitatea dactilogra-
fiei stekurului dr. (a căzut, din păcate,
pe mîna unei fete non angajate)
și, probabil, și pentru cea a colatorului,
vă trimit un exemplar, cu rugămintea de
a-l vedea și dr. , a îndrepta eventualele
greșeli ce ne-au scăpat și, dacă vor fi,
a ni le comunica .

Cu aluse sentimente de stimă
Cae. ROMANESCU

A 5

CENTRUL DE STUDII ȘI CERCETĂRI
DE ISTORIE ȘI TEORIE MILITARĂ
Nr. 648 din 21.06.85

CĂTRE

Tovarășul dr. NICOLAE CONSTANTINESCU

Vă rugăm să participați, în calitate de autor, la
o ședință de lucru ce va avea loc în ziua de 26 iunie 1985,
ora 10 la Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie
Militară, Str. Drumul Taberei nr. 5-7, în vederea defniti-
vării volumului II al Tratatului de Istorie Militară a Popo-
rului Român pe baza observațiilor făcute de referenții de
specialitate.

p. DIRECTORUL CENTRULUI DE STUDII ȘI CERCETĂRI
DE ISTORIE ȘI TEORIE MILITARĂ
Colonel
Gheorghe Tudor

A 6.1.

/ Istoria militară a poporului român, II, Ed. Militară, Buc., 1986, p. 167 /

Marea invazie otomană în Muntenia. Strălucita victorie de la Rovine a oastei conduse de Mircea cel Bătrîn (17 mai 1395)*. Campania otomană ale cărei pregătiri începuseră încă din primăvara anului 1394 era de asemenea proporții încît aceste pregătiri nu au putut fi terminate în acel an: „venind

* DRH, D, vol. I, p. 141.

* Ibidem.

* Această dată a fost stabilită pentru prima oară, pe baza unei măturii contemporane — Tipiconul lui Romanov —, de către marele savant B. P. Hasdeu în anul 1876 (*Originele Craiovei*, în „Columna lui Traian”, an VII) și demonstrată pe baza altui document contemporan de C. Litzeica (*Din domnia lui Mircea Vodă*, în CL, XXXV, p. 473—476). Cu toate acestea, Dimitre Onciul a adoptat greșita dată de 10 octombrie 1394 (propusă de istoricul ceh C. Jireček în anul 1892), date care nu explică succesiunea reală a evenimentelor istorice, caracterul și semnificațiile bătăliei de la Rovine. Aceasta, dintr-o victorie românească se transformă într-o parțială înfrângere militară și într-un total eșec politic. Data de 10 octombrie are ca temei doar o atestare într-o cronică sîrbească tirzie (păstrată în 10 copii), greșit informată și asupra lui Constantin Dragaș, divizat în două persoane distincte: Constantin și Dragaș. Lipsa de credibilitate a acestui izvor a fost demonstrată încă din 1927 de academicianul sîrb G. S. Radojicić, cel mai mare specialist în istoria vechii literaturi sîrbe; istoriografia recentă a adoptat data corectă — 17 mai 1395 —, cînd se știe cu absolută siguranță că în lupta cu Mircea cel Bătrîn a murit Constantin Dragaș alături de Marco Kralević.

X X X

A 6.2.

DE LA BĂTALIA DE LA „ROVINE” LA ISTORIA POLONĂ
A LUI JAN DŁUGOSZ* / AIIAI /
/Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie
DE
"A. D. Xenopol" - Iași,
XXIII, 2 (1986), p. 707...

SERGIU IOSIPESCU

Între problemele „homeric” ale istoriografiei veacului XIV, datarea bătăliei de la Rovine, dintre oastea Țării Românești condusă de Mircea cel Bătrîn și forțele de invazie ale lui Baiazid I, reflectă în chip pilduitor, prin soluțiile propuse, atît calitatea surselor folosite cît și tentațiile, înclinațiile și, de ce nu, aprehensiunile criticii istorice.

Pe temeiul unui pasaj de cronică sîrbească din veacul al XV-lea, ce rezuma desfășurarea bătăliei, a amplificărilor sale în istoriile lui Luccari și Orbini și, mai cu seamă, a însemnării vechiului tipicon de la mănăstirea Hilandar — despre moartea unuia dintre principii sîrbi participanți la război — Hasdeu afirma (1876)¹ că „Ilustra victorie de la Rovine, a cărei strălucire se revărsă asupra Craiovei, avusese loc anume la 17 mai 1395”.

Cu publicația cronicii „bulgare” de către Ioan Bogdan (1891) și exegezele lui Nicolae Iorga (1901) pe marginea analelor sîrbești, povestirea mai amplă a acestora sub data de 10 octombrie 1394 s-a impus istoriografiei române². Relevarea de către Constantin Litzeica (1901) a unui nou izvor — dania din octombrie 1395 a împăratului Manuel Paleologul și a basilisei Elena pentru mănăstirea constantinopolitană Petra, spre pomenirea lui Constantin Dragaș căzut în campania din Țara Românească și de la moartea căruia nu trecuseră încă șase luni — a deschis discuția în jurul datei bătăliei de la Rovine³. Nicolae Iorga, cel dintîi (1901) și apoi Dimitre Onciul (1903) au reconstituit cu noi argumente desfășurarea invaziei otomane în Țara Românească, plasînd confruntarea majoră la 10 octombrie 1394⁴ și nu la 17 mai 1395 cum susținuse, în urmă, Constantin Litzeica. Se invocă, între altele, și faptul că victoria de la Rovine nu putea fi obținută de forțele reunite ale lui Mircea cel Bătrîn și ale regelui Ungariei — despre care atunci se credea că în mai 1395 s-ar fi aflat în Țara Românească — fără

* Adnotările pe marginea izvoarelor care le înfățișăm aici bunăvoinței răbdătoare a cititorilor dezvoltă intervenția mea la dezbaterile organizată de redacția de istorie a Editurii Militare în jurul datei bătăliei de la Rovine, la care au participat Al. V. Dîță, M. Dogaru, Tahsin Gemil, Anca Tanasoca, Andrei Pippidi, N. Stoicescu, Dan Zamfirescu (ianuarie 1986, București). Ele trebuie a fi considerate drept urmarea și îndreptarea celor scrise de mine în articolul „La Rovine în cîmpii” („Magazin istoric”, VII, 12/1974, p. 14—18).

A 7

C U P R I N S U L

I. O lămurire preliminară	1
II. <u>Rovine. 10 octombrie 1394. Argumente istorico-arheologice.</u>	
Comunicare prezentată de Dr. Nicolae Constantinescu în	
ședința din 23 martie 1988 la Institutul de Arheologie din	
București al Academiei de Științe Sociale și Politice	13
- Întrebări și discuții pe marginea comunicării	

A 8

B A T A L I A P E N T R U	<u>Înăstirii</u>
R O V I N E	I
23 MARTIE 1988	V
Transcrierea înregistrării de pe banda de magnetofon	
însoțită	<u>porul, numită</u>
de	<u>re aceștia se</u>
ANEXE DOCUMENTARE	<u>cu privire la</u>
și	<u>defunctului</u>
OBSERVAȚII CRITICE	<u>17 mai 1395</u>
de DAN ZAMFIRESCU	XV/
	XXIII
	XXVII
	<u>-lea, prin</u>
	<u>păstoririi</u>
	<u>pozițiilor</u>
	<u>ntin Drăgas</u>
	<u>ătorul</u>
	XI
București	XXX
1988	-

A 9

- 2 -

4. Din "EKTĒSIS NEA" formula de adresare a patriarhului e
ecumenic, în actele de cancelarie, "către despotul
Serbiei Constantin Dragaș (Dragasses)".
Original XXXII
Traducere „
Note „

IV. STUDII COMPLEMENTARE

1. Georg Ostrogorski: Domnul Constantin Dragaș (versiune
românească a originalului apărut în limba sârbocroată
în 1963) XXXIII
2. Vatroslav Jagić, Tipikul lui Roman. Un manuscris cîndva
la Hilandar, acum la Berlin (originalul, versiune româ-
nească și note) XLVII

- V. CAPCANELE IGNORANȚEI SAU NOTE CRITICE CU PRIVIRE LA ȘEDINȚA
ȚINUTĂ LA INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE DIN BUCUREȘTI LA 23 MARTIE
1988 LXIII

. — 0 — .

CUVÎNT DE RAMAS BUN!

Ședința din 23 martie 1988 de la Institutul de Arheologie din București nu a marcat în nici un chip un "schimb de generații" de felul celui făcut sensibil, pînă la scandal academic, de "Discursul de recepție" al lui Ioan Bogdan, în 1905, discurs citat și luat ca model de dr. Nicolae Constantinescu. Simplul fapt că cei patru protagoniști (unul, Ciprian Zaharia, fiind prezent în sală numai prin problemele ridicate de cartea sa) ai datei de 17 mai 1995 depășesc, în covârșitoare majoritate (trei din patru) vîrsta de 50 de ani (dr. Nicolae Stoicescu, în ciuda aparenței fizice de etern june, chiar și pragul celor 60) exclude această interpretare.

Dar dacă n-a fost un "schimb de generații" și n-a marcat nici un fel de schimb, nici măcar de "ștafetă", ședința a pus pentru

CU PRIVIRE LA GENEALOGIA UNUI ÎNSEMNAT
BOIER MUNTEAN DIN VEACUL AL XV-lea

RADU OPREA*

Descendent al unui vechi neam boieresc, îndeaproape înrudit cu marile familii nobiliare ale țării, Dan vornic - supranumit „Durduc” sau „Durduca” (ceea ce ar fi fost în limbajul timpului echivalentul lui „Durduliu” sau „Dolofan”, probabil o aluzie la aspectul mai împlinit al formelor sale) - a jucat un rol însemnat în viața politică internă, destul de zbuciumată și instabilă, din vremea voievozilor Basarab cel Bătrân (Laiotă) și Basarab cel Tânăr (Țepeluș). Numele său este consemnat în textul a nouă documente interne, din intervalul 1475 iunie 1 - 1478 septembrie 9, adică șase acte emise de cancelaria primului domn amintit și trei provenind de sub pana grămăticilor de la curtea celui de-al doilea voievod menționat¹.

Între cei nouăsprezece boieri trecuți în sfatul hrisovului din 1 iunie 1475, pe lângă cei patru jupani fără dregătorii (Dragomir al lui Manea, Cazan al lui Sahac, Neag și Neagoe al lui Borcea), boieri mai vârstnici și pe care noul domn îi moștenise de la predecesorul său, Radu cel Frumos, sunt arătați și câțiva dintre stâlpii domniei de curând instalate, între care deslușim și pe „jupan Dan vornic”, ca fiind al cincilea boier martor, după jupanii mai sus-pomeniți și înaintea lui *Neagoe de la Craiova*, părintele celor patru frați Craiovești, aflat pentru întâia oară printre martorii domnești, precum și a lui *Manea Negrul* și *Drăghici din Mărgineni*, spătari, primul fiind tatăl lui Manea Perșanu, viitorul mare vornic al lui Radu de la Afumați, considerat de acesta ca fiind „din casa” sa, iar cel de-al doilea era fostul stratornic al lui Radu cel Frumos, ajuns vornic-mare al lui Vlad Călugăruș și primul sfetnic în timpul lui Radu cel Mare, până în 1497, ctitorul Mănăstirii Mărgineni, numite uneori și Drăghicești².

Ultimul dregător ce apare în sfatul acestui hrisov (probabil cel mai tânăr și mai mic în rang dintre boierii adevărați) este un „Dimitru stratornic”, nimeni altul decât cel cunoscut ca *Dimitrie Ghizdavuș*, precum îl vom afla trecut printre mărturiile domnului de la 1476³, întâlnit apoi și ca ban-mic, în 1486⁴, cel ce va deveni mai târziu ginerele lui Dan Durduca, în urma căsătoriei cu fiica acestuia, jupanița Neaga⁵.

* Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Argeș.

¹ *Documenta Romaniae Historica* (se va cita DRH), B. Țara Românească, vol. I, București, 1966, p. 243-268, doc. 148-161.

² George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească. I (1389-1495)*, București, 1943, p. 216-217; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1971, p. 21, 69.

³ DRH, B, I, p. 257, doc. 153.

În actul din 15 iulie 1475, prin care Basarab cel Bătrân întărește averile Mănăstirii Cozia, între cei 14 boieri - martori din sfat, „jupan Dan mare vornic” figurează tot ca al cincilea dregător, după jupan Neagoe al lui Borcea și înaintea lui Neagoe de la Craiova, față de care era probabil și mai în vârstă și mai sus în ordinea rangurilor deținute.

O poziție interesantă și preeminentă va ocupa personajul nostru între martorii primului document cu sfat, emis de voievodul Basarab cel Tânăr, prin care acesta dă mănăstirii Cozia moara domnească din târgul Râmnic, la Olt, în schimbul unor mori de la Târgoviște, poruncă în care nu apar decât trei boieri-dregători: jupan Dragomir al lui Manea, jupan Dan mare- vornic și jupan Vintilă logofăt, cărora li se adaugă și doi clerici: egumenul de la Snagov și egumenul de la Deal, arătați nominal⁶.

Genealogistul George D. Florescu considera că prezența numai a celor trei boieri ca martori adevărați în acest hrisov - unul din primele ale lui Basarab cel Tânăr, pe când el nu-și alcătuisese încă un sfat domnesc - ar putea fi explicată prin înrudirea lor cu voievodul⁷. De pildă, din izvoare știm că Dragomir al lui Manea era nepotul lui Vladislav al II-lea⁸ și văr primar, fie direct, fie prin alianță, cu Basarab Țepeluș⁹.

În privința lui Dan mare vornic, George D. Florescu sugera o anume corelație între prenumele acestui boier și patronimicul specific ramurii Dănești a Basarabilor, prenume pe care autorul spunea că nu l-a mai întâlnit a fi purtat de vreun mare boier - martor în trecut¹⁰, ceea ce ne îndeamnă a presupune o înrudire între voievod și marele vornic. Tot în același context se lansa ipoteza - bazată pe stăpânirea comună în unele sate din Gorj, aflate în preajma Mănăstirii Tismana - după care Vintilă Florescu ar fi fost soțul unei surori a lui Radu cel Frumos, ceea ce ar explica prezența neîntreruptă a acestui boier tânăr încă, de la 18 mai 1468 înainte, în toate sfaturile domnești ale voievodului amintit. Prin urmare, susținea reputatul genealogist, Vintilă Florescu ar fi fost văr primar cu părintele lui Basarab Țepeluș, sau mai corect spus - judecând lucrurile în lumina ultimelor izvoare - era văr al doilea, prin alianță, Basarab Țepeluș fiind în acest caz, pentru Vintilă, nepot de văr¹¹.

În sfatul celor 12 boieri adevărați, la hrisovul din 3 aprilie 1478, în frunte cu același jupan Dragomir al lui Manea, Dan mare-vornic este al cincilea, după noul boier - martor, fără dregătorie, *jupan Gherghina*, viitorul mare pârcălab al cetății Poienari, fratele doamnei Rada a lui Vlad Călugărul voievod, considerat ca fiind strămoșul cunoscuților boieri din Băleni (Dâmbovița)¹².

⁴ *Ibidem*, p. 317, doc. 197; George D. Florescu, *op. cit.*, p. 217.

⁵ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 19.

⁶ *DRH*, B, I, p. 260, doc. 157/1478 ianuarie 9.

⁷ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 226.

⁸ *DRH*, B, I, doc. B/ < 1447 sept. 1 - 1448 aug. 31>, p. 505; George D. Florescu, *op. cit.*, p. 112, 226; Radu Oprea, *Cățiva mari dregători din Sfatul Domnesc al lui Vlad Țepeș*, în „Argesis”. Studii și Comunicări. Seria Istorie, tom. XVII, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 2008, p. 93.

⁹ George D. Florescu, *op. cit.*, p. 227.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 228-229; Dan Pleșia, *Genealogia Basarabilor (sec. XIII-XVII)*, planșă anexă la vol. *Io Mircea, mare voievod și domn...*, Râmnicul Vâlci, 1986.

¹² George D. Florescu, *op. cit.*, p. 230; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 21; Radu Oprea, *op. cit.*, p. 94.

Hrisovul datat 9 septembrie 1478¹³, prin care Basarab cel Tânăr întărește averile Mănăstirii Cozia, este ultimul document păstrat până acum, din veacul al XV-lea, în care mai apare ca boier - dregător în sfat Dan mare-vornic. După această dată credem că el se va fi stins, niciun alt act nemaierătându-l ca fiind încă în viață. Descendența sa este compusă din: o fiică, Neaga, și doi fii, Oprea slugerul și Dragomir; Neaga a fost căsătorită, mai întâi, cu Dimitrie Ghizdavăț, mare dregător în perioada 1475-1485¹⁴, apoi cu jupan Căndea, fratele lui Baldovin pârcălab începătorul neamului boierilor din Golești - Mușcel. Din prima căsătorie au rezultat trei copii: un fiu, numit Manea Ghizdavăț, urmat de două fiice, Vlădaia și Dumitra. Manea Ghizdavăț s-a însoțit cu Vilaia, fiica lui Mogoș spătar și nepoata lui Mogoș ban, boieri din neamul celor cunoscuți ca fiind „din Cepturoaia”.

Vlădaia a fost măritată cu Manea Perșanu, fiul lui Manea Negrul mare-vistier, ajuns și el dregător influent la curtea voievodului Radu de la Afumați, care îl considera „din casa” sa și care l-a făcut mare vornic. Manea Perșanu va fi ctitorul Mănăstirii Seaca, din județul Olt, unde a fost și înmormântat, atât el cât și jupanița sa, Vlădaia¹⁵. Cea de-a doua fiică a lui Dimitrie Ghizdavăț, cu soția sa Neaga, a fost jupanița Dumitra, ce a ținut mai întâi pe Manea al lui Mogoș din Stănești, după moartea căruia se recăsătorește cu Tudor din Drăgoiești, mare dregător în intervalul 1523-1535, ucis pentru hiclenie de Radu Paisie, la 1536¹⁶.

Din prima căsătorie a Dumitrei, cea cu boierul Manea al lui Mogoș din Stănești, a avut trei fiice: *Căplea*, *Vilaia* (însoțită cu Fărtat vornic din Drăgășani) și ultima *fiică*, al cărei nume nu ne este cunoscut, căsătorită cu un anume Toma, a fost mama Vilaiei din Stănești (numită și Tomana, după numele tatălui său), viitoarea soție a lui Dobromir din Runcu, mare ban între 1568 iulie 19 și 1582 iunie 9¹⁷.

Așadar, prin încrengătura alianțelor contractate de descendenții săi, mai cu seamă pe linie feminină, Dan Durduca s-a înrudit cu multe neamuri boierești influente în societatea de la sfârșitul veacului al XV-lea și din secolele următoare. Acestea ar fi: boierii din neamul Ghizdavăț, originari din Transilvania, probabil urmașii celui Stoica Ghizdavici, colaboratorul lui Iancu de Hunedoara¹⁸; boierii din Cepturoaia (inclusiv ramura din care descind Buzeștii); boierii din Stănești, Drăgoiești și Golești¹⁹.

În privința lămuririi originii strămoșilor din care descindea marele vornic Dan Durduca, noi opinăm pentru străvechiul leagăn al Loviștei, ținut din nordul județului istoric Argeș, zonă unde viețuiau neamuri de boieri, cu adânci rădăcini în veacul al XIV-lea, cum au fost cei din Șuici și Sălătruc, din Cepari și Tigveni, ce stăpâneau întinse domenii în satele de pe valea superioară a Topologului, în preajma vechilor curți domnești de la Argeș și până în vecinătatea Piteștilor, în câmpia înaltă ce forma

¹³ DRH, B, I, p. 268, doc. 161.

¹⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 19-20.

¹⁵ *Ibidem*, p. 69.

¹⁶ *Ibidem*, p. 98; Dan Pleșia, *Marele ban Dobromir și neamul său*, în „Arhiva Genealogică”, 1997, IV (IX), 1-2, p. 183.

¹⁷ *Ibidem*; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 51-52.

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), București, 1977, p. 435, doc. 318/1453 aprilie 11; p. 440, doc. 322/1454 aprilie 30.

¹⁹ Dan Pleșia, *op. cit.*; idem, *Contribuții la istoricul Mănăstirii Stănești (Vâlcea) și a ctitorilor ei*, în „Mitropolia Olteniei”, an. XVII, nr. 5-6, 1965, p. 407-417.

limita de nord a fostului județ Teleorman. Cam aceasta era și întinderea, desigur fragmentară, a domeniului pe care l-a stăpânit Dan Durduca și urmașii săi. Nu întâmplător, genealogiștii au remarcat că boierii din Loviștea sau cei din Șuici - Sălătruc au ascendenți încă în vremea lui Mircea cel Bătrân²⁰. De pildă, voievodul tocmai amintit întărea, la sfârșitul secolului al XIV-lea, unei cete de șapte boieri - din care doi purtau numele de *Dragomir* - câteva sate din ținutul Loviștei²¹. Locurile acestea, constituind granița de nord a Valahiei cu Transilvania, au fost întotdeauna o oază de relativă libertate și de evadare a vârfurilor aristocrației băștinașe înspre regatul Ungariei, în caz de conflict cu puterea centrală. Așa s-a întâmplat, în 1374, când Ludovic I, regele Ungariei, scria lui Benedict, comitele de Timiș, că au sosit niște boieri fugari din Țara Românească „de la voievodul Vlaicu, niște români, anume Stoican, *fiul lui Dragomir* (subl. ns.), fiul lui Voina de Loviște, Danciu, fratele fostului comite Neagu, Voicu, fiul lui Radoslav, și Selibor, omul de aproape (*familiaris specialis*) al voievodului Vlaicu”²².

Cam pe la jumătatea veacului al XIV-lea, Vladislav al II-lea voievod, reconfirma mai multor boieri ai săi, printre care *Dragomir Ruhat*, cu fiii lui, nepotului său *Dragomir* și altora, stăpânirea peste mai multe sate loviștene²³. Până și ctitoriile eclesiastice ale timpului au avut parte de contribuția boierilor din Loviștea, cel mai edificator exemplu în acest sens ar fi vechea Mănăstire Cotmeana, unde pe la 1385, în zilele lui Dan I voievod, un anume *jupan Dragomir, fiul egumenului Dragomir*, a donat sfântului lăcaș un clopot pentru pomenire²⁴. Și tot aici, la Cotmeana, parcă pentru a nu destrăma firul neîntrerupt al generațiilor, și-au găsit odihna peste ani boierii din Șuici și Cepari, începând cu *jupan Dragomir mare-vornic* în vremea lui Neagoe Basarab (cel pe care domnul îl numea ca pe o rudă apropiată, din „casa” sa), împreună cu jupanița Marga, soția lui credincioasă, fiica viteazului Albu vistier, ce a trăit la cumpăna veacurilor XV-XVI, găsindu-și sfârșitul cu arma în mână, în conflictul pentru apărarea onoarei unei tinere jupanițe și a neamului său²⁵.

Ceea ce ar proba oarecum prestigiul de care se va fi bucurat în epocă această ctitorie domnească și boierească de la Cotmeana, ar putea fi și valoarea simbolică a gestului făcut de *Dragomir mare-vornic*, cel care deși încheiase lucrările de construcție la biserica sa necropolă, cu hramul Înălțarea Domnului, din satul Ceparii-Pământeni, în ziua de 31 iulie 1533, nu s-a înmormântat aici, ci a ținut să i se odihnească osemintele sub lespedea de la Cotmeana, în 6 august același leat²⁶.

²⁰ Idem, *Importanța studiilor genealogice pentru istoria Țării Românești*, în „Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995, 1-2, p. 13-20.

²¹ DRH, B, I, p. 45, doc. 18/1393 sept. 1 - 1394 aug. 31.

²² DRH, D, I, p. 107, doc. 63.

²³ DRH, B, I, p. 180, doc. 103/1451 iulie.

²⁴ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ed. îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, 1984, p. 178; Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV - 1848)*, București, 1994, p. 192, nr. I 205.

²⁵ *Ibidem*, p. 153, nr. 113; Radu Oprea, *Albu vistier (cca. 1460-1510) și înrudirea sa cu vechile neamuri ale boierilor argeșeni de pe valea Topologului*, în „Argesis”. Studii și Comunicări. Seria Istorie, tom. XVII, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 2008, p. 107-111 și spița genealogică din Anexa I, p. 112.

²⁶ Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 153, nr. 113.

Ca o dovadă în plus că numele era simbolul continuității generațiilor, peste ani, în rândul aristocrației muntene și nu numai, este și faptul că în familia lui Dan Durduca și a fratelui său, Radu spătarul, numele *Dragomir* l-au purtat atât unii din descendenții lor direcți, cât și reprezentanții unora dintre neamurile cu care s-au înrudit apoi, prin alianță.

REGARDING THE GENEALOGY OF AN IMPORTANT BOYAR OF THE 15-TH CENTURY WALACHIA

Abstract

Dan the magistrate, aka *Durduca* (Plump), probably because of his aspect, was a descendant of an old family of boyars, closely related (if not identical) to that of the famous boyars Florești, - played an important role in the tormented and instable internal political life in the time of the voivodes Basarab cel Bătrân (Laiotă) and Basarab cel Tânăr (Țepeluș).

Between 1475 and 1478 (with some breaks determined by the frequent changing of the rulers) Dan Durduca was always among the first 4-5 boyars who led the lordly assembly, which was formed by some old and important boyars' families (the Mărgineanus, the Sahacescus, the Borcescus, the Craiovescus), some of them being closely related to the voivodes of the ruling dynasty and having the roots in the 14-th and 15-th centuries.

Dan Durduca always owned a huge estate: from the old Mehedinți County to the north of the ex Argeș County - in Țara Loviștei and along the Topolog Valley - and downward to Teleorman County. The inheritors of his huge fortune were families of boyars who strongly influenced the political life of Walachia (the Golescus, the Drăgoiescus, the Stănescus, and the Buzescus). His descendants were related both to the boyars belonging to Ghizdavăț family (one of whose member, Stoica Ghizdavăț was a collaborator of both the king of Hungary and of Ioan de Hunedoara) and to the boyars from Cepturoaia (among them the Buzescus).

Conformable to a document from the second half of the 16-th century, Dan Durduca had his court in the village Burdești (today in Suseni, Argeș County), in the high field from the south of Pitești (ca 20 km).

DIN ISTORICUL SCHITULUI BASCOVELE, JUDEȚUL ARGEȘ

MARIUS PĂDURARU*

Schitul Bascovele (Fig. 1) din satul Ursoaia, comuna Bascovele, județul Argeș, devenit monument istoric de categorie A, este unul dintre lăcașurile de cult - din păcate, destul de numeroase - cărora soarta nu le-a fost favorabilă încă de la fundare.

Am schițat în numărul precedent al acestei publicații¹, condițiile înființării și ale refacerii acestui schit, referindu-ne cu precădere la cele două faze ale bisericii, Bascovele I, respectiv Bascovele II (Fig. 2), atestate documentar, epigrafic și, de curând, și arheologic.

Fig. 1. Schitul Bascovele, vedere exterioară dinspre sud - foto Marius Păduraru, 2009.

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Spiridon Cristoceă, Marius Păduraru, *Cercetările arheologice de la Schitul Bascovele, comuna Cotmeana, județul Argeș (campania iulie-august 2009)*, în „Argesis”, tom XVIII, 2009, p. 167-183.

Dacă marele comis Șerban II Cantacuzino, ctitorul de la 1695, a înălțat lăcașul ca o făgăduială adusă Maicii Domnului, „ca din dar(u)l sfești<i>i sal(e) să ne dea rod din trupul nostru”, lucrările fiind la un moment dat întrerupte din motive ce nu sunt foarte clare și reluate după tragica moarte a soției și a fiicei, cutremurele de pământ ce au urmat, mai cu seamă cele din 1802 și 1838, au distrus biserica - fisurile din fundație erau foarte profunde și bine observabile în cercetarea arheologică din 2009 - în așa măsură încât, în anul 1843, stareța Platonida Căzăneasca a fost nevoită să o refacă din temelie, „de iznoavă”, cu sprijinul grecului Ștefu Nicolau și al soției sale, piteșteanca Paraschiva.

Fig. 2. Biserica schitului Bascovele II - foto Marius Păduraru, 2009.

Așadar, obștea viețuitoarelor de la Bascovele nu dispunea în 1843 de stipendiile necesare unei astfel de întreprinderi, semn că schitul era sărac. Din nefericire, distrugerea documentelor acestui schit - ca de altfel și a unei bune părți din actele schitului Buliga - prin incendiere de către hoți în anul 1815, când au fost sustrate din locuința episcopului Partenie Buligeanul² - constituie un obstacol în construirea unei imagini cât mai obiective asupra situației economico-financiare a schitului în primul său secol de existență. Hrisoavele lui Mihail I Șuțu și Alexandru Moruzi confirmă această stare de fapt. Emise spre finele acestei perioade, la 29 noiembrie 1791, respectiv la 24 august 1793, în acestea se precizează că mănăstirea de călugărițe Bascovul era „foarte săracă și fără de niciun ajutor de nicăierea”, motiv pentru care îi întăreau „ca și alți frați domni de mai nainte” din vinăriciul domnesc din județul Argeș, „vin, vedre una sută”, „la vremea dijmăritului scutea stupi una sută”, precum și „lude 6, oameni ertați de toate dădiile”. Ele au fost confirmate și de Întâiul Divan și Comitet al Principatului Valahiei, la 8 octombrie 1809, precum și de Ioan Gheorghe Caragea, la 1 aprilie 1813³.

Probabil în 1695, Maria, soția comisului Șerban Cantacuzino și fiica marelui vornic Ghinea Rustea-Văleanu⁴, a înzestrat schitul cu moșia Vața din județul Teleorman, căreia, în actul din 15 mai 1696, nu i se precizează întinderea⁵. Marin F. Dana - autorul tezei de licență *Schitul Bascov*, lucrare apreciată în epocă, în care autorul a tins spre exhaustivitate - deși nu cunoștea documentul menționat, amintește totuși de această moșie precizând: „trei sute șase zeci stânjeni moșie cu pământ de cultură și pădure, în comuna Vața, plasa și județul Olt, în întindere aproximativă de una mie pogoane, dăruită de părintele Gherasim monah de la schitul Robaia, plasa și județul Argeș, al cărui nume este scris în pomelnicul ctitorilor”⁶. Nu avem nicio îndoielă că marea majoritate a celor o mie de pogoane proveneau din dania Mariei Cantacuzino, monahul Gherasim donând și el acolo, ulterior, o suprafață de teren, evident mai mică.

Pauperizarea schitului este explicabilă, dacă avem în vedere că Maria a decedat înainte de finalizarea construcției, iar Șerban s-a recăsătorit. Mai mult decât atât, așa după cum au confirmat și cercetările arheologice, nici Maria, nici fiica ei, nu a fost astrucată la Bascovele, Șerban fiind, după cum se știe, înmormântat la Comana, alături de tatăl său, Drăghici.

² Conform documentului din 3 iunie 1825 (D.A.N.I.C., fond Episcopia Argeș, CI/3), asupra căruia vom reveni cu un alt prilej.

³ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, seria 1786-1800, tom. IV, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1893, p. 227; *ibidem*, seria 1800-1830, tom. IX, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1896, p. 368; *ibidem*, seria 1800-1830, tom. X, partea A, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900, p. 146.

⁴ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 185.

⁵ B.A.R., colecția Documente istorice, CDLXXVII/163 (fost la D.A.N.I.C.); vezi și *Anexă* la Sp. Cristoce, M. Păduraru, *op. cit.*, p. 180-183.

⁶ Marin F. Dana, *Schitul Bascov*, teză de licență susținută în cadrul Facultății de Teologie a Universității din București, 1934, manuscris dactilografiat, p. 104 și 136, unde se face referire la un document din 10 iunie 1819, o „copie după hotărnicia moșiei Vața de Sus, Vața de Jos și Izvoru din județul Teleorman, făcută de Sandu Derepșeanu și legalizată de Judecătoria Districtului Teleorman”. Se precizează că documentul respectiv a fost evacuat la Moscova. În actul amintit este vorba, mai probabil, de boierul teleormănean Sandu Depărășeanu, slugerul de la 1829 (I. C. Filiti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, în „Revista Arhivelor”, nr. 5, 1928-1929, p. 334).

Fără a se putea preciza în ce împrejurări a intrat în patrimoniul funciar al schitului, pe de o parte, ca urmare a incendierii actelor în 1815, pe de altă parte, din cauza evacuării unor acte la Moscova în 1916, menționăm că mult încercata de soartă ctitorie cantacuzină a mai avut în proprietate o chingă de moșie numită Sitișeasca, dăruită „de un domn Bălăceanu” din comuna Balaci, județul Teleorman. Suprafața acesteia nu se cunoaște, dar se știe că ea se găsea în proprietatea schitului, la 20 august 1833⁷.

Dacă moșia de la Vața* se situa relativ aproape de Bascovele (circa 30 de km în linie dreaptă), cea de la Balaci**, aflată la aproximativ 100 de km de schit, era mai dificil de administrat. Vața și Sitișeasca „ce-i mai zice și Balaciu sau Pădurețiu” au fost, după toate probabilitățile, singurele moșii pe care schitul le-a stăpânit, suficiente pentru a asigura traiul micii obști de călugărițe, însă se pare, foarte probabil și ca urmare a unei proaste gestionări, insuficiente pentru a oferi stipendiile refacerii din temelii a bisericii schitului în anul 1843. În aceste condiții, stareța Platonida Căzăneasca a fost nevoită - potrivit pisaniei și altor surse documentare - să-și cheltuiască cea mai mare parte a averii sale, și aceasta numai pentru „înfrumusețarea” lăcașului, termen prin care înțelegem zugrăvirea bisericii și înzestrarea ei cu odoarele necesare, de vreme ce ridicarea din temelie a edificiului se făcuse de către Șteful Nicolau împreună cu soția sa, Paraschiva. Nu excludem nici imixtiunea egumenului de la Cotmeana în administrarea veniturilor acestor moșii, având în vedere că schitul Bascovele se situa pe moșia vechii ctitorii domnești.

Că schitului Bascovele nu i s-a întocmit nicio catagrafie până în 1865 este greu de crezut, mai sigur fiind că ele nu au mai ajuns până la noi⁸. Din inventarul întocmit la sfârșitul anului 1865⁹, prezentăm aici numai „averea nemișcătoare”, necuprinsă în cel din februarie 1868. Fiind mai bine realizat, pe acesta din urmă îl vom reda integral. Potrivit inventarului efectuat la 2 decembrie 1865, „averea nemișcătoare” a schitului Bascovele se compunea din următoarele posesiuni: „1. Un petic moșie de 365 stânjini, la Vața, în jud. Oltul; 2. O chingă moșie la Bălăciu-Șitișeasca, în jud. Teleorman; 3. O vie pe Valea Popii-Muscel, două pogoane; 4. O vie pe Valea Bădeștilor-Muscel; 5. O casă în orașul Pitești, ca metoh, cu locul ei; 6. Un loc de prăvălii în Ulița Mare-Pitești”¹⁰.

După secularizare, schitul a pierdut cea mai mare parte a acestor proprietăți, rămânând cu 22 de pogoane în moșia Cotmenii, întrucât nu era desființat, și cu alte 17 pogoane, deoarece servea și ca biserică de mir pentru satele din proximitate, Ursoaia, Zamfirești și Negești. Moșia Cotmeana s-a arendat în condițiile legii din 1865, al cărei articol 49 prevedea că arendașii nu au niciun amestec în interiorul schiturilor sau mănăstirilor ce se vor afla în cuprinsul moșiei, lăsând la dispoziția superiorilor respectivi grădinile de legume și pomi roditori pe care le vor fi posedat la încheierea

⁷ M. F. Dana, *op. cit.*, p. 139.

* Astăzi sat în comuna Vedea, județul Argeș.

** Actualmente sat și comună, județul Teleorman.

⁸ D.A.N.I.C., fond Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice (în continuare se va cita M.C.I.P.), dosar 982/1865, f. 35-36.

⁹ Întocmit cu ocazia demisionării stareței Platonida Căzăneasca - din cauza vârstei înaintate și a stării precare de sănătate - și a înlocuirii sale cu Epraxia Costeasca (M. F. Dana, *op. cit.*, p. 179-184).

¹⁰ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 36; M. F. Dana, *op. cit.*, p. 354.

contractului de arendare. Arendașul moșiei Cotmeana n-a ținut cont de acest articol din lege și, în perioada 1871-1876, a pus stăpânire efectiv pe terenul respectiv. Cu toate sesizările făcute de către stareța Irina Periețeanca, cu toate intervențiile Episcopiei Argeșului către Ministerul Cultelor și ale acestuia către Administrația Domeniilor și Pădurilor Statului și către Prefectura Argeș, și cu toate rapoartele încheiate de către Prefectura Argeș la fața locului și înaintate Ministerului, acest teren nu i-a fost redat schitului decât în 1876, pentru ca în 1883, când a fost transformat în biserică de mir, să fie vândut la licitație, tot de către stat¹¹.

În urma demisionării Epraxiei Costeasca la 14 decembrie 1867¹², prin adresa nr. 178 din 9 martie 1868, Ghenadie, episcopul Argeșului, răspundea solicitării cu nr. 1240 a ministrului cultelor, arătând că protopopul aceluiași județ o instalase pe cuvioasa Platonida Căzăneasca¹³, în postul de superioară la schitul Bascovul. Cu același prilej, s-a întocmit cel de-al doilea inventar „în care s-au înscris dota pomenitului schit”, un exemplar înaintându-se Ministerului Cultelor. Prin adresa nr. 2285 din 13 martie 1868, un exemplar al aceluiași inventar, completat însă, pe alocuri, diferit, era înaintat Ministerului de către Prefectura Argeș¹⁴.

Redăm în continuare, întocmai, inventarul expediat Prefecturii¹⁵, mai bine realizat decât cel înaintat Episcopiei Argeșului, cu mențiunea că s-a apelat și la acesta din urmă, ori de câte ori a fost cazul, pentru completări:

„Inventar pentru toate averile mișcătoare și nemișcătoare a schitului Bascovul, din județul Argeșul, 1868 februarie 15, și care s-au dat în primire noii superioare Platonida Căzăneasca, conform ordinului domnului subprefect no. 991, urmat după al domnului prefect, nr. 1117.

No. obiectelor	Numirea obiectelor	Observații
1	2	3
1	biserică de zidu, făcută de iznoavă la leatul 1843 și învălită al doilea, din nou, la an 1865	de cuvioasa Platonida Căzăneasca și cu ajutorul altor făcători de bine
1	sfânt prestolu de zidu și sfânta masă de piatră, acoperită cu trei mese, una de cit și două de damascu, de ață.	făcute tot de Cuvioasa Platonida Căzăneasca
2	sfinte antimise, cu cele trebuincioase, ale lor	
1	sfântă Evanghelie	dăruită de răposatul episcopu al Sfintei Episcopii Buzău, D<umnealui> D<omnul> Chesarie, și ferecată cu argintu, simplu, iar nu peste totu, de D-lui Domnul Matache Eliadu

¹¹ M. F. Dana, *op. cit.*, p. 67.

¹² Tot din cauza stării de sănătate, dar și a multelor „supărări ce am avut pentru împrejuririle sale (ale schitului Bascovele - n.n.) cu domnul arendaș al moșiei răsăritul și apusul” (*ibidem*, p. 224).

¹³ Se născuse în București, ca fiică a vătafului Costache Căzănescu. La acest schit a fost numită, probabil cu calitatea de stareță, în 1830 (*ibidem*, p. 365). A doua oară, ea va ocupa funcția de superioară a schitului Bascovele, de la 1 februarie 1868 și până la deces, survenit în anul 1870 (*ibidem*, p. 233, 261).

¹⁴ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 87^r, 90^r.

¹⁵ *Ibidem*, f. 91^r-94^r.

1	2	3
2	sfinte Evanghelii	din vechime
13	mineie: un Triod, o Cazanie, un Apostolu, un Penticostaru, un Ohtoicu, o Liturghie și o Psaltire, vechi	legate din nou, de cuvioasa Platonida Căzăneasca, la leatu 1833
1	sfântă Evanghelie, un Apostol, o Leturghie, 12 mineie, o Psaltire, un Ceaslov, un Penticostar, un Chiriadodromion și un Molitfelnicu	dăruite de Înaltu Prea Sfinția Sa, părintele mitropolitul, D<umnealui> D<domnul> Nifon
1	sfântă cruce de argintu	din vechime
1	cutie în care se păstrează Sfintele Taine	totu din vechime
3	sfetnice de alamă	cumpărate tot de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	carte de teologie	dăruită de Prea Sfinția Sa, episcopul Argeșului, D<umnealui> D<omnul> Iosifu
2	carti de cuvântu și anume: «Puțul» și «Împărțire de grâu», ale Sfântului Ioanu Gură de Auru	dăruite de răposatul pitarul Ioaniță Argeșanul
1	Leturghie, un Apostol și un Ceaslovu	dăruite de răposatul episcopu al Eparhii Buzău, D<umnealui> D<omnul> Chesarie
1	proscomidie cu trei îmbrăcămînți pă dânsa, una de pânză și două de materie	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	rându de sfinte vase, toate de argint	din vechime
1	mână de argint la icoana Maicii Domnului*	cumpărată de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	salbă cu 6 bănici de aur, turcești, și o jumătate de pol	dăruită de cocoana Săftica Văcăreasca, «iar polul» dăruit de D<omnul> Stanciu Ionicescu
1	rându de sfinte vase de mademu	din vechime
3	rânduri de sfinte procovețe [de stofă]*, bune fiindu	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
2	rânduri de sfinte procovețe de lână, cu flori, bune	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	rându de sfinte odăjdii de stofă proastă, purtate mai multu de jumătate	făcute totu de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	rându de sfinte odăjdii de stofă galbenă, mai bunicică, fără stihar	făcute din îmbrăcăminte coșciugului răposatei Elenchi Galeșășchi, cusute cu cheltuiala Platonidei Căzăneasca
1	felon de stofă muscălească, singur, vechiu	făcut de răposatul postelnicu Părvu
3	rânduri de sfinte odăjdii, vechi, cu desăvârșire de materie proastă	din vechime
2	rânduri de pahtale de argintu, subțiri, suflate	dăruite de răposata Săftica Văcăreasca
1	rându de rucavițe, bune, cusute cu firu și câteva pietricele pă dânsale	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca

* După inventarul expediat Episcopiei Argeșului (D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 88^v); lipsă în inventarul înaintat Prefecturii Argeș.

1	2	3
1	cădelniță de argintu	din vechime
1	cădelniță de alamă	din vechime
7	zarfuri de argintu pentru candel	din vechime
2	sfetnice împărătești lucrate în bucăți, vechi, cu șase făclii	din vechime
1	iconostasu nou, de nucu, cu două sfetnice totu de nucu, noi, cu lustru	făcute totu de cuvioasa Platonida Căzăneasca
2	sfetnice totu de nucu, noi, pentru vohodu	făcute de răposatul protopopul Constandin Brădeanu
2	tetrapode vechi și o masă numită colivaru	făcute de răposatul Partenie Buligeanul
4	icoane împărătești	făcute de cuvioasa Platonida, răposata stărița monastirei Dintr-un Lemn
1	plăștanița [sau epitafiu]*, veche cu desăvârșire	din vechime
1	steagu vechiu	tot din vechime
1	policandru de alamă proastă, cu 14 făclii	făcut de răposatul postelnicul Părvul
1	iconostasu vechi, prostu	din vechime
2	icoane ale hramului, pă două iconostase	făcute una de răposata Lisaveta, fosta superioară Bascovului, și una de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	paraclisu cu sfântu prestolu, tot de piatră, adică și stâlpul și sfânta masă; 4 icoane împărătești, tâmpla zugrăvită, două sfetnice mari; unu iconostasu și un policandru de alamă [galbenă]*, cu șase făclii	toate acestea sântu făcute la leatul 1838** de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	ladă de lemn pentru păstratul sfintelor veșminte	
1	vadră cu un castronu, pentru sfințirea apei	
1	clopotniță pă poartă	făcută de cuvioasa Platonida Căzăneasca la leatul 1839***
2	clopote, unul mai micu și unul mai mare	unul făcut de răposatul Partenică Buligeanul și cel mai mare, de cuvioasa Elisaveta Silișteana, fosta superioară, și, găsindu-se de cuvioasa Platonida Căzăneasca spartu, s-au prefăcut de iznoavă, mai adăugându la a lui mărime încă 14 ocă
1	toacă de heru, mare	dată de cuvioasa Elisaveta Herleasca

* După inventarul expedit Episcopiei Argeșului.

** Cea ce confirmă faptul, că în urma cutremurului de pământ din 12/23 ianuarie 1838, biserica a fost atât de afectată, încât nu s-a mai putut sluji în ea, astfel că, pentru oficierea serviciului religios s-a construit un paraclis, în partea de vest a incintei.

*** Probabil tot din cauza amintitului cutremur, ca urmare a imposibilității utilizării vechii clopotnițe, care va fi fost amplasată în una din cele trei turle (număr amintit de tradiția orală) ale bisericii Bascovele I.

1	2	3
13	încăperi, din care două servesc pentru pasageri	dintre aceste 13 încăperi, trei sântu făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca cu două iatace și două camere, iar celelalte zece «sântu» făcute din vechime
1	pivniță, un beci, o bucată zid și două camere	acestea sântu toate din vechime
1	grajdu de scânduri, în mărime ca de optu cai, în stare de mijlocu	făcutu de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	pătul vechi, pă optu furci vechi	făcut tot de cuvioasa Platonida Căzăneasca
8	buți pentru prune, vechi	făcute de răposatul Partenică Buligeanul
1	cazan turcescu, cu țevile lui, cu capacul de lemn	făcute tot de pomenitul mai sus, Partenie
1	putină și o botă ale cazanului	făcute de cuvioasa Epracsiea Costeasca, fostă superioară, la leatul 1866
1	căldare și o tavă de aramă	rămase de la răposata Elisaveta Moldoveanca
1	tingire, 1 tigaie de aramă, 2 tigăi de heru albu, 1 tigaie de tuciu mare și una mai mică, șapte talere, 5 farfurii, 4 și 6 cuțite, 4 sfetnice de alamă, 2 perechi mucari, 2 castroane, 1 tavă de dulceață cu 2 pahare mari, 3 lingurițe de mademu, 1 farfurioară de cleștaru	toate acestea sântu cumpărate de cuvioasa Platonida Căzăneasca
8	cești pentru cafea, dinu care 4 mai mici și 4 mai mari, 3 pahară de masă, 2 solnițe de sticlă, 1 ligheanu cu ibricu de marmură	toate acestea sântu făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	masă de pânză, 1 prosopu și 6 șervete	făcute tot de cuvioasa Platonida
1	pereche hiară de plugu, 1 sapă, 1 târnacopu, 1 toporu, 2 perechi pirostriei și 2 vâtrae	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	clopoțel pentru trapeză	de părintele Partenică Buligeanul
2	putini de varză și trei mai mici, de murături	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
3	paturi de bradu înfundate, văpsite negru, 5 scaune și o masă de scrisu, albe, de bradu	făcute tot de cuvioasa Platonida Căzăneasca
11	pernițe «de» citu prostu, umplute cu lână, pentru paturi; 2 saltele cu macaturile lor, umplute cu lână	făcute tot de cuvioasa Căzăneasca

«Loc sigiliu». Superioara sfântului schit Bascovul, Platonida Căzăneasca «m. p.»

România

Primăria comunei Bascovele

Acest inventariu cuprinzător de toată dota aflată la schitul Bascovul «din» această comună, și care s-au predat în primirea noii superioare Platonida Căzăneasca, fiind închieiat pe adevăr, se verifică și de respectiva primărie, a-și avea tot temeiul.

1868 martie 4

«Loc sigiliu». Primar, R. Filionescu

Notar, Dumitru Vasilescu¹⁶.

¹⁶ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 91-94.

În ziua de 7 mai a anului 1869, biserica schitului Bascovele și chiliile din jur au ars, căzând pradă unui fulger. Din fericire, obiectele cuprinse în inventarul menționat n-au fost atinse de foc, incendiul distrugând numai acoperișul bisericii și a opt camere din preajma lăcașului¹⁷. În același an, stricăciunile au fost reparate de „către maicile petrecătoare în schit, împreună cu preoții de acolo [...], cu propriile lor mijloace”, biserica fiind sfințită la 20 decembrie 1869, de către protopopul de Argeș, Gheorghe Protopopescu¹⁸. A fost ultima realizare a stareței Platonida Căzăneasca, decedată în anul 1870. Chiliile aveau să fie refăcute de succesoarea ei, Irina Periețeanca¹⁹, venită de la schitul Văleni. Tot ea va obține de la stat, în cele din urmă, terenul atribuit schitului prin legea din 1864 și utilizat ilegal de către arendașul moșiei Cotmeana.

Însă, la 1 aprilie 1883, schitul Bascovele s-a desființat, viețuitoarele de aici mutându-se la schitul Văleni. La 29 decembrie 1883, cu încuviințarea Episcopiei Argeșului, chiliile schitului au fost puse la dispoziția școlii primare din comuna Bascovele. Vreme de 48 de ani, biserica Bascovele a funcționat ca filială a parohiei Grajduri și, mai apoi, a parohiei Lintești, pentru ca la 21 februarie 1932, schitul să se reînființeze, ca urmare a testamentului preotului I. Bălășescu, donatorul a șase hectare de pământ ca mijloc de existență pentru călugărițe, cea dintâi stareță fiind Tomaida Dumitrescu²⁰.

Sub conducerea stareței Veniamina Gheorghiu, adusă de la Văratec, și cu sprijinul arhimandritului Grigore Urițescu, în anii '30 ai secolului trecut s-au reparat chiliile din latura de apus și o parte din cele ale laturei din nord și s-au construit altele noi. În 1937 s-au făcut, din nou, unele reparații la biserică, crăpăturile mai mari fiind legate în fier. La 25 august 1940 a început - conform dorinței testamentare a preotului I. Bălășescu - construirea clădirii atelier în partea de răsărit a bisericii, definitivată la 31 ianuarie 1943 când s-a sfințit. Între 14 decembrie 1948 și 15 octombrie 1950 s-au derulat ample lucrări de renovare a bisericii, cu binecuvântarea episcopului Iosif al Argeșului și Râmnicului și cu osteneala stareței menționate, a soborului, precum și a altor binefăcători. Tot în această perioadă s-a repictat biserica. După definitivarea reparațiilor și a picturii, lăcașul s-a sfințit, la 18 octombrie 1950.

Schitul Bascovele a continuat să ființeze până în anul 1962, când a fost din nou închis, fiind redeschis în urma deciziei patriarhale din 1991, tot ca schit de călugărițe, viața de obște desfășurându-se acum sub conducerea stareței Iustina Gheorghe.

¹⁷ M. F. Dana, *op. cit.*, p. 245.

¹⁸ *Ibidem*, p. 78, 252.

¹⁹ Numită stareță la 12 mai 1871 (*ibidem*, p. 79).

²⁰ *Ibidem*, p. 349.

FROM THE HISTORY OF BASCOVELE CONVENT,
ARGEȘ COUNTY

Abstract

The Bascovele Convent from the village Ursoaia, Bascovele Parish, Argeș County, which became an A Category historical monument, is one of the many cult places that have a bitter fate since the foundation.

It was a foundation of the Grand Equerry Șerban II Cantacuzino, in 1695, the church of the Bascovele Convent was strongly affected by the earthquakes from 1802 and 1838 so that in 1843, the abbess Platonida Căzăneasca was forced to remake it from the foundation. She was supported by the Greek Ștefu Nicolau and his wife, Paraschiva, from Pitești. Although the convent had not a large land, it eventually lost its few properties – the estates Vața (today Vedea Parish, Argeș County) and Șitișeasca (today Balaci Parish, Teleorman County) and the vineyards Muscel from Valea Popii and Valea Bădeștilor, all of them in the Teleorman County – as a consequence of the secularization from 1863. After this moment, the community of the place strongly fought with the land agent of Cotmeana estate, who invaded the 39 acres the convent owned. The land was regained in 1876, but in 1883 the convent was closed. It was refunded on the 21-st of February 1932, as a consequence of the testament of the priest I. Bălășescu, who donated 6 ha of land for the nuns.

The Bascovele Convent continued to exist until 1962, when it was closed again. It was opened again in 1991 as a consequence of the patriarchal decision. It continues to be a convent for nuns. In the present it is run by the nun Iustina Gheorghe.

CURTEA DE ARGEȘ - EVOLUȚIA ANSAMBLULUI*

ALEXANDRU MULȚESCU**

MARIA MULȚESCU

Așezare. Curtea de Argeș - prima capitală a Țării Românești, așezare care de la 1995 a devenit municipiu, are următoarele coordonate geografice: paralela 45°05' latitudine nordică; meridianul 24°40' longitudine estică. Altitudinea medie este de 450 m. Este așezată în depresiunea intracolinară a bazinului superior al râului Argeș, formată de dealuri piemontane, paralele pe direcția nord-sud, la intersecția unor drumuri importante de legătură între Pitești și Sibiu cu drumul subcarpatic Brăila - Târgoviște - Câmpulung - Râmnicu Vâlcea - Târgu Jiu. La origine, așezarea a apărut și s-a dezvoltat pe malul stâng al Argeșului profitând de terasa pe care râul a creat-o la baza dealurilor. Această terasă este divizată în platforme de torenții care coboară de pe muscel. Primele platforme ocupate par a fi cele de la nord și de la sud de Valea Doamnei (Valea Târgului).

În evul mediu ea nu a depășit Valea lui Stanislav spre nord deoarece de aici începea moșia Flămânzești cu care Neagoe Basarab a dăruit Mănăstirea Argeșului și probabil Valea Negri spre sud.

Astăzi, municipiul Curtea de Argeș se întinde între pâraiele Valea Iașului, Valea Dicului (la sud de care este Mănăstirea Argeșului), Valea Izvorului, Valea Stanislav, Valea Târgului, Valea Căpreștilor, Nalea Negri, Valea Sulicești, Valea Mușă, Valea lui Gau și Valea Sasului.

Pe dreapta Argeșului, cartierele mai noi adăugate orașului sunt tăiate de văile Săliște, Heriei, Calului, Bușaga, Pârâul lui Stricatul, Pârâul Frasinului și Pârâul Dușului. Râul Argeș amenajat hidrotehnic formează un lac pe teritoriul său și mai multe în amonte și aval.

Teritoriul administrativ al Curții de Argeș este încadrat între comunele: Valea Iașului (nord nord-est); Mușătești (est); Mălureni (sud-est); Băiculești (sud); Cifrângenii (sud-vest); Tigveni (vest); Valea Danului (nord nord-vest). Suprafața acestui teritoriu este azi de 71 km².

Municipiul Curtea de Argeș se află la 38 km de capitala județului Argeș, pe drumul modernizat 7C și la 152 km de București. Legătura cu Transilvania este asigurată azi prin Transfăgărășan. Drumul 73C leagă Curtea de Argeș de Câmpulung Muscel (45 km) și Râmnicu Vâlcea (36 km). Pe ramificația constituită de vechiul drum

* Această documentație a servit la întocmirea PUG 1998.

** Pitești.

comercial (actualul 678A) de pe Valea Topologului se ajunge, prin Țara Loviștei, la Sibiu.

Există cale ferată ce leagă Curtea de Argeș cu Pitești și București. Ramificația încă neterminată ce pornește din această cale ferată în zona Vâlcele și merge la Sibiu va scurta distanța feroviară față de Transilvania cu mult.

Clima. Clima zonei Curtea de Argeș este caracteristic depresionară, profitând deci de versanții adăpostiți. Precipitațiile sunt relativ abundente, uneori cu caracter torențial și efecte distructive. Temperaturile sunt moderate în tot cursul anului, media anuală înregistrând +8°C. Iernile sunt mai puțin aspre comparativ cu zona de câmpie. Aceste caracteristici favorizează vegetația dominată de alternanța de păduri de fag cu păduri de gorun pe colinele învecinate de la est și vest de oraș.

Istoric. Condițiile de viață favorabile au făcut ca teritoriul actual al Curții de Argeș să fie populat încă din perioada paleoliticului inferior. Pe Valea Doamnei (Valea Târgului) la Sân Nicoară, la Radovanu (în nordul orașului) au fost descoperite unelte precum topoare de piatră, ciocane, dălți, fusaiole, etc., obiecte de ceramică și arme, probând aici o viețuire aproape neîntreruptă.

Mai aproape de vremurile noastre este de menționat necropola tumulară getică descoperită pe Câmpul de la Curtea de Argeș ce aparține perioadei târzii a Hallstattului, respectiv grupului cultural Ferigele (sec. VII-V î.Hr.). Acest grup cultural este răspândit pe o zonă cuprinsă între Vrancea și Vâlcea, în regiunea subcarpatică. Obiectele depistate în mormintele tumulare sunt: ceramică, săgeți de fier, vârfuri de lance, un topor de luptă, akinakes-uri, zăbale de fier, mărgelile, obiecte de import (un ac), etc. Este interesant că acest grup cultural preia aspecte din lumea ilirică, scită și celtică și adaptându-se propriilor nevoi și gusturi creează obiecte specifice.

Nu avem de-a face cu o lume izolată nici acum, nici mai târziu. Puternică și permanentă comunitatea umană de aici este încontinuu în contact cultural, economic și politic cu lumea înconjurătoare.

Spre sfârșitul secolului al IV-lea î.Hr. populația locală aparține triburilor de daci Ordessenses sau Argessenses după mărturia lui Herodot. În vremea lui Dromichete, aceste triburi și altele vor compune uniunea tribală condusă de acesta. Denumirea triburilor pare a proveni de la râul Argeș ce constituie coloana vertebrală a viețuirii lor, iar Argeș-ul are în alcătuirea sa fonetică două componente indo-europene. Rădăcina indo-europeană „arg” are sensul de „strălucitor, alb”.

A doua componentă are accepția de „curge repede, impetuos”. Sunt de menționat și părerile savanților care nu sunt de acord cu derivarea lui Argeș din Ardessos sau care consideră că toponimul Argeș este relativ recent.

Trecând peste acestea, este iarăși frapant faptul că în construcțiile medievale din Curtea de Argeș s-au folosit cărămizi romane de tip militar.

De aici s-a trecut la presupunerea existenței în această localitate sau foarte aproape, a unei fortificații romane încă nelocalizată.

Și alte argumente vin să întărească ipoteza prezenței militare romane, aici. Este vorba de o monedă, un denar de argint, emisă de Comodus 8180-192) și un tezaur din timpul lui Filip II (235-249 d.Hr.) compus din 8 monede de argint. Dar nu sunt de neglijat nici argumente logice cum ar fi situația topografică a așezării pe care niște strategii ca romanii nu ar fi lăsat-o necontrolată, mai ales având în vedere că în alte situații asemănătoare în care este vorba de intersecții de drumuri importante, s-a

procedat la ridicarea de castre.

Existența precum și localizarea fortificației romane de la Curtea de Argeș rămâne oricum o problemă deschisă. Datarea ei în timp se poate face în vremea lui Traian (98-117 d.Hr.) deoarece Hadrian (117-132 d.Hr.) retrace granița imperiului pe Olt. Dar granița pe Olt datează până la Septimius Severus (193-211 d.Hr.) când se construiește Limesul transalutan care înglobează teritorial zona Curții de Argeș din nou în imperiu până la 245 d.Hr. când Filip Arabul (244-249 d.Hr.) ordonă o nouă retragere a stăpânirii romane pe Olt. În intervalul de cca. 40 de ani dintre aceste evenimente, o viețuire romană la Argeș este posibilă.

Este interesant că tezaurul de monede de argint de la Argeș din vremea lui Filip al II-lea, fiul lui Filip Arabul, datează din vremea când se ia hotărârea părăsirii regiunii de către trupele romane (Filip al II-lea fiind asasinat după ce la Roma a ajuns vestea morții tatălui său). Retragera administrației romane din Dacia la 271 d.Hr. afectează dezvoltarea comunităților omenești de pe cursul râului Argeș.

Brazda lui Novac lasă în afara controlului bizantin teritoriul în care se găsește Curtea de Argeș.

Între secolele VIII-XI aici se semnalează o viețuire organizată dar populația este mai puțin numeroasă decât în zonele de câmpie. Creșterea populației aici este probabil rezultatul unor migrații succesive dinspre nord dar și dinspre sud care vor duce la crearea mitului „descălecatului” în realitățile secolelor XIII și XIV și impus cu tărie de istoriografia secolelor XVI-XVII.

Ultimele migrații ale pecenegilor și cumanilor încearcă să instituie o stăpânire asupra teritoriilor românești, mai durabilă. Partea de est a Munteniei de la Olt și până la Dunăre e cunoscută deja ca o Cumanie în epocă. Invazia tătară spulberă însă această stăpânire la 1241. Arheologii plasează azi primele începuturi ale unei curți domnești la Argeș după anul 1150. Aceasta presupune că sub dominația cumană un conducător local și-a afirmat prezența și importanța prin acest gest tolerat de stăpânirea centrală. Este aceasta rezultatul unui joc politic care marșează între alianța cu ungurii care după 1140 populează sudul Ardealului cu coloniști sași sau acceptarea stăpânirii cumane?

În orice caz, numeroși români din zonele proaspăt colonizate cu sași ale sudului Transilvaniei își părăsesc locurile de baștină și se refugiază dincoace de munți pentru a scăpa de exterminare (trebuie să ne închipuim că această colonizare a avut același efect asupra băștinașilor ca și colonizarea vestului Americii).

La 1200 se construiește în această capitală politică prima biserică de zid. În zonă exista deja o biserică de zid la Cetățeni și poate câteva schituri rupestre. Toate vădesc puternice legături cu lumea Bizanțului și probabil că așa este firesc deoarece se află pe un traseu de circulație subcarpatică ce debușează în zona gurilor Dunării și Dobrogei, impregnate de această cultură și civilizație și locuite de aceeași populație. Prima biserică de zid de la Argeș se află mai la nord de Curtea Domnească inițială și e înconjurată de o incintă proprie și de locuințe ale localnicilor. Biserica e miluită cu bani bizantini după construcție. Aceștia datează de la 1195 până la 1320. Curtea Domnească are și ea clădiri din zid și se află pe aceeași platformă cu biserica pe muchia acesteia spre Valea Târgului sau Valea Doamnei.

Desigur restul platformei de la nord de Valea Târgului este ocupată și ea de gospodărie. Activitățile economice și negoțul se desfășoară la poalele platformei, chiar în Valea Târgului. E posibil ca platforma de la sud (azi zona Halei) să fi fost și ea

ocupată de gospodăria de târgoveți.

La 1241, tăvălugul invaziei mongole spulberă pe cumani care sub influența ungarilor începuseră să treacă la catolicism. Nu există dovezi ca vreun corp de armată mongol să fi trecut și prin Argeș, deși se știe că actuala Muntenie a fost prădată. În 1242, un rege din țara vlahilor îi învinge pe mongoli la trecători spre bucuria Occidentului creștin. Începe o conviețuire româno-mongolă în teritoriile de la sud de Carpați și răsărit de Olt care va mai dura.

Așezarea argeșeană se perpetuează cam în aceiași parametri și pe același teritoriu. Curtea și Biserica dăinuie de la zidire înconjurată de gospodăria și nedistruse de invazie. Peste aceste locuri e stăpân Seneslau, voievodul de Argeș pe la 1247. El își asigură legăturile cu Dunărea spre sud întinzându-și stăpânirea cel puțin până spre Pitești, dacă nu chiar până pe malurile acesteia (deși acest lucru e mai greu de crezut datorită faptului că astfel erau tăiate coridoarele de circulație ale migratorilor dintre care unul era prin mijlocul actualei Câmpii Române și ajungea la Olt cam la Slatina și celălalt era pe coridorul Dunării). Tot el stăpânește cu adevărat drumul subcarpatic până la Muscelele Câmpulungului și Olt dincolo de care stăpânește Litovoi.

În urma luptelor cu ungurii Litovoi moare iar fratele său Bărbat îi ia locul la conducerea formațiunii statale din dreapta Oltului la 1277 sau 1279. El e conducător până pe la 1290. Tradiția plasează pe la 1290 „descălecatul” lui Negru Vodă la Câmpulung și apoi la Argeș. Tot pe la 1290, istoricii îl identifică drept conducător la Argeș pe Tihomir. Acesta va domni până pe la 1310. El este abilul voievod care printr-o serie de lupte și pacte, pe care le bănuim, lărgește teritoriul țării de la vest la est.

Între 1291 și 1342 Banatul de Severin va fi stăpânit de voievozi români cu unele întreruperi.

De la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui următor, la Curtea de Argeș s-au descoperit locuințe. Ele sunt semibordeie cu o structură lemnoasă ușoară, adâncite cca. 0,55 m cu vatră deschisă în mijlocul încăperii și de cca. 9 mp suprafață. O locuință de acest fel a fost găsită pe platforma de la nordul Curții Domnești actuale iar alta pe str. Castanilor nr. 2 (platforma amintită de vis-a-vis de Valea Doamnei).

Faptul că în prima jumătate a secolului al XIV-lea locuința de pe platforma Curții Domnești este remaniată primind îmbunătățiri de structură, cu cuptor, etc., dovedește faptul că proprietatea exista, era garantată și nu mai e vorba de stăpâniri ocazionale. Pe la 1299 se creează, din cauza luptelor interne între hanii mongoli, premisele unei rapide extinderi de stăpânire a Țării Românești, spre est. Tot înainte de 1300 se construiește ca donjon înconjurat de palisade de lemn cetatea de la Poienari.

Deoarece în zona Curții Domnești inițiale nu s-au făcut decât niște sondaje, nu avem cunoștință de nici o etapă prin care aceasta a trecut.

Lui Tihomir îi urmează la conducerea Țării Românești Basarab I. El preia Curtea Domnească Veche și târgul pe Valea Târgului, adăpostit de cele două platforme de la nord și de la sud. Biserica de la 1200 dăinuie încă înconjurată de zidul său, printre locuințele micuțe în care cuptoarele erau elementul central înlocuind platforma cu foc deschis. Organizarea statului este făcută cu destulă tărie astfel încât avantajele unificării teritoriilor se simt, înlesnind crearea de averi. Avera domnească este impresionantă. Basarab I este supus al regelui Ungariei. Dintre intrigile țesute la curtea acesteia din urmă, una urmărea luarea din stăpânirea lui Basarab a Banatului de Severin. Se pare că intrigații erau și cei care vroiau acest teritoriu în stăpânire.

La 1330, Carol Robert de Anjou, regele Ungariei, pornește o campanie prin Țara Românească ocupând Banatul de Severin și îndreptându-se spre Cetatea Argeșului cu scopul pedepsirii lui Basarab ca aliat nesupus. Cetatea Argeșului nu e cucerită ci doar asediată o scurtă perioadă. Între 9-12 noiembrie 1330 la Posada regele Ungariei este înfrânt de Basarab I, care apucă să-și fructifice victoria. El ocupă Câmpulungul și își zidește o curte și o biserică.

Vine și rândul Curții de Argeș. E părăsit amplasamentul Curții vechi și puțin mai la nord se ridică actuala Curte Domnească de la Argeș, azi în ruină. Sunt construite zidul de incintă cu drumuri de strajă pe ziduri și un turn de intrare. E construit în această incintă un corp de case pe latura sudică, depărtat de zid cât pentru a lăsa drumul de strajă fluent și poate și un alt corp desființat mai târziu și ocupat azi de ruina casei ridicată de Neagoe Basarab. Colina de la Nordul Văii Târgului devine doar a Curții Domnești. Aici rămânea micuța biserică de zid cu incinta ei foarte aproape de incinta domnească.

De pe la 1337-1338 de când tătarii cuceresc Vinica, mitropolitul acesteia își găsește refugiul la Argeș și probabil, oficiază în biserica amintită pentru curte, țară și domn. O țară ortodoxă prosperă cum era Țara Românească în acel timp, trebuia să aibă propria mitropolie. Iată de ce Basarab I începe construcția Bisericii de lângă Curtea Domnească la 1351. Este zidită astfel una dintre cele mai mari biserici bizantine din epocă. Nu cred că greșim când afirmăm că ea avea aspectul unui tablou nativ, respectiv avea două turlle înalte pe pronaos, iar din Curtea Domnească se accedea la biserică pe o pasarelă care unea drumul de strajă al incintei cu încăperea de peste pronaos, dintre cele două turlle, sacrificată la restaurarea din 1911 (constatare făcută cu ocazia desfacerii învelitorii pronaosului pentru continuarea restaurării bolților acestuia în 1998).

Biserica Sfântul Nicolae Domnesc este împodobită cu pictură de nepotul lui Basarab I, Vladislav Vlaicu deoarece lucrările de construcție se continuă și în timpul domniei lui Nicolae Alexandru care este prezentat drept ctitor deasupra ușii dintre pronaos și naos ca în iconografia tradițională bizantină. Ea devine mitropolia Țării Românești odată cu recunoașterea de către patriarhul Constantinopolului Calist I (1355-1363) a lui Iacint de Vicina (? - 1372) ca mitropolit la 1359.

În târg, locuințele evoluează. De la mijlocul secolului al XIV-lea cunoaștem o locuință de suprafață, cu soclu de piatră de râu. Pe aceasta se pun tălpile de lemn ale structurii. Podeaua e făcută dintr-un strat de argilă bine bătătorit.

Ceva mai târziu, la sfârșitul secolului al XIV-lea apare și se răspândește casa de negustor (poate chiar boier ?) cu pivniță și gârlici foarte alungit din structură de lemn și care are la parter odaia de circa 16,00 mp cu sobă cu cahle speciale tip oală-borcan, casă care se întâlnește la sfârșitul secolului al XIII-lea în Transilvania, la Sighișoara și în prima jumătate a secolului al XIV-lea în Moldova, la Baia. Un grup de astfel de case a fost identificat și descris la Târgoviște.

În ruinele calcinate ale acestor case s-a descoperit un sigiliu de postav de lux produs în orașul Tournai (azi în Belgia). Nu este exclus ca ceea ce noi numim azi pivniță și gârlici, să fi fost în acea vreme prăvălia și accesul la ea din uliță. Locuința negustorului (boier ?) era la parter.

Față de această casă dezvoltată, casa voievodului era un impresionant palat cu pivniță imensă împărțită în trei, de două arce. În pivniță se intra tot printr-un gârlici.

Arcele pivniței foloseau pentru a permite descărcarea grinzilor transversale pe una sau mai multe grinzi longitudinale. Din păcate nu cunoaștem multe lucruri despre parter.

În noiembrie-decembrie 1369 are loc prima incursiune a turcilor otomani în Țara Românească. Aceștia sunt izgoși de Vladislav Vlaicu cu ajutorul ardelenesc. Este eliberat Vidinul. Treptat însă Serbia și Bulgaria devin teritorii turcești.

Vladislav Vlaicu este îngropat la 1377 în cripta ctitorului (Nicolae Alexandru fusese îngropat ca și părintele său la Câmpulung) din Biserica Domnească a Curții de Argeș, sub un impresionant monument. Fratele său Radu I (1377-1383), din altă spiță, va fi înmormântat în al doilea loc ca importanță din biserică și în peretele din dreptul criptei se va monta un „gisant” – sculptură unică în arta românească. Foarte repede întreaga biserică se va transforma în mausoleul generației a treia de Basarabi.

În timpul domniei lui Radu I se construiește la Argeș o biserică catolică (1380) și se întemeiază episcopia catolică (1381).

Mircea cel Bătrân (1386-1418), fiul lui Radu I, va fi organizatorul unor mari așezăminte pentru Curtea de Argeș, dar în același timp și primul ziditor al Curții de la Târgoviște. Mircea este cel care organizează orașul, îi atribuie averile din domeniul domnesc și probabil instalează conducerea lui compusă dintr-un județ și 12 pârgari. Orașul va avea un sigiliu care se pierde către 1500.

Între moșiile orașului apare și slobozia de la Flămânzești în întregime.

Orașul se umple de noi construcții în genul casei de negustor amintită. Alți locuitori trăiesc mai modest. E construită Biserica Sânt Nicolae pe un monticol ce domină Curtea Domnească. Foarte repede după urcarea sa pe tron Mircea devine stăpânul Dobrogei și Siliștei (1388-1389 iarna).

În 1394 asupra Curții de Argeș se abate o nenorocire. Mircea neizbutind să fructifice marea șansă de la Rovine (10 octombrie 1394) se retrage și pierde o bătălie lângă Argeș în fața lui Baiazid Ildârâm (1389-1402). Acesta din urmă înscăunează la Argeș pe Vlad Uzurpatorul (1394-1397) cu sprijinul marii boierimi. Să fie aceasta doar o cedare a acestora pentru salvarea orașului sau orașul a fost trecut oricum prin foc și sabie? După Bătălia de la Nicopole (25 septembrie 1396) Mircea îl gonește pe Vlad I și își reocupă tronul (după ianuarie 1397). El aduce de la Târnovo în intervalul dintre 1397 și 1400 moaștele Sfintei Filofteia pe care le plasează în Biserica Mitropolitană Sfântul Nicolae Domnesc unde era îngropat părintele său, dar permite și îngroparea marelui boier al său Udoba aici.

Mircea își ridică o necropolă proprie la Cozia căreia îi subordonează Mănăstirea Cotmeana, zidită de Radu I și reamenajată de el. Țara suferă o devastare sălbatică în care nu scapă nici Curtea de Argeș la 1420 doi ani după dispariția lui Mircea și căreia nu-i supraviețuiește fiul său Mihail I.

De la 1431 din timpul domniei lui Dan al II-lea (1420-1431 cu intermitențe) se păstrează primul document în care sunt pomeniți orășenii „argiesani”. Tot la 1431 Alexandru I Aldea mută definitiv capitala țării la Târgoviște.

Curtea Domnească din Argeș cade în decrepitudine deși sunt opinii care plasează această părăsire abia în timpul domniei lui Vlad Călugărul și Radu cel Mare care cu adevărat nu s-au ocupat de ea.

Odată cu urcarea pe tron a lui Vlad Dracul, un alt fiu al lui Mircea cel Bătrân, Curtea de Argeș, ca localitate trăiește un eveniment extrem de important. Aici se va ridica o nouă biserică mitropolitană, în afara orașului, pe moșia Flămânzești, cu hramul

Adormirea Maicii Domnului.

Biserica se va sfinți de ctitorul ei pe 15 august 1439. Turnul clopotniței mănăstirii va fi împodobit cu blazonul domnitorului, o sculptură reprezentând lupta între un grifon și un dragon. Din momentul ridicării acestei biserici, orașul va trăi bipolaritatea urbanistică ce e caracterizată și azi: pe de o parte târgul și curtea, pe de alta mănăstirea pentru început mitropolia).

Ctitoria lui Vlad Dracul nu are prea mult noroc. Construită probabil pe un teren mlăștinos, nefavorabil, ea se va degrada repede. În condițiile în care domnitorii vin rar la Argeș după domnia lui Basarab al II-lea – dușman al lui Vlad Dracul, un cutremur de pildă ca cel de la 1475 sau 1484, poate produce daune ce se agravează progresiv fără o intervenție promptă.

Odată cu transformarea de către Vlad Țepeș, unul din fiii lui Vlad Dracul, a Cetății Poienari (rezidită de el) în loc de păstrare a tezaurului voievodal, interesul pentru Curtea de Argeș crește din nou până la domniile lui Vlad Călugărul și Radu cel Mare. Este interesant faptul că deși neglijat relativ de domnie, Argeșul acestor ani cunoaște o dezvoltare economică fără precedent.

Comerțul cu Brașovul și Sibiuul ating cote ce îl plasează pe primele locuri în țară pentru Brașov și pe primul pentru Sibiu. Valoarea totală a schimbului cu Sibiu (incluzând exportul, importul și transportul mărfurilor) este de 628.517 dinari. Numărul negustorilor e de 71 și numărul transporturilor (desigur prin Țara Loviștei) este de 229 la anul 1500. Din păcate, arheologii nu au descoperit încă vreo gospodărie din acele vremuri care să ne edifice asupra felului în care trăiau negustorii argeșeni dintre care unii erau chiar boieri.

De la 1501 mitropoliții Țării Românești sunt adăpostiți de minunata ctitorie a lui Radu cel Mare de lângă Târgoviște, Mănăstirea Dealu.

Acesta pare a fi un semn că biserica Mitropoliei din Argeș est ruinată și părăsită. În acest timp se ridică Mitropolia din Târgoviște începută de Radu cel Mare. După domniile lui Mihnea cel Rău și Vlad cel Tânăr care amândouă sunt legate de Curtea de Argeș, la tronul Țării Românești ajunge Neagoe Basarab.

Putem spune fără a greși că după primii Basarabi, Neagoe este cel ce rectiforește toate marile instituții ale Curții de Argeș. El reface Biserica Mitropoliei Țării Românești din Argeș (înlocuiește zidirea de la 1439 a lui Vlad Dracul), o înconjoară cu o incintă și o transformă în mănăstire. Păstrând hramul inițial, Neagoe îi păstrează și proprietățile dăruite de Vlad Dracul adăugându-i moșia Flămânzești în totalitate. Acest lucru va da naștere unui proces de secole între orășenii argeșeni și mănăstire deși în contul jumătății pe care orășenii o mai posedau din moșie domnitorul le-a dat o altă moșie la Zigoneni. Pe turnul clopotniței de intrare în mănăstire, Neagoe asociază propriul blazon (un dragon în luptă cu un ibacen) celui al înaintașului său Vlad Dracul. Tot Neagoe Basarab reface vechea Curte Domnească reparând incinta, zidind un nou turn de intrare, transformând vechea casă de la Basarab I și ridicând o casă nouă pe latura de nord a incintei. Din Biserica Sf. Nicolae Domnesc – prima mitropolie a țării, sunt ridicate moaștele Sfintei Filofteia și duse la Biserica nouă a Mănăstirii Argeșului cu podoabe noi dăruite de domn și familia sa.

Mănăstirii Argeșului îi este consacrat în perioada 1451-1863 un fond de cca. 2676 de documente păstrate până azi, concentrat la Arhivee Statului din București.

La 15 august 1517 are loc fostoasa inaugurare a mănăstirii în prezența unei mulțimi imense și a patriarhului Constantinopolului Teolipt (1513-1522), a lui Gavril Protul de la Muntele Athos (1516-1524) și ale zeci de fețe bisericești. Este epoca în care Țara Românească și Moldova sunt principalii sprijinitori ai bisericii ortodoxe, Neagoe zidind edificii importante la Athos și în multe localități din Balcani, dăruind mult la Meteora și în alte multe locuri.

Figura lui Neagoe rămâne o imagine proeminentă în epoca și datorită activității sale de scriitor, fiind autorul „Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie”. Din actele judecăților între Mănăstire și oraș Argeș se desprinde clar de acum teritoriul acestuia. Orașul nu va mai depăși spre nord Valea Lui Stanislav unde se găsea curtea boierului Stanislav cu o biserică zidită de acesta și o cruce pe malul drumului ce urca de pe podul peste Argeș construit tot de acesta către oraș.

În oraș în afara Bisericii lui Stanislav funcționează Biserica Olari (edificiu „de la 1300” (?)) dar mai sigur dinaintea de 1530 deoarece între ctitori e menționată văduva călugărită a Banului Barbu ce apare parte într-o pricină din timpul lui Neagoe), Biserica Sân Nicoară, Biserica Sf. Nicolae Domnesc, Biserica papistașilor, Biserica Căprești (?), toate de zid. Vor mai fi existat și altele din lemn pe locul căroa s-au ridicat mai apoi celelalte biserici de zid ale orașului. Unele din biserici sunt ale diverselor meserii practicate în oraș. Se pare că tot Neagoe Basarab este cel ce revigorează tradițiile orășenești ale Argeșului introducând un nou sigiliu în locul celui pierdut pe la 1500 și datând de pe vremea lui Mircea cel Bătrân. Sigiliul nou va avea ca emblema centrală un vultur bicefal care în edițiile târzii va căpăta o cruce între capetele vulturului.

În 1521 Neagoe Basarab moare și e îngropat sub lespedea pregătită pentru el cu însemnele copiate de la lespedea ctitorului din Biserica Sf. Nicolae Domnesc. Teodosie nu poate conduce țara decât un scurt interval și e eliminat. Veritabilul urmaș al lui Neagoe este ginerele său, Radu de la Afumați, căsătorit cu domnița Ruxandra. Alternând cu nenumăratele lupte duse de acesta și consemnate pe piatra sa de mormânt din Biserica Mănăstirii Argeșului, el reușește să picteze această biserică chemând aici pe zugravul Dobromir la 1526. Tot el miluiește mănăstirea cu nenumărate bunuri.

La 1529 Radu pierie aprig încercând să scape din asediul Cetățuiei de la Rm. Vâlcea. Lespedea sa e sculptată de Mihai sau Mihnea.

Radu Paisie (1535-1545) zis și „de la Argeș” un alt drept urmaș al lui Neagoe prin căsătoria la 1541 cu aceeași doamnă Ruxandra, văduva lui Radu de la Afumați, sprijină și el așezămintele lui Neagoe Basarab. Fiul și fiicele lui Neagoe Basarab se strâng treptat sub lespezile din jurul celei a tatălui lor. Aici revine Stana - fiica lui Neagoe, văduva lui Ștefăniță Vodă al Moldovei (1517-1527) ucisă de ciumă la Sibiu în călugărie.

La 30 ianuarie 1554 se stinge din viață și Despina Milita, doamna lui Neagoe Basarab, adusă și ea de la Sibiu și înmormântată lângă soțul său.

O luptă surdă se duce între orășeni și mănăstire pentru averea pretinsă de obștea argeșeană. Judecățile se succed și se vor succeda mult timp. Orășenii caută uneori să șteargă hotarele între moșia lor și a mănăstirii. Nu mai putem vorbi de înțâietatea sau de un loc fruntaș ținut de Curtea de Argeș în schimburile comerciale deși ne sunt semnalati olari care exportă produse în Ardeal, sticlari, și încă multe alte meserii. Morile sunt destul de numeroase pe Argeș.

Faima orașului se menține însă, el fiind consemnat de cartografii timpului ca „Argisch” sau „Argisch templum”. La 1583, Petru Cercel, domn iluminat plimbat la marile curți ale Europei, zidește la Argeș Biserica Băușani (el este ziditorul palatului domnesc de la Târgoviște și al Bisericii Domnești de aici). Mihai Viteazul, fratele său, manifestă și el un interes deosebit pentru Argeș și zona Argeșului (e ispravnic de lucrări la refacerea Mănăstirii Tutana). Zbuciumata domnie a acestuia are între efecte din păcate și distrugerea la 1595 de trupele lui Sinan-Pașa a Curții de Argeș.

Neputând să fructifice lupta de la Călugăreni și retrăgându-se, Mihai lăsa liberă înaintarea lui Sinan. Ocuparea Curții de Argeș de către otomani este extrem de păgubitoare. Efectele ei vor fi recuperate cu greu și în timp lung cu tot interesul manifestat de Radu Șerban (1602-1611) nepot al lui Neagoe Basarab, favorabil refacerilor (vezi hrisovul din 9 februarie 1608) și sprijinitor al așezămintelor lui Neagoe. De altfel Radu Șerban vizitează destul de des Argeșul de unde emite acte importante.

La 1611, oștile lui Gabriel Bathori ocupă pentru trei luni (ianuarie-martie) zona Curții de Argeș și orașul. Orașul are de suferit de pe urma acestui fapt unul din cele mai crunte jafuri cunoscute. Jafurile se concentrează asupra bisericilor și mormintelor din acestea. Cronica săsească spune că „au fost deschise mormintele și cadavrele morților, au fost despuiate de aurul, argintul și pietrele prețioase”.

Pe la 1623 biserica episcopală a catolicilor din Argeș este ruinată. Trebuie să ne închipuim că de abia domnia lui Matei Basarab va drege ultimele efecte ale nenorocirilor anterioare. Este cert că acesta a restaurat mănăstirea (va zidi aici și un turn octogonal pentru clopotnița deasupra intrării principale ca la Brâncoveni și Brebu) și Curtea Domnească.

În relațiile cu orașenii, Matei Basarab își va expune ascendența din Neagoe și va întări mănăstirii moșia Flămânzești ca pe un dar vechi de la străbunul său. Desigur este și perioada unei reorganizări economice pentru oraș dar sunt departe timpurile când orașul era un important centru.

Constantin Șerban (1654-1658), fiul lui Radu Șerban, este și el un descendent din Neagoe. El va duce față de Argeșeni și față de marile instituții ale orașului (curtea și mănăstirea) aceeași politică ca și Matei Basarab. Printr-un document din 28 iulie 1654 el retrace orașenilor moșia Flămânzești pe care aceștia o obținuseră și o redă mănăstirii. În vremea acestui domnitor, vizitează țara patriarhul Macarie și secretarul său Paul din Alep. Acesta ne va lăsa o descriere a orașului și a mănăstirii din 14 ianuarie 1657.

Sunt menționate nouă biserici cu hramurile lor în orașul cu case frumoase, asemenea cu cele din țara cazacilor (din lemn). Între oraș și mănăstire e de mers cca. o oră și jumătate. De la un moment dat drumul e bordat de casele ȝiganilor mănăstirii una lângă alta. Mănăstirea e descrisă elogios. Tot Paul din Alep scrie în altă parte că „toate casele din aceste țări nordice ... au acoperișuri în povârniș, făcute din șindrilă și aceasta s-a născocit din pricina ninsorilor <mari> pentru ca <zăpada> să nu se poată așeza pe ele. Toate casele au coșuri și sobe”. Din păcate până azi nu au fost scoase la lumină rămășițele unei astfel de case dar multe din caracteristicile lor pot fi remarcate la clădiri din fondul vechi, tradițional al orașului.

Domnia lui Șerban Cantacuzino (1678-1688) e un alt moment de înflorire pentru curte, oraș și mănăstire. La Curtea Domnească din ordinul domnului se boltesc

în stilul epocii o parte din odăi și o dovadă este consola suport pentru bolți ce a fost refolosită ca ornament la turnl porții Bisericii Domnești.

Pronaosul Bisericii Olari rezidită la 1687 este boltit și el cu o boltă cu lunete în genul în care se pare că s-au boltit odăile caselor domnești. (E de remarcat apropierea în timp între aceste evenimente.)

Mănăstirea este restaurată de o echipă de pietrari în frunte cu moldoveanul Grigore Cornescu care își și lasă iscălitura pe biserică. Ispravnic de lucrări e boierul Duca Papeno. Domnitorul adaugă pe fațada de vest a Bisericii mănăstirești o pisanie nouă în care înserează lucrările executate din porunca sa.

Și Constantin Brâncoveanu (1688-1714) face lucrări la Argeș. Lui i se datorește ultima refacere la „casele domnești” ale curții.

Secolul al XVIII-lea e nefast pentru orașul Argeș și monumentele sale, deși debutează cu construcția unei noi biserici „Sf. Îngeri” - 1717. La 1733 începe în urma „răzmeriței” distrugerea Curții Domnești. Anul 1737 aduce o pustiire a orașului de turci ce-i goneau pe austrieci (în timpul războiului ruso-austro-turc dintre 1736-1739). La 26 noiembrie 1737 se raportează din Brașov că turcii au ars „până la pământ” „mai cu seamă” Curtea de Argeș.

Între 1746 și 1750, în urma vizitei la Curtea de Argeș a Mitropolitului Neofit Cretanul se reorganizează spațiul interior al Bisericii Sf. Nicolae Domnesc și se reface învelitoarea. La refacerea învelitorii se refac din lemn și cele două turlle de pe pronaos, amintirea celor din tabloul votiv și li se pun două clopote. Între 1754 și 1793 se ruinează Biserica lui Stanilsva - la hotarul nordic al orașului. La 1759, pictorul Radu rezugrăvește Biserica Sf. Nicolae Domnesc.

Un eveniment important vine să tulbure viața Curții de Argeș. În 1768 izbucnește un nou război ruso-turc. Starețul Damaschin al Mănăstirii Argeș trece fățiș de partea rușilor, lucru care aduce represalii din partea turcilor reprezentând distrugerii ale ansamblului. Războiul se termină la 1774. Urmașul starețului Damaschin, Partenie, are de refăcut urmările stricăciunilor turcești. În urma războaielor, trupele străine din țară întocmesc de acum hărți foarte detaliate. E cazul hărților rusești întocmite de Roth sau Schmidt.

La 24 august 1787 izbucnește un nou război ruso-austro-turc. El e foarte păgubitor pentru Curtea de Argeș unde jaful și incendiile nu mai prididesc. Austriecii ard Mănăstirea și Biserica Sf. Nicolae Domnesc dar probabil că nu menajează nici celelalte biserici sau casele târgoveților. Colonelul Specht alcătuiește cu această ocazie cea mai completă hartă a Țării Românești de până acum. El o lucrează tot timpul războiului între 1787 și 1792. După această hartă putem să ne facem o idee despre cum arăta Curtea de Argeș în epocă. Ea consemnează drumuri, biserici și pâlcuri de case. O interpretare corectă e cuprinsă în documentația acestui studiu prin pl. A?

Sunt iarăși de semnalat școlile ce funcționează la Argeș între care cea pentru copii în pridvorul Bisericii Sf. Nicolae Domnesc și cea pentru preoți la Mănăstire unde vin să învețe și tineri ardeleni neuniți. Se știe că aici funcționează și școală de zugrăvi.

Între noile ziduri argeșene trebuie amintită Biserica Drujești ridicată între 1793-1795. La 1796 se termină și noua biserică a Flămânzeștilor. La 1800 se construiește casa Goanga. Tot acum Episcopul Iosif construiește Fântâna lui Manole. Episcopia s-a reînființat la Curtea de Argeș la 18 octombrie 1793. E posibil ca energia cu care a slujit Episcopul Iosif această instituție să fie cauza rezidirii bisericilor

amintite și a funcționării școlilor de care am vorbit. Cutremurul de la 1802 e „foarte înfricoșat”. Tot aceeași energie a Episcopului Iosif face ca urmele distrugerilor să dispară destul de repede. Cu această ocazie se prăbușește turnul clopotniței de la intrarea mănăstirii, ridicat de Matei Basarab și surprins cu câțiva ani înainte (1794) de un desenator englez Luigi Marger, în două din desenele sale. De altfel pictori călători vor face desene la Curtea de Argeș în tot secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

După terminarea războiului ruso-turc din anii 1806-1812 la Argeș urmează o nouă campanie de construcție. Este zidit turnul clopotniță al Bisericii Sf. Nicolae Domnesc (1812) și rezidită Biserica Căprești (1812) și Bătușani (1819).

Catagrafiile întocmite în această perioadă aduc lămuriri asupra numărului locuitorilor, condiției lor, meseriei și averilor. Pentru 1820 cunoaștem numele a 18 din 18 negustori bogați ai orașului. Anul 1821, foarte important pentru istoria noastră, aduce mari evenimente și în Argeș. La început Tudor Vladimirescu trimite în Argeș trupe ale lui Simion Mehedințeanu care trebuiau să apere Curtea de Argeș și Pitești. Urmează trecerea acestei zone sub controlul Eteriei. Alexandru Ipsilanti străbate Argeșul în recunoaștere.

La 13 iunie 1821, populația Curții de Argeș fuge îngrozită de frica arnăuților după înfrângerea de la Slatina a eteriștilor. În mănăstire e organizat un punct de rezistență condus de căpitanii Iordaclea și Farmache. La 11 iulie 1821, Curtea de Argeș e ocupată de trupe turcești. Mănăstirea e cruțată și eteriștii ce se întăriseră aici cedează după un asediu riguros. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că unul din prietenii lui Tudor Vladimirescu e însuși Episcopul de Argeș, Ilarion (1820-1838), autorul versurilor de pe steagul lui Tudor.

Între 1820-1830 se plasează construcția casei Deleanu de pe fosta uliță a Chivararilor (actuala I. Heliade Rădulescu). La 1828 un francez vorbea despre casele din Curtea de Argeș că sunt „din piatră” și „strâmpte”. Tot cam în acești ani, zugravul Pantelimon reface pictura Bisericii Sf. Nicolae Domnesc.

În epoca modernă, primul mare război este cel de la 1828-1829 între ruși și turci care se încheie cu pacea de la Adrianopol. Țările române pășesc cu dreptul deoarece pacea aduce multe avantaje dar și pericolul unei ocupări rusești deoarece rușii se instituie protectori și alcătuiesc primele constituții – Regulamente organice introduse pe la 1831-1832.

Venite de la o țară retrogradă aceste regulamente vor fi repede o frână în dezvoltarea națiunii române care le abolește la 1848. Primele noutăți sunt obligativitatea unor catagrafii riguroase și încercările de organizare a unei vieți orășenești moderne. Curtea de Argeș a împărțită în trei vapsele sau plăși. Populația e împărțită în trei clase. Catagrafia din 1833 consemnează în oraș 1439 locuitori grupați în 334 familii. Între altele aflăm că funcționau și zece biserici și numele lor. La 1836, Episcopul Ilarion înființează seminarul din Curtea de Argeș.

Cutremurul devastator de la 1838 e resimțit de absolut toate construcțiile importante ale Curții de Argeș. Reparațiile se întind pe o lungă perioadă. Bibescu Vodă urcat pe tron la 1842 sprijină aceste reparații, atât la Biserica Sf. Nicolae Domnesc cât și la Mănăstire. Aici se pun fundațiile unei clădiri importante la 1847 care vor fi folosite doar după 1875 pentru zidirea palatelor de la răsărit de Biserica mănăstirii. Arhitectura oficială, promovată de domnie este neogoticul. Un exponent al acestui curent este la noi Johann Schlatter.

Filonul tradițional produce însă locuințe ca cele de pe strada A. Călinescu cunoscută și sub numele de Casa Cioculeștilor (1851) și Casa Călinescu (tot mijlocul secolului al XIX-lea) și pe strada Plopiș (actualmente în incinta campingului).

Războiul Crimeii (1853-1856) declanșat de ocuparea fără motiv a țărilor române de către ruși și înfrângerea acestora duce la marele moment de la 1859 când prin alegerea lui Cuza ca domnitor în Moldova și Țara Românească se realizează prima unire a românilor. Unirea aduce începutul unei perioade de dezvoltare economică. În toate orașele constructorii se înmulțesc și nu mai prididesc cu lucrul. Alexandru Ioan Cuza trece prin Curtea de Argeș în două rânduri. Se construiesc primele case negustorești pe ulițele negustorești la început în spatele prăvăliei care e spre stradă apoi la etaj peste prăvălie. În cazul Curții de Argeș pentru prima categorie de construcții se pot găsi exemple pe strada Negru Vodă la numerele 39, 45 și 61. Pentru a doua categorie exemplele ar fi tot de pe strada Negru Vodă la numerele 43, 81, 24 și 20. Primele construcții au un aer timid și sunt mai mărunte. Ele au o arhitectură romantică cu ecouri neogotice. Buiandrugii ferestrelor sunt rotunjiți deoarece se realizează dintr-un arc plat de cărămidă (vezi strada Negru Vodă nr. 20 pentru casa cu prăvălie și etaj și nr. 40 pentru casa de locuit). Această arhitectură romantică se poate realiza și cu lemnărie ca la clădirea fostului Seminar din strada Basarabilor nr. 15 sau locuințele din strada Alx Lahovary nr. 7 și strada Vlaicu Vodă nr. 5.

După războiul de independență (1877-1878) în timpul domniei lui Carol I, domină arhitectura clasică iar spre 1900 – 1902 arhitectura de tentă academică. După clădirile rămase la Curtea de Argeș se pot identifica, pe epoci lucrările aceluiași echipe de meșteri (bineînțelese e necesară o muncă de arhivă pentru verificarea ipotezei). De aceeași echipă par a fi construite casa de locuit de pe strada Negru Vodă nr. 71 și casa cu prăvălie și etaj locuibil de pe aceeași stradă la nr. 38 într-o perioadă cam pe la 1870-1877. În această perioadă balcoanele caselor cu prăvălie și etaj aveau console de metal, podea de lemn și parapet plan cu un desen geometric destul de imaginativ dar același (strada Negru Vodă nr. 38, nr. 22, nr. 20, nr. 43, nr. 73 și altele dispărute). O altă echipă realizează casele mai evolute de pe strada Negru Vodă nr. 22 și 18. O altă echipă își însușește modelul caselor cu frontoane simple, peste ferestrele etajului ca pe strada Negru Vodă la nr. 36, nr. 16 și nr. 53 iar alta cel al unor clădiri cu fronton și coloane clasice ca cele de pe strada Al. Lahovary nr. 3 și Negru Vodă nr. 16 (azi transf. În art – deco) și nr. 65.

Un alt model cu frontoane, să zicem baroce, pare mai aproape de vremea noastră. El e aplicat la clădirile din strada Negru Vodă nr. 63, nr. 44 și nr. 35. Unele dintre aceste clădiri au un balcon din fier forjat barochizant ca pe strada Negru Vodă la nr. 39, 47A, 49 – 51, 53, 67, 36, 18, 14, etc.

O ultimă inovație mai recentă este streașina ieșită din lemn, sprijinită pe console lucrate și cu panouri decorative de ipsos între aceste console. Acest sistem îmbunătățește mult sistemul de scurgere a apelor și le îndepărtează de fațadă. El se poate vedea la clădirile din strada Negru Vodă nr. 56, 44, 47A, 63, 73, etc.

Clădirile academice nu sunt multe dar au o ținută deosebită, un decor sobru și precis și o feronerie riguroasă. E vorba de clădiri realizate în jurul anului 1900-1902 pe strada Negru Vodă la nr. 1-3 și 6-8 și pe str. Decebal la nr. 3.

Înclin să cred că aparțin ca proiect arhitectului Eracle Lăzărescu ce a construit în același mod și la Pitești. Curtea de Argeș posedă câteva clădiri de bună calitate în stil

neoromânesc din prima și a doua etapă de înflorire a acestuia. E vorba de Casa Chiriță ca exemplu pentru prima fază și Casa Armatei (fosta Vila Rozelor) realizată de arh. R. Bordonache pentru a doua.

În anii 1925-1928 se ridică în același stil și două mari ansambluri – actualul Liceu Industrial nr. 1 și Liceul Vlaicu Vodă. Alături de acestea apar clădiri de locuit și comerciale cum ar fi: Judecătoria de azi, Poliția de azi, sediul Gosarg și multe altele.

La Curtea de Argeș, în special în zona Olari – Cuza Vodă, se păstrează casa tradițională orășenească în stilul arhitecturii populare cu întreaga sa paletă evolutivă.

E un caz unic și trebuie serios cercetată vechimea locuințelor de acest fel din zona Olari care pot fi: casa joasă, fără sală (str. Despina Doamna nr. 25); casa fără pivniță dar cu sală (str. Cuza Vodă nr. 132 și 160); casa joasă cu pivniță cu sală deschisă sau închisă (str. Cuza Vodă nr. 154 – 148 – 126); casa joasă cu pivniță cu sală și foișor (str. Cuza Vodă nr. 144B și str. Matei Basarab nr. 6); clădire înălțată fără stucatură; clădire înălțată fără stucatură cu sală deschisă; clădire înălțată cu stucatură; clădire înălțată cu stucatură și sală parțial pe o latură; clădire înălțată cu stucatură și sală pe o latură deschisă; clădire înălțată cu stucatură și foișor deschise; clădire înălțată cu stucatură cu sală închisă; clădire înălțată cu stucatură cu sală și foișor închise. Unele din aceste case capătă sub influența arhitecturii culte profile, arcade și coloane.

Curtea de Argeș este la sfârșitul secolului trecut începutul secolului nostru locul unde se execută importante lucrări de restaurare. Între 1875 și 1886 se amenajează noul ansamblu al Mănăstirii Argeșului. Biserica ei va deveni necropola regilor României. Felul în care s-a făcut restaurarea și nerealizările acestei restaurări vor duce la un nou fel de abordare a acestei activități și pe care îl putem numi restaurarea în stilul Comisiunii Monumentelor Istorice care este un pas important spre restaurarea modernă.

Arhitectul Grigore Cerchez va restaura în acest spirit Biserica Sf. Nicolae Domnesc începând din 1911. Săpăturile arheologice efectuate aici vor lărgi în mod special cunoașterea epocii primilor Basarabi. Nicolae Iorga va fi cel ce va valorifica noile descoperiri fie prezentându-le în conferințe fie aducând la Curtea de Argeș savanți din toată lumea care vor lua cunoștință cu trecutul românesc.

Fără să trăiască o viață tumultoasă Curtea de Argeș interbelică are o existență elevată. Al doilea război mondial aduce la Argeș diverse instituții dizlocate de evenimente din țară. După război are o evoluție ascendentă ca număr de populație. El se industrializează, pe Argeș se construiește sistemul hidroenergetic cunoscut, se construiesc în zona mai puțin populate cartierele de blocuri iar în centru, pe Bulevardul Basarabilor, câteva obiective ca hotelul Posada, complexe comerciale, bănci, Primăria, Poșta, sediul întreprinderilor hidroenergetice, etc.

Curtea de Argeș de azi așteaptă închegarea vechiului și noului într-un echilibru care să o avantajeze.

CURTEA DE ARGEȘ – THE EVOLUTION OF THE ENSEMBLE

Abstract

In the paper the author presents a short history of Curtea de Argeș and a description of the geographical features of the place where it is situated, followed by a detailed analyze of the evolution of the ensemble from the 7-th century B.C. to the present time.

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

PROPRIETATEA RURALĂ ÎN ROMÂNIA, RESPECTIV ÎN SATELE COMUNEI CEPARI, JUDEȚUL ARGEȘ, DIN EVUL MEDIU PÂNĂ ÎN AJUNUL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

OCTAVIAN C. DEJAN*

În istoria societății feudale românești obștea țărănească ocupă o poziție aparte, deoarece a fost elementul de seamă a apariției primelor forme de stăpânire de tip feudal, constituind o premiză a formării claselor sociale în feudalism, respectiv a stăpânilor de pământ și a țăranilor dependenți. Obștea țărănească este o unitate economică având o lege precisă de stăpânire asupra pământului, sistem care îmbina forma colectivă cu cea individuală. Aceasta a apărut într-o perioadă anterioară apariției stăpânirii feudale și a statului, având un drept de autoconducere. Unitatea administrativă a obștii se vedește în faptul că ea avea răspundere față de domnie, pentru plata birului, avea dreptul la judecată în pârele legate de pământ și avea responsabilitate juridică în identificarea și prinderea infractorilor. În epoca feudală, în decursul secolelor, obștea țărănească a suferit schimbări însemnate care au afectat structura și organismul ei de funcționare, în special datorită stratificării din interior și a sistemului de acordare a daniilor domnești de pământ, care au condus la dezagregarea obștii, însă în secolele XV-XVIII sistemul feudal românesc nu a distrus obștea, care era încă puternică. Înrobirea obștii s-a datorat schimbărilor importante din viața economică a țărilor române, care au început cu înstrăinarea bunurilor din obște. Caracteristica dominantă a structurii obștii țărănești este stăpânirea în devălmășie, adică în comun a unei moșii de către locuitorii unui sat, sau cătun, ori o familie, moșia fiind constituită din pășuni, păduri, bălți, terenuri nedeștelenite, ape curgătoare, bunuri rezervate numai țăranilor din obște. Pământul arabil se lucra pe loturi individuale ale familiilor și putea fi moștenit în familie.

În secolele XIV-XVIII satul românesc se compunea din următoarele părți: vatra satului, unde erau grupate casele țăranilor; câmpul de cultură, care se compunea din loturile individuale ale țăranilor, denumite delnițe; bunuri comune în hotarul satului cum ar fi: fânețe, izlazuri, păduri, ape, munți de pășunat oile, care erau folosite pe baza dreptului indiviz.

Din hrisoavele acelor vremuri vedem modul în care s-au format clasele fundamentale din feudalism a stăpânitorilor de pământ și a țăranilor, modul cum s-a

* București.

destrămat obștea țărănească, fiind vândute delnițe din sat unor străini din afara obștii, încălcându-se sistemul de stăpânire în devălmășie, într-un cuvânt cauzele care au dus la destrămarea obștii țărănești. Stăpânii de pământ, respectiv stăpânii de sate, pot fi cuprinși în trei categorii: boieri, slugi ale domnului și persoane fără titluri. În documentul din anul 1505, în care este atestată în mod indirect comuna Cepari, domnul țării conferă preacinstului vlastelin al domniei mele, jupânului Badea din Șuici cu fiii săi¹ 14 sate și munți¹. În acele vremuri în Țara Românească echivalentul baronilor erau vlastelinii, care ocupau funcții importante, ca de exemplu mare-vornic, ori ban. Ei erau mari feudali și reprezentau o forță politică și militară în stat. Noțiunile de boier și dregător erau distincte, boierul era stăpânul unei moșii, sau al mai multor moșii, având obligația să presteze slujba militară, pentru satele pe care le stăpânea, pe când dregătorul era un slujbaș domnesc, denumită „slugă domnească”, care putea să fie „os boieresc”, cneaz, țăran, sau chiar rob, șef sau uneori subaltern într-o slujbă dată de domnitor. În Țara Românească clasa stăpânitoare se împarte în două categorii: marii feudali denumiți vlastelini, sau vlasteli, și mica boierime care purta denumirea de cnej, care mai erau denumiți și judeci². Domnul era, suzeran, stăpân suprem al pământului țării. Acesta primea de la supuși o rentă constând în prestații în muncă și natură. Chiar și în cazul daniilor domnul își menținea dreptul asupra rentei. La început cnejii, erau stăpânii de pământ ridicați din obștile țărănești în urma procesului de stratificare socială, având îndatoriri desemnate de domni, cum am zice astăzi, prin delegarea atribuțiunilor, respectiv pentru strângerea birului, judecarea pricinilor între săteni, obligațiuni militare.

Termenul de boier era dat numai celor două categorii de stăpânitori de pământ, însă cu timpul în acest termen s-au cuprins și dregătorii domnești, denumiți „slugi”, deoarece dregătoriile au fost ocupate de boieri, care erau interesați de avantajele ce le aveau ocupând aceste funcții. Caracteristica economiei din Țara Românească în secolele XIV-XVIII este aceea a existenței unui mare număr de gospodării țărănești, răspândite pe tot cuprinsul țării și al căror pământ era lucrat de membrii obștilor țărănești, mai întâi libere, apoi dependente de feudali. În aceste gospodării pe lângă agricultură se practica intens creșterea animalelor: boi și vaci, cai, oi și porci denumiți în documentele vremii „râmători”. Creșterea vitelor mari, respectiv a boilor, era în legătură cu cultivarea pământului. Creșterea cailor constituia una din bogățiile țării noastre. În privilegiile domnești referitoare la comuna Cepari, în fruntea dărilor din produsele țării, este dijma oilor și a porcilor.

Principiile care stau la baza obștii sunt legate de întemeierea satului, care se datorează legăturilor de sânge: un moș comun, sau existența mai multor moși, fără legături de sânge între ei, respectiv doi-trei țărani, care se întovărășeau la defrișarea unei păduri, sau desțelenirea unor poieni. Aceste operații duceau la apariția unui sat nou. Urmașii acestor bătrâni constituiau un neam, care deținea în sat bunuri și drepturi bine precizate, asupra întinderii de pământ ce aparținea satului. Străinii veniți din afară și fără să fie cumpărători nu aveau drept asupra delniței. În comuna Cepari avem

¹ *Documente privind istoria României (D.I.R.)*, veacul XVI, B, Țara Românească, vol. I (1501-1525), Editura Academiei R.P.R., 1951, p. 33-1505 (7014), dec. 10; p. 138-1519 (7027) ian.-aug. 10, Pitești.

² *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.

numeroase exemple în acest sens: Bunești, Stănești, Stămești, Zamfirești, Sendrulești, Minculești, Costăchești, Răcorești, Simionești, Budești, Țuculești. Existența terminației „ești” în denumirea cătunului și a satului este o indicație sigură a vechimii localităților enumerate mai sus. Interesele neamurilor din sat, și care le uneau, erau de natură economică, respectiv să păstreze pământul neștirbit și să defrișeze și deștelenească ogoare noi; să se achite de sarcinile fiscale față de domnie, denumite biruri, să-și îndeplinească îndatoririle de natură judiciară, adică să descopere pe răufăcătorii care au comis delict pe teritoriul obștii lor. În izvoarele vremii membrii obștii țărănești purtau denumirea de vecini, un termen de origine latină, care de asemenea atestă vechimea situației sociale. La început termenul a desemnat un membru liber al obștii țărănești, iar mai târziu pe țăranii aserviți. Legea țării spunea că țăranul care prin munca lui și a familiei sale va deșteleni un loc, va deveni stăpânul aceluia loc.

Dar, în societatea feudală baza relațiilor feudale o constituie proprietatea feudalului asupra pământului. Feudalul acaparând pământul obștii țărănești ajunge să stăpânească numeroase sate, care formează domeniul său feudal. În general domeniul feudal cuprindea următoarele bunuri: stâne, livezi, vii, prisăci, mori, torcătoare de lână, piue de sumane, păduri, câmp pentru culturi agricole, fânețe, poieni și ape (râuri, iazuri, lacuri). O parte din păduri erau rezervate feudalilor pentru vânatoare și purtau denumirea de „braniști”. La curtea unui feudal erau ateliere de fierărie și prelucrarea lemnului, în care lucrau atât țăranii aserviți, cât și robii, care erau țigani, sau prizonieri de război. Aici se prelucrau metalele pentru a se face unelte agricole și arme, potcoave, ustensile casnice și vase din lut. Aici existau coșcari, croitori, curelari, olari, butnari, putinari etc.

Ridicarea dijmelor, respectiv a birurilor, necesitau un sistem de administrare a feudalului și activități polițienești. Însă, asupra întregului pământ al țării domnul exercita o suzeranitate suprapusă celorlalte stăpâniri particulare.

Alături de această mare proprietate feudală exista mica gospodărie țărănească. Țăranul avea uneltele, pe care le folosea în gospodăria proprie, însă îi lipsea mijlocul cel mai important, pământul. Factorul de bază al societății feudale îl constituie legătura dintre mica gospodărie țărănească și marele domeniu feudal, care nu putea să existe fără mica gospodărie țărănească. Acapararea pământului de către feudali a determinat apariția clasei stăpânilor de pământ și clasei țăranilor dependenți.

În documentul din 1519 dat la Pitești „cinstului dregător jupanului Dragomir mare sluger” vlastelin din Cepari, s-a indicat satul Cepari primul. Acest lucru însemna că aici a fost curtea feudalului Dragomir, fiul lui Badea din Șuici și frate cu Șuica. Atât în documentul din 1505, cât și în documentul din 1519 între localitățile enumerate se indică „Pleșestii toți”, care de fapt în zilele noastre se numesc Pleașa, pe acest deal fiind și Minculeștii. Pe fiecare domeniu și de obicei alături de curte exista o biserică, sau o mănăstire, care serveau ca loc de închinare și de îngropare a feudalului și a familiei sale. Construirea bisericilor în vecinătatea curților feudalilor, în afara sentimentului real de evlavie religioasă, care a existat în evul mediu, însemna și dorința feudalilor de a folosi autoritatea bisericii pentru a ține în supunere pe țăranii și a-i obliga să aibă o viață morală și curată. În documentul din 1519 apar două noțiuni a căror utilitate astăzi numai există: „prădalică” și „darea calului alb”.

Termenul de prădalică este în legătură cu concepția că moșia este un beneficiu dat de domn pentru îndeplinirea îndatoririlor militare de boier. În cazul stingerii liniei

masculine, atât a stăpânitorilor moșiilor, cât și în obștile moșnenești, ori dacă posesorii de pământ mureau fără a avea copii, domnitorul atribuia aceste proprietăți unor bărbați care rămâneau să îndeplinească obligațiile militare. Domnul putea să renunțe la acest drept și acest lucru se consemna expres „prădalică să nu fie“. A existat privilegiul masculinității, în sensul că băieții moșteneau moșia, iar fetele trebuiau să se mulțumească cu zestrea în avere mișcătoare. Raportul de vasalitate între domn și boier se consemna în documente prin „darea calului alb“ domnul conferind dreptul de folosință a moșiei de către boier în schimbul îndeplinirii obligațiilor militare, fiecare bărbat fiind obligat să-și apere „ocina“, cu arma în mână.

În fondul de documente al familiei Brătianu - Dosar 2/45-b, filele 49-50, în care există o copie din 1743 a unui hrisov, în care i se conferea lui Stanciu - logofătul din Cepari, domeniul feudal se arătau hotarele acestuia: „Aprilie 1627 Alexandru (IV - Coconul n.n.) fiul lui Radu (IX - n.n.) întărește lui Stanciu logofăt de Cepari satele: Ceparii, Bârsești, Tigveni, Valea Babii și Surpații, astfel: Ceparii pe semnele: hotarul Bunești, hotarul Urluieștilor, pârâul Oii, vârful Gudiului, Bolovan, pârâul Cernătelului, lacul pârâului Fântânii, pârâul Glodului, pârâul Urluieștilor, apa Topologului, seliștea Bârseștilor, Toplița, valea Trestii, Calea Oii, pârâul Sângerilor, valea Verneștilor, Tudoria, hotarul Niculeștilor, muchia Tihai, valea Stânii, malul Giurschii, hotarul Rudenilor, pârâul Orezului, groapa Smeului, hotarul Cărpenișului, valea Corbului, Roata Fântânii, apoi din nou hotarul Buneștilor, Bârsești pe semnele etc. O mare parte a denumirilor, din urmă cu peste 370 de ani, au fost menținute până în zilele noastre. Stanciu-logofăt din Cepari este indicat de către Brătieni ca fiind moșul lor direct.

Economia rurală din secolele XIV-XVIII din țările române s-a caracterizat prin îmbinarea creșterii animalelor cu economia agrară, formând un tot unitar, însă producția animalieră a prevalat. Păstoritul oilor era legat de transhumanță, iar pășunatul vitelor mari era legat de pășunile satelor și de pădure. Transhumanța înseamnă o mișcare periodică a oilor de la șes la munte și de la munte la șes. De obicei la 23 aprilie de Sf. Gheorghe, turmele de oi urcau la munte, iar la 26 octombrie, de Sf. Dumitru se coborau oile și o parte iernau la bălțile Dunării, unde se afla iarbă care se păstra sub zăpadă. Producția de lână pentru îmbrăcăminte și producția de brânză de oi constituiau activități economice însemnate ale obștilor țărănești.

Obștile țărănești din regiunea dealurilor și de sub munte, aveau munții lor, iar la pășunile de munte, care nu erau stăpânite de obști, se plătea chirie. Dijma percepută consta în: cașuri, curele de legat opincile, seu pentru săpun etc. Ca și astăzi strângerea fânului pentru iarnă era o ocupație de primă însemnătate, iar obligația cositului fânului pentru domnie, era o muncă prestată de obștea țărănească, pentru asigurarea rezervelor de iarnă pentru hrana vitelor domnești. Creșterea porcilor este în legătură cu pădurile de stejar și fag furnizoare de ghindă și jir. Domnitorul lua a zecea parte din purceii care se nașteau într-un an. Prepararea slăninilor pentru consumul intern și la export era una din principalele ocupații ale industriei casnice.

Alături de creșterea animalelor albinăritul era o ramură importantă a vieții economice. Albinele se țineau în stupi din trunchiuri de copaci sau știubeie din nuiele împletite, lipite cu lut, în prisăci. Prisăcile cu stupi se țineau în pădure, iar zeciuiala de stupi era una din cele mai vechi dări către domn, pentru că mierea era principalul îndulcitor și energizant, iar ceara era materialul pentru iluminat.

Este știut faptul că hrana populației la sate nu consta în pâine de grâu și carne, cât mai ales din mămligă de mei, lapte, brânză, fructe și iarna pește, slănină de porc, cu ceapă, verdețuri și legume. Urzicile, ștevia și loboda au fost la fel ca astăzi mult folosite vara, iar varza, napii, ridichile, linte, mazăre și bob erau folosite iarna. Porumbul și cartofii au început să fie cultivați abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când de fapt obștile țărănești erau complet desființate, în devălmășie rămânând doar stăpânirea izlazurilor de pășunat și a munților.

Acapararea satelor țăranilor liberi de către marele domeniu feudal prin înghițirea treptat a pământului obștii țărănești s-a efectuat pe cale economică și extraeconomică și a condus la aservirea țăranului liber față de stăpânul pământului. Membrii obștii țărănești în noua lor situație de țărani aserviți aveau anumite îndatoriri față de stăpânii lor. Pentru stăpânul de pământ țăranii așezați în hotarele domeniului său reprezentau brațe de muncă fără de care nu putea pune în valoare pământul pe care îl stăpânea. Țăranii dependenți datorau clacă și dijmă din produsele naturale, iar față de domnie biruri.

În decursul secolelor XIV-XVIII, caracterul domeniului feudal nu a rămas același. Dacă la început stăpânii satelor se mulțumeau în special cu perceperea dijmii de la țărani pentru satisfacerea nevoilor feudalului și a curții sale, începând cu secolul al XVI-lea domeniul feudal va reprezenta, nu numai o unitate economică, dar și una administrativă. În viața economică a domeniului feudal s-au petrecut schimbări de asemenea natură care au condus la producerea de mărfuri nu numai pentru satisfacerea nevoilor proprii, dar și pentru piață, boierii devenind negustori de vite și de cereale. Acest lucru s-a datorat atât vechiului sistem al dijmii, cât și prin exploatarea directă a domeniului prin munca țăranilor aserviți. Ultimele două secole au însemnat o schimbare importantă în situația țăranimii: țăranii în cea mai mare parte rămân fără ocine și legați de glie.

Transilvania a fost un uriaș rezervor de viață românească clocotitoare, care sub presiunea dușmanilor interni s-a revărsat în afara granițelor, orientându-se, mai cu seamă spre sud și răsărit, unde au întâlnit pe frații din cele două principate române.

În Transilvania mulți din români, care fuseseră liberi, proprietari de pământ și oameni cu drepturi străvechi, datorită asupririi atât economice, cât și a persecuțiilor religioase fiind considerați eretici și schismatici, încercau să-și scuture jugul prin răscoale de tot felul. Este vorba de răscoala de la 1437 de la Bobâlna și marea răscoală din 1514 a secuului Gheorghe Doja. Ticăloșiile și imoralitatea revoltătoare la care se dedau nobilii maghiari este evidențiată și de acel drept numit „jus primae noctes” care a fost, practicat în Transilvania până în secolul al XVIII-lea. Viața aceasta chinuită, plină de nedreptăți, supusă tuturor exploataților și despuierilor de libertăți, de drepturi și de pământ, supusă bunului plac și capriciilor nobilimii maghiare, a dus inevitabil la emigrarea parțială a iobagilor români de pe pământul strămoșesc.

Principatele române aveau o populație relativ mai redusă proporțional cu teritoriul lor întins și foarte bogat. Populația era micșorată de multe războaie cu dușmanii externi, de ciumă și alte nenorociri. Acele locuri părăsite se numeau seliști, sau siliști, termen întâlnit în documentele de atestare ale comunei și localităților din Cepari, de la 1505 și 1519. Voievozii, boierii și mănăstirile, îi primeau bine pe românii ungureni, îi adăposteau în locuri bune și le acordau scutiri mulțumitoare. Însuși domnul prin boieri de încredere îi atrăgeau în țară pe locuitorii din Transilvania „fie ce limbă

vor fi³, pe care îi scuteau pe timp de șase ani de dajdie și de zloți și de lei și de taleri și de galbeni de casă și de iliși și de sulgiu și de unt și de carne... nici lucrul domniei mele nu va lucra³.

După asasinarea lui Minai Viteazul la Turda la 1601, s-a dezlănțuit o persecuție nemiloasă contra românilor de orice categorie: iobagi preoți, călugări, nobili, determinând ca sute și mii de români transilvăneni să-și părăsească casa și părinții pentru totdeauna. Cu toate că s-au luat măsuri aspre de pază a drumurilor, potecilor și a pasurilor ce duceau spre Carpați și spre cele două principate române, emigrarea s-a intensificat și nimeni nu a putut-o zăgăzui.

În cursul veacului al XVIII-lea mari evenimente s-au întâmplat în Transilvania, economic, religios, social și național, încât mii și zeci de mii de români n-au găsit altă mântuire decât trecerea lor în țările române. Fenomenul se datorează intrării Transilvaniei sub dominație austriacă, ceea ce a intensificat și mai mult asuprirea românilor. O serie de evenimente ca: ocuparea Transilvaniei de către Austria; răscoala lui Francisc Rákóczy al II-lea (1703-1711); atragerea românilor la unire cu Roma; mișcarea religioasă a călugărului Sofronie (1759-1761); interzicerea așezării în orașe a românilor; admiterea în regimentele grănicerești a românilor cu condiția catolicizării; răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan (1784); reforme regale cu privire la ușurarea sarcinilor iobagilor români neexecutate de nobilii maghiari, sunt tot atâtea etape, care au condus la creșterea fenomenului de emigrare a românilor.

Măsurile luate de domnul țărilor române Constantin Mavrocordat, care a domnit în ambele principate, de a desființa șerbia, i-au motivat pe românii din Transilvania să emigreze din satele lor. Este cea dintâi reformă de acest fel din Europa, în Moldova șerbia s-a desființat în anul 1746, iar în Țara Românească la 1749. Domnitorul Constantin Mavrocordat a fixat zilele de lucru pe an 12 în Țara Românească și la 24 zile pe an în Moldova, față de Transilvania unde erau 3-4 zile/săptămână, iar în unele comitate chiar 5-6 zile/săptămână, respectiv 156-200 zile anual⁴.

Sub stăpânire austriacă (1718-1739) populația Olteniei s-a triplat prin refugiații veniți din Transilvania deoarece zilele de clacă erau de 52 zile pe an, față de circa 175 zile pe an în Transilvania⁵. În legătură cu acest fenomen o publicație maghiară evidențiază faptul că conscripția, din 1721 constata în Oltenia 13.245 familii, cea din 1731 - 33.346 familii, iar cea din 1735 dă 40.000 familii⁶.

Nobilii maghiari din Transilvania susțineau că familiile iobăgești sunt tot așa proprietatea lor ca și vitele domestice pe care le înjugă, le înhamă, oricând au chef.

Mișcarea religioasă a călugărului Sofronie (1759-1761) în Transilvania, de altfel pașnică, s-a transformat într-o mișcare de renaștere națională a românilor, care a fost cu brutalitate înăbușită de generalul Buccov, care a distrus toate mănăstirile ortodoxe din Transilvania și i-a silit pe călugări să fugă în țările române. Cu Sofronie

³ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, VI, nr. 80, București, 1904, p. 85.

⁴ I. Minea, *Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în „Cercetări istorice”, II-III, Iași, 1927, p. 97-248.

⁵ Academia R.P.R., *Istoria României*, III, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 442.

⁶ Századok, *Budapesta*, 1900, p. 144.

au trecut Carpații o mulțime de ortodocși⁷. Crimele generalului Buccov au înfuriat și mai mult pe români.

Viitorul împărat al Austriei, Iosif, fiul Mariei Tereza, la 1773 a străbătut toată Transilvania și cele văzute și auzite de el le-a comunicat într-un raport Consiliului de Stat de la Viena, din care Nicolae Iorga reproduce următoarele: „Acești săraci supuși români, care sunt fără îndoială cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei, aceștia sunt maltratați de fiecare, ori dacă este ungur, ori dacă este sas, fiind copleșiți de toate nedreptățile, așa încât, într-adevăr, soarta lor, când se uită cineva bine, este vrednică de toată mila și este de mirare că totuși așa de mulți dintre oamenii aceștia există acolo și n-au fugit (din Transilvania - nota red.) cu toții. Nu mă mir că pământurile lor sunt lucrate prost, dar cum poate să fie altfel când omul de pe o zi pe alta nu este sigur de stăpânirea pământului și când în fiecare zi și în fiecare ceas el poate să fie la munca stăpânului său? Nu este de mirare că în astfel de împrejurări el se grăbește să facă ce poate pe acest ogor rău lucrat. Națiunea este, de altminteri, cu adevărat isteță și nestatornicia ei vine desigur din nenorocirea pe care o suferă. Că ea se ocupă mai mult de cultivarea vitelor aceasta se explică prin singura perspectivă de libertate pe care o are de a fugi mai repede. Părăsește cineva mai curând turma decât ogorul pe care l-a lucrat”⁸.

În Țările Române emigranții din Transilvania se bucurau de ocrotire și înlesniri, deosebite, astfel că numai foarte rar vedem români care să treacă în Transilvania dintre cei imigrați.

Răscoala din toamna anului 1784 a lui Horea a fost o încercare disperată a românilor ungureni de a scutura jugul iobăgiei. Răscoala s-a terminat cu biruința nobililor, dar a zguduit din temelie orânduirea feudală din Transilvania și a dat o conștiință românilor asupra justeței revendicărilor lor sociale și naționale. Urmările răscoalei au fost de o cruzime de neimaginat: torturi, ucideri, bătăi și deportări. După răscoală s-au revărsat în țările române valuri de emigranți, care au întemeiat sate cu denumirea de „ungureni”.

În județul Argeș sunt 13 sate, care și-au păstrat numele de Ungureni, dar avem atestarea documentară a colonizării a 46 de sate. Pe valea Topologului practic toate localitățile au fost colonizate, însă numai Ceparii au păstrat denumirile de „Pământeni” și „Ungureni”.

Deși după anul 1800 au mai stagnat câțiva ani emigrările, ele au crescut din nou între 1812 și 1818⁹.

Ungurenii, reușind să învingă toate obstacolele pe care le ridicau trecerile munților Carpați, s-au așezat pe diferite moșii domnești, boierești, ori mănăstirești din țările române. Condițiile lor de viață erau mult mai bune ca în satele din care plecaseră, oricâte neplăceri întâmpinau la început, inerente schimbării mediului de viață. Românii ungureni, trecuți în țările române n-aveau dreptul să cumpere „pământ statornic”, conform legilor vechi ale obștilor țărănești. Ei, de asemenea, nu puteau arenda moșii. Însă aici primeau de lucru în toate ramurile economiei și au putut urca prin cinste,

⁷ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII-XX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 120.

⁸ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, III, 1903, p. 513-514.

⁹ Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 215-218; 250-258.

muncă și pricepere, toate treptele sociale, până la cea mai înaltă. Situația superioară de trai din Țara Românească i-au determinat și pe țărani transilvăneni să emigreze în masă în Țara Românească, de fapt aceștia constituind peste 99% din populația emigrată. În coloniile compacte ungureni și-au păstrat obiceiurile strămoșești, graiul și costumul popular, ca de exemplu în localitatea Corbi, însă în cea mai mare parte au fost asimilați de către pământeni.

Poetul George Topârceanu (20.03.1886 - 07.05.1937) a descris în *Balada morții* tragedia unui ungurean și acțiunea a plasat-o pe valea Topologuii. Dacă avem în vedere Balada popii din Rudeni scrisă de acesta, locul tragediei ar putea fi zona Ceparilor.

În secolele XIV-XVIII au fost însă și vremuri grele pentru Țările Române și nu numai pentru ele, ci pentru toate popoarele din Peninsula Balcanică. Astfel, în secolul al XIV-lea a început pătrunderea turcilor în Europa, iar în secolul al XV-lea a continuat expansiunea otomană la Dunăre, în anul 1453 fiind cucerit și Constantinopolul. În acest secol au fost strălucite victorii ale românilor conduși de Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare asupra turcilor, însă puternicul Imperiu Otoman forța linia Dunării și turcii începuseră să înconjoare Țările Române printr-un sistem de pașalâcuri și raiale, obligându-le la supunere. Pașalâcul era o unitate teritorială mare, o regiune, sau o provincie dintr-o țară, în unele cazuri chiar o țară întreagă, așa cum s-a întâmplat cu Serbia la 1389. Până în secolul al XVI-lea toate cuceririle turcești din Europa erau cuprinse într-o singură unitate administrativă numită Rumelia, care era un Eialat, sau, cu un termen mai nou, pașalâc. Această unitate era împărțită în districte numite sângeace, conduse de un sangeac-bei care se subordona conducătorului pașalâcului, beglerbeiu (pașă de Rumelia). În coasta Țării Românești erau raialele Turnu și Giurgiu. La 1521 otomanii reușesc să ocupe Belgradul, deschizându-și drum spre inima Ungariei. La 1526 are loc vestita bătălie de la Mohaci, în urma căreia Ungaria este înfrântă. Dezastrul militar de la Mohaci a venit în mod firesc ca o consecință a răscoalei lui Gheorghe Doja din 1514. În 1552 s-a înființat un alt pașalâc, la Timișoara și raialele: Belgrad (1521), Bender (1538), Brăila (1540) și Silistra (1552) astfel încât Țările Române au fost înconjurate de otomani. Turcii nu au transformat Țările Române în raiale și pașalâcuri și au fost lăsate să se administreze singure, deoarece sistemul de administrație românesc era superior celui otoman, iar prin poziția lor strategică și prin cunoscutele lor bogății Țările Române trebuiau să joace un rol însemnat în aprovizionarea Imperiului Otoman.

După Mohaci voievodatul Transilvaniei s-a declarat vasal și tributar turcilor. În secolul al XVI-lea în Țările Române marea boierime a continuat să deposedeze țărâtimea liberă de pământ și să o aservească. Marea boierime care s-a format pactiza cu turcii și a slăbit potențialul de luptă antiotoman, dând posibilitate sultanului să se amestece direct în numirea domnitorilor români, preferând întotdeauna pe cei care plăteau mai bine. Clasa stăpânitoare se împărțea în două categorii: marii feudali, denumiți vlastelini, care aveau în serviciul lor clienți militari, cetele lor militare proprii; a doua categorie este alcătuită din mica boierime, denumită „țară“, constituită din cneji, care ulterior au purtat denumirea de moșneni, fiind țărani liberi și posesori de pământ. Puterea voievodului se sprijinea pe aceștia.

Pe domeniile boierești și mănăstirești în secolele XVI-XVIII se stabileau emigranții din Transilvania. Stăpânitorii acestor domenii erau interesați în popularea

domeniilor feudale deoarece țăranii aserviți aduceau venituri importante atât prin dijme, cât și prin exploatarea directă a rezervei feudale.

În secolul al XVII-lea au fost vândute 85% din satele din Țara Românească, deoarece țăranii loviți de tot felul de calamități, ca foametea, plata haraciului, invaziile tătarăști și turcești, sunt nevoiți să își vândă pământul, delnița strămoșească. Feudalii din secolul al XVII-lea profitând de greutățile economice ale țăranilor au ajuns să stăpânească zeci de sate. Țăranii luptau împotriva marilor feudali prin fuga de pe domeniul feudal, satele rămânând pustii. În acele vremuri satele aveau în mare majoritate locuințe de tip bordeie în pământ, ori la suprafață case din lemn și paie. Ori, risipirea țăranilor de pe domeniul feudal însemna de fapt ruină pentru feudal, care era interesat în repopularea acelor ținuturi devenite „seliști”.

Dijmele aduceau tot felul de produse naturale: cereale, carne, vin, miere, ceară de albine și altele. Scutirea de la plata acestora față de domnie nu-i dispensa pe locuitorii satelor de plata birului și de munci obligatorii, denumite clacă. Claca deosebea situația unui țăran din sate cu stăpân, adică de țăranul aservit, denumit rumân, de aceea a țăranilor din satele libere, denumiți moșneni.

Față de condițiile în care trăiau țăranii din Transilvania după ocuparea Ungariei de otomani și ulterior de către austrieci, în Țara Românească existau raporturi legiferate între stăpâni și țărani și condiții omenești de trai. Domnul avea un catastif pe țară și pe ținuturi, putând stabili cu ușurință impozitul și dacă acest bir era suportabil contribuabilului. Unele suplimente purtau denumirea de năpăști. Pe același sistem de întocmire de catastifuri de cisle se bazează și sistemul de impunere în secolul al XVIII-lea. Cisla se plătea pe bucate și „cum va scrie îndreptierii”, iar unitatea tip de impunere a căpătat denumirea de dajde. În catastife „țara s-a scris pe nume și numele de dajde se stabilesc la sama răbojarilor”, cum s-a consemnat în hrisoave. Odată stabilit numărul de nume, sau de biruri, câte trebuie să le plătească un sat, el rămâne obligatoriu, până la o nouă creștere pe răboj, când impunerea se poate schimba și morții pot fi scoși din catastif. Pentru oamenii care fugeau din sate, între două conscripții fiscale, plătea tot satul cisle, motiv pentru care, în cele mai multe situații, satul întreg se bejăna. În hrisoave întâlnim fel și fel de întâmplări. Părăsirea țării era considerată „hiclenie” și dacă unii țărani nu prezentau un pericol pentru domnie când se bejăneau în Țara Turcească, alți pibegi reprezentau o amenințare deoarece se grupau sub conducerea unui pretendent la domnie și în afara de pierderea capului era confiscată și averea hiclenilor.

Am prezentat condițiile din Țara Românească din secolele XIV-XVIII, pentru a evidenția elementele care au motivat imigrarea ungurenilor în satele comunei Cepari. Fără îndoială că jugul turcesc era mult mai ușor, fiind considerat „jug de lemn” față de jugul de fier al austriecilor și al nobilimii maghiare din Transilvania.

Singura realitate permanentă a fost țăranul, așa cum arăta Liviu Rebreanu și din contopirea culturii pământenilor cu cea a ungurenilor s-a perpetuat ființa etnică a poporului român, țăranimea având o contribuție inestimabilă la conservarea și perpetuarea ființei etnice a poporului român. Din cele mai vechi timpuri, între poporul român și pământul pe care s-a format, a trăit, a muncit, a trudit și l-a apărât cu prețul vieții, a existat o legătură organică. Țăranul român nu a părăsit niciodată pământul strămoșesc, nu l-a înstrăinat, l-a cultivat cu grijă și atenție și l-a apărât cu dârzenie împotriva celor care au râvnit la el. Când s-au abătut marile urgii asupra țării oamenii

bogați au părăsit ușor țara în restriște și cu aurul lor, în alte părți din alte țări și-au continuat viața. Țăranii români n-aveau unde să-și mute sărăcia, pentru că smuls de pe ogorul lor erau osândiți să piară. Pentru țăranul român pământul natal este ca o ființă vie și este însuși rostul lui de a fi. Temelia națiunii este țăranul și temelia țăranului este pământul.

Țara Românească, Moldova și Transilvania nu au putut fi transformate în pașalâcuri și Poarta a recunoscut puterea suverană a domnitorilor, dreptul Țărilor Române de a se cărmui liber, după legi și întocmiri proprii, fiind obligate doar la plata către sultan a unor sume de bani, sub forma tributului. Pe baza tratatelor cu turcii denumite „Capitulații” Țările Române și-au păstrat autonomia în raporturile de tip feudal, iar asupra țăranilor a fost mai mică sub suzeranitatea turcilor.

În secolul al XVIII-lea localitatea Urluiești a intrat în stăpânirea mănăstirii Găiseni, împreună cu satele Surpați și Valea Babei. Mănăstirea Găiseni este pe râul Sabar în județul Dâmbovița, la circa 8 km de localitatea Bolintinul din Vale. A fost fondată în anul 1553 de Marele Ban Stroie, fiul marelui-vornic Dobre din familia boierilor Florești, al căror trunchi a fost boierul Drăghici († 1604) de la Mărgineni în județul Prahova. Drăghici se înrudea cu Basarabii și urmașii lui au fost boierii: Filipești, Florești și Cornățeni. boieri care s-au înrudit cu familiile domnitoare Ghica, Șuțu, Bibescu și Știrbei. Boierului Drăghici i se mai spunea Drăghici Vintilescu din Florești. Fiul lui a fost Vintilă Florescu mare-vornic, cumnat cu Radu Craiovescu. La mănăstirea Găiseni, denumită și Strâmbu, au fost înmormântați „el și soția lui și fiii lui și toate rudele lor”. Reamintim că Ivașco Ceparul, fiul lui Stanciu și al Dobrei, a fost căsătorit cu Slamna, fiica lui Dumitrașcu Filipescu mare-stolnic¹⁰.

Satul Morăști din comuna Cepară din sat moșnenesc a fost rumânit de Pârvul logofătul în zilele lui Mihai Viteazul, așa cum rezultă din documentul din acea vreme¹¹ în care se spune că Mihai Viteazul a judecat mai multe plângeri ale țăranilor veniți tocmai din Țara Românească la Alba Iulia: satul Morăști - care se plâng că „nu s-au vândut de a lor bunăvoie, ci le-a lepădat Pârvul logofătul asprii cu sila”. Unii moșneni luptau să-și păstreze statutul de oameni liberi, alții din contră s-au vândut cu ocinele lor feudale și mănăstirilor, devenind țărani aserviți, numiți rumâni. În fine, așa cum a fost cazul satului Morăști, unele obști libere de țărani au fost cotate de către feudali.

Localitățile Cepară - Pământeni și Cepară - Ungureni, erau dinaintea de 1500 sate aservite feudalelor, la fel ca și Șendrulești, Pleșești și satele construite în seliștile menționate în hrisovul de la 1519: Neagra - care este actuala localitate Valea Măgurei; Seliștea Mare - care este actuala „linia Ceparilor”, Seliștea Mică, zonă pe care noi am identificat-o ca fiind la hotarul cu Bârsești și seliștea Toderești nume care apare în documentul de la Matei Basarab, dat lui Ivașco Ceparul, fiul lui Stanciu logofătul, la anul 1645 - la descrierea hotarelor, între Valea Verneștilor și hotarul Niculeștilor, respectiv înspre Calea Oii în partea de nord a Ceparilor.

Din cercetarea actelor privitoare la regimul fiscal în satele de colonizare din Țara Românească în veacul al XVII-lea a rezultat că în satele de colonizare era un regim diferit în ceea ce privește cele trei forme ale rentei feudale: renta în bani va

¹⁰ N. Stoicescu, *Dicționar al Marilor Dregători din Țara Românească și Moldova*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1971, p. 200.

¹¹ *D.I.R.*, B, XVII, vol. 6, p. 370.

precumpăni și va da țăranilor coloniști o mai mare independență în gospodărie. Acest fapt face ca abuzurile cunoscute în satele de pământeni, din partea slujitorilor boierești și domnești să nu mai fie întâlnite în aceeași măsură în satele de colonizare¹².

Din comuna Cepari singura localitate care la începutul sec. XX era constituită în mare majoritate din țăranii moșneni este Cărpeniș. Explicația este complexă. Regiunile moșnenești reprezintă așezări cu populația stabilită de veacuri în zone mai la adăpost de jefuitorii străini: maghiari, turci, sau tătari și în aceste zone obștiile țărenești s-au menținut libere până în epoca modernă. Deosebirea dintre țăranii moșneni și rumâni consta în aceea că rumânii prestau clacă, dar birul îl plăteau și unii și ceilalți. Rumânii plăteau însă un bir mai mic decât moșnenii, motiv pentru care în secolul al XVIII-lea mulți moșneni împreună cu ocinele lor, s-au vândut feudalilor și mănăstirilor. Dovada că localitatea Cărpeniș a fost sat moșnenesc este dată de faptul că dintre toate localitățile actualei comune Cepari cu biserici, este singura care nu a fost împroprietărită cu 17 pogoane în anul 1864. Am evidențiat faptul că pe moșiile feudalilor în veacurile XVI-XVIII, țăranii se bucurau de o oarecare independență personală. Țăranii nu erau lipsiți de pământ și nici stăpânii moșiilor nu-i puteau reține cu forța. Cei care voiau să părăsească un sat, respectiv o obște țărească, trebuia să fi plătit contribuția la bir, respectiv cota parte din cislă, cisla fiind „impozitul” colectiv, pe care trebuia să-l plătească domniei satul. Plata cislei se făcea în bani și, rareori, și în natură. Țăranii dependenți, prestau un număr determinat de zile de clacă, acest număr ajungând la începutul secolului al XIX-lea la 29 zile pe an. Prin faptul că țăranii au stat pe moșii și obștiile țărenești au avut anumite reguli bine stabilite - așa numita Lege Românească - țăranii au căpătat niște drepturi față de proprietari, drepturi concretizate în Legi și obiceiuri. În veacurile trecute, până în secolul al XIX-lea, mai precis până în 1864, proprietatea a avut alt caracter, decât cel ce are astăzi. Proprietarul de azi este stăpân absolut al bunului său, de care dispune cum voiește, în limitele legilor actuale. Până la 1864 asupra întregii moșii stăpânul feudal era proprietar. Pe acea moșie erau locuitorii țăranii dependenți, denumiți rumâni, pe care acela nu-i puteau alunga. Țăranii dependenți dispuneau de case, grădini, livezi, vii, locuri de arătură și în devălmășie dispuneau de locuri de pășunat, pădure și ape, stăpânul moșiei nu-i putea deposeda de acestea. Moșia era știrbită prin drepturile țăranilor de uzufruct, de servitute și de amfiteoză. Amfiteoza reprezenta un contract al țăranilor, pe termen lung mai concret nedeterminat în timp cu drept de ipotecă pe proprietatea arendată. Exista deci proprietatea feudalului și mica proprietate a țăranului pe moșia feudalului. Delimitarea între cele două proprietăți capătă mai multă putere în fapt când Alexandru Moruzzi în anul 1804 stabilește locuitorilor aserviți, pentru hrană și fânețe trei părți de moșie, rezervând proprietarului a patra parte. Delimitarea este confirmată de Ioniță Sturza, care printr-un hrisov alocă rumânilor 66,6% din moșia proprietarului și stăpânului 33,4% proprietate absolută și folosință a moșiei.

Regulamentul Organic întărește situația separării celor două proprietăți dând în folosință rumânilor, fiecăruia în parte, un anumit număr de pogoane teren arabil și de fânețe. Prețul acestui târg l-a constituit gratuitatea clăcii, fapt care a făcut ca partea proprietarului moșiei să fie lucrată în întregime de către țăranii rumâni. Boierii au

¹² Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova*, Bibliografie istorică, XXXVII, Editura Academiei, București, 1973, p. 120.

crezut că au un drept nelimitat asupra gratuității muncii țăranilor, fapt ce a făcut ca să crească claca de la 12 la 24 și în unele locuri la 29 zile/an. Situația țăranilor rumâni s-a înrăutățit deoarece erau nevoiți să dea următoarele redevențe: dijmă, care reprezenta 1/10 din toate produsele obținute de țărani; să facă muncă pe moșia proprietarului 12-29 zile/an, sau să-și răscumpere zilele de clacă plătind în bani munca; să facă clacă domnească reparând iazuri, moara, coșarele și hambarele proprietarului și să aducă două care de lemne feudalului.

La sfârșitul anului proprietarul se alegea cu o parte din recolta țăranului rumân primită ca dijmă, cu toată recolta sa realizată de rumâni prin clacă și cu toate acareturile reparate și în bună stare menținute de către țărani.

Preoții și diaconii, datorită poziției sociale de oameni liberi în satele de rumâni, au avut alt regim, similar boierilor, fiind scutiți de plata birului și prestarea clăcii. Numărul familiilor din localitățile comunei Cepari la începutul secolului al XIX-lea a fost estimat pe baza catagrafiilor Eparhiei Argeșului astfel: Cârpeniș - 130; Morăști - 38; Ceparii-Pământeni - 80; Ceparii Ungureni - 65; Urluiești - 105; Zamfărești - 16; Șendrulești - 30; Valea Măgurei - 12.

Statistica moșnenilor arată lămurit că încă de la începutul veacului nostru o mare majoritate de sate moșnenești erau așezate pe o zonă lungă și strâmtă, de la apus la răsărit, în fostele județe: Mehedinți, Gorj, Vâlcea, Olt, Argeș, Muscel, Dâmbovița, Prahova, Buzău, unde procentul satelor de moșneni, față de totalul satelor din județ, variază între 23,2% în Dâmbovița și 63,6% în Gorj, pe când în fostele județe din sudul țării procentul de sate de moșneni este de numai 0,3% și 18,7%¹³. Însă nici în satele de rumâni locuitorii nu erau 100% rumâni și de asemenea nici în satele de moșneni nu existau 100% locuitori moșneni, oameni liberi în satele aservite fiind moșneni - cu ocina lor - care nu s-au vândut feudalilor, boieri scăpătați, ostași, funcționari ai domniei, preoți, diaconi și călugări. Indiferent de categoria satelor erau scutiți de bir ostașii, familiile care aveau feciori la oaste, clerul, văduvele, bătrânii și persoanele handicapate: orbi, ciungi, alienații mintali ce purtau numele „bocșa“, bărbații cu hernie denumiți „surpați“ etc.

Din punct de vedere social satele nu mai alcătuiesc o unitate, ci se diferențiază în diferite pături sociale, din care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea moșnenii reprezintă pătura de mijloc, care a ieșit din devălmășie și săracii satelor se aleg din cei ce-și vând munca și libertatea, devenind rumâni. Între acești oameni săraci, unii locuiesc în afara vetrei satului, în bordeie, sau în colibe, dincolo de țarina lucrată de săteni. Aceștia, probabil, nu aveau parte nici de pământul satului, la delnițe, pentru că părțile de pământ ale obștei țărănești se socoteau după numărul caselor.

Suntem convinși că pățania satului Morăști, cotropit de Pârvul logofătul, i-a făcut mai vigilenți pe țăranii din localitatea vecină, care este Cârpeniș, care și-au păstrat libertatea până în secolul al XX-lea, ca sat moșnenesc. Pârvul logofătul din vremea lui Mihai Viteazul era din neamul vlastelinului Badea din Șuiei și satul Morăști fiind situat la numai 7 km de Șuici, de care era despărțit printr-un deal de curtea vlastelinului, a fost râvnit în permanență de acești feudali. Actele din secolele XVII-XIX evidențiază numeroase cazuri în care țăranii rumâni au fost vânduți, întăriți, schimbați, liberați,

¹³ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească din Țara Românească și Moldova*, Editura Academiei, București, p. 85.

împreună cu delnițele lor, ceea ce înseamnă cota-parte de drepturi asupra hotarului întregului teritoriu al satului. Există și un fenomen aparte, răscumpărarea rumânilor numai cu capul, fără delniță, sau invers vânzarea rumânilor numai cu capul, fără delniță și, de asemenea, vânzarea pământului fără rumânii care au lucrat acel domeniu. Acestea sunt semne ale destrămării obștiilor țărănești, al dezlipirii țăranului aservit de delnița lui ereditară¹⁴.

În data de 13/25 decembrie 1863 s-a admis în Camera Deputaților Legea pentru secularizarea averilor mănăstirești și în patrimoniul statului a intrat un sfert din teritoriul Principatelor Unite Moldo-România, respectiv 25,26%. În anul următor prin Legea rurală din 14/26 august 1864 s-a putut face împrumietărirea țăranilor clăcași, pe baza acestui patrimoniu și prin confiscarea a două treimi din toate latifundiile particularilor. Fondul de împrumietărare s-a ridicat la circa patru milioane hectare. Pe baza acestei legi un număr de 516.182 țărani au fost împrumietăriți prin răscumpărare cu 1.994.587 ha, revenind fiecărui țăran în medie 3,87 ha teren¹⁵. Țăranii rumâni (clăcași) împrumietăriți, au fost repartizați în trei categorii: Categoria I-a: frunțași - 71.912 țărani, au primit 413.201 ha; Categoria a II-a: mijlocași - 202.075 țărani, au primit 882.737 ha; Categoria a III-a: pâlmași - 134.132 țărani, au primit 384.702 ha;

De asemenea 59.721 țărani au primit sub formă de loturi de casă și grădini 85.610 ha, în total fiind împrumietăriți 647.840 rumâni cu 1.766.258 ha pământ¹⁶.

După anul 1864 s-au mai vândut din domeniile statului încă 700.000 hectare în loturi mici, ceea ce a făcut să crească patrimoniul țăranimii la circa patru milioane hectare, față de suprafața arabilă a țării, care era estimată la 7,5 milioane hectare.

Împrumietărirea țăranilor rumâni s-a făcut în funcție de zonă în medie țăranii primind între 2,5-3,5 ha; țăranii frunțași: 5-6,5 ha; țăranii mijlocași: 3,5-4,5 ha, iar pâlmașii: 1-1,5 ha. În zonele de deal, cu populație mai densă clăcașii au primit valorile minime, iar la șes sunt valorile mari. Terenurile moșnenești și răzășești erau estimate la 600.000 ha¹⁷. Bisericele din satele de rumâni (clăcași) au fost împrumietărite cu 8,5 ha¹⁸. În cazul comunei Cepari bisericele din: Morăști, Ceparii-Pământeni, Ceparii-Ungureni și Urluiești prin Legea rurală a lui Alexandru Ioan Cuza, au primit 17 pogoane (8,5 ha) fiind exceptată biserica din Cărpeniș, care fiind moșnenească a fost înzestrată de către enoriași.

Imediat după aplicarea Legii rurale din 1864 țăranii cu pământ puțin s-au văzut nevoiți să recurgă la marii proprietari de pământ, iar aceștia, pentru muncă, la țărani¹⁹. În aceste condiții s-a impus o reglementare a raportului de muncă și în anul 1866 a apărut prima lege a învoielilor agricole, denumită Legea pentru tocmelile de lucrări agricole și pentru executarea lor²⁰. Această lege prevedea ca toate tocmelile agricole să se legalizeze și înregistreze de către autoritatea comunală, iar Registrele de tocmeli agricole se încheiau anual de către primari și se verificau de subprefecți.

¹⁴ *Ibidem*, p. 265.

¹⁵ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. XXXVII.

¹⁶ Romulus Dima, *Organizarea politică a țăranimii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 120-121.

¹⁷ G. C. Dragu, *Cestiunea țărănească în România și noile legi agrare*, București, 1908, p. 44.

¹⁸ Mircea Păcurarii, *Istoria B.O.R.*, vol. 3, București, 1981, p. 120.

¹⁹ Ionescu-Sisești, *Politica agrară, cu privire la România*, p. 88.

²⁰ D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I p. 1116-1119.

Legea tocmelilor agricole din 1866 s-a modificat în 1872, 1882 și în 1893, iar după răscoala din 1907 s-a reinnoit în 1908²¹. Cu toate progresele înregistrate de societatea românească la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, o categorie numeroasă de țărani locuiau în condiții grele: 54.772 familii în bordeie semi-îngropate; 583.307 familii în locuințe din chirpici (din lut); 296.220 familii în case din lemn și numai 74.655 familii în locuințe zidite din cărămidă. Marea majoritate a acestor locuințe aveau o singură cameră, în care trăiau laolaltă 6-8 persoane²². Ca urmare a ridicării la luptă a țăranilor în 1907 liberalii au inițiat și aplicat unele legi agrare: Noua Lege a învoielilor agricole din 1908, Legea pentru înființarea Casei Rurale, Legea pentru mărginirea dreptului de a ține în arendă moșii, Legea pentru arendarea moșiilor statului, ale instituțiilor și așezămintelor publice la asociațiile țărănești. Toate aceste legi au influențat pozitiv viața satului românesc, dar n-au rezolvat problema ca fiecare țăran să aibă în deplina sa proprietate o bucată de pământ cultivabil, ca să-și asigure o poziție materială independentă și să se ridice economicște. Problema unei noi reforme agrare s-a înfăptuit după Primul Război Mondial, în anul 1921.

Legile rurale de împrumut a țăranilor după Primul Război Mondial au constituit o preocupare prioritară a regelui Ferdinand²³.

Legea rurală de la 1864 dădea fiecărui țăran din Țara Românească următoarele întinderi de pământ arabil²⁴: săteanului fruntaș cu patru boi și o vacă - 11 pogoane; săteanului mijlocaș cu doi boi și o vacă - șapte pogoane și 19 prăjini; săteanului cu o vacă și celui cu brațele - patru pogoane. Legea prevedea că „suma locurilor rămase în deplina stăpânire a săteanului nu va fi mai mare de 2/3 ale unei moșii. Pădurile nu intră în această socoteală“, iar sătenii cărora nu li se poate împlini întinderea locurilor legiuite, precum și însurăților ce nu vor avea locuri „vor avea facultatea a se strămuta pe moșiile Statului cele mai apropiate²⁵. Prin această lege țăranul scapă de toate sarcinile feudale și a devenit proprietar absolut al pământului său. El însă a fost obligat ca timp de 15 ani să plătească despăgubiri anuale astfel: fruntașul - 133 lei (11 galbeni/an); mijlocașul - 100,24 lei (circa 8 galbeni/an); cel cu mâinile - 71,20 lei (circa 6 galbeni/an). Legea prevedea că nu se vor înstrăina, nici ipoteca proprietatea dobândită prin împrumut, a sătenilor, sau a moștenitorilor lor, nici prin testament, nici prin acte între vii, în termen de 30 ani, prevederea fiind prelungită în anul 1884 pentru anul 1916.

Reforma din 1864 a servit moșierilor, pentru că aceștia au fost despăgubiți cu triplul prețului pământului în 15 ani și în plus au dobândit dreptul absolut pe 1/3 din moșii. În anul 1864 prețul unui pogon de pământ arabil era 58,75 lei (circa 5 galbeni).

Nu avem dovezi că în anul 1907 țăranii din localitățile comunei Cepari s-au răsculat. Cauzele adevărate ale acestor răscoale sunt: nedreptățile săvârșite țăranimii de vechea clasă stăpânitoare; nedreptățile săvârșite de la 1864 de noua clasă stăpânitoare, prin legile de învoieli agricole de la 1866, 1872, 1882 și 1893; mizeria în care trăia

²¹ *Marea răscoală din 1907*, Editura Academiei, București, 1967, p. 801-804

²² Romulus Dima, *Organizarea politică a țăranimii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 133.

²³ Decretul-Lege Duca nr. 3697/15.12.1918; Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea, publicată în Monitorul Oficial nr. 82/17.07.1921.

²⁴ Legea rurală Alexandru Ioan Cuza de la 1864 - art. I.

²⁵ *Ibidem* art. 6 și art. 54.

țăranimea, care oricât ar fi muncit de mult nu putea agonisi minimum de existență necesar întreținerii ei și a familiei.

În anul 1905 existau în România 62.740 familii de țărani, care posedau maximum un pogon teren arabil; 146.667 care posedau maxim patru pogoane și 130.634 familii de țărani care posedau maxim șase pogoane²⁶.

Rezultatele legii din 1864 și a legilor din anii următori de vânzare a pământului Statului, sunt următoarele²⁷:

A. Loturi sub 10 ha: prin Legea rurală din 1864 s-au atribuit la 467.840 de clăcași - 1.766.258 ha; însurăței în anii 1878-79 la 48.342 însurăței - 228.329 ha; în anul 1881 s-au vândut la 4.970 țărani - 23.070 ha; în anul 1889 s-au vândut la 105.165 țărani - 526.233 ha; total: 626.317 țărani - 2.533.890 ha.

B. Loturi mai mari de 10 ha din moșiile Statului: prin Legea din 1881 s-au vândut la 1.716 țărani - 18.228 ha; prin Legea din 1889 s-au vândut la 1.549 țărani - 20.361 ha; total: 3.265 țărani - 38.589 ha.

În perioada 1881-1889 prețul unui pogon de pământ arabil în Muntenia era de 80 lei (circa 6 galbeni).

În anul 1917 într-un proiect de Lege și expunerea de motive ce l-a însoțit²⁸ Prof. N. Basilescu a făcut propuneri concrete privind modificarea art. 19 din Constituție pentru exproprierea moșiilor și împrumutarea soldaților și a țăranilor. În acest sens se arătau următoarele: După ultimul recensământ populația României în 1913 era de 7,5 milioane de locuitori, din care circa 6 milioane țărani, respectiv 1,2 milioane familii de țărani²⁹. Potrivit statisticilor oficiale din acea vreme, teritoriul României era de 13,2 milioane de hectare din care: circa opt milioane de hectare terenuri cultivabile; 2,8 milioane ha pădure; două milioane hectare terenuri neproductive; 0,4 milioane hectare pășuni. Din cele 1,2 milioane familii țărani: 176.375 familii aveau între 6 și 10 ha, totalul reprezentând 1.137.433. hectare cultivabile; circa 1,024 milioane familii aveau sub 5 ha o suprafață de 2.016.478 hectare cultivabile.

Pentru acești circa un milion familii de țărani trebuiau să se găsească circa trei milioane de hectare, pentru ca fiecare familie de țărani să posedă un lot de 5 ha teren cultivabil, suprafață de teren care i-ar fi putut asigura o existență decentă.

Decretul-Lege Duca, din 1918 a dus la exproprierea numai a circa 1,65 milioane hectare de la marile latifundii care, împreună cu terenurile Statului și cele ale Domeniului Coroanei, au însumat circa 2,23 milioane hectare pentru împrumutarea. Suprafața fiind insuficientă a fost necesară o a doua expropriere, care s-a realizat prin Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea, publicată în Monitorul Oficial nr. 82/17.07.1921.

Legea agrară din 1921 a stabilit pentru toate moșiile o limită maximă pe regiuni și a urmărit să nu se distrugă exploatarea agricole, pomicole și crescătoriile de vite. De asemenea a ținut cont și de faptul că un proprietar își cultivă personal moșia, sau o arendează. Această lege cuprinde două părți: I - exproprierea și II -

²⁶ G. Tașcă, *Probleme economice și financiare*, p. 389.

²⁷ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*.

²⁸ N. Basilescu, *Proiect de lege și expunere de motive, publicate în Monitorul Oficial nr. 14/28.05.1917*.

²⁹ N. Basilescu, *Dezbaterile Adunării Deputaților*, Iași, 1 iunie 1917, p. 235.

împroprietărirea. Din moșiile de până la 500 ha, care au rămas după Decretul-lege Duca, în urma exproprierilor din 1921 s-au mai scos încă 470.293 ha.

Înainte de exproprierile din 1918 și 1921, pământul cultivabil era în suprafață de 8.285.000 ha și în proporție de 53%, respectiv 4.379.773 ha se afla în posesia țăranilor, iar 47%, respectiv 3.905.227 ha, din suprafața totală arabilă a țării, erau proprietăți mai mari de 100 ha, care erau deținute de circa 4.000 latifundiași³⁰. Suprafața de 4.379.773 ha se repartiza astfel: mai puțin de 10 ha: dat țăranilor în 1864 - 1.810.000; vândut din moșiile Statului în 1864 - 513.625 ha; vândut în anul 1889 și în următorii ani până în 1916 - 526.233 ha; proprietate moșnenească, sub 10 ha - 469.142 ha. Totalul proprietății sub 10 ha: 3.319.000 ha.

Moșiile între 10 și 50 ha reprezentau - 695.953 ha; moșiile între 50 și 100 ha reprezentau - 165.000 ha; izlazuri comunale conform Legii din 1908 - 179.557 ha; loturi vândute până în 1916 - 19.568 ha; Totalul proprietăților până la 100 ha - 4.379.773 ha.

Prin cele două legi după Primul Război Mondial proprietatea mică a sporit astfel³¹: prin aplicarea primei legi din 1918 - 2.224.587 ha; Legea pășunilor comunale - 220.000 ha; cumpărări între 1916 și 1921 - 100.000 ha; Legea din 1921 - 100.000; Totalul proprietăților sub 100 ha - 7.367.809 ha.

Aceasta înseamnă că proprietatea mică, până la 10 ha, reprezintă circa 81%; proprietatea mijlocie până la 100 ha, reprezintă 11%, iar proprietatea mare peste 100 ha reprezintă circa 8%. În anul 1921 România a devenit o țară de mică cultură, față de țările vest-europene. Belgia: 18% proprietățile între 50 și 60 ha; Danemarca: 33% proprietățile între 50 și 60 ha și 18% proprietățile peste 120 ha; Franța: 16% proprietățile peste 200 ha.

Din procentul de 8% din suprafața României reprezentând proprietăți peste 100 ha, numai 5% erau proprietăți mai mari de 200 ha cultivabile. Atât pădurile, cât și suprafețele neproductive nu au intrat în aceste calcule. Problema împroprietărilor după Primul Război Mondial în România a pus capăt marilor latifundii, dar a eliminat, în mod categoric, posibilitatea efectuării unei agriculturi moderne, intensive, știut fiind faptul că aceasta se poate efectua nu pe suprafețe de teren de până la 10 ha, ci pe suprafețe cultivabile de peste 50 ha, mai precis 150-200 ha.

România a devenit singura țară din Europa unde, între cele două războaie mondiale, proprietatea mică a predominat enorm proprietatea mare. Această situație se va schimba în timpul regimului comunist după colectivizarea forțată a agriculturii, însă va reveni la situația de înainte de anul 1940 prin aplicarea Legii 18/1991.

Împroprietăririle după Primul război mondial, prezentate mai sus s-au referit la Vechiul Regat, constituit din provinciile: Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea. Fără a trata problema în amănunt prezentăm într-un mod generic, împroprietărirea țăranilor în noile teritorii ale României, după Primul război mondial: Basarabia, Bucovina, Transilvania, Crișana, Maramureș și Banat. În Basarabia Sfatul Țării a votat în data de 9 Aprilie 1918³² concomitent, unirea cu Regatul României și reforma agrară, care au fost ratificate prin Decretul-Regal nr. 3791/22.12.1918, iar după ce s-au votat în

³⁰ C. Garofild, *Expunere de motive la proiectași Legii agrare din 1921*.

³¹ Mitiță Constantinesco, *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire*, p. 428 - tabele 41.

³² Constantin Kirițescu, *Războiul nostru de întregire*, p. 102-103. 106/16.05.1928.

Corpurile Legiuitoare la 10 și 11 martie 1920 s-au publicat în Monitorul Oficial nr. 258/13.03.1920. Mai târziu cu nr. 166/29.10.1920 s-a publicat în Monitorul Oficial și regulamentul de aplicare. Basarabia avea suprafața de 4.442.200 ha, din care circa 75% din total erau terenuri favorabile agriculturii. Tot în anul 1918 a revenit la Regatul României și Bucovina cu o suprafață de 1.044.458 ha, din care numai 27% era pământ cultivabil. Pentru Bucovina reforma agrară s-a votat în iulie 1921 și s-a publicat în M.O. nr. 95/30.07.2001, iar regulamentul de aplicare s-a publicat în Monitorul Oficial nr. 192 din 26 noiembrie 1921.

Unirea Transilvaniei cu Vechiul Regat s-a realizat în Adunarea Națională de la Alba Iulia, din data de 1 Decembrie 1918, consfințită prin Decretul-Regal nr. 3631/13.12.1918. Reforma agrară a fost aprobată prin Decretul-Lege nr. 3911/12.09.1919, ratificat prin Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, care s-a promulgat la 23.07.1921 și publicat în Monitorul Oficial nr. 93/30.07.1921.

În expunerea de motive a Legii pentru clasarea cerealelor³³ raportorul acestei Legi Tancred Constantinescu prezenta situația mării și micii proprietăți în anul 1928 în România Mare, astfel:

Regiunea	Proprietăți peste 100 ha (ha)	% din total	proprietăți sub 100 ha (ha)	% din total
Vechiul Regat	697.851	8,5	7.293.149	91,5
Basarabia	352.619	6,1	3.829.731	93,9
Bucovina	42.000	8,0	478.090	92,0
Transilvania	1.153.610	15,5	6.288.302	84,5
TOTAL	2.249.480	11,2	17.889.181	88,8

Din tabelul de mai sus se vede că între cele două războaie mondiale în România Mare proprietatea mică a predominat enorm proprietatea mare, fapt ce a determinat practicarea pe aproape întreg teritoriul țării a unei agriculturi primitive, neperformantă, excepția fiind Transilvania unde procentul este dublu față de Regat, însă și aici este mic față de țările Vest-europene.

³³ Legea pentru clasarea cerealelor, publicată în Monitorul Oficial nr. 106/16.05.1928.

THE RURAL PROPERTY IN ROMANIA; IN THE VILLAGES OF
THE PARISH CEPARI, ARGEȘ COUNTY, FROM
THE MIDDLE AGES TO THE SECOND WORLD WAR EVE

Abstract

Looking at the Romanian Countries during the Middle Ages the evolution of the rural property from the peasant community of the middle ages and its disintegration when the feudal rulers put together the estates owned in a chaotic way by the villagers (the consequence being the fact that the peasants became serves) and thus 85% of the villages of Walachia were accepted by the feudal rulers at the end of the 17-th century.

The main characteristics of the structure of the peasant communities is the mutual owning of an estate, while the arable land was worked as an individual plot of the families and could have been inherited by the respective families.

Because the peasants remained on the estates and the peasant communities had clear rules included in the so called Romanian Law, the peasants gained some rights from the owners. The separation between the estates of the peasants and those of the feudal rulers was clearer beginning with 1804 when the ruler Alexandru Moruzzi established three parts of the estate for the peasants and one part for the owner, this delimitation being later confirmed by the ruler Ioniță Sturza.

The Constitutional Rules confirm this separation by giving to the peasants a certain number of acre arable land and hay field under the condition that they should performe the group work for 12-24 de days/year.

From a social viewpoint the villages did not represent a unity but they are formed by various social classes and thus the Alexandru Ioan Cuza's Rural Law from 14/26 August 1864 in order to appropriate land to the peasants who performed the respective group work a needed the confiscation of two thirds from the private great landed properties were compensated by the peasants for 15 years paying a three times higher value of the land; the landlords gained the permanent right of owning 1/3 of the estates.

The Agricultural Rule from 1921 stipulated that the little proprieties (up to 10 ha) should represent ca .81% and thus Romania became a small agricultural country in comparison to the Western European countries.

ACȚIUNI EDILITARE ÎN PITEȘTII ANILOR 1835-1836

SPIRIDON CRISTOCEA*

Atestat pentru prima dată într-un document intern, la 20 mai 1388, când domnul Mircea cel Bătrân întărește mănăstirii Cozia „o moară în hotarul Piteștilor”¹, localitatea, asemenea celor mai multe din țară, a trecut în evoluția sa prin faza de sat, târg, pentru ca apoi să devină oraș. Un factor care a condiționat în mare măsură dezvoltarea Piteștiului, sub toate aspectele, a fost, ca și în cazul altor orașe, așezarea sa geografică. Situat la confluența Argeșului cu Râul Doamnei și la întretăierea unor importante căi de comunicație care duceau în Transilvania, prin Brașov și Sibiu, și în sud, spre Dunăre și Peninsula Balcanică, a favorizat dezvoltarea sa economică, care, la rândul ei, a influențat apoi alte aspecte ale istoriei sale.

Din păcate, deși a avut o istorie bogată, despre Pitești s-au scris puține lucrări, acest fapt datorându-se nu lipsei de informații, cât, mai ales, lipsei de preocupare din partea cercetătorilor.

Dacă despre istoria Câmpulungului, astăzi al doilea oraș ca mărime al Argeșului, s-au publicat cinci monografii și un număr mare de studii și articole, Piteștiului i-a fost dedicată prima monografie de abia în 1988, cu ocazia împlinirii a 600 de ani de la prima atestare documentară². Tot în rândul volumelor dedicate orașului amintim pe cele ale unor cercetători de la Arhivele din Pitești³, după cum menționăm volumele a doi arhitecți care, deși nu sunt argeșeni, au prezentat aspecte ale evoluției edilitare a orașului, mai ales în secolul al XIX-lea⁴.

Cutremurul din 11 ianuarie 1838 și incendiul din 18 august 1848, la care s-au adăugat răutatea și nepăsarea, au dus la dispariția unei mari părți din zestrea edilitară a Piteștiului, astfel că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se trece la reconstruirea și sistematizarea orașului. Cum arăta orașul înainte de aceste calamități nu prea știm pentru că nici călătorii străini, nici ceea ce se păstrează astăzi în arhive, nu ne ajută prea

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ D.R.H., B, vol. I, nr. 9, p. 25-28.

² Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei Române, București, 1988.

³ *Pitești, mărturii documentare 1388-1944*, vol. I, București, 1988, apărut sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, autori Teodor Mavrodin, Mircea Gâlca, Violeta Sima, Lucian Pribeagu, Dan Pintilie; Teodor Mavrodin *Istoria Primăriei Pitești*, Editura „Pământul”, Pitești, 1996.

⁴ Andrei Pănoiu, *Arhitectura și sistematizarea așezărilor din Argeș și Muscel, sec. XVIII-XIX*, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Argeș, 2004; Eugenia Greceanu, *Ansamblul Urban Medieval Pitești*, Paralela 45, 2007.

mult. Și totuși în arhive se mai găsesc date, care din păcate n-au fost cercetate de istoricii moderniști, astfel că nu putem ști cum arăta orașul până la Regulamentul din 1831 care a însemnat un moment important în modernizarea și sistematizarea atât a așezărilor urbane, cât și a celor sătești.

Dacă Paul de Alep apreciază, la 13 ianuarie 1657, că Piteștiul era un „târg”⁵, Domenico Sestini, la 20-30 mai 1780, consideră că localitatea era „un wrasce, adică oraș, alcătuit din 250 de locuințe, cu 7 biserici sărăcăcioase și câteva mănăstiri”⁶, Franz Joseph Sulzer, la 1781, îl considera „un târg domnesc liber”⁷.

În afară de cutremure și incendii, o parte din monumentele orașului au dispărut și ca urmare a acțiunii edیلor din anumite perioade, astfel că au fost demolate Schitul Buliga, în locul lui construindu-se în 1898-1899 Palatul Administrativ al Județului Argeș, astăzi sediul Muzeului Județean Argeș, biserica Sf. Nicolae, demolată în 1962, iar în bombardamentele de la sfârșitul celui de al doilea război mondial a dispărut Biserica calvină ș.a.⁷

Cu secolul al XIX-lea începe o perioadă de modernizare a orașului, în acest sens înscriindu-se și podirea unor străzi. Nu știm când a fost podit orașul, dar la 1816, când trece prin oraș, baronul austriac Ludwig von Stürmer nota: „Ulițele din Pitești sunt podite, dar destul de prost, cu dulapi grosolani”⁸. Podite înainte de 1816, acestea s-au deteriorat cu timpul, astfel că un raport al Magistratului orașului Pitești, din 1835, ne furnizează detalii despre acest aspect (Fig. 1).

Fig. 1. Strada Șerban-Vodă, astăzi strada Victoriei.

⁵ Călători străini despre Țările Române, vol. VI, București. 1976, p. 164.

⁶ Mihail Caratașu, Paul Cernovodeanu, Nicolae Stoicescu, *Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei, Neofit I Cretanul*, în „Biserica ortodoxă română”, XCVIII, nr. 1-2, 1980, p. 271.

⁷ Vezi: Spiridon Cristoccea, Marius Păduraru, *Monumente de cult dispărute din orașul Pitești în „Monumentul”, partea I, Lucrările simpozionului național Monumentul - Tradiție și viitor*, ediția a XI-a, Iași, 2009, Iași, 2010, p. 69-86.

⁸ Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. I 1801-1821, București, 2004, p. 708).

La 20 martie 1835, C. Lerescu, „prezidentul“ Maghiștratuui Pitești, cu alți semnatari (cilenii Pandeli Popescu și Gheorghe Costandin) trimit raportul 164 către Marea Vornicie din Lăuntru prin care informează că „ulița târgului cea mare“ (str. Șerban Vodă, azi str. Victoriei n.n.), podită „din vechime... cu scânduri“, nu mai poate fi folosită, întrucât unele scânduri „au scăpat, s-au scurtat, iar altele au putrezit“. Ca urmare la trecerea trăsurilor „scăpând picioarele trecătorilor pântr-acele, al doilea la vreme de plointe să face și un noroi, cu deosebire fiind locurile bălțite“. De aceea, conducerea Magistraturii cerea Vorniciei, spre a fi de „folos opștesc“, ca pe „toată lumina uliții, din cap până în cap“ să se aștearnă „pod de piatră mărunță, până a să îndeletnici a-i face caldarâm, și pă dă amândoa părțile podului să să facă și câte un șanț“ în care să se scurgă apa și tot „murdalâcul“. Din aceste șanțuri apa și tot „murdalâcul“, prin niște „resuflări“, urma să se scurgă „într-alt șanț mai mare, ce să află pă supt prăvălii, încă din vechime“. La acest raport al Maghiștratuui Pitești, Vornicia îi cerea la 22 martie 1835 prin porunca 195 ca să informeze „ce poate costisi“ lucrarea și „dă ce lungime să află ulița, cum și ce lărgime“, după care urma să se dea aprobarea sau nu“.

La porunca Vorniciei 195/22 martie 1835, aceeași conducere a Maghiștratuui Pitești trimite Vorniciei un raport, primit de acesta la 24 aprilie 1835, din care aflăm că „s-au măsurat toată lungimea uliții, din cap până în cap, cum și în piață, dă curmeziși, și au eșit stânjâni cinci sute, iar în lat, pe la cătun loc, stânjini 5, pe la altele 3 și 4, iar la cele ce sânt din nou făcute binale, pă de-amândoa părțile, din anu trecut, până la 6 stânjâni“. În privința „ce poate costisi“, Maghiștratul ruga Vornicia ca „mai întâi să se trimeată ingineri, cel care cunoaște bine căta cheltuială merge“.

La 26 aprilie 1835 Vornicia făcea cunoscut Maghiștratuui Pitești că în ceea ce privește „cheltuiala ce va putea costisi așternerii cu piatră a uliții cei mari“ aceasta urma „a să răspunde de lăcuiitori, căți vor avea proprietate în pomenita uliță“. Nu știm cum s-a rezolvat până la urmă pietruirea Uliții mari pentru că nu mai avem informații.

Tot în 1835, o altă stradă din oraș are probleme. La 4 iulie 1835, prin raportul 465, Maghiștratul Pitești (președinte C. Lerescu) raporta Vorniciei din Lăuntru că „podu după ulița cea din dosu târgului⁹ să află cu totul în proastă stare“. Din această cauză, „nu să mai poate preumbla cu altcevași, decât numai cu picioru, și pă lângă acestea, este și un batac plin dă murdalâc și cu o apă neagră pe care o socotim ca o boală“. Întrucât unii proprietari „au și câteva umblători scoase în uliță... vătămătoare sănătății hălăduitorilor“, Maghiștratul a cerut acestor proprietari „ca podul să-l prefacă făcând caldarâm... iar umblătorile să le mute mai îndărăt“. Întrucât proprietarii nu s-au conformat, Maghiștratul ruga Vornicia „ca prin cinstita cârmuire să fie supuși ca să facă caldarâm cu care să astupă și batacu, cum și umblătorile să le mute“ (Fig. 2).

La raportul Maghiștratuui 465/4 iulie 1835, Vornicia îi răspundea la 8 iulie că a scris Ocârmuirii Argeș „să facă din parte-i cuvenita punere la cale spre întocmai îndeplinire și să raportuiască“. În același timp, prin porunca Vorniciei 327/8 iulie 1835, Maghiștratul era înștiințat că a scris Ocârmuirii „să facă și din parte-i cuvenita punere la cale“.

Întrucât Maghiștratul s-a adresat și Comitetului Carantinelor, acesta prin raportul 802/9 iulie 1835 face cunoscut Vorniciei că a primit și un raport al „dohtorului

⁹ Autorii monografiei din 1988 o identifică cu „probabil actuala stradă Teiuleanu“, p. 124.

de ocrugul al 4-lea Carol Secheli“ cerându-i să poruncească Ocârmuirii „curățirea aceluia pod... a căroro putoare negreșit că vatămă sănătatea“.

Răspunzând, la 14 iulie 1835, poruncii Vorniciei 527, Ocârmuirea Argeș prin raportul 4945 făcea cunoscut că „va pune Ocârmuirea în urmăre dregerea însemnatului pod“ (Fig. 3).

Fig. 2. Piața Episcopiei din Pitești.

Răspunzând la porunca Vorniciei 528, Magistratul Piteșului îi raportează, la 24 iulie 1835, că în vederea rezolvării situației s-a încheiat un contract cu un „Damian meșterul dă caldarâm“ cu care au fost de acord proprietarii, cu excepția unui „Hristea Vaciu cel care pricinuieste acum de a-și muta umblătoarea“. Pentru a arăta meșterului lărgimea uliții, pe 19 iulie Magistratul împreună cu câțiva din deputații mahalalelor s-au deplasat la fața locului și cu „proprietarii de case și dă prăvălii ai părții locului ș-au și încheiat jurnal cu coprindere ca să să tragă fieșcare înapoi“. În privința lui Hristea Vaciu și Nedelciu bogasierul aceștia trebuiau „să-și tragă plimbările ce le au dă înapoi, fiind scoase afar în lumina uliții“. De asemenea, chir Costandin Moraitu, ce avea „un zid ce este lipit de case, făcut mai în urmă, eșit, iarăși, din linie afar, urmează a și-l trage înapoi cum și palimaru dă lemne șindrilit ce-l are în stâlpi de-a curmeziș peste uliță de la o păreche de case la alta“.

Întrucât toți proprietarii „s-au tras înapoi“, Magistratul spera „că de cuviință este a să trage umblătorile amândouă înapoi și acel scos dă zid, cum și palimaru să-l ridice“. De aceea, Magistratul cerea ca Vornicia să dea „cinstită poruncă unde să cuvine a să pune în lucrare până este vremea bună“.

Prin raportul, 282 din 5 iulie 1836, înaintat Vorniciei, Magistratul Pitești Vorniciei, se făcea cunoscut că s-a săvârșit „caldarâmu pă ulița din dosu târgului, în vâpseaua neagră“ cu excepția celei din dreptul bisericii Sf. Nicolae al cărui preot „au

dat răspuns că biserica n-are stare nici cum de a să face caldarâm“. În această situație „ca să nu să zmintescă și celălant caldarâm săvârșit“, Magistratul a dat 350 lei din banii casii, „atât plata meșterului, cât și plata materialelor trebuincioase“.

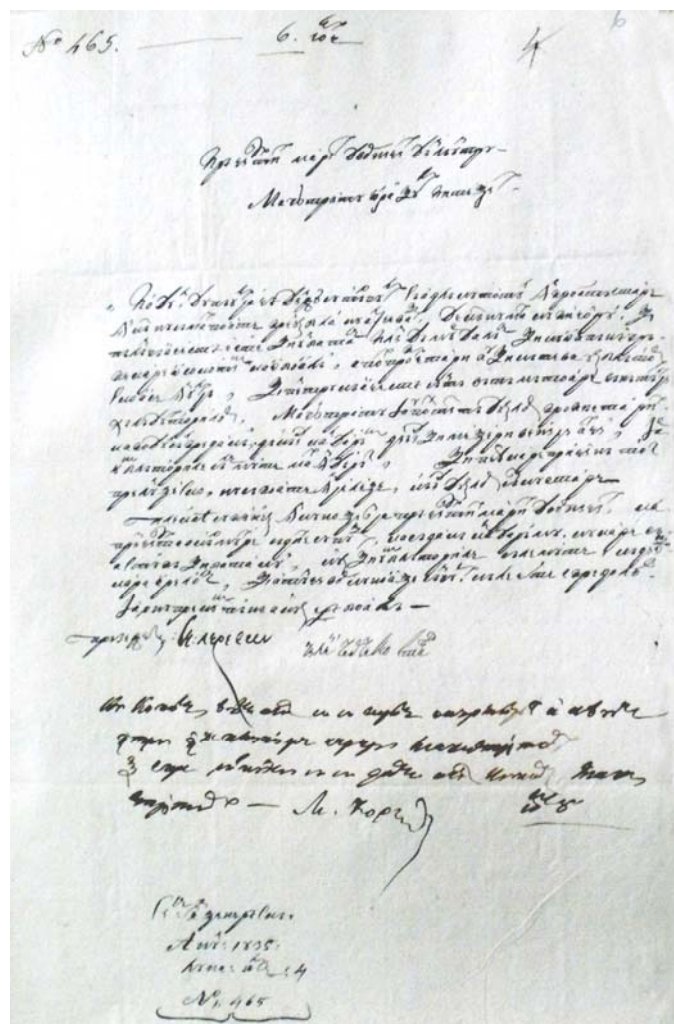

Fig. 3. 4 iulie 1835 - Adresa lui C. Lerescu, președintele Magistratului orașului Pitești, către Marea Vornicie din Lăuntru privind repararea podului din Pitești.

Făcând însă „scumpă cercetare, s-a văzut că biserica avea 1.125 lei (1.000 lei de la răposatu Toma, pentru pomenirea sufletului său, 35 lei-embatic de la o prăvălie stăpânită de locuitorul Chirul, 15 lei-embatic de la Pandele Areșanu, 15 lei-embatic de la Velcea cizmaru, 40 lei chirie de la o prăvălie a bisericii în vopseaua galbenă). De

aceea, Magistratul cere Vorniciei ca să „poruncească unde să cuvine a să slobozi bani cheltuiți, suma ce s-au însemnat mai sus, dă la arătatu venit al bisericii“.

La raportul Magistratului 282/5 iulie 1836 Vornicia răspunde, la 10 iulie 1836, că cei 1.000 lei lăsați de răposatu Toma „nu să pot supăra“, urmând ca în înțelegere cu Ocârmuirea județului „a se secvestra numai venitul bisericii, ce să însumează din embatic până la lei 90 pă an... să să ia pă doi sau trei ani înainte pentru datoria bisericii către Magistrat“.

După incendiul din august 1848, care a distrus o parte din vechea arhitectură a orașului, a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea o susținută activitate constructivă, clădirile din zona centrală având parterul destinat activităților comerciale, iar etajele pentru locuința proprietarilor. După anul 1960, odată cu industrializarea orașului, s-au demolat parțial sau total clădirile din zona centrală (str. Șerban Vodă, str. Doamna Bălașa, str. Teiuleanu, str. Târgu din Vale, str. 1 Mai) făcându-și loc noua arhitectură.

URBANISTIC INITIATIVES IN PITEȘTI IN THE PERIOD 1835-1836

Abstract

The documents preserved at the National Archives from București show the efforts of the Magistrate of Pitești to modernize the streets of the town. Among his initiatives was that of changing the wood floor of the main street.

ÎNCEPUTURILE ARMEI TANCURI ÎN ROMÂNIA

GEORGE UNGUREANU*

Istoria universală se caracterizează, paradoxal poate, printr-o coexistență și complementaritate între continuitate și inovație. Cele două idei formulate în antichitatea clasică elenă („Nimic nou sub soare” - Parmenide și „Totul se schimbă/curge! - Heraclit din Efes) nu se exclud reciproc total, în sensul că multe realități apărute la un moment dat au la bază, într-o proporție mai mare sau mai mică, elemente preexistente, fie că este vorba de obiecte de natură materială sau ideală¹.

Un element cât se poate de material, prozaic și modern, precum tancul, nu face nici el excepție de la regulă. Elementele sale definitorii (șenila, motorul, blindajul) au apărut în condițiile progreselor tehnice uriașe din epoca modernă, cunoscute sub denumirea generică de „revoluție industrială”². Prin urmare, despre o istorie propriu-zisă a tancurilor putem vorbi abia din septembrie 1916, când se înregistrează prima lor utilizare în Bătălia de pe Somme³. Dintr-o altă perspectivă, istorică, evoluția armei tancuri nu ar reprezenta altceva decât un stadiu mai recent și înaintat din evoluția generală a carelor de luptă, cele două denumiri fiind practic sinonime în secolul al XX-lea, în diferite limbi, inclusiv în românește, conform calculului franțuzesc.

Asemenea vehicule au fost cunoscute în Antichitate, practic, la toate popoarele din Orient și Europa aflate pe o treaptă importantă de dezvoltare a structurilor de tip statal, în cadrul cărora nu putem omite armata (vechii egipteni, popoarele mesopotamiene, chinezii, perșii, respectiv grecii, romanii, mai ales celții, dar și tracii)⁴.

Apariția și generalizarea armelor de foc, începând cu secolul al XIV-lea (anul 1313 marchează inventarea prafului de pușcă), a făcut, treptat, inutilă, chiar contraproductivă, cuirasa de protecție, sub felurile ei forme (scut și cască, armurile metalice integrale - specifice Evului Mediu). S-a pus, aproape *ipso facto*, problema adaptării carelor de luptă, ale armelor în general, la noua situație. Autorul britanic Fuller cita, într-o contribuție de la începutul anilor '20, câteva antecedente medievale ale tancurilor moderne: modelele de care de luptă descrise de către Conrad Kyesser, între anii 1395-1405; carele de luptă ale lui Fontarei și Archanger, capabile să

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 19-23.

² Eric Hobsbawm, *Era revoluției (1789-1848)*, traducere de Radu Săndulescu, București-Chișinău, Editurile Codex 2000 - Cartier, 2000, p. 37-67.

³ Mircea N. Popa, *Primul război mondial*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 498.

⁴ *Istoria armei tancuri în România*, coord. col. Ion Drăgan, București, Editura Militară, 2001, p. 18-19; Lt. col. Constantin Onișor, *Curs introductiv de tactică a tancurilor*, București, Editura A.I.S.M., 1992, p. 5-6.

transporte circa 100 de oameni; încercările scoțienilor de a construi câteva care de luptă, cu două locuri și cu spațiu pentru pulberea necesară (1456); proiectele lui Leonardo da Vinci (1452-1519), expuse începând cu o scrisoare din 1482, în general cunoscută în istoria militară; planurile de construcție a unor care automobile, în Anglia (1634-1658); proiectele lui François Marie Arouet (1694-1778), zis și Voltaire⁵, în veacul al XVIII-lea.

În alte lucrări de specialitate sunt citate sau prezentate și alte modele de care de luptă medievale, mai ales din spațiul german și italian, unde fragmentarea politică a favorizat o multitudine de conflicte locale între diferitele entități mai mult sau mai puțin viabile⁶.

Specialiștii sunt însă unanimi și nu pot fi altfel, în a recunoaște că, dincolo de diversitatea și ingeniozitatea acestor proiecte și realizări medievale, rămăsese nerezolvată problema autopropulsării vehiculelor de luptă, iar protecția luptătorilor prezenta și ea lacune. Cuceririle revoluției industriale vor oferi însă noi șanse și posibilități în aceste privințe și nu numai.

Dacă pentru istoria universală anul 1870 are o dublă semnificație (războiul franco-prusian, respectiv declanșarea celei de-a doua faze, cea mondială, a revoluției industriale), pentru istoria blindatelor înregistrăm proiectul Nadar. Inginerul omonim propunea construirea și utilizarea unei mașini blindate, care să se miște cu ajutorul aburilor. Peste 12 ani, la Buenos Aires, apare o primă mașină prezentând caracteristicile foarte apropiate de blindatele secolului al XX-lea, iar autovehiculele blindate vor fi folosite și în cursul războiului burilor⁷.

Evoluțiile în sensul cristalizării unei noi arme de luptă, cea a automobilului blindat, nu au rămas fără ecou în România, în pofida unui notabil decalaj economic și tehnologic față de statele occidentale.

Astfel, într-un articol publicat într-o revistă de profil în anul 1898, locotenentul Constantin Șerbescu se făcea ecoul unor luări de poziție pe aceeași temă din mediile franțuzești. În articol, accentul cade asupra rolului bicicliștilor în viitoarele confruntări armate, referirile aparent colaterale la rolul automobilelor blindate sunt foarte interesante, îndeosebi prin prisma evoluțiilor ulterioare. Autorul român considera că bicicliștii militari puteau acționa în serviciul etapelor, pentru susținerea cavaleriei și a infanteriei, ca „eclerori” ai coloanelor de infanterie, ca partizani, sau ca membri ai unei forțe de rezervă. În susținerea cavaleriei și a infanteriei, se aprecia că bicicliștii aveau să poată părăsi grupurile de baterii, urmând apoi drumurile care flanchează pozițiile ocupate de aceste baterii, în timp ce alte grupe de luptători aveau să coboare din trăsurile automobile, legând astfel artileria de infanterie. În plus, convoaiele regimentare se puteau uni totdeauna la timp cu unitățile lor de bază, deoarece ele urmau să fie alcătuite din trupe automobile⁸.

⁵ Maior Constantin, *Înfluența tancurilor asupra operațiunilor militare (după conferința colonelului englez Fuller)*, în „România Militară” (în continuare se va cita RM), LIII, nr. 9-10/septembrie-octombrie 1921, p. 502.

⁶ *Istoria armelor tancuri...*, p. 20.

⁷ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice (în continuare C.S.P.A.M.I.), fond Ministerul Înzestrării Armatei și al Producției de Război (M.I.A.P.R.), Direcția 11 Tehnică, dosar crt. nr. 435, f. 180.

⁸ Lt. de artilerie Constantin Șerbescu, *Rolul bicicletei și trăsurii automobile în războiul viitor*, în „Revista Armatei”, XXXV, nr. 8, 1898, p. 696-697.

În ceea ce privește utilizarea velocipediștilor ca eclerori, se aprecia că „trăsurile automobile, prin jocul lor de du-te-vino, vor transporta mici detașamente, pentru a întări linia de luptă, ocupată anterior de cicliști”⁹. În cazul utilizării acestora din urmă ca partizani, se impunea sprijinul trăsurilor pentru misiuni mai dificile, inclusiv de tip terorist (cuvântul nu este evitat)¹⁰.

În finalul articolului, locotenentul Șerbescu concluzionează: „Trăsurile automobile, ce vor transmite diferite aprovizionamente în munițiuni și mai cu seamă diferite materiale explozibile pentru distrugerea obstacolelor ce vor trebui să le facă față velocipediștii, vor aduce, de asemenea, mari foloase”, după care citează un autor francez, cu inițialele H.C.L.: „Artileria, susținută de bicicliști, va deschide breșa, masele de infanterie precedate de bicicliști se vor uni pe breșă și, în fine, masele de bicicliști le vor da drumul, căci întrebuițarea velocipediștilor și a trăsurilor automobile în marea masă, va da trupelor acea sporire de energie și acea confidență (încredere - n.n.) nestrămutată într-un succes, care sigur asigură victoria”¹¹.

Pe plan internațional, începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, aduce pe fondul general de iminență a unei conflagrații generale (mondiale), o mare efervescență creatoare în domeniul blindatelor.

Într-o serie de state mari sau dezvoltate (S.U.A., Franța, Marea Britanie, Germania, Austro-Ungaria, Rusia etc.), apar o multitudine de proiecte și prototipuri de vehicule blindate, tot mai asemănătoare cu viitoarele tancuri. Conservatorismul forurilor decizionale și al opiniei publice, pe de o parte, împreună cu dificultățile și disfuncționalitățile specifice oricăror începuturi practice, pe de altă parte, au determinat o situație generală de stagnare¹² în domeniu, care va fi depășită odată cu transformarea rapidă a Primului Război Mondial în război de poziții.

Eforturile fiecăreia din cele două tabere beligerante de a sparge liniile de apărare inamice s-au canalizat pe trei direcții: folosirea masivă a pieselor de artilerie performante; utilizarea gazelor de luptă; introducerea la asalt a vehiculelor blindate (începând din septembrie 1916 – carele de luptă moderne – tancurile).

Dacă prima metodă a fost folosită în egală măsură de ambele tabele, iar cea de-a doua mai ales de germani, cea de-a treia variantă a aparținut în primul rând, cronologic și factologic, Antantei.

Englezii au fost cei care au folosit primii trăsurile/automobilele blindate, pe diferite teatre de operațiuni militare, începând din anul 1914¹³, în timp ce germanii dețineau asemenea mijloace de luptă încă din anul 1909, la capătul a patru ani de experimente¹⁴. În anul 1915, în revista „România Militară” era reprodus un grupaj de articole din „Artilleristische Monatshefte” sub genericul „Diverse patente”, unde regăsim și „Automobilul cuirassat” al lui Franz Wimmer din Viena. Vehiculul militar respectiv avea trei locuri, destinate comandantului, șoferului și servantului, iar conformația mașinii lăsa un câmp liber de vedere comandantului și conducătorului,

⁹ *Ibidem*, p. 700.

¹⁰ *Ibidem*, p. 705.

¹¹ *Ibidem*, p. 707-708.

¹² *Istoria armei tancuri*..., p. 25-26; Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 7-8.

¹³ Col. L. Bârzotescu, *Automobilele blindate și întrebuițarea lor în războiul modern (1916-1918). Contribuțiuni la istoria războiului nostru*, în RM, LIV, nr. 5-6 (mai-iunie), 1922, p. 342.

¹⁴ *Ibidem*, p. 342-343.

precum și o rază de acțiune destul de întinsă, pentru tun. În partea de dinapoi puteau fi instalate mitraliere, astfel încât la deplasarea în marșarier să se poată trage normal.

Cuirasa, alcătuită conform imperativelor de a micșora greutatea și de a mări rezistența, consta din 15 plăci mici și subțiri (trei milimetri grosime, 60 centimetri lungime și 40 centimetri lățime).

În plus, vehiculul blindat Wimmer poseda și o serie de dispozitive necesare trecerii prin/peste șanțuri chiar foarte largi¹⁵.

Armata română a luat contact cu autoblindatele germane nu doar din descrierile specialiștilor, ci și direct pe câmpul de luptă, în perioada războiului de reîntregire națională, a campaniilor din 1916-1917. Astfel, începând de la 10/23 octombrie 1916, pe frontul românesc, deschis prin declarația de război a României față de Austro-Ungaria, la 15/28 august 1916, au activat trei automobile blindate Ehrhard, grupate într-un pluton.

Ca date tehnice, vehiculele respective aveau 2 metri lungime maximă și 1,6 metri lungime între osii. Bazinul de benzină avea o capacitate de 175 litri, motorul 8 cai putere, iar viteza maximă era de 60 km/h, cele două cârme permițând efectuarea de manevre complexe. Mai puțin reușit era modelul Ehrhard din punct de vedere al posibilităților de înarmare; inapte să poarte tunuri și muniția aferentă, vehiculele blindate germane aveau un blindaj de până la 11 milimetri și puteau fi dotate, pe lângă 3 mitraliere și cu aruncătoare de flăcări, armă folosită tot de germani, începând din toamna lui 1914¹⁶.

Revenind la activitatea plutonului de trei mașini blindate Ehrhard pe teritoriul României, menționăm că ele au fost semnalate efectuând misiuni de recunoaștere și de luptă inițial pe Valea Oltului, apoi pe Jiu și în zona Teleormanului, semănând moarte și frustrare în rândurile unei armate române¹⁷ în general slab dotate și nesprijinite de aliații de la 4/17 august 1916.

Contextul și însemnătatea reorganizării armatei române în primăvara anului 1917, sunt binecunoscute în istoriografie. O anticipare a sprijinului acordat de Franța aliatei sale, prin intermediul misiunii Berthelot, s-a produs în toamna târzie a lui 1916, în luna noiembrie, trupele române fiind echipate cu un grup de patru autoblindate, repartizate în subordinea Diviziei 1 Cavalerie. În anul următor, două autoblindate românești au participat la operațiunile declanșate chiar de ziua Franței, 14 iulie, în zona șoselei Soveja, în contextul ofensivei Armatei a II-a Române. Aceste prime blindate ale armatei române au luat parte și la operațiunile defensive din zona defileului Grozești, alături de Divizia 6 Infanterie, în condițiile în care vehicule similare acționau și în slujba inamicilor direcției din acele zile de august 1917¹⁸.

Între timp însă, pe frontul de luptă occidental apăruseră tancurile propriu-zise în perioada septembrie 1916-noiembrie 1917.

În lupta de pe Somme, cunoscută îndeobște ca debutul tancurilor, ziua de 15 septembrie 1916 a consemnat folosirea a 18 asemenea noi mașini de luptă. Modelul englez Mark I perfecționat avea un echipaj de șase militari, capabili să mânuiască două

¹⁵ *Automobilul cuirasa*, în RM, XLVII, 1915, p. 23-24.

¹⁶ Col. L. Bărzotescu, *op. cit.*, p. 352.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 353.

tunuri mici și trei-patru mitraliere. Blindajul vehiculului era de 12-15 milimetri, nefiind prevăzut cu turelă și nici cu dispozitive de atenuare a zgomotului produs de motor¹⁹. Rezultatul de moment a fost unul favorabil atacatorilor, însă succesul s-a datorat, în primul rând, elementului surpriză, și nu calităților intrinseci ale noii mașini de luptă, botezată „tanc” din motive de siguranță (discreție)²⁰.

După introducerea turelei de către francezi și definitivarea modelului de car de luptă/car de asalt (aceasta a fost terminologia franceză) F.T. 1917 - Renault, luna noiembrie 1917 a consemnat prima folosire a tancurilor ca forță de șoc, masivă și compactă. Rezultatele au fost, de data aceasta, chiar mai evidente decât în lupta de pe Somme, însă nesincronizarea între tancuri și infanterie a împiedicat exploatarea integrală a succesului inițial²¹.

Creșterea producției de tancuri și remedierea disfuncționalităților inițiale au permis forțelor Antantei, care, oricum, dispuneau de un potențial de resurse net superior, să obțină, în a doua parte a anului 1918, succese incontestabile cu ajutorul noii arme (Soissons, Annvers - Montridier)²². Încercări de construcție și utilizare a tancurilor s-au înregistrat și din partea germanilor, care au adoptat denumirea de „panzere”, însă numărul total de „Panzere” abia dacă a atins ordinul zecilor, față de cele câteva sute ale Antantei. Un aspect notabil, explicabil, probabil, prin impactul psihologic produs asupra soldaților germani în septembrie 1916 de primele tancuri, este reprezentant de tendința spre care de luptă foarte grele²³. Or, între timp (1916-1918), tancurile Antantei își dovediseră și alte virtuți pe câmpul de luptă, în afară de masivitate. În plus, pentru momentul 1918, mobilitatea era în multe cazuri, invers proporțională cu masivitatea, ceea ce va constitui o problemă importantă de specialitate, în anii interbelici.

În pofida colaborării militare și politice în general funcționale între România și Franța, nu există informații certe despre problema înzestrării cu tancuri a armatei române, în perioada cuprinsă între începutul fazei a treia a luptei de pe Somme (septembrie 1916) și preparativele Păcii de la Buftea, de la începutul lui 1918²⁴.

Printre explicațiile acestei situații, s-ar putea număra lipsa unor succese decisive indiscutabile pentru noua armă, până la jumătatea lui 1918, ca și situația mai concretă de pe frontul românesc, unde forțele Puterilor Centrale nu au folosit tancuri propriu-zise, ci doar cele trei automobile blindate, iar o serie întreagă de lipsuri ale armatei române, din punct de vedere al înzestrării cu tehnică de luptă și muniție, erau mult mai pregnante; de pildă, conform unor surse consultate de către Keith Hitchins,

¹⁹ George Ungureanu, Mihai Șoitariu, *Câteva repere pentru apariția și consacrarea carelor de luptă moderne (1914-1945)* în „Statul-Major în arhitectura organismului militar românesc (1859-2009)”, coord. Gen de brigadă Mihai Chiriță, dr. Cornel Țucă, lt.col. dr. Petrișor Florea, București, Editura Centrului Tehnic al Armatei, 2009, p. 114.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ C.S.P.A.M.I, fond M.I.A.P.R. Direcția 11 Tehnică, dosar crt. nr. 432, f. 198.

²² George Ungureanu, Mihai Șoitariu, *op. cit.*, p. 115.

²³ Cpt. Radu Dinulescu, *Reflecții asupra evoluției tacticii carelor de luptă în raport cu perfecțiunile tehnice*, în RM, LX, nr. 2 (februarie), 1928, p. 23.

²⁴ Hadrian C. Gorun, *Relații politice și militare între România și Franța în anii primului război mondial*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 164-209.

industria românească în 1916 nu putea produce mai mult decât un glonț pentru fiecare pușcă și două obuziere pentru fiecare tun zilnic²⁵.

Problema introducerii carelor de luptă moderne (tancurilor) în dotarea forțelor militare ale statului român va intra în actualitate, în primăvara anului 1919.

Între timp, ecourile succesului de la Amiens Montidier se făcuseră auzite în cercurile militare de pe întreg bătrânul continent, iar noua mașină de luptă începuse să se răspândească tot mai mult în Europa și în afara ei, pe un fond militar-politic incert, încă în multe zone ale lumii, printre care și teritoriile dintre Baltica și Marea Egee. Confruntările interne din Rusia fostă țaristă, implicându-i pe bolșevici alb gardiști, diverse forțe naționaliste locale, conflictul polono-sovietic, tentativele de „revoluție socialistă” din centrul Europei, războiul greco-turc etc., toate acestea pe fondul complicatelor jocuri de interes ale Marilor Puteri în cadrul Conferinței de la Paris, au creat în zonele central, est și sud-est europene o situație politică extrem de instabilă și fluidă la începutul perioadei zise „interbelice”²⁶.

În acest context, în care confruntările militare își făceau din plin simțită dacă nu prezența, cel puțin probabilitatea, s-a produs și exportul de tancuri franțuzești și britanice spre alte centre de putere. Astfel, în Franța s-au produs 3500 de care de luptă Renault F.T. 1917, cu o greutate maximă de 7 tone și o viteză maximă de 7,4 km/h din care 260 au fost livrate Poloniei, începând chiar din anii conflictului polono-sovietic dintre anii 1919-1921, încheiat cu victoria trupelor lui Pilsudski. Tancuri de același fel au fost livrate și armatelor americană, sârbă (iugoslavă) și japoneză²⁷.

În spațiul fost țarist și viitor sovietic, în anii 1918-1920, tancurile au fost prezente în dotarea unor forțe anti-bolșevice, fie că avem în vedere aici trupele poloneze, pe care le-am amintit deja, fie diverse formațiuni alb-gardiste sprijinite material și logistic de Antantă (Vranghel, Denikin etc.)²⁸. În ceea ce îi privește pe bolșevici, aceștia au dispus de niște vehicule de luptă destul de rudimentare, denumite *tačanka*; era vorba, de fapt, de căruțe țărănești ceva mai mari, echipate cu un dispozitiv de două mitraliere, dispuse lateral sau chiar opus față de direcția de tracțiune, pentru a nu răni caii, utilizați în continuare ca forță de tracțiune²⁹. În 1920, a apărut și primul tanc sovietic care împrumută supranumele fondatorului Rusiei Sovietice, Vladimir Ilici Ulianov, *Lenin*³⁰.

Statul român nu făcea excepție de la aceste coordonate ale situației noi generale și complexe din centrul și răsăritul Europei. Nici incertitudinile politice, nici preocuparea pentru înzestrarea cu armament nu a lipsit din caracteristicile României anului 1919. Deși, teoretic, războiul mondial se încheiase, statul român se confrunta direct cu situații incerte din punct de vedere politic și militar, în toate cele patru puncte cardinale. La vest, amenințarea bolșevică ungară, potențată de colaborarea Lenin-Bela

²⁵ Keith Hitchins, *România (1866-1947)*, ediția a III-a, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2004, p. 304.

²⁶ Jean-Marie le Breton, *Europa Centrală și orientală între 1917 și 1990*, ediție Neagu Djuvara, București, Editura Cavallioti, 1996, *passim*.

²⁷ C.S.P.A.M.I., fond M.I.A.P.R. Direcția 11 Tehnică, dosar crt. nr. 633, f. 279-281.

²⁸ Gen. Iosif Iacobici, *Apărarea contra carelor de luptă și a autoblatadelor*, în RM, LXXI, nr. 7-8 (iulie-august), 1934, p. 92.

²⁹ George Ungureanu, Mihai Șoitariu, *op. cit.*, p. 118.

³⁰ *Ibidem*.

Kuhn, a fost lichidată în urma a două operațiuni militare (16 aprilie-3 mai; 19 iulie - 4 august 1919). La răsărit, în Basarabia, s-au înregistrat atacuri atât din partea bolșevicilor, cât și a alb-gardiștilor ruși. La nord, s-a vehiculat ideea împărțirii Bucovinei între români și un proiectat stat ucrainean, care nu a supraviețuit războiului polono-rus. La sud-est, soarta Dobrogei, mai ales a părții sale meridionale (Cadrilaterul), a fost tranșată abia spre finalul anului, până atunci în zonă fiind dislocate trupe ale Antantei. În fine, la sud-vest, o parte a Banatului s-a aflat sub ocupația militară a forțelor sârbești, între noiembrie 1918 și iulie 1919, când ocupanții au acceptat să abandoneze partea din provincie recunoscută României la Paris, dar în favoarea trupelor franceze, nu direct a celor românești³¹.

În acest context destul de tulbure, una din ideile care au circulat și s-au impus, a fost aceea a inițierii unui program de înzestrare cu tancuri/care de luptă a armatei române, ca parte a unui plan mult mai vast de salvagardare a unității naționale, pentru care își jertfiseră viața, sănătatea sau avutul sute de mii de români.

Programul inițial de introducere a armatei tancurilor și în România, poate fi privit la două niveluri, din două perspective. Este vorba de problema înființării unei instituții de învățământ militar specifice și a primelor unități militare, fiecare din cele două chestiuni implicând atât o latură internă, cât și una internațională, ținând de raporturile cu marea aliată din timpul războiului, Republica Franceză.

Tratativele cu partea franceză în această chestiune au debutat în primăvara anului 1919³², când intransigența lui Brătianu punea unele sincope în relațiile politice bilaterale³³.

În aprilie 1919, la începutul lunii, devenit mijloc în urma schimbării calendarului, a fost emis Decretul Regal nr. 1527, prin care era consfințită înființarea Școlii de Care de Asalt, la conducerea căreia era numit colonelul Pandele Predescu, atunci în vârstă de 41 ani³⁴.

Pentru ca hotărârea sancționată de regele Ferdinand I Întregitorul (1914-1927) să fie efectiv implementată, era nevoie de aducerea în țară a „materialului didactic” corespunzător, în cazul de față, tancurile și piesele aferente. Partea franceză a fost inițial de acord să pună la dispoziția românilor Compania 303 Care de Asalt, incluzând 6 ofițeri în frunte cu căpitanul comandant, 108 trupă, 19 care de luptă și 12 automobile, fapt comunicat de generalul Graziani omologului său român, Radu R. Rosetti, la data de 1 iulie 1919, sub rezerva suspendării acestui sprijin, în cazul degradării situației în alte zone în care Franța era angajată³⁵.

Rezervele enunțate la 1 iulie au fost invocate destul de repede din partea francezilor, la 9 iulie 1919, Graziani informându-l pe Rosetti că rolul de sprijinitor concret al Școlii de Care de Asalt urma să revină Companiei 302³⁶. Data de 21 iulie 1919 a consemnat începutul primului ciclu de instrucție (21 iulie-10 septembrie 1919),

³¹ Constantin C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, ediția a II-a, vol. III, București, 1924, Editura Casei Școalelor, p. 400-527.

³² *Istoria armeei tancuri...*, p. 60.

³³ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 325-328.

³⁴ C.S.P.A.M.I., fond Ministerul de Război - Secretariatul General, dosar crt. nr. 144, f. 38-40.

³⁵ Idem, fond Direcția 3 Artilerie, dosar crt. nr. 404, f. 4.

³⁶ *Ibidem*, f. 14.

în cadrul primei școli românești destinate tanchiștilor. Personalul instruit la Mihai Bravu număra 16 ofițeri, doi reangajați, cinci maiștri militari și patru șoferi³⁷.

Personalul românesc a fost complet instruit în câteva sub-domenii specifice armei tancuri: Instrucția tehnică a Carului Ușor Renault; Instrucția tactică a aceleiași mașini de luptă, conducere auto, armament și tragere.

Dacă instrucția teoretică și-a atins în mare măsură scopurile, la partea practică se mai înregistrau unele lacune, datorate mai ales timpului scurt avut la dispoziție, lipsei unei perioade îndelungate de exerciții la capitolul „instrucție tehnică”. Cele mai bune rezultate se înregistrează în privința conducerii auto, colonelul Pandele Predescu avansând concluzia că: „orice elev poate conduce carul pe orice teren, în toate împrejurările, atât ziua, cât și noaptea”³⁸. Activitatea Școlii era grevată de o serie de probleme, ținând atât de partea română (neperfectarea bazei materiale corespunzătoare: barăci, combustibili etc.), cât și de partea franceză (indecizie și tergiversări în problema livrării carelor de luptă)³⁹.

Prima unitate românească de tancuri, Batalionul 1 Care de Luptă, a fost înființat, în mod oficial, la 1 august 1919, având același sediu și același comandant ca și Școala de Care de Asalt și fiind plasată în subordinea Direcției a 3-a Artilerie; procedurile de încadrare vor dura însă până la 1 octombrie, noua unitate incluzând patru companii de care de luptă ușoare și o companie de reparații, cu un personal de 25 de ofițeri și 376 de soldați⁴⁰.

La acea dată, procesul de aducere în țară mașinilor de luptă nu fusese încă încheiat și acum este momentul să zăbovim puțin asupra acestui aspect deloc neglijabil.

Încă la scurt timp de la antamarea contactelor româno-franceze pe tema carelor de luptă, în Franța fusese trimisă o comisie *ad-hoc*, prezidată de colonelul Traian Pascal. La 7 iunie 1919, ofițerul în cauză trimitea un raport detaliat către Secretariatul General al Ministerului de Război, din care se pot reține următoarele idei principale, sub formă de propuneri: limitarea comenzii de tancuri la un batalion de care de asalt ușoare tip Renault, în greutate de 6,5 tone, dotate cu mitraliere Hotchinss și tunuri de 37 milimetri; dezacordul față de propunerea Marelui Cartier General, în sensul de a se mări numărul carelor de asalt achiziționate la 225; era invocată lipsa de mobilitate și de adaptabilitate la condițiile concrete ale României, nefiind însă exclusă posibilitatea unor progrese tehnice ulterioare; era respinsă varianta cumpărării de care de asalt „grele” de tipul Schneider de 12,5 tone (mijlociu de fapt), considerat „prea vizibil” și lent pentru spațiul geografic și militar românesc; carele grele engleze aveau în plus dezavantajul dificultăților de transport; la organizarea din armata franceză a batalioanelor de tancuri, se adăuga o secțiune de „împerspătare, depanaj, întreținere și transport”; preferința pentru personal recrutat pe bază de voluntariat, cu prioritate din mediul țărănesc; achiziționarea de muniții suficiente pentru 15 zile de luptă, adică 80.000 de obuze cu explozibil pentru tunul de 37 milimetri, 3.000 de mitraliere de 37 milimetri, 150.000 cartușe de mitralieră; achiziționarea de echipamente complete pentru servanți; introducerea de material sanitar; numirea în funcția de comandant al

³⁷ *Ibidem*, f. 410-412.

³⁸ *Ibidem*, f. 414.

³⁹ C.S.P.A.M.I. – fond Direcția 3 Artilerie, dosar crt. nr. 404, *passim*.

⁴⁰ *Istoria armei tancuri...*, p. 60.

Batalionului unui ofițer distins în lupte (condiție îndeplinită, la 2 august prin numirea lui Pandele Predescu - n.n.); necesitatea colaborării între Școală, Batalionul de Care de Luptă și Batalionul de Infanterie, la modul general⁴¹.

La 16 iulie 1919, același Traian Pascal raporta recepționarea următorului material, constând în 72 de care de asalt tip Renault, dintre care 45 cu tunuri de 37 milimetri, iar restul de 27, cu mitraliere, trei loturi O₂ (unelte pentru cele trei companii) și trei loturi R₂ (piese de schimb pentru cele trei companii).

Nu se realizase încă recepția a trei care dotate cu sisteme de transmisie fără fir (*T.S.F.* în franceză, *T.F.F.* în românește), întrucât acestea nu erau puse la punct sub toate aspectele tehnice. Pe de altă parte, fusese realizată recepția provizorie a 32 de remorchere fabricate la Ville Franche, pentru unitățile de care, și a șapte camioane ușoare Fiat. În calea operațiunii de transport a bunurilor recepționate în Franța intervenise un nou obstacol: deteriorarea deschisă a relațiilor Italiei cu statul iugoslav, având drept cauză principală neînțelegerile teritoriale din zona litoralului adriatic (Istria, Dalmația, Triest, Fiume/Rjeka etc.)⁴²; în aceste condiții, posibilitățile de tranzit spre România se reduceau substanțial (în Ungaria era încă la putere regimul lui Bela Kuhn, iar în Germania și Austria situația politică rămânea confuză).

La 17 septembrie 1919, Pandele Predescu raporta către Ministerul de Război: „Îmi permit a atrage atenția asupra necesității de a avea cât mai neîntârziat materialul, căci personalul Batalionului este în parte sosit și zilnic corpurile trimit oameni”⁴³. Recepția finală a materialului s-a produs abia în aprilie 1920, la Giurgiu, unde operațiunea a fost coordonată de către o comisie având următoarea componență: lt. col. Pandele Predescu (președinte), maior G. Negrescu - ajutor tehnic, căpitanii Al. Nicolau și I. Vâlveanu (membri)⁴⁴. Între timp însă, urmare a unor demersuri inițiate de Predescu și privite favorabil de forurile superioare ale armatei, la începutul lunii decembrie, Batalionul de tancuri a fost transportat la Târgoviște⁴⁵. Primirea definitivă a dotărilor a fost însoțită și de câteva acte simbolice, menite să înscrie în memoria participanților și a contemporanilor importanța practică a momentului.

Astfel, prin Decretul Regal nr. 1629 din 19 aprilie 1920, se institua ca semn distinctiv pentru ofițerii combatanți din Batalionul Cărelor de Luptă, un tanc în miniatură, brodat din fir de auriu, la brațul stâng, în timp ce oamenii de trupă urmau să poarte același semn, brodat din lână galbenă (articolul 1). Pentru ofițerii care dovedeau cunoștințe temeinice în domeniul conducerii și întrebuințării materialului de luptă, era prevăzut un alt semn distinctiv, anume tancul alb, care putea fi acordat și non-ofițerilor, cu condiția să dea dovadă de calitățile militare respective⁴⁶.

Actul regal survenea la propunerea făcută de Marele Stat Major, prin referatul nr. 2336 din 23 martie 1920, inițial către Ministerul de Război, apoi către Suveran⁴⁷.

Cele două acte, având, practic, un conținut identic, nu doar în spirit, ci și în literă, prevedeau și organizarea unor concursuri *ad-hoc* între unitățile componente al

⁴¹ C.S.P.A.M.I., fond Direcția 3 Artilerie, dosar crt. nr. 404, f. 117-121.

⁴² *Ibidem*, f. 24.

⁴³ *Ibidem*, f. 405.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 637.

⁴⁵ *Istoria armeei tancuri*..., p. 63.

⁴⁶ C.S.P.A.M.I. – fond Marele Stat Major (M.St.M.) – Secția a 3-a Operații, dosar crt. nr. 962, f. 2.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 1-4.

Batalionului Care de Lupt, urmând ca semnele distinctive specificate în articolele 1 și 2 să fie atribuite în funcție de rezultatele de la concursurile amintite mai sus.

Data de 10 mai 1920 a consemnat și prima defilare a tancurilor pe bulevardele importante ale Bucureștiului⁴⁸, de ziua regalității, într-un moment în care situația politico-militară de la granițe tindea tot mai mult să se limpezească în favoarea aspirațiilor naționale românești. Peste o săptămână, mai precis la 18 mai 1920, a avut loc solemnitatea depunerii jurământului de către soldații Batalionului de Care de Luptă.

Luna august a anului 1920 a adus și un prim act de afirmare a capacității tanchiștilor români într-o confruntare internațională, de tip sportiv și nu militar, colegii de competiție provenind din state aliate României în ceea ce era numit, atunci, Marele Război (Primul Război Mondial)⁴⁹.

La competiția încadrabilă în categoria raliurilor, desfășurată pe la jumătatea lui august 1920 în partea germanofonă (flamandă) a Belgiei, au participat trei echipe românești, 10 echipe din Franța, patru din S.U.A. și unul din Marea Britanie. Românii au câștigat două dintre cele trei premii puse în joc, anume „Cupa orașului Spaa” prin sergentul Constantin Vasilescu, respectiv „Fanionul de aur al orașului Blakenberge”, prin sergentul instructor Constantin Stănculescu. Cele două succese strălucite au adus delegației române, în urma întocmirii clasamentului pe țări, „Fanionul de onoare pentru națiunea învingătoare”, înmănat merituosului colonel Pandele Predescu⁴⁹.

În condițiile în care românii erau începători în domeniu, o importanță deosebită în obținerea rezultatului l-a avut antrenamentul metodic, bazat pe conducerea carelor de luptă în teren cât mai variat, cu trecerea acestora peste anumite obstacole, în regim de viteză crescută. Aportul antrenamentului temeinic și metodic la afirmarea tanchiștilor români pe plan internațional transpare și prin prisma amintirilor laureatului din august 1920, Constantin Vasilescu: „Pe la jumătatea lunii august, am fost propus pentru a merge în Belgia la un concurs de care de luptă cu aliații din războiul din 1916. Nu era tocmai așa de ușor, căci noi aveam tancurile în dotare abia de un an, pe când ei le aveau de mult. Lupta nu era egală, dar pusesem toate speranțele în forțele mele. Motorul îl cunoșteam de perfect. Tema de luptă o posedam din datele temei executate la Târgoviște. Ni s-a dat câte un tanc în ajunul concursului, pentru a-l regla, a-l pune la punct și s-a sigilat până a doua zi când l-am luat în primire. Comisiile erau la obstacole. S-au dat alte denumiri la tancuri și s-au închis toate ușile fără a se cunoaște numele mecanicului conductor, de ce naționalitate este. Apoi s-a dat procentajul pe care. Solemnitatea s-a terminat, urmând ca tocmai seara la Cazinoul din Spaa să se înmâneze cupa câștigătorului. A fost emoționant când generalul Kumary mi-a dat cupa, în timp ce muzica interpreta imnul țării”⁵⁰.

Debutul armei tancuri în armata română părea, deci, promițător, deși se produsese după încheierea conflagrației mondiale și chiar a campaniei din Ungaria, cu cele două etape ale sale. Se puna, deci, problema diversificării, a amplificării pentru cea mai tânără sub-ramură a puterii militare românești. Un act înscris pe această direcție îl reprezintă Înaltul Decret Regal nr. 5488 din 25.12.1920, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1921, prin care lua ființă o nouă unitate militară, anume Regimentul Carelor de

⁴⁸ *Istoria armei tancuri...*, p. 63.

⁴⁹ Col. (r.) dr. Constantin Ucrain, lt.col. Dumitru Dobre, *Tanchiștii*, București, Editura Militară, 1994, p. 18.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 28-29.

Luptă, prin fuziunea Batalionului Carelor de Luptă cu Grupul de motomitraliere, comandant de Eugent Mavrichi. Regimentul nou creat avea următoarea structură: 1 strat major, 1 batalion care de luptă, 1 grup auto-mitraliere și autoblindate, 1 grup de motomitraliere a 3 plutoane și formațiunea de reparații grupând un total de 26 ofițeri și 764 trupă⁵¹.

Primii ani de existență a armei tancuri s-au caracterizat și prin intensificarea interesului pentru o serie de aspecte doctrinare, teoretice, un rol important fiind jucat atât de către mediul anglofon, aspect oarecum complementar influenței franceze, resimțite din plin la toate nivelurile.

Astfel, în 1920 era tradusă foarte prompt din limba engleză o broșură de 28 de pagini consacrată exclusiv tancurilor⁵². Lucrarea cuprinde o introducere, șase capitole și două anexe. Capitolele, care nu poartă titluri sunt dedicate caracteristicilor și limitelor de acțiune ale tancurilor, acțiunii concrete din partea acestor mașini de luptă, inclusiv cooperarea cu diverse alte arme, problemelor de concentrare și desfășurare, operațiilor ofensive (inclusiv urmăriri), operațiilor defensive, și, respectiv, legăturilor tactice.

Anexa A constă într-un tabel în care sunt inserate principalele caracteristici ale tancurilor britanice M.K. IV., M.K. III, M.K. V cu stea și Wipett, din punct de vedere al greutății, al numărului de mitraliere și de cartușe aferente purtate, al vitezei în diferite circumstanțe (în medie, pe șes, noaptea), al autonomiei de alimentare cu combustibil. În fine, Anexa B se referă la instrucția combinată între tancuri și infanterie.

În lucrare, tancurile sunt definite ca „trăsuri blindate acționate mecanic, făcute pentru a ajuta infanteria, prin focul, greutatea și efectul lor moral, distrugând punctele de rezistență ale inamicului și zdrobind rezistența lor. În apărare, pot sluji la contraatacuri, singure sau cu infanteria, și de asemenea, pot acoperi infanteria în lupta de ariergardă”; așadar, tancul apare ca armă de luptă eminamente ofensivă și complementară/auxiliară infanteriei⁵³.

Potrivit aceluiași broșuri, arma tancuri prezenta următoarele avantaje: mobilitate, siguranță și putere de artilerie, subminate însă de câteva dezavantaje: imposibilitatea ca servanții să poată rezista mai mult de 12 ore; incapacitatea mașinilor de luptă de a trece prin mlaștini, curenți, șosele adânci inundate sau păduri dese; vizibilitate redusă; dificultățile de acces și mobilitate pe terenurile accidentate⁵⁴.

În anul 1921, revista „România Militară” a găzduit articolul intitulat sugestiv „Influența tankurilor asupra operațiunilor militare” (după o conferință a colonelului englez Fuller)⁵⁵.

Părțile cele mai importante și interesante ale contribuției amintite se referă la impactul apariției tancurilor asupra principiilor de artă și teorie militară, respectiv la viitorul armei tancuri. Conform lui Fuller, citat de un ofițer român, mobilitatea tancurilor permite surpriza și facilitează manevrele de învăluire; de asemenea,

⁵¹ *Istoria armei tancuri...*, p. 65.

⁵² *Studiu asupra tankurilor și întrebuințarea lor împreună cu celelalte arme, traducere din englezește*, București, Școala Superioară de Război, 1920.

⁵³ *Ibidem*, p. 3.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 4-5.

⁵⁵ Maior Constantin, *op. cit.*, *passim*.

posibilitățile de comunicație militară sporesc cu 75%. În aceste condiții, în tactica elementară, tancul realizează sincronizarea între foc și mișcare, iar în strategie a pus probleme total noi⁵⁶.

Tot după Fuller, viitorul tancurilor era mai surâzător decât al cuiraselor medievale devenite desuete, în urma utilizării armelor de foc, datorită a două avantaje; anume posibilitatea de perfecționare a blindajului și mobilitatea, pe care cavalerii medievali nu le avuseseră. Ofițerul britanic își imagina tancul viitorului ca pe un submersibil terestru, a cărui „muniție” avea să fie reprezentată de gazele de luptă⁵⁷, altă armă introdusă în prima conflagrație mondială.

La începutul anilor '20, primii pași în dezvoltarea armei tancuri pe teritoriul României fuseseră făcuți, rezultatele fiind promițătoare. De-a lungul unui sfert de veac (1898-1922), armata română dovedise că avea în componența sa ofițeri în stare să observe, să analizeze și mai ales să implementeze cu succes la ei în țară o realizare a unor state mai avansate. În general, putem aprecia că, în privința tancurilor, exceptând unele disfuncționalități minore, ceea ce se putea face în anii 1919-1922 s-a făcut, neîmplinirile fiind cu precădere de natură obiectivă. De asemenea, putem aprecia că, deși influența franceză în domeniu a fost covârșitoare, premodelele germane și modelele engleze n-au rămas necunoscute pentru români.

THE DAWN OF THE ARMOURED CARS IN ROMANIA

Abstract

Among the novelty brought by the World War I were the armoured cars as a weapon. The present paper shows the way the Romanian media discussed about the invention and the improvement of the modern war cars.

The general impression is that of a good beginning - in the years 1919-1922 - followed by a less spectacular continuation.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 505.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 506.

CONCEPȚIA ÎNALTULUI COMANDAMENT ROMÂN PRIVIND SITUAȚIA DE LA FRONTIERA DE EST (1919-1939)

CORNEL POPESCU*

Făurirea statului național unitar suveran independent și indivizibil România Mare, a obligat armata română și celelalte componente ale sistemului național de apărare să găsească metodele și tehnicile de apărare a integrității teritoriale și a suveranității țării. Astfel, Marele Stat-Major** al armatei române și guvernele României au structurat și organizat sistemul de securitate și siguranță națională, precum și alianțele militare și politice defensive pentru a servi acestui deziderat major. Scopul principal urmărit de factorii militari și politici de la București era de a preveni și respinge cu minimum de pagube orice agresiune externă asupra granițelor țării noastre. Este important să precizez că pentru apărarea țării și-au adus contribuția și diplomații români, care prin munca depusă, prin încheierea unor tratate de alianță și chiar crearea unor organisme regionale de securitate, au ajutat conducerea armatei la elaborarea și aplicarea planurilor defensive.

România s-a confruntat cu pericole și chiar s-a atentat la adresa integrității sale teritoriale, imediat după încheierea Primului Război Mondial, în timpul desfășurării ședințelor Congresului de Pace de la Paris-Versailles. Atacul Ungariei asupra României pentru anexarea Transilvaniei precum și acțiunile bolșevice materializate prin incidente de frontieră; concentrări de forțe de-a lungul Nistrului; bande înarmate în zonele Hotin, Soroca, Vâlcov, Ismail; atentate cu explozibil pe calea ferată Cetatea Albă; împușcarea unor polițiști români la Chișinău¹. Autoritățile ruse vor continua și după 1920 acțiunile subversive împotriva României. S-au folosit în acest scop de Partidul comunist din România ce acționa ca secție a Kominternului***. Comuniștii români considerau țara noastră „un stat multinațional“, creație a „imperialismului apusean“, „o temniță a popoarelor“². La inițiativa Internaționalei Comuniste a fost alcătuit planul de declanșare a operațiilor revoluționare în România având drept centru zona de sud a

* Universitatea din Pitești.

** Astăzi poartă denumirea de Statul Major General.

¹ Arhivele Militare Române, fond M.St.M. secția a 3-a Operații, dos. Nr. 1005, f. 16-18.

*** Denumire dată Internaționalei a III-a comuniste, de fapt o abreviere a denumirii oficiale. Fondată la Moscova în martie 1919, reunea reprezentanții tuturor partidelor comuniste; influența Partidului Comunist în Uniunea Sovietică fiind preponderentă. S-a autodizolvat în 1943.

² Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992, p. 231-233.

Basarabiei, la Tatar Bunar, Cișmelele, Niocolaevska, Nerusai și Galilești³. În această zonă se vor desfășura în zilele de 12-17 septembrie 1924 confruntări între forțe subversive infiltrate din U.R.S.S., dublate de comuniști de la fața locului și trupe ale armatei române, care s-au soldat cu morți și răniți.

Tocmai din acest motiv, armata română, considerată în perioada interbelică, dar și astăzi, instituția care asigură existența statului și garantul integrității teritoriale și a independenței, a adoptat o poziție fermă de apărare a teritoriului național, deci a adoptat o poziție defensivă. „Țara Românească - conform unei directive elaborate de Marele Stat-Major - a cărei încheiere în granițele ei etnice s-a realizat, nu poate urmări scopuri de expansiune teritoriale în detrimentul altei țări [...]. Țara Românească își propune să respecte organizarea actuală a Europei Centrale pe baza tratatelor existente. Cu alte cuvinte, să păstreze integritatea teritoriului său național și să împiedice îngrunucherea aliaților săi”⁴.

Marele Stat-Major al armatei a reprezentat „creierul”, structura centrală care a elaborat planurile și ipotezele privind un eventual conflict sau o eventuală stare de tensiune îndreptată împotriva României sau care ar fi avut consecințe indirecte asupra țării noastre.

Întinderea teritoriului și factorul demografic, două componente de bază ale potențialului militar erau de 2,5 ori superioare situației antebelice, clasând România printre țările mijlocii europene cu resurse umane și economice pentru organizarea unui sistem național de apărare. Configurația teritoriului național aproape rotund oferea avantaje din punct de vedere strategic pentru apărare în cazul în care s-ar fi produs un atac la frontieră, pentru că se permitea organizarea unei apărări strategice eșalonată în adâncime. Munții Carpați, aflați în centrul țării, constituiau centrul orografic al sistemului național de apărare mai ales dacă se realizau și amenajări genistice. În podișul Transilvaniei se putea organiza un centru militar în cazul în care România ar fi fost atacată de trei agresori*, odată sau pentru a se realiza o dislocare a efectivelor unităților și marilor unități în funcție de unde venea atacul.

Ipotezele și planurile de campanie ale Marelui Stat-Major vizau rezistența, oprirea atacului inamic și trecerea la contraofensivă de către armata română sau în colaborare cu armatele statelor aliate**, din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. România Mare era situată în Europa centrală și de sud-est, având localitățile extreme pe paralelele de 49°02' (Vășcăuți) și 43°15' (Ecrane) latitudine nordică, respectiv pe meridianele de 20°16' (Beba Veche) și 31°32' (Cetatea Albă) longitudine estică. Se plasa pe locul opt în Europa ca suprafață (295.049 km²) și al șaptelea ca populație (18.057.028 de locuitori conform recensământului din 1930)⁵.

România Mare se învecina cu Bulgaria în sud, Iugoslavia în sud-vest, Ungaria în nord-vest, Cehoslovacia și Polonia la nord și U.R.S.S. la nord și nord-est. Granița totală avea 3.400 km din care 812 km reprezentau frontiera cu Uniunea Sovietică, de

³ *Ibidem*, p. 246.

⁴ ***, *Istoria militară a poporului român*, Coord. Acad Ștefan Pascu, vol. VI, p. 291; A.M.R., fond M.St.M., dosar nr. 498, f. 484.

* Este vorba de un atac simultan al Ungariei, Bulgariei și U.R.S.S., adversarii probabili.

** Acestea erau Cehoslovacia, Iugoslavia, Grecia și Turcia, dar și Polonia cu care România avea o convenție defensivă din 1921.

⁵ ***, *Istoria românilor*, coord. Mihai Manea, Editura Humanitas, București, 2002, p. 140.

subliniat că toți cei 812 km reprezentau granița naturală pe Nistru⁶. Teritoriul Basarabiei prezenta aliniamentul geostrategic de apărare, delimitat în întregime de elementul natural cu valoare ridicată ca dificultate și anume Nistrul, lungimea sectorului românesc era de 924 km și constituia pe toată lungimea sa frontieră de stat (112,4 cu Polonia și 812 km cu U.R.S.S.), lățimea sa medie era de 150-250 m, adâncimea medie 2-3 m, iar viteza medie a cursului de apă în sectorul de frontieră era de 1-3 m/s⁷.

Comandanții și ofițerii Marelui Stat-Major al armatei române au împărțit teritoriul național al României în trei teatre de operații: de est (cu potențial inamic U.R.S.S.), de vest (cu potențial inamic Ungaria) și de sud (cu potențial inamic Bulgaria). „Zona de operațiuni” de est avea suprafața de 92.922 km² și o populație de aproximativ 7.000.000 de locuitori. Această zonă era împărțită la rândul său în trei subregiuni ce aveau ca limite: Nistrul, Prutul și Siretul, deci trei obstacole naturale în calea inamicului. Între Carpați și Siret, terenul și infrastructura permiteau orientarea dispozitivului de apărare în orice direcție și un ajutor din partea Poloniei și Cehoslovaciei (state aliate României). Între Siret și Prut, datorită reliefului ce avea altitudini de maxim 500 m, dispozitivele de apărare erau concentrate în apropiere de Bahlui, Herța, Hârlău, Bârlad, Huși, Vutcani și Berești⁸. Acest prim dispozitiv era urmat din punct de vedere tactic și strategic de al doilea dispozitiv pe aliniamentul Prutului, scopul acestuia era de a prelua sarcina de oprire a inamicului, în cazul în care primul dispozitiv ceda.

Dar, toate planurile acestea erau prevăzute pentru situația în care ar fi cedat primul aliniament strategic organizat pe Nistru. Conform specialiștilor militari, acesta era un obstacol natural care ne ajuta să ne apărăm, mai ales dacă unitățile și marile unități ar fi executat manevrele de acoperire în timp util, iar rezerva generală ar fi acoperit dispozitivul în adâncime. Înălțimile din zona Cornești-Milești (400 m), permiteau apărarea cu o dezvoltare frontală pe Nistru (Tighina) și Sculeni (Prut). Organizarea apărării pe linia Orhei-Sărășeni-Bălți era favorizată de râul Răut. Regiunea Lipnic-Securenii-Ocnița permitea apărarea Nistrului în zona de nord, dar și asigurarea strategică a dispozitivului de pe râul Răut (oprea inamicul să încercuiască trupele din zonă). Apărarea Hotinului era susținută în adâncime de două poziții între Lipcani și Vășcăuți și între Dorohoi și Gura Putilei⁹. Pentru întărirea apărării s-a preconizat executarea unor amenajări militare fortificate, în special pe aliniamentul Focșani-Nămoloasa-Brăila-Galați, pentru a opri înaintarea inamicului spre București. În cazul unui atac sovietic de pe mare, măsurile care s-au luat au fost repararea și construirea unor cazemate, poziții de tragere pentru artileria de coastă, puncte de sprijini și puncte de apărare. Zona era acoperită de două regimente de infanterie, opt companii de infanterie marină și un regiment de artilerie¹⁰.

⁶ ***, *Istoria militară a poporului român*, Coord. Acad Ștefan Pascu, vol. VI, p. 253.

⁷ *Ibidem*, p. 259.

⁸ *Ibidem*, p. 260.

⁹ Vezi pe larg P. Otu, C. Botoran, *Dimensiunea militară a securității naționale a României în perioada 1919-1940 în interesul național și politica de securitate*, Institutul Român de Studii Internaționale, București, 1995; Retegan Mihai, *În balanța forțelor (alianțe militare românești în perioada interbelică)*, Editura Semne, București, 1997.

¹⁰ A.M.R., fond M.St.M. Secția a 3-a Operați, dos. nr. 997, f. 55-70.

Configurația războiului de apărare reiese din planurile de campanie întocmite de Marele Stat-Major. Ele au purtat nume de voievozi, conducători militari sau pur și simplu litere. Pentru anul 1924 în cazul unui atac sovietic, măsurile și modul de acțiune al armatei române erau prevăzute în proiectul de operație „Dragoș”¹¹. Pentru anul următor Marele Stat-Major a realizat planul de campanie „Ștefan” ce se baza pe ipoteza „Alexandru”, ce prevedea că principalul potențial inamic trebuia considerat U.R.S.S.¹². Pentru anul 1927 a fost elaborat de către planificatorii militari de la București un plan de campanie ce se baza pe ipoteza „Ștefan” (concentrarea forțelor principale în est)¹³. În următorii ani s-au dezvoltat aceste proiecte de operații. În 1931 a fost elaborat de Marele Stat-Major un plan de campanie, cu mai multe ipoteze, care trebuia să asigure protecție României. Planul de campanie „Nr. 4”¹⁴ prevedea masarea forțelor la granița de est. Printre variantele de acțiune ale acestui plan de campanie se înscriu ipotezele: „Nr. 4V”, „Nr. 4E”, „Nr. 4S”, iar pentru anul 1932 planul „Nr. 4” a avut ca variante de acțiune ipotezele: „Nr. 4B”, „Nr. 4C”, „Nr. 4D” și „Nr. 4F”¹⁵. Planurile de operații pentru anii ulteriori (1932-1938) au fost realizate în concordanță cu previziunile din anii anteriori, forțele aveau misiunea de a executa manevre de acoperire. Planurile de operații pentru anul 1938, ce se refereau la modul de acțiune la frontiera de est au fost: „Cantemir”¹⁶, „Dragoș”¹⁷ și „Ștefan”¹⁸.

Planurile impuneau trei elemente: 1. Acoperirea (modul de realizare, dispozitivul, repartitia forțelor și mijloacelor în teatrul de operație); 2. Forțele principale (cuantumul și mobilizarea lor, dislocarea etc.); 3. Rezervele Marelui Cartier General.

Un rol important a fost acordat manevrei concepută, de obicei pe direcții interioare. Până în anii 1928-1929 frontul de Est a fost considerat principal, o agresiune sovietică fiind apreciată ca cea mai probabilă. După ce au eșuat la Conferința de la Viena și apoi la răscoala de la Tatar Bunar, forurile militare sovietice au dislocat trei mari unități la frontiera cu România, dar au întocmit și un plan de operații al lui M. Frunze, care prevedea ocuparea României, Iosif Visarionovici Djukașvili Stalin și-a exprimat opinia privitoare la problema Basarabiei. Conform liderului sovietic rezolvarea acestei chestiuni trebuia făcută prin forță și folosind armele pentru „a aduna la un loc a tot ceea ce este rusesc”¹⁹.

După ce au fost restabilite relații diplomatice normale între București și Moscova, Marele Stat-Major a încetat să mai considere teatrul de est cel mai amenințat, iar un război cu U.R.S.S. ca improbabil. Această orientare a fost o eroare gravă a analiștilor și planificatorilor militari români, cât și a diplomației românești, care s-au lăsat înșelați de aparențe și iluzii, fiind victimele politicii duplicitate a Uniunii

¹¹ *Ibidem*, dos. nr. 1270, f. 40-45.

¹² *Ibidem*, dos. nr. 1301, f. 72-79.

¹³ *Ibidem*, dos. nr. 1323, f. 74-89.

¹⁴ *Ibidem*, dos. nr. 1375, f. 2-6.

¹⁵ *Ibidem*, f. 17-22.

¹⁶ *Ibidem*, dos. nr. 1583, f. 20-25.

¹⁷ *Ibidem*, dos. nr. 1623, f. 4-15.

¹⁸ *Ibidem*, dos. nr. 1640, f. 65-73.

¹⁹ Maria Georgescu, *România, Franța și securitatea europeană în anii '20, speranțe și iluzii*, Editura Militară, București, 2004, p. 160.

Sovietice. Deși oficial sovieticii duceau o politică de menținere a păcii și a statu-quo-ului european, ea pregătea pe ascuns planul de a anexa Basarabia. Edificator în acest sens este o hartă a Europei realizată din perspectiva sovietică în 1938, care cuprindea Basarabia în granițele U.R.S.S. După remilitarizarea Rhenaniei* și sfârșitul acordurilor de la Locarno, U.R.S.S. nu mai putea fi interesată de recunoașterea integrității teritoriale a unui stat cu un potențial militar inferior, așa cum era România. Această intenție sovietică ar fi trebuit sesizată, pentru că Moscova va respinge orice inițiativă românească de a semna un tratat de asistență mutuală.

România considerată „o stână carpatică la un vad de lupi”²⁰, după expresia istoricului Gheorghe Brătianu, trebuia să-și gândească realizarea securității sale într-un mod pragmatic, în care dimensiunea militară a fost este și va rămâne semnificativă.

THE IDEAS OF THE ROMANIAN HIGH COMMANDMENT
REGARDING THE SITUATION AT THE EASTERN BORDER
(1919-1939)

Abstract

The making of the Big Romania forced the Romanian army as well as the other components of the national system of defense to find defensive methods and techniques. Thus the General Staff of the Romanian Army and the governments structured and organized the security system, as well as the military and political alliances in order to fulfill this desideratum. The main goal was to prevent and reject any aggression coming from the outside. It is important to be mentioned the fact that the Romanian diplomats signed agreements and created regional security systems that helped the leadership of the army to elaborate the necessary defensive plans.

* Pe 7 martie 1936, Adolf Hitler a ordonat trupelor germane să ocupe zona demilitarizată a Rhenaniei.

²⁰ Petre Otu, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 180.

RELATII ROMÂNNO-POLONEZE ÎN TIMPUL GUVERNĂRII
GOGA-CUZA (28 DECEMBRIE 1937 - 10 FEBRUARIE 1938)

AURELIAN CHISTOL*

Prietenia tradițională româno-poloneză, dublată de existența pericolului bolșevic la frontierele răsăritene ale ambelor țări, va genera, *ipso-facto*, încheierea convenției de alianță defensivă din 3 martie 1921, dintre București și Varșovia. Ea va fi urmată de Tratatul de garanție din 26 martie 1926 - prelungit prin acordul tacit al celor două state în 1931 și 1936- referitor la garantarea mutuală a intangibilității frontierelor românești și poloneze cu Uniunea Sovietică.

Începând din 1932, în fruntea diplomațiilor de la București și Varșovia s-au aflat Nicolae Titulescu - un adept ferm al securității colective și al apropierii de sovietici pentru a contrabalansa revizionismul german și pe cel italian - și Jozef Beck, susținătorul unei politici de echilibru între Germania și U.R.S.S., menită a-i salva țara într-o situație geopolitică extrem de periculoasă. Sesizând scăderea rolului Franței și al Societății Națiunilor pe scena internațională, Beck a creionat o „a treia Europă”, aceea a statelor mici și mijlocii cuprinse între zona Balticii și Balcani, în fruntea căreia visa să așeze Polonia. Afirmarea unor astfel de veleități ale Varșoviei a stârnit numeroase aprehensiuni în țările vizate, inclusiv în România, motiv pentru care, până în 1936 sesizăm o răcire accentuată a raporturilor bilaterale.

Totuși, după plecarea lui Titulescu din fruntea Ministerului de Externe, relațiile noastre cu Polonia vor cunoaște o autentică relansare, vizibilă, cu precădere, de-a lungul anului 1937, atunci când, cei doi șefi de stat, regele Carol al II-lea, respectiv președintele Ignacy Moscicki au întreprins, fiecare în parte, câte o vizită oficială în cealaltă țară.

Destinderea survenită între București și Varșovia și-a avut însă limitele sale, întrucât partea română nu a reușit să-și convingă aliatul să lărgescă aplicabilitatea prevederilor *erga omnes* din tratatul de garanție în cazul unui atac din partea Ungariei, astfel încât sprijinul polonez ar fi devenit operant pentru noi doar în cazul unei agresiuni sovietice. De asemenea, polonezii, sceptici cu privire la capacitatea franco-britanică de a susține menținerea sistemului Versailles, s-au apropiat tot mai mult de Germania și de Ungaria, neezitând în paralel să emită pretenții asupra unor teritorii din Cehoslovacia și Lituania¹.

* Universitatea din Pitești.

¹ Daniel Hrenciuc, *România și Polonia. 1932-1939. Relații politice și diplomatice*, Suceava, Editura Universității din Suceava, 2005, p. 58-63; Ion Constantin, *Polonia în secolul totalitarismelor. 1918-1939*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007, p. 167.

Acțiunile diplomatice ale Varșoviei reflectau fidel transformările survenite în ultimii ani pe scena politică poloneză. Concret, regimul „Sanației” instaurat prin lovitură de stat a mareșalului Pilsudski în 1926 va fi urmat de cel al „coloneilor” (1930-1935), în cadrul căruia, un rol deosebit i-a fost rezervat lui Jozef Beck. Ca un corolar al propensiunii către totalitarism, la 23 aprilie 1935, polonezii au modificat Constituția, conferindu-i președintelui puteri discreționare. Mai exact, în persoana lui Moscicki s-a concentrat „autoritatea unică și indivizibilă a statului”, președintele fiind declarat răspunzător numai „în fața lui Dumnezeu și a istoriei”².

După invadarea Renaniei de către armata germană, „bătrânul continent” a fost martorul unor mutații geopolitice profunde, menite a dezvolta la Varșovia, sub influență germană și cu sprijinul direct al Ungariei, insașiabile porniri belicoase împotriva Cehoslovaciei, care au contribuit, în mod inexorabil, la slăbirea sistemului de securitate central și sud-est european.

Pe acest fond inextricabil, s-a produs la București schimbarea de guvern de la finele anului 1937, prin accederea la putere a unui cabinet prezidat de către marele poet Octavian Goga, adept al corijării unor erori ale politicii externe tradiționale românești, cum ar fi tendința de înfeudare la interesele Franței sau cea de ignorare a importanței covârșitoare căpătate de Germania pe plan continental.

Adept sincer al unei relații speciale cu Polonia, noul premier român i-a telegrafiat omologului său de la Varșovia, generalul Slawoj-Skladowsky, rugând „pe Excelența Voastră să primească mesajul meu de frățesc salut pentru țara voastră, ale cărei sentimente prietenești de ieri și de azi au avut totdeauna un puternic ecou în conștiința publică a României”. Cu patetismul specific poetului de rasă, Goga nu a ezitat să-și manifeste ferma convingere că alianța celor două state reprezenta „un act firesc de predestinație istorică”, îndreptându-și gândul „spre nobila națiune polonă, ca spre un tovarăș sincer și nedezipit pentru ziua de mâine”, reconfirmând astfel valoarea axiomatică a prieteniei româno-poloneze.

Măgulit de căldura mesajului președintelui nostru de Consiliu, generalul Skladowsky i-a răspuns pe același ton lui Goga, adresându-i „cele mai sincere urări” de succes și asigurându-l că „simțămintele pe care ați binevoit să mi le exprimați corespund întru totul dorinței mele sincere pentru o strânsă colaborare și pentru o întărire tot mai intensă a legăturilor de nezdruccinată prietenie și alianță, care unesc într-un chip atât de apropiat România și Polonia”³.

De asemenea, ministrul român de Externe Istrate Micescu i-a telegrafiat pe 29 decembrie 1937 lui Jozef Beck, arătând că „țin din inimă să asigur pe Excelența Voastră că simt o vie satisfacție de a putea colabora leal cu ea la menținerea ordinii și a păcii pentru fericirea celor două țări ale noastre, amice și aliate”. În încheiere, șeful Palatului Sturza și-a manifestat dorința și speranța de a găsi la omologul său polonez „prețiosul concurs pentru îndeplinirea misiunii care îmi incumbă”.

În replică, Beck i-a mulțumit lui Micescu pentru cuvintele adresate, asigurându-l că era dornic să continue cu el „colaborarea tradițională între țările

² Gheorghe Buzatu, Marusia Cârstea, *Europa în balanța forțelor*, vol. I, 1919-1939, București, Editura Mica Valahie, 2007, p. 231; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 126.

³ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), fond Ministerul Propagandei Naționale (1921-1944), I. Presa internă, dosar 379/1938, f. 18.

noastre, în spiritul alianței care le unește și care constituie pentru guvernul meu unul din elementele principale ale politicii sale externe⁴.

Pentru a nu pune România în fața faptului împlinit și pentru a elimina orice mefiență a Bucureștiului legată de posibilitatea încheierii vreunui acord sibilic polono-ungar cu tentă revizionistă, Beck l-a convocat pe 31 decembrie 1937, pe ministrul nostru acreditat la Varșovia, Alexandru Duiliu Zamfirescu, informându-l confidențial că, în decursul lunii februarie, regentul Horthy va efectua o vizită oficioasă și nu oficială în Polonia, cu prilejul unei vânători. Diplomatul polonez a ținut să precizeze că „vizita nu are niciun scop deosebit politic“, urmând să se efectueze la inițiativa gazdelor care, îndeplineau astfel una dintre ultimele dorințe ale mareșalului Pilsudski.

Totodată, Beck i-a cerut lui Zamfirescu să-i transmită regelui Carol al II-lea disponibilitatea sa de a primi orice sugestie a suveranului nostru și de a le vorbi unguirilor „fie deschis ca mandatar al aliaților români, fie ca venind de la sine“.

În altă ordine de idei, ministrul de Externe al Poloniei și-a manifestat satisfacția față de schimbările survenite în România, catalogând cabinetul Goga drept: „Un guvern într-adevăr la înălțimea cerințelor noi ale timpurilor actuale“⁵.

Reacții pozitive față de venire la putere a lui Goga s-au înregistrat și în „toate cercurile poloneze creștine“ de la Lwow, care n-au ezitat să evidențieze înțelepciunea politică a regelui Carol al II-lea și să prezinte în termeni dintre cei mai favorabili personalitatea marelui poet, dar și primele măsuri întreprinse de către cabinetul său⁶.

În ceea ce le privește, ziarele oficioase din Lwow au adoptat o atitudine mult mai parcimonioasă, mărginindu-se să publice telegramele agențiilor Pat și Rador. Gazetele ucrainene au primit cu rezervă vestea schimbărilor politice survenite la București, iar presa evreiască „cea mai importantă din această regiune“, s-a arătat de-a dreptul alarmată de respectivele evenimente⁷.

Formarea cabinetului român și primele sale măsuri și-au găsit o amplă reflectare nu doar în gazetele poloneze din zona Lwowului, ci și în cele centrale. Încă din 29 decembrie 1937, „Gazeta Polska“ menționa că: „Opinia publică polonă salută, fără îndoială, noul guvern, cu o sinceră prietenie, deoarece pe lângă asemănarea de crezuri, Partidul Național Creștin consideră alianța strânsă cu Polonia drept unul dintre criteriile de bază ale politicii externe românești“⁸.

Agenția română de presă „Rador“, în buletinul său informativ din 3 ianuarie 1938 consemna faptul că opinia publică poloneză „urmărește cu o vie satisfacție și admirație primele hotărâri atât de salutare ale guvernului prezidat de d. Octavian

⁴ *Ibidem*, f. 113-114.

⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond Polonia (1920-1944), vol. 59/(1937-1938), f. 162-164; telegrama nr. 10823/ 31 decembrie 1937 a Legației Române din Varșovia către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Al. Duiliu Zamfirescu; vezi și: Florin Anghel, Nicolae Mareș, Dumitru Preda, *România-Polonia. Relații diplomatice*, vol. I, 1918-1939, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003, p. 186-187; documentul nr. 91.

⁶ A.M.A.E., fond Polonia (1920-1944), vol. 59/ (1937-1938), f. 161; telegrama nr. 1576/ 31 XII 1937 a Consulatului Român din Lwow către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Popescu.

⁷ Idem, fond România (1920-1944), vol. 350/1938, f. 98; telegrama nr. 4/5 ianuarie 1938 a Consulatului Român din Lwow a consulului Popescu către ministrul plenipotențiar al României de la Varșovia, Al. Duiliu Zamfirescu.

⁸ Apud Mihai Fătu, *Cu pumnii strânși. Octavian Goga în viața politică a României (1918-1938)*, București, Editura Globus, 1993, p. 180.

Goga“. După ce sublinia degradarea progresivă a încrederii românilor în vechile partide și în parlament, publicația deja menționată reliefa succesul incontestabil al forțelor de dreapta și satisfacția pe care regele Carol al II-lea le-a oferit-o prin aducerea la putere a formațiunii conduse de marele poet naționalist, „un încercat prieten al Poloniei“. Despre cabinetul Goga, „Gazeta Polska“ nu ezita să concluzioneze, plină de condescendență că: „are poate șansele cele mai mari de a putea realiza adevărata Unire Națională de care are nevoie România, sătulă de hărțuiriile dintre partidele atât de numeroase și certate între ele“⁹.

Referindu-se la orientarea politică a echipei executive de la București, ziarul conservator „Czas“, în numărul său din 4 ianuarie, observăm că: „Noul guvern este mai filogerman decât cel precedent“ și că, în conformitate cu declarațiile lui Goga, „nu are de gând să copieze metodele fasciste“¹⁰.

La rândul său, „Kurjer Poranny“, evidențiind înțelepciunea regelui Carol al II-lea de a apela la formarea unui cabinet naționalist, nota că acesta fusese „alcătuit din personalități marcante și cu multă experiență“ și că cei mai mulți miniștri români erau „prietenii încercați ai Poloniei“. Dintre aceștia, ziarul i-a remarcat în chip deosebit pe premierul Goga, pe șeful Palatului Sturdza, Istrate Micescu și pe titularul Departamentului Apărării Naționale, generalul Ion Antonescu.

Un entuziasm deosebit față de evenimentele de la București a manifestat ziarul „ABC“, de extremă dreaptă, în paginile căruia se puteau citi următoarele: „Salutăm cu multă satisfacție revirimentul produs în politica internă a României, deoarece el constituie o nouă etapă a rezolvării problemei evreiești, care, în mod definitiv și radical va trebui să fie tranșată pentru binele tuturor națiunilor europene“¹¹.

În numărul său din 6 ianuarie 1938, „Kurjer Warszawski“, după ce a adus un elogiu marelui om de cultură și militant pentru unirea românilor, Octavian Goga, a insistat asupra ideii că „România rămâne credincioasă tratatelor cu Polonia, Franța, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică“. Cinci zile mai târziu, „Warszawski Dzieunik Narodowy“, organul Partidului Național Polonez, analizând noutățile de la București concluziona: „Ceea ce s-a întâmplat în România este primejdios numai pentru politica evreiască. De aceea politica aceasta a devenit foarte activă și ostilă României. Ea a încercat să pună la îndoială alianța cu Franța, existența mai departe a Micii înțelegeri. Naționaliștii români au fost învinuiți că sunt germanofili și că intenționează să adere la Axa Berlin-Roma și la pactul anticomintern“, dar, în pofida tuturor diatribelor folosite împotriva noilor autorități, „schimbarea de guvern din România nu poate influența politica ei externă, deoarece aceasta izvorăște din necesitățile geografice și istorice“¹².

Excepție de la tonul elogios față de guvernul Goga adoptat de către presa poloneză a făcut ziarul marii industrii „Kurjer Polski“, care, pe 20 ianuarie 1938 a publicat articolul „Un ungur guvernează România“, plin de inexactități și de injurii la adresa premierului român. În urma demersurilor Legației României, poliția poloneză a trecut la confiscarea publicației respective și a aflat „că textul ar fi inspirat dintr-un articol al d-nei Tabouis (jurnalistă franceză, specialistă în politică externă și, mai ales,

⁹ D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme interne, dosar 1/1938, f. 3.

¹⁰ Apud Mihai Fătu, *op. cit.*, p. 180.

¹¹ D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme interne, dosar 1/1938, f. 6-7.

¹² Apud Mihai Fătu, *op. cit.*, p. 180.

în problematica Societății Națiunilor - n.n.) și ar proveni de la unul din colaboratorii evrei ce se găsesc la redacția ziarului¹³.

În ceea ce privește strict relațiile diplomatice româno-poloneze, remarcăm răspunsul de mulțumire al lui Micescu din 5 ianuarie pentru informarea confidențială făcută de Beck în legătură cu vizitarea Poloniei de către regentul Horthy și pentru „cuvintele măgulitoare” exprimate la adresa guvernului român¹⁴.

De asemenea, în semn de deferență față de țara noastră și de conducătorii ei, Jozef Beck a profitat de Dineul Anual oferit de Președintele Republicii Corpului Diplomatic în seara de 11 ianuarie, pentru a-i aduce la cunoștință lui Al. D. Zamfirescu că Istrate Micescu „poate conta la apropiatul Consiliu al Societății Națiunilor pe întregul său concurs în cazul când acesta i-ar putea fi de folos”¹⁵. În mod indubitabil, șeful diplomației poloneze avea în vedere previzibilele dificultăți pe care avea să le întâmpine România în Forumul Genevez pe tema problematicei minorității evreiești.

Dând curs ofertei poloneze, Istrate Micescu l-a întâlnit pe Beck, la Cannes, în 24 ianuarie 1938, cu două zile înaintea deschiderii sesiunii Consiliului Ligii Națiunilor. După cum era de așteptat, cei doi interlocutori s-au consultat în delicata chestiune evreiască. Încă de la început, Beck și-a exprimat susținerea pentru guvernul român, sugerând faptul că „temporizarea prin amânare” ar reprezenta în sine un succes al Bucureștiului, deși mult mai importantă ar fi găsirea unei modalități de curmare a procedurii discutării petițiilor înaintate împotriva României de organizațiile internaționale evreiești.

În atare condiții, Micescu a enumerat ca posibile ipoteze de lucru, fie repetarea atitudinii Poloniei din septembrie 1934, atunci când aceasta a anunțat că „nu mai dă explicații în orice chestiune minoritară înainte ca sistemul să fie generalizat la toate țările care au minorități”, fie prin informarea Consiliului că „Tratatul Minorităților fiind intervenit între România, pe de o parte, Statele Unite ale Americii, Japonia, Italia, Franța și Marea Britanie pe de altă parte, pe baza promisiunii securității colective a acestor Mari Puteri pentru garantarea frontierelor României mărite, nu poate supune România la un control infinit al politicii sale față de minoritari, de vreme ce, Statele Unite neintrând în Societatea Națiunilor, Japonia și Italia ieșind din Societatea Națiunilor, nu mai participă la răspunderea securității colective”¹⁶.

La finele întrevederii, Beck și-a reiterat disponibilitatea de a susține punctele de vedere ale României, contribuind ulterior, prin atitudinea adoptată în cadrul Consiliului Ligii la amânarea dezbaterii chestiunii minorității evreiești, cu ocazia viitoarei sesiuni a respectivului organism.

În scurtul interval al guvernării Goga-Cuza, dincolo de accentuarea apropierei României de Polonia, sesizăm și optici diferite ale Bucureștiului și Varșoviei în problema principală a integrității Cehoslovaciei și în legătură cu invitarea lui Horthy în

¹³ A.M.A.E., fond Polonia (1920-1944), vol. 59/ (1937-1938), f. 178; telegrama nr. 418/ 20 ianuarie 1938 a Legației Române din Varșovia către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Dimitrescu, întrucât Al. D. Zamfirescu se afla în concediu în țară la momentul respectiv.

¹⁴ *Ibidem*, f. 165; telegrama nr. 10/ 5 ianuarie 1938 a lui Micescu către Legația din Varșovia.

¹⁵ *Ibidem*, f. 177; telegrama nr. 241/ 12 ianuarie 1938 a Legației Române din Varșovia către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Al. D. Zamfirescu.

¹⁶ Idem, fond Societatea Națiunilor (1920-1944), vol. 120/ (1934-1938) nenumărat; telegrama nr. 10/25 ianuarie 1938 a lui Istrate Micescu, din Geneva, către regele Carol al II-lea și premierul O. Goga.

Polonia. Dacă prima chestiune era mai veche și constituia un subiect practic tabu în discuțiile bilaterale, cea de-a doua a fost ridicată de către O. Goga, pe 7 ianuarie 1938, într-o audiență acordată ministrului plenipotențiar polonez, M. Arciszewsky. Premierul român l-a rugat pe Beck, prin intermediul interlocutorului său, să amâne vizita regentului Horthy pe teritoriul polonez, dar răspunsul Varșoviei, venit a doua zi a fost unul negativ, fiind motivat de stadiul avansat al pregătirilor pentru efectuarea acesteia¹⁷.

Înlăturarea cabinetului prezidat de către Octavian Goga a fost primită cu mult calm în Polonia, întrucât noul prim-ministru, patriarhul Miron Cristea, era el însuși un adept convins al alianței dintre cele două state. Extrem de elocventă din acest punct de vedere s-a dovedit a fi și vizita întreprinsă de către șeful guvernului român între 20-24 mai 1938 în țara vecină¹⁸, soldată cu o reconfirmare a strânselor legături bilaterale dintre București și Varșovia.

THE ROMANIAN-POLISH RELATIONSHIP
DURING THE GOGA-CUZA GOVERNMENT
(THE 28-th OF DECEMBER 1937 - THE 10-th OF FEBRUARY 1938)

Abstract

During the short period of government of the eclectic cabinet led by Octavian Goga, Romania continued the politics of reproaching to Poland, started after 1936, as a consequence of the replacement of N. Titulescu from the leadership of the diplomacy.

As a proof of the traditional friendship between the two states was the diplomatic support that Bucharest received from Warsaw during the National League Council from Geneve, in January 1938.

This strong relationship continued even after the fall of the Goga Government, as long as the new Prime Minister Miron Cristea was himself a supporter of the partnership between Romania and Poland.

¹⁷ Gheorghe I. Bodea, *Octavian Goga. O viață, un destin*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Lines, 2007, p. 250.

¹⁸ Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu (coord.), *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 221.

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

DIN AMINTIRILE ELENEI PERTICARI-DAVILA
DESPRE REGELE CAROL I (1911-1915)

IONELA NIȚU*
DAN OVIDIU PINTILIE**

Sinaia, 1911. În iunie regele ne primi într-o seară cu un strigăt de bucurie „Mitropolitul a fost achitat!”. Trecând pe la masă ne spuse că dl. Xenopol îi scrisese spre a-i cere achitarea Mitropolitului, amintindu-i binele ce MS îl făcuse bisericii noastre.

Înainte de plecarea noastră din București, zise Regele, dl. și d-na Xenopol ceruseră o audiență și d-na Xenopol mă întreabă care e părerea mea despre procesul intentat Mitropolitului Atanasie Mironescu. Eu răspunsei că opinia mea nu era încă formată, deoarece dezbaterile de abia începuseră și că justiția nu se pronunțase încă.

Suveranul nostru, integru și iscusit politic nu putea, el catolic, să fie favorabil osândirii unui mare ierarh al bisericii noastre. Acest răspuns caracterizează întreaga fire și simțul politic atât de fin al suveranului nostru.

5 august 1911. Seara la masă, MS regele, vorbind despre studiul istoriei atât de necesar unui suveran, zise:

Înainte de a veni în țară, făcusem un studiu amănunțit asupra istoriei Poloniei, a cărei prăbușire se datora în parte neînțelegerilor ce se iviseră între membrii aristocrației conducătoare. Sosit aici, la fiecare măsură ce trebuia să iau, îmi ziceam: atenție, să ne ferim de cutare lucru – să evităm pe acelea care au cauzat năruirea Poloniei, dar să luăm pildă de cutare sau cutare acțiune.

Apoi, vorbind de moștenitorul sultanului, Ioussouf Izzedin, a cărui vizită o aștepta, istorisi că atunci când fusese la Constantinopol, îl văzuse la vârsta de 9 ani, încadrat de doi generali, comandând trupele cu un glas pițigăiat. Suveranul ne mai spuse că sultanul actual, ca și moștenitorul său, fusese 30 de ani în captivitate.

Pot să arăt lui Izzedin, adăugă el, sabia ce mi-a dat-o Abdul Azis, tatăl său, sabie ce se află în tezaurul de la Castelul Peleş.

Regele ne mai istorisi că prima dată când se prezentase sultanului în 1866, el fiind domnitor al Principatelor, în salonul unde urma să fie primit, se afla un jilț și un divan pe care ședea padișahul. Regele nostru lăsă jilțul gol, merse de-a dreptul la divan și se așeză alături de sultan.

* Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale.

** Serviciul Județean Argeș a Arhivelor Naționale.

Bineînțeles, zise el zâmbind, aceasta n-aș mai face-o azi, dar atunci țineam să arăt padișahului că, deși vasalul Turciei, eram prinț de Hohenzollern.

Ne mai spuse cum propusese unui domn Movilă, moșier foarte bogat dar extrem de zgârcit, să facă un fort lângă Chitila, fort ce va purta numele „Movilă”.

Fortul „movilă”, zise regele, sună frumos la auz, dar Movilă se făcu că nu înțelege.

Altă dată, adăugă suveranul, trecând prin una din proprietățile lui Movilă, lipsită de arcuri de triumf ca fiind prea costisitoare, l-am găsit pe acest mare proprietar în mijlocul șoselei, ținând sus, cu brațele întinse, într-o mână o fotografie de-a mea și în mână cealaltă o fotografie de-a reginei, tăiate din ziare. Credea că prin această manifestație făcuse destul pentru primirea domnitorilor țării.

Din călătoria pe Dunăre, mai 1912. Plecare cu trenul regal duminică 13 mai; primire entuziastă la Oltenița. Seara instalare pe „Ștefan cel Mare”; plecare din Oltenița luni 17, la 7 dimineața, pe la 8 toți invitații sunt pe punte ca să admire priveliștea. La ora 1 masă mare: suveranii, principii, d-an Van Raalte cu copiii, doamnele de onoare, Jean Lahovary, dr. Antipa directorul Pescăriilor, dr. Mamulea, prefectul Slăvescu, Nicolae Ștefănescu, directorul navigației dunărene, lt. Koslinsky, tânăr de tot, pe care-l poreclise „Amiralul” (ceea ce a și devenit), d-ra Zoe Bengescu și alții. Dejun vesel și animat. Sosire la Hârșova la 2; plecare la 4, după o primire entuziastă: steaguri, arcuri de triumf etc. La Caraciu, vaporul e înconjurat de o mulțime de bărci cu prora înaltă ca cele de la Veneția, dar primitive, conduse de Lipoveni, cu soțiile și copiii lor. Bărbații lipoveni cu bărbile mari, cu capul gol, îmbrăcați în cămăși trandafirii și roșii – aspect biblic. Unul dintre ei, singur într-o baracă, sta în picioare, cu mâinile pe vâsle, cu ochii ațintiți asupra regelui; semăna ca și când ar fi fost modelul „Sărmanului pescar” (Le pauvre pecheur) de Puvis de Chavannes. Toți acești pescari, veniți de departe, pentru a vedea pe suveranul lor „Domnitorul” de care auziseră vorbind, dar pe care unii din ei nu-l văzuseră încă.

Regele dă ordin să stopeze: trei preoți lipoveni bărboși, hirsuți, medievali, înveșmântați în haine sacerdotale de formă arhaică, având pe cap niște căciuli ascuțite, urcă scara și înaintază pe punte. Unul dintre ei, de un grad superior, avea pe cap o mitră înaltă cu vârf, chenărită cu blană ca acelea ce trebuia să existe pe vremea lui Ivan cel Cumplit.

Cei trei preoți înaintază, unul lângă altul, se pleacă până la pământ și întonează o melodie neauzită încă, un cântec straniu, semibarbar. Preotul din mijloc prezintă pe o tîpsie mare, într-un gest de mare noblețe, un artos și sarea tradițională. Regele face gestul ritual, rupe o bucată de artos, atinge sarea și duce bucățica la gură, în vreme ce preoții continuă melopeea lor, iar regina și noi toți stăm încremeniți ca și când am fi asistat la un spectacol din alt veac. Regele și regina, profund emoționați, le vorbesc cu lacrimile în ochi.

16 mai. Dejun la Șerban pe Filipoiu, sub un umbrar frumos făcut din trestie și împodobit cu iriși, bujori sălbatici și nuferi de baltă – recepție splendidă; suveranii se apropie de norod și vorbesc cu fiecare. Toți suntem emoționați de gestul atât de duios al reginei care văzând în brațele unei femei un copilaș în fașă cu fața descoperită și arsă de soare, își luă batista și acoperi obrăjorul pruncului. Maică-sa, înduioșată, începe să plângă.

Cernavodă, Constanța. La una din gările unde trenul regal s-a oprit, un veteran din 1877 întinde regelui o petiție și deschizându-și haina și cămașa își descoperă pieptul în care primise trei gloanțe.

Sunt fericit, zise regele, să văd că ai primit gloanțele în piept, ca un viteaz; dorința îți va fi împlinită.

Sinaia, marți 16 iulie. După masă cinema . filmul reprezintă scene din vremea războiului din 1877. Regele ieșind din loja sa avea ochii plini de lacrimi. A doua zi vorbește de filmul de la Plevna; spune că a văzut pe Leon Popescu și că a făcut câteva observațiuni, cerând unele rectificări. Generalul Perticari observă că în film camera de consiliu e prea mică și lipsită de fast.

Da, e adevărat, răspunse regele, dar ne întrunisem în micul salonaș al Gobelinelor, nemobilat încă; unii intrau, alții ieșeau... Servitorii aduceau depeșele, noi expediam altele... eram în fierbere. Toți se pronunțau în contra războiului: cneazul, Cantacuzino, Ghica și mulți alții... Ghica, cred, a propus ca armata să se retragă în munți; Brătianu nu se pronunțase încă; C.A. Rosetti, cu entuziasmul lui, a fost din primul moment pentru intrarea în război.

Urmând, regele mai adăugă, grija ce i-o ducea Brătianu ca împăratul Rusiei să nu țină destul seama de el. regele îl liniștește: „Să nu-ți fie teamă!”

MS continuă istorisind: „La Ploiești, când ne-am întâlnit, împăratul mă aștepta la gară. După ce m-a îmbrățișat, mi-a prezentat persoanele din suita sa, printre aceștia era și Gortchacoff, pornit împotriva mea și a țării. Împăratul Rusiei purta marele Cordon al Ordinului Hohenzollern și se adresă mie ca unei rude. Ajunși la apartamentul său, mă luă cu el și închise ușa după noi.

Când am fost singuri, împăratul mă întrebă sub care general vroiam să servesc.

„Cine, eu? Răspunsei, dar socotesc că, fără îndoială, voi avea generali ruși sub ordinele mele”.

„Plecai, zise regele, dar în urma acestei întrevederi, împăratul invită și pe regină la supeu. Am venit cu ea, am luat masa „în familie” spre marea uimire a lui Brătianu și a celorlalți demnitari, deprinși ca domnitorii noștri să nu îndrăznească să se miște în fața trimișilor ruși, obligați chiar să salute portretul împăratului Nicolae.

La plecare împăratul ne întovărăși, pe regină și pe mine, la gară. Ploua și cu toate stăruințele mele, împăratul rămase cu capul gol pe peron, până la plecare trenului. Mare duce, văzând lumea care se îmbulzea, voi să le țină o cuvântare.

„Dar, zise el, le grăiesc în rusește, în franțuzește și parcă nu înțeleg nimic. Ce limbă să le vorbesc?”

„N-ai încercat să le vorbești românește”, răspunde regele!

1913 iulie, București. Regina îmi spunea – și acest lucru mi l-au povestit și alte persoane – că atunci când suveranul a ajuns la țărmul Dunării, armata l-a aclamat cu atâta dragoste, încât regele a început să plângă. Soldații îi sărutau poalele hainei strigând: „Trăiască Regele! Trăiască România!”

Printre sărmanii soldați holerici din spitalul de la Turnu Măgurele, zăcea unul care, de câte ori auzea goarna, istovit cum era, se ridica în picioare și striga: „Trăiască Regele! Trăiască România!”. Când suveranul a trecut prin spital, s-a oprit lângă patul lui și i-a vorbit... Să fi văzut bucuria voinicului... S-a însănătoșit.

O vorbă a regelui Carol nu-mi este din minte. Vorbind cu prințul de Fuerstenberg îi zisesse: „Aveți nevoie, ziceți, de o Bulgarie mare? Vedeți cât de opuse sunt căile noastre, căci noi avem nevoie de o Serbie mare”.

23 iulie, București. Aflându-se la regină, sosește o telegramă de la Krupp care trimite o sumă de 25.000 lei din partea lui și a soției sale, pentru familiile combatanților. Regina era afară din cale de mulțumită, dar regele zise:

„Familia Krupp e bogată, suma aceasta nu e mare, câștigă destul din țara noastră, ar fi putut da mai mult”.

Generalul Perticari, înapoindu-se astă-seară de pe front, îmi istorisește entuziasmul soldaților noștri la trecerea Dunării: „Închipuiește-ți mii și mii de oameni care, în loc să defileze reglementar în fața regelui, pășeau repede, cu tunicile deschiate, cu pieptul gol, strigând: „Ura! Ura!... Trăiască Regele! Trăiască România!”. Puseseră chipiurile în vârfurile baionetelor, le luau, le aruncau în sus, le zvârleau de pământ, după obicei. Toți erau nebuni de bucurie, înflăcărați de o astfel de ardoare războinică, o astfel de beție, încât cei ce se aflau în prejma suveranului se îmbulzeau să-i sărute mâinile și hainele, alergând însuflețiți spre victorie, spre cucerirea lumii! Cu astfel de trupe – continuă soțul meu – am fi ajuns la Constantinopol fără a ne opri!

„E cea mai admirabilă pildă de disciplină pe care am dat-o Europei, de a fi oprit pe loc pe acești ostași gata de luptă, de a-i fi imobilizat, cu arma la picior, în noroi, sub ploaia ce nu înceta, fără a trage un glonț, la câțiva kilometri numai de Sofia!

Da, au fost admirabili! Au ajutat femeile bulgare să secere, să cosească... Ah! Ce oameni, ce soldați, ce trupe!”¹.

21 august 1913. Astăzi 21 august, miercuri, am dejunat la Palat la 12 și jumătate. Doamnele Elena Cornescu, Eufrosina Catargi, Hârjău, Didina Cantacuzino și cu mine, am prezentat regelui textul de mai jos:

„Sire,

În bucuria nemărginită care a cuprins sufletele tuturor românilor în aceste clipe de înălțare patriotică, când puterea și faima României strălucesc atât de viu, dorim și noi, soții, mame, surori de ostași să aducem aceluia care întrupează în chip atât de măreț năzuințele României, omagiul bucuriei și mândriei noastre.

Suntem fericite să unim glasul nostru cu acela al întregului neam, pentru a slăvi ceasul în care ne-a fost dat să privim cum, în al 48-lea an al domniei Majestății Voastre, scumpa noastră Românie s-a înălțat tot mai puternică și mai falnică.

Adânc mișcate, femeile române roagă pe Majestatea Voastră, să primească cu prilejul strălucitei opere înfăptuită astăzi, expresiunea nestrămutatului lor devotament.

Să trăiți Sire, ani mulți fericiți, dimpreună cu Majestatea Sa, iubita noastră regină, nedespărțită de toate faptele glorioase și patriotice ce ați săvârșit, pentru înălțarea și fericirea țării. Să trăiască familia regală”.

În momentul în care doamna Elena Cornescu citea textul, la cuvântul „al 48-lea an al Domniei”, regele a întrerupt-o spunând „e cam mult”, în timp ce eu, strigând mai mult către mine, spuneam „nu, nu, Domnul să te ție!”

Răspunsul regelui a fost superb, simplu, demn, emoționant și în termeni românești: „Vă mulțumesc din tot sufletul pentru această dovadă de dragoste și recunoștință ce-mi arătați în împrejurări așa de fericite pentru noi toți. Numai prin

¹ S.J.A.N. Argeș, *fond familial Perticari-Davila*, pachet XLVII/30, f. 1-7.

prudență, răbdare și hotărâre grabnică, în momentul decisiv, am putut asigura României înalta situație de care se bucură acum în lumea întreagă. Minunatul avânt al armatei, abnegațiunea femeilor și jertfele tuturor ne-au dat un mare sprijin și au contribuit mult la atingerea acestui succes strălucit.

Încă o dată vă mulțumesc călduros și în numele reginei pentru bunele voastre urări și vă rog a transmite tuturor doamnelor care au semnat această adresă, viile mele mulțumiri”².

Moartea regelui Carol I, 28 septembrie 1914. Regele în cosciugul lui era senin, frumos, zâmbitor, n-avea expresia încordată a preocupărilor din ultimele zile. Moartea ștersese urmele îngrijorărilor și durerilor. Măinile încrucișate nu erau așezate pe lat, mâna dreaptă se încovoia nițel peste cealaltă, așa cum o ținea când era în viață.

Catafalcul era așezat în vestibul, imediat după scară, iar nu în sala tronului.

Eu neluând parte la înmormântare, soțul meu îmi aduce câteva flori de la mormântul iubitului nostru rege și-mi împărtășește adâncă lui emoție de admirabilele funeralii ce i s-au făcut.

Toți primarii țării, în port țărănesc, cu eșarfa tricoloră, cu lumânarea aprinsă în mână, toate femeile îngenuchiate de-a lungul străzilor la trecerea cortegiului. O priveliște frumoasă, o ușoară ceață, dar în dosul ei strălucea soarele... pomii, în toată splendoarea coloritului de toamnă, păreau mari mănunchi de frunze galbene roșietice, purpurii... flacăra lumânărilor și tămâia se ridicau spre cer, totul era liniște – poporul cucernic și tăcut. Niciun cuvânt, nicio șoaptă, nu se auzea decât dangătul clopotelor, sunetul trompetelor și bubuitul tunurilor care răsunau în vale și peste munți.

Preoții s-au adunat pe treptele vechii biserici și prohodul s-a oficiat afară. În biserică, unde odihnesc osemintele lui Neagoe Basarab și ale Despinei Doamna, a intrat numai familia regală cu suita și miniștrii.

Împrejurul cavoului, crăci cu frunze pârguite ale toamnei și sumedenie de trandafiri roșii răsfirați ca lacrimi de sânge...

Regina Elisabeta, ieșind din biserică, pune mâna pe mâna regelui Ferdinand și zice: „Primul act pe care l-a iscălit mâna aceluia ce s-a dus, a fost un act de amnistie și de clemență”.

Luni, 8 octombrie. Regina Maria pleacă, cu copiii și cu mine, din Sinaia la Curtea de Argeș pentru parastasul de nouă zile.

Iau cu mine flori și crăci din preajma castelului Peleş...

Pentru a ajunge la necropolă, trecem prin alea de plopî piramidali care asemenea unor mari făclii de ceară galbenă, se îndreaptă spre cer. Alți pomi roșietici par că plâng cu lacrimi de sânge în fiecare frunză ce cade la pământ.

Negoitul e acoperit de un giulgiu de zăpadă...

În curtea bisericii, în patru colțuri, așezate pe pilaștri de lemn, sunt vase mari în care arde tămâie și smirnă. Fumul lor mirositor se răspândește pretutindeni...

Mormântul regelui e acoperit cu brândușe de toamnă.

După sfârșitul slujbei rămân în biserică. Cad în genunchi și mă rog pentru țară și pentru el, care a venit de la izvoarele Dunării să-și găsească locașul de veci aici unde zac de atâtea veacuri, Neagoe și Despina Doamna.

² *Ibidem*, pachet XLVII/27, f. 218-219.

Pe mormântul său, alături de florile aduse de mine, e un mănunchi de crăițe, modeste flori din grădinile țăranilor noștri, legat cu panglica și Crucea „Trecerea Dunării”, depuse cu evlavie pe mormântul regelui de un bătrân veteran din ‘77. Nimic mai înduioșător decât acest ultim omagiu adus de o inimă curată și iubitoare a unui bătrân ostaș necunoscut, acelaia care l-a dus la victorie. „Tu mi-ai dat această cruce, azi ți-o înapoiez și o las pe mormântul tău”. Dacă regele vede acestea de sus... trebuie să fie mulțumit.

Un moșneag din satul nostru, Izvorul, zicea: „Mare nenorocire a dat peste țara noastră tocmai acum; vezi d-ta doamnă, știa ce făcea bătrânul, n-a războit decât când trebuia. În ‘77 s-a vărsat sânge pentru neatarnare și de atunci ne-a dus țara așa de sus, cum n-ar fi putut face un domn pământean. Anul trecut el n-a vrut război, a câștigat prin înțelepciune și răbdare și de au murit oameni, n-a fost prin sabie ci de boală... Mare nenorocire!”.

Găsesc aceste înduioșătoare și înțelepte cuvinte izvorâte din sufletul unui țăran neștiutor de carte, cea mai frumoasă închinare³.

FROM THE MEMORIES OF ELENA PERTICARI-DAVILA
ABOUT KING CAROL I (1911-1915)

Abstract

The present communication makes reference to the memories of Mrs. Peticari-Davila, regarding the King Carol I, in the period 1911-1914, and also to his death.

³ *Ibidem*, pachet XLVII/30, f. 1-7.

INTELECTUALI ARGEȘENI ȘI MUȘCELENI LA VĂLENII DE MUNTE

RADU PETRESCU*

Liniștea și pitorescul localității Vălenii de Munte l-au atras din primul moment pe Nicolae Iorga, dornic să găsească un adăpost permanent familiei sale numeroase și un mediu prielnic de lucru, aflat la o distanță rezonabilă de tumultul capitalei Vechiului Regat. Fusese împins să-și cumpere aici o casă veche cu cerdac și acoperiș de șindrilă, mare și spațioasă și, din cauza greutăților materiale cu care se confrunta zi de zi, dar și de clima capitalei, cu care nu se putea obișnui.

În anul 1908, ales ca secretar general al Ligii Culturale sub președinția marelui proprietar agricol Sava Șomănescu, profesorul universitar Iorga ia hotărârea să locuiască definitiv în Vălenii de Munte, părăsind locuința închiriată în perioada 1903-1908 din strada Buzești nr. 36 (sediul redacției revistei „Sămănătorul”). Această hotărâre înțeleaptă îi va permite să-și creeze la Văleni o bază importantă de sprijin, prin inaugurarea în același an a tipografiei „Neamul Românesc” (21 mai) și a Cursurilor de vară (2 iulie).

Ideea înființării unor astfel de cursuri, la care să poată participa românii de pretutindeni - inclusiv din provinciile aflate sub dominație străină - a încolțit în discuțiile purtate de Iorga la mănăstirea Putna în anul 1904, la comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. În acel moment el propunea construirea în București a unui „azil” (cămin) pentru studenții din diasporă. În 1906, învățătorul și publicistul bucovinean George Tofan¹ dezvoltă această idee în revista „Junimea literară” din Cernăuți sub forma organizării de cursuri universitare „feriale” (de vacanță) în localități pitorești sau în mănăstiri, cu schimbarea locului în fiecare an, spre deosebire de cele organizate de austrieci la Salzburg². La rândul său, institutoarea Smaranda Gheorghiu³ propune în 1907 înființarea unei Universități Populare la care membrilor Ligii Culturale să li se predea cunoștințele necesare cultivării sentimentului național.

Vizionar, Nicolae Iorga (Fig. 1) combină cele trei idei în spiritul școlilor populare pentru educarea adulților promovate în secolul XIX de pastorul danez

* Filiala București a Societății de Științe Istorice din România.

¹ George Tofan (1880-1920). Scriitor și profesor bucovinean. Exponent important al luptei culturale pentru reîntregirea României, cu activitate însemnată în Bucovina și Basarabia.

² „Junimea literară”, anul III, nr. 8-9, 1906.

³ Smaranda Gheorghiu (1857-1955), pseudonim literar Maica Smara. Institutoare, scriitoare, publicistă, militantă activă în mișcările feministe ale epocii, prima conferențiară din România la congrese internaționale.

Grundtvig⁴, înțelegând importanța crucială a unor astfel de cursuri în realizarea unității culturale a tuturor românilor ca o etapă vitală ce precede obiectivul final, realizarea unității politice prin intermediul Marii Uniri.

Anunțate din timp⁵, cursurile au început la 2 iulie 1908 în prezența a circa 50 de „cursiști”, prin lecția de deschidere a profesorului Nicolae Iorga. Temele pe care le-a dezvoltat-o au fost *Istoria românilor* și *Istoria literaturii românești*. Alături de Iorga, au contribuit cu subiecte de istorie, economie și geografie Gheorghe Murgoci, Nicolae Dobrescu, Alexandru Lăpedatu, dr. Ștefan Bogdan, Vasile Bogrea și Dumitru N. Ciotori, iar pe parcurs, numărul auditorilor a ajuns la 150.

În amintirile sale, publicate în „Junimea literară”, bucovineanul Gavril Rotică menționează că au participat 150 de persoane (Rotică era dezamăgit că printre aceștia nu au fost decât 10 bucovineni și 10 ardeleni și bănățeni, printre care preotul Gh. Tulbure, alături de câțiva tineri elevi, studenți și militari, mulți localnici și cetățeni din comunele din jurul Vălenilor de Munte, dar și a doamnei Ecaterina Iorga într-o băncuță). Printre cei amintiți de Iorga în memoriile sale⁶, pe care îl interesau în mod deosebit intelectualii români din provinciile subjugate, se numără preoții Nicolae Martinovici⁷, Gheorghe Tătucu⁸ și Gheorghe Tulbure⁹, diaconul Mihail Gașpar¹⁰, dl. Alviurescu, basarabeanul Ion Pelivan¹¹ și alții.

Informat de Ion (Iancu) Panaitescu, numit recent directorul Siguranței Generale a Statului, pe baza notelor transmise din Văleni de la Agentul 25 (un student care avea misiunea supravegherii informative a activității desfășurate de Nicolae Iorga)¹², guvernul liberal simte pericolul coagulării unei potențiale opoziții cu prilejul unor astfel de cursuri și le contracarează prin organizarea de către Constantin Stere (atunci liberal) a unor cursuri paralele la Iași conduse de I. Aurel Candrea-Hecht cu „momirea” participanților, studenți și profesori, prin preluarea integrală de către stat a cheltuielilor de transport, cazare și masă. Manevra liberalilor dă greș, caracterul de

Fig. 1. Nicolae Iorga.

⁴ Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783-1872). Pastor luteran danez, scriitor, filosof, istoric, învățător și politician. Promotor al realizării educației poporului prin înființarea de școli pentru adulți în mediul rural.

⁵ „Neamul Românesc”, anul II, nr. 69, 11 iunie 1908.

⁶ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 1976, p. 439.

⁷ Nicolae Martinovici, preot din Belinț, jud. Timiș, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 439.

⁸ Gheorghe Tătucu (1860-1943). Preot din Iablanța, jud. Caraș-Severin, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 439.

⁹ Gheorghe Tulbure (1880-?). Studii teologice. Publicist bihorean. Primar la Oradea, inspector școlar, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 439.

¹⁰ Mihail Gașpar (1881-1929). Diacon și preot în Lugoj, protopop în Bocșa, jud. Caraș-Severin. Luptător important pentru cauza națională, întemnițat în Austro-Ungaria, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 439.

¹¹ Ion Gh. Pelivan (1876-1954, Sighet). Profesor universitar, publicist, om politic. Militant al mișcării de eliberare a Basarabiei, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 439.

¹² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București, Fond Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 39/1909.

improvizație cu caracter politic este identificat rapid iar cursanții, plictisiți, pleacă rapid de la Iași la Vălenii de Munte.

Succesul cursurilor de vară de la Vălenii de Munte determină autoritățile imperiale să-l declare pe Nicolae Iorga *persona non-grata* și în mai 1909 îi interzic accesul în Austro-Ungaria. Suplimentar, pentru anularea impactului acestor cursuri „iredentiste” printre românii care nu făceau parte din Vechiul Regat, autoritățile școlare din Cernăuți anunță, la 10 iunie 1909, că profesorii din școlile medii, învățătorii și funcționarii nu au permisiunea de a urma cursurile universității populare din Vălenii de Munte (Fig. 2).

Fig. 2. Universitatea Populară din Vălenii de Munte.

În primii trei ani, pentru cursuri, ministrul Spiru Haret aprobă închirierea unei săli de clasă din cadrul școlii primare de băieți nr. 1 din localitate. Anul 1912 reprezintă momentul culminant al acestui focar de cultură națională înaintea primului război mondial. Este anul inaugurării propriei săli de cursuri în prezența principelui Carol, a principesei Elisabeta și a peste 6.000 de participanți.

Cursurile de la Vălenii de Munte din perioada 1908-1914 au jucat un mare rol în realizarea solidarității și conștiinței naționale atât de necesare înfăptuirii marelui ideal al Unirii tuturor românilor prin „adunarea și legarea laolaltă a fărâmelor trupului național”, cum se exprima chiar Nicolae Iorga în conferința sa de deschidere din data de 1 iulie 1911.

Cu timpul, noua clădire s-a dovedit neîncăpătoare, mai ales după marea Unire, când numărul conferențiarilor și al auditorilor, români și străini, va spori semnificativ.

Printre vizitatori se vor număra membrii familiei regale, cum ar fi Regele Ferdinand și Regina Maria, Regele Carol al II-lea și Principesa Elena, dar și numeroși oameni politici din perioada interbelică (prim-miniștri, miniștri, deputați și senatori, conducători de partide).

În mai 1919, în plină campanie de eliberare a Transilvaniei, Iorga este ales președinte al Ligii Culturale, iar întreaga sa activitate în cadrul Ligii și a cursurilor de vară (reluete în vara anului 1921 și trecute sub egida Ligii în 1923, conform hotărârii adoptate la Congresul de la Galați) va fi consacrată conlucrării pașnice cu minoritățile naționale prin cunoaștere și respect reciproc.

Prin temele abordate anual, cursurile vor avea menirea de a deveni un factor de unificare națională, de înfrățire a tuturor cetățenilor României Mari prin dezbateră și lămurirea rapidă a problemelor actuale ale românimii, furnizarea de cunoștințe și soluții reale, eficiente, dar și prin atragerea interesului minorităților conlocuitoare, prezentând poporul român și țara reîntregită prin ceea ce este cu adevărat interesant și prin crearea unei „atmosfera de toleranță culturală și recunoaștere reciprocă” (discursul de deschidere ținut de Nicolae Iorga în 1925).

Pe această linie, Universitatea Populară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte (noua denumire din 1922 a cursurilor de vară) a înființat și cursuri speciale de limba și literatura română care s-au ținut an de an, până în 1940, fiind extrem de populare.

Numărul semnificativ de cursanți și problemele legate de asigurarea pentru aceștia a celor mai bune condiții a impus înființarea Asociației Auditorilor Cursurilor în ianuarie 1922, necesară și utilă pentru popularizare și pentru eficientizarea activității organizatorice.

Printre momentele semnificative se numără anul 1934 (25 ani de la inaugurarea cursurilor de vară) și respectiv cea din 1939 (30 de ani), ambele ediții fiind comentate intens în presa centrală.

Progresele științei și tehnicii vor ajunge și aici, festivitatea deschiderii din anul 1937 fiind transmisă la radio.

Din nefericire, încă din 1933, anul în care Adolf Hitler devine cancelarul Germaniei, ascensiunea ideologiei naziste, coroborată cu influența fascismului italian, ambele încadrate clar în curentul de revizuire a Tratatelor de Pace începe să afecteze și atmosfera politică din România. Agresivitatea tot mai evidentă a extremei drepte, combătută parțial prin instaurarea de către Regele Carol al II-lea a unei dictaturi personale, înlocuirea Constituției și lichidarea conducerii Gărzii de Fier ca ripostă la asasinarea primului-ministru Armand Călinescu, nu mai poate fi potolită. Forțat de împrejurările interne și externe total nefavorabile, Regele Carol al II-lea abdică și părăsește țara, iar la 14 septembrie 1940 se instaurează Statul Național-Legionar condus de generalul Antonescu și Horia Sima.

Întocmite din timp, sinistrele „liste negre” sunt reactivate și printre primele victime se numără chiar profesorul Nicolae Iorga, asasinat în 27 noiembrie 1940, la Strejnic, în județul Prahova.

După moartea fondatorului, cursurile nu au mai putut fi reluate decât în anul 1942, iar ediția din 1943 a fost ultima ținută înainte de terminarea celui de-al doilea război mondial.

În 1946, ministrul comunist de interne Teohari Georgescu - interesat în aparenta normalitate pre-electorală - aprobă solicitarea de reluare a cursurilor în anul 1946 pentru doar două săptămâni (până atunci, cursurile durau o lună de zile), sub stricta supraveghere a autorităților¹³. A fost cântecul de lebadă al Universității de vară, pentru că în anul 1947 nu s-a mai permis acest lucru (blocarea autorizării)¹⁴ iar în 1948, după abdicarea Regelui Mihai I, se desființează Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor și i se confiscă patrimoniul prin Decizia nr. 1.060 emisă de Consiliul de Miniștri pe 9 iulie 1948¹⁵. Miniștrii „sanitari” erau profesorul Traian Săvulescu, Ștefan Voitec, Avram Bunaciu, profesor ing. Nicolae Porfiri, dr. Florica Bagdasar, Theodor Iordăchescu, Stanciu Stoian, Emil Bodnăraș, Bucur Șchiopu și Chivu Stoica, în timp ce doctorul „în rele” era Petru Groza.

Lua astfel sfârșit o întreagă epocă istorică în care entuziasmul, dăruirea și devotamentul profesorului Nicolae Iorga, al comitetelor de organizare și al conferențiarilor au transformat Vălenii de Munte din prăfoasa localitate „de deal” renumită odinioară doar pentru calitatea țuicii, într-o admirabilă vatră de cultură națională.

Participarea argeșenilor și mușcelenilor la aceste cursuri de vară este sporadică, fiind vorba în principal de studenți și învățători.

Astfel, în 1911 apare prima menționare a participării unor mușceleni la aceste cursuri, prin câștigarea concursului de costume naționale de către d-nele Dumitrăchescu (soacra), respectiv Niculina Mihalache, soția învățătorului Ion Mihalache, viitorul președinte al Partidului Țărănesc înființat în 1918 și transformat în 1926 în Partidul Național Țărănesc în urma fuzionării cu Partidul Național Român din Transilvania și Ungaria condus de Iuliu Maniu.

Printre conferențiarii invitați personal de către profesorul Nicolae Iorga între 1931-1940 iar ulterior de comitetul de organizare să țină prelegeri la Vălenii de Munte se numără 2 argeșeni și 3 mușceleni. Aceștia au fost prezenți acolo în perioada 1922-1943, iar conferințele lor s-au încadrat în temele propuse de Nicolae Iorga pentru edițiile respective.

Numărul limitat al conferențiarilor se datorează exigenței lui Nicolae Iorga, care opera personal modificări asupra preselecției inițiate de comitetul de organizare. Prestigiul acumulat în timp de această instituție culturală cu totul aparte atrăgea ca un magnet și existau numeroase oferte de participare, deși remunerarea era exclusă din start. Nicolae Iorga a evitat în permanență să beneficieze la Văleni de subsidii sau „sponsorizări”, indiferent din partea cui ar fi provenit: statul, partidele politice sau oamenii de afaceri. Pe perioade scurte și anume în timpul mandatelor de ministru al învățământului ale prietenului său liberal, dr. Constantin Angelescu (viitorul conducător al Ligii Culturale după asasinarea întemeietorului Universității Populare), participanții au beneficiat de reduceri la transportul pe calea ferată.

Poate cel mai interesant aspect al participării acestora este angajamentul politic total diferit al conferențiarilor: un liberal, un legionar, un iorghist, un monarhist

¹³ Ion Șt. Baicu și Constantin Dobrescu, *Nicolae Iorga și Prahova. Documente. 1889-1948*, București, Editura SILEX, Ploiești, 1998, p. 478, 481.

¹⁴ *Ibidem*, p. 485.

¹⁵ „Monitorul Oficial” nr. 159, 13 iulie 1948, p. 5805.

și un om de știință cu vederi de stânga. Acest lucru demonstrează limpede toleranța culturală și politică încurajată de Nicolae Iorga în cadrul cursurilor de vară, indiferent de concepțiile și opțiunile politice adoptate de conferențieri. Este limpede faptul că profesorul Nicolae Iorga era interesat cu precădere în participarea specialiștilor, a persoanelor calificate într-un domeniu sau altul, în detrimentul discursurilor sforăitoare și ineficiente ale politicianilor de meserie.

Un alt aspect aparte este acela că 4 din cei 5 conferențieri au fost deținuți politici. Acest lucru ne poate pune pe gânduri, inclusiv asupra faptului că, dacă ar fi trăit, era plauzibil ca și profesorul Nicolae Iorga să devină un deținut politic. Este normal să luăm în considerație această ipoteză pentru că și alți prim-miniștri și lideri de partide cu o atitudine demnă față de Rusia și de comunism în general, precum Iuliu Maniu, Constantin Argetoianu, Ion Mihalache, cu sau fără procese trucate, au ajuns în închisorile comuniste și și-au sfârșit zilele în condițiile cunoscute, indiferent de vârsta lor înaintată.

La fel de interesant este și faptul că toți conferențierii au avut o experiență militară (patru dintre ei au participat la războiul de reîntregire, iar al treilea pe frontul de Est).

Să-i analizăm sumar pe fiecare dintre aceștia.

Victor Slăvescu (1891-1977). S-a născut în comuna Rucăr din județul Mușcel, ca fiu al lt. col. Ion Slăvescu și al Paraschivei Baștea, una din fiicele marelui

Victor Slăvescu

proprietar rucărean Paraschiv Baștea¹⁶. Absolvent al liceului „Gheorghe Lazăr” din București. Studiile superioare economice făcute în străinătate, unde și-a luat și doctoratul (Franța și Germania). Se mută în București în 1915. Intră voluntar ca ofițer în armata română, fiind rănit în 1916 lângă Brașov. Combatant la Mărășești în 1917. Profesor secundar la Galați. Șeful organizației P.N.L de Galați, cu 7 mandate de deputat în 5 legislaturi între 1927-1938 și 1 mandat de senator F.R.N. în 1939 din partea breslei industriașilor. Profesor universitar și Rector al Academiei de Înalte Studii și Comerciale și Industriale din București (1927-1947). Academician din 1937. Subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe (1933-1934), Ministru de Finanțe (1934-1935) și Ministru al Înzestrării Armatei (1939-1940). Eliminat din învățământ în 1947. Deținut politic la Sighet, fără proces

și sentință, între 1950-1955.

A fost invitat în anii 1937 și 1938 de către Nicolae Iorga în calitate sa de profesor universitar, rector și academician, ca specialist al Partidului Liberal în probleme economice și bancare. A ținut 2 conferințe pe teme monetare și economice, după cum urmează: 1937 - *Concepții monetare vechi și noi*; 1938 - *Teritoriul, factor economic pentru apărarea națională* (în 1939 urma să devină Ministru al Înzestrării Armatei).

¹⁶ Paraschiv Baștea (1830-1917), mare proprietar din Rucăr, arestat de nemți în 1916 și mort în detenție (n.a.).

Radu Gyr-Demetrescu (1905-1975). S-a născut în orașul Câmpulung-Mușcel, tatăl fiind actor la Teatrul Național din Craiova. Absolvent al liceului „Carol I” din Craiova. Absolventul facultății de litere și filosofie din cadrul Universității București. Conferențiar universitar. Poet și scriitor. Candidat independent în județul Mușcel, pe listele Gărzii de Fier, la alegerile din decembrie 1933 (partid dizolvat în ajunul alegerilor de guvernul I. G. Duca). Membru al partidului Totul pentru Țară din 1935. Candidat oficial al acestui partid în 2 județe (Vâlcea, unde se stabilise prin căsătorie, și Dolj) la alegerile din decembrie 1937. Comandant legionar al regiunii Oltenia. Director General al Teatrelor în Statul Național-Legionar. Participant activ la rebeliunea din 21-24 ianuarie 1941. Deținut politic sub 3 dictaturi (Regele Carol II, Mareșalul Antonescu, regimul comunist).

Radu Gyr-Demetrescu

A fost invitat în anul 1937 de către Nicolae Iorga în calitate sa de asistent la Universitatea București, ca specialist în probleme literare. A ținut 2 conferințe, după cum urmează: 1937 - 1. *Invăzii anarhice în literatură*; 1937 - 2. *Romanul psihologic francez*.

Costin Petrescu (1872-1954). S-a născut în orașul Pitești, într-o familie ai cărei ascendenți, zugravi „de subțire”, erau considerați vârfuri ai picturii bisericești autohtone. Urmează școli superioare de specialitate atât în țară (Școala de Belle Arte, București), cât și în străinătate (Școala de Arte și Meserii din Viena; Academia de artă Julian din Paris). Devine o personalitate marcantă a artelor plastice românești din secolul al XX-lea, reușind să revigoreze tehnicile tradiționale „al fresco” ale picturii murale, cât și prin comenzile importante primite pentru realizarea unor lucrări publice majore, cum ar fi frescele de la Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, cele sala de festivități a fostului Colegiu Academic al Universității din Cluj, imensa frescă interioară și mozaicurile exterioare de la Ateneul

Costin Petrescu

Român din București, sau peretele întreg dedicat victoriei de la Mărășesti în cadrul Cazinoului Militar din București. A pictat, în București, bisericile Mihai Voda, Sf. Dumitru-Colentina, Sf. Silvestru, la care se adaugă unele lucrări de pictură executate în Reședința patriarhală din Dealul Mitropoliei. În provincie, printre altele, a pictat în 1946, împreună cu studenții săi de la Belle Arte, biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului.

La Vălenii de Munte a ținut 7 conferințe de popularizare a artei românești și străine, dar și pe linia inițierii publicului larg în sfera designului interior de calitate:

1929 - 1 - *Artiștii avangardei*; 1929 - 2 - *Arta Pieilor roșii*; 1930 - *Arta indienilor americani*; 1931 - *Împodobirea unei locuințe*; 1935 - *Despre împodobirea unei locuințe*; 1936 - *Nedumeriri în artă*; 1938 - *Artă la toată casa*.

Florian Ștefănescu-Goangă (1881-1958). S-a născut în orașul Curtea de Argeș. Între 1908-1911 a studiat în străinătate, unde și-a luat și doctoratul (Universitatea din Leipzig, Germania), sub supravegherea renumitului profesor Wilhelm Wundt, părintele psihologiei experimentale. Profesor secundar la Brăila și ulterior numit profesor în cadrul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj (inaugurată la 12 mai 1919), unde înființează primul Institut de Psihologie Experimentală comparată și aplicată. Membru corespondent al Academiei Române din anul 1937 (epurat în iunie 1948 din „noua” Academie a R.P.R.). Rector universitar cu vederi de stânga, intră în atenția mișcării legionare iar o echipă studențească încearcă să-l lichideze pe 28 noiembrie 1938, sub pretextul unui comportament inadecvat al profesorului față de studenți. Tentativa de asasinat eșuează, dar are grave consecințe asupra opiniei publice, fiind urmată de replica brutală a Palatului: decapitarea promptă a întregii conduceri a mișcării legionare inclusiv a lui Corneliu Zelea-Codreanu, în noaptea de 29/30 noiembrie 1938. Cazul Ștefănescu-Goangă este fructificat imediat de propagandistii extremei stângi comuniste, care nu prețuiesc, în momentul preluării definitive a puterii, să-l elimine din învățământ, să-l izoleze ca fiind nereeducabil și să-l întemnițeze fără proces. Între timp, are și un scurt traseu de „tovarăș de drum”, ca deputat liberal tătăresc în Transilvania pe listele „înșorite” al Blocului Partidelor Democratice din noiembrie 1946.

A ținut o singură conferință la Vălenii de Munte, respectiv: 1922 - *Psihologia aplicată la viața socială*.

Gheorghe Cotenescu

animator al societății culturale „Miron Costin” (președinte Traian G. Stoienescu).

Gheorghe Cotenescu (1886-1965)¹⁷. Din neam de moșneni ai Cotenestilor de Mușcel, ctitori de biserici monument istoric, reprezentați în tablouri votive, Gheorghe Cotenescu se naște în familia hărăzită cu mulți copii a preotului Ion Cotenescu, paroh în com. Izvoarele (Dâmbovița). Absolvent al Seminarului Central din București și premiant la limba română la una din edițiile concursurilor școlare organizate anual de societatea științifico-literară „Tinerimea Română” (adevărate Olimpiade la nivel național). Absolvent al Facultății de Teologie și al Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din București (canta cu profesorul Gheorghe Ștefănescu, fondatorul Operei Române). Face parte din conducerea societății studenților teologi. Membru al societăților corale „Carmen” (maestru dirijor D. G. Kiriac) și „Hora” (maestru dirijor Juarez Movilă – la această societate și în calitate de secretar). Membru și

¹⁷ Marea majoritate a informațiilor privind viața și activitatea preotului-profesor Gh. Cotenescu din prezentul articol sunt extrase din arhiva personală a autorului.

Alături de profesorul său, protopsaltul Ion Popescu-Pasărea, este co-fondator al Asociației Cântăreților Bisericești „Ieromonahul Macarie” și secretar de redacție al revistei de specialitate „Cultura” (ambele înființate în 1910). Secretar și pedagog al Seminarului „Nifon din București”. Membru al Ligii Culturale, secțiile București și Câmpulung-Muşcel (conduse în acel moment de Ioan Slavici, respectiv Dimitrie Scurei). Secretar al profesorului Nicolae Iorga (1908-1912)¹⁸. Participă la organizarea primelor ediții ale cursurilor de vară (1908-1912), a festivalurilor și a șezătorilor literar-artistice realizate în întreaga țară de Liga Culturală și de societățile studențești ale timpului. Membru fondator al Partidului Naționalist-Democratic condus de Nicolae Iorga și A. C. Cuza (aprilie 1910) și membru în conducerea centrală (1931-1946). La primele alegeri organizate pe baza votului universal (1919), Uniunea Democrației Naționale îi propune candidatura, alături de scriitorul mușcelan Ion Ionescu-Boteni, dar cartelul electoral încheiat ulterior de UDN cu țărăniștii impune la Mușcel lista țărăniștă. Fondator și președinte al PND - secția Mușcel (1922). Membru din partea Opoziției Unite al primei Camere Agricole mușcelene (1925), condusă inițial de avocatul Alexandru Mușatescu. Ulterior, devine unicul deputat iorghist pe care l-a trimis vreodată județul Mușcel în Parlament și anume în timpul guvernului Iorga-Argetoianu (1931-1932). În acel moment, ceilalți deputați mușceleni erau Constantin (Dinu) I. C. Brătianu (PNL) și Ion Mihalache (PNT - ales în 2 județe, Mihalache optează pentru reprezentarea Prahovei datorită conflictelor interne din organizația în cauză). Are un rol activ în Parlament prin susținerea de moțiuni și discursuri importante în favoarea școlilor, agricultorilor, industriașilor, comercianților, meseriașilor și locuitorilor județului Mușcel, dar și a unor probleme importante cum ar fi asanarea datoriilor agricole, monopolul alcoolului în spiritul protecției producătorilor din zonele de deal și de munte, legea corpului arhitecților, achitarea restanțelor la salariile și pensiile funcționarilor publici, legea drumurilor și reintroducerea prestației în natură, realizarea unor investiții în diverse sectoare și localități (modernizarea portului Constanța, introducerea iluminatului public în Vălenii de Munte, acordare de credite județului Hotin etc.). În februarie 1946, după reînființarea PND, vicepreședintele dr. Petre Topa îl include în delegația angajată în tratativele ce au condus la fuziunea cu PNL-Gh. Tătărescu.

Preot militar în întreaga campanie (1916-1919), mai întâi în cadrul unor formațiuni sanitare, iar din mai 1918 în Regimentul 9 Vânători, regimentul „de fier” condus de colonelul Gheorghe Rasoviceanu în peste 54 de bătălii, din Dobrogea până la Tisa. Pentru merite deosebite, este avansat căpitan asimilat și decorat cu ordinul militar „Coroana României”. Fondul Inspectoratului Clerului Militar de la Arhivele Militare Române include dosarul personal cu caracterizări anuale elogioase din partea tuturor comandanților săi.

O astfel de caracterizare este cât se poate de elocventă: „76. Preotul Cotenescu Gh., Stoenеști-Muşcel, de la (Trenul Spital de...- n.a.) Evacuare 2, e preot distins, instruit, cultură generală aleasă, e o podoabă a clerului nostru; suflet bun, blajin, acest preot își îndeplinește înalta sa chemare cu un devotament nețărmurit. Tot timpul și-l petrece în mijlocul soldaților răniți și bolnavi. A colectat cărți de citit, pe care le-a împărțit bolnavilor și se străduiește cu făpta ca și cu vorba să facă șederea în spital cât

¹⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 423.

mai plăcută vitejilor țării. E înzestrat cu calități rari (lt. col. dr. Bărbulescu). A dat dovezi de mari calități sufletești. Sănătos de corp și de spirit, este un element prețios care face onoare corpului preoțesc (Colonel, indescifrabil)”¹⁹.

Donează în nume propriu și colectează sume importante pentru edificarea mausoleelor de la Mărășești și Valea Mare-Pravăț (Mateiaș), fără să pregete să organizeze colecte publice în cele două parohii ale sale (Stoenești și Piatra) pentru ajutorarea celor năpăstuiți, așa cum erau în anul 1922 familiile celor 82 de mineri care au murit în explozia de la mina „Aurelia” din Lupeni.

Cântăreț la strună în București (bisericele Stavropoleos, Domnița Bălașa, Sf. Nicolae Vlădica și Cuibul cu Barză). Compozitor de muzică religioasă cu lucrări publicate. Publicist, critic literar și muzical. Membru al colectivului de redacție și colaborator al principalelor ziare, reviste și buletine ale diverselor asociații și biserici din județul Mușcel, cu articole apărute în publicații importante din întreaga țară („Universul“, „Curentul“, „Neamul Românesc“, „Cultura“, „Cultul Eroilor“, „Patria“ etc.). Animator al vieții culturale din Câmpulung și din județul Mușcel (ca dirigor al corului parohial și al seminarului orfanilor de război „Patriarhul Miron Cristea”, dar și prin concerte susținute alături de tenorul Nae Leonard, retras spre sfârșitul vieții la Câmpulung). Hirotonit în 1912 pe seama parohiei Conțești și transferat în 1913 la parohia din com. Stoenești, unde va păstori neîntrerupt până în 1965 (52 ani aici, iar în paralel și 8 ani preotul bisericii sfințite în 1919 din satul Piatra, aflat la 5 km distanță). Ctitor principal al noii biserici din Stoenești, proiectată de arhitectul mușcelian Dumitru Ionescu-Berechet și realizată prin liste de subscripție lansate la nivel național (1919-1939) după vandalizarea bisericii-monument istoric de către nemți (1916), sfințirea fiind oficiată în premieră de către noul patriarh, Nicodim Munteanu (printre participanți, prietenii săi din război, generalul Gheorghe Rasoviceanu și ziaristul Pamfil Șeicaru). Un extras din pantahuzele pe care le lansa periodic este semnificativ: „M-aș simți ușurat de singura dorință pe care o mai râvnesc vieții de la mila Providenței, să văd ridicată pe această frumoasă vale a Dâmboviței, în Stoeneștii Mușcelului, această Biserică ocrotitoare a aducerii aminte de glorie străbună înfrățită cu lupta marelui război de întregire” (1933).

Învățător și profesor la Școala de Gospodărie Rurală din Stoenești. Profesor-maestru de muzică la școala de cântăreți bisericești din Câmpulung-Mușcel și la seminariile teologice din Câmpulung-Mușcel, Curtea de Argeș și Cernica-Ilfov. Membru în comisii de examinare și în comitete școlare (ales din partea corpului profesoral). Fondator și președinte al tuturor obștilor forestiere și al cooperativei „Mihai Viteazul” din Stoenești. Președinte al filialei din Stoenești a Societății „Mormintele eroilor căzuți în război” (redenumită ulterior „Cultul Eroilor”). Membru în Comitetul Judecătoresc Comunal. Vicepreședinte de Cămin Cultural. Inițiator și finanțator al primei monografii a comunei Stoenești, scrisă în 1931 de profesorul de

¹⁹ Ionom Constantin Nazarie, *Activitatea preoților de armată în campania din 1916-1918*, Imprimeria Ministerului Cultelor și Artelor, București, 1921, p. 61, 97, 101; Gh. Nicolescu, Gh. Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoți în lupta pentru Marea Unire. 1916-1919*, Editura Europa Nova, București, 2000, p. 329, 443, 460, 463; Prof. Constantin Tudor, *Eroi în reverență. Preot cpt. în rezervă Gheorghe I. Cotenescu*, „Argeșul ortodox”, anul IV, nr. 218, 9-15 iunie 2005, p. 5, Pitești.

geografie Gheorghe M. Rașcu²⁰, prietenul său din studenție și alături de care participase la primul congres cultural național al studenților români de pretutindeni (Iași, septembrie 1909).

Președinte al Asociației Preoților Mușceleni (2 mandate). Membru al delegației Vechiului Regat, în frunte cu diaconul Nicolae M. Popescu (viitor academician), invitată să ia parte la primul Congres al preoților din Mitropolia Ardealului, organizat la Sibiu în 6-8 martie 1919, unde s-a propus organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române și ridicarea ei la suprema treaptă de Patriarhie autocefală²¹. Activitate misionară răsplătită prin acordarea rangului de iconom stavrofor și a dreptului de a purta brăul roșu și crucea patriarhală. Membru în consiliul de administrație al primei Case de Economii, Ajutor și Credit a Clerului Ortodox Român (președinte preot Petre Partenie). Decorat cu medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică”.

Deținut politic în perioada 24 martie 1949 - 12 mai 1950, condamnat retroactiv de Tribunalul Militar București Secția II cu Sentința nr. 478/11.05.1950 pentru delictul de „favorizare a infractorului” (art. 284, Cod Penal) prin acordare de sprijin logistic membrilor „bandei” colonelului Gheorghe Arsenescu (primul lot format din 25 de mușceleni, în frunte cu liberalii tătarăscieni Nicolae Enescu și Ion Constantinescu-Mărăcineni și din care făceau parte 3 clerici din nordul Mușcelului: starețul Pimen Bărbieru, preotul Iosif Mușetescu și preotul Gheorghe Cotenescu, cel mai vârstnic dintre aceștia)²². A parcurs propriul drum al Golgotei, mai întâi sub ploaia „binecuvântărilor” maiorului Chicoș din Câmpulung, urmată de „tratamentul” oferit nepreferențial și „banditului de popă” de colonelul Nedelcu și căpitanul Cârnu, sângheroșii anchetatori din beciurile Securității, cunoscând bine infernul penitenciarului Pitești, laboratorul „reeducării” coordonate de generalii Pintilie, Nicolschi și Mazuru prin intermediul uneltelor lor docile, căpitanul Alexandru Dumitrescu și echipa de călăi condusă de studentul Eugen Țurcanu²³.

²⁰ G. M. Rașcu, *Stoenеști-Mușcel și valea superioară a Dâmboviței. Descriere și călăuză practică*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1931.

²¹ Nicolae Iorga, *Sfătuire frățească*, în „Neamul Românesc”, anul XIV, nr. 61/15 martie 1919, p. 1.

²² Elisabeta Rizea, Cornel Drăgoi: *Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara urmată de mărturia lui Cornel Drăgoi*, ediție îngrijită de Irina Nicolau și Theodor Nițu, Editura Humanitas 1993, p. 109; Cicerone Ionițoiu, *Rezistența armată anticomunistă din munții României. 1946-1958*, 1993, p. 73; Constantin Voicescu, *Oameni ai bisericii în rezistența anticomunistă din munții și codrii României*, în *Instaurarea comunismului. Între rezistență și represiune*, „Analele Sighet”, volumul II, Fundația Alianța Civică, 1995, p. 286; Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu și Flori Stănescu, *Biserica întemnițată 1944-1989*, 1998, p. 141; Ion Constantinescu-Mărăcineanu, *Refulări din închisoare*, în „Memoria” nr. 30 (1), 2000, p. 120, Vasile Manea, *Preoți ortodocși în închisorile comuniste*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2000, p. 75; Ion Bălan, *Regimul concentraționar din România*, Fundația Alianța Civică, 2000, p. 271; Octavian Roske (coordonator), *Mecanisme represive în România 1945-1989, Dicționar biografic A-C*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001, p. 543; Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar, Litera C*, 2002, p. 238; Dorin Dobrinu, *The Anti-Communist Armed Resistance on the Southern Slope of the Făgăraș Mountains and the Iezer Mountains. The Groups Led by Colonel Gheorghe Arsenescu and Lieutenant Toma Arnăuțoiu (1948-1960) (I)*, „Revista Arhivelor” nr. 3-4/2007, p. 258 (n.a. - Din volumul impresionant de publicații care abordează aspecte privind rezistența anticomunistă și deținuții politici, aici este selectat numai un număr minim de lucrări).

²³ Doina Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Editura Humanitas, București, 2001; Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949-1989*, Editura Polirom, București, 2002.

După eliberare, dosarele identificate personal la CNSAS confirmă faptul că Securitatea l-a urmărit informativ tot restul vieții cu ajutorul rețelei de colaboratori din județ.²⁴ Prestigiul imens de care se bucura în parohie l-a transformat în ținta ideală a autorităților locale și județene însărcinate cu „convingerea” locuitorilor comunei Stoenеști asupra avantajelor înscrierii în gospodăria colectivă. Presiunile fizice și psihice exercitate asupra întregii familii (confiscarea în 1945-1949 a întregii averi deținute de soacra sa, Răuțoiu Paraschiva; „donarea” forțată a averii proprii, inclusiv a pământului soției Elisabeta, născută Răuțoiu, primit ca dotă părintească încă din 1912; aplicarea unor cote vădit exagerate și cu termene scurte de achitare, sub amenințarea închisorii pentru sabotaj; șantajarea cu exmatricularea din școli a copiilor „chiaburului”; confiscarea patrimoniului bisericii; amenințarea permanentă cu reîntoarcerea în închisoare și chiar cu asasinarea sa în cazul obstrucționării în continuare a înființării colectivului; etc.) îl determină să accepte, cu durere în suflet, înscrierea în colectiv la sfârșitul anului 1959.

Surprinzător e faptul că în niciuna din comunele din jur, aflate în zonă de deal și de munte (cu suprafețe agricole mici) nu s-a înființat gospodărie colectivă. Trebuia însă dat un exemplu pe plan local, în primul rând datorită rolului activ jucat de o parte din stoenеșteni în rezistența din munții Mușcelului.

Pecetea suferințelor prin care a trecut în închisoare și umilințele la care a fost supus ulterior nu i-au înfrânt spiritul dărz și credința fermă în valoarea prieteniei, reușind să-și mobilizeze colegii din întreaga țară ca să ia parte în București la prima și unica agapă jubiliară a celor rămași în viață după 50 de ani de la absolvirea Seminarului Central, prilej cu care s-a organizat și parastasul convenit memoriei profesorilor și colegilor dispăruți.

Prieten cu mari scriitori precum George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Ilarie Chendi, Ștefan O. Iosif, Dimitrie Anghel, Emil Gârleanu, Victor Eftimiu, dar și cu cântăreți și actori excepționali precum Nae Leonard, Elena Bonciu-Locusteanu, Lucia Calomeri, Aristizza Romanescu, Petre Liciu, Iancu Brezeanu (alături de care a și dat spectacole în tinerețe, pe scenele Ateneului Român, al Teatrelor și al Ateneelor populare). Prieten de familie cu profesorul Nicolae Iorga, întreținând corespondență și fiind vizitat de acesta la casa din com. Stoenеști (fapte menționate de savant în lucrările sale), prieten de care nu s-a dezis nici în timpul Statului Național-Legionar, credință statornică pentru care a avut de pățimit (ca iorghist, a fost obligat să părăsească învățământul în noiembrie 1940 sub pretextul cumulului de funcții și a supraviețuit tentativei de asasinat comise cu martori de cuibul local, chiar în parohia Stoenеști, în colaborare cu o echipă sosită special din com. Malu cu Flori, în timpul rebeliunii legionare din județul Mușcel în ianuarie 1941).

Pe scurt, „Un om între oameni” și „Atlet întru Hristos”, așa cum l-a descris demnul său urmaș în parohie, preotul-profesor Ioan-Vasile I. Voinea²⁵. În valoroasa monografie *Mănăstirile și bisericile din Mușcel*, regretatul profesor universitar Ion Popescu-Argeșel, cunoscându-l bine, i-a adus un frumos omagiu cu ajutorul fotografiilor de pe ambele coperte exterioare, în care apar atât biserica nouă din com.

²⁴ M.A.I., Departamentul Securității, Direcția Regională Argeș, Serviciul Raional Mușcel. Dosarul de urmărire informativă a fost clasat pe 5 mai 1965, după 5 luni de la deces (CNSAS).

²⁵ Ioan-Vasile I. Voinea, *Biserica din Stoenеști-Mușcel*, în „Glasul Bisericii”, anul XXXI, nr. 9-10, 1972.

Stoenești (în care tabloul votiv îi înfățișează pe ctitori, preotul Gheorghe Cotenescu și soția sa, Elisabeta, într-un splendid costum popular din zona Mușcelului), cât și biserița din satul Cotenesti, bijuterie istorică și arhitectonică ctitorită în 1781 de familia boiernașul Ioniță Cotenescu, vătaful plaiului Dâmbovița, însărcinat cu paza hotarului Țării Românești și strămoș direct al preotului Gheorghe Cotenescu²⁶.

A iubit școala și copiii, i-a îndrumat și ajutat, iar aceștia l-au îndrăgit și respectat (valori perene ale ortodoxiei române, precum patriarhii Iustin Moisescu și Teoctist Arăpașu, episcopii Gherasim Cristea și Eftimie Luca, vicarii Atanasie Glatcovschi și Roman Stanciu, arhimandriții Sofian Boghiu, Grigorie Băbuș, Roman Braga, Felix Dubneac, Ioasaf Popa, Tănase Petroniu, Iustin Pârnu, profesorii Ioan Rămureanu, Anton Uncu și Ioasaf Ganea, protopopii Vasile Chițu și Constantin Dejan, preotul Ilie Băcioiu de la Bis. Icoanei, etc.).

Sunt grăitoare cuvintele Patriarhului Teoctist la comemorarea a 40 de ani de la trecerea la cele veșnice a Preotului-profesor Gheorghe Cotenescu:

„Părintele Gheorghe Cotenescu, alături de renumiți cărturari: Arhimandritul Chesarie Păunescu, renumitul director duhovnic al Seminarului (seminarul monahal Cernica – n.a.), devenit mai apoi ilustrul Episcop al Dunării de Jos, Ierodiaconul Firmilian Marin, viitor Mitropolit al Olteniei, cărturar de mare renume, latiniști și eliniști de seamă, au făcut ca prestigiul școlii noastre, care avea același statut, asemenea celorlalte licee, să se prezinte în contextul școlilor de acest nivel ca o instituție de prestigiu, datorită pasiunii, exigenței și râvnii profesorilor și elevilor ei.

Noi, elevii, apreciam atunci, ca și acum, valoarea profesorilor noștri, [...] noi vedeam în ei modele de urmat, printre aceștia fiind și Părintele Gheorghe Cotenescu.

Știam despre Părintele Gheorghe Cotenescu că, față de ceilalți profesori, depunea un efort deosebit ca să ajungă să ne predea și să ne inițieze în tainele muzicii. Ne impresiona faptul că venea tocmai de la Stoenești-Mușcel, unde era preot la o biserică al cărui ctitor a și devenit, că preda Muzica și la Seminarul Orfanilor de Război „Patriarhul Miron Cristea” din Câmpulung Mușcel, că fără să simtă oboseală, supărare sau enervare, ajungea și la Seminarul Monahal Cernica, iar în afară de această trudă în via Domnului avea strânse legături cu elita culturală a vremii, purtând o bogată corespondență cu Nicolae Iorga și prezentând comunicări la Universitatea de Vară de la Vălenii de Munte, condusă de marele cărturar.

Știam toate acestea, vedeam, într-adevăr în Părintele Cotenescu un preot model, un profesor de vocație și un om de mare cultură.

Ca profesor de muzică bisericească ne-a îndrumat cu competență, pricepere și răbdare, manifestând și înțelegerea părintească pentru lipsurile unora mai puțin înzestrați într-ale muzicii, dar știind să îi încurajeze în același timp; iar pentru cei talentați știa să sporească râvna și pasiunea; pentru toți reușind să insufle dragostea față de arta pe care ne-o împărtășea.

Ca dascăl, în general, îl apreciam pentru modestia, răbdarea, calmul, bunătatea, căldura sufletească și atașamentul față de elevi, având față de ei o adevărată atitudine părintească, manifestată adesea și prin faptul că se amuza de unele stângăcii

²⁶ Ion Popescu-Argeșel, *Mănăstirile și bisericile din Mușcel la cumpăna dintre milenii*, Editura Fundației România de Măine, București, 2000, p. 16, 111-112, 213-215; Gheorghe Pârnuță, Dorina Panaitescu, *Monografia județului Mușcel*, Editura Semne, București, 2001, p. 172-175.

ale noastre pe care le ironiza cu bunătațe și fără a da note mici, fapt care ne încuraja, ne făcea să avem sentimente de afecțiune față de profesorul nostru.

Privit din toate aspectele, nu putem să spunem decât lucruri bune și frumoase despre Părintele Gheorghe Cotenescu, care și-a făcut cu prisosință datoria ca om, ca preot și ca profesor, cu demnitate și responsabilitate, reușind să rămână în conștiința foștilor săi elevi, o personalitate de seamă, despre care ne aducem aminte cu respect și considerație [...]”²⁷.

La Vălenii de Munte, a fost invitat în repetate rânduri de către Nicolae Iorga ca specialist în probleme muzicale (muzică bisericească, istoria muzicii și folclor). Remarcabil este faptul că preotul-profesor Gheorghe Cotenescu a avut un număr egal de conferințe pe astfel de teme (13) cu toți ceilalți specialiști în materie la un loc, clerici și laici, care au fost de asemenea invitați (mitropolitul Tit Simedrea, preotul-profesor universitar și academician Nicolae M. Popescu, profesorul universitar Gheorghe Moisescu, profesorul universitar Mihail Vulpesu și Emil Riegler-Dinu, unicul doctor în muzicologie până în anul 1938)²⁸.

A ținut 13 conferințe, prezentate în continuare: 1931 - *Analiză asupra muzicii bisericești orientale*; 1932 - 1. *Analiză asupra muzicii orientale*; 1932 - 2. *Muzica bisericească, așa cum se cântă prin regiunile românești din Regat și în provinciile alipite*; 1932 - 3. *Muzica populară**; 1933 - *Forme evolutive în cântarea religioasă orientală**; 1938 - 1. *Evoluția muzicii psaltice de la 1805-1860*; 1938 - 2. *Școala lui Macarie dascălul*; 1938 - 3. *Școala lui Anton Pann*; 1938 - 4. *Dimitrie Suceveanu și Ștefanache Popescu*; 1939 - 1. *Unitatea melodică la clasicii psaltichiei românești: Anton Pann, Macarie, Ștefan Popescu, Dimitrie Suceveanu*; 1939 - 2. *Spre o evoluare și unificare a muzicii psaltice bisericești*; 1943 - 1. *Din ale muzicii bisericești*; 1943 - 2. *Epoca lui Anton Pann și Macarie și influența în literatura populară*.

Practic, dintre cei 5 conferențieri prezentați, unul singur și-a petrecut peste 50 de ani din viață și a activat ca atare pe teritoriul ambelor județe, respectiv preotul-profesor Gheorghe Cotenescu. Acest lucru nu l-a împiedicat însă să depună eforturi supraomenești pentru fi prezent și a-și face datoria de profesor de muzică, deputat și conferențiar în localități diferite, cum ar fi Curtea de Argeș (jud. Argeș), București, Cernica (jud. Ilfov) și Vălenii de Munte (jud. Prahova), în lipsa unui mijloc propriu de transport și fără ca acest lucru să afecteze îndeplinirea exemplară a atribuțiilor sale de preot într-o parohie rurală, cu numeroase ore predate și activități conexe desfășurate în capitala de județ, orașul Câmpulung-Mușcel.

Capacitatea organizatorică cu totul aparte, dovedită încă din timpul studenției sale militante, în care se încadrează și primele ediții ale cursurilor de vară, i-a fost

²⁷ Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, articolul *Profesorul meu de muzică bisericească*, în „Pe treptele slujirii creștine”, XVI, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2005, pp. 447-449.

²⁸ Constantin R. Vasilescu, *Conferențiarul cursurilor de vară de la Vălenii de Munte. 1908-1946*, Editura Anima, București, 1999, p. 38. Autorul menționat indică numai 11 conferințe. Celelalte 2 conferințe, marcate cu asterix, au fost identificate de autorul prezentului articol prin consultarea tuturor „Programelor” publicate anual de comitetul de organizare a cursurilor și asociația auditorilor.

recunoscută de organizatorii ediției jubiliare din 1934, când a fost invitat să țină unul din discursuri²⁹.

Bun orator și stăpân pe sine în situații dificile, a făcut față cu brio inclusiv provocării pe care o reprezenta prima sa prezență în Parlamentul României întregite, contracarând în mod inteligent și chiar cu umor ostilitatea virulentă manifestată pe durata scurtului său mandat (1931-1932) de opoziția formată în acel moment din reprezentanții PNȚ. Dovedindu-și competența inclusiv în domenii care nu țin strict de biserică și religie, a fost desemnat în unanimitate de deputații-preoți să țină unul din discursurile de omagiere a poetului și omului politic Octavian Goga la împlinirea vârstei de 50 de ani, deși acesta făcea parte dintr-un alt partid decât vorbitorul³⁰. În semn de prețuire, alt preot care reprezenta Mușcelul, preotul liberal Petre Partenie (președintele Asociației Generale a Clerului Ortodox Român) a rostit un discurs similar în Senat.

În concluzie, fiecare dintre cei 5 conferențieri își are propriile merite, intersectându-se uneori la aceleași ediții, și este cert faptul că la momentul respectiv și-au găsit cu toții publicul adecvat în raport de temele abordate (programul cursurilor era anunțat din timp prin presă, iar auditorii interesați se înscriau în cunoștință de cauză, achitând sumele necesare găzduirii, mesei și excursiilor incluse).

Surprinde întrucâtva faptul că Mușcelul a trimis la Vălenii de Munte mai mulți conferențieri decât Argeșul, acest lucru făcând cinstea unuia dintre cele mai mici județe din perioada interbelică (3.058 km²), inclusiv sub aspectul potențialului demografic, economic și intelectual.

Astfel, conform primului recensământ general al populației României întregite din 29 decembrie 1930, județul Mușcel avea o populație statornică totală de 149.797 persoane (din care în mediul rural trăiau 135.929 persoane, adică mai mult de 90%, față de numai 13.868 în mediul urban, adică în Câmpulung-Mușcel), iar sub jumătate din locuitori - 72.693 persoane, adică 48,7%, erau știutori de carte, din care doar 393 aveau studii universitare iar alți 170 un alt tip de studii superioare (față de 77.104 analfabeți!)³¹.

În comparație, județul Argeș (care va îngloba din 1968 și fostul județ Mușcel), avea în 1930 o suprafață de 4.216 km, și o populație totală de 257.378 locuitori (din care în mediul rural trăiau 231.037 persoane, adică sub 90%, față de 26.341 de locuitori în mediul urban - 19.532 la Pitești și 6.809 la Curtea de Argeș), din care doar 52,9% știau să citească³².

Iar aceste lucruri se petreceau într-o țară în care, în 1930, din totalul locuitorilor care aveau peste 7 ani, 43% nu știau să scrie și să citească, iar abandonul școlar - la toate treptele, dar în special în mediul rural, era enorm (doar 60% frecvență în învățământul rural, raportat la o medie de 90% în țările vecine, Ungaria, Bulgaria și Polonia).

²⁹ Liga Culturală, Secția Vălenii de Munte, *Un moment cultural. Un sfert de veac de la întemeierea Universității Populare N. Iorga din Vălenii de Munte*, Vălenii de Munte, 1934, p. 21.

³⁰ M.O. nr. 22/14.01.1932, p. 671.

³¹ DJAN Argeș, inventar nr. 3.088, fond nr. 2.237. Recensământul general al populației României întregite - 29 dec. 1930 - județul Mușcel.

³² DJAN Argeș, inventar nr. 3.087, fond nr. 2.236. Recensământul general al populației României întregite - 29 dec. 1930 - județul Argeș.

Raportat la un potențial sensibil mai mare, județul Argeș a trimis la Vălenii de Munte doar 2 conferențieri care și-au desfășurat în realitate activitatea în alte localități, respectiv pe profesorul universitar Florian Ștefănescu-Goangă (la Cluj) și pe pictorul Costin Petrescu (la București). Lor li se mai poate adăuga și ministrul Armand Călinescu (viitorul prim-ministru de scurtă durată, asasinat de legionari în 1939), care a ținut discursul de deschidere la ediția din 1938.

INTELECTUALS FROM ARGEȘ AND MUȘCEL AT VĂLENII DE MUNTE

Abstract

Gheorghe I. Cotenescu was a remarkable personality during the interwar years. He was appointed priest of the new Stoenesti parish and, while teaching at theological schools in Campulung, Curtea de Argeș and Cernica, he also organized many civic, cultural and artistic activities in Stoenesti, Câmpulung, Muscel County and Bucharest. He was a military chaplain in the Great War. He composed religious music. He was a columnist and a member of the Cultural League and other cultural societies in Muscel, Bucharest and at the national level. After excruciating efforts, his work on the new church from Stoenesti was completed and consecrated by His Beatitude Patriarch Nicodim in October, 1939. Father Cotenescu became a political prisoner after being convicted for the support he provided to anti-communist Colonel Gheorghe Arsenescu (1949-1950).

He was a close friend of the great scholar Nicolae Iorga (1906-1940). He was Iorga's first personal secretary, participated in the founding congress and adhered to the program of the National Democratic Party (1910), founded its Muscel branch (1922), was elected MP (1931-1932), and member of Party's Central Committee (1932-1946). Father Cotenescu gave 13 music lectures at Vălenii de Munte, more than the combined number of lectures given by other four lecturers from Arges and Muscel counties (Radu Demetrescu-Gyr, Costin Petrescu, Florian Ștefănescu-Goangă și Victor Slăvescu).

CONTRIBUȚII LA BIOGRAFIA PICTORULUI
RUDOLF SCHWEITZER-CUMPĂNA

SPIRIDON CRISTOCEA*

În decursul anilor, din inițiativa unor instituții ale statului au fost așezate plăci memoriale pe edificii publice din Pitești cu ocazia împlinirii unui număr rotund de ani de la înființarea și construirea lor sau pe case în care s-au născut și trăit personalități ale vieții politice și culturale argeșene ori naționale, cele între 1947-1989 având girul organelor de partid și de stat¹.

În anul 1984 existau următoarele plăci: pe o clădire din str. C. Brâncoveanu, nr. 25, cu prilejul aniversării a 115 ani de la revoluția de la 1848, pe clădirea Liceului „Nicolae Bălcescu“, cu ocazia sărbătoririi în 1966 a 100 de ani de la înființare, pe clădirea Liceului „Zinca Golescu“, cu ocazia semicentenarului în 1971 și a atribuirii numelui de Zinca Golescu, pe clădirea Liceului Ministerului Industriei Ușoare, din str. 1 Mai, nr. 44, cu ocazia sărbătoririi în 1982 a centenarului, pe clădirea Palatului Culturii, str. Victoriei, nr. 22, azi Curtea de Apel, cu ocazia sărbătoririi centenarului bibliotecii publice în 1980, pe clădirea Spitalului Militar, din bulevardul Nicolae Bălcescu, nr. 47, cu ocazia împlinirii în 1981 a 100 de ani de la prima atestare documentară, pe clădirea Stației C. F. R. Pitești-Sud, cu ocazia împlinirii, în 1972, a 100 de ani de la construirea liniei de cale ferată București-Pitești, pe clădirea Școlii nr. 1, str. 9 Mai, nr. 50, cu ocazia sărbătoririi, în 1983, a 150 de ani de la înființare, pe clădirea Școlii nr. 2, str. Exercițiu, nr. 202-204, cu ocazia sărbătoririi în 1969 a semicentenarului Liceului „Alexandru Odobescu“, pe casa din str. Crinului, nr. 22, unde s-a născut dramaturgul Alexandru Kirițescu, pe casa din str. Crinului, nr. 15, în care s-a născut scriitorul Tudor Teodorescu-Braniște, pe casa din str. Crinului, nr. 13, în care s-a născut criticul literar Ion Trivale².

De asemenea, au fost așezate plăci pe clădiri legate de istoria mișcării muncitorești locale: pe casa din str. Sf. Vineri, ce a aparținut muncitorului armurier Petre Năstăsescu, în care între 1935-1944 a fost sediul organizației locale a P. C. R., pe casa muncitorului cizmar Florea Ispas, din str. Tudor Vladimirescu, nr. 28, care a fost

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Pe str. Victoriei, la nr. 58, există o casă, astăzi în ruină, pe care unul din foștii proprietari a așezat, nu știm când, o placă pe care se află următorul text: „Această casă, cu 4 odăi, curte și grădina cu singurul pom, nucul mare din fund, le-am cumpărat, în 1913, cu nouă mii cinci sute lei. Bani i-am avut din vânzarea primei mele invenții, aparat p. curățit armele, adoptat în armata noastră. Căpitan Gh. Iov“.

² P. Popa, S. Voinescu, P. Dicu, *Ghid de oraș Pitești*, Editura Sport-Turism, București, 1985 p. 66-69.

folosită drept casă conspirativă în anii 1925-1934 de către organizația locală a P. C. R., pe casa din str. Brădet, ce a aparținut muncitorului ceferist Radu Ionescu, în care între 1914-1921 a funcționat sediul secțiunii locale a P. S. D, iar între 1921-1924 sediul organizației locale a P. C. R, pe casa din str. 1 Mai, azi blocul A 7, în care, în 1936, a fost sediul organizației Blocului Democratic din Pitești.³

Din inițiativa Comitetului Județean Argeș pentru Cultură și Educație Socialistă, președinte prof. dr. Petre Popa, în 1988, au fost așezate plăci pe clădirile Muzeului Județean Argeș (fostul Palat Administrativ al Județului Argeș, 1898-1899), Galeriei de Artă „Rudolf Schweitzer-Cumpăna” (fosta Primărie, 1886) ca și pe casele ce au aparținut unor personalități cum sunt: pictorii Rudolf Schweitzer-Cumpăna (Fig. 1), str. Armand Călinescu, nr. 33 și Costin Petrescu, str., Egalității. nr. ..., politicianul Armand Călinescu, str. Armand Călinescu, nr. 15, inginerul Dimitrie Dima, str. Sf. Vineri, nr. 49, casele Brătienilor de la Centru de

Fig. 1. Rudolf Schweitzer-Cumpăna.

Diagnoză și Tratament, Bulevardul I. C. Brătianu. Astăzi, din diferite motive, multe din aceste plăci, cum sunt cele legate de mișcarea muncitorească, cea de pe casa lui Tudor Teodorescu-Braniște sau cea de pe casa pictorului Costin Petrescu nu se mai păstrează⁴.

După 1989 au mai fost așezate plăci pe clădirile unor instituții cum sunt cea de la Școala nr. 6, în 2004, cu ocazia împlinirii a 166 de ani de la înființarea școlii din comuna Găvana și a 47 de ani de la înființarea Școlii nr. 6 Pitești.

Placa memorială aflată pe casa lui Rudolf Schweitzer-Cumpăna din str. Armand Călinescu, nr. 33 (Fig. 2), glăsuiește: „În această casă s-a născut pictorul Rudolf Schweitzer-Cumpăna (1886-1975), maestru emerit al artei din R. S. România” (Fig. 3).

Textul de pe placă conține un neadevăr istoric, pentru că pictorul nu s-a născut în această casă. Dacă s-ar fi cercetat registrul cu nașterile din 1886, aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Argeș (Pitești), s-ar fi constatat că pictorul nu s-a născut în casa de pe str. Armand Călinescu, ci într-una aflată pe strada Sf. Vineri, nr. 124⁵. Întrucât acest număr nu mai există astăzi, nu știm care este această casă și dacă se mai păstrează.

Actul de naștere conține și alte date care aduc multe lămuriri privind biografia pictorului. Din actul înregistrat la nr. 156, în ziua de 9 mai 1886, aflăm că viitorul pictor s-a născut „alaltăeri (7 mai n.n.), la orele douăsprezece și un sfert”, în locuința părinților săi din str. Sf. Vineri, nr. 124, culoarea galbenă, tatăl fiind „Ludovicu

³ *Ibidem*, p. 80-81. În lucrare sunt redată textele ce se află scrise pe plăci.

⁴ Cele legate de mișcarea muncitorească au fost îndepărtate după evenimentele din decembrie 1989, cea a lui Tudor Teodorescu-Braniște de către actualul proprietar, iar cea a lui Costin Petrescu ca urmare a demolării clădirii în 2010-2011.

⁵ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Argeș, fond. Primăria Pitești, Colecția registrelor de stare civilă, dos. 40/1886/1888, f. 79^v.

Schvaițaru⁶, de 29 de ani, de religie catolic, de profesie măcelar, mama fiind Iosefina, de 23 de ani, născută Becu.

Fig. 2. Casa din str. Armand Călinescu, nr. 30.

Primul martori la înregistrarea nașterii a fost Vilhelm I. Drabandu, arhitect, de 48 de ani, din str. Egalității, iar al doilea, Marin N. Ștefănescu, de 38 de ani, funcționar, din str. Fântâni. Ofițerul stării civile, care, din „cauza timpului vânturos”, s-a deplasat la casa părinților a fost ajutorul de primar, Gheorghe Negulescu.

Fig. 3. Placa memorială.

În decursul timpului, pe actul de naștere (Fig. 4) s-au mai făcut diferite înscrisuri privind biografia pictorului. Astfel, la 12 iulie 1950, un ofițer al stării civile din București, menționează că, urmare a deciziei 13078/31 mai 1950 a Comitetului Provizoriu al orașului București, s-a aprobat rectificarea numelui de familie din „Schvaițaru” în „Schweitzer”,

urmând ca pictorul să se numească în viitor „Rudolf Ludovic Schweitzer-Cumpăna”.

O altă însemnare se referă la căsătoria pictorului, conform actului de căsătorie 1313/27 IX 1967, înregistrat la Raionul 1 mai din București, cu Stoicescu Elena-Galatia, cea de a doua soție, prima fiind Lily Pacaly, din Brăila, mariajul având loc în 1921.

⁶ Facem mențiunea că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea vocala „u” de la sfârșitul unor cuvinte se scria, dar nu se citea.

Ultima însemnare se referă la moartea pictorului care s-a petrecut la 19 februarie 1975, decesul fiind consemnat în registrul Consiliului Popular al Sectorului 1 din București.

Actul de naștere al lui Rudolf Schweitzer-Cumpăna, pe lângă alte date ce ne furnizează privind biografia pictorului, ne arată că el s-a născut în altă casă și nu în cea de pe str. Armand Călinescu pe care se află fixată placa memorială. Rectificarea acestei greșeli este de competența Primăriei Municipiului Pitești sau a Direcției Argeș pentru Cultură și Patrimoniu.

CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY OF THE PAINTER RUDOLF SCHWEITZER-CUMPĂNA

Abstract

Because on the memorial board placed on the wall of the number 33 building from Armand Calinescu Street from Pitești it is written wrong information about the building where the painter Rudolf Schweitzer-Cumpăna was born, we performed further researches through which we discovered that he was born in a house at number 124 on St. Vineri Street.

ALEXANDRU BĂLINTESCU
PERSONALITATE DE SEAMĂ A ARHIVISTICII ROMÂNEȘTI

IONELA NIȚU*

Alexandru Bălintescu s-a născut la 9 ianuarie 1920 în comuna Costești, satul Ferigile, județul Vâlcea, pe aceleași meleaguri unde în 1904 se năștea un alt mare arhivist român, Aurelian Sacerdoțeanu¹.

După terminarea studiilor primare în comuna natală, în 1932 se înscrie la Liceul „Alexandru Lahovari” din Râmnicu Vâlcea. Din cauza situației materiale precare pe care o avea familia, urmează primele două clase gimnaziale în particular². De abia în anul 1934 reușește să se înscrie la zi la Liceul „Radu Greceanu” din Slatina.

Situația materială extrem de grea a familiei își pune amprenta asupra destinului adolescentului Alexandru Bălintescu, care reușește să-și continue studiile liceale, chiar dacă foarte departe de casă, la liceul de băieți din Satu Mare, ale cărui cursuri le va frecventa între 1935-1937.

Revine în Slatina în 1937 pentru continuarea ultimelor clase de liceu, iar în 1940 susține în fața unei comisii de profesori din Craiova examenul de bacalaureat³.

Anul 1939 avea să aducă o tragedie în familia Bălintescu provocată de moartea tatălui său. Oricât de grea fusese situația materială a familiei de până atunci, dispariția tatălui îl va determina pe tânărul Alexandru să facă eforturi mari pentru a-și putea urma drumul. Tocmai de aceea, în vara anului 1940, întrucât avea nevoie de bani, ca să se înscrie la universitate, a fost nevoit să presteze o muncă grea, ca muncitor necalificat la Fabrica de Cherestea Arnota din comuna Costești⁴.

În toamna aceluiași an îl găsim pe Alexandru Bălintescu student-bursier la Facultatea de Litere și Filozofie din București. Urmează o perioadă extrem de prolifică pentru Bălintescu, care intră în mediile culturale și artistice ale Bucureștiului acelor ani.

Este perioada când leagă prietenii trainice cu diverse personalități: pianistul Valentin Gheorghiu și fratele său violonistul Ștefan Gheorghiu, sculptorul Gheorghe Anghel, Virgil Ierunca, academicianul Ion Coteanu, actorul Vasile Nițulescu ș.a..

* Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale.

¹ Corneliu Tamaș, Petre Petria, *Alexandru Bălintescu - bibliografie selectivă*, Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 5.

² Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vâlcea (în continuare S.J.A.N. Vâlcea), fond personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 1, nenumărat.

³ *Ibidem*.

⁴ Corneliu Tamaș, Petre Petria, *op.cit.*, Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 6.

Concomitent, urmează cursurile Conservatorului de Artă Dramatică, dar din cauza condițiilor financiare este nevoit să le întrerupă⁵.

În anul 1945 își termină studiile universitare obținând diploma de licență în specialitatea Filologie modernă din cadrul Universității București. În anul următor se prezintă la examenul pentru ocuparea locului de paleograf la Direcția Generală a Arhivelor Statului⁶. În același an este numit în funcție și apoi promovat ca arhivist, iar la scurt timp arhivist principal. Începe o etapă a vieții sale marcată de dragostea și pasiunea pentru documente, pentru cercetarea și punerea în valoare a informațiilor conținute de acestea.

O influență hotărâtoare asupra destinului său o va avea fără îndoială Aurelian Sacerdoțeanu, directorul Direcției Generale a Arhivelor Statului, consăteanul și ruda sa. Pe parcursul celor peste 20 de ani petrecuți în slujba arhivelor, îl va îndruma, sprijini și sfătui pe mai tânărul său discipol în tainele meseriei, pentru că „...nu există cercetare științifică fără consultarea arhivelor”⁷.

În octombrie 1951 este numit de însuși Aurelian Sacerdoțeanu, șef al Secției Regionale a Arhivelor Statului Vâlcea, punând astfel bazele filialei⁸. Ca arhivist crescut la școala lui Sacerdoțeanu a înțeles că puterea instituției Arhivelor Statului stă în „comorile” pe care le adăpostește.

A început astfel, o puternică campanie pentru aducerea în depozitele proprii a unor fonduri arhivistice importante, a pus bazele colecției de documente istorice, a celei de manuscrise, după cum atestă rapoartele de activitate și informările adresate Direcției Generale a Arhivelor Statului⁹. Sunt preluate documentele Primăriei Râmnicu Vâlcea din perioada 1831-1875, Arhiva „Filip Lahovari” (care și în prezent este cel mai mare și important fond familial păstrat la S.J.A.N. Vâlcea), Banca Râmnicului, arhiva și biblioteca „Ioana Cantacuzino”, arhive judecătorești, bănci, cooperative, documente de stare civilă de la parohii (mitrice), planuri, hotărnicii, arhiva Prefecturii Județului Vâlcea, a Tribunalului Vâlcea etc.¹⁰.

Rapoartele întocmite evidențiază o preocupare constantă a arhivistului Al. Bălintescu. Anume aceea, de a depista în teren și de a aduce în depozitele proprii documente cu valoare istorică mare, manuscrise, sigilii etc. Spre exemplu, în 1952 fuseseră achiziționate aproximativ 2400 documente și 63 manuscrise, toate aduse pe cheltuiala și cu eforturile lui Alexandru Bălintescu¹¹.

Pe lângă greutățile materiale, interveneau și cele generate de natura umană. Unui astfel de episod i-a fost victimă și Al. Bălintescu în 1954, când este reclamat de un profesor din Mălureni- Argeș, cum că prin metode „nejuste, de intimidare” ar fi ridicat de la familia acestuia cinci documente istorice (2 pergamente și 3 documente pe

⁵ *Ibidem*.

⁶ S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 23, nenumărat.

⁷ Ionela Nițu, *Correspondență de la Aurelian Sacerdoțeanu către Alexandru Bălintescu despre prezentul și viitorul Arhivelor Statului*, în *Centenar Aurelian Sacerdoțeanu (1904-2004)*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2004, p. 95.

⁸ S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 23, nenumărat.

⁹ *Idem*, dosar 2/1951, f. 3.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, f. 25.

hârtie) din secolele XIV-XVII în anul 1952¹². A urmat o anchetă a Direcției Generale a Arhivelor Statului la ordinul directorului Vasile Maciu, care nu a confirmat cele reclamate. Transpare însă amărăciunea simțită de arhivistul Al. Bălintescu în fața acestei situații, din nota informativă adresată Direcției Arhivelor Statului: „În calitatea subsemnatului de om al muncii care și-a identificat tinerețea și sănătatea cu documentele și arhivele de la cele mai vechi până la cele mai noi, precum și cu numeroase greutăți, lăsăm la justa dumneavoastră apreciere și calificare, reclamația... Documentele au fost primite, nu luate cu forța, prin teroare, sau cu amenințări de dare afară din serviciu, și de miliție și securitate care vine noaptea să te ridice...”¹³.

Din nefericire, nu întotdeauna eforturile unui singur om erau suficiente. Așa se explică de ce s-au pierdut documente de o inestimabilă valoare pentru cercetarea istorică, așa cum au fost documentele aparținând familiilor Pleșoianu și Brătianu (manuscrite, documente, scrisori politice), urcate într-un camion de un funcționar obscur, dar care nu au mai ajuns niciodată în depozitele Arhivelor Statului¹⁴.

Pe lângă greutățile determinate de lipsa personalului specializat, o mare piedică în îndeplinirea menirii principale a arhivelor, aceea de depozitare și punere în valoare a informațiilor din documente, a constituit lipsa unui local adecvat, ca și susținerea insuficientă acordată secției de către forurile superioare.

În raportul înaintat Direcției Generale a Arhivelor Statului, Alexandru Bălintescu își exprima într-un mod extrem de curajos nemulțumirile generate de situația existentă: „abia învățăm să mergem și ni s-a dat drumul să mergem într-o lume care mergea de mult, fără să fim asistați din când în când în momente mai grele. Probleme care s-ar fi putut rezolva direct de sus, au însemnat pentru noi neliniște și enervare continuă. Bunăoară localul; noi am raportat mereu că suntem duși cu vorba, că pur și simplu nu ni se dă nici o atenție sau ni se spune să nu plictisim, dar fără nici un rezultat. Și am fi rămas și acum fără local, dacă nu ne-ar fi ajutat...un fericit concurs de împrejurări...”¹⁵.

Deși a stat puțin timp șef al Secției de la Vâlcea, a reușit să pună bazele acestei instituții și cu eforturi considerabile să aducă o zestre de documente cu care și astăzi Arhivele Vâlcene se mândresc. La plecarea sa preda, conform procesului verbal din 27 iunie 1953: „tot materialul arhivistic(aflat în cele trei depozite: G. Stoianovici, nr. 5, Lenin 144 și depozitul de la Episcopie), conform registrului de arhive, procesului verbal de primire și de predare, inventarelor, rapoartelor și referatelor de pe teren, adreselor și situațiilor centralizatoare înaintate forurilor superioare (80 mss, 16 hrisoave originale pe pergament, 1 pecete atârnată de la Vasile Lupu, 1 suret de la Radu cel Frumos, un hrisov original de la Basarab cel Tânăr etc....în total circa 3600 documente istorice din sec. XV-XIX)... Biblioteca cu 2787 înregistrări pe 1952 și 552 pe 1953, împreună cu toate colecțiile(complete și incomplete)de Monitoare Oficiale, ziare și diferite periodice în diferite limbi, ștampile, foile volante etc.”¹⁶.

¹² Idem, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 32, nenumerotat.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Idem, fond *S.J.A.N. Vâlcea*, dosar 2/1951, f. 27.

¹⁵ *Ibidem*, f. 26.

¹⁶ Idem, fond personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 22, nenumerotat.

În iulie 1953 este transferat în interes de serviciu ca „șef de serviciu” și apoi ca director al Arhivelor Statului din Craiova, unde a funcționat până în 1972¹⁷. Această perioadă a însemnat un salt profesional remarcabil. Publică în 1954, în colaborare *Documente noi în legătură cu răscoala lui Tudor Vladimirescu*, iar în 1957, *Meșteșugari și negustori din trecutul Craiovei*.

Povestea documentelor care au stat la baza volumului din 1954 este foarte interesantă și elocventă pentru modul în care se constituiau fondurile arhivistice sau pentru cum se îmbogățeau colecțiile de documente istorice. Chiar autorul ne-o expune în prefața la lucrarea sa: „În decembrie 1953 s-au găsit întâmplător în podul garajului Sfatului Popular al orașului Craiova, garaj care odinioară a fost grajd al caselor Glogoveanu, circa două sute documente istorice inedite, majoritatea din primele decenii ale veacului al XIX-lea¹⁸”.

Dar lucrarea sa de căpătâi, va fi fără îndoială *Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea* apărută în 1967.

Despre eforturile depuse de Al. Bălintescu pentru elaborarea acestei lucrări stă mărturie însuși Aurelian Sacerdoțeanu, care într-o scrisoare adresată autorului, în 1965, îl sfătuia asupra realizării unei selecții cât mai bune a documentelor și pentru realizarea unui indice al lucrării: În ce privește „Problema țărănească în Oltenia în sec. XIX” material cred că este destul. Selecția este mai grea. Cred că ar trebui să consulți și Arhivele din București (Min. Domeniilor și Împroprietăririle) și Mon. Oficial. Ordinea documentelor nu poate fi hotărâtă decât după alegerea materialului. S-ar putea ivi necesitatea să fie clasate mai întâi pe probleme și în cadrul lor cronologic. Deci asupra acestui lucru vei hotărâ la urmă. Poate vom discuta atunci...Cât privește indicele, principal eu sunt pentru cel general. Cum lucrarea aceasta este specială, greutatea va cădea pe chestiuni și acestea trebuie arătate toate. De aceea ar putea fi un dublu indice de nume (onomastic și toponimic la un loc) și de chestiuni¹⁹.

Publică cataloage de documente, cum sunt: *Arhiva generalului Gheorghe Magheru* (1968), *Documentele Glogoveanu* (1956), *Documente inedite din arhiva C. D. Fortunescu* (1968), *Contribuții documentare la viața și opera lui Constantin Brâncoveanu* (1968), *Descrierea arhivistică a unor manuscrise eclesiastice de la Arhivele Statului Vâlcea* (1972).

Preocupările sale în domeniul cercetării istoriei, lucrările publicate și nu în ultimul rând poziția sa de director al Arhivelor Statului Craiova, l-au adus în contact cu foarte multe personalități. Mărturie stă numeroasa corespondență pe care acesta a purtat-o de-a lungul anilor cu N. Adăniloae, Manole Neagoe, Damaschin Mioc, Dumitru Limona, Aurelian Sacerdoțeanu, Barbu Brezianu ș.a.

Domeniile de interes erau foarte variate, începând cu întocmirea volumelor de documente despre revoluția lui Tudor Vladimirescu, editarea *D.I.R.*, lucrări de heraldică sau publicarea documentelor din arhiva Dumitru Aman. Astfel, într-o scrisoare din 1959, Dumitru Limona de la Arhivele din Brașov îi propunea publicarea

¹⁷ Corneliu Tamaș, Petre Petria, *op.cit.*, Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 7.

¹⁸ Al. Bălintescu, Ion Călin, Ion Popescu, *Documente noi în legătură cu răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*, Craiova, 1954, p. 5.

¹⁹ Ionela Nițu, *op.cit.*, p. 97.

acestor documente într-un catalog, al cărui studiu introductiv urma să fie întocmit de către Alexandru Bălintescu²⁰.

Dăruirea manifestată de către arhiviștii craioveni, în sensul achiziționării de documente, pentru îmbogățirea cercetării istorice, eforturile depuse de către Al. Bălintescu în acest sens, au fost remarcate încă din acei ani de către istorici, așa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată, în 1956 de către Sava Iancovici, menționând cu acest prilej meritul arhiviștilor de la Craiova, de a face achiziții de materiale importante numai în interesul instituției și al științei²¹.

Al. Bălintescu a publicat prea puțin din ceea ce a studiat în arhive și din ceea ce a scris. Așa se explică de ce o parte din studiile și lucrările sale se mai găsesc încă în manuscris așteptând publicarea chiar și după ce autorul lor nu mai este în viață; *Însemnări pe cărți vechi aflate la Filiala Arhivelor Statului Dolj* (o frumoasă prezentare a modalităților de constituire a bibliotecii documentare a Arhivelor Statului Dolj, precum și a celor mai valoroase achiziții), *Oameni de știință și cultură în documentele Arhivelor Statului Craiova* sunt doar câteva din acele lucrări care așteaptă lumina tiparului²².

Toți cei care l-au cunoscut pe Al. Bălintescu vorbesc despre cele două aspecte definitorii ale vieții și activității acestuia: despre arhivistul și istoricul, dar și despre omul de cultură, pasionatul de artă și frumos. Cele două valențe ale personalității sale au coexistat întotdeauna, au încercat să se dezvolte, iar astăzi este greu de spus care a fost mai pregnantă și care a lăsat urme adânci asupra posterității. De altfel, singur se confesa unei coli de hârtie îngălbenită, că de multe ori pleca de la Râmnicu Vâlcea la Craiova sau București, ca să asculte un concert, un spectacol de teatru, sau să viziteze o expoziție de pictură sau sculptură.

În 1972, Al. Bălintescu părăsește Arhivele de la Craiova și se întoarce la Râmnicu Vâlcea, dar nu ca arhivist, ci ca muzeograf principal, șeful Secției de Artă din cadrul Muzeului Județean Vâlcea, unde va activa până la pensionare, în 1982²³. Își va cultiva astfel o mare pasiune, aceea de cunoscător și colecționar de artă.

Student fiind, a cunoscut lumea boemă a Bucureștiului din anii '40, când pune bazele unor relații de prietenie, care vor dăinui întreaga viață. Prietenia cu sculptorul Gheorghe Anghel până la moartea acestuia în 1966, cu Gh. Tomozian, cu pictorii Const. Piliuță, Florian Niculiu, Ioan Vrăneanțu, Horia Bernea ș.a. sunt repere în viața lui Al. Bălintescu.

Mare colecționar, a donat lucrări de artă de o deosebită valoare muzeelor din Craiova și Rm. Vâlcea²⁴.

Dar cea mai mare realizare, visul său de o viață a fost acela de a deschide pe meleagurile iubite ale Costeștiului natal un muzeu. Și va reuși acest lucru în 1970, când avea să inaugureze Colecția de Artă din cadrul Căminului Cultural, Costești, Vâlcea, în care figurează o bună parte din capodoperele lui Gheorghe Anghel, Țuculescu,

²⁰ S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 101, nenumărat.

²¹ *Ibidem*.

²² *Idem*, dosar 13 și 17.

²³ *Idem*, dosar 19, nenumărat.

²⁴ *Idem*, dosar 26, nenumărat.

Rodion Gheorghiu și care va deveni în 1974 o secție a Muzeului Județean Vâlcea ca urmare a demersurilor făcute de către donator²⁵.

Nimic nu ar putea exprima mai bine importanța Colecției de la Costești decât chiar cuvintele creatorului ei Al. Bălintescu...*rugăciunea și-a găsit locul. Miracolul casei părintești. Sunt fericit că visul meu prinde viață, o colecție de artă plastică formată exclusiv din bronzurile lui Anghel, aici la Costești la poalele munților, unde numele voievozilor Basarabi sunt încă vii...*²⁶.

A murit în anul 1990, lăsând în urma sa o viață plină, dedicată studiului, cercetării documentelor, dar și frumosului sub toate formele. A fost și rămâne ctitorul Arhivelor din Vâlcea, unul din arhiviștii români de referință ai vremii sale, administratorul și trezorerul arhivelor oltenice, un model de profesionalism și dăruire.

ALEXANDRU BĂLINTESCU
GREAT PERSONALITY OF THE ROMANIAN ARCHIVES
Abstract

The article presents a person of figure of Romanian archives, Alexandru Bălintescu. Born in Olt lands, Vâlcea County, he laid the foundations of the State Archives Institution from Râmnicu-Vâlcea and in the second part of his life he led and coordinated the Archives from Craiova.

He performed a great activity in the domain of historical discovery and research, being the author of numerous studies, articles and treatises in the history and archives domain. He had been also very attracted by art contributing to the foundation of the art collection from the Costești Museum, Vâlcea County.

²⁵ Corneliu Tamaș, Petre Petria, *op.cit*, Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 7.

²⁶ S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 81, nenumărat.

ACTIVITATEA CULTURALĂ ÎN ANII 1936-1940 ÎN BASARABIA
A STUDENTULUI LA TEOLOGIE CONSTANTIN DEJAN

OCTAVIAN C. DEJAN*

Adevăratul curs al vieții, din anii tinereții, a protopopului de Pitești Constantin Dejan a fost multă vreme ascuns. Acum însă când preotul Constantin Dejan aparține istoriei, este de datoria noastră să destăinuim ceea ce în decursul vieții lui a fost trecut sub tăcere, de teamă de a nu fi răstălmăcit cu rea-voință.

Nu se poate aborda tema privind acțiunea culturală a echipelor studențești regale, fără a ne referi la Fundațiile Culturale Regale, aprobate prin Lege în martie 1933. Legea Fundațiilor Culturale Regale avea ca obiect crearea unei uniuni a fundațiilor regale din București, Iași și Cluj, sub denumirea Fundațiile Culturale Regale ale României. Tot în acest an Prof. Dimitrie Gusti a lansat un proiect de lege a organizării culturale, prin care se urmărea transformarea Direcției Culturii Poporului din cadrul Ministerului Instrucției, Cultelor și Artelor, și a Direcției Educației Poporului din Casa Școalelor, în Direcția Culturii Naționale pentru Răspândirea Culturii în afara Școalelor¹. În Legea Fundațiilor Culturale Regale ale României era înscrisă ideea unei independențe a culturii, ca un drept suveran al Regelui, iar în *Discurs pentru organizarea culturii* rostit de Gusti la data de 16 iunie 1933 în Senat, se susținea ideea „terenului neutru al culturii”². În acest sens Gusti susținea că „o politică de stat cuminte a culturii va trebui să creeze o instituție specială care, deși de stat, să aibă o autonomie desăvârșită... nu e vorba ca această instituție să aibă ca scop crearea culturii, ci numai crearea condițiilor prielnice dezvoltării ei, descoperind, stimulând și organizând colaborarea tuturor elementelor culturale ale țării”³.

O problemă care ocupă un loc important în sistemul gustian de ridicare culturală a maselor, este aceea a factorilor care concură la soluționarea ei. Ea este condiționată de necesitatea cunoașterii realității sociale, care face parte integrantă din sistemul gustian. În viziunea profesorului trei sunt factorii mai importanți: intelectualitatea, tineretul intelectual și elita satului, prin preoți și învățători, iar aceste forțe sociale trebuie să conlucreze pentru ridicarea prin cultură a poporului. Ideea ridicării prin cultură a poporului nu era nouă nici în străinătate și nici în țara noastră. În anul

* București.

¹ Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor*, București, 1934, p. 1458 și urmat.

² *Ibidem*, p. 563.

³ *Ibidem*, p. 517.

1844 Grundtwig din Danemarca a înființat primele școli țărănești în țările scandinave, punând bazele unui lung și vast proces de redresare și ameliorare a vieții sociale, economice și culturale din Danemarca, Suedia și Norvegia. În Principatele Unite la 23 martie 1866 în București, prin discursul lui Constantin Esarcu, s-a declarat constituirea „Societății pentru învățarea poporului român”, societate care avea secțiuni județene⁴ și își propunea să răspândească cunoștințe de matematică, fizică, biologie, astronomie, chimie și, la cap.VI, sociologie. Referitor la sociologie Vasile M. Missir, licențiat în drept, predă instrucțiunea civică, adică: ce este societatea, dreptul și datoria, legea, forma de guvern și constituțiunea. În anul 1870 secțiunile județene erau în număr de 23 la București, Argeș, Bacău, Bolgrad, Buzău, Cahul, Covurului, Curtea de Argeș, Dâmbovița, Fălciu, Gorj, Iași, Ilfov, Mehedinți, Neamț, Olt, Prahova, Putna, Romanai, Râmnicu Sărat, Târgu Ocna, Tutova și Vâlcea.

Societatea pentru învățătura poporului român a obținut rezultate nesemnificative în ceea ce și-a propus deoarece nu a urmărit alfabetizarea maselor ci s-a adresat la câțiva cunoscători de carte din rândurile muncitorilor și comercianților. Pe baza experienței dobândite în precedentele monografii sociologice Gusti a rămas credincios principiului că orice acțiune socială trebuie să aibă la bază cunoașterea adâncită a realității, respectiv punerea unui „diagnostic cultural”, care să ducă la acțiune culturală constând în efortul de a ridica nivelul de trai al oamenilor, atât material, cât și spiritual. În concepția prof. Dimitrie Gusti cultura constă în răspândirea cunoștințelor folositoare, care să fie efectiv utilizate în toate domeniile: economic, sanitar, știință de carte și conștiință etică-cetățenească. Se urmărea prin aceste măsuri combaterea inculturii de la sate, mizeria economică și sanitară, precum și analfabetismul. Programul gustian avea în vedere „cultura muncii, sănătății, minții și sufletului”. Prin Fundațiile Culturale Regale Gusti a dispus de mijloace financiare și organizatorice necesare realizării acestor obiective și începând cu anul 1934 a trecut la formarea unor echipe studențești, cu caracter interdisciplinar, făcând apel, în special, la studenții din ultimii ani de studii de la: litere și filozofie, teologie, medicină, agronomie, zootehnie, educație fizică. Acestor tineri le-a cerut să depună o muncă benevolă, de trei luni, în timpul vacanțelor, pentru monografierea unui sat și realizarea unui plan de acțiune.

La început accentul cercetărilor s-a pus pe activitatea echipelor studențești, susținute material de Fundațiile Culturale Regale, care trebuiau să se ocupe de cultura sănătoasă a muncii și de cultura moral-religioasă în rândul țăranimii⁵. Este important de știut faptul că planul de acțiune al echipelor studențești regale nu era elaborat de la centru, ci se întocmea potrivit realității constatate pe teren și a colaborării echipei studențești cu administrația locală și cea județeană. Primele 12 echipe studențești s-au constituit în localul Fundațiilor Culturale Regale din București, Str. Latină nr. 8 și și-au început activitatea științifică și social-culturală sub directa coordonare a profesorului Dimitrie Gusti. În anul 1935 numărul a crescut la 22 echipe, ca în anii următori să crească astfel: 1936 - 27; 1937 - 48; 1938 -74, iar în 1939 - 77 echipe și 20 de tabere de

⁴ Societatea pentru învățarea Poporului Român, „Foaie mensuală”, an. 1, nr. 1, martie 1870, București, p. 3-50.

⁵ *Alcătuirea Echipelor Regale Studențești*, în „Căminul Cultural”, an. 1, nr. 1, noiembrie 1934, p. 15.

muncă obștească⁶. Pentru eficientizarea acțiunii, s-au organizat Școli de comandanți de echipe la: Stănești, Broșteni, Pietriș și Făgăraș.

Ideea că satul poate acționa, el însuși în problemele majore care îl privesc a călăuzit Fundațiile Culturale Regale să organizeze cât mai multe Cămine Culturale și să acționeze în, și prin acestea. În viziunea prof. Gusti, Căminul Cultural urma să reprezinte o unitate de integrare a vieții sociale și administrative locale într-un tot unitar al acțiunilor menite să promoveze dezvoltarea și transformarea societății rurale și a celei urbane.

Pentru tânărul student la teologie, Constantin Dejan, care își făcea studiile universitare printr-o bursă, posibilitatea ca în vacanțele de vară să-și câștige existența lucrând în echipele studențești regale și să dobândească și o sumă de bani, este drept mică, dar importantă, când nu ai alte surse de venituri, era o adevărată mană cerească pentru care îi era profund recunoscător prof. Dimitrie Gusti. În timpul vacanței din anul 1935 Constantin Dejan a urmat cursurile de conducători de echipe studențești și după efectuarea unei practici în județele Năsăud și Bihor, în anul următor și-a asumat responsabilitatea de comandant de echipă studențească regală lucrând în cadrul Fundațiilor Culturale Regale pentru cercetări monografice în județul Ismail, localitatea General Averescu.

*„Echipa Regală“ în anul 1938, în satul model Gen. Averescu.
Al cincilea din stânga, comandantul - Constantin Dejan.*

Acest sat era situat la 14,5 km de orașul Ismail, pe malul de răsărit al limanului Ialpug, respectiv la 30 km de capitala plășii care era Bolgrad. Județul Ismail se întindea între Prut și lacul Sasic (Conduc) iar satul Gen. Averescu era la 35 km de orașul Galați. În prezent județul Ismail este ocupat de Ucraina, iar localitatea General Averescu a primit denumirea de Babele, iar în limba ucrainiană se numește Ozernoe.

⁶ Octavian Neamțu, *Țară nouă*, 1939, p. 69-70.

Din punct de vedere al reliefului județul este situat în Câmpia Basarabiei, care de la nord spre sud este crestată de depresiuni alungite, în care, înconjurată de maluri înalte se găsesc lacurile, denumite limanuri: Cahul, Ialpug, Catalpug, Chitai și Sasic, sau Conduc. Întreg județul face parte din stepa pontică și avea o suprafață de 4.212 km² cu o populație de circa 245.000 de locuitori la 1 iulie 1937. În județ erau cinci orașe: Ismail, Bolgrad, Chilia-Nouă, Reni și Vâlcov, cu sate rare, în preajma apelor, împărțite în patru plăși: Bolgrad - 18 sate; Chilia-Nouă - 23 de sate; Fântâna Zânelor - 22 de sate și Reni - 13 sate. Suprafața arabilă a județului era ocupată într-o proporție de 99% de mica proprietate, dar numai 46% din populație era știutoare de carte.

Trei ani de-a rândul Constantin Dejan a stat în gazdă la Moș Simeon Boinegri din localitatea Gen. Averescu, un moldovean de care își aducea aminte cu mare plăcere. În primul an echipa studențească a efectuat cercetarea monografică a localității fiind ajutată de intelectualii satului: primarul Vintilă, preotul Mihai Ghețoiu și învățătorii Dragomir și Bâlhac. Menajera echipei studențești a fost o femeie din sat, harnică, plină de energie și cu un remarcabil spirit practic, căreia îi spuneau Matrușca. În județul Ismail Direcțiile Educației Poporului din Casa Școalelor și Culturii Poporului din Ministerul Instrucției întrețineau 67 cămine culturale, 12 biblioteci și două societăți muzicale, adică 81 organizații culturale, din care 55 cu personalitate juridică, iar Fundațiile Culturale Regale aveau 33 de cămine culturale, unul chiar la Gen. Averescu, într-o clădire improprie, care servise drept local școlii. Meseria de bază a locuitorilor era pescuitul în limanul Ialpug și la Dunăre. Echipa studențească multidisciplinară aplica în cercetarea monografică metoda de lucru a prof. Dimitrie Gusti cunoscută sintetic în formula „cunoaștere și acțiune“, realizând în mod practic antrenarea elementelor locale să-și pună energia și competența în slujba ridicării nivelului de trai și civilizație a satului, prin acțiuni social-culturale și economice organizate. Provizoriu, studenții au înființat un muzeu al pisciculturii din Delta Dunării și limanuri, iar la sfârșitul cercetării monografice au pus mâna pe lopeți și au dat o mână de ajutor la finalizarea construcției noii școli din localitatea General Averescu.

„Echipa studențească“ dând o mână de ajutor. Primul din dreapta, Constantin Dejan.

Programul de lucru întocmit de echipa studențească regală viza ca în următorii ani localitatea Gen. Averescu să devină un sat model. În linii generale în program se prevedeau următoarele: 1. Secțiunea pentru asistență socială și cultura sănătății: înființarea unui dispensar medical cu punct farmaceutic; organizarea prin biserică de ajutoare pentru bătrâni, persoane nevoiașe și bolnavi fără rude; 2. Secțiunea pentru cultura muncii: începând din toamna aceluși an s-a început cultivarea pomilor fructiferi pe loturi demonstrative și s-a înființat o pepinieră în sat, ca o alternativă de alimentație sănătoasă și dobândire de venituri alături de pescuitul tradițional; au fost instruite femeile să înființeze grădini de zarzavaturi pentru îmbunătățirea hranei și crearea posibilității vinderii surplusului la Ismail, Bolgrad, sau Galați; s-a înființat un atelier cooperatist pentru fabricarea uneltelor de pescuit utilizate în localitate și comercializare în județele Ismail, Tulcea și Constanța; 3. Secțiunea pentru cultura minții și a sufletului: s-au început cursurile țărănești de alfabetizare, educație gospodărească și sanitară, precum și de educație cetățenească, vizând credința, morala și patriotismul locuitorilor; s-a propus construcția unui nou Cămin Cultural și alături de el să se construiască Dispensarul și un Muzeu cu bibliotecă; concomitent cu efectuarea sezonieră a cursurilor țărănești urmau să înceapă cursurile Universității Populare cu durată de trei ani pentru știutorii de carte, precum și cursuri de scurtă durată pentru conducătorii de Cămine Culturale, ambele forme de educație fiind susținute material de către Fundațiile Culturale Regale.

Căminul Cultural din satul model Gen. Averescu, în faza de construcție în anul 1938.

Programul întocmit de echipa studențească a fost aprobat de primăria localității Gen. Averescu și a fost înaintat prefectului județului Ismail, care era comandor Mache Constantinescu. La acest nivel programul a fost aprobat cu o singură observație, și anume ca Universitatea Populară să-și înceapă cursurile în noul local al Căminului Cultural. Proiectul Căminului Cultural a fost realizat de arhitectul Gheorghe Popescu din orașul Ismail și la data de 15 august 1937 au început săpăturile pentru fundații. La propunerea lui Constantin Dejan, pentru buna desfășurare a lucrărilor s-a înființat „Comitetul de Construcții al Căminului Cultural din comuna Gen. Averescu”, care se subordona Serviciului Județean de Arhitectură Ismail administratorul fondurilor Fundațiilor Culturale Regale destinate acestui scop.

Prefectul județului Ismail, comandorul Mache Constantinescu, încadrat de comandantul echipei studențești regale, Constantin Dejan și preotul satului Gen. Averescu, Mihai Ghețoiu.

Din însemnările lui Constantin Dejan știm nu numai numele zidarului care a confecționat cofrajele fundației în anul 1937, Andrei S. Balica din localitate, dar și cantitatea de cărămizi achiziționată și numele celor care le-au livrat: la data de 21 iunie 1938 - 23.077 buc; la 16 august 1938 - 10.000 de cărămizi livrate de Andrei Padenco și Ivan Siderenco din comuna Broasca, iar la data de 29 septembrie 1938 - 6.050 de cărămizi de la Pr. A. V. Chiose din satul Barta, aduse cu barca traversând lacul Ialpug.

Fiind student la teologie, Constantin Dejan și-a asumat sarcina, în cadrul echipei studențești pentru „cultura sufletului“. Din anii 1936-1938 ne-au rămas zeci de planuri și schițe de cateheză, cu lămurirea fiecărei laturi și justificare a ideilor principale și a principiilor teologic-biblic; pedagogic-creștin; psihologic-religios și moral social. Ideile principale erau expuse în introducere, după care erau documentate biblic prin istorisirea fondului căutând să convingă de adevăr, pentru ca sufletele să creadă, să nădăjduiască și să iubească. În funcție de auditoriu temele erau astfel prezentate pentru ca să întărească credința și sentimentul religios. A încercat să-i convingă pe săteni că anumite credințe, sau practici, sunt străine de duhul dreptelor noastre învățături, însă a întâmpinat refuzul motivat stereotip că „așa am apucat să țin“! Constantin Dejan era un „bun cunoscător al limbii slavonă și s-a acomodat repede atât cu limba ucrainenilor, cât și a bulgarilor, care locuiau în plasa Bolgrad. Trăind patru ani în Basarabia l-a incitat și a studiat limba găgăuză, care este un dialect turcesc, iar populația este ortodoxă, până la bigotism. El a ajuns la concluzia că găgăuzii provin de fapt din populația aromână din Bulgaria, care a adoptat limba turcă și a rămas în credința ortodoxă, întrucât în acest dialect sunt mai multe cuvinte și rădăcini armânești (macedo-românești) decât bulgărești. Nu credem că a publicat ceva din studiul întreprins fiind foarte meticulos și prudent în afirmații, însă din activitatea echipelor studențești, pe care le-a condus, a publicat articole și cronici în revistele culturale „Albina“, „Căminul Cultural“, „Curierul Echipelor Studențești“ și în cartea de reportaje a lui Miron Radu Paraschivescu intitulată *Oamenii și așezări* apărută la București în 1938 s-a relatat și despre activitatea echipelor conduse de el.

Pentru activitatea desfășurată în calitatea de comandant al echipelor studențești i s-a acordat succesiv, de două ori, în anii 1937 și 1938, Premiul I pe țară.

Prof. Dimitrie Gusti a încercat extinderea acțiunilor științifice și social-culturale, sub forma obligativității muncii profesionale la sate prin Legea Serviciului Social din anul 1938⁷. În această lege se prevedea că absolvenții universităților, ai școlilor și instituțiilor superioare, sau speciale, sunt datori să îndeplinească serviciul obligatoriu la sate și nici o diplomă obținută în țară, sau străinătate, nu era recunoscută ca fiind valabilă pentru acordarea unui post, fără certificat doveditor că a îndeplinit Serviciul Social.

La art. 8 din Lege se arăta faptul că instrumentul de realizare a Serviciului Social este Căminul Cultural, al cărui scop se prezenta la art. 10 și era de a ajuta, întări și adânci acțiunea bisericii, a școalei și a autorităților de stat... Căminul Cultural trebuia să fie un lăcaș de înfrățire în care oamenii să-și dea mâna și să lucreze laolaltă pentru interesele obștești, pe deasupra tuturor acțiunilor ce-i despart și îi învrăjdesc⁸. Textul Legii Serviciului Social a fost aprobat de Regele Carol al II-lea la data de 13 octombrie 1938 și s-a publicat în Monitorul Oficial din 18 octombrie 1938. La prezentarea acestei legi prof. Dimitrie Gusti a evidențiat acțiunile sociale ale echipelor studențești regale din perioada 1934-1938 susținând că s-a ajuns la o fază de dezvoltare și maturizare, care impuneau forme și metode noi de muncă. În raportul prezentat s-au

⁷ *Legea pentru înființarea Serviciului Social*, în „Căminul Cultural“, an IV, nr. 9, sept, 1938, p. 401; idem nr. 10, octombrie 1938, p. 479-483.

⁸ Dimitrie Gusti, *Idei călăuzitoare pentru munca culturală la sate*, în „Căminul Cultural“, an. 1, nr. 1, nov. 1934, p. 4.

arătat și rezultatele remarcabile obținute de Constantin Dejan în satul model Gen. Averescu, fapt reținut de Rege care și-a manifestat dorința să-l cunoască pe absolventul Facultății de teologie din București. Cu ocazia audienței Constantin Dejan a fost decorat de Regele Carol al II-lea, personal, cu Ordinul Meritul Cultural Cls. a II-a și a fost angajat la Institutul Social Român. Constantin Dejan lega acest eveniment de faptul că în acest an a fost tipărită „Biblia Carol II“ un monument cultural remarcabil, datorită frumuseții limbii în care s-a tipărit această ediție a Bibliei.

Ca angajat al Serviciului Social Constantin Dejan a primit sarcina să coordoneze întreaga activitate legată de aplicarea Legii într-un sector al ținutului Dunărea de Jos, respectiv în patru județe, care făceau parte din ținutul Nistru: Lăpușna, Orhei, Tighina și Cetatea Albă. Prof. Dimitrie Gusti comasase ținuturile Dunărea și Nistru, pentru aplicarea Legii Serviciului Social, sub denumirea de ținutul Dunărea de Jos, pe care l-a încredințat acad. prof. Constantin C. Giurescu, membru al Senatului Cultural al Fundațiilor Culturale Regale și Constantin Dejan era consilier cultural. Nu era nou acest artificiu întrucât prof. Dimitrie Gusti pentru aplicarea Legii Serviciului Social a încredințat Ardealul și Banatul prof. Silviu Țeposuș și consilierului cultural Alexandru Dima, de la Sibiu.

Pe vapor, al doilea din stânga, Constantin Dejan.

Cele două ținuturi Dunărea și Nistru, împreună, aveau o suprafață de 60.313 km² și o populație de 3.485.800 de locuitori la 1 iulie 1937, iar sectorul de care răspundea Constantin Dejan era în suprafață de 22.355 km² cu o populație de 1.446.395 locuitori, cu principalele orașe: Chișinău, Tighina, Orhei, Cetatea-Albă, Călărași, Comrat și Tg. Rezina. Acest ținut era împărțit în 23 de plăși în care erau 795 de sate⁹.

⁹ D. Gusti, *Enciclopedia României*, vol. II, 1939, p. 12.

Prin Legea Serviciului Social a fost obligat tineretul universitar să efectueze un stagiul la sate și programul din 1939 prevedea sporirea complexității cercetării monografice și o noutate „cercetarea monografică zonală”. Pentru sectorul lui Constantin Dejan cercetarea zonală urma a se efectua în județul Orhei, plasa Bravicea, cu 38 de sate, unde Serviciul Social avea la 1 ianuarie 1938 cinci cămine culturale la: Cornova, Hulboca, Cobâlca, Puținței Mari și Dârcova. Ideea prof. Dimitrie Gusti era că tinerii intelectuali, absolvenți universitari, lucrează creator dacă sunt organizați¹⁰ iar după părerea profesorului organizare justă și condiții prielnice de afirmare le oferă Căminul Cultural, care „are greaua și frumoasa chemare să organizeze viața satului în privința sănătății, a muncii, a modalității și a preocupărilor intelectuale, arătând cu vorba și cu fapta că ceea ce se numește cultură, înseamnă stăpânire, respectiv a învăța stăpânirea de sine: stăpânirea vieții în care trăiește tineretul și a pământului din care trăiește”¹¹.

Constantin Dejan ca angajat al Institutului Social Român a trecut de la faza să propună soluții la faza rezolvării științifice a problemelor sociale, de educație și culturale. De bună voie a intrat în robia activității sociale, pe care urma să o desfășoare nu într-o localitate ci într-un ținut constituit din patru județe din Basarabia, cu probleme interetnice, religioase, sanitare, de educație și culturi diferite.

Avea încredere oarbă în prof. Gusti de la care a învățat să cerceteze cu scrupulozitate, rigurozitate, severitate, metodic: materialele științifice furnizate de echipele studențești multidisciplinare și de conducătorii Căminelor Culturale. Concluziile care se desprindeau din aceste materiale le verifica, le confrunta cu altele, după care le prezenta acad. prof. Constantin C. Giurescu pentru a i se aproba planurile de acțiune. În cadrul unui curs pentru conducătorii de Cămine Culturale, din acea perioadă, atenționa pe cursiști că atât timp cât există un azi avem în urma noastră un ieri și înainte un mâine, pentru că prezentul este viitorul de ieri și trecutul de mâine și pentru aceasta trebuie să facem ca fiecare clipă să fie un pas înainte spre un țel suprem. Un refugiat din Basarabia, Ilie Balmuș, fost director al școlii din localitatea Cișmeaua Văruită își amintea de cursurile de conducători de cămine, pe care le-a absolvit sub coordonarea lui Constantin Dejan în anul 1938, că erau de o înaltă ținută. Cursiștilor li se expunea doctrina gustiană, care sta la temelia Căminului Cultural astfel: Căminul Cultural este organul care, alături de Biserică, Școală și Primărie, are menirea de a da o nouă organizare satelor prin mijloace proprii. El este în mic ce poate fi grandioasa solidaritate națională.

În cadrul satului căminul este o școală a unei împătrite solidarități: solidaritatea țăranilor între ei; solidaritatea autorităților și intelectualilor din sat cu satul și nevoile lui, înfăptuind coordonarea și unificarea strădaniilor acestora, solidaritatea satului cu fiii lui, chemând la matcă pe toți cei plecați din sat; solidaritatea cu tânăra intelectualitate a satului, reprezentată de tineretul universitar obligat să-și facă stagiul la sate. Constantin Dejan susținea că mijlocul de ridicare a satului și a țăranilor este Căminul Cultural, care are menirea de-a aduce binefacerea culturii și civilizației acestor muncitori umili, care au trăit și mai trăiesc încă, cufundați în lipsurile, nevoile și suferințele lor care nu cunosc progresul nici sub forma lămpii cu petrol și a săpunului. Într-un articol în posesia autorului intitulat *Biserica și acțiunea Căminului*

¹⁰ Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. III, Ed. Academiei, București, 1970, p. 298.

¹¹ Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune socială în serviciul națiunii*, București, 1939, p. 193.

Cultural cu privire specială asupra colaborării intelectualilor cu Biserica Constantin Dejan afirma următoarele: „Căminul Cultural urmărește să determine pe toți sătenii să acționeze pentru propria lor ridicare, sub toate cele patru laturi de viață individuală și obștească: sanitară, gospodărească, culturală și moral-religioasă. Scopurile căminului sunt în întregime creștine și în spiritul credinței noastre străbune, el propunându-și înaintea de orice să păstreze și să cultive credința străbună, cu tot ce se leagă de ea: datinile, obiceiurile și credințele specifice neamului nostru. Căminul Cultural îndatorează pe toți membrii săi să fie buni creștini să-și îmbunătățească viața prin muncă cinstită, promovând în toate domeniile: sănătate, gospodărie, mijloace de muncă, atât în viața lor morală, cât și religioasă. Căminul Cultural este instituția care trebuie să trudească alături de Biserică, pentru sporirea vitalității poporului și îndreptarea lui pe căile unei trăiri mai înalte, mai bune, mai luminate“.

În anul 1938 erau în țară circa 5.000 de Cămine Culturale și o treime era condusă de preoți, iar celelalte două treimi lucrau cu sprijinul preoților. După apariția Legii Serviciului Social coordonarea Căminelor Culturale a devenit sarcina unei singure instituții, Serviciul Social Român, care prin Direcția Culturii Naționale pentru Răspândirea Culturii în afara școalelor, urmărea crearea condițiilor prielnice ridicării nivelului de trai material și spiritual al întregii populații a țării, prin angrenarea în echipele Serviciului Social a 3.210 absolvenți din învățământul superior din anul 1938. Constantin Dejan, în conformitate cu indicațiile Direcției Culturii Naționale, în sectorul său din Basarabia, pentru anul 1939 a organizat în Căminele Culturale cursuri țărănești, iar pentru știutorii de carte din principalele orașe a organizat cursurile Universității populare, cu durata de trei ani.

Concomitent cu aceste forme de învățământ a extins cursurile de scurtă durată de pregătire a cadrelor de conducere a Căminelor Culturale. Din aceste activități prezentăm programa de studii pentru Anul I al Universității populare, destinată muncitorilor de la orașe: I. Centrul de interes „Gospodăria“: A. - Familia din punct de vedere social; biologic, religios, moral, juridic, al muncii, al economiei, al artei; B. - locuința (casa, curtea, grădina): sociologia proprietății, proprietatea din punct de vedere juridic, igiena locuinței, curții, grădinii clădirea locuinței, întreținere, rentabilizare, asigurarea proprietății; C. - Munca și producția din punct de vedere religios, moral, igienic, economic, social, artistic și național; D. - Desfacerea produselor muncii, atât cele proprii, cât și din cooperative, comerț, igiena atelierelor și a prăvăliilor, legislație în comerț; E. - Munca și economia, valorificare, contabilitate, economisire, păstrarea și valorificarea economiilor, cooperative financiare de credit și economisire; F. - Atelierul și fabrica: rentabilizarea atelierului și asociațiilor, crearea industriei; G. - Muncitorul și Serviciul Social Fundațiile Culturale Regale ale României: organizare, scop și funcționarea Serviciului Social, școli, muncitorul și Căminul Cultural; H. - Muncitorul și Serviciul Asigurărilor Sociale; I.- Jurisdicția muncii și conflicte de muncă; J. - Organizații muncitorești legale; K. - Muncitorul și Camerele de Muncă și Comerț; L. - Obligațiile muncitorului față de familie, față de localitate și față de Stat.

În afara acestor teme programa prevedea învățarea de cântece patriotice și religioase, organizare de coruri, serbări și șezători, împreună cu școlile țărănești și cu Căminul Cultural Județean și Orășenesc.

În anul II de studiu, intitulat Centrul de interes „Localitatea“, se prezentau tematici legate de localități de la sat, până la capitala țării: organizare teritorială,

legislație, instituții de administrație etc., iar în anul III în cadrul Universității populare se predă Statul.

Pentru școlile superioare țărănești, care de asemenea aveau denumirea de Universitate populară, cu durata de trei ani, prof. Dimitrie Gusti avea cele mai alese calificative, iar modul de funcționare pe care îl preconiza era modelul instituțiilor similare din Danemarca. Referitor la Grundtwig, întemeietorul școlilor țărănești, consemna următoarele: „Dacă Rousseau a vorbit într-o ocazie despre Evanghelia copilului, Grundtwig a descoperit Evanghelia tineretului sătesc. Universitățile țărănești sunt cele mai libere instituții din lume. Acolo nu se dau examene, ci se dă cultură prin ea însăși. Fiecare școală are o organizare, care lucrează pe răspundere proprie, respectând însă tradiția școlii și trebuințele poporului¹².

Rezultatele cercetărilor efectuate în anii 1938-1939 de către Constantin Dejan și echipele studențești coordonate de el, au fost publicate în lucrarea *60 sate românești cercetate de echipele studențești*, iar cercetările zonale, respectiv pentru Plasa Bravicea județul Orhei, urmau să fie publicate în anul 1940, când se preconiza a se finaliza acțiunea.

Constantin Dejan, în anul 1939, deja se considera un om realizat, deoarece absolvise și a doua facultate, de filozofie, lucra într-un domeniu în care avea o experiență de patru ani, îi plăcea activitatea ce o desfășura în Basarabia și avea mari perspective, când, în urma tratatului Ribentrop-Molotov din 23 august 1939, la data de 1 septembrie 1939, concomitent, Germania și U.R.S.S. au declanșat agresiunea împotriva Poloniei.

Datorită amenințărilor U.R.S.S.-ului și Ungariei revizioniste România a decretat mobilizarea militară și a fost suspendat Serviciul Social. Concentrările și suspendarea Serviciului Social au împiedicat realizarea integrală a planului inițial și nu s-a izbutit ca întreg materialul cules să fie publicat, după prelucrare și sintetizare. În toamna acestui an comandanții echipelor studențești regale și consilierii culturali din Serviciul Social, erau concediați, datorită restrângerii activității Fundațiilor Culturale Regale. La sediul Fundațiilor din București, din Str. Latină nr. 8, prof. Dimitrie Gusti a convocat o întrevedere cu comandanții Serviciului Social și printre cele circa 200 de persoane care s-au prezentat a fost și Constantin Dejan.

Profesorul a vorbit cu convingere că suspendarea activității Serviciului Social este o măsură provizorie, dictată de împrejurarea specială a mobilizării militare și le-a spus tinerilor că programul științific și social rămâne în picioare și se va continua după reintrare în normalitate. Le-a mulțumit pentru activitatea desfășurată asigurându-i că munca depusă de ei nu a fost în zadar, apoi a strâns mâna fiecăruia și pe câțiva tineri comandanți i-a rugat să mai rămână la Fundații. Pe Constantin Dejan l-a invitat acasă, în Str. Armenească nr. 20, și cu această ocazie Constantin Dejan l-a informat pe profesor că intenționează să-și ia licența în teologie și să se căsătorească. Prof. Dimitrie Gusti i-a promis că îi va fi naș de cununie, dar soția, Elena, nu a fost prea entuziasmată.

Abrogarea Legii Serviciului Social în anul 1940 de către Mareșalul Ion Antonescu, l-a determinat pe Constantin Dejan să-și redirecționeze aspirațiile și a optat pentru cariera de preot. În acest sens și-a finalizat studiile teologice prin susținerea licenței, la 14 mai 1940, cu tema *Influența creștinismului asupra ideii democratice* și a

¹² Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. III, Ed. Academiei, București, 1970, p. 187-188.

obținut Diploma în teologie nr. 31806 (1958)/1940 și la data de 23 iunie 1940 a fost hirotonit diacon pe seama Catedralei Sf. Episcopii a Argeșului. La data de 27 februarie 1941 a fost hirotonit preot pe seama Mănăstirii Văleni - Argeș.

Datorită unor obligații care nu-i permiteau plecarea din București la data de 3 martie 1940, prof. Dimitrie Gusti a delegat un apropiat prieten și colaborator să-l reprezinte la cununia lui Constantin Dejan cu Lucia Popa, fiica preotului Nicolae Gh. Popa din Urluiești - Argeș. Persoana delegată a fost sociologul dr. Octavian Neamțu - Director General al Fundațiilor Culturale Regale ale României, care în anul 1942 a botezat și fiul lui Constantin Dejan. La intervenția prof. Dimitrie Gusti, după cununie, Constantin Dejan a fost numit subsecretar de stat în Ministerul Cultelor, însă la data de 1 septembrie 1940 Constantin Dejan și-a dat demisia de la minister, optând pentru cariera de preot. Atât profesorul Gusti, cât și dr. Octavian Neamțu, au considerat gestul a fi pripit, însă evoluția ulterioară a evenimentelor a confirmat justetea hotărârii luate.

Există, desigur, numeroase moduri de a ne arăta recunoștința: prin vorbe, prin fapte și prin întreaga noastră comportare față de binefăcători. Știm, de asemenea, că nu se arată recunoștința numai față de persoane, ci și față de instituții. Aceasta explică de ce în toate împrejurările vieții sale Constantin Dejan nu uita să-și arate recunoștința față de prof. Dimitrie Gusti și față de Institutul Social Român, respectiv față de Fundațiile Culturale Regale ale României, aducând cuvinte de laudă celor care prin muncă neobosită s-au jertfit în folosul progresului social și civilizației din România. Constantin Dejan a fost mândru de cinstea ce i s-a făcut de-a fi ales să participe la una din cele mai de seamă fapte științifice și social-culturale ale acelor timpuri, conduse de prof. Dimitrie Gusti.

De la prof. Dimitrie Gusti Constantin Dejan a învățat că trebuie iubită viața cu îndărătnicie, căci viața nu este o agonie, iar a iubi face viața admirabilă și cea mai mare dovadă de iubire este să fii optimist și curajos.

În anexă prezentăm câteva chitanțe emise în anul 1938 de Comitetul de Construcție al Căminului Cultural din comuna General Averescu, din Basarabia.

Factură

Com. de Construcție al Căminului Cultural
din Com. Gen. Argeș

	<i>Artic. m. l.</i>	<i>Total</i>
	<i>Lei. B.</i>	<i>Lei. B.</i>
<i>Sp. fr. cea</i>		
<i>16 1/2 Kolo-prone ca. fr. - blue</i>	<i>16 -</i>	<i>264 -</i>
<i>Total 264 Lei. -</i>		

Artic. lei. 264 lei. -
Formaș au primit -
G. Suruș a.

Subsemnatul Gavrile Cricolov
 făcând din toate șomail, am primit
 din Casa Comitetului de Instrucție al
 Comitatului Cultural Grol Hresca
 sume de două sute jatu lei cote
 transportului cu mașina ce a fost
 transportat pe st. de proiect noștră de
 dela șomail - Grol Hresca și totu tot.
 Tot 7 lei pe km. în total 28 km.
 Drept pentru cel deș prezentat -
 G. Cricolov

lei. sau.
 15.000. =

Cheltuieli.

Aici lei cinci ope jeci mii Tocmai, subsemnatul
 Fadenco Andrei și Lidoreno Treu, fabricanți de cărămizi
 din Comuna Brăscăușe șomail, am primit dela
 Comitetul de Construcție al Comitatului Cultural din Comuna
 Grol Hresca, prin serviciul jubețean de Arhitectură, reprezent
 tând costul a 23.074, două jeci și trei mii jero, șaptezeci și șapte
 bucăți de cărămizi socotite a 0,65 lei bucata, ei au
 furnizat pentru Comitetul Cultural din Comuna Grol Hresca
 ce se execută prin Șchișă Regală -
 Drept pentru care dămprețenta și dămprețent
 Andrei Fadenco
 Lidoreno
 Fata e peată

Atest. 21 iunie 1938.

Cluj-Ardeal.

Subsemnului Andrei S. Balica din Comuna
 Mal Ardeu fus. Smail, am primit suma de
 două sute lei de la Comitetul de Construcție al
 Comunității Culturale prin S. L. Dejan, după
 echipei Repab, pentru lucrul ce am exp.
 cutat la Campajul Ardeu pe timp de 21/2 pl.
 socotit a câte 50 lei pe zi în ca din anul 1937.
 Deget pentru care dau prezenta Cluj-Ardeal
 și kune purpin -
 Balica

17 Iulie 1938.

an. 18 km.

7000 =

Cluj-Ardeal.

Subsemnului Andrei Fodenco din
 Lidoreuco amai fabricant de cărămidă
 cu domiciliul în Com. Lidoreuco fus. Smail,
 am primit de la Comitetul de Con-
 strucție al Comunității Culturale suma de
 lei două mii care sumă reprezintă preț
 a 10.000 (zece mii) bucăți cărămidă
 socotit a câte 0.70 lei bucata. -
 Deget pentru care dau prezenta
 Cluj-Ardeal. -

Andre Fodenco Plata sta pînă
 Gen. Lidoreuco în fata noastră
 P. Cluj-Ardeal

16 Aug 1938

Lei Bani
 5462 =

Chitanța
 de 5462
 29 sept. 1938

Adia le cuiu miu putu nite sau zeu si dor am
 primit dela Comitetul de constructii al Camerai
 lui Cultural din Comuna G. Averescu Jud. Iasi
 costul a 6050 (sau miu cuiu zeu bucat coro
 mido a 075 ai bucat si plata transportului
 a caravanei carate dela Barta si care nu
 fusse primit in chitanța anterioară
 Deft care sumet prezentă. -

R. A. Chiorescu

THE CULTURAL ACTIVITY OF THE THEOLOGY STUDENT CONSTANTIN DEJAN IN BASARABIA BETWEEN 1936 AND 1940

Abstract

Constantin Dejan – a student in theology and philology and philosophy in Bucharest – took all the necessary steps of the Social Services belonging to the Royal Cultural Fundation of Romania. He performed in Basarabia, firstly as a leader commander of the Royal Student Team in the General Averescu Parish, and in 1939 he became a coordinator of the zonal monograph in Orhei County, Bravicea Plasa (small rural district) as well as coordinator of the whole activity regarding the application of the Social Services Law promulgated on the 13-th of October 1938 in an area situated between the Danube and the Nistru (the following counties belonging to this area Lăpușna, Orhei, Tighina, Cetatea Albă) having a surface of 60.313 km², 795 villages, and seven main towns.

SNOAVA POPULARĂ ÎN NORD-VESTUL MUNTENIEI

MIHAIL M. ROBEA*

În proza vîlsăneană, snoavele ocupă numeric, după basmele fantastice și legende, al treilea loc. Deși vechi, ele sînt încă destul de frecvente. Prin snoave se satirizează de către naratorii populari carențele omului. Extrase din realitatea cotidiană, acestea reflectă în mod deosebit un aspect, un moment din viața colectivităților umane, avînd efecte educative puternice asupra membrilor lor. Pe Vîlsan, specia e cunoscută, ca și pe alte văi argeșene, cu termenii de *poveste* - „poveste cu popi, cu țigani”¹ și, sporadic, de *basma*.

Corpusul snoavelor numără 27 de tipuri: 23 de tipuri cu o variantă și patru tipuri cu două variante - în total 31 de texte. Numărul lor relativ mare ilustrează spiritul de observație ascuțit și vocația către voioșie a membrilor comunităților vîlsănene. Structural, 26 de snoave sînt tipuri pure și o snoavă e tip combinat - chiar local. Aceasta dovedește omogenitatea lor. În privința circulației lor, 13 tipuri au o circulație internațională, patru tipuri - o circulație națională și 10 tipuri - o circulație locală. Numărul mare de variante naționale și de ticuri locale demonstrează încă odată capacitatea de creare și de recreare a comunităților vîlsănene în Sfera prozei.

Tematica snoavelor din Valea Vîlsanului e destul de întinsă, căci snoavele sînt inspirate din cele patru mari categorii tematice: I. Relații sociale - patru tipuri; II. Relații de familie - cinci tipuri; III. Trăsături psihologice - 17 tipuri; IV. Deficiențe fiziologice - un tip. Evident, snoavele din categoria trăsăturilor psihologice, cu 17 piese, domină celelalte categorii. Snoavele acestea privesc cele mai importante trăsături psihologice ale omului: prostia, lenea, inerția, viclenia. Eroii snoavelor aparțin prin excelență mediului rural: țărance, țărani, autorități (primar, perceptor), fețe bisericești (preot, diacon). Dintre toate personajele, femeia, privită într-o viziune arhaică, apare cel mai frecvent.

Snoavele se desfășoară, cu câteva excepții, pe un spațiu restrîns. Structura lor compozițională aparține tuturor celor patru tipuri compoziționale² moment (scenă), binar, serial și ciclic. Motivele, singure sau combinate, sînt de o mare omogenitate. Comicul din snoave apare aproape cu toate categoriile lui de caracter, cel mai frecvent; de situație, destul de cultivat (*Cu capra*, *Cu femeia leneșă la târg*); de limbaj, într-o

* Mioveni.

¹ Informator Dumitru C. Diaconu, 46 de ani, Valea Faurului. Culegător Mihail M. Robea, 8 VIII 1969.

² Cf. Ovidiu Bîrlea, Prefață la *Nevasta leneșă*, Ediție îngrijită de Sabina C. Stroescu, București, Minerva, 1979, p. XVII-XVIII.

singură piesă (*Fetili și peștorii*). Stilul lor e colorat și concis, cu foarte puține neologisme. Clasificarea acestor snoave, în corpusul lor urmează clasificarea românească din *La Typologic bibliographique des faceties Roumaines*, de Sabina Cornelia Stroiescu, vol. I-II, București, EA, 1969.

1. *Cum a scos Ion paguba din casă* (tip 3008).

Inf. Al. Floca, 40 de ani, Stroești I. Culegător, M.R. 2 II 1969. Învățat: „tot dă la moși“.

Tip răspândit sporadic în țară. O snoava vîlsăneană din *Ciclul Păcală*. Aceasta posedă o schemă epică similară cu cea clasică. Cu una din cele nai întinse narațiuni, Ion se angajează slugă la un popă. Îi omoară boii în pădure și fuge în lume. Intrând într-un lac după toporul aruncat, rămâne fără haine. Se ascunde apoi sub patul unei case, a cărei femeie avea un ibovnic în cameră. Venindu-i bărbatul, nevastă îl ascunde sub același pat și Ion, cu amenințări, îi îmbracă hainele. Iese afară, revine în casă ca „doctor bun de pagube“ și, la îndemnul său, cei doi soți, cu apă fiartă și cu pari, înlătură „paguba“ din casă. Narațiune omogenă și cursivă. Ion e Păcală. Motivul angajării la popă e împrumutat direct din experiența de viață. Cu o puternică dramatizare a motivelor. Stil obișnuit povestitorului, însă cu un plus de claritate.

2. *Cu Stan și Vlad* (tip 3086)

Inf. Ion C. Gămălie, 62 de ani, Bohari, culegător, M. Robea, 12 VIII 1969.

O altă snoavă din *Ciclul Păcală* însă cu un număr nou. Aceasta pare a fi o creație personală a povestitorului vîlsănean, pe baza împrumutării și a amplificării unor motive din ciclul respectiv. Unele motive o apropie de snoava *Slugă la sărac* din colecția lui D. Furtună³ Doi băieți „leneși“ și săraci se hotărâse să plece la oraș să se îmbogățească, fiind pe rând, unul la altul „slugă“ și „boier“. Mai întâi Stan slugă la boier Vlad. În oraș, trag la un hotel, unde fiind luați în serios, mănâncă și beau gratuit. Spre a-i spori prestigiul boierului, sluga, în timpul somnului lui, oprește circulația în preajma hotelului. Împărăteasa țării, văduvă, aflând de prezența boierului Vlad, îl invită la palat. Îl primește seara și, observându-i îmbrăcămintea uzată și plină de fulgi, îl izgonește. Rămâne, împreună cu Stan, în curtea palatului; se arată o „vedenie“, împăratul. Acesta le arată bogățiile lui ascunse în subterana statuii și Vlad devine begat. Dimineața, împărăteasa crede că s-a înșelat. Se scuză și se căsătorește cu Vlad. Însă Vlad pleacă cu Stan să-l îmbogățească și pe el. Ajung într-o pădure, îndepărtează de la foc pe niște „haiduci“ și le iau „desagii cu bani și armătura. Stan se călătorește cu sora împărătesei. Narațiune puternic omogenă, captivantă și cu o compoziție serială. Ancorată în verosimil și fantastic. Cu narare fluentă și cu dramatizare proporțională a motivelor narative. Cu comic de caracter și de situație. Stil caracteristic povestitorului.

3. *Băiatul cel sărman și pisica* (tip. 3222)

Inf. Gheorghe Gh. Bănică, 13 ani, Brăduleț. Culegător, M. Robea, 17 V 1969.

Învățat: „dă la tata mare“.

Tip atestat în jud. Argeș. Cu narațiune restrânsă. Un băiat sărac și orfan luându-și pisica în traistă, pleacă în lume ca să-și caute norocul. Găzduiește la niște gospodari. Observând că aceștia își apără de șoareci mămăliga cu bătele, îi dă drumul la pisica sa și șoarecii fug. Descoperind pisica ei strâng bani de la toți cetățenii și o

³ D. Furtună, *Izvodiri din bătrâni*, Editura Minerva, București, 1973, p. 205-207.

cumpără. Băiatul se îmbogățește. Text unitar, numai povestit și încadrat între formule tradiționale. Cu stil caracteristic povestitorului.

Tip atestat pe altă vale din jud. Argeș, cu variantă silmilară: 1. *Omul și pisica lui*: Codin, CS, p. 76-78 (Furești).

4. *Țiganu și miliția* (tip. 3329).

Inf. P. Lăzăroiu, 73a. Cacaletți. Culegător, M. Robea, 22 VIII 1969. Învățat: „dă pă la alții”.

Snoavă cu un loc potrivit în categoria snoavelor despre autoritățile laice și religioase, cu numărul ultim. O snoavă inspirată din realități contemporane. Un țigan merge la București și este luat în mașina sa de un maior. La punctul de control, mașina e oprită de un căpitan și șoferului i se cer actele pe care nu le are la el. Atunci țiganul cheamă căpitanul la el și îl întreabă dacă s-a gândit cine ar putea fi el dacă are la mașină un șofer maior. Căpitanul îl crede ministru și îi dă imediat liber.

Text cu aspect geometric și cu o compunere episod. Dramatizare amplă a tonului. Cu comic de caracter și de situații. Stil obișnuit povestitorului.

5. *La divorț* (tip 3414).

Inf. P. Lăzăroiu, 73 de ani, Cacaletți. Culegător, M. Robea, 22 VIII 1969. Învățat: „eh, dă pă la alții”.

Tip atestat în Muntenia și Transilvania. Textul vîlsănean reprezintă o combinare a două snoave foarte apropiate. Doi tineri căsătoriți de curând se hotărăsc împreună să divorțeze. La tribunal asistă la divorțul a altor doi soți, vîrstnici, pe care judecătorul îi divorțează pentru „potrivire de caracter”, în sens negativ. Le vine rândul tinerilor soți și judecătorul le cere motivul divorțului. Nu-i pot oferi niciun motiv și atunci îl trimite afară să nascocască unul. Nu-l găsesc însă. Chemați în sală, la insistența magistratului de a indica motivul, tînărul declară: „Asta s-a-nvechit!”, „boală” de care „suferea și judecătorul”. Evident, un text compus din două snoave înrudite: 1. snoava despre divorțul prin „potrivire de caracter” (tip 3414); 2. snoava despre divorțul prin „înțelegere”, mai nouă, inspirată dintr-o realitate juridică abrogată recent (Decretul 79/1966). Această ultimă snoavă este creată, în mare parte, pe canavaua celeilalte plămui și se contaminează cu snoava despre divorțul soților frivoli (tip 3.493). Evident, o creație a povestitorului vîlsănean. În contextul ei este introdusă cealaltă snoavă. Unite într-un singur text idiculizarea pseudomotivelor divorțurilor din cele două episoade apare mai pregnantă și mai variată. Narațiune omogenă. Cu tip serial de compoziție. Episoadele puternic dramatizate. Stil concis, vioi, colorat.

6. *Maria din Vadulat* (tip. 3469)

Inf. Maria I. Cîrstea, 72 de ani, Vîlsănești. Culegător, M. Robea, 27 VI 1969. Învățat: „dă la bătrîni”.

Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta vîlsăneană conține schema narativă clasică. O femeie frivolă este curtată de popă, de primar și de perceptor. În înțelegere cu bărbatul, îi invită succesiv, într-o seară, acasă. Femeia îi ascunde „într-o putină cu zăborină”, bărbatul o duce la bălci și, în fața lumii curioase, le dă. drumul la „draci”. Narațiune unitară. Cu tip serial de compoziție. Accent deosebit pe comicul de situații. Stil clar, vioi, sobru.

În alte așezări argeșene, tipul apare atestat cu variante apropiate: 1. *Primarul, popa și pârcălabul*, D. Mihalache, „Flacăra Literară, artistică și socială”, V (1916), nr. 41, p. 494-495; 2. Ion (femeia vicleană); Vrabie, p. 185-188 (Domnești).

7. *Păcăleala popii* (tip 3470)

Inf. Constantin Uță, 70 de ani, Valea Faurului. Culegător, M. Robea, 8 VII 1969. Învățată: „din popor, dă la oameni”.

Alt tip atestat în toate provinciile țării. Varianta vîlsăneană urmează schema epică clasică. Un popă se ține după o femeie serioasă. Ea i se plânge bărbatului, acesta o îndeamnă să-l cheme acasă. Popa vine, femeia îl ascunde subpat și bărbatul îl scoate și-l pune să macine toată noaptea. Apoi popa renunță la femeie. Narațiune omogenă și cu compoziție binară. Cu utilizarea echilibrată a narațiunii și a dialogului. Accent pe comicul de caracter și de situație. Stil concis, clar și vioi.

Tip atestat frecvent și omogen în alte părți ale jud. Argeș: 1. Cu un popă și o vecină: AIEF, mg. 1247 (Albești de Muscel); 2. Cu o femeie șmecheră: AIEF, mg. 1323 (Bughea de Sus); 3. Popa iubet: Vrabie, p. 260-263 (Domnești); 4. Ai terminat de moară?: Nanu, DLP, p. 103-104 (Smeura).

8. *Cizmaru păcălit*.

Inf. Vasile I. Floca, 31 de ani, Stroești. Culegător, M. Robea, 2 II 1969. Învățat: „dă la alții”.

Snoavă licențioasă. Cu locul potrivit, atât aceasta cât și următoarea, la snoavele despre relațiile familiale. Doi soți săraci n-au o cratiță pentru prepararea mâncării. Bărbatul o împrumută de la un căpitan, vecin. Cratița e ciobită și apoi fiecare dintre soți îl trimite pe celălalt s-o înapoieze. Neînțelegându-se, hotărăsc să o ducă acela care va vorbi primul în câteva zile. Între timp, sosește ordonanța căpitanului pentru a-i ridica cizmele reparate și nici unul din soți nu vorbește. Spre a-i face să vorbească, ordonanța „se leagă” de femeie. După plecarea acestuia, cizmarul îi reproșează nevastei comportarea și, fiindcă a vorbit primul, tot el restituie cratița căpitanului. Acțiune unitară și cu compoziție binară. Accent pe comicul de caracter, de situație și de limbaj. Stil abrupt și colorat.

9. *Cu un rudar*.

Inf. Gheorghe N. Ganea, 35 de ani, Stroești. Culegător, M. Robea, 27 I 1974. Învățată: „dă pă la adunări d-ale noastre”.

Snoavă licențioasă. O rudăreasă, împreună ou bărbatu-său se duce să viziteze părinții peste Olt. La marginea apei, ei se hotărăsc s-o treacă cu o barcă. Barcagiul ia mai întâi pe femeie și, la jumătatea Oltului, începe „să vază dă rudăriță”. De pe mal, bărbatul i se adresează acestuia, cu imprecășii și își îndeamnă nevasta să-l facă inofensiv. Narațiune unitară cu compoziție episod. Cu textul puternic dramatizat. Accent pe comicul de situații și de limbaj. Stil vioi, concis și arhaic.

10. *Mătiura* (tip 3695).

Inf. Gheorghe Gh. Bănică, 13 ani, Brăduleț. Culegător, M. Robea, 17 V 1969. Învățat: „dă la tata mare”.

Tip atestat o singură dată în Muntenia. Varianta vîlsăneană se dezvoltă pe o schemă mai amplă, cu două motive: 1. cererea mătiurei de fata proastă atestat; 2. ungerea femeii proaste și leneșe cu miere, neatestat. Un flăcău se căsătorește cu o fată bogată, dar proastă și leneșă. La plecarea cu zestrea, îi cere insistent maică-sii mătiura - „polonic cu care mânca”. Rușinată, i-l dă. În noua casă, nu face „nici-o treabă”.

Bărbatu-său o unge cu miere și o punctează cu fulgi, încât toți o ocolesc. Atunci femeia începe să lucreze. Narațiune omogenă și cu o compoziție combinată (serială și binară). Cu comic de caracter și de situații. Stil caracteristic povestitorului adolescent.

11. *Femeia proastă* (tip 3736).

Inf. Augustin Mailat, 67 de ani, Brăduleț. Culegător, M. Robea, 20 V 1969. Învățăta: „dă la bătrâni“.

Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta vîslăneană posedă o scenă epică identică cu cea clasică în trei motive esențiale. O femeie proastă se plînge bărbatului că pisica i-ar mișca „grinda dă sus“ și i-ar omorî copilul. O îndeamnă să dea jos pisica și pleacă în lume să vadă dacă mai există asemenea proști. Întâlnește pe unul care lovea vaca să urce în podul grajdului după fin, pe alții care construiau „o casă fără ferestre“ și se plîngeau că n-au lumină în odaie. Atunci omul se întoarce acasă că mai întâlnește proști. Acțiune încheiată și cu compoziție serială. Cu comic de caracter și de situații. Stil abrupt, colorat.

În jud. Argeș, încă o variantă aproape asemănătoare cu cea vîslăneană: 1. Iertarea prostiei: Nanu, L.P., p. 65-66 (Coșești).

12. *Fetili și peșitorii*.

Inf. Maria Gh. Simion, 76 de ani, Brăduleț. Culegător, M. Robea, 25 V 1969. Învățăta: „dă la mătușe“.

O snoavă locală, în *Tipologia bibliografică a snoavelor românești*, ea poate fi inclusă în categoria snoavelor despre femeia proastă (tip 3695-3760), grupă lipsită de numere ce rezervă atât de utile. Niște oameni cu patru fete: „trei năblege“ și „una mai sănătoasă“. Vin peșitori la ultima fată și celelalte fete se ascund. O pisică mănâncă din „jumării peșitorilor“ și cele trei fete strigă diferit, contradictoriu, la ea. Narațiune cu un aspect geometric și cu o compoziție episodică. Cu comic de limbaj, de situație și de caracter. Stil obișnuit povestitoare.

13. *Talmeș-balmeș* (tip 3814)

Inf. Augustin Mailat, 67a., Brăduleț, culegător Mihail Robea, 20.V.1969. Învățăta „dă la tata“.

Tip atestat în toate provinciile țării. Schema variantei din Brăduleț nesimilare cu cea clasică. Un fin își vizitează nașul și mănâncă la acesta „talmeș-balmeș“, „ocă cu brînză“. Plăcându-i, nașul îi dă brînză ca nevastă-sa să-i gătească acasă acest fel de mâncare. Pe drum îi uită numele și el îi spune nevastei să-i gătească „hăla-d-acela“. Femeia nu înțelege ce să-i gătească și este lovită mortal cu ciocanul. Copilul său îi spune atunci că a făcut-o „talmeș-balmeș“ pe maică-sa. Tatăl își reamintește abia acum numele și regretă că acesta n-a sosit mai devreme să i-l amintească. Narațiune încheiată și cu compoziție serială. Cu comic de caracter, de situație și de limbaj. Stil abrupt, colorat, cu unele reluări.

Snoava e atestată în alte părți ale județului Argeș tot cu schema epică clasică. 1. Talmeș-balmeș halba: Codin, CS, p. 144-145 (Priboeni); 2. Almeș-balmeș, unt cu ouă: Nanu, DPL, p. 112 (Suseni).

14. *Cu capra* (tip 3850)

Inf. Augustin Mailat, 67a., Brăduleț, culegător Mihail Robea, 20.V.1969. Învățăta: „dă la tata-al meu“.

Tip atestat în Transilvania. Varianta vîslăneană reprezintă prima atestare a tipului în Muntenia. Evident, snoava a trecut aici prin filiera repertoriului ciobanilor de

pe versanții munților Făgărașului. Posedă o schemă aproape similară cu cea transilvăneană. Un fin a primit în dar o capră de la nașu-său. Neavând cu ce s-o hrănească, se suie într-o salcie și îi aruncă crăci. Capra le cojește fâșiile și omul crede că vrea „să-l lege pă iel“. Rămâne în salcie. Spre a scăpa de ea, i-o vinde unui negustor. Narațiune unitară și cu o compoziție episod. Domină narațiunea cu comic de caracter și de situații. Stil caracteristic povestitorului.

15. *La șezătoare* (tip 4653)

Inf. Maria Gh. Simion, 76a., Brăduț, culegător Mihail Robea, 20.V.1969.

Învățăta „dă pă la lume, nu mai știu bine“.

Tip cu o atestare unică în Muntenia. Varianta vâlsăneană care concretizează a doua atestare a tipului posedă o schemă epică aproape identică cu cea a variantei precedente. O fată frumoasă e iubită de doi flăcăi: unul sărac, altul bogat. Când vine la șezătoare, primul bea multă apă, mărturisind că bea după pește. Prietenele fetei, deghizate, vizitează pe rând familiile flăcăilor să observe ce mănâncă ei. Constată: băiatul sărac mănca „zeamă dă mămăligă“ sărată; cel bogat, „bulz dă brânză“. La prima șezătoare, în joc, fata care se va căsători cu băiatul sărac face aluzie la situația flăcăilor. Acțiune unitară, dramatizată și cu compoziție binară. Cu comic de caracter și de situație. Stil abrupt.

16. *Cu baba și moartea* (tip 4777)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Căcaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969.

Învățăta „dă la lume“. Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta locală cu o schemă epică identică cu cea clasică. O babă săracă, în momentele grele ale vieții, își cheamă moartea. La o accidentare pe o coastă, moartea, chemată, se ivește, însă baba o refuză, motivând că a chemat-o să-i ajute să pună „surcelili-n cap“. Acțiune omogenă și cu o compoziție binară. Cu echilibru în folosirea narațiunii și a dialogului. Cu comic de caracter și de situații. Stil caracteristic povestitorului.

17. *Țiganu și peștele* (tip 4779)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Căcaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969.

Învățăta „dă la lume“. Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta lui P. Lăzăroiu posedă o schemă epică aproape identică cu cea clasică. Un țigan îl roagă pe Sf. Petre să-i ajute să prindă pește, dându-i și lui o parte din el. Prinde un pește mare și îl măsoară numai pentru membrii familiei sale. Peștele sare în apă; țiganul îi reproșează sfântului că n-a știut de glumă. Acțiune încheiată și cu compoziție binară. Cu comic de caracter și de situație. Stil caracteristic povestitorului.

18. *Țiganul și mecanicu* (tip +)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Căcaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969.

Învățăta „dă pă la oameni“.

Snoava se referă la aspecte contemporane. Poate fi clasificată în categoria *isteț-șiret* (tip 4640-4672), fără număr. Un țigan vrea să se întoarcă gratuit acasă de la București. În gară, el se apropie de o locomotivă „Diesel“, îl laudă pe „inginer“ și îl roagă să-l ia în cabină. Acesta îl invită înăuntru. Călătorul coboară la Ploiești și, de jos, îl întreabă batjocoritor pe mecanic: „Bă bulache, tot tu bagi cărbuni, mă?“. Snoavă cu o compoziție episod. Text dramatizat. Cu toate tipurile de comic. Stil obișnuit povestitorului.

19. *Olteanu și munteanu* (tip +)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Cacaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969. Învățăta „dă la lume“.

Snoava intră în tipologie ca și precedenta, la *isteț-șiret* (tip 4640-4672). Un oltean și un muntean mănâncă împreună pește la restaurant. Olteanul aruncă oasele, munteanul le adună. Întrebat de ce le adună, munteanul îi spune că: „Cu acestea câștigi gologani!“. Olteanul i le cumpără cu „doi poli“. La reproșul lui că sunt scumpe, munteanul îi răspunde că abia le-a cumpărat și-a început să se deștepte. Narațiune dramatizată și cu o compoziție episod. Cu comic de caracter și de situație.

20. *Cu biserica țigănească* (tip Ath 1932).

Inf. Gheorghe N. Ganea, 30 ani, Stroești, culegător Mihail Robea, 8.II.1969. Învățăta „dă la unu din Albești d-aici“.

Tip atestat în toate provinciile țării. În proza populară românească, el are o structură de snoavă. Atunci locul lui potrivit e la snoavele despre minciuni (tip 4896-4929), nu la poveștile cu minciuni (tip Ath 1875-1899). Întrucât categoria aceasta de snoave nu are numere de rezervă, ca de altfel multe altele, nu i se poate da un număr. În Valea Vâlsanului snoava e foarte răspândită. Într-o singură colectivitate au fost înregistrate două variante.

Varianta lui Ganea e primul text înregistrat. Odată țiganii se hotărăsc să se strângă și să discute despre construirea unei biserici și despre alegerea unui „popă“. Țiganii discută „balma-valma“ și propun ca biserica să fie făcută „dă argint“, „dă aramă“, „din fier“, „din hârtie“, și, în fine, din alimente (caș, brânză, cârnați, slănină) pentru ca „să mănânce țiganii noștri frați“. Ca preot îl aleg „pă Adiman Chirilă“, negru și nesățul. În loc de clopot de metal pun „o căpățână de cal“. Narațiune fluentă și cu o compoziție serială. Stil obișnuit povestitorului.

21. *Anecdota țigănească*.

Inf. Al. Floca, 44 ani, Stroești, culegător Mihail Robea, 3.XI.1973. Învățăta „dă pă la alții“.

Variantă similară. În sudul văii, snoavă, trecută, versificată, în repertoriul Caprei.

22. *C-un om leneș* (tip 5093).

Inf. Al. Floca, 45 ani, Stroești, culegător Mihail Robea, 27.I.1974. Învățăta „dă la tata“.

Tip cunoscut îndeosebi prin varianta Creangă și atestat sporadic în unele provincii ale țării⁴. Varianta vâlsăneană posedă o schemă epică mult diferită de cea clasică. Trăiesc căsătoriți un bărbat puturos și o femeie harnică. Femeia îi dă mâncare „pă gât, ca la animal zis“. Femeia îl îndeamnă să lucreze câte ceva, dar el refuză. Mâhnită, femeia îl lasă și pleacă în lume. Rămâne singur câțva timp și, ca să nu moară de foame, îl iau pe rând „neamurili“. Nu le lucrează nimic și îi moaie ele mâncarea. Un nepot se hotărăște să-l ducă „la spânzurătoare“. Pe drum întâlnește „o biată doamnă“ care vroia să-l îngrijească ea și el să-i aibă „grijă d-ale casii“. Când află însă că leneșul dorește „posmagii muiați“, îl îndemnă pe nepot să-și continue drumul. Snoava aceasta diferă de toate celelalte variante⁵, printr-un plus de două motive, care alcătuiesc prima

⁴ Ov. Bîrlea, *Poveștile lui Creangă*, p. 117.

⁵ *Ibidem*, p. 117.

ei parte: părăsirea leneșului de nevastă și îngrijirea lui de rudele apropiate. Parțial, al doilea motiv corespunde cu primul motiv, cu întreținerea leneșului de către sat, din varianta *Poveste* (Mălini-Fălticeni)⁶. Prin prezența celor două motive, varianta vâlsăneană dobândește, singură, o desfășurare motivată și ascendentă, cu includerea antecedentelor pedepsei capitale. Evident, textul vâlsănean provine din circulația orală și reprezintă o variantă locală deosebită, argeșeană, probabil cu o largă circulație în trecut. Căci folcloristul muscelean D. Mihalache (1885-1916) a cunoscut și a dramatizat amplu o asemenea variantă în piesa *Leneșul*⁷.

O snoavă cu o narațiune omogenă și cu o compoziție serială. Folosire echilibrată a narațiunii și a dialogului. Cu comic de caracter, de situații și de limbaj. Stil muntenesc caracteristic povestitorului.

23. *Cu o femeie leneșă* (tip 5152)

Inf. Maria Gh. Simion, 76 ani, Brăduleț, culegător Mihail Robea, 25.V.1969. Învățată „dă pă la lume“.

Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta vâlsăneană cu o schemă epică identică cu cea clasică. Un flăcău se însoară cu o fată leneșă. Într-o zi, plecând la muncă, el pune „o piele de oaie-n cui“ și îi poruncește să-i facă treburile din casă. Negăsindu-le făcute, pune pielea „în spinarea femeii“ și o lovește cu biciul, încât o doare și pe femeie. Repetând scena în altă zi, bărbatul găsește „femeia bărbată“. Narațiune geometrică și cu o compoziție serială. Cu utilizarea echilibrată a narațiunii și dialogului. Cu comic de caracter și de situații. Stil caracteristic povestitoarei.

Tip atestat în Valea Argeșului cu o variantă similară, dilatată: *Biciul cel leneș pedepsit*, Nanu, DLP, p. 94-95 (Aref).

24. *Cu o femeie leneșă la târg* (tip 5153+5154+5155)

Inv. Vasile Floca, Stroești, culegător Mihail Robea, 2.II.1969. Învățată „dă la strămoși“.

O snoavă cu două variante în aceeași colectivitate socială. O snoavă combinată din trei tipuri comprimate, răspândite pe arii întinse. Tipologia națională nu cunoaște o snoavă cu această combinație. Prin numărul și succesiunea combinațiilor, ea apare ca o snoavă locală. Un flăcău harnic se însoară cu o fată leneșă. La reproșul bărbatului că ea nu lucrează nimic, femeia îi numără de mai multe ori un fus în gura podului și îi explică calendarul săptămânal al femeii leneșe (tip 5153). Îl trimite în pădure după „răschitori“, iar ea pe de altă parte îl amenință cu „Cine taie răschitoare / Baba-i moare“, ceea ce îl determină să renunțe la tăierea lor (tip 5154). Apoi îl trimite la nașul lor să-i aducă câte ceva și el se întoarce cu o găscă. Ea o confundă cu o haină femeiască bună și își aruncă propria îmbrăcăminte în foc, rămânând „goală“. Mâhnit, la prima zi de târg în Pitești, bărbatul încarcă căruța cu fân și, spunându-i că o duce să-i cumpere îmbrăcăminte, o ascunde „goală“ acolo. La descărcarea fânului vândut, cumpărătorii descoperă „dracul în piele goală“. Rușinată, fuge acasă și își lucrează singură ia (5155). În pofida numeroaselor motive, narațiunea apare încheiată și cu o compoziție serială, dovezi ale unei vechi difuziuni. Snoavă localizată în spațiul argeșean. Utilizare

⁶ *Ibidem*, p. 317-318.

⁷ D. Mihalache, *Leneșul*. Piesă de teatru într-un act, în „Muscelul nostru“, IV (1932), nr. 1-2, p. 17-19; nr. 3-4, p. 26-28; nr. 5-6, p. 31-34; nr. 7-8, p. 11-13; nr. 9-10, p. 37-38.

echilibrată a povestirii și a dialogului. Cu multe versuri în prima parte a textului. În snoavă, comic de caracter și de situații. Stil abrupt, colorat, cu aspect arhaic.

25. *Povestea cu femeie leneșă.*

Inf. Gheorghe N. Ganea, 35 ani, Stroești, culegător Mihail Robea, 27. I.1974. Învățăta „dă la tata“.

Variantă identică cu cea precedentă.

26. *Femeia leneșă.*

Inf. Gheorghe Gh. Bănică, 13 ani, Brăduleț, culegător Mihail Robea, 17. V.1969. Învățăta „dă la tata mare-al meu“.

Un tip bine cunoscut în Valea Vâlsanului prin două variante asemănătoare din sate depărtate. Prima variantă e un text mai amplu și cu multe particularități artistice. Un flăcău sărac, cu tot avertismentul socrilor se însoară cu o fată leneșă, dar bogată. La îndemnul lui, ea pleacă să sape un ogor, însă acolo numai mănâncă și doarme. Găsind-o dormind, bărbatul „o tunde-n cap“ și „o unge pă piele“ cu păcură. Se scoală, nu se mai recunoaște. Merge acasă, întreabă bărbatu dacă e ea și, după câteva încercări, îi spune că ea este. Acțiune omogenă și cu compoziție binară. Utilizarea echilibrată a narațiunii și a dialogului. Cu versificarea textului despre îndoiala identității leneșei. Snoavă încadrată inoportun în formulele inițială și finală ale basmului. Cu comic de caracter și de situații. Stil caracteristic povestitorului.

27. *Ion și Cartrina.*

Inf. Elisabeta Grad, 63 ani, Stroești, culegător Mihail Robea, 7. II.1969. Învățăta „dă la un contabil“.

Variantă similară cu cea precedentă.

28. *Cu finu împăratului (tip 5307).*

Inf. Al. Floca, 40 ani, Stroești, culegător Mihail Robea, 6. II.1969. Învățăta „dă la un moș“.

Tip atestat în toate provinciile țării. În spațiul vâlsănean, tipul e atestat amplu, cu două variante deosebite și cu aspect de basm.

Variantă din Stroești e cea mai amplă și cea mai completă. Finul isteț al unui împărat i se laudă că el e cel „măimare oț“ și poate fura orice. Surprins, împăratul îl pune la patru încercări grele și finul le trece cu bine. Îi fură iapa din mâinile „a 4-5 inși“, îmbătându-i; îi ia direct împăratului iapa, descălecându-l ca să privească niște „spânzurați“; îl aduce într-un sac pe popa, păcălindu-l; îi fură „ai patru boi dă la plug din mâna dă la patru oameni“, îndepărtându-i de ogor, cu niște pui. De teamă, împăratul hotărăște să-l înecă într-un lac. Îi spune astfel că-l numește primar într-un sat și că trebuie să-l ducă într-un sac. Însă pe drum, la un popas, finul schimbă locul din sac cu un cioban. La câteva zile, împăratul îl vede uimit cu o turmă de oi. La vestea că oile le-a scos din lac, împăratul, lacom, care să-l ducă acolo. Finul îl duce tot în sac și îl înecă; apoi și pe preoteasă. Finul rămâne „stăpânitor în averea“ lor. Narațiune omogenă și cu o compoziție serială. Cu dramatizare amplă a motivelor. Textul înrămat în formulele clasice ale basmului fantastic.

Cu comic de caracter, de situație și de limbaj. Stil caracteristic povestitorului, însă cu unele imprecășii.

29. *Țiganu și popa.*

Inf. Dumitru C. Diaconu, 46 ani, Valea Faurului, culegător Mihail Robea, 25. VI.1969. Învățăta „dă la bătrâni“.

Variantă interesantă, redusă la trei motive narative: acceptarea „prinsorilor” unui popă de către un țigan; furtul unui cal din mâinile a trei oameni; luarea banilor din biserică. Cu toate tipurile de comic.

30. *Cu un popă rușinat* (tip 5316).

Inf. Constantin I. Uța, 70 ani, Valea Faurului, culegător Mihail Robea, 29. VI.1969. Învățată: „o știu dă la unu din Galeș, Manole Șoleanu, cioban”.

Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta vâlsăneană are schema epică similară cu cea clasică. Un țăran mărturisește unui popă, la spovedit că el i-a furat vaca aia mare, roșie” și-i cere iertare. Vrând să scoată plata vacii cu martori, popa îl pune să repete mărturisirea în fața oamenilor, la biserică. Acolo declară însă că toți copiii cu părul roșu din sat sunt făcuți cu popa. Narațiune geometrică și cu compoziție binară. Cu comic de caracter și de situație. Stil caracteristic povestitorului.

31. *O doamnă la Amara*.

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Căcaleți, culegător Mihail Robea, 22. VIII. 1969. Învățată: „auzită dă la oameni”.

O anecdotă locală, singura de altfel, inspirată din realitățile contemporane. În *Tipologia bibliografică a snoavelor românești* i se cuvine loc la *Anecdote*, categoria *Diverse* (tip 6036-6087), nenumerotată, căci nici aici nu au fost concepute numere de rezervă. O femeie reumatică merge la băile Amara și se întoarce sănătoasă, fără cârje. Aceasta fiindcă „I-a furat cârjili, domle. Și-acolo nu ie pădure, nu poa să facă altili”. Text numai narat și restrâns la un moment. Poanta nu e suficient de pregătită. Stil caracteristic povestitorului.

THE FOLK FUNNY STORY IN THE NORTH-WEST OF WALACHIA

Abstract

The folk funny story is a work in which the folk artists satirize the vices of man. The folk funny stories from Vâlsanului Valley are among the most interesting in the corpus of this kind of stories created in the North-West of Walachia. They satirize such negative features of man like stupidity and cunning.

DIN ISTORICUL DRAPELULUI NAȚIONAL

DORU NEAGU*

Alături de stemă și imn, drapelul constituie un simbol fundamental al oricărei entități statale autonome sau independente. Drapelul României a apărut în secolul al XIX-lea odată cu formarea statului național¹ în jurul Munteniei. O sursă neconfirmată însă de alte izvoare indică pe tânărul grămatic al lui Tudor Vladimirescu², Petrache Poenaru, ca născocitor al drapelului național românesc. Model i-a fost tricolorul francez impus ca simbol de revoluția de la sfârșitul sec. 18. Prima apariție în public a acestui drapel ar fi fost la intrarea oastei lui Theodor Vladimirescu în București³.

Se știe că în 1834 la cererea domnilor români sultanul Mahmud II a acceptat steaguri proprii pentru corăbiile și miliția pământească a Principatelor Dunărene. În România, primele drapele militare apărute sub domnia lui Al. Ghica erau tricolore cu benzi orizontale roșu-galben-albastru⁴.

Armata munteană a constituit un ferment al transformărilor revoluționare. În cadrul ei au acționat, între alții, N. Bălcescu (pentru scurtă vreme), N. Golescu, C. Tell, G. Magheru. Când a aflat de încercarea „Frăției” de a declanșa revoluția și în România, principele G. Bibescu a mers la 11/23 VI 1848 la cazarma infanteriei din București pentru a se asigura de sprijinul armatei. Militarii au refuzat să ridice armele împotriva poporului. Ba chiar l-au determinat pe principe să jure credință națiunii pe tricolorul armatei⁵. Astfel, fără vărsare de sânge, revoluția ieșea, temporar, victorioasă.

* Muzeul Județean Olt, Slatina.

¹ G. D. Iscru, *La bandera tricolor, símbolo de la unidad de los rumanos*, în „Rumania. Páginas de historia”, Bucarest, año IX, 1984, no. 1, p. 79.

² Mulți autori români încearcă să acrediteze ideea că primul drapel tricolor ar fi fost steagul „Adunării norodului” al lui Tudor Vladimirescu, Adina Berciu-Drăghicescu, Tiberiu Velter, G. D. Iscru, Aurel David, *Tricolorul României, simbol al unității, integrității și suveranității naționale*, coord. dr. Adina Berciu-Drăghicescu, București, Editura Sigma 1995, p. 55-56. Drapelul era însă alb căptușit cu mătase albastră și doar ciucurii ar fi fost tricolori (descriere făcută în 1980 de Olivia Strachină și preluată la A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 53-56 și p. 139, fig. 12).

³ *Foaia românească*, a. LVII, nr. 29, 2007 VII 20, p. 10 apud Wikipedia. Acest drapel nu trebuie confundat cu steagul lui Theodor Vladimirescu pentru care vezi: Gheorghe Vasilescu, *Tricolorul românesc: mărturie a vechimii și dăinuirii neamului nostru*, 27 VI 2005; cf. G. D. Iscru, *loc. cit.*, p. 78.

⁴ Detalii: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 57-58 unde se reproduce și Hatișeriful sultanului Mahmud II (1808-1839) publicat în „Buletin. Gazetă oficială a Țării Românești”, nr. 34, 1834 X 14, p. 147; G. Vasilescu, *loc. cit.*

⁵ Scrisoarea lui Aaron Florian (București, 1848 VI 11/23) către G. Barițiu, în Cornelia Bodea (ed.), *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, doc. 138, p. 544; A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 67; v. și G. D. Iscru, *loc. cit.*, p. 79.

Primul decret al guvernului provizoriu a fost cel prin care la 14/26 VI 1848 tricolorul era decretat ca drapel național⁶. Nu era stabilită însă ordinea culorilor. La început s-a preferat tricolorul în benzi orizontale albastru-galben-roșu.

Așa apare tricolorul în acuarela lui Costache Petrescu *Constituția din București de la Iunie 11 anul 1848*. Ea înfățișează un grup de 9 revoluționari în haine de epocă, cu brâuri sau eșarfe tricolore alături de un drapel ce are înscris pe banda centrală (galbenă) cuvintele „Dreptate. Frăție” cu litere chirilice⁷.

Identice apar dispuse culorile și pe drapelul gărzii cetățenești înființate la Slatina la 1848⁸. Aflat inițial la Muzeul local el a fost preluat de către Muzeul Național de Istorie din București. La Slatina a rămas doar o copie a acestuia. Este singurul drapel păstrat din timpul revoluției muntene. Pe drapel se află trei înscrisuri cu negru, cu majuscule chirilice. Pe banda superioară, albastră, stă scris: „Dreptate. Frăție”, pe banda centrală, galbenă, „Județul Oltu”, iar pe cea de jos, roșie, „Orașul Slatina”⁹.

Având în vedere dispunerea orizontală a culorilor presupunem că și steagul reprezentat de C. Petrescu și cel provenit din Slatina sunt anterioare datei de 13/25 VII 1848. Atunci, decretul nr. 252 al guvernului provizoriu dispunea ca pe drapel culorile să fie „albastru închis, galben deschis și roșu carmin” dispuse în benzi *verticale* cu albastrul lângă lance¹⁰. Singura reprezentare a unui astfel de drapel apare în pictura lui Constantin Daniel Rosenthal *România aruncându-și cătușele pe Câmpia Libertății*. Tabloul datând din 1849 înfățișează o tânără în rochie albă înfășurată într-un tricolor având cele trei culori dispuse vertical¹¹.

Pe tricolor numeroși cetățeni au jurat în adunări publice credință idealurilor revoluționare¹². La fel au procedat și soldații și ofițerii. De aceea, în mod firesc, după ce trupele otomane au înfrânt revoluția, caimacamul G. Cantacuzino dispunea în toamna a. 1848 interzicerea tricolorului¹³ văzut ca un simbol revoluționar. Idealurile revoluționare n-au putut fi înfrânte. Dorințele exprimate de revoluție vor fi treptat realizate în următorii 70 de ani.

⁶ G. D. Iscriu, *loc. cit.*, p. 79; G. Vasilescu, *loc. cit.* Detalii: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 68-69. Decretul apărut inițial în *Monitorul român*, I, nr. 1, 1848 VI 19, p. 1-2 publicat de C. Bodea, *op. cit.*, doc. 146, p. 551-552 lămurește și motivația înscrisului lozincii „Dreptate. Frăție” pe drapel: „Dreptatea, aceea stea strălucitoare care luminează omenirea și o povățuiește în calea binelui, voește ca oamenii să fie mai întâi slobozi și deopotrivă, și frăția, acest sentiment străbun românesc, leagă inimile pentru obștească folos”.

⁷ G. Vasilescu, *loc. cit.*

⁸ *Ibidem*.

⁹ Descrierea după replica aflată la Muzeul Județean Olt. Vezi și: Maria Dogaru, *Tricolorul și cocardele în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști*, în „Revista de istorie”, t. 31, București, 1978, nr. 5, p. 863 (unde înscrisurile sunt redată cu minuscule chirilice); A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 69 (imagine: p. 141, nr. 18, unde nu se distinge înscrisul de pe banda albastră).

¹⁰ A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 68-69.

¹¹ Este un tablou pe pânză pictat în ulei. A fost donat de către prietenul pictorului, C.A. Rosetti, Muzeului Național. Azi pânza face parte din Galeria Națională Românească de la Muzeul Național de Artă a României - <http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Constantin_Daniel_Rosenthal>.

¹² Așa s-a întâmplat la Giurgiu (13 VI 1848), Focșani, Brăila (21 VI 1848), Tg. Jiu, R. Vâlcea (30 VI 1848), Ploiești (15 VI 1848), Vălenii de Munte (22 VI 1848), M. Dogaru, *Tricolorul...*, p. 865-866; A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 70 care citează: *Anul 1848*, I, p. 612, II, p. 2, 21, 48, 186.

¹³ G. Vasilescu, *loc. cit.*

În toamna anului 1849, noul domn regulamentar B. Știrbei reintroduce tricolorul ca drapel militar¹⁴. Culorile sunt așezate în benzi orizontale cu roșul în partea superioară¹⁵.

Drapelul tricolor a fost păstrat de armata munteană și în primii ani ai domniei lui A. I. Cuza dar cu banda superioară albastră¹⁶. După unificarea Principatelor Române (1861-1862) ultimul domn pământean solicită și obține din partea Puterilor dreptul de a arbora drapelul armatei *muntene* ca drapel național. Culorile sunt tot în benzi orizontale cu roșul în partea superioară¹⁷. Aceste drapele vor fi înmânate oficial armatei române unificate în cadrul unei adunări în Dealul Cotrocenilor ce-și propunea să comemoreze 15 ani de la lupta din Dealul Spirii care constituise „botezul focului” pentru tânăra armată română¹⁸.

Art. 124 al primei Constituții românești (din 1/13 VII 1866) decreta „Culorile Principatelor Unite” ca fiind „Albastru, Galben și Roșu”¹⁹ (17). Nu era precizată nici acum modul de dispunere a acestora dar modul de prezentare lăsa a se înțelege că era vorba de benzi verticale după model francez.

În 1867 a fost stabilit prin lege drapelul național²⁰. La discuția proiectului legislativ, fostul locotenent domnesc de la 1848 și 1866 Nicolae Golescu a solicitat revenirea la drapelul de inspirație franceză oficializat de revoluția pașoptistă munteană²¹. Este ceea ce s-a și acceptat. La 5/17 V 1867 se instituia oficial tricolorul românesc având culorile dispuse vertical cu albastrul lângă lance²².

De atunci tricolorul a rămas drapelul oficial al României așa cum rezultă și din constituțiile din 1923, 1938, 1948, 1952, 1965 și 1991²³. Acestui drapel i s-a alăturat oficial stema princiară apoi regală (modificată în repetate rânduri) și, ulterior, cea republicană²⁴. Lovitura de stat din dec. 1989 înlătura odată cu regimul comunist și orice fel de stemă de pe drapel. Așa s-a ajuns ca astăzi ca tricolorul singur să fie drapelul național al României.

În căutare asiduă de legitimitate, regimul postcomunist de la București a decis prin Legea nr. 96 din 20 V 1998 ca ziua de 26 iunie să devină Ziua Drapelului

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Petre S. Năsturel, *Steagul. Stema română. Însemnele domnești. Trofee. Cercetare critică pe terenul istoriei*, București, 1903, p. 58-59; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 93-94 citate de A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 71-72.

¹⁶ P.S. Năsturel, *op. cit.*, p. 80-81 apud A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 75-76.

¹⁷ A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 76.

¹⁸ *Ibidem*, p. 77; G. Vasilescu, *loc. cit.*

¹⁹ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu (ed.), *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, ed. III-a, București, R. A. „Monitorul Oficial”, 1995, p. 57 (titlul VI, art. 124); P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 92 apud A. Berciu-Drăghicescu, *loc. cit.*, p. 81.

²⁰ G. D. Iscru, *loc. cit.*, p. 80.

²¹ G. Vasilescu, *loc. cit.*

²² A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 81-82.

²³ I. Muraru, G. Iancu, *op. cit.*, p. 81 (1923, titlul VI, art. 124), 105 (1938, titlul VI, art. 92), 108 (1948, cap. VIII, art. 99), 150 (1952, cap. IX, art. 103), 178-179 (1965, cap. VIII, art. 118), 187 (1991, titlul I, art. 12/1). Vezi și A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 108, 111.

²⁴ A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 108 (pentru modificările apărute în stema României republicane).

Național²⁵. Sărbătoarea dorește să comemoreze data (pe stil nou) când guvernul român a decretat la 1848 tricolorul ca drapel național²⁶.

Deși a apărut în Muntenia, drapelul tricolor a fost văzut de la început ca un simbol pan-românesc.

După cum relatează *Gazeta de Transilvania* (nr. 34, 1848 IV 26) în aprilie 1848, o delegație reprezentând „junimea studioasă moldo-română” din Paris a venit să felicite guvernul celei de-a 2-a republici franceze. Cu acest prilej a fost desfășurat „steagul național cu culorile albastru, auriu, roșu, ca semn al unirii moldovenilor cu muntenii”²⁷.

La 29 apr. / 8 mai 1848 sosea la Sibiu proaspăt înscăunatul episcop ortodox Andrei Șaguna. Românii ardeleni cărora li s-au adăugat și refugiați moldoveni (după înfrângerea mișcării de către principele Mihail Sturdza) i-au făcut o primire sărbătorească. Cu această ocazie a fost confecționat ad-hoc un drapel românesc²⁸.

La 1848-1849 românii ardeleni - ale căror drepturi naționale nu erau recunoscute de revoluționarii pașoptiști maghiari - au fost alături de Habsburgi. De aceea, în primii ani după revoluție, autoritățile austriece au adoptat unele măsuri în sensul promovării naționalismului românesc în detrimentul celui maghiar. Tardive și ineficiente acestea i-au îndârjit pe maghiari și nu i-au satisfăcut nici pe români.

Cu ocazia vizitei împăratului Franz Joseph în Transilvania în toamna a. 1852, guvernatorul provinciei, prințul Schwarzenberg, a dispus să fie arborate „steaguri în culorile Ardealului: roșu, galben, albastru”²⁹.

În același an, drept mulțumire pentru serviciile aduse, episcopul ortodox Andrei Șaguna este înnoobilat ca baron al Imperiului. Blazonul său era alcătuit din „culorile naționale”: albastru, galben, roșu³⁰.

Înțelegem de ce drapelul tricolor românesc a fost interzis odată cu integrarea Crișanei, Banatului, Maramureșului (1853) și Transilvaniei (1866-1867) în cadrul Regatului maghiar reconstituit de Habsburgi. Românii nu au renunțat la idee, recurgând la diferite substitute ale tricolorului pe care continuau să-l considere, firește, drapelul lor național³¹.

Tricolore au fost și drapelele unor societăți cu idealuri panromâniste sprijinite oficial de oameni politici din statul român cum au fost: Societatea de Cultură Macedo-Română³² și Liga Culturală³³.

²⁵ *Monitorul Oficial*, 1998 V 22, art. 1.

²⁶ <ro.wikipedia.org/wiki/Ziua_drapelului> (2008 XI 2).

²⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, I, București, 1902, p. 140-141 citat de A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 62-63; v. și G. D. Iscreu, *loc. cit.*, p. 79.

²⁸ George Sion, *Suvenire contemporane*, II, București, Editura Minerva, 1973, p. 87-88 apud A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 63-64. În întrunirea de la Sibiu din 26 aprilie / 5 mai 1848 destinată pregătirii adunării de la Blaj s-a decis ca drapelul românilor din Transilvania să fie roșu, *alb*, albastru (culorile erau cele de pe tricolorul francez). La a 2-a adunare de la Blaj a fost prezent un drapel confecționat la Sibiu cu benzi orizontale roșu, albastru și alb. Pe banda orientală se afla inscripția „Virtus Romana Rediviva” - G. Sion, *op. cit.*, p. 99-100, 107 și C. Berariu, *Tricolorul românesc*, Cernăuți, 1901, p. 13 ambele citate după: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 64-65. V. și M. Dogaru, „Tricolorul...”, p. 867.

²⁹ C. Berariu, *op. cit.*, p. 14 (?) ap. A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 74.

³⁰ C. Berariu, *op. cit.*, p. 8 apud A. Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 64, n. 196.

³¹ Cu exemple: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 89-91, 95-97.

³² Drapelul, conceput, se pare, de către V. A. Urechia, avea în mijloc simbolul Romei antice (Lupoaica alăptându-i pe cei doi gemeni: Remus și Romulus).

³³ Descriere: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 92.

Drapelul ardelenesc pe care culorile erau dispuse orizontal cu roșul în partea superioară a fluturat din ce în ce mai liber în a. 1918³⁴. După Marea Unire și ardelenii au îmbrățișat fără reținere tricolorul României.

În a. 1917 este treptat impus și în Basarabia tricolorul ca simbol al românilor basarabeni³⁵. Un rol de seamă în această privință – încă neevidențiat îndeajuns – l-a jucat ardeleanul Onisifor Ghibu³⁶.

Pentru a reîntra în stăpânirea Basarabiei, Rusia devenită sovietică a înființat în a. 1924 o R.A.S.S.M. în cadrul R.S.S. Ucrainene. Drapelele sale din 1924 și 1938 erau însă departe de culorile heraldice românești. Situația s-a menținut și cu drapelele Basarabiei sovietice - proclamată R.S.S.M. - din 1941 și 1952³⁷.

Trădarea gorbaciovistă a permis afirmarea tot mai deschisă a mișcărilor naționaliste care vor conduce la dezmembrarea în a. 1991 a U.R.S.S. Firește că intelectualitatea naționalistă basarabească a profitat de conjunctură. În primele alegeri libere, organizate în a. 1990, Frontul Popular din „Moldova” (i.e. Basarabia) a obținut majoritatea în Parlament. În acest context, la 27 apr. 1990, vechiul drapel al R.S.S.M. (roșu-verde-roșu) este înlocuit cu tricolorul românesc având însă în centru tricolorul românesc cu stema Moldovei³⁸ întocmită cu sprijinul heraldiștilor români.

Drapelul tricolor având culorile albastru-galben-roșu dispuse vertical este foarte des întâlnit în vexilologia actuală. Fără stemă el este drapelul oficial al Ciadului (din 1960) și al României (din 1990)³⁹. Cu stemă proprie, este drapel de stat în Andorra⁴⁰ (din 1866) și „Moldova” (i.e. Basarabia, din 1990). Diferențele - evidente doar pentru heraldiști și vexilologi - sunt minime:

Culori	România	Andorra	Ciad
	1848	1866	1960
Albastru	280 c	272	281 c
Galben	116 c	c	116 c
Roșu	186 c	199	186 c

³⁴ Vezi Ioan Scurtu (coord.), Silvia Popovici, Lidia Brâncescu, Ioana-Alexandra Negreanu, *România. Documente unirii, 1918: album*, București: Arhivele Statului din România/ Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 141 (culorile nu se disting prea clar).

³⁵ Vezi „Drapelul voluntarilor basarabeni «Republica Moldova». Muzeul Militar Național” al României, la: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 149, nr. 38.

³⁶ Despre activitatea sa basarabească a se vedea: Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918). Amintiri*, Chișinău, 1992 636 p.; idem, *Trei ani pe frontul basarabean. Bilanțul unei activități*, ed. Marian Radu, București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, 224 p.

³⁷ *Ibidem*, p. 109-110. Drapelul „Moldovei” sovietice (1952-1990) avea culorile dispuse orizontal: roșu-verde-roșu având pe banda superioară în stânga secera și ciocanul și o stea cu cinci colțuri – <ro.wikipedia.org/wiki/Drapelul_RSS_Moldovenești> (2010 VI 1).

³⁸ Eugenia Tofan, *Tricolorul - simbol al demnității*, <politicom.moldova.org/news/tricolorul-simbol-al-demnității-208557-rom.html> (2010); V. Mischevca *Vexilologia heraldică moldovenească: evoluție și realizări* apud 27 aprilie - Ziua Drapelului de Stat al Republicii Moldova <www.asiromani.com/stiri-diaspora/moldova/4747-27-aprilie>, 2010. Descrierea drapelului după Constituția Republicii „Moldova” din 1994 (art. 12) la: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 110.

³⁹ Ciadul a reclamat România la O.N.U. pentru că i-ar fi „furat” drapelul național.

⁴⁰ Site-ul oficial al Guvernului Republicii Andorra specifică expres că stema este cea îi diferențiază drapelul de cele similare ale României, Moldovei (= Basarabiei) și Ciadului - Wikipedia.

Alegerea culorilor unui drapel precum și dispunerea lor are semnificații aparte. Așezarea culorilor de pe actualul drapel românesc pare să indice verticalitatea către care au tins românii fără să o poată atinge. Principala culoare heraldică este roșul simbol al „măririi, puterii, bravurii, îndrăzneții, generozității și dragostei” iar ca drapel simbolizează „independență, autoritate deosebită”⁴¹. Galbenul redă ideea de „forță, putere, grandoare, fast și curățenie” iar ca simbol ideea de suveranitate. Albastrul, personificând „blândețe, credință, durată în timp” dar și culoarea cerului⁴².

Ni se pare mai nimerită însă interpretarea care se dădea în România comunistă culorilor noastre naționale. Roșul simbolizând sângele vărsat pentru independența patriei reprezenta trecutul. Galbenul holdelor de grâu bogăția prezentului. Iar albastrul cerului pacea viitorului. Ele părea a aduna laolaltă trecutul, prezentul și viitorul așa cum sugerează și o strofă a cântecului *Trei culori* dedicat drapelului național de către compozitorul român de origine poloneză⁴³ Ciprian Porumbescu: „Roșu-i focul vitejiei,/ Jertfele ce-n veci nu pier/ Galben, aurul câmpiei,/ Și-albastru-al nostru cer”⁴⁴.

ON THE HISTORY OF THE RUMANIAN FLAG

Abstract

The Rumanian flag - with blue, yellow, red colours - appeared in the 19-th century with the Rumanian national state. Its first mention is from 1834 when the sultan Mahmud II accepted that the flag of the Wallachian army to be tricolour. The flag of the Wallachian army became national flag of the Principality of Wallachia by the first decree of the revolutionary government of 14/26 of June 1848. The same year, by the decree No. 252 from 13/25 of July it was decided that the three colours were arranged vertically according the French model. Forbidden for a little time (1848-1849) the tricolour flag reappeared like a flag of the Wallachian army and from 1862 of the united army of the Rumanian Principalities. Proclamed as a national flag by the first Constitution of Rumania (1/13 July 1866) the tricolour have the present-day configuration by the law of 5/17 May 1867.

Interesting is the fact that the same colours with the same arrange have also another States: Andorra (from 1866), Chad (from 1960) and "Moldavia" (= Bessarabia, from 1990).

⁴¹ La bizantini, roșu semnifica purpura imperială, simbolul puterii absolute.

⁴² Maria Dogaru, *Din heraldica României. Album*, Editura JIF, București, 1994, p. 30.

⁴³ Tatăl poetului se numea Iraclie Gołembiowski iar numele și l-a românizat în Porumbescu abia în 1881.

⁴⁴ *Cântecul tricolorului* a fost publicat în colecția lui Ciprian Porumbescu, *Colecțiune de cântece sociale pentru studenții români*, Viena, 1880. Ele erau destinate a fi cântate de către corul Societății Academice România Jună, a cărui dirijor era chiar compozitorul. Vezi: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Ciprian_Porumbescu> (2010 VI 5).

Tiparul executat la atelierul tipografic al Editurii Ordessos
Muzeul Județean Argeș